

Stato:

5

Pólka:

2

2281/IV

2701²

K.27/53.

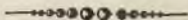
† 1, 2, 3, 4, 12

BIBLIOTEKA NAUKOWA

wydawana staraniem

**C. K. TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
KRAKOWSKIEGO.**

ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΩΤΗ

Ὁσίου ἁγίου ἡμετέρου πατρὸς ἡμετέρου
ἐπίσκοπου ἡμετέρου

OPISANIE ROŚLIN DWULISTNIOWYCH

LÉKARSKICH I PRZEMYSŁOWYCH

przez

Ignacego Prof. Czerwiakowskiego

Doktora Medycyny,

Professora w c. k. Uniwersytecie Jagiellońskim; byłego
Dziekana Wydziału Filozoficznego; Członka c. k. So-
warzystwa Naukowego i Rolniczego — krakowskiego, o-
raz Zoologiczno-botanicznego wiedeńskiego.

— 899 —

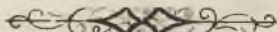
BOTANIKI SZCZEGÓLNÉJ

CZĘŚĆ CZWARTA,

objętnująca

**rośliny, od rodziny Szorstkolistnych włącznie, aż
do Wielopłatkowych podjajnikowych wyłącznie.**

— 900 —

KRAKÓW.

W DRUKARNI C. K. UNIWERSYTETU.

1859.

ROSLIN DWIGHT MASON

2/21/18

PRZEDMOWA.

Wywiązując się z oświadczenia, uczynionego w lutym b. r. w przedmowie do tomu trzeciego, pospieszam z przedłożeniem szanownym Czytelnikom przyrzeczonego w jak najkrótszym czasie tomu czwartego. Winienem jednak ostrzedz, iż,— w skutek dokonanego już w większej części przemnie rozbioru krytycznego nazwisk roślin w starych zielnikach polskich,— uderzą może takowe w wielu miejscach inaczéj niż dotąd użyte: wszelako, jeżeli dozwolą okoliczności, nie omieszkam z uczynionego kroku zdać obszernéj sprawy, w osobném dziele w tym celu już od wielu lat opracowywaném.

Pisałem w Krakowie
w Maju 1859 r.

Ignacy Rafał Czerwiakowski.

RODZINA GKXXV.

Szorstkolistne (*Asperifoliae* ENDL.).

Kwiaty obupłciowe lub przez zronienie główek zdrożne, już umiarowe, już nieumiarowe,— bąc kątowe, pojedyncze, wiechowate lub baldaszkogronowe,— bąc końcowe, kłosowe albo gronowe, najczęściej przysadkowe, 1stronne, z przedkwitnieniem ślimakowatém. Kielich wolny, trwały, w czasie owocowania zwykle rozrosły, zrosłodziałkowy, 5-wrębny albo -dzielny, zielny albolub też niekiedy płatkowaty. Korona zrosłopłatkowa, odpadająca, lójkowato-rurkowata, prawie -dzwonekowata lub też kółkowa; z krajem 5-zębnymlub -wrębnym, niekiedy 2wargowym; z gardzielą już nagą, już włosistą, bąc otwartą, bąc zamkniętą— osklepkami całkimi albo wrębnymi, lub też wiązeczka mi włosów, częściej naprzeciw- a rzadziej naprzemian-ległymi łatkami kraju. Pręcików 5, osadzonych w rurce lub w gardzieli, naprzemianległych z łatkami, wystających albo zamkniętych; o nitkach równych lub nie, już pojedynczych, już z przyrostkami w podstawie, nitkowatych lub też szydelkowatych; o główkach wewnątrzwrotnych, 2woreczkowyc h, już wolnych, już spojonych włosami wybiegającymi z ich grzbietów albolub też samymi ich wierzchołkami, otwierających się w podłuż. Jajnik powstały z 4ch jajniczków zupełnie odosobnionych, lub też wraz spojonych— i ztąd 4komorowych; z jajniczkami osadzonymi już na podślupniu, już na dnie kwiatowém; z komorami 1załążkowemi; z załączkami wywróconymi, zawieszonymi bąc u szczytu, bąc w środku kąta wewnętrzznego— każdej

komory; z szyjką albo wierzchołkową, albo też wychodzącą ze środka pomiędzy komorami, całkowitą lub wrębną w końcu; ze znamieniem pojedynczém albo wrębném. Owoc — czasem pestczak 2--4pesteczkowy, o pestkach 1—2-komorowych; jednak najczęściej 4 orzeszki, wolne lub zrosłe parami, 1nasionowe i różnie osadzone. Nasiona wywrócone, proste albo łękowate, bez białka, lub z témże skąpém, mięsistém i blaszkowatém. Zarodek prostogłły lub też nieco-łękowaty, objęty białkiem w razie bytności onegoż; z listniami liściastymi; z rostkiem prostym, zstępującym.— *Zioła, krzewy albo drzewa z sokiem wodnistym; z porostem szczecinowatym; z łodygami oblami lub kątowatemi; z liśćmi rozrzuconymi, prawie-naprzeciwległymi lub nawet i troistymi, całkowitymi i żyłastymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Skromnotkowe (Ehretiae KOST.).

Owoce z szyjką wierzchołkową.

RODZAJ 796. **Skromnotka (Ehretia LIN.).**
— Kielich głęboko-5wrębny. Korona léjkowata, z krajem 5dzielny. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających. Jajnik 4komorowy; komory 1załączkowe; szyjka do połowy rozszczépana; znamiona ostre albo tępe. Pestczak jagodowaty, już o 2ch pestkach 2komorowych z komorami 2nasionowemi, — już o tychże 4ch, także 2komorowych, lecz z komorą większą— czezą. Nasiona białkowe, wywrócone. Zarodek w osi skąpego białka prosty, lub też łękowaty; z listniami nikłymi.

GAT. 1. *S. bukszpanolistna (E. buxifolia ROXB.).*— Krzew niski; o gałęziach obłych i nagich, tylko z wierz-

chołkami miękkowłosymi; o liściach bezogonkowych, na starych gałęziach wiązkowych a naprzemianległych na młodych, przewrotnie-jajowatych, ($1''$ i $1\frac{1}{2}''$), ku podstawie klinowato-zwężonych, w wierzchołku wkrojonych lub tępo-3zębnych,— z wierzchu lśnących, nabrzętko-kropkowanych i miękkowłosych, a spodem bledszych i gładkich; o szypułkach kątowych, prawie-3kwiatowych, krótszych od liści i omszonych; o kwiatach drobnych, lęjkowatych; a pestczakach 4—6-komorowych, kulistych, czerwonych, wielkości grochu. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie w porze deszczowej. — Tameczni korzeniem leczą kachexye i zastarzałą kiłę. — (*Cordia retusa* VAHL.).

RODZAJ 797. **Brodawiec** (*Heliotropium* LIN.), później nie wiem dlaczego *Słońcówkwiatem* i *Tomilkim* mianowany. — Kielich 5dzielny. Korona tacowata; z gardzielą nagą lub brodatą; z krajem o 5 łatkach z wcięciami sfaldowanymi i czasem opatrzonymi zębkiem. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4komorowy; komory 1załążkowe; załączki wiszące; szyjka końcowa, króciuchna; zamię tarczko-wate. Pestczak suchy, 4pestczkowy, 4dzielny; pesteczki 1komorowe, 1nasionowe, 3graniaste, w kącie wewnętrznym grzbieciste. Nasiona wywrócone. Zarodek bezbiałkowy, czasem nieco-lękowaty; listnie mięsiste.

GAT. 1. *B. właściwy* lub *europski* (*H. europaeum* LIN.), w dawnych zielnikach *większym*, *Nawrotem* i *Oblubienicą słoneczną* mianowany. — Ziele roczne: którego — łodyga do $1\frac{1}{2}'$ wysoka, gałęzista, obła, szarawo-zielona, krótkowłosa; liście ogonkowe, jajowate, tępe, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{2}{3}''$), całobrzegie, gęsto okryte krótkimi włoskami poosadzonymi na malénkich nabrzmieniach, sza-

ro-zielone, z wierzchu wklęsło-krésowane; kłosy boczne, bezprzysadkowe, pojedyncze lub parzyste, około 2" długie; kwiatki drobne, białe albo różowawe, z ząbeczkami pomiędzy łatkami, o rurce omszonéj; owoce pomarszczono-ziarnkowate, omszone, z kielichami odstającymi.— Dość zwykły po miejscach spiekłych i słonecznych w Europie południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś zachwalano *ziele Brodawca* — herba *Verucariae* v. *Cancri* we wrzodach żółzowatych, rakowatych i innych złośliwych, równie jak i na brodawki, a później na polipy nosowe; które ma działać zewnętrznie wygryzająco a wewnętrznie przeczyszczająco.

RODZAJ 798. **Czapecznik** (**Tiaridium** LEHM.).— Kielich 5wrębny. Korona tacowata; z rurką kątowatą; z gardzielą nagą i 5promieniową; z krajem falisto-5łatkowym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię główkowate. Orzeszek 2łatkowy, o łatkach 2komorowych lub 4komorowych a 2dzielnych, z każdą komorą przodkową czezą. Nasiona wywrócone. Zarodek bezbiałkowy, prosty.

GAT. 1. *C. indyjski* (*T. indicum* LEHM.).— Ziele roczne: z lodygą 2 stóp dorastającą, ogrubnią, zielną, wzniesioną, małogałęzistą i— zwłaszcza za młodu— gęsto porośłą włosami tęgimi, odstającymi, białymi albo żółtawymi; z liśćmi jajowato-eliptycznymi, kończystymi, (4" i 1 1/2"), ogonkowymi, pomarszczonymi, brzegiem falistymi i często wygryziono-karbowanymi, po nerwach szorstkowłosymi a pomiędzy nimi nagimi lub miękkowłosymi,— z których dólne w podstawie sercowato wykrojone i nagle zbiegające po ogonku; z włosami wznie-

sionymi, z czasem do 5" wydłużającymi się, szorstko-włosistymi; z przysadkami prawie-szydłowatymi i odpadającymi; z kwiatkami bezszypułczkowymi, modrawo-lilłowymi a później białawymi.— Porasta jako chwast role uprawne, rumowiska, śmieciska w Azji południowej i Ameryce; kwitnie prawie ciągle.— Liście używają na obklady rozpędzające, w czyrakach, wąglikach i nabrzmieniach zapalnych; oraz do leczenia wrzodów.— (*Heliotropium indicum* LIN.).

PLEMIĘ 2.

Borakowe (Borragineae. ENDL.).

Szyjka wychodząca z pośrodku czterech jajniczków.

RODZAJ 799. *Rumianica* także *Poczerwa* (*Onosma* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korony rurkowato-dzwonkowatej gardziel naga, a kraj tępo-5zębny. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; o główkach strzałkowatych, spojonych w podstawach łateczkami. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza, zamknięta; znamię wykrojone. Orzeszków 4, odosobnionych, jajowych, kamyczkowatych, osadzonych na dnie owocowem płaskimi dołeczkami.

GAT. 1. *R. żmijowcowata* (*O. echioides* LIN.) w dawnych zielnikach *Długoszem*, *Czerwieńcem* i *Wołowym językiem* — czerwonym najmniejszym zwana.— Ziele 2-roczone: którego— korzeń pionowy, marchwiowaty, wewnątrz brudno-biały, zewnątrz czarniawy a pośrodkiem ciemno-czerwony; łodyga pojedyncza, do 1½' wzniesiona, ostrokrężnie gałęzista, często czerwona i zarówno ze wszystkimi innymi częściami pokryta gęsto włosami

długimi, odstającymi i na guzikach poosadzonymi,— a pomiędzy nimi delikatnymi włoskami; liście na odziomku skupione, równowążko - łopatkowate, (4" i $\frac{1}{3}$ "), już podczas kwitnienia obsychające,— pośrednie nieco szersze a krótsze, a najwyższe podłużnie - jajowate; grona krótkie, o kwiatach krótkoszypułczkowych, z początku odgiętych a później wzniesionych,— z kielichami małego co krótszymi od koron blisko 1calowych, z początku białych a później biało-żółtawych, od zewnątrz miękkowłosych, prawie-obłych i wygiętych,— z pręcikami równymi koronom, a 3 razy dłuższymi od główek.— Dość zwyczajna po suchych i spiekłych pagórkach i górach Europy uniarkowanej i południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń jej zupełnie podobny do tegoż z *Czerwieńca* (*Anchusa*), zarówno z tymże używanym bywa jako *korzeń Czerwieńca*— *radix Alcannae*.

RODZAJ 800. *Żmijowiec* (*Echium* LIN.)
Żmijówka lub *Ostrzeń*.— Kielich 5dzielny. Korona prawie-dzwonkowata; z gardzielą nagą; z krajem ukośnie-5latkowym, nierównym. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających lub zamkniętych w niej, nierównych i podnoszących się. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Orzeszków 4, odosobnionych, obrzękłych, osadzonych na dnie jamkami płasko-3kątne.

GAT. 1. *Ż. pospolity* (*E. vulgare* LIN.) w starych zielnikach także *Miodunka* lub *Wołowy język*— *plonne*.— Ziele 2roczne. Korzeń cisy, głęboko zapuszczający się w ziemię, pojedynczy albo wielogłowy, obławy, nieco - obrączkowany górą. Łodyga zwykle pojedyncza, zielna, tęga, guzikowato - szczecinowata, od 1—3' wzniesiona. Liście równowążko-lancetowate, (4" i $\frac{1}{2}$ ")

całobrzegie, — dólne zwężone w ogonek, górne bezogonkowe i mniejsze, a wszystkie szczecinowate. Wiecha tego wzniesiona, bardzo długa, powstała z kłosów kątowych podginanych; z przysadkami zarówno z łatkami kielicha równoważko-lancetowatymi i szczecinowatymi. Kwiaty przed rozwinięciem czerwone, później błękitne, a rzadko różowe lub białe; z pręcikami i słupkiem dłuższymi od korony, z których ostatni włosisty. Orzeszki czarne. — Jeden z najpospolitszych około dróg, po miedzach, okopach, rumowiskach i murach w Europie i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do września. — Dawniej używanemi bywały — *korzeń, ziele i nasiona Żmijowca* — radix, herba et semina Echii v. Viperini v. Buglossi agrestis, jako odmiękczająco-chłodzące.

Takież samo zastosowanie znachodzimy

GAT. 2. *Ż. babczanego* (E. plantagineum LIN.), ziela rocznego: z korzeniem białawym, gałęzistym; z łodygą nie wyższą jak 2', długo- i gęsto- lecz miętko-włosistą; z liśćmi korzeniowymi jajowato-łopatkowymi, (4" i 1/2"), kręszowanymi, — łodygowymi lancetowatymi, — wszystkimi zaś bezogonkowymi, wpółobjęmującymi, z obu stron pokrytymi włosami przylegającymi białymi i miękkimi; z kłosami ulistnionymi; z kwiatami fioletowymi albo białymi, brzegiem włosistymi, — o pręcikach prawie równych koronie a słupku nagim: — nader zwyczajnego około dróg i po miejscach suchych, w Europie południowej i takież Ameryce; kwitającego w czerwcu i lipcu. — (E. bonariense POIR.).

RODZAJ 801. *Miodunka* (*Pulmonaria* TOURN.). — Kielich 5wrębny, 5graniasty, a owocowy dzwonekowany. Korona lęjkowata; z gardzielą otwartą, choć osadzoną 5 wiązeczkami włosów; z krajem weinano-5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w

rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię wykrojono-kuliste. Orzeszki 4, odosobnione, wartolkowate, gładkie, osadzone na dnie uciętą podstawą.

GAT. 1. *M. lekarska* (P. officinalis LIN.), także u dawnych *majowa* lub *biała*.— Ziele trwałe; z kłębem grubym i wielogłowym, porośłym mnogimi ogrubniami i długimi korzeniami włóknistymi; z łodygą zaledwie 1stopową, pojedynczą, wzniesioną, pokrytą włosami krótkimi i tęgimi, a pomiędzy nimi i gruczołonośnymi; z liśćmi krótkowłoso-szorstkimi, białawo-plamistymi lub zielonymi, — z których korzeniowe sercowato-kończyste i zbiegające po długim ogonku, (5" i 2¹/₂"),— a łodygowe łopatkowato-lancetowate, bezogonkowe i coraz mniejsze, a nawet zbiegające po łodydze; z gronem końcowém, złożoném z 2 lub 3, o przysadkach jajowato-lancetowatych i krótszych niż ich— kwiaty zwisłe, z początku czerwone a później fioletowawe.— Pospolita jako jeden z pierwszych zwiastunów wiosny, po lasach liściastych i najwięcej wilgotnych a cienistych miejscach po pod skałkami; kwitnie od marca do maja.— *Ziele i korzenie Miodunki białej*— herba et radix Pulmonariae maculosae, należały dawniej do wslawionych leków w nieżytach, zapaleniach i krwotokach płucnych, oraz chrypkach i innych cierpieniach piersiowych i gardłowych.

Zarówno używano także

GAT. 2. *M. podłużną* (P. oblongata SCHRAD.); zaledwie różną liśćmi wydłużonymi, wszystkimi— wyjąwszy podkwiatowych ogonkowych— w ogonek zwężonymi;— rosnącą również w całej Europie.

GAT. 3. *M. miękką* (P. mollis WOLF.), całą prawie-aksamitnówłosistą, o liściach korzeniowych jajowatych i kończystych;— pospolitą w Europie wschodniej i Niemczech południowych.

GAT. 4. *M. wązkolistną* (*P. angustifolia* LIN.); odznaczającą się — wzrostem dużo mniejszym, oraz liśćmi znacznie węższymi; — zwykłą w górzystych okolicach Europy:— wreszcie

GAT. 5. *M. modrą* (*P. azurea* BES.); z liśćmi wązko-lancetowatymi, z których tylko korzeniowe ogonkowe a reszta zbiegające po łodydze; a z kwiatami żywo-szafirowymi; — jedną z rzadszych po skalistych wzgórzach Europy umiarkowanej. — (*Bessera azurea* SCHULT.).

RODZAJ 802. **Płucnik** (*Steenhammera* REICHBH.).— Kielich 5dzielny. Korona o rurce króciuchnej, gardzieli nagięj, a kraju dzwonkowatym i wykrawano-5zębnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Orzeszki 4, oddzielone, prawie jagódkowate, gładkie, osadzone na dnie uciętą podstawą.

GAT. 1. *P. nadmorski* (*S. maritima* REICHBH.).— Ziele trwałe; o kłębie pionowym, gałęzistym, wielogłowym i ciemno-cisym; łodygach licznych, na wszystkie strony rozpląających się, do 2" długich i nieco-gałęzistych; liściach jajowato-łopatkowatych, kończystych, nieco-falistych, modrawo-oszronionych, kropkowanych, zwężonych w ogonek, (3" i 1½"), ku górze nadzwyczaj malejących i prawie-bezogonkowych; kwiatach baldaszkogronowatych, poosadzanych już w kątach już naprzeciw najwyższych liści, początkowo czerwonych a później modrych.— Porasta wybrzeża morskie Europy, Azji i Ameryki — północnej; kwitnie w maju i czerwcu.— Liście i kwiaty słodkavo-klęiste, używanymi bywają w Norwegii i Islandyi w kaszlach, — oraz zwykle jadany jako sałata.— (*Pulmonaria maritima* LIN.).

GAT. 2. *P. virginiański* (*S. virginica* KOST.).— Również ziele trwałe; z kłębem grubym, mięsistym i gałęzistym; z łodygą do 1 1/2' wzniesioną, prawie-pojedynczą; z liśćmi dolnymi ogonkowymi, przewrotnie-jajowato-podłużnymi, zbiegającymi po ogonku, (5" i 2), tępyimi, modrawo-oszronionymi, — górnymi zaś lancetowato-kończystymi i bezogonkowymi; baldaszko-gronami małymi, wiązkowatymi, — o kwiatach krótkoszypułczkowych, przeszło 1" długich, fiołkowych, z rurką 3razy dłuższą od kielicha: — rosnące po miejscach wilgotnych w Ameryce północnej, a kwitnące w kwietniu i w maju; — dostarcza korzenia lekko-ściąającego, zadawanego z wyborynym skutkiem w biegunkach. — (*Pulmonaria virginica* LIN.).

RODZAJ 803. *Nawrot* (*Lithospermum* TOURN.).— Kielich 5dzielny. Korona lęjkowata; o gardzieli nagięj i garbato-wgniecionej, fałdowatej lub obrączkowo-brodątej; a kraju 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; z szyjką pojedynczą; ze znamieniem 2—4łateczkowem. Orzeszki 4, odosobnione, kostne, gładkie lub pomarszczone, osadzone na dnie uciętej podstawą.

GAT. 1. *N. lekarski* (*L. officinale* LIN.) z dawna zwany *Wróblém Prosem samcem* lub *białym*.— Ziele wieloletnie; którego — kłęb prawie-zdrzewiały, gałęzisty i czarno-cisy; łodyga zielna, około 2' wzniesiona, gałęzista lub tylko 3dzielna w wiérzchołku; liście bezogonkowe, podłużnie-lancetowate, kończyste, (1 1/2" i 1/3"), brzegiem nieco podwinięte, żyłaste i równie jak łodyga — przez przylegające krótkie a twarde włoski — mocno szorstkie; kwiatki krótkoszypułczkowe, zielonawo-białe lub żółtawe, w gardzieli opatrzone 5 garbkami omszonymi, poumieszczane w kątach najwyższych listków, tworzące wraz grono ulistnione, z początku zbite a później wietkie, — o kielichu równym rurce korony;

orzyszki gładziuchne, lśnące, białe, z 2 szeregami czarnych i wgniecionych kropek na stronie wewnętrznej.— Bardzo pospolity około dróg, po rolach i zaroślach całej Europy; kwitnie od maja do lipca.— Niegdyś owocki jako *nasiona Nawrota* lub *Wróblego prosa*— *semina Lithospermi v. Milii Solis*, zachwalano jako pędzące mocz, kruszące kamienie, oraz w czerwonce i ciekączkach.

Tak samo używał się i

GAT. 2. *N. polny* (*L. arvense* LIN.) dawniej *Wróble Prosa* *czarne* albo *samica*: ziele roczne, więcej szaro-zielone, mniej gałęziste bo zwykle tylko o 3 odnogach, z pojedynczymi kwiatkami w rozgałęzieniach; z liśćmi lancetowatymi, nieco przytępionymi, prawie-beznerwowymi, krótkowłosymi i rzęsowatymi; z koronami białymi, zaledwie wystającymi z kielichów; a orzeszkami cisymi, énymi i pomarszczonymi:— jeszcze zwyczajuięjsze po polach, rolach i pomiędzy zbożem;— którego owocki nosiły nazwę *nasion Nawrota czarnego*— *semina Lithospermi nigri*.

RODZAJ 804. *Krzywoszyj* (*Lycopsis* LIN.).

— Kielich 5dzielny. Korona lójkowata; o rurce skrzywionej; o gardzieli zamkniętej osklepkami; a kraju 5wrębnym, ukośnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię niepodzielne. Orzeszki 4, odosobnione, pomarszczone, osadzone na dnie podstawą wydrążoną i wystającym brzegiem obwiedzioną.

GAT. 1. *K. rolowy* (*L. arvensis* LIN.).— Ziele roczne; z łodygą przeszło na 1' wzniesioną, gałęzistą, zarówno ze wszystkimi innemi częściami tęgo-szczeciniowatą; z liśćmi lancetowatymi, wpółobójmującymi, wykrawano-ząbkowanymi; z kłosami końcowymi, parzystymi, ulistnionymi; z kwiatkami drobnymi, błękitnymi, o łatkach korony lancetowatych, a kielichach wyrówny-

wających rurce korony. — Pospolity po rolach uprawnych i po polach pomiędzy zbożami; kwitnie od maja do sierpnia. — Dawniej dostarczał *ziela Wołowego języka płonnego* — herba Buglossi sylvestris, używanego zarówno z *Czerwieńcem*.

RODZAJ 805. **Czerwieńiec** (**Anchusa** LIN.) także **Farbownik**. — Kielich 5wrębny. Korona lękowata albo tacowata; z gardzielą zamkniętą osklepkami; z krajem 5dzielny. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię całkie. Orzeszki 4, jak w *Krzywoszyju*.

GAT. 1. *C. lekarski* (*A. officinalis* LIN.) w starych zielnikach *Wołowy język płonny większy*. — Ziele 2roczne: którego — kłęb marchwiowaty, gałęzisty, wielogłowy, zewnątrz czarno-cisawy a wewnątrz biały; łodygi liczne, 3' wzniesione, gałęziste, kątowne, zarówno ze wszystkimi innymi częściami rośliny — szczecinowato-włosiste i szaro-zielone; liście lancetowate, prawie-calobrzegie i równe, — jednak korzeniowe kończystsze, zwężone w ogonek, (8" i 1"), — a łodygowe bezogonkowe, coraz to krótsze i tępsze; kłosa zbito-dachówkowate, parzyste, — z przysadkami jajowatymi; kwiaty z początku czerwone, później ciemno-fioletowe a czasem błękitne, różowe, białe lub pstre, — z osklepkami biało-omszonymi, a kielichów łatkami po okwitnięciu wraz stulonymi. — Dość częsty około dróg, po miedzach i okopach w Europie środkowej i południowej; kwitnie od maja do września. — Dawni lekarze, zadawali *korzeń, ziele i kwiaty Wołowego języka* — radix, herba et flores Buglossi v. Linguae bovis, jako odmięczające, chłodzące, otwierające i ułatwiające wszelkie wydaliny w wielu chorobach: prócz tego kwiaty wcho-

dziły w skład tyle sławnych kiedyś *kwiatów czterech serdecznych* — flores quatuor cordiales.

Pod tąż samą nazwą i w odpowiednich wypadkach, przepisywano także:

GAT. 2. *C. rolowy* (*A. arvalis* RCHBL.), długo brany tylko za *lekarski*, wszelako różny — wzrostem wysmuklejszym; liśćmi węższymi, ząbkowanymi i nieco-falistymi; kłosami dużo dłuższymi i wietszymi; oraz kielichami i po okwitnieniu wzniesiono-łatkowymi — rosnący i kwitnący wraz z pierwszym.

GAT. 3. *C. wiechowaty* (*A. paniculata* AIT.) u dawnych *Miodunką wielką* i *ogroduką*, lub takimże *Wołowym językiem* mianowany: — również 2roczny: z łodygą 5' dorastającą, od samej podstawy wiechowato-rozgałęzioną, a pokrytą tęgimi i kłującymi włosami poosadzonymi na drobnych guziczkach; z liśćmi postaci jak w *lekarskim* lecz nieszarawymi i rzadziej-choć tężej-zgrzeblowatymi; z gronami dłuższymi i wietszymi, często pojedynczymi i niezawsze tylko końcowymi ale czasem kątowymi, — o przysadkach równowazko-lancetowatych, mało co dłuższych od szypuleczek; z kwiatami pięknie szafirowymi, wielkimi, żyłkowanymi, 2razy dłuższymi od kielichów: — dość częsty po polach, winnicach, okopach i około dróg Europy więcej południowej; kwitnący od czerwca do sierpnia. — (*Buglossum officinale* LAM.).

GAT. 4. *C. szafirowy* (*A. azurea* MILL.) odmienna od *wiechowatej*, zaledwie — łodygą niższą i baldaszkogronowato-rozgałęzioną; liśćmi podłużnie-jajowatymi, ząbkowanymi i falistymi; kwiatami szafirowymi nieżyłkowanymi; a pokryciem ogólnem z tęgich szczecin, na bardzo wydatnych guziczkach poosadzanych: — wraz z tymymże rosnący. — (*Buglossum vulgare* BACH.).

GAT. 5. *C. barwiński* (*A. tinctoria* LIN.) u dawnych także *Wołowu język czerwony wielki*, *Ziele czerwone*, *Czerwony korzeń*. — Ziele wieloletnie: którego — kłęb głęboko zapuszczający się w ziemię, zdrzewiały, nieco-gałęzisty, wielogłowy, z korą czarniawo-czerwoną; łodygi liczne, do 1' podnoszące się, wietkie, w wierzchołku widlastodzielne, i zarówno z całą rośliną sza-

rawo-tęgowłosistą; liście korzeniowe skupione, łopatkowato-lancetowate, (5" i 1/2"), przytępione i zwężone ku podstawie,— łodygowe mniejsze, równowązko-wydłużone, bardzo tępe, — a najwyższe znacznie szersze i przechodzące stopniowo w przysadki dzierzące po 1ym kwiatku prawie bezszypułczkowym, — którego rurka biaława, gardziel nieco-czerwonawa, a kraj szafirowy, z osklepkami okrągławo-wypukłymi białawymi, a kielichem równym rurce korony i nieco-krótszym od przysadków.— Dość zwyczajny po suchych i piaszczystych miejscach w Europie południowej i ku Wschodowi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Jeszcze dziś gdzieniegdzie lekarze, przepisują *korzeń Czerwieńca* — *radix Alkannae v. A. spuriae*, jako ściągający w biegunkach, w wyrzutach skórnych, wrzodach, i t. p: najwięcej atoli używanym bywa do barwienia na czerwono.— (*Alkanna tinctoria* TAUSCH.).

RODZAJ 806. *Żywokost* (*Symphytum* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona obłodzwonkowato-léjkowata; o kraju 5zębnym, a gardzieli zamkniętej 5 osklepkami szydłowatymi, składającymi się w ostrokreg. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; z główkami lancetowatemi, naprzemianległemi z osklepkami. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Orzłoszki 4, odosobnione, jajowe, pomarszczone, osadzone na dnie podstawami przedziurawionemi i otoczonemi brzeżkiem nabrzmiałym.

GAT. 1. *Ż. lékarski* (*S. officinale* LIN.) w starych zielnikach także i *wielkim*, również *Kosztynamem*, *Żywignatem* zwany.— Ziele trwałe. Korzeń gruby, mięsisty, marchwiowaty, gałęzisty niemal wiązkwowato, zewnątrz czarny a wewnątrz biały. Łodyga do

3' wzniesiona, gałęzista, w odziomku kątowata, a ku górze przez zbiegające liście skrzydlasta, porośla włosami tęgimi i wstecznymi. Liście pomarszczone, faliste, całobrzegie, z wierzchu tęgo-włosiste całkiem — a spodem tylko na nerwach; z tych najniższe podłużnie-jajowate, zaostrome, a w podstawie zwężające się coraz bardziej w ogonek rynienkowaty (9" i 3"), — wyższe zaś jajowato-lancetowate, (5" i 1"), zbiegające po ogonku aż na łodygę, — a najwyższe lancetowate, (3" i 1/2"), bezogonkowe i wprost przedłużające się w długie skrzydełka łodygi. Grona kwitnące poodginane i gęste, a po odpadnięciu kwiatów wzniesione i wietkie; o kielichach tęgowłosych, z zębami zaostromymi i wzniesionymi; o koronach 1/2" długich, fiołkowo-różowych, różowych lub żółtawo-białych, z krajem równym rurce, a jego zębach poodginanych. Orzeszki ciso-czarniawe, lśnące. — Jeden z najpospolitszych po łąkach wilgotnych, po nad strumieniami i po wikłach w całej Europie; kwitnie od maja do lipca, a czasem po drugi raz w sierpniu i wrześniu. — Dawniej nader powszechnie przez lekarzy, dziś zaś zaledwie jeszcze od ludu, używanymi bywają *korzeń, ziele i kwiaty Żywokosta* lub *Kosztynawa większego* — radix, herba et flores Symphyti v. Consolidae majoris; zwłaszcza téż korzeń, który, jako kléisty i nieco-ściągający zalecano w krwiopluciu, biegunkach, czerwonkach, a zewnątrznie zmiażdżony do obkładania złamanym członków, przepuklin, wrzodów. Kwiaty jako herbatkę piją w nieżytych; a liście Islandczycy jadają za jarzynę.

Jego odmianę, opisywaną od niektórych niewłaściwie za gatunek :

GAT. 2. *Ż. rozłucartego* (*S. patens* SIRTH.), różną jedynie — kielichem krótszym i odstającym, a osklepkami tępyimi równymi główkom, — używają podobnież.

RODZAJ 807. **Borak** później **Ogórecznik** (**Borrago** TOURN.). — Kielich 5dzielny. Korona kółkowa; z gardzielą o 5 osklepkach łuskowatych i wykrojonych; z krajem wrębnym w 5 latek jajowato-kończystych i rozłwartych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; nitki kruciuchne, z przyrostkiem na grzbiecie chrząstłkowatym; główki lancetowate, ostrokończyste, składające się w ostrokąg. Jajnik 4łatkowy; szyjka nitkowata; znamię pojedyncze. Orzeszki 4, osobnionne, osadzone na dnie podstawami wydrążonemi i obwiedzionemi brzegiem wystającym.

GAT. 1. *B. lekarski* (*B. officinalis* LIN.) także *Wołowym językiem polowym* dawniej miéniony. — Ziele roczne. Korzeń prawie-marchwiowaty, gałęzisty, białawy, soczysty. Łodyga do 2' wzniesiona, gałęzista, soczysta, porośla szczecinami kłującemi i odstającemi. Liście niecopomarszczone, całobrzegie ale lekko-faliste, z wierzchu całe szczecinowatowłose a spodem tylko po nerwach; korzeniowe przewrotnie-jajowate, (8" i 4"), tępe i zwężone w długi ogonek; łodygowe mniejsze, bezogonkowe, wpółobójmujące i nieco więćej wydłużone; najwyższe zaś prawie-sercowate, kończyste i obójmujące łodygę. Grona poodginane, później wydłużone, tęgo- i ostroszczeciste; z kwiatami długoszypulkowymi, przegiętymi, jasno-niebieskimi, rzadko czerwonawymi albo białymi; — o nitkach ku podstawie wartłkowatych, ku wewnątrz 2ramiennych — o odnózkach zewnętrzných naprzemianległych z osklepkami i szydłowatych, a wewnętrzných krótszych i dzierzącých główki. Orzeszki

podłużnie-jajowe, tępe, cisawo-czarne.— Ojczyznę jego Wschód, ale zdziczały stał się już dziś dość częstym chwastem po ogrodach, gdzie go zwykle u nas jako strojny uprawiają; kwitnie od maja do września.— Woń świeżej rośliny ogórkowej podobna, a nawet i smak choć nieco słonawy. Dawniej używano *ziela i kwiatów Boraka*— herba et flores *Borraginis* jako kléistych, chłodzących i odmiękczejących — w zapaleniach: miejscami zaś młode ziele jadają jako sałatę lub jarzynę.

RODZAJ 808. **Ostrzeń (Cynoglossum LIN.)**.

— Kielich 5dzielny. Korona lęjkowata; z gardzielią zamkniętą 5ą osklepkami; z krajem o 5 łatkach tępych. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię niby-główkowate. Orzeszki 4, odosobnione, przygniecione, kolczyste, osadzone grzbietném wydrążeniem na ostrokręgu podstawowym szyjki.

GAT. 1. *O. lékarSKI* (C. officinale LIN.) w starych zielnikach *Psi język*.— Ziele 2roczne. Korzeń wrzecionowaty, pojedynczy, zewnątrz cisy a wewnątrz białawy. Łodyga do 3' wzniesiona, okrągławo-kątowata, w wierzchołku rozgałęziona wiechowato w liczne odnogi kwiatowe wzniesione. Liście delikatnie-szorstkawo-omszone, szarawe, nieco-faliste, całobrzegie, spodem bledsze i miększe; korzeniowe eliptyczne, kończyste i zwężone w długi ogonek, (1' i 4"); łodygowe lancetowate i w pół-objęmujące, (5" i $\frac{2}{3}$ "); a najwyższe najwęższe lecz z szerszą podstawą i objęmujące łodygę. Grona na końcach gałązek pojedyncze, wietkie, z czasem wyułużone, o przysadkach maléńkich lancetowatych. Kwiatki— z kielichem po okwitnieniu rozplaszonym, kosmatym, mało co krót-

szym od korony; rurką krótką i białawą; krajem nieco dłużej dzwonekowatym i brudno-czerwonym — albo białym w odmianie *O. dwubarwnego* (*C. bicolor* WILLD.); z osklepkami ciemnoszkarlatnie-cisawymi, a w białych kwiatach karmazynowymi, bardzo tępyimi i wypukłymi. Orzeszki jajowe, obrzeżone, a ich cieriuki ostrokrężne zakończone licznymi kolczystymi haczykami. — Dość zwyczajny okolo dróg, po okopach, miedzach, miejscach opuszczonych i rumowiskach w całej Europie, Azji północnej i Ameryce. — Świeżego woń jest niemiła jakby myszy, nieco odurzająca; jednak po wysuszeniu niknie. Dawnymi czasy *korzeń i ziele Psiego języka* — *radix et herba Cynoglossi*, zadawali lekarze jako uśmierzające drażliwość i ból — najwięcej w kaszlach, w bolesnych biegunkach i krwotokach; zewnętrznie zaś używali ich w zapaleniach, ranach i wrzodach.

Tak samo zastósowywano i

GAT. 2. *O. pstry* (*C. pictum* AIT.), różniący się — budową i wzrostem słabszym; liśćmi rzadszymi, podłużnie-jajowatymi i sercowato-objęmującymi oraz więcej-włosistymi; gałkami kwietnemi odstającymi; a kwiatami brudno-modrymi i żyłkowanymi fioletkowo, z krwistymi osklepkami; pospolity w Europie południowej.

RODZINA CXXXVI.

Kostliwkowate (*Cordiaceae* BROWN.).

Kwiaty obupłciowe lub przez zronienie zdrożne, końcowe, wiechowate albo baldaszkogronowe, kłosowe lub prawie-główkowe, bezprzysadkowe. Kielich trwałe, po okwitnieniu nieco-rozrosły, — już rurkowaty o 5 lub

4 zębach szczytinowatych,— już 4—5-dzielny. Korona lęjkowato-rurkowata albo dzwonekowata; z rurką równą lub dłuższą od kielicha, często mięsistawą; z gardzielą nagą lub też włosistą; z kraju zwykle 5- rzadziej 4- a najrzadziej 7- wrębnego — łatkami roztwartymi lub wzniesionymi. Pręciki liczbą odpowiednie lub nieco liczniejsze od łatek korony i naprzemianległe; nitki cienkie; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik 4—8-komorowy; komory 1założkowe; załączki wywrócone i uwieszone u wiérzchołków komor; szyjka końcowa, raz lub 2 razy widlasta; znamion 4 lub 8. Pestczak jagodowaty, 1pestkowy; pestka kostna, 4—8-komorowa lub przez zronienie 3—1-komorowa. Nasiona wywrócone i pojedyncze w komorach; ze skórką błoniastą; z szewkiem wyraźnym; bez białka. Zarodek prostoległy; o listniach grubych, mięsistych, w podłuż fałdowatych; a rostkowi krótkim i górnym.— *Drzewa albo krzewy; z liśćmi naprzemianległymi, pojedynczymi, skórzastymi, chropawymi; bez przylistków.*

RODZAJ 809. **Kostliwka (Cordia BROWN).** — Kielich rurkowaty, 5—4-zębny, gładki lub 10prażkowy. Korona i pręciki jak w rodzinie. Jajnik 4komorowy; szyjka raz widlasta; znamion 4. Owoce i nasiona również jak w rodzinie.

GAT. 1. *K. czarna (C. Myxa LIN.).* — Drzewo ledwie 30' dorastające; z gałęziami gładkimi, popielatymi, kropkowanymi i kubeczkowato-guzikowatymi. Liście długoogonkowe, okrągławe lub przewrotnie-jajowate, (5" i 3½"), tępe, w podstawie klinowate, całobrzegie lub też wykrawano-ząbkowane, często nierównopółkowe, żebrzysto-żylaste, z wiérzchu ciemno-zielone i nagie, a spodem bledsze i za młodu miękkowłose a

później szorstkie. Więcha baldaszkogronowata, prawie-widlasto gałęzista a skąpo- i krótko-gałązkowa, końcowa lub kątowna. Kwiaty drobne, białe, miłowonne, często płonne; z kielichami 3—5-zębnymi, równymi rurce korony léjkowatęj o odgiętych łatkach; ze znamionami błoniastymi, lancetowatymi, w brzegu od wewnątrz poszarpanymi. Pestczak jajowy, do $\frac{3}{4}$ " długi, zakończony resztką szyjki, otoczony kielichem kubkowatym, z początku zielony a dalej żółty, czerwony a nareszcie czarny; pestka jajowa, ściśniona, z obu końców wykrojona, dołkowata i 4komorowa, nieodstająca od mięsa. Nasiona białawe. — Rośnie w Indyach wschodnich, w Arabii i Egipcie; kwitnie wczas z wiosny. — Pestczaki jej kléisto-słodkie jako *Sebesteny*, *Śliwki jedwabne*, *perskie* albo *Lipośliwki*, były niegdyś zadawanymi w kaszlu, zapaleniach i innych cierpieniach piersi i gardła; świeże zaś w miejscu jadają jako owoc. Indyjscy lékarze, leczą korzeniem trudny stolec, a liśćmi zastoiny brzuszne, oraz zewnątrznie plamy rogówki. — (C. domestica ROTH.).

Owoców tegoż samego nazwiska i użytku, dostarczają jeszcze:

GAT. 2. *K. biała* (C. *Sebestena* LIN.) czyli właściwie *Drzewo sebestenowe*, — wzrostu równego z poprzedzającym, lecz dobitnie różne: gałęziami okrągłymi, a młodymi pędami tęgowłoso-kosmatymi; liśćmi podłużnie-jajowatymi, (8" i 4"), na 2całowych ogonkach pokrytych jak pędy, skórzastymi, ciemnozielonymi i z obu stron ostrowłoso-szorstkimi, — za młodu wykrawano-ząbkowanymi a później nieco falistymi brzegiem, — górnymi zaś zawsze całobrzegimi, mniejszymi i kończystszyimi; więchami tylko końcowymi, wzniesionymi i płaskimi; kwiatami wielkimi, pąsowymi, lub karmazyuowymi, nieco wonnymi; o kielichu 2—6-zębnym, — o koronie z 5—7 łatkami tępemi karbowanymi i falistymi — bardzo zbliżonej do téjże *Dziwacznicy Jalapy*; a wreszcie owocami wielkimi, niemal przewrotnie-

gruszkowatymi, białymi i całkiem okrytymi kielichem:— która rośnie w Indyach zachodnich, kwitnie od czerwca do lipca, a której do tego drzewo rzucone na węgle, wydając miłą bardzo woń, w sposób kadzidła używaném bywa.— (*C. juglandifolia* JACQ.).

GAT. 3. *K. szerokolistna* (*C. latifolia* ROXB.), drzewo z pniem niskim i krętym, odznaczające się: koroną bardzo- i rozłożysto-gałęziastą; pędami gładkimi i kątowatymi; liśćmi okrągławo-sercowatymi, (8" i 9"), okrągło- i nago-ogonkowymi, 3nerwowymi, często lekko-wykrawanymi, z wierzchu nagimi a spodem ostrymi i jaśniejszymi; wierzchami krótkimi, końcowemi i kątowemi, okrągławemi, raz lub więcej razy widlastodzielnymi; kwiatami mnogimi, drobnymi, białymi, — o przysadkach maléńkich i kosmatych, — kielichach dzwonekowatych, nierównych, 5zębnych, kosmatych i skórzastych, — koronach krótko-dzwonekowatych, — a znamionach 4wrębnych, pomarszczonych i odgiętych; owocami ściśniono-kulistymi, do 1" długości, żółtymi, z mięsem odchodzącém od pestki:— pospolita w Indyach wschodnich, a kwitnąca podczas zimy.

GAT. 4. *K. chińska* (*C. chinensis* LAM.).— Krzew lub niskie drzewo; którego— gałęzie wysmukłe, nagie, cokolwiek-krésowane i lekko-ściśnione ku końcom; liście krótkoogonkowe, jajowate lub podłużne, tępawe, (3" i 1/2"), całobrzegie, nagie, z wierzchu lśnące a spodem siatkowate i kosmate w kątach nerwów; wiechy baldaszkogronowate, prawie-widlastodzielne, rozpiérzchłe, końcowe lub kątowe; kwiaty duże, białawe, léjkowate, — o kielichach uciętych, krótkich, jajowych, białawo-zielonych, — łatkach korony jajowatych; owoce jajowo-okrągławe, czerwone, małe.— Zwykła w Chinach; kwitnie latem.— Miazdżem owoców ściągająco-kwaskowatém, Chińczycy leczą cierpienia nérek i dróg moczowych.— (*Varronia sinensis* LOUR.).

GAT. 5. *K. kulista* (*C. globosa* R. et S.).— Krzew 6stopowy; z gałęziami okrągłemi i krótkowłosemi; z liśćmi podłużnie-jajowatymi, krótkoogonkowymi, (3" i

1 ½"), zaostrozonymi, 2 razy ząbkowanymi, w podstawie klinowatymi, z wiérzchu pomarszczonymi i chropawymi a spodem opilśnionymi; z kwiatami w główkach prawie-kulistych na końcach gałęzi i w kątach liści, szypułkowymi i tęgowłosymi,— o kielichach dzwoniczowatych z odgiętymi zębami,— a koronie białej o wykrojonych łatkach; z owocami drobnymi.— Rośnie w Indjach zachodnich; kwitnie od maja do sierpnia.— Jamajkanie leczą kąpielami z liści, puchliny i choroby skórne.— (*Varronia globosa* LIN.).

RODZINA CXXXVII.

Powojowate (Convolvulaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, na szypułkach pojedynczych albo 3dzielnych, z szypułeczkami zazwyczaj 2przysadeczkowemi. Kielich 5działkowy, równy lub nierówny, trwałe i często nawet rozrosły; rzadko kiedy zrosłodziałkowo-5wrębny. Korona zrosłopłatkowa, dzwoniczowata, léjkowata albo prawie-tacowata; o kraju 5wrębnym, płaskim a częściej fałdowanym, w przedkwitnieniu skręconym a po okwitnieniu wwiniętym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, naprzemianległych z łatkami korony; nitki równe lub nierówne, w podstawie najczęściej rozszerzone i kosmate, czasem nawet szyszakowato-rozszerzone; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż, po okwitnieniu skręcone, z woreczkami równoległymi. Jajnik objęty obręczką podjajnikową mięsistą,— już powstały z 2, 3 i 4ch jajniczków zrosłych z sobą wraz, a ztąd tyłżkomorowy,— już 1komorowy,— już z jajniczków 2 wolnych, lub też 4ch parami spojonych powstały; komory 1- lub 2-załączkowe; załączki obokległe, a w 1komo-

rowym 4, z podstawy wzniesione; szyjka w zrosłojajniczkowych końcowa, a w dzielnojajniczkowych pośredkowa, i to — pojedyncza i wrębna, lub podwójna; znamię pojedyncze, rzadko 2- lub więcej-lateczkowe. Torebka 1—4-komorowa, pękająca w łuszczyzny odsłaniające słupus srodkowy nasiononośny, — lub też bezłuszczynowa, a nawet czasem i jagodowata. Nasiona mniej liczne od załączków, w grzbiecie wypukłe, wzniesione; skórka często kosmata; białko skąpe, klójkie. Zarodek zgięty; listnie liściaste, marszczkowato-złożone; rostek dólny, zbliżony do znaczka. — *Ziola, podkrzewy lub krzewy zwykle wijące się; z sokiem często mlęcznym; z liśćmi naprzemianległymi, całkimi lub dłoniasto wcinanymi, a rzadko piérzastodzielnymi; bez przylistków.*

RÓDZAJ 810. **Niedowój** (**Evolvulus** LIN.).

— Kielich 5działkowy. Korona lójkowato-dzwonkowata lub kółkowa. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony i z niej wystających. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; szyjki 2, 2dzielne; znamiona 4, całkie. Torebka 2komorowa. Nasion 4, wzniesionych, a czasem przez zronienie tylko 1.

GAT. 1. *N. mokrzcycowaty* (*E. alsinoides* LIN.). — Ziele wieloletnie: którego — łodygi liczne, w różnych kierunkach rozesełane, do 1 1/2' długie, wysmukłe i kosmate; liście prawie-bezogonkowe, przewrotnic-jajowate, bardzo-tępe, (3/4" i 1/2"), ogrubnie, miękkie, z wiérzchu mniej a spodem więcej włosiste lub prawie kosmate; szypułki kątowe, długości liści, cienkie, — każda z przysadeczkim kończystym i 2 — 3ma kwiatami modrawymi, z gwiazdką 5promieniową, szkarłatną; torebki podoginane. — Rośnie w Indyach wschodnich i w Nowej Holandyi; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Odwar tój nie-

miło wonnej rośliny, używanym bywa w zimnicach i w zatkaniach niższego brzucha.

RODZAJ 811. **Solec** (**Cressa** LIN.), także **Nastąkla**.— Kielich 5dziątkowy. Korona lejkowata, z łatkami 5dzielnego kraju płaskimi. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; szyjki 2; znamiona główkowate. Torebka przez zronienie 1komorowa i 1nasionowa. Nasiono wzniesione.

GAT. 1. *S. kretański* (*C. cretica* LIN.), w dawnych pismach zwany *Solném ziele* i *Solnikiem*.— Ziele roczne: o łodydze prawie-rozesłanej, do 9" wydłużonej, w odziomku niemal-zdrzewiałej i odtąd mocno rozgałęzionej w wysmukłe gałęzie— zarówno z innymi częściami— szare i chropawe; liściach mnogich, jajowatych, kończystych, ($\frac{1}{3}$ " i $\frac{1}{2}$ "), a wyższych węższych; kwiatach na końcach gałęzi główkowato poskupianych, żółtawych,— z przysadeczkami lancetowatymi; a torebkach jajowych.— Bardzo zwykły na wybrzeżach wilgotnych morza śródziemnego; kwitnie od czerwca do września.— Ziele smaku słonawego i lekko-ściągającego, zachwalanem było niegdyś w cierpieniach piasku moczowego i jako mocz pędzące; a zewnętrznie na rany i wrzody— zwłaszcza zapalne.

RODZAJ 812. **Powój** (**Convolvulus** LIN.).— Kielich 5dziątkowy. Korona dzwonekowato-lejkowata, z krajem 5faldowym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających lub też zamkniętych; nitki w podstawie rozszerzone. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe, bez przegródki pomiędzy załączkami obokległymi; szyjka pojedyncza; znamiona 2, oble, spłaszczone albo kuli-

ste. Torebka 2komorowa, 2luszczynowa. Nasiona 4, wzniesione.

GAT. 1. *P. przeczyszczający* (C. Scammonia LIN.), w dawnych zielnikach *zamorski* lub *Socznicca*.— Ziele trwałe: z kłębem mięsistym, marchwiowatym, do 3' długim i grubym na 3", pełnym soku żółtawo-mlécznego; z łodygami licznymi, wijącymi się, do 6' długimi, mdłymi i lekkowłóscistymi; z liśćmi na 1całowych ogonkach strzałkowatymi, zaostrozonymi, (3" i 1 1/4"), całobrzegimi lub nieco-wykrawanymi, nagimi,— o łatach dólnych często od wewnątrz ząbkiem opatrzonych; z szypułkami 2razy dłuższymi od liści, 3- lub więcej-kwiatowymi,— a szypuleczkami o 2 maléńkich lancetowatych przysadeczkach, zbliżonych do kielicha; z kwiatami przeszło 1" długimi, białymi albo czerwawymi, a od zewnątrz o 5 pręgach szkarłatnych.— Dziki wszędzie na Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskim jest sok lipożywiczny, wyciekający z naciętego korzenia pod nazwiskiem *Socznicy*— Scammonium v. gummiresina Scammonii. Jest to środek nader ostroprzeczyszczający, od dawnych lékarzów bardzo ceniony, dziś zaś już coraz mniej zapisywany wyłącznie; wchodzący jednak jeszcze w skład wielu léków złożonych— zwłaszcza téż tak zwanych tajemniczych, które otrzymały czasowy wyrok swobody.

Podobnaż żywica, ma się otrzymywać i z

GAT. 2. *P. opylonego* (C. farinosus LIN.), którego kłąb jak w poprzedzającym; łodyga nader delikatnie omszona i wraz z ogonkami i szypułkami jakby omączona; liście strzałkowato-sercowate, króćej-ogonkowe, zaostzone, (3" i 1 1/4"), wykrawane lub nawet ząbkowane, z wierzchu pomarszczone a spodem żyłkowane, za młodu zaś omszone; szypułki prawie równe z liśćmi, 3- a czasem 4—8-

kwiatowe; kwiaty $\frac{1}{2}$ calowe, różowe, z kielichem prawie-chrząstkowatym:— znachodzonego po zaroślach w Europie południowej i na Wschodzie; a kwitnącego w maju i czerwcu.

GAT. 3. *P. rolowy* (*C. arvensis* LIN.) także *zbożowym*, *małym* lub *ziemnym* mianowany.— Ziele wieloletnie. Kłęb głęboko zapuszczający się w ziemię, a głowami swemi licznymi i cienkimi rozpłożący się wszechstronnie. Łodygi mnogie, częścią płozące się a częścią wspinające, około 3' długie, kątowne, równie jak i reszta rośliny nagie lub też krótkowłose. Liście ogonkowe, strzałkowato-włóczniowate i to ostro albo tępo, ($2''$ i $\frac{3}{4}''$), na suchych gruntach znacznie mniejsze, zielno-kończyste lub czasem i wgniezione w wiérczochłku, całobrzegie albo wykrawane i rzęsozate w brzegu, prawie zawsze nagie i jednostronno-zwrotne. Szypułki kręte, kątowne, 1—2-kwiatowe a na dobrym gruncie i 3—5-kwiatowe, małych i rzęsozatyh przysadeczkach odległych od kielicha. Kwiaty wonne, różowe albo białe, od zewnątrz z 5 ciemniejszymi pręgami.— Jak najpospolitszy pomiędzy zbożem, po ogrodach, zaroślach i winnicach w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej używano *ziela Powoja małego*— herba *Convolvuli minoris* jako przeczyszczającego.

Z podobnymż skutkiem, choć pod innymi nazwami, używano ziela:

GAT. 4. *P. płotowego* (*C. sepium* LIN.) zwanego dawniej *wielkim*, lub *Dzwonkami płotnymi*:— również ziela trwałego; o kłębie grubszym i płozącym się; o łodydze wspinającej się po krzewach i płotach, nagięj tak jak i cała roślina, kątownej; o liściach strzałkowato-włóczniowatych, długokończystych, prawie-pionowo wiszących z ogonka, nagich, ($5''$ i $3''$), dólnych więcej sercowatych a górnych włóczniowatych, często czerwono obwiedzionych; o szypułkach prawie zawsze równych ogonkom lub małego dłuższych, 4kątnych, 1kwia-

towych,— o przysadkach wielkich, sercowatych, czerwono-obwie-
dzionych i otulających kielich; a kwiatach do 2" długich, białych rzad-
ko różowawych:— pospolitego po zaroślach wilgotnych i ponad brze-
gami rzek pod *Więrbami* i *Olchami* w całej Europie, Azji środ-
kowej, Ameryce północnej i Nowej Holandyi; kwitnącego od lipca
do września: dostarczającego *ziela Powoja wielkiego*— herba
Convolvuli majoris:

GAT. 5. *P. leśnego* (*C. sylvaticus* W. et K.) odmiennego od
płatowego, zaledwie— liśćmi więcej-sercowatymi, szypułkami obłemi,
oraz tępyimi przysadkami kwiatowymi;— zwyczajnego w Europie po-
łudniowej i południowo-wschodniej:

GAT. 6. *P. ślazowatego* (*C. althaeoides* LIN.)— z kłębem prawie-
drzewnym, wydającym mnogie wypustki; łodygą pojedynczą, zaled-
wie wspinającą się do 1½"; liśćmi sercowatymi, (1½" i ¾"),— dół-
nymi długoogonkowymi, jajowato-sercowatymi, tępyimi, wykrawano-
karbowanymi,— dalszymi krótko-ogonkowymi, łatowato-wcinanymi,—
a najwyższymi prawie-stopowymi, o łatkach równowązkich tępych i
wraz z łodygą srebrzysto-włosymi; z szypułkami przeszło 3całowe-
mi, zazwyczaj 2dzielniemi,— o przysadkach równowązkich; z kwia-
tami wreszcie różowymi, na 1" długimi:— znachodzonego po pagór-
kach suchych i skwarnych w Europie południowej; kwitnącego od
kwietnia do czerwca:— a nareszcie

GAT. 7. *P. pomorskiego* (*C. Soldanella* LIN.), u dawnych zio-
łopisarzów mianowanego *Kapustą* lub *Brzoskwią— morską*: którego—
kłąb nitkowaty, wielogłowy i czolgający się; łodygi liczne w koło
rozkładające się na 1½", nieco-gałęziste, kątowne i nagie tak jak i
reszta rośliny; liście sercowato-nerkowate, (1½" i 1½") lub nieco-
szersze, długo-ogonkowe, ogrubnie, lśnące, nagie, wykrawane lub
prawie-kątowne a czasem i całkie, stopowo-nerwowe; szypułki 1-
kwiatowe, prawie równe ogonkom 3całowym, wzniesione, ku górze
zgrube i skrzydlasto-kątowne; przysadki wielkie, wklęsłe, bardzo tę-
pe, otulające kielichy i od nich dłuższe; kwiaty zaś cieliste z żółta-
wymi sądami, do 2" długie, otwarte tylko na słońcu i przemijająco-
wonne:— porastającego wybrzeża morza Adryatyckiego i Czarnego,
a rzadko kiedy północnego; kwitnącego od czerwca do sierpnia:—
z którego *ziela Kapusty morskiej*— herba *Brassicae ma-*

rinae v. *Soldanellae* jako przeczyszczające, najwięcej zachwalano w puchlinach.

GAT. 8. *P. miotlasty* (*C. scoparius* LIN.).— Krzew pododniwszy do *Janowca* niż do własnego rodzaju, do 6' wzniesiony, licznie- i długo-rózkowatogałęzisty; którego— liście odległe, bezogonkowe, równoważkie, (2" i 1"), kończyste, całobrzegie, w podstawie zwężone i słabo rzadka pokryte włoskami przylegającymi; szypułki w kątach liści górnych pojedyncze lecz 2—3-kwiatowe, tworzące wraz jakby grono złożone, — o przysadkach równoważkich, kończystych i zarówno z szypułeczkami i kielichami jedwabisto-włosistych; a kwiaty drobne, 3 razy dłuższe od kielichów, białe i włosiste na zewnątrz.— Znachodzi się na wyspach Kanaryjskich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Z jego korzenia i łodygi ma w części pochodzić, różami woniejące *drzewo różowe*— *lignum rhodium*, używane w przetworach do różnych wcięrań ożywiających i do fałszowania olejku różanego; którego odmiany cypryjskiej inne rośliny dostarczają.

Tenże sam produkt ma także wydawać

GAT. 9. *P. strojny* (*C. floridus* LIN.), krzew nisko rozpostarty i ozdobny; o gałęziach wzniesionych, szarych; o liściach równoważko-lancetowatych, na 4" długich, falistych i nagich; a kwiatkach małych, białych albo różowych, bardzo licznych w nader gałęzistej wieńsze;— rosnący na Teneryffe.

GAT. 10. *P. dwubarwny* (*C. discolor* KUNTH).— Ziele trwałe; którego— łodyga gałęzista, szarawo-miękko-włosista; liście sercowate, tępe, ciernisto-kończyste, całobrzegie, bardzo miękkie, z więzchu gęsto-włosiste a spodem śnieżno-biało opilśnione, przeszło na 1" długie i na tylichże ogonkach; szypułki dłuższe od liści, 1kwa-

towe, zarówno z kielichami szaro- i miętko-włosiste; kwiaty zaś $1\frac{1}{2}$ " długie a 1" w średnicy, fioletowe, na zewnątrz delikatnie omszone,— o znamionach kulistych.— Rośnie nad Orinokiem; kwitnie w maju.— Odwarem z liści leczą ciekączki.

GAT. 11. *P. tarczowaty* (C. peltatus FORST.).— Podkrzew; z odziomkiem na 6" w średnicy kątowato-rowkowanym, a wiérzchołkiem gałęzistym i wspinającym się na najwyższe drzewa. Liście jego okrągławo-jajowate, tarczowate, (9" i 10"), krótko-kończyste, lekko-falisto-wykrawane, nagie, w środku pępiasto zakłęsłe,— z ogonkiem do 2 cali zapuszczającym się od brzegu w blaszkę. Szypułki rozgałęzione, wielokwiatowe; kielichy nagie; a korony wielkie, białe lub też czerwone.— Porasta wybrzeża morskie i lasy na Molukkach; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Tameczni leczą ziele zapalenia i ropnie piersi; a sokiem jego kleistym plamy rogówki i inne choroby oczne, oraz dopomagają wzrastaniu włosów.

RODZAJ 813. *Wilec* (*Ipomaea* CHOISY.), zwykle uważany za podrodzaj *Powoja*, wyróżniający się jedynie — znamionami stale główkowato-kulistemi.

GAT. 1. *W. przeczyszczający* (I. Purga WENDER.).— Ziele trwałe. Korzeń rzepowaty, kulistawy lub wydłużony, białawy. Łodyga wspinająca się do 10', brudno-czerwona, równie jak i reszta rośliny naga. Liście sercowate, długoogonkowe, (3" i 2"), długokończyste, całobrzegie i często czerwone spodem. Szypułki 1—2-kwiatowe, równe ogonkom, błoniasto obrzeżone, czerwone; kwiaty pąsowe, z gwiazdką bledszą 5promienową, do 3" długie, w kraju 2" w średnicy; o łatkach zaokrąglonych i wykrojonych, płasko rozpostartych;— o kie-

lichu ściśle przylegającym, czerwonym, błoniasto obrzeżonym, o 2 działkach zewnętrznych krótszych; a znamię 2główkowem.— Rośnie do 6000' wysoko na Andach meksykańskich; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Z tej rośliny pochodzi od 3 wieków w lekarstwie używany *korzeń Jalapy*— *radix Jalapae*, *Gialapae* v. *Mechoacanhae nigrae*, mocno przeczyszczający.

Tenże sam korzeń otrzymuje się z

GAT. 2. *W. Jalapy* (L. *Jalapa* DESF.)— z korzeniem do 20 funtów ciężkim; z łodygami licznymi, wspinającymi się do 20',— młodymi czerwonawymi i nieco-kosmatymi, a starymi kątowatymi szarozielonemi i brodawczkowatymi; z liśćmi sercowatymi, tępyimi, (4' i 4"), często nierównopółkowymi, zakończonymi gruczolkiem, już całobrzegimi już wciętyimi w 2—3—5 lat tępolancetowatych, z wiérzchu pomarszczonymi a spodem białawo-kosmatymi, na ogonkach 2całowych i brodawkowato-włosistych; z szypułkami w kątach liści najwyższych 1-2-3-kwiatowemi równemi ogonkom;— o przysadkach małych i odpadających; z kwiatami wielkimi, — o rurce 3—4 razy dłuższej od kielicha, wewnątrz fiołkowej a zewnątrz jasno-lilla,— o kraju do 3" w średnicy, białym lub bladeo-fiołkowym, którego łatki nikłe i zatokowato-wykrawane,— o znamionach 2główkowych; z torebką wielkości orzecha laskowego; a nasionami czerwonawo-cisemi, obrosłemi przez włosy na 1" długie:— zwykłego w gorętszym Meksyku, a kwitnącego od września do listopada.— (*Convolvulus Jalapa* LIN.).

GAT. 3. *W. rozwalniającego* (L. *cathartica* POIN.), którego— obok podobnego korzenia— łodyga bywa już wijąca się już płózka i korzeniopustna a naga; liście jajowato-sercowate, wielkie, długoogonkowe, nagie, nierównolatowe w podstawie, — a ich łaty kończyste zwłaszcza końcowa; szypułki zwykle 1kwiatowe; kwiaty wielkie, czerwone,— o rurce 1½całowej, bladeo-zielonej i nieco-rozdętej,— a kraju 5 łatkowo-promienistym:— zwykłego na St. Domingo.

GAT. 4. *W. modrego* (L. *Nil* PERS.)— ziele roczne; z liśćmi sercowatymi, sercowato-3łatowymi, nagimi lub szorstkawymi; z szypułkami 1kwiatowemi, krótkimi; z kwiatami wielkimi, od wewnątrz sza-

firowymi a od zewnątrz białymi, rzadko różowymi; który tak dziki jak i uprawny w Ameryce południowej zwykły.

GAT. 5. *W. skrzypcowatego* (*I. pandurata* KOST.) — wieloletniego; z korzeniem obłym; z łodygą wijącą się, obłą i miękkowłosa; z liśćmi podłużnie-sercowatymi, kończystymi, skrzypcowato-wykrojonymi, (5" i 3"), długoogonkowymi, całobrzegimi, spodem kosmatymi; z szypułkami tęgiemi, ogrubnieniami i prawie-śkwiatowemi; z kwiatami na 3" długimii szerokimi, białymi a w podstawie czerwonymi; — porastającego piaski w Wirginii i Karolinie, a czasem pełnego w naszych ogrodach, — zamieszczanego do dziś dnia w lékowzorze Stanów zjednoczonych.

GAT. 6. *W. deneczkowego* (*I. operculata* MART.) — o łodydze skrzydlatej, nagięj; liściach stopowych, 5dzielnych, — z łatami lancetowatemi, zastrzonymi, całobrzegimi lub ząbkowanemi; szypułkach pojedynczych albo parzystych, często skrzydlatych; kwiatach czerwonych; o torebkach kulisto-przyplaszczonych; rosnącego w Brazylii: — który oprócz korzenia jalapy, dostarcza liposoku zwanego *Gomma da Batata*, zadawanego dzieciom jako lekko-rozwalniającego.

GAT. 7. *W. loczydłowy* (*I. Thurpetum* BROWN.) — Podkrzew. Korzeń prawie-drzewiasty, gałęzisty, do 6' długi a 2" gruby, pokręcony, czerwony wewnątrz, z korą ciemno-cisłą i mocno mléczną. Łodyga wijąca się, 4skrzydła, do 15' długa, w odziomku zdrzewiała, ciso-czerwona, na palec gruba, — reszta zaś zielna i miękkowłosa. Liście sercowate, nieco-kątowate, białoszarawe, tępe, kolczysto-kończyste i miękkie, — na ogonkach 1 1/2 calowych, skrzydlatych i rynienkowatych. Szypułki około 2calowe, zwykle 3 — 5-kwiatowe, — o przyśadkach błoniastych i odpadających, lecz otulających kielich — jedwabistowłose i 2na zewnętrznymi działkami wielkiemi opatrzone. Kwiaty ledwie 2 razy dłuższe od kielicha, białe. — Znachodzony w Indyach wschodnich i w Australii; kwitnie od marca do czerwca. — Korzeń za świeża z początku słodkawy a później ostry

i nudny, a tracący tę własność po wysuszeniu, pod mianem *korzenia łoczydłowego*— *radix Turpethi* dawniej nadzwyczaj sławny, przeczyszcza ale dużo łagodniej od jalapowego; który atoli i z innych roślin otrzymywanym bywał.

Również jako przeczyszczające, używanymi bywają korzenie i liście:

GAT. 8. *W. czółgającego się* (*I. repens* ROTH.): ziela trwałego; którego — łodyga płożąca się, obła, węzłowata, naga równie jak reszta rośliny, wypuszcza z nabrzmiń liczne korzenie a z kątów liści rozłogi; liście strzałkowato-sercowate, zaostrome, długoogonkowe, (3' i 1 1/2''), nieco brzegiem wykrawane, a młodsze ostrzejsze i mniejsze; szypułki krótsze od ogonków, 3—4-dzielne i tyleż kwiatowe, — o przysadkach maléúkich; kwiaty zaś do 2' długie, szkarłatnawe z gwiazdką illową albo białą:— bardzo pospolitego po wodach stojących Indyi wschodnich i Arabii, a kwitnącego prawie ciągle.

GAT. 9. *W. wielkokorzeniowego* (*I. macrorrhiza* R. et S.)— z korzeniem bardzo grubym i rzepowatym; z łodygą bardzo grubą, gałęziastą, wijącą, bardzo ciemno-zieloną i nagą; z liśćmi na długich czerwonych ogonkach 7łatowymi, nagimi, — o łatach 3'' długich a 1'' szerokich, kończystych, zatokowo-wykrawanych; z szypułkami krótkimi, 5—6-kwiatowymi, a kwiatami wielkimi, do 3'' w średnicy, szkarłatnymi i nieco falistymi krajem:— zwykłego w Indjach zachodnich, a kwitnącego od lipca do września.

GAT. 10. *W. szczawiolistny* (*I. acetosacfolia* R. et S.)— Ziele wieloletnie; którego — łodyga nieco-gałczista, naga tylko w odziomku lekko omszona, cokolwiek ściśniono-kątowata, węzłowata, na każdym węźle rozszerzona w ząb i płożąca się; liście nagie, podłużnie-lancetowate, czasem prawie-włóczniowate, (3'' i 1''), tępe albo wcięte w końcu, na ogonkach krótszych od blaszki; szypułki do 6'' wydłużone, 1kwiatowe; o 2 przysadeczkach w środku; a kwiaty białawe.— Tu i owdzie w Ameryce południowej i Indjach zachodnich; kwitnie

prawie bez przerwy.— Zieleń jego leczą tameczni puchliny, używając go w kąpielach; soku zaś zagęszczonego używają na rozwolnienia.

GAT. 11. *W. trzyzębny* (*I. tridentata* ROTH.).— Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygą wijącą się, nitkowatą, do 3' długą, prawie-bezgałęźną, kątowatą i nagą; z liśćmi łopatkowato-równowązkimi, w końcu 3zębnymi, z podstawą rozszerzoną włócznieowato, ząbkowanymi; z szypułkami 1kwiatowymi, zgrubłemi, prawie-4kątnymi, niemal równemi liściom, każdy o 2 przysadeczkach ku górze; z kwiatami drobnymi, ku podstawie szkarłatnymi, w kraju żółtawo-białymi.— Dość zwyczajny w Indyach wschodnich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Odwarem całej rośliny, leczą gorączki żołądkowe, cierpienia wątroby i dnawe.

GAT. 12. *W. ziemniaczany* lub *Patat* (*I. Batatas* LAM.).— Ziele wieloletnie; którego korzeń włóknisty, dzierży liczne bulwy mięsiste, różnej postaci i barwy, wszelako najczęściej obło-wrzecionowate, czasem na 1' długie a do 3" w średnicy, około 1 funt ciężkie, różnie pozaciskane i kręte, brudno-czerwone lub białe, albo pstre zewnątrz a wewnątrz zawsze białe. Łodygi ma liczne, płózące się, gałęziste i rozpostarte wszechstronnie na 9', obławe, już prawie-nagie, już włosiste lub też szorstkie, z węzłowatych nabrznicią korzeniopustne i na tychże korzonkach także bulwonośne. Liście jego są długoogonkowe, sercowate lub włócznieowato-sercowate, 5kątnie albo prawie-5łatowe,— o latach kończystych, albolitéż z zębami wielkimi zatokowatymi, nagie lub też miekkowłose. Szypułki krótsze od liści, wiązkowo- lub prawie okółkowo-wielokwiatowe, o przysadkach malénkich; kwiaty zaś same 2" długie, wewnątrz szkarłatno-

czerwonawe, zewnątrz białe o 5 promieniach ciemniejszych, a niekiedy całkiem szkarłatne albo białe.— Ojczyzną jego Ameryka, ale uprawiany rozpowszechnił się wszędzie pomiędzy zwrotnikami; myślano nawet i u nas o jego uprawie, ale okazało się iż po za 48° szér. geogr. nie udaje się należycie: kwitnie w tamtych krajach niemal bez przerwy, u nas zaś tylko w sierpniu i wrześniu.— Bulwy jego zwane *Patatami* lub *Batatami*, okwitujące w skrobię, używają się ze wszech miar tak jak ziemniakowe; wszelako usiłowane u nas zastąpienie niemi tamtych — jest tylko urojeniem.

Podobnych bulw, dostarczają także:

GAT. 13. *W. jadalny* (*I. edulis* THUNB.) w Japonii;

GAT. 14. *W. bulwowy* (*I. tuberosa* LIN.) w Indyach zachodnich;

GAT. 15. *W. klonolistny* (*I. platanifolia* R. et S.) w Ameryce południowej:— oraz wiele z rodzaju *Powoja*.

RODZINA CXXXVIII.

Kaniankowate (Cuscutaceae KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, w wiązkach, główkach lub kłosach — 1przysadeczkowe. Kielich 5-rzędziej 4-wrębny. Korona kulisto-słojkowata lub rurkowato-dzwonkowata, zwykle o 4 lub 5 łuskowatych osklepkach osadzonych poniżej pręcików w rurce; kraj 4—5wrębny, więdniejący i z czasem w podstawie obkrojony. Pręcików 4—5, osadzonych w środku rurki i w niej zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; załączki z podstawy wzniesione, obokległe; szyjka pojedyncza lub wrębna, a czasem 2 i to trwałe; znamiona zaostrome albo główkowate. Torebka 2komorowa, w czasie pęknięcia okrojona przy podstawie;

komory 2- rzadko 1-nasionowe. Nasiona obokległe, wzniesione. Zarodek nitkowaty, niepodzielny, obwinięty śrubowato około białka mięsistego; listnie prawie niewidoczne; rostek gruby, dólny.— *Ziola wijące się, i pasożytnie wsysające w inne rośliny soczyste swemi brodawczkami korzoneczkowatemi; bez liści; z łodygą nitkowatą, bezlistną.*

RODZAJ 814. **Kanianka** albo **Wylup** (**Cuscuta** TOURN.) z cechami temież samemi co i w rodzinie, jako jedyny rodzaj dotąd znany.

GAT. 1. *K. pospolita* (C. europaea LIN.) także *domową* lub *swojską* i *Kanią przędzą* zwana.— Ziele roczne. Korzeń— równie jak we wszystkich innych gatunkach— wkrótce po rozwinięciu się rośliny ginący. Łodyga wijąca się i plącząca rozmaicie, nitkowata, gałęzista, naga, czerwonawa, bezlistna; po niej rozrzucone liczne bezszypułczkowe kupki kwiateczków w odległości około 3", zbite, 10—15kwiateczkowe,— a każda podparta przysadeczkami jajkowatym, czerwonawym. Kwiateczki drobnouchne; o kielichu lęjkowatym i soczystym; o koronie rurkowato-dzwonkowatej i jasnoróżowej,— z rurką białawą z czasem brzuchatą, łatkami wzniesionemi,— z łuseczkami podłużnemi, przytulonemi, szklisto-przejrzystemi, dłoniasto-poszczépanemi. Torebka jajowa; nasiona cise, ściśnione lub nieco-3graniaste.— Dość częsta po zaroślach, pnąc się na Pokrzywy, Chmiele, młode Wiérzbki i t. p: kwitnie od lipca do września.— Niegdyś *ziele Kanianki*— herba Cuscutae, zalecaném było w chorobach śledziony, wątroby, melancholii i t. p.

Podobnież używano

GAT. 2. *K. natymianowój* (C. epithimum SM.), w dawnych piśmach *włoską* oraz *Czqbrzycą*, *Dzięcielnicą* mienionój: o łodydze pra-

wie-włoskowatęj, szkarłatnej; kupkach 10 — 20kwiateczkowych; kwiateczkach białych; — z kielicha szkarłatnego rurką węższą, a łateczkami mało co krótszemi od korony; — z koroną rurkowato-léjkwatą, której łatki z czasem odgięte prawie równe jęj rurce; — z łuseczkami okrągławemi, fręzłowatemi, wielkimi i schodząc się zamykającemi gardziel: — niezbyt rzadkięj po Tymianach, Wrzosach, Koniczynach i w. i. — a kwitnącęj w lipcu i sierpniu; — której ziele dawnięj sprowadzano z Krety, pod nazwiskiem *ziela Czqbrzycy kreteńskieję* — herba Epithymi cretici.

GAT. 3. *K. nalennęj* (C. Epilinum WЕИВЕ.): krórej łodyga również cieniuchna, niegałęzista, zielonawo-żółta, a miejscami czerwonawa; kupki zaledwie 5kwiateczkowe, bez przysadeczka; kwiateczki różowe, podstawami z sobą zrosłe, — o kielichu białawym i ziarnieczkowatym pod szkłem powiększającęm, — o korony rurce od początku brzuchatej, a łatkach odstających, 2 razy krótszych od rurki, — o łuseczkach wzniesionych i przytulonych: jednęj z najpospolitszych w całej Europie, niszczącęj niekiedy całę łany lnu, — a kwitnącęj w lipcu i sierpniu.

GAT. 4. *K. amerykańska* (C. americana LIN.). — Ziele roczne, wysoko wspinające się po krzewach i drzewach swą łodygą gałęzistą i żółtawo-czerwoną; którego kwiateczki żółtawo-białę, szypułeczkowe i przysadeczkowe, po 3 — 4 w wiączeczki poskupiane — tworzą prawdziwe małę okółki złożone, — z korony rurką obłą a łatkami wzniesionemi, — z łuseczkami fręzlowanemi. — Zwykła w Indyach zachodnich i w Ameryce północnej po zaroślach; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Używają jęj ziele Amerykanie jako gorzkawego i otwierającego, w dolegliwościach żołądka, w zastoinach brzusznych i w zinnicach, a w Indyach jako pędzającego mocz.

RODZINA CXXXIX.

Kozielkowate (Polemoniaceae VENTEN.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe lub zaledwie-umiarowe, rzadko pojedyncze ale zwykle wiechowate, baldaszkogronowe, niemal kłosowe lub jakby-główkowe, otulone przysadkami. Kielich zrosłodzialkowy, najczęściej błoniasty z nerwami zielnymi, rzadko całkiem zielny, 5dzielny, często 5graniasty a czasem 5skrzydły. Korona léjkowato-rurkowata lub tacowata; z krajem 5dzielnym, płaskim, rozwartym. Pręcików 5, w różnej wysokości w rurce osadzonych, naprzemianległych łatkom korony, zamkniętych albo wystających; nitki czasem nierówne, proste albo podnoszące się; główki 2woreczkowe, podłużne, nieco-strzałkowate lub też jajowe, a ich woreczki równoległe i otwierające się w podłuż. Krążek mięsisty, otulający podstawę jajnika. Jajnik jajowy, w szczycie 3łatowy i 3komorowy, a rzadziej 5komorowy; łożyska osiowe w kącie wewnętrznym; komory 1- lub wielo-załączkowe; załączki pojedyncze, wzniesione z podstawy kąta i wywrócone,— lub liczne, 2szeregowe, podnoszące się i wokragległe; szyjka szczytowa, pojedyncza; znamię wrębne lub niekiedy 5łateczkowe, — o łateczkach ostrych i rozchodzących się albo podwiniętych. Torebka już błoniasta, już prawie-zdrzewiała, a najrzadziej mięsista, 3- albo 5-komorowa a przez zronienie czasami i 1—2-komorowa, pękająca po ścianach — w 3 lub 5 łuszczyń środkiem przegrodonośnych, albo całkich albo też każdej rozszczepanej po przegrodzie. Nasiona w komorach — już pojedyncze, już mnogie i 2szeregowe, podnoszące się, płasko-wypukłe, kątowate lub

ściśnione; skórka gębczasta po zwilżeniu oślizgła, czasem z błoniastém skrzydełkiem; znaczek podstawowy lub też przodkowy; białko mniej więcej mięsiste. Zarodek prosty, osiowy, długości białka; listnie liściaste; rostek krótki, dólny lub błędny.— *Ziola a rzadziej podkrzewy lub krzewy, z sokiem wodnistym; z liśćmi naprzemianległymi, dólnymi czasem naprzeciwległymi, całkami lub też różnie wcinanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 815. **Kozielek** także **Wielosil** (**Polemonium** TOURN.).— Kiclich słojkowaty, 5wrębny. Korena kółkowo-dzwonkowata, 5wrębna. Pręcików 5, osadzonych w rurce i z niej wystających, prawie-równych i podnoszących się; nitki w podstawach rozszerzone i często sobą zamykające wnijście do rurki. Jajnik 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki 2szeregowy, wywrócone; znamię 3wrębne. Torebka 3komorowa, pękająca po ścianach w 3 łuszczyzny przegrodonośne. Nasiona w komorach mnogie, kątowate; ze skórka gębczasto-błoniastą; ze znaczkiem przodkowym.

GAT. 1. *K. modry* (*P. coeruleum* LIN.).— Ziele trwałe: którego— korzeń mocno włókniasty; łodyga do 3' dorastająca, wzniesiona, rowkowana, dęta, naga, tylko w wierzchołku gruczołkowato-włosista i rozgałęziająca się w ukwitnienie; liście piérzastodzielne, podłużne, do 4" długie, — dólne doścdługo- i skrzydlasto-ogonkowe, a górne prawie-bezogonkowe, — o latach 16 do 24, jajowato-lancetowatych, całobrzegich, zaostzonych, (1" i ½"), magich; kwiaty wzniesione, po 2—3 w malénikich gronkach krótkoszypuleczkowych, a wszystkie wraz tworzące baldaszkogron wiechowaty, barwy modrój albo białej.— Rośnie dziko po gołoborzach Europy środkowój i południowój, oraz zwykle chodowany

w ogrodach; kwitnie od maja do lipca.— Niegdyś używanym był jako *ziele Kozielek*owe — herba *Valerianae graecae*; w Rosyi zaś jeszcze i dziś obkładają nim bolesne nabrzmienia, kilawe gruczołów, oraz posypują sproszkowanym wrzody.

RODZAJ 816. **Piekrzyn** (*Cantua* JUSS.).— Kielich rurkowaty, 5wrębny. Korona lęjkowata; z rurką długą i często krzywą; z krajem równo-5dzielny. Pręcików 5, osadzonych przy podstawie rurki, wystających i równych. Jajnik 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki osadzone dwoma szeregami w kącie wewnętrznym, podnoszące się, w okrągłe; znamię 3wrębne. Torebka drzewiasta, 3komorowa, pękająca w 3 łuszczyzny po ścianach; z komorami niewielonasionowemi. Nasiona podnoszące się, ściśnione; o skórcie gębczasto-błoniastej, w wierzchołku wypłaszczonej wskrzydelko; o znaczku z przodu po nad podstawą.

GAT. 1. *P. gruszkolistny* (*C. pyrifolia* JUSS.).— Krzew na 3' wysoki; z liśćmi ogonkowymi, rozrzuconymi, przewrotnie-jajowatymi, całobrzegimi, gładkimi i nagimi; z kwiatami w bukietach końcowych, podbaldaszkowatych, wzniesionymi, białymi; o nitkach śrubowato-skręconych; z torebkami na 1" długimi.— Zwyczajny w Peru; kwitnie latem.— Liście gorzko-kwas-kowate, używają się oprócz enem do barwienia na żółto; także do prania bielizny w miejsce mydła.

RODZINA GYKKE.

Goryczkowate (*Gentianaceae* LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, zwykle umiarowe a rzadko nieumiarowe, końcowe albo kątowe, już pojedyncze, już

wiązkowe, gronowe, podbaldaszkowe lub też baldasz-
kogronowe. Kielich trwały 4—5- a niekiedy 6—8-
działkowy, albowi też różnie wrębny lub dzielny,— w tych
ostatnich odmianach często kątowaty lub skrzydlaty.
Korona już odpadająca, już więdnijaco-trwała, już po
nad torebką zaciśnięta, bądź zrosło- bądź dzielno-płat-
kowa, a w pierwszym razie dzwonkowata, lójkowata lub
tacowata, liczbą łatek odpowiednia kielichowi,— czasem
w gardzieli z obrączką strzępatą lub całkiem naga,
w podstawie zaś łatek często opatrzona dołeczkami po-
jedynczymi lub parzystymi nagimi albo pokrytymi rześ-
kami lub łuszczyką, a niekiedy nawet wydłużonymi w ostro-
gę. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli, liczbą
odpowiednie tejże łatek korony i z niemi naprzemian-
ległe, zamknięte lub też wystające; nitki zazwyczaj wol-
ne i nitkowate, lecz czasem rozszerzone w podstawach
i temiż zrosłe w obrączkę, albo w ząb zaopatrzone;
główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, różnej postaci,
a otwierające się — już dwiema dziurkami już szparecz-
kami w szczycie, już w całej długości, — a po okwitnie-
niu często skręcone. Jajnik — przez rozmaity sposób zro-
śnięcia się i przeobrażenia zasadniczych 2ch jajniczków—
najczęściej 2komorowy, czasem atoli 1- lub niezupełnie 2-
lub 4-komorowy; łożyska szwowe, pojedyncze albo pa-
rzyście, lub też środkowe albo ścienne pojedyncze; za-
łączki liczne, wieloszerogowe, poziome, wywrócone; szyj-
ka końcowo wybiegła z jajnika, a czasem prawie-żadna;
znamię wrębne w 2 blaszki, lub też całkowite. Toreb-
ka 1- albo 2-komorowa, 2łuszczynowa, brzeźnie-łoży-
skowa; gdzie indziej mięsistawa i niepękająca. Na-
siona mnogie, drobiuchne, kuliste albo kątowate; skór-
ka niekiedy brzegiem błoniasto-wyplaszczona; białko

okwite, mięsiste. Zarodek w osi białka prostoległy, mały; listnie czasem sklejone wraz; rostek zbliżony do znaczką albo odśrodkowy.— *Ziola roczne lub wieloletnie, rzadziej podkrzewy a najrzadziej krzewy, niekiedy i pnące; z sokiem wodnistym; z łodygą obłą, ściśnioną albo 4kątną, czasem omszoną i lépką; z liśćmi naprzeciw- albo téż w okrąg-ległymi, pojedynczymi lub troistymi, całkimi; bez przylistków: odznaczające się nadzwyczaj mocną goryczą we wszystkich swych częściach.*

PLEMIĘ 1.

Goryczkowe (Gentianeae ENDL.).

Łatki korony w przedkwitnieniu w prawo skręcone. Białko wypełniające wnętrze nasienia.

RODZAJ 817. *Goryczka* (Gentiana LIN.).— Kielich 4—10-wrębny albo -dzielny, czasem tylko jakby - pochwicowato rozszczepany. Korona léjkowata, dzwonkowata lub kółkowa; z gardzielą nagą, lub téż brodato-strzępatą; z krajem 4—5-wrębnym albolit téż 10-wrębnym, o łatkach naprzemian mniejszych. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce; nitki z podstawami równymi; główki wzniesione, niezmiennie z czasem, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne około szwów; szyjka króciuchna albo prawie żadna; znamię tępe i 2dzielne. Torebka 1komorowa, 2łuszczykowa. Nasiona drobniuchne, ściśnione, liczne, brzegiem często błoniasto obwiedzione.

GAT. 1. *G. żółta* (G. lutea LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb często do 2' w ziemię zapuszczający się, gruby, mięsisty, obły, czasem odnożysty, zewnątrz żółto-cisawy i pierścinkowato-bliznowaty, a wewnątrz żółty. Łodyga

3' i wyższa, pojedyncza, wzniesiona, gruba i dęta. Liście ku wierzchołkowi mocno-malejące, jajowate, 5—7-nerwowe i nieco-faldowate, całkiem nagie, z wierzchu żywo-zielone, spodem modrawe, — odziomkowe do 10'' długie a 5'' szerokie, jajowato-eliptyczne, kończyste, zwężone w szeroki ogonek lecz odosobnione, — a górne zrosłe podstawami, wklęsło obejmujące kwiaty, prawie-sercowate i żółtawo-zielone. Kwiaty w wiązках w kątach liści górnych, tworzą jakby okręgi, — z przysadkami 4ma pod każdą wiązką lancetowatymi i mało co krótszymi od kwiatów; o kielichach papierowato-błoniastych, blado-żółtych, przejrzystych, rozszczepanych z boku w całej długości, a w kraju 2—3zębnych; koronach prawie-kółkowych, 5—6dzielnych w wążkie — łatki rozszczepiające się na słońcu gwiazdkowato, czysto żółte lub też każda na wewnątrz z 3ma szeregami kropek cisaowych; pręcikach prawie równych koronie, z główkami początkowo sklęjonemi, później rozłożystych; o jajniku w podstawie z 5 gruczołami zielonawymi; o znamionach odgiętych. Nasiona jajowe, błonką obrzeżone i cisaworude. — Pospolita po odolkach Alp i Przedalp Europy środkowej i południowej, dlatego i u nas w Karpatach; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Roślina ta zarówno z innymi nader gorzka, od dawna dostarcza lekarzom *korzenia Goryczki żółtej* lub *większej* — *radix Gentianae luteae v. majoris*, sławnego środka gorzko-wzmacniającego, dla wielkiej ilości w nim zawartej *gencyaniny* tyle używanego w odpowiednich cierpieniach, a prawie powszechnie u koni, bydła i owiec. — (*Asterias lutea* BORKH.).

Tenże sam korzeń zbierany bywa i z

GAT. 2. *G. szkarłatnej* (*G. purpurea* LIN.), dawniej *Tyrliczem* mianowanej: ziela dużo niższego i mniejszego, bo rzadko 2' dorastającego; z łodygą okrągłą, żółtawą, pojedynczą; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, (5" i 1½"), nerwistymi, — z których najniższe ogonkowe, a wyższe bezogonkowe i znacznie szersze a tępe; z kwiatami zwykle tylko w 2 okręgach, z których niższy ledwie 2kwiatowy, a wyższy 5—10-kwiatowy, — o kielichach rozszczepianych, — o koronach 1½" długich, dzwonekowatych, prawie-skórkowatych, żółtawo-szkarłatnych i zwykle mocno-kropkowanych, czasem jednak całkiem rdzawych lub białych, do ⅔ części w 6 łatek tępo i odlegle wciętych, — o główkach spojonych:— zwykłej na Alpach szwajcarskich i piemontkich, oraz pyrenejkich, norwęgskich i w naszych Tatrach; kwitnącej w lipcu i sierpniu.— (*Coilantha purpurea* BORKH.).

GAT. 3. *G. węgierska* lub *czerwoną* (*G. pannonica* SCOP.).— Ziele trwałe. Kłęb dość gruby, obły, czasem odnożysty, wielogłowy, pomarszczony, zewnątrz żółto-ciszy a wewnątrz białawy, po wysuszeniu zaś żółty. Łodyga do 2' wzniesiona, pojedyncza, obła, zielono-czerwonawa, w odziomku pochwiasto-łuskowata. Liście jajowe, podłużne, mocno 3- lub 5-nerwowe, skórzaste, żywo-zielone; dólne po 4 w okręgu, ogonkowe; łodygowe zwykle w 3 parach, lekko kończyste i zrosłe wraz ogonkami jakby w pochwę; a najwyższe najwęższe i bezogonkowe. Kwiaty wielkie i strojne, w 2 lub 3 okręgach 6—12kwiatowych, a niższe skąpsze; o przysadeczkach lancetowatych, krótszych od kwiatów; o kielichach 4—6kątnych, dzwonekowatych i tyleż-zębnych, błoniastych, zielono i czerwono pstrych, z łatkami podginanemi; o koronach dzwonekowatych, 6—7wrębnych, do 2" długich, błoniasto-skórzastych, ciemno-szkarłatnych i ciemno-fioletowo kropkowanych, z rurką żółtawą; z pręcikami krótszymi od korony, a główkami żółtymi

i spojonemi; z jajnikiem oblym i ciso-kropkowanym, podpartym 6—7 gruczolkami zielonawymi. Torebka podłużna, brzuchata, kropkowana. Nasiona okrągłe, oskrzydłone, cise.— Zwyczajna w Alpach Europy środkowej i u nas w Tatrach; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Używaną bywa jako *korzeń Goryczki* lub *G. czerwonej*— *radix Gentianae v. G. rubrae*, tak jak i poprzednich.— (*Pneumonanthe pannonica* SCHM.).

Zresztą pod ogólném nazwiskiem *korzenia Goryczki*, zbieranym bywa tenże z

GAT. 4. *G. kropkowanej* (*G. punctata* LIN.) różniącój się od *węgierskiej*— liśćmi eliptycznymi (4" i 2"); kwiatami w okręgach niższych ledwie parzystymi a w najwyższym 6—8, — o kielichach miednicowato-dzwonkowatych i płaskich, — o koronach dzwonkowatych płytko-6wřębnych, przed rozkwitnięciem granatowych a po rozwinięciu słomiasto-żółtych i ciemno-szkarłatnie kropkowanych, bardzo zaś rzadko jednobarwnych (w odmianie *G. dzwonekawatęj* *G. campanulata* JACQ.); jajnikiem w podstawie zwężonym i niekropkowanym:— dość zwykłej po Alpach szwajcarskich i sudetowych; kwitnącój w lipcu i sierpniu.— (*Pneumonanthe punctata* SCHM.).

GAT. 5. *G. mydlnicolistnej* (*G. saponaria* LIN.)— do 1½" wysokięj; o łodydze pojedynczēj, oblēj; liściach bezogonkowych, (3 i 2'), podłużnie-jajowatych lub lancetowatych, 3nerwowych, brzegiem ostrych; kwiatach główkowato-okręgowych, bezszypułeczkowych w kątach najwyższych par liści, — z kielichem 5wřębnym i pilkowanorzęsowatym, — z koroną pięknie szafirową, niezupełnie otwartą, brzuchato-dzwonkowatą, 10zębną, o ząbkach naprzemian większych i mniejszych a zawsze krótszych delikatnie strzępatych, — z główkami spojonemi; o torebkach wrzecionowatych:— rosnącēj po wilgotnych łąkach i lasach w Ameryce północnej, a miejscami po wysokich górach w Europie południowej; kwitnącój w sierpniu i wrześniu.— (*Pneumonanthe Saponaria* SCHM.).

GAT. 6. *G. wązkolistna* (*G. Pneumonanthe* LIN.) u dawnych ziolopisów *Nostrzykiem modrym* mianowana.— Ziele trwałe: o kłębie nikłym, pokrytym grubymi i dłu-

gimi korzeniami włóknistymi białymi; z łodygą pojedynczą, wzniesioną lub pokręconą, wysmukłą, do $1\frac{1}{2}$ ' długą, oznaczoną 4 podłużnymi linijami, zazwyczaj brudno-czerwoną; z liśćmi bezogonkowymi, równowązkowo wydłużonymi od $\frac{1}{3}$ " do 2", tępymi, pochwiasto obejmującymi, 1nerwowymi, z brzegiem ostrym i podwiniętym a w nieco szerszych nawet płaskim; z kwiatami pojedynczymi, kątowymi i prawie-końcowymi, niemal bezszypuleczkowymi, na $1\frac{1}{2}$ " długimi i opatrzonymi w podstawie 2 przysadeczkami równowązkimi, — o kielichu rurkowatym, 5zębnym, — koronie maczugowato-léjkowatej, 3 razy dłuższej od kielicha, ciemno-szafirowej, 5wrębnój i z 5 pręgami jaśniejszemi i kropkowanemi zielono na wewnątrz, a w podstawie prawie białej lub zielonawej, — w kraju niekiedy o drugich 5 malénkich ząbeczkach; z główkami spojonymi; ze znamionami podkręconemi. — Dość zwyczajna po łąkach wilgotnych, w całej Europie aż do Syberyi; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — *Kwiaty i korzenie Goryczki wązkolistnej* lub *Wyżlina modrego* — flores et radix *Pneumonantes* v. *Antirrhini coerulei*, mniej gorzkie od innych, dawniej od lékarzów a dziś od ludu używanymi jeszcze często bywają. — (*Pneumonantes vulgaris* SCHM.).

Zarówno z nią używa się, wielce jój podobna:

GAT. 7. *G. pokładająca się* (*G. decumbens* LIN.), odmienna — łodygą pokładającą-podnoszącą się, pokrytą w odziomku gęsto liśćmi równowązko-lancetowatymi, w dalszym jój przebiegu zaledwie 1ą lub 2ma parami takichże odległych, a pod wiérzchołkiem znów liczniejszymi, — na samym zaś szczycie zakończoną zwykle 3ma kwiatami, których kielich 2 — 5zębny i rozszczépany z boku, — korony wielkie, dzwonekowane, o 10 zębach naprzemian uniéjszych, — a zamię koń-

czyste: zwykła w całej Syberji południowej, a od tamiecznych wysoko ceniona.

GAT. 8. *G. krzyżowa* (*G. cruciata* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb długi, wielogłowy, grubości palca, białawy. Łodyga podnosząca się do 12", w odziomku ściśniona a dalej obła, często brudno-czerwonawa. Liście liczne, krzyżowo zbliżone, prawie-lancetowate; (3" i 1"), nieco-zaostrome, złożono-rynienkowate, 3nerwowe, w podstawie pochwiaste i zrosłe parami, w brzegu nader nikło karbowane, ciemnozielone. Kwiaty okrągowe, w kątach pary wiérzchołkowej liczne a w niższych po 2—6; z przysadeczkami lancetowatymi; z kielichem błoniastym, białawym, krótkim, o 4 zębach parami większych; o koronach do 1" długich, brzuchato-rurkowatych lub prawie-maczugowatych, 4kątnie-fałdowatych, od zewnątrz zielonawo-fioletowych, w rozpląszczonym kraju szafirowych a ku gardzieli kropkowanych, 4zębnych, o malénkich drugich 4ch rozszechépanych ząbkach pomiędzy głównymi; z główkami wolnemi.— Jedna ze zwyczajniejszych po suchych i na słońce wystawionych pastwiskach, oraz po górnych gołoborzach w Europie środkowej i w Syberji; kwitnie od lipca do września.— *Korzeń i ziele Goryczki mniejszej*— radix et herba *Gentianae minoris*, do dziś dnia używanemi bywają zarówno z innemi.— (*Ericola cruciata* BORKH.).

GAT. 9. *G. trojeściowata* (*G. Asclepiadea* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, członkowaty, gałęzisty, wielogłowy, żółtawy. Łodyga niekiedy od 1—3' wzniesiona, czasem nieco nagięta, pojedyncza, obła, z dwóch stron opatrzona 2 liniami wystającemi zbiegającemi po nią od liści. Liście liczne, z ukosa krzyżowe i spo-

jone wązkopodstawami, bezogonkowe, jajowato-lancetowate, (4" i 1 1/2"), długo-zaostrzone, 5nerwowe, brzegiem ostre przez prawie-niewidoczne chrząstkowate karbki. Kwiaty bezszypułczkowe, naprzeciwległe, prawie od połowy łodygi aż do wierzchołka; o kielichu rurkowatym, do 2/3" długim, przycięto- i nierówno-5zębnym, graniastym, a czasem pochwicowato-rozszerzanym, z zębami sztyłkowatymi; o koronie maczugowato-léjkowatej, na 2" długiej, 5wrębnój i tyleż fałdowój, od zewnątrz fiolkowój a wewnątrz szafirowój i granatowo-kropkowanej— rzadko zaś białej, z 5 ząbkami pomiędzy łatkami kraju; o główkach spojonych; o jajniku wrzecionowatym. Nasiona jajowe, skrzydlate.— Dość częsta po miejscach wilgotnych i cienistych, po wysokich górach i dolinkach alpejskich— niemal w całej Europie umiarkowanej i południowej aż do Kaukazu na Wschód; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Do dziś dnia jeszcze w górnych Włoszech używają jej korzeni, pod nazwiskiem *korzenia Zwycięży jadowego*— radix *Asclepiadeae*, jak my innych goryczek.— (*Pneumonanthe Asclepiadea* SCHM.).

GAT. 10. *G. bezłodygowa* (*G. acaulis* LIN.).— Ziele trwałe: którego— kłęb cienki, ukośny, wielogłowy; łodyga często prawie-żadna lub zaledwie-3calowa, wzniesiona albo podnosząca się, naga lub też o 1—2 parach liści małych; reszta zaś tychże— korzeniowe, krzyżowo - różyczkowatorozpostarte, eliptyczne lub lancetowate, (2" i 1/2"), zaostrzone, ogrubnie, słabo-3nerwowe, lśnące i ciemnozielone; kwiaty stósunkowo do rośliny wielkie bo niekiedy przeszło 2" długie, pojedyncze na końcu łodygi,— o kielichu dzwonicowato-léjkowatym i 5graniastym, objętym pochwiasto przez

2 najwyższe listki, — o koronie brzuchato-léjkowatéj, z rurką granatową od wewnątrz i z 5ma pręgami żółtozielonawemi a kropkowanemi granatowo, — z krajem zaś szafirowym a czasem i białym, 5wrębnym, o łatkach kończystych i tyłuż pomiędzy niemi tępych i krótkich ząbeczkach, — o główkach spojonych, — a znamionach prawie-talérzykowatych i pięknie ząbeczkowanych.— Rośnie w Przedalpach i Alpach Europy środkowéj aż do Syberyi, skąd nawet na równiny spuszczać się zwykła; kwitnie w równinach w maju i czerwcu, a w górach później.— Do dziś dnia lud górski używa tak zwanego dawniej *ziela i korzenia Goryczeczki alpejskiej*— herba et radix *Gentianellae alpinae*, które lekarze najwięcej zachwalali w żółtaczce i w blednicy.— (*Gentiana grandiflora* LAM. *Pneumonanthe acaulis* SCHMIDT.).

GAT. 11. *G. łąkowa* (*G. Amarella* LIN.).— Ziele roczne: z korzeniem cienkim, wrzecionowato-gałęzistym, żółtawym; z łodygą od 3" do 1' wzniesioną, pojedynczą lub więchowato rozgałęzioną; z liśćmi bezogonkowymi, z szerokiej podstawy lancetowatymi lub niemal równowązkimi, czerwono nabiegłymi, około $\frac{1}{2}$ " długimi, zaostrozonymi, 3nerwowymi, ostrymi w brzegu, — z których jednak korzeniowe znacznie większe i prawie-jajowate— bywają krótkoogonkowe; z kwiatami kątowymi albo wiérzchołkowymi, pojedynczymi lub licznymi, szypuleczkowymi, — o kielichu do połowy 4—5szczepnym, — koronie do $\frac{2}{3}$ " długiej, z rurką obłą i białawą, z krajem tacowatym 5wrębnym i czerwono-modrym albo białawym, a w podstawie łatek z łuskami włoskowato fręzłowatymi, — o główkach wolnych.— Rośnie po łąkach i pastwiskach wilgotnych w Europie północnej,

środkowój; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Dawniej cała roślina była lekarską, jako *ziele Goryczeczki*—herba *Gentianellae*, na podobieństwo centuryowego.— (*G. lancifolia* RAFN. *Hippion lancifolium* PRESL.).

Pod tém samém nazwiskiem, używano także:

GAT. 12. *G. polnej* (*G. campestris* LIN.), różnej od ostatniej, jedynie—kwiatami na 1" długimi, ciemno-szafirowymi; nader nierównymi łatkami kielicha, gdyż 2ma wewnętrznemi równowązko-lancetowatemi, a 2ma zewnętrzniemi szeroko-eliptycznemi;— u nas dość zwyczajnej.— (*Hippion campestre* SCHM.).

RODZAJ 818. *Miodosteczka* (*Swertia* LIN.) także *Niebielitka*.— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna, bez przykoronka, a w podstawie każdej łatki—z 2ma miodostekami dołączkowato-gruczołkowatymi i obrzeżono-rzęsowatymi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli; z nitkami równymi w podstawie; z główkami niecdmiennemi. Jajnik 1komorowy; załączki obok szwów, mnogie; znamię szczytowe, bezszyjkowe, nerkowato wykrojone. Torebka 1komorowa, 2luszczynowa. Nasiona nader liczne, ściśnione, błoniasto obrzeżone.

GAT. 1. *M. trwała* (*S. perennis* LIN.).— Ziele trwałe. Kłąb ukośny, okryty mnóstwem korzeni włóknistych, wydający czasem krótkie wypustki. Łodyga do 2 podnosząca się, 4kątna i naga tak jak i cała roślina, pojedyncza. Liście korzeniowe jajowate, (5" i 2 1/4"), czasem nieco-zaostrzone i zbiegające po 3całowym ogonku,— a łodygowe bezogonkowe, podłużnie-jajowate, mniejsze i bardzo odległe. Kwiaty tworzące grono albo wiechę, na szypułkach wzniesionych, długich i 4kątno-skrzydlastych z kątów liści najwyższych po 1—3 wyrastające; z przysadeczkami lancetowatymi; z kieli-

chem szydłowato-łatkowatym, 2 razy krótszym od korony; z koroną szaro- lub zielonawo-fioletową i granatowo kropkowaną, o łatkach tępo-kończystych i zabezpieczonych.— Tu i owdzie po łączkach torfiastych w Alpach i Przedalпах i w Europie środkowej oraz w naszych Karpatach, a niekiedy i w równinach; kwitnie od lipca do września.— Cała ta roślina gorzka podobnie *Goryczce*, używaną bywa miejscami od ludu górskiego zamiast tantej.

Równie i

GAT. 2. *M. tępa* (S. obtusa LED.), różniąc się — liśćmi rozrzuconymi, podłużnymi, tępymi z wyjątkiem najwyższych lancetowatych; oraz łatkami korony podłużnie-zaokrąglonemi i niekropkowanemi; — pospolita po górach całej Azji północnej.

RODZAJ 819. **Cztérostróg** (*Halenia* BORKH.). — Kielich 4dzielny. Korona kółkowa, 4wrębna, bez przykoronka, z łatkami w podstawie wydłużonemi w ostrogę na dnie gruczołonośną. Pręcików 4 osadzonych w gardzieli, o nitkach z podstawami równemi, a główkach niezmiennych. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne na łożyskach szwowych; znamię wierzchołkowe, 2łateczkowe. Torebka ściśniona, 1komorowa, 2łusczykowa. Nasiona mnogie, drobniuchne.

GAT. 1. *C. syberyjski* (H. sibirica BORKH.). — Ziele roczne, całkiem nagie: którego — korzeń krótki, cienki, nieco-gałęzisty, biały; łodyga do 2' wzniesiona, tęgawa, niewyraźnie-4ścienna, mniej więcej gałęzista, często w odziomku z łodygami przybocznemi; liście korzeniowe liczne, podłużne, w podstawie zwężone, 3nerwowe, w czasie kwitnienia wędniejące, — a łodygowe podłużnie-jajowate, tępe i bezogonkowe; szypułki końcowe i kątowe, nitkowate, nagie i 1kwiatkowe; kielichy

małe, w brzegu ostre; korony zielonawo-bladożółte, prawie 4kątno-dzwonkowate, 4szczepne, o 4 ostrogach odstająco w górę wygiętych; torebka w rozrosłej i zaukniętej koronie tkwiąca, obła; nasiona okrągławe.— Rośnie po lasach szpilkowych cienistych, w Syberyi aż po Kameczatkę.— Tameczni używają jej jako środka gorzkiego.— (*Swertia corniculata* LIN.).

RODZAJ 820. **Bokoblizn** (**Pleurogyne** ESCHISCH.).— Kielich 4—5dzielny. Korona kółkowa, 4—5wrębna, w gardzieli kosmkowato-luskowata, o łatkach bezgruczołkowych w podstawie. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; nitki w podstawach równe; główki niezmiennie. Jajnik 1komorowy; zalążki mnogie obok szwów; znamiona 2, przyrosłe w całej długości do szwów. Torebka 1komorowa, 2lusczykowa. Nasiona liczne, bezbrzeżne.

GAT. 1. *B. kółkowy* (*P. rotata* GRIES.).— Ziele roczne: o korzeniu wiązkowo-włóknistym, blado-żółtym; łodydze niekiedy i do 1' wzniesionej, tęgiej, gałęzistej skupiono, niewyraźnie-4ściennej, czasem z kilku przyłodyżkami; liściach odstających, — korzeniowych skupionych, odstających, podłużnie-przewrotnie-jajowatych i tępych, — a łodygowych bezogonkowych, prawie-równowązkich, krótszych od członków gałęzi i ostrych w brzegu; szypułkach 1całowych, cienkich, 4graniastych; kielicha łatkach lancetowatych i równych tymże korony; koronie gwiazdkowato-roztoczonej, jasno-szafirowej; główkach w końcu rozszczepianych; torebce obłej i nieco-ściśnionej.— Zwyczajny po łąkach i pastwiskach w Syberyi aż do Kameczatki, w zatoce Hudsona, w Norwegii i na Islandyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Syberyjczycy piją napar ziela i owoców, w osłabieniu żo-

łódka i obkładają ziemię rany i wrzody.— (*Swertia rotata* LIN.).

Takież użycie jest i

GAT. 2. *B. karyntyjskiego* (*P. carinthiaca* GRUES.), zaledwie różnego — łodygą wietką, krętą, prawie-równowysoko gałęzistą; liśćmi podłużnie-jajowatymi i kończystymi; kielichów łatkami lancetowatymi o pół krótszymi od tychże jajowatych w koronach; — rosnącego we wschodniej Syberii i w Alpach Europy wschodnio-południowej.— (*Swertia carinthiaca* WULF.).

RODZAJ 821. **Poziolno** (*Frasera* WALT.).— Kielich 4dzielny. Korona odpadająca, kółkowa, 4wrębna, bez przykoronka, o łatkach w środku z dołeczkiem gruczołkowatym okrytym łusieczką strzępatą. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli; nitki w podstawie równe; główki niezmiennie. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne, na łożyskach szwowych; znamię końcowe, 2łateczkowe, o łateczkach nieco spuszczaćcych się na szwy. Torebka ściśniona, 1komorowa. Nasion niewiele, ściśnionych, obrzeżonych błoniasto.

GAT. 1. *P. Waltera* (F. Waltheri MICHX.).— Ziele 2roczne: z korzeniem bulwiasto nabrzmiałym, żółtym; z łodygą około 5' wzniesioną, grubą, soczystą, gałęzistą i wraz z gałęziami 4ścienną; z liśćmi naprzeciwległymi lub okręgowymi, podłużnie-jajowatymi, nagimi; z szypułkami skupionemi okręgowo, 1kwiatowemi; z kwiatami zielonawo-żółtymi, o kielichach 2 razy krótszych od korony i podobnejże długości pręcikach; z torebką jajową, ściśnioną, nieco-chrząstkowatą i lekko wykrawaną w obwodzie; z nasionami 10—12, eliptycznymi.— Zwykle po łąkach bagnistych w Wirginii i Karolinie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Korzeń jego mocno gorzki jest lekarstwem, zadawanem w Stanach zje-

dnoczonych, zamiast korzenia kolumbo; świeży jednak łatwo wzbudza wymioty i przeczyszcza.— (*Swertia albicaulis* GMEL.).

RODZAJ 822. *Henryczka* (*Henricea* LEMAIRE.).— Kielich 4szczepny, mocno-odstający. Korona kółkowa, 4wrębna, bez miodników na łatkach. Pręcików 4, z główkami esowato skręconemi, osadzonych w gardzieli. Jajnik 1komorowy; znamion 2, rozłożystych. Torebka jak w *Goryczce*.

GAT. 1. *H. arcylék* (*H. pharmacearcha* LEM.).— Ziele trwale. Kłęb prawie-drzewiasty, o 2—3 odnogach okrytych długimi korzonkami włóknistymi. Łodyga do 4' wzniesiona, tęga, od podstawy rozgałęziona, obła, ponabrzmiewała we wstawach, blado-ruda lub szarawa, zarówno z całą rośliną naga; z gałęziami krzyżowemi, dólnemi grubemi i oblęmi, a górnemi 4kątnemi i wysmukłemi. Liście krzyżowe, bezogonkowe, w pół obejmujące, lancetowate, do 3" długie, 3—5nerwowe,— z tych dólne zbliżone i szersze, a ku górze coraz węższe, ostrzejsze i mniejsze. Kwiaty drobne, żółte, w kątach liści niemal wszystkich, w 2—3dzielnych wiązkach gronkowatych, tworzące razem wiechę wązko-ostrokreżną,— o przysadkach naprzeciwległych i równowązkich. Torebki otulone w koronę i kielich, jajowe, dzióbowato-2rogie. Nasiona drobniuchne, pomarszczone.— Porasta góry północnych Indyj wschodnich; kwitnie w porze chłodnej.— Roślina ta mocno gorzka, należy do sławnych leków w Indyach; używana w podobnych wypadkach co i *Goryczka*, a nawet w zastępstwie chinu. W nowszych czasach, pojawiły się nawet i w Europie w handlu lekarniczym jej wierzchołki z kwia-

tami, pod nazwą *stipites Chiraitae*.— (*Gentiana Chiraita* ROXB.).

RODZAJ 823. **Gorzkołist** (*Exacum* LIN.).— Kielich 4dzielnny, o działkach płaskich. Korona prawie-kółkowa, 4wrębna, wędniejąca. Pręcików 4, osadzonych w rurce; główki otwierające się w wierzchołku 2ma dziurkami lub szpareczkami krótkimi, niezmiennymi. Jajnik przez zwinięcie się brzegów łuszczyń — 2komorowy; zalążki bardzo liczne, na łożyskach przyrosłych do środka przegrody; szyjka końcowa, nagięta; znamię całkie. Torebka 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyń, z łożyskami wreszcie wolnemi. Nasion mnóstwo, drobnych.

GAT. 1. *G. wązkołistny* (*E. tenuifolium* AUBL.).— Ziele roczne: z łodygą do 7" wzniesioną, cienką, pojedynczą, a nagą zarówno z resztą rośliny; z liśćmi odległymi, bezogonkowymi, równowązko-lancetowatymi, zaledwie 1/2" długimi; z wiechą wązką, widlastodzielną, — o przysadkach równowązkich i ostrych; z kwiatami drobnymi, fiołkowymi, — o kielichów łatkach szydłowatych, — o rurce korony ku górze rozdętej kulisto, a łatkach kończystych i odstających. — Pospolity po miejscach wilgotnych w Gujanie; kwitnie latem. — Nader gorzkie ziele, używanem bywa w miejscu tak jak goryczkowe; lecz najwięcej w zimnicach. — (*E. violaceum* LAM.).

Tak samo używają także:

GAT. 2 *G. okręgowego* (*E. verticillatum* WILLD.) — również rocznego i całkiem nagiego; o łodydze do 12" wzniesionej, 4kątniej, pojedynczej i szorstkiej po krawędziach; liściach wązko-lancetowatych, 2" długich, bezogonkowych i 3nerwowych; kwiatach po 6 — 10 w okręgach, w kątach każdej pary liści, — o przysadeczkach lance-

towatych, — z kielichami prawie równymi koronom, dłuższymi od torebek i poodginanymi, — z koronami drobnymi, białymi, o łatkach ciernisto-kończystych, — z główkami ostrokończystymi i rozszczepianemi w podstawach: — rosnącego w Ameryce południowej i Indyach zachodnich, równocześnie z pierwszym kwitnącego. — (*Gentiana verticillata* LIN.).

RODZAJ 821. Czerwieniec (*Erythraea* RENEALM.). — Kielich rurkowaty, grzbiecisto-kątowaty, 5wrębny. Korona léjkowata, z czasem po nad torebką skręcająca się; z rurką obłą; z krajem 5dzielny. Pręcików 5, osadzonych w rurce; o główkach otwierających się w podłuż, a po okwitnieniu skręcających. Jajnik 1komorowy, lub przez wwiniecie się brzegów łuszczyn w pół-2komorowy; załączki liczne obok brzegów wwinionych; szyjka końcowa, prosta; znamiona 2, okrągławe. Torebka równowążka, 1- lub w pół-2komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona mnogie, drobniuchne.

GAT. 1. *C. Centurya* (E. *Centaurium* PERS.), w starych zielnikach *Centurya mniéjsza*, *Dobra myśl*, *Ziemna żółć* lub *Szaszanki*, a u późniejszych pisarzy *Serdecznik* albo *Tysiącznik*. — Ziele 2roczne, całe nagie. Korzeń malénki, cienko-wrzecionowaty, włóknisto rozgałęziony i żółtawy. Łodyga pojedyncza, czasem na 1' wzniesiona, obłą, lecz z 4 wydatnemi liniami ostremi. Liście korzeniowe różyczkowato-rozpostarte, (2" i 1"), jajowate lub podłużnie-przewrotniejajowate, w tępym wierzchołku krótko-kończyste, w podstawie zwężone w krótki ogonek, 3 — 5nerwowe; łodygowe odległe, bezogonowe, krótsze, węższe i kończystsze; a kwiatowe prawie-równowążkie. Podbaldaszki dwukrotnie-widlastodzielne, równowysokie, dość liczno-kwiatowe, niemal wiązkowate; z szypułkami prawie skrzydlasto-4kątnymi.

Kwiaty bardzokrótko-szypuleczkowe; z kielichami do połowy wrębnymi; z koronami około $\frac{1}{2}$ " długimi, różowemi a rzadko białemi,— o rurce białawej, ku górze nieco-zwężonej, dwa razy dłuższej od kielicha;— o kraju tylko w słońcu i to przed południem otwartym, którego łatki tępe i zwykle pięknie ząbkowane. Torebka do $\frac{1}{2}$ " długa, równowążka i cisawo-żółta.— Dość zwykły u nas i w całej Europie po pastwiskach i pałęgach pagórkowatych, wystawionych na słońce; kwitnie od czerwca do września.— Od dawnych czasów gorzka ta roślina, dostarcza lékarniom *ziela Centauryi mniéjszej*— herba Centaurii minoris, dziś coraz więcej znów zalecanego w osłabioném trawieniu, w zaflegmieniach i krwistości żylnéj trzewów brzusznych, w niezżytach chronicznych tychże, oraz w zimnicach, w czerwivości i w. i.

Pod tém samém nazwiskiem, zbierają także

GAT. 2. *C. gałęzisty* (E. ramosissima PERS.), różniący się dobitnie— łodygami nieco wyższemi, od samego odzionka widlasto- i odstająco-gałęzistemi, 4kątnemi; liśćmi mniéjszymi i zaostrozonymi, z których korzeniowe nigdy nie są różyczkowe; kwiatami szypuleczkowymi,— o kielichach nieco głębiej wciętych i nieco dłuższych względnie do rurki korony,— a o łatkach téj ostatniej 2 razy węższych;— rosnący po łąkach wilgotnych i po polach całej prawie Europy, a równocześnie z tamtym kwitnący.— (E. pulchella FRIES.).

RODZAJ 825. **Gorzkie** (**Sabbatia** ADANS.).

— Kielich 5—12dzielny, o łatkach równowążkich lub lancetowatych. Korona prawie-kółkowa, 5—12dzielna, odpadająca. Pręcików 5—16, osadzonych w rurce; z główkami z czasem odwiniętymi, otwierającemi się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki mnogie na łożyskach szwo- wych; szyjka nitkowata; znamiona 2, równowążkie, póź-

niej skręcone. Torebka 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona liczne, drobniuchne.

GAT. 1. *G. kątowata* (*S. angularis* PURSH.).— Ziele 2roczne, wejźrzenia *Centuryi* ale wszechwiększe: którego— korzeń włóknisto gałęzisty; łodyga do 2' wzniesiona, spodem pojedyncza, a ku wierzchołkowi wiechowato-podbaldaszkowo rozgałęziona, 4kątna, z krawędziami błonkowatemi i zarówno z resztą rośliny naga; liście jajowate, tępe, obejmujące, ($1\frac{1}{4}$ " i 1"), prawie-5nerwowe; szypułki przedłużone; kwiatów po 3—5 na każdej z gałęzi podbaldaszkowych,— o kielichach o pół krótszych od korony, białawych, 5dzielnych,— koronach do 1" długich, różowych albo szkarłatnawych, z rurką krótką i białawą,— główkach równowązkich, potem skręconych; torebki jajowe.— Porasta wzgórza trawiaste po wrzosowiskach i gołoborzach w Karolinie i Kana dzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zastępuje w lékowzorach północno-amerykańskich *Centuryą*.— (*Chironia angularis*. LIN.).

RODZAJ 826. *Gorzklin* lub *Zielon* (**Chlor**a LIN.).— Kielich 6—8dzielny, o łatkach równowązkich. Korona prawie-tacowata; z rurką brzuchatą; z krajem 6—8dzielnym, odpadającym. Pręcików 6—8, osadzonych w gardzieli; główki niezmiennie, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; załączki liczne, na łożyskach szwowych i gębczastych; szyjka w końcu wrębna; znamiona podłużne, tępe. Torebka 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona liczne i malénkie.

GAT. 1. *G. przerosty* (*C. perfoliata* LIN.), dawniej *Centuryą żółtą* mianowany.— Ziele roczne, modrawo zielone, całe nagie: którego— korzeń włóknisto gałęzisty; łodyga przeszło na 1' wysoka, pojedyncza, tylko

w wierzchołku widlasta, obła,— a gałęzie 4ścienne; liście korzeniowe różyczkowe, przewrotnie-jajowate, tępe, zwężone w krótki ogonek, około $\frac{1}{2}$ " długie,— łodygowe większe, szeroko-jajowate i nieco-3kątne, podstawami zrosłe i krótko kończyste,— jeszcze wyższe całkiem jakby przerosło-zrosłe całami podstawami i eliptyczne,— a kwiatowe drobnieuchne i cienko kończyste; kwiaty w pojedynczych podbaldaszkach po 3—7, z niektórymi pojedynczymi na gałązkach i w kątach rozgałęzień,— żywo-żółte, do $\frac{1}{2}$ " długie, o kraju 2 razy dłuższym od rurki i tępołatkowym.— Dość częsty po wilgotnych lecz jasnych pastwiskach leśnych i po nad strumieniami, w Europie południowej i zachodniej, rzadki zaś w środkowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś *ziele Centuryi żółtęj*— herba Centaurii lutei, zadawano w zastępstwie *Centuryi*.— (*Gentiana perfoliata*. LIN.).

RODZAJ 827. **Brzuchokwiat** (**Lisianthus** P. BROWNE).— Kielich dzwonkowy, 5wrębny; o łatkach wzniesionych i brzegiem błonkowatych. Korona léjkowata, więdnijąca; z rurką często nierówną i prawie-brzuchatą; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, zamkniętych lub jej równych; nitki często nierówne; główki często w wierzchołku odwinięte, otwierające się w podłuż. Jajnik przez wwinięcie się brzegów łuszcyn prawie-2komorowy; załączki liczne na łożyskach brzęchnołuszcynowych; szyjka nitkowata; znamię 2blaszkowe. Torebka 2łuszcynowa i 2komorowa przez wwinięcie łuszcyn brzegiem łożyskonośnych, lub prawie-takaż. Nasiona mnogie.

GAT. 1. *B. wielkokwiatowy* (*L. grandiflorus* AUBL.).— Ziele roczne: o łodydze do 3' wysokości, w odziom-

ku 4ściennój a ku wiérzchołkowi oblój, nieco-omszo-
nój; liściach podłużnie-jajowatych, nieco-kończystych
i zrosłych podstawami, miękkich, (3" i $\frac{3}{4}$ "), z obu stron
a zwłaszcza u brzegu i po nerwach osadzonych krót-
kimi włoskami; kwiatach widlasto-więchowych, wiel-
kich, końcowych i kątowych w rozgałęzieniach ukwi-
tnienia,— o kielichach krótkich, żółtawych, błoniastych
w brzegu,— o koronach zielonawych, z rurką długą,
prążkowaną, coraz rozszerzającą się, a łatkami falisto-
wcinanemi i odgiętymi,— o pręcikach 3ch dłuższych od
reszty i wystających; torebce jajowej i kończystej.—
Porasta miejsca wilgotne w Gujanie i Kajennie; kwit-
nie wczas z wiosny.— Używa się tamże zastępczo za
Centuryq.

GAT. 2. *B. żółwikowaty* (L. chelonoides LIN.).—
Ziele roczne, nagie: z łodygą oblą, pojedynczą, do 3'
wysoką; z liśćmi podłużnie-eliptycznymi, przytępiony-
mi, prawie zrosłymi w podstawach, troisto-nerwowymi;
z wiechą widlasto- lub troisto-dzielną; z kwiatami na
tęjże w gronach długich, odległymi, 1stronnymi, zwi-
słymi,— o kielichu kulistym,— koronie żółtj, z rurką
nieco-zakrzywioną,— o pręcikach zamkniętych.— Zwy-
kły w Kajennie i Surynam; kwitnący z wiosny.—
Przed czasy, *ziele Brzuchokwiata*— herba Li-
sianthi znanem było w Europie, jako gorzkie i wzma-
niające, a w większych dawkach przeczyszczające.

RODZAJ 828. *Otułka* (*Coutoubea* AUBL.).—
Kielich dzwonekowany, 4dzielny, podparty przysadecz-
kami kieliszkowatymi. Korona więdniejąca, lęjkowata;
z rurką oblą, równą; z krajem 4dzielnym. Pręcików 4,
osadzonych w górnj połowie rurki, wystających; nitki
w podstawie rozszerzonj 2zębne; główki wzniesione,

niezmienne, otwierające się w podłuż. Jajnik przez wwiniecie brzegu łuszczyń w pół-2komorowy; załączki liczne, na łożyskach przyrosłych do krajów łuszczyń; szyjka nitkowata, nieco nagięta; znamię 2blaszkowe. Torebka 2komorowa, pękająca przez przegrodę w 2 łuszczyń. Nasiona mnogie, drobnouchne.

GAT. 1. *O. kłosowata* (C. *spicata* AUBL.).— Ziele roczne: którego— łodyga do 3' wzniesiona, tęga, 4ścien-
na, naga zarówno zresztą rośliny, albo pojedyncza albo z 2—4ma odnogami w kątach najwyższych liści; liście od-
ległe, współobójmujące, czasem troiste, lancetowate, za-
ostrzone, do 4" długie; kłosa pojedyncze, końcowe,
ostrokrotnie do 6" wydłużone; kwiaty najniższe krzy-
żowe a reszta poczwórnio-okręgowy, rozchodzące się,—
o przysadeczkach małych i jajowato-szydłowatych, — o
kielichach 3całowych, — o koronach 2 razy dłuższych a
białych, — o nitkach z podstawami prawie-kapturkowa-
to rozszerzonymi, — a szyjkach nitkowatych trwałych.—
Zwyczajna po nad strumieniami w Gujanie, Kajennie i
Bahii; kwitnie niemal ciągle.— Ziele jęj gorzkie, uży-
wanem bywa w osłabionem trawieniu, w zatkaniach trze-
wów brzusznych, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych
i w. i.— (*Exacum spicatum* VAHL.).

RODZAJ 829. *Ogruża* (*Tachia* AUBL.). —
Kielich rurkowaty, 5kątny, 5zębny. Korona léjkowata,
odpadająca; z gardzielą rozszerzoną; z krajem 5wręb-
nym. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających;
nitki w podstawach równe; główki wzniesione, otwiera-
jące się w podłuż, niezmienne. Krążek podjajnikowy
mięsisty, przyrosły do podstawy rurki. Jajnik przez
wwiniecie się brzegów łuszczyń w pół-2komorowy; za-
łączki liczne, na łożyskach uczepionych u brzegów łus-

czyn; szyjka nitkowata, prosta; znamię 2blaszeczkowe. Torebka przez wwinięcie się i rozdwojenie wwiniętych brzegów łuszczyń — prawie-4komorowa. Nasiona mnogie, drobne.

GAT. 1. *O. gujaneńska* (*T. gujanensis* AUBL.).— Krzew 6' dorastający, cały nagi: z korzeniem prawie-pojedynczym, grubym, do 1' długim, żółto-cisawym, wewnątrz bledszym i gębczasto-drzewiastym; z łodygą dętą i zwykle pełną mrówek, 4ścienną, od samego odziomka gałęzistą, — o gałęziach ramienisto odstających, wysmukłych i długich, — o gałązkach niewyraźnie-4ściennych i lśnących; z liśćmi krzyżowymi, krótkoogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, krótko-kończystymi, (8" i 3"), zwężonymi w ogonek 1calowy, lśnąco- i ciemno-zielonymi; z kwiatami bezszypułkowymi i pojedynczymi w kątach liści, do 3" długimi, pięknie żółtymi, — o kielichu 3 razy krótszym od korony, pergaminowatym, żółtawym, ze skrzydełkami wybiegłemi w ząbki ościste, — o korony rurce nieco zgiętej ku górze; z torebkami lancetowatemi, ściśnionemi i cisemi; a nasionami kulistemi.— Pospolity w pierwoborach w Rio-Negro i Gujanie; kwitnie w styczniu.— Brazylianie gorzkim korzeniem leczą zimnicę.

RODZAJ 830. *Nagoręcz* (*Sebaea* R. Brow.)— Kielich 4—5dzielny, z łatkami ostrogrzbiecistemi. Korona więdniejąca, lęjkowata; z rurką obłą; z krajem 4—5dzielnym. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce, wystających; o główkach w szczycie gruczołkowatych, otwierających się w podłuż i odgiętych z czasem. Jajnik 2komorowy, przez wwinięcie się brzegów łuszczyń dzierżących łożysko środkowe; zalążki liczne; szyjka nitkowata; znamiona 2 kulistawe. Torebka 2komorowa,

pękająca przez przegrody w 2 łuszczyzny, z łożyskiem środkowem wolném.

GAT. 1. *N. gujaneński* (S. gujanensis SPR.).— Ziele roczne, nagie: którego— korzeń włóknisto-gałęzisty; łodyga do 6" wzniesiona, pojedyncza lub rozwidlasta, ostro-4kątna; liście modrawo zielone, bezogonkowe, lancetowate, zastrzone, około 1" długie; kwiaty kątowe, pojedyncze, krótko- i 4kątno-szypułczkowe, — o kielichów łatkach strzępato-grzbiecistych, — o koronach szkarłatnych z łatkami nieco-falistemi, — a nitkach w podstawie z małemi łuseczkami.— Zwyczaj po miejscach wilgotnych w Indyach zachodnich i Kajenie; kwitnie z wiosny.— Używany w miejscu, jak u nas *Goryczki*.

PLEMIĘ 2.

Bobrkowe (Menyantheae ENDL.).

Przedkwitnienie wwinęte brzegiem. Białko mniejsze od jamy nasienia.

RODZAJ 831. **Bobrek** (*Menyanthes* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata, 5wrębna, — o łatkach środkiem brodatych. Pręcików 5, osadzonych w rurce; nitki w podstawach równe; główki w podstawach 2łateczkowe. Jajnik 1komorowy; zalążki 1szeregowe na nerwie środkowym łuszczyń; szyjka nitkowata; znamię 2łateczkowe. Gruczoły podjajnikowe żadne. Torebka 1komorowa, pękająca około szwów łuszczyń środkiem łożyskonośnych. Nasiona liczne, drobniuchne.

GAT. 1. *B. trójlistny* (M. trifoliata LIN.), u dawnych *Trojan wodny*.— Ziele trwałe. Kłęb podwodny lub błotny, grubości palca, mięsisty, nieco-gałęzisty, rozplózający się, kolankowaty, na wstawach podnoszących

się głów odnóg z pochw zeschłych podstaw odpadłych liści— pokryty mnóstwem korzeni włóknistych, a w pośrodku tychże wypędzający 2 liście i głąbik. Liście trójlistkowe; ogonki na 6" i dłuższe, obłe, zarówno z resztą rośliny— wyjąwszy korony— nagie, a w podstawie szeroko-pochwiaste; listki jajowate lub przewrotnie-jajowate, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), tępe, płasko wykrojone. Głąbik z kąta pochwy zeszlórocznej tuż pod liśćmi tegorocznymi podnoszący się, do 8" długi, półobły, dzierżący— grono wietkie, tylko w szczycie zbite, 10—20-kwiatowe, na 4" długie; o przysadkach nieco zbliżonych, podłużnie-jajowatych, towarzyszących szypułczkom od nich nieco dłuższym i 1—3kwiatowym. Kwiaty strojne, z kielichem wzniesionym, tępym; z koroną $\frac{2}{3}$ calową, blado-różową, białobrodatą lub téż prawie-białą, o łatkach zaostzonych; z pręcikami prawie-zamkniętymi; ze słupkiem wystającym. Torebka różnie-jajowa, uwieńczona szyjką.— Nader pospolity po łąkach torfiastych i bagnistych, oraz po wodach stojących i płytkich w całej Europie, północnej Azji i Ameryce; kwitnie w maju i czerwcu.— Liście jego gorzkie i bezwonne, jako *ziele Trójlista zimnicowego*— herba Trifolii fibrini, od najdawniejszych czasów po dziś dzień bywają przepisywane w bezczynności dróg trawienia, w różnych cierpieniach trzewów brzusznych, w kachexyach, w zimnicach i t. p.

Podobnie i

GAT. 2. *B. wiosennego* (M. verna RAFIN.), różniącego się— wzrostem mniejszym; zawsze jajowatymi listkami; ukwitnieniem ostrokręźnym i więcej rurkowatemi koronami;— zwykłego w Ameryce północnej.— (M. americana SWEET).

RODZAJ 832. *Grzybieńczyk* (*Villarsia* VENT.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kółkowa; z krajem rozwartym, 5dzielnym i podniesionym,— o łatkach w środku płaskich, brodatych lub łuskowatych. Pręcików 5, osadzonych w rurce; o główkach sercowatych. Jajnik 1komorowy; zalążki kilkoszeregowy na łożyskach szwowych; szyjka końcowa; znamię o 2 łateczkach ząbkowanych. Gruczołów podjajnikowych 5, naprzemianległych z pręcikami. Torebka 1komorowa, już bez- już 2-luszcynowa; z łuszczynami nasionononemi i z czasem rozczépanemi. Nasiona mnogie lub téż w prawie-oznaczonej liczbie.

GAT. 1. *G. jajowaty* (*V. ovata* VENT.).— Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem wrzecionowatym, wydającym darń liści jajowatych, wzniesionych, ogrubnich, nagich, brzegiem lekko-falistrych, (1" i 1/2"), na ogonkach 3calowych; z głąbikami długości liści, 3—6kwiatowymi; z przysadkami podłużnie-jajowatymi, kończystymi, na wpół złożonymi; z kwiatami na 1calowych i wietkich szypułczkach— żółtymi,— o kielichu równym koronie, a koronie rzęsowatej.— Porasta bagniska i inne miejsca wilgótne na przyładku Dobrej nadziei; kwitnie prawie ciągle.— Używanymi bywają od miejscowych liście, jak u nas *Bobrek*.— (*Menyanthes ovata* LIN.).

Tak samo używa się, ziele

GAT. 2. *G. indyjskiego* (*V. indica* VENT.);— rośliny wodnej, zwykle pływającej— z kłębem podwodnym; z liśćmi sercowato-okrągławymi, pływającymi, do 1" w średnicy, mięsistawymi, lekko-falistrymi brzegiem,— o ogonkach różnej długości, obłych, gębczastych, kléisto-soczystych i ze zgrubnienia tuż pod blaszką wydających— kórzonki i nowe liście, oraz szypułki liczne, 4calowe, 1kwiatowe, cókółkowate; z kwiatami żółtymi, 3/4" w średnicy, o rurce krótkiej, a fraju

gwiazdkowatym i pokrytym na łatkach włosami soczystymi;— zwykłego w Indyach zachodnich i wschodnich; a kwitnącego ciągle w porze chłodnej.— (*Menyanthes indica* LIN.).

RODZINA GXLI.

Czerwitrujowate (Spigeliaceae MART.).

Kwiaty umiarowe, w kłosach 1stronnych często podwiniętych, różowe lub szkarłatne. Kielich trwałe, króciuchny, dzwonekowany, 5wrębny; z łatkami wązkiemi, wzniesionemi i dachówkowatemi w przedkwitnieniu. Korona léjkowata, błoniasta, odpadająca; z rurką długą, w kielichu 5graniastą a po nad nim obławą i coraz rozszerzającą się, przebieglą 5iu nerwami; z krajem 5wrębnym, często sfałdowanym pomiędzy łatkami. Pręcików 5, osadzonych w środku lub w wierzchołku rurki korony, z jej łatkami naprzemianległych i równych, czasem tylko wystających, zwykle zaś zamkniętych; nitki wzniesione cienkie; główki wewnątrzrotne, podstawowczepne,— o woreczkach 2, doległych i strzałkowato rozdwojonych w podstawie, otwierających się w podłuż; pylek 3kątny. Jajnik wolny, kulisty lub nicco-ściśniony, w podstawie nabrzękły gębczasto, 2komorowy przez przegrodowate wwinięcie się brzegów 2 owoczków; z łożyskami z podstawy komor, jakby trzoneczkowatemi, mięsistemi i 2łateczkowemi; z zalążkami 6—15, zatopionymi w jamkach łożysk, odśrodkowo-tarczowatymi, wokragłogłymi, z dółnym jajotworkiem; z szyjką szczytową, obłą, prostą i wstawowatą pod znamieniem; ze znamieniem końcowém, poziomém lub ukośném, eliptyczném, wklęsłém albo wypukłém i często rzęsowa-

tém w brzegu. Torebka skórzasto-błoniasta, mosznowata, ściśniona, 2guzikowa; guziki kulistawe, po nad podstawą sprężysto w okrąg pękające a w wierzchołku poprzecznie 2łuszczynowe, z podstawą miseczkowatą trwałą; łożyska odosobniające się i odpadające. Nasion w komorach niewiele, zatopionych w jamkach podstawy łożyska, nieco-klinowatych, kątowatych, ze szczytem przyplaszczonym; ze znaczkim bliskim podstawy, nieco bocznym; z białkiem rogowatém. Zarodek osiowy, bliski podstawy białka i znaczka, malutki; listnie nikłe; rostek dólny.— *Zioła lub podkrzewy; z korzeniem włóknistym; z łodygami i gałęziami obłemi lub tępo-4ścien-nemi; z liśćmi naprzeciwległymi albo okręgowymi, prawie-bezogonkowymi i zrosłymi z sobą rozszerzonymi podstawami ogonków.*

RODZAJ 833. **Czerwitruj (Spiegelia LIN.)**— jako jedyny dotąd rodzaj, z cechami rodziny.

GAT. 1. *C. przeciwrobaczy (S. Anthelmia LIN.)*.— Ziele roczne, całkiem nagie. Korzeń długowłóknisty, zewnątrz czarniawy a wewnątrz biały. Łodyga na 1½' wzniesiona, oblawa, dęta, ku górze zgrubła, pojedyncza lub niewielogąłęzista. Liście w odziomku naprzeciwległe w 1 lub 2 parach, lancetowate, (2" i ½"), zaostrome, zwężone w ogonek, brzegiem ostrawe i więdnijące podczas kwitnienia; kwiatowe zaś poczwórnje okręgowo, większe i prawie-bezogonkowe. Kłosów 1—2 a rzadko więcej na końcu łodygi, a zawsze po 1 na końcach gałęzi,— wysmukłych, do 5" długich, 15—20kwiatowych. Kwiaty w kątach przysadków równowazkich i odpadających drobne, krótkoszypuleczkowe, przytulone do osi kłosa; z koroną ½calową, 2 razy dłuższą od kielicha, zielonawo-różową lub fiołkową. Torebka brodawkowa-

to-miękkociernista, dłuższa od kielicha; z komorami prawie jajowo-kulistemi, osadzonemi na czareczkowatej tarczy.— Rośnie w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; gdzie kwitnie niemal ciągle, a u nas w sierpniu.— Roślina ta za świeża nie miło cuchnąca i ostrogorzkawa, od najdawniejszych czasów dostarcza Amerykanom *korzenia i ziela Czerwitruja*— radix et herba Spigeliae, wstawionego leczeniem glist i innych ludzkich czerwiów.

Z tymże samym skutkiem, używanym bywa:

GAT. 2. *C. marylandzki* (*S. marylandica* LIN.).— Ziele trwałe z kłębem krótkim, obłym, gęsto-włóknistymi korzeniami pokrytym, wydającym liczne— łodygi do 1' wzniesione, pojedyncze, obłe, nagie i niemal-4skrzydłe lub 4rąbkowe przez zbiegające po nich liście; z liśćmi krzyżowymi, odstającymi, (3" i 1 1/4"), jajowato-lancetowatymi, zaostrozonymi, nagimi, z wierzchu ciemno- a spodem bledziejzielonymi, w brzegu ostrymi, wydatnie nerwowymi; z kłosami 4calowymi, po 1—2 na końcu łodyg, o przysadkach sztyłkowatych; z kwiatami do 1 1/2" długimi, wysmukłymi, szkarłatnymi a wewnątrz żółtawo- i cisawo-czerwonymi, o łatkach odgiętych a gardzieli rozdętej; z torebką przewrotnie-sercowatą:— rosnący w południowych prowincjach Stanów zjednoczonych, kwitnący od czerwca do września.— Z którego *korzenie i ziele* zowią *marylandzkiemi*— radix et herba Spigeliae marylandicae.

RODZINA GKLI.

Połatowate (Loganiaceae ENDL.).

Kwiaty umiarowe, czasem różnomierne; już kątowne pojedyncze, w gronach lub w baldaszkogronach,— już wierzcholkowe w baldaszkogronach lub też wiébach. Kielich zrosłodzialkowy i łuszczynowaty w przedkwitnieniu,— albo 4—5dzialkowy, o działkach dachówko-

watych,— niekiedy zaś otoczony łuskami kilkoszeregowymi. Korona kółkowa, dzwonkowata lub lęjkowata; z kra-
 jem 4—5—10wrębnym. Pręciki w liczbie odpowiedniej
 łątkom korony, w 4- i 5-liczebnych naprzemianległe a
 w 10liczebnych naprzeciwległe, osadzone w rurce i
 ukryte albo wystające; nitki nitkowate lub sztydłowate;
 główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik
 2komorowy, lub przez wwiniecie się brzegów jajnicz-
 ków 4komorowy; zalążki w komorach — już liczne na łoż-
 yskach przyrosłych z obu stron przegród albo podno-
 szących się z ich podstaw,— już pojedyncze i uczepione
 tarczowato a w okrąglegle,— niekiedy tylko z podstawy
 komor wzniesione i wywrócone; szyjka nitkowata, po-
 jedyncza; znamię główkowate lub tarczowate, całkie
 albo niewyraźnie-2łateczkowe, a najrzadziej wrębne.
 Owoc rozmaity: już torebkowaty i pękający przez prze-
 grody w łuszczyny dzierżące łożyska bądź przyrosłe bądź
 wolne,— lub też po szwach w łuszczyny odrywające
 się od łożysk; już jagodowaty 2komorowy, z nasiona-
 mi przytwierdzonemi do łożysk i zanurzonemi w miaz-
 dzu; już wreszcie dwupestczakowaty, o pestkach per-
 gaminowatych, 1nasionowych i niepękających. Nasiona
 liczne, a rzadziej pojedyncze, tarczowato uczepione,
 mniej więcej ściśnione, często skrzydlaste,— niekiedy
 zaś tylko pojedyncze z podstawy komor wzniesione; o
 białku mięsistém, chrząstkowatém lub też rogowatém.
 Zarodek w osi lub ku podstawie białka prosty, równo-
 legły do znaczka przodkowego — albo li też prostoległy
 przy znaczku podstawowym; listnie płasko-wypukłe albo
 liściaste; rostek dolny, a niekiedy błędny.— *Drzewa,*
krzewy, czasem tylko zioła, z sokiem wodnistym; z liśćmi
naprzeciwległymi, całymi, w razie braku przylistków

spojonymi brzegami ogonków; z przylistkami — bąc przyrostłymi z obu stron do ogonków, bąc wolnymi pomiędzy tymiż, bąc spływającymi w pochwę, bąc nareszcie zrosłymi podstawą z górną powierzchnią ogonka.

PLEMIĘ 1.

Kulczybowe (Strychneae ENDL.).

Korony w przedkwitnieniu łuszcynowato składające się.

RODZAJ 834. *Kulczyba* (Strychnos LIN.).

— Kielich 4—5wrębny, o łatkach dachówkowatych. Korona rurkowata; gardziel naga lub brodata; kraj 4—5wrębny, roztwarty. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; nitki króciuchne; główki nieco-wystające. Jajnik 2komorowy; zalążki na łożyskach mięsistych i przyrosłych do przegrody, w okrągłe, z jajotworkiem dólnym; znamię główkowate, całkie. Jagoda korowata, 1komorowa, wielo- lub przez zronienie 1-nasionowa. Nasiona utopione w miazdżu, krążkowato ściśnione, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek w podstawie białka chrząstkowatego i prawie-2blaszkowego — mimośrodkowy, prosty i krótki; z listniami listkowatymi, a rostkem błędnym.

GAT. 1. *K. Wronie oko* (S. Nux vomica LIN.).—

Drzewo średniej wielkości, często pokrzywione; z korą pnia gładką i czarniawo-popielatą, na gałęziach szaro-żółtawą, a na gałązkach zieloną i lśnącą. Liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe, jajowate albo okrągławe, (4" i 3"), z obu końców przytępione tylko czasem w wierzchołku kończystawe, nagie, lśnące, 3—5nerwowe. Podbaldaszkki końcowe, krótkie; kwiaty białe.

zielonawe, równoczesne, słabo lecz dość-miło wonne, do $\frac{1}{2}$ " długie,— o główkach prawie-beznitkowych i na wpół sterczących z rurki, a szyjce dłuższej. Jagoda kulista, wielkości jabłka 3całowego; z obowocnią gładką, twardą, pomarańczową; a z miążdżem białawym, galaretowatym. Nasion 5—8, krążkowatych, do $\frac{2}{3}$ " w średnicy, popielatych lub jasno-cisawych, pokrytych zbity włosami mocno dolegającymi, jedwabistymi i promienisto dośrodkowymi.— Dość zwyczajna w Indyach wschodnich; kwitnie latem.— Nasiona jej należące do najgruntowniejszych trucizn, z powodu zawartej w nich znacznej ilości *strychniny* i *brucyny* w związku z *kwasem igazurowym*, od bardzo dawna używanymi bywają, jako głównie działające na nerwy młéca pacierzowego, w wielu niemocach tu siedlisko swe mających, jakoto w porażeniach nóg; także i w innych kurezowych cierpieniach, oraz— w zimnicach, czerwiwości, czerwonce, krztuścu, dychawicy i t. p. W miejscu, korzeniem i korą jej leczą także zimnice, a przytém ukąszenia węzów jadowitych, gorączki wozgrywe, morzyska, biegunki,— a zewnątrznie równie jak i gorzkimi jej liśćmi— bóle dnawe; drzewem zaś ukąszenia jadowite.— Miążdż owoców, jako niewinny, może być jadany; głównie jednak wyrabiają z niego napój wina podobny, lekko rozwalniający i otwierający.

Prawie także samo użycie bywa także i następujących gatunków, choć w niektórych z małemi odmianami.

GAT. 2. *K. przeciwwęża* (*S. colubrina* LIN.).— Krzew: o pniu bardzo grubym; o gałęziach licznych, śmigłych i wspinających się na najwyższe drzewa za pomocą trwałych ogonków odpadłych liści—drzewiejących i śrubowato-skręcających się— niby wąsów; z korą popielatą i chropawą; z liśćmi jajowato-cliptycznymi, tępo-kończystymi, ($6''$ i $3''$), krótkoogonkowymi, cienkimi, 3nerwowymi i równo-

legle żyłkowanymi, nagimi i gładkimi; z podbaldaszkami kątowymi, skąpokwiatowymi, kosmato-szypułczkowymi; z kwiatami żółtawo-zielonymi,— o kielichu lęsko-gruczołkowato omszonym; z jagodami wielkości pomarańczy, żółtymi i ciso-czerwonawymi, o miazdżu żółtym i galaretowatym; a nasionami jak w porzedzającej — Dużo rzadsza w Indyach wschodnich; kwitnąca prawie ciągle, lecz najwięcej w kwietniu i maju.— Obok tychże sanych własności innych części, drzewo z korzeni— jako *drzewo wężowe*— *lignum colubrinum*, najwięcej miéwa zastosowania w zinnicach i ukąszeniach jadowitych.

GAT. 3. *K. kolczyta* (S. muricata KOST.).— Drzewo z pniem dołkowatym; z korą gładką i popielatą na pniu— zaś czerwono-cisą na gałęziach; o liściach ogonkowych, jajowato- eliptycznych, przytępionych, (2" i 1"), dość tęgich, nagich i 3nerwowych; podbaldaszkach końcowych; jagodach 1calowych, kulistych, brudno-żółto-cisawych, okrytych miękkimi cierńkami; a nasionach 1—3, okrągłych, szaro-jedwabistych, wewnątrz białych:— rosnąca na wyspie Timor;— z której najwięcej drzewa wężowego używają.

GAT. 4. *K. ciernista* (S. spinosa LAM.).— Drzewo średnie, z koroną rozłożystą, z gałęziami obłemi i ciernistemi, całe nagie; którego — liście przewrotnie-jajowate, kończyste, (3" i 2"), nagie, 5nerwowe, z cierniem kątowym dłuższym od ogonka a powstałym ze zronionej szypułki; podbaldaszki naprzeciwległe w kątach najwyższych liści, z szypułkami prawie-okółkowemi; kwiaty drobne, białawe, w gardzieli zamknięte włosami; jagody 3calowe, kuliste, pomarańczowe; a nasiona liczne, jak *Wroniego oka*.— Zwykła na Madagaskar, po piaskach nadmorskich.— Owoce jój dość smaczne jadają, a jeszcze więcej używają z nich przyrządzonego napoju wysokowego.

GAT. 5. *K. kątowa* (S. axillaris COLEBR.).— Krzew, długimi gałęziami wspinający się na drzewa; z wężami zgrubłymi, pojedynczymi; z liśćmi podłużnymi, zaostrozonymi, troisterwowymi, nagimi; z kwiatkami drobnymi, białymi, w podbaldaszkach kątowych; z jagodami podobnemi oliwkom, pomarańczowemi, 1nasionowemi; a z nasionami białymi, wółprzejrzoczystymi, utopionemi w miazdżu żółtym galaretowatym.— Wschodnio-indyjska; kwitnie w listopadzie i grudniu.— Używane z niej są liście i nasiona.

GAT. 6. *K. dwucęsa* (S. bicirrhosa LICHEN.), z budowy i przyrody swęj całkiem zgodna z *kątowq*,— wyróżnia się należycie:— liśćmi 5nerwowymi, jajowato-zaostrzonymi, (7" i 3"), nieco ostrymi w dotknięciu, z więrczu bardzo ciemno-zielonymi, spodem bledszymi,— a naprzeciwko nich 2ma wąsami widlastymi i tęgimi; kwiatami wiechowato-groniastymi; owocami $\frac{2}{3}$ " w średnicy, kulistymi, blado-pasowymi, o miazdźu obtężnim,— oraz w tymże zatopionemi 2—4ma nasionami przypłaszczonemi, wielkości grochu, w środku wypukło pępiastemi.— Rośnie na Molukkach i w Indjach wschodnich; a używa się jęj korzeni i nasion jak pięrwuszęj; treści zaś owocu we wzdęciach.

GAT. 7. *K. napojowa* (S. potatorum LIN.).— Drzewo średnie z korą popękaną; z liśćmi bardzo krótkoogonkowymi, jajowatymi, kończystymi, żyłastymi, nagimi; z podbaldaszkami kątowymi,— o kwiatach drobnych, zielonawo-żółtych, zwisłych, bardzo wonnych,— ich przysadkach szydłowatych,— koronach zaś zamkniętych w gardzieli włosami kosmkowatymi; z jagodami wielkości wiśni, lśnącemi, ciemno-czerwonemi, a po dojżrzeniu czarnemi, 1nasionowemi; z nasionami nagimi.— Dość powszechna w Indjach wschodnich; kwitnie przez lato.— Miazdź jęj owoców jadają; nasion zaś używają do czyszczenia wody mętnęj i zgnilęj, pocierając niemi dno naczyń, które ma ściagać ku sobie osad okwity— a woda staje się zdatną za napój.— (S. Tetta n-Cotta RETZ).

GAT. 8. *K. niby-China* (S. Pseudo-China S. III.).— Drzewo 12stopowe, nader gałęziste, karłakowato-skręcone; o korze korkowatęj, miękkicęj, rdzawęj, ku wewnątrz zbityszęj i więcęj szaręj; o gałązkach 4ściennych, czerwonawo-kosmatych. Liście na krótkich, grubych i miękkowłosych ogonkach,— jajowate, kończyste, pięciórnienie-nerwowe, z więrczu nagie lub zaledwie omszone — a spodem czerwonawo-kosmate, twarde i z obrzmiałym

brzegiem. Grona prawie-więchowate, kątowe, naprzeciwległe, gałęziste, kosmate, — a najwyższe pojedyncze; z przysadkami wklęsło-jajowatymi i kosmatymi, a przysadeczkami równowązkimi. Kwiaty liczne, gęste, wonne, — o kielichu czerwono włosym, — koronie $\frac{1}{3}$ " długiej, zielonawo-białej, omszonej a wewnątrz kosmatej. Jagody $\frac{2}{3}$ calowe, kuliste, żółte, lśnące. Nasion 1—4, w miążdżu słodkawym. — Rośnie w Brazylii; kwitnie latem. — Z niej otrzymuje się kora zwana Quina do Campo, zbliżona własnościami do *Kwassyi* lub *Goryczki*, używana jak chinowa w całej Brazylii.

GAT. 9. *K. jadowita* (S. Tieute LECHEN.). — Krzew drzewkowaty, nader kręty, którego — korzeń 2—3" gruby i poziomo-gałęzisty, czerwono-cisowy, wypełniony sokiem podobniejszej barwy. Łodyga z gałęziami licznymi, długimi, wspinającymi się; z gałązkami długimi a cienkimi, — a na końcach pędów 1calowe, dołem ściśnione, skręcone i naprzeciwlistne wąsy posiadającymi. Liście podługne, zastrzone, nagie, 3nerwowe, krótkoogonkowe. Kwiaty dotąd nieznanne. Nasiona podobne *Wroniemu oku*, tylko nieco-jajowo spłaszczone i cisawo włosiste. — Tu i owdzie w nieprzystępnych lasach Jawy. — Odwar kory jej korzenia odkroplony i woniami zaprawny, znany jest pod nazwiskiem Upas-Tieute, najokropniejszej z trucizn, którą — tamedzni zaprawiają strzały. — Podobnie przyrządzony jad z *Kulczyby gujanenskiej* (S. gujanensis MART.), zowią tam Urari.

RODZAJ 835. *Ignacek* (*Ignatia* LIN. fil.). — Kielich dzwonkowaty, 5zębny. Korona lejkowata — z rurką nitkowatą, wydłużoną; z krajem 5dzielny w łatki podługne, tępe. Pręcików 5, w rurce głęboko osadzonych i zamkniętych; z główkami schodzącymi się. Jaj-

nik jajowy; szyjka nitkowata; znamię 2dzielne -nitkowate. Pestczak drzewiasty, 1komorowy. Nasiona mnogie, kątowne, ze znaczkiem przodowym. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego; z listniami płasko-wypukłymi; z ростkiem błędnym.

GAT. 1. *I. gorzki* (I. amara LIN. fil.).— Krzew drzewkowaty, z mnóstwem gałęzi wysmukłych i wspinających się, całkiem nagi. Liście jego naprzeciwległe, ogonkowe, (6" i 4"), jajowate, kończyste, żyłaste. Podbaldaszkki kątowe, 3—5kwiatowe, o szypuleczkach krótkich i tegich. Kwiaty do 5" długie, wiszące, białe, woni dzielżaminowej; z kielichem krótkim; z główkami ułożonemi w ostrosłup 5kątny, szorstko-włosy. Pestczak gruszkowaty, wielki, z obowocnią prawie-drzewiastą i białawą. Nasiona liczne, w skąpym miążdżu gorzkim, wielkości oliwek, nieumiarowo- 3—4kątno, z 1ną ścianą więcej wypukłą a resztą płaskimi, — zresztą twarde, rogowate, cisawo-szare, opilśnione, wewnątrz żółtawo-białawe lub zielonawo-szare.— Rośnie na Filipinach.— Nasiona jego nadzwyczaj gorzkie i bezwonne, zwane *Bobem Ś. Ignacego*— Faba *Sti Ignatii*, używają się zarówno z kuczbybowemi.— (Strychnos Ignatii. BERG.).

PLEMIĘ 2.

Połatowe (Loganieae ENDL.).

Korona w przedkwitnieniu skręcona.

RODZAJ 836. *Gorzysko* (*Potalia* AUBL.).— Kielich 4dzielny, słojkowaty; z łatkami zaokrąglonemi, dachówkowatemi, z których wewnętrzne mniejsze. Korony rurkowato-dzwonkowatej — rurka prawie-obła, a

kraju 10wrębnego — łatki wzniesiono- i skręcono-dachówkowate. Pręcików 10, osadzonych w rurce, naprzeciwległych łatkom i zamkniętych; z nitkami sztydłowatymi, krótkimi; a główkami równoważkami i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy, otoczony krążkiem obrączkowatym; zalążki liczne i w okrągłe, na łożyskach mięsistych przyrosłych do podstawy przegrody z obu stron; szyjka nitkowata; znamię tarczowate, nie wyraźnie-5łateczkowe. Jagoda wartolkowata, miękka, 2komorowa. Nasiona liczne, kątowate, utopione w łożyskach mięsistych z obu stron podstawy przegrody; ze skórką skorupkowatą, dołeczkowatą, ze znaczkami przodkowym. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego; z rostkami dółnymi.

GAT. 1. *G. gorzkie* (*P. amara* AUBL.).— Krzew dość wyniosły; którego — łodyga wzniesiona, pojedyncza, grubości palca, węzłowata; liście podługne, w wiérzchołku zaokrąglonym kończyste, w podstawie zwężone, bardzo wielkie, ($1\frac{1}{2}'$ i $5''$), ogrubnie, lśnące, nagie tak jak i reszta rośliny, naprzeciwległe i spojone w podstawach w pochewkę zrosłymi przylistkami; wiecha dużo krótsza od liści, najwięcej 3dzielna, końcowa, podbaldaszkowata i przytulono-łuskowato-przysadkowa; kwiaty szypuleczkowe,— o kielichu grubym, żywo-żółtym, z 2 łatkami na krzyż mniejszemi,— koronie białej, krótszej od kielicha, z łatkami wzniesiono-odgiętymi; jagoda jajowo-wartolkowata, 6ścienna, wielkości wiśni.— Dość częste w pierwoborach Gujany; kwitnie latem.— Rośliny tej gorzkiej we wszystkich częściach, używają liści i młodych pędów do leczenia cierpień kiłowych,— a w większych dawkach na wzbudzenie wy-

miotów.— Drzewo jój przyskwarzone nad żarem, pokrywa się kropelkami żywicy woni będzwinowój.

GAT. 2. *G. żywiczne* (*P. resinifera* MART.).— Krzew zaledwie 6stopowy; o liściach równie wielkich lecz bardziej przewrotnie-jajowato wydłużonych; o szypułkach i kielichach cytrynowo-żółtych, z przysadeczkami 3kątnymi przytulonymi i sączącymi kropelki żywicy bursztynowi podobnej; o koronach zielonych; a jagodach żółtozielonych:— rosnący w pierwoborach Brazylijskich i w Rio Negro, a kwitnący w grudniu;— dostarcza liści, których napar kleisto-ściągający, ma leczyć zapalenia oczów.

RODZAJ 837. *Zarostka* (*Geniostoma* ENDL.).— Kielich wartółkowaty, 5wrębny. Korona słojkowato-léjkwata; z gardzielą zarosłą kosmkami; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających. Jajnik 2komorowy; zalążki w okrągległe i liczne, na łożyskach zwężonych, stanowiących oś; szyjka krótka; znamię rowkowane, mosznowate. Torebka skórzasta, 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyne odpadające. Nasiona liczne i kątowate, na łożyskach zrosłych w jedno środkowe, wolne.

GAT. 1. *Z. przeciwzimmicza* (*G. febrifuga* MART.).— Krzew średni; z liśćmi podłużnie-jajowatymi, prawie-tępyimi, naprzeciwległymi, ogonkowymi, skórzastymi, nerwistymi, spodem kosmatymi, całkimi,— o przylistkach zrosłych w pochewkę międzylistną; z kwiatami kątowymi lub bocznymi, w baldaszkogronach wiéchowatych.— Rośnie w Brazylii.— Używa się jój zaś przeciw zimnicom. (*Anassera febrifuga* LAM.).

RODZINA CXLIII.

Toinowate (*Apocynaceae* ENDL.).

Kwiaty umiarowe, strojne, kątowe lub międzyogonkowe, w podbaldaszkach albo prawie-baldaszkowate.

gronach, a rzadko pojedyncze, różnej barwy. Kielich 5-wrębny lub -dzielny, rzadko 4liczebny, zwykle mały a czasem tylko liściasty, często wewnątrz z szeregiem łusieczek albo rzęs. Korona odpadająca, lęjkowata lub tacowata; o rurce nagiej; gardzieli już nagiej, już osadzonej łusieczkami w różnej liczbie i to— całkiem albo dzielnymi; o kraju 5- lub 4-wrębnego albo -dzielnego— łątkach ukośnych i nierównobocznych. Pręcików 5, rzadziej 4, osadzonych w rurce lub gardzieli, zamkniętych albo wystających; z nitkami krótkimi lub prawie żadnymi, a często rozszerzonymi górą; z główkami wewnątrzrotnymi 2woreczkowymi, już jajowymi, już sztyletowatymi lub też strzałkowatymi, raz w całej długości okrytymi pyłkiem ale wolnemi,— a drugi raz spojonymi wraz w krawędziach i otwierającemi się w podłuż; z pyłkiem ziarnistym, bezpośrednio dolegającym do znamienia. Jajnik z 2 jajniczków odosobnionych lub też zrosłych, pojedynczy 2komorowy lub podwójny, o łożyskach na szwach przodkowych jajniczków lub komor,— indziej 1komorowy, z łożyskami na szwach bocznych; zalążki bardzo rzadko pojedyncze, lecz zazwyczaj liczne w nieoznaczonej liczbie, w okrągłe albo wywrócone; szyjka pojedyncza, górą zgrubłą, rozplaszczona pod znamieniem krążkowato; znamię wrębne, niekiedy i całkie. Owoc rozmaity: zazwyczaj mieszkowaty, 2- lub 1-luszczykowy; rzadziej torebkowy, 2komorowy lub 1komorowy a 2luszczykowy; czasem tylko pestczakowy lub jagodowy, 1—wielo-nasionowy. Nasiona różne: jednak zwykle ściśnione, czasem błoniasto obrzeżone, jedwabisto czubate w wiérzchołku, o znaczkuprzodkowym albo podstawowym,— a indziej czubate w końcu znaczkowi przeciwległym; z białkiem mięsi-

stém lub téż chrząstkowatém, niekiedy zaś— prawie albo całkiem bez niego. Zarodek w środku białka prosty; o listniach niekiedy skręconych; a rostkowi rozmaicie położonym.— *Drzewa, krzewy często wijące się, lub téż ziola trwałe; z sokiem prawie zawsze mlécznym; z łodygami błąd obłemi błąd kątowatemi, lecz najczęściej węzłowatemi; z liśćmi naprzeciwległymi, czasem troisto- lub poczwórnie-okręgowymi, a rzadko rozrzuconymi, całkimi; bez przylistków, lub z tymiż międzyogonkowymi— już wykształconymi, już w wątkach gruczołowatych albo narosteczkowatych.*

PLEMIĘ 1.

Szczegotowe (Carisseae ENDL.).

Jajnik 1, 2komorowy, z łożyskami osadzonemi na przegrodzie; lub téż 1komorowy, z łożyskami ściennymi obok szwu. Owoce jagoda, a bardzo rzadko— torebka.

RODZAJ 838. *Szczegota (Carissa LIN.)*.— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata lub tacowata; o gardzieli nagiętej albo zamkniętej włosami; o kraju 5dzielnym. Pręcików 5, w środku rurki osadzonych i zamkniętych. Jajnik 2komorowy; zalążków nie wiele, na łożyskach przyrosłych z obu stron środka przegrody, w okrągłych; szyjka nitkowata; znamię wrębne. Jagoda 2komorowa, niewielka— lub czasem przez zronienie 1-nasionowa. Nasiona ściśnione, tarczowate. Zarodek w białku rogowatém środkowy i prosty; o listniach sercowatych; a rostkowi dólnym.

GAT. 1. *S. Karandas (C. Carandas LIN.)*.— Krzew często drzewkowaty, do 18' wysoki, całkiem nagi;

z gałęziami i gałązkami tęgimi i widlasto-rozstrzelonymi; z cierniami w rozwidleniach i podstawach liści—niemal poziomymi, już pojedynczymi a widlastymi, już parzystymi a całkowitymi, tęgimi i sztydłowatymi. Liście jego prawie-bezogonkowe, jajowate, tępe lub w wykrojeniu ziarnisto-kończyste, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), dość zbite i siatkowato-żyłaste. Podbaldaszkki prawie-końcowe o szypułkach pojedynczych lub parzystych, a na nich—kwiatkach 3ch lub więcej, młecznych i podobnych dzielzaminowym, przeszło na 1" długich. Jagody jajowe, nakształt lubaszek, lśnąco-czarne. Nasion po 4 w komorze, atoli zwykle tylko 1 lub 2 dojrzałe.— Pospolita po zaroślach w Indyach wschodnich; kwitnie od lutego do kwietnia.— Jagody zebrane niedojrzałe i rozmaicie przyprawne, zachowują zwykle w miejscu na pokarm, a dojrzałe jedzą świeże.

GAT. 2. *S. gorzkodrzewa* (C. Xylopicron PET. TH.).

— Krzew lub drzewko niskie, bo zaledwie 6stopowe; z korą cienką, popękaną; z gałęziami podbaldaszkowato-ostrokężnie wzniesionymi i widlastodzielnymi; z liśćmi jajowatymi, zaostrozonymi, całkiem nagimi, o 3—5 nerwach bocznych poprzecznych; z szypułkami 2całowemi, 1—2kwiatowemi, bocznemi, o 1 lub 2 cierniach; z kwiatami o łatkach korony kończystych; z jagodą 1całową, podłużnie-jajową, 12 — 15nasionową.— Zwykła na wyspie Burbon.— Dostarcza gorzkiego drzewa, używanego od tamecznych w osłabieniu trawienia, w żółtaczce i w zimnicach.

RODZAJ 839. *Legniwka* (**Hancornia** GOM.).

— Kielich 5dzielny. Korona tacowata; jej rurka wążka dołem, górą brzuchata, wewnątrz kosmata; kraju zaś 5 łątek rozwartych. Pręcików 5, osadzonych w środku

rukki, zamkniętych; nitki króciuchne; główki kończy-
ste, schodzące się. Jajnik 2komorowy; załączki liczne,
na łożyskach przyrosłych z obu stron do przegrody;
szyjka nitkowata; znamię ostrokężne i 2kończyste
w wiérzchołku. Jagoda mięsista, jajowa, 2komorowa.
Nasiona liczne, utopione w miazdżu, jajowe, ściśnione,
ze znaczkim przodkowym. Zarodek w białku prawie-
rogowatém.

GAT. 1. *L. pyszna* (H. speciosa GOM.).— Drzewo
niskie; o gałęziach wstawowatych, górą obosiecznych,
z korą pełną soku mlécznego; o liściach naprzeciwié-
głych, podłużnie-eliptycznych, zaostzonych, żebrzysto-
nerwowych, zupełnie nagich wraz z resztą rośliny; o
szypułkach zwykle 3kwiatowych, końcowych; o kwia-
tach 1 cal długich, dzielzaminowatych, białych, miło-
wonnych; o jagodach wielkości węgierek lub dorancyj,
kulistawych lub jajowych, zielonawo-żółtych z rumień-
cem czerwonym, pełnych soku mlécznego gorzkiego, a
po odleżeniu nabierających dość przyjemnie kwasko-
watego smaku.— Pospolita w Brazylii, tak dzika jako
i chodowana na wzór wiśni u nas; kwitnie w sierpniu,
a owoców dostarcza przez 9 miesięcy.— Owoce jej—
ale odleżałe— należą do zwykle jadanych, tak świeże
jak i rozmaicie zaprawne, w którym to stanie nawet i
do Portugalii dochodzą: także wyrabiają z nich napój
wyskokowy, który choć dość przyjemny, ma jednak
usposabiać do żółtaczki. Z soku mlécznego otrzymują
również nie zły rodzaj sprężnika.

RODZAJ 840. *Mleka* (*Ambelania* AUBL.).
— Kielich 5dzielnny. Korony tacowatęj— rurka obła,
górną zwężoną; gardziel naga; a kraju 5dzielnego—
łatki ukośne i falowate. Pręcików 5, osadzonych nad

podstawą rurki i w niej zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowymi i strzałkowatymi. Jajnik 2komorowy; załączki liczne z obu stron przegrody; szyjka 4graniasta; znamię jajowe i 2kończyste, osadzone na podstawie krążkowatęj. Jagoda skórzasta, jajowa, 2komorowa. Nasiona liczne szeroko-ściśnione, uczépione u wązkiej przegrody, chropawe.

GAT. 1. *M. kwaśna* (A. acida AUBL.).— Drzewo ledwie 8stopowe; o korze szaręj, a gałęziach węzłowatych; z liśćmi eliptycznie-podłużnymi, kończystymi, krótkoogonkowymi, (7" i 3"), brzegiem nieco-falistymi, nagimi; z podbaldaszkami kątowymi, prawie-bezszy-pułkowymi, 3—4kwiatowymi, — o przysadkach łuskowatych; z kwiatami $\frac{3}{4}$ " długimi, białawymi; a jagodami podłużnie-jajowemi, kończystemi, 2" długości, cytrynowo-żółtemi. — Dość zwyczajna w Gujanie; kwitnie we wrześniu. — Jagody, po obłuszczeniu z pokrycia ich młecznego, przyjemnie kwaskowate, bywają jadane surowe lub przyprawne; a te ostatnie prócz tego mają leczyc czerwonkę: nieobluskane zaś mocno oczyszczają.

RODZAJ 841. *Dzierbian* (*Allamanda* LIN.). — Kielich 5dzielny. Korona léjkowata; z rurką obłą; z gardzielą o 5 łuskach rzępowatych; z krajem dzwonkowato-rozszerzonym, wrębnym w 5 łatek tępych i cokolwiek nierównych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych w rurce; główki prawie-beznitkowe, strzałkowate, schodzące się. Jajnik 1komorowy, ściśniony; załączki liczne, wiszące na długich sznureczkach u łożyska obwodowego brzegowego. Torebka skórzasta, kulisto-eliptyczna, soczewkowato-ściśniona, ciernista, 1komorowa, pękająca w 2 łuszczy w podłuż. Nasiona

mnogie, uczipione znaczkiem przodkowym u brzegów łuszczyń, wiszące na dół dachówkowato, ściśnione i oskrzydłone błoną szeroką. Zarodek w białku chrząstkowatym; z listniami jajowato-sercowatymi; a rostkiem odśrodkowym.

GAT. 1. *D. Linneuszów* (A. Linnaei POHL.). — Krzew młeczny, wspinający się na przedmioty sąsiednie swemi gałęziami licznymi, długimi i węzłowatymi; o liściach bezogonkowych, poczwórnych, przewrotnie-jajowato-wydłużonych, (5" i 1 1/4"), w wierzchołku tępych lecz nieco-kończystych, w brzegu falistych, nagich i zielonych z wierzchu, a spodem cisawo-miękkowłosych i na nerwie głównym dłużej- i białowłosistych; o podbaldaszkach wiązkowych, szypułkowych, końcowych lub kątowych, — z przysadkiem łuskowatym u podstawy każdej szypułeczki — przytęp kosmaty i widlasty; o kwiatach 3" długich a w kraju 2 1/2" średnicy, żółtych; a torebkach soczewkowato-ściśnionych, do 3" w średnicy, z nasionami rudo-cisemi. — Porasta brzegi strumieni, w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od czerwca do września. — Odwaru z liści używają na przeczyszczenie. — (*A. cathartica* LIN.).

Tak samo używa się i

GAT. 2. *D. Schotta* (A. Schottii POHL.). — Krzew 4stopowy, niepuący; którego — łodyga wzniesiona, obła, dęta, białawo-szara, — z gałęziami rozpostartymi i 4ściennymi w końcach; liście troiste lub poczwórne, bezogonkowe, podługne, kończyste, (3" i 1 1/4"), z wierzchu bardzocienno- a spodem żółtawo-zielone i miękkowłosiste na nerwach; podbaldaszki 5 — 11kwiatowe, — o przysadeczkach lancetowatych; kwiaty wielkości i barwy poprzedzającego gatunku, z łatkami z boku wydłużonemi w ostry koniec, — z łuskami przykoronkowemi 2dzielniemi, lancetowatemi i w brzegu poszarpano-ząbkowanemi;

torebka wielka, eliptyczna: — rosnąca w prowincyi Rio Janeiro, — lecz oprócz przeczyszczania i wzbudzająca wymioty.

PLEMIĘ 2.

Wężydrzewowe (Ophioxyleae ENDL.).

Jajnik podwójny. Owoc pestczakowaty.

RODZAJ 842. *Wężydrzew* (Ophioxylon LIN.). — Kielich 5wrębny, trwały. Korona lójkowata; z rurką długą, środkiem zgrubłą; z kraju 5wrębnego łatkami roztwartemi, ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce; główki prawie-beznitkowe. Jajnik mosznowaty; zalążki pojedyncze, wiszące; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię główkowe. Pestczaki 2 jagodowate, lub przez zronicie pojedyncze; z pestką marszczkowatą, łasionową. Nasiona wywrócone, ściśnione zlekka. Zarodek w białku mięsistém, nieco zakrzywiony; z ростkiem górnym.

GAT 1. *W. włściwy* (O. serpentinum LIN.). — Krzew mlęczny, nagi, wspinający się do 10', a na złyin gruncie prosto wzniesiony i niższy, z korą szarą; z liśmi troistymi albo pięciórnymi, rzadko naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, (6" i 2 1/2"), tęgimi, z wiérzchu ciemnozielonymi a spodem jaśniejszymi; z podbaldaszkami kątowymi, długoszypulkowymi; z kwiatami licznymi, białymi, na 1" obło wydłużonymi, — o jasno-czerwonych kielichach i szypuleczkach; z jagodami czarniawemi, lśnącemi, o 2 połówkach wielkości grochu, z których często 1 niedokształca się; z pestką twardą, niemal trapezowatą. — Dość częsty w okolicach górzystych Indyi wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Korzeń gorzki, dość wysoko cenionym bywa od tamecznych lekarzów, a to w zi-

mnicach, w czerwivości, w ciężkich porodach i ukąszeniach jadowitych; w większych zaś dawkach jako przeczyszczający.

RODZAJ 843. **Brzęczyniec** (*Cerbera* LIN.).

— Kielich 5dzielny, roztwarty. Korona lójkowata; z gardzielą 5zębną; a kraju 5wrębnego — łatkami ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych ku górze rurki i w niej zamkniętych; główki prawie-beznitkowe, kończyste, dolegające do znamienia. Jajnik mosznowaty, 2komorowy; komory 2—4załążkowe; załążki na łożysku — splecioném i dzielącym komorę prawie na 2 części z obu stron osadzone, w okrągległe; szyjka nitkowata; znamię krążkowate, brzegiem od dołu karbowane a od góry wypukłe i wykrawane. Pestczaki 2 odosobnione, z których jeden często płonny; pestka włóknista, do wpół 2łuszczynowa, — z łożyskiem blaszeczkwatém, wychodzącém z podstawy i ruchomém, dzielącym jej jamę na 2 części. Nasiono przez zronienie 1; bez białka. Zarodek z rostkiem górnym.

GAT. 1. *B. właściwy* lub *Ahovai* (C. Ahovai LIN.).

— Drzewo średnie, nagie, z korą białawo-szarą, całe pełne soku mlécznego mocnej i niemiłej woni czosnku. Liście na końcach pędów, prawie-bezogonkowe, jajowato-eliptyczne, kończyste, (4" i 1 1/2"), niemal skórzaste, grube, jasno-zielone. Podbaldaszkii końcowe, wietkie, o 6—7 kwiatach mléczno-białych, do 2" długich, — z kielichami odgiętymi, — z rurką korony maczugowatą a łatkami przyciętymi. Pestczak okrągławy, przygnieciony, w środku z wystającą brodawką; pestka niu-miarowo-3kątna, powyżłabiana, gładka i lśnąca, wielkości kasztana, — a nasiona obławo wydłużone. — Rośnie w Brazylii; kwitnie prawie ciągle. — Od niego to wy-

wodzi się nazwa rodzajowa; bo pestki wydrażone po włożeniu do każdej kamyczka, stanowią rodzaj stroju godowego, gdyż ponawłózione na sznurki i poprzywiewywane do rąk i nóg chrzesczą i brzdęczą. Nasiona nader odurzająco-jadowite, przewyższają inne części w swych skutkach; a mimo to drzewo użyte na opał, ma jeszcze szkodliwie działać, a w wodę rzucone truc ryby.

GAT. 2. *B. mlęczny* (*C. lactaria* HAMIL.).— Drzewo: którego — gałęzie łamne, węzłowe i bliznowate, z korą czarniawą; liście rozrzucone na końcach pędów, lancetowate, kończyste, (10" i 2"), zwężające się w ogonek, grube, nagie, lśnące i ciemno-zielone; grona podbaldaszkowate, końcowe, wielokwiatowe; kwiaty białe, bezwonne, o kielichach odwiniętych; pestczaki wiszące, zielonawe, jajowate, z jednej strony nieco płaszciejšie i rowkiem przebiegnięte, — o 1 pestce nieco sercowatej. — Dość częsty po wybrzeżach morskich i po nad rzekami na Molukkach; kwitnie ciągle. — Nader okwite jego mléko, nie jest tak jadowite jak innych pobratymczych roślin; wszelako i tak puszczone na skórę piecze, a wewnątrz użyte przeczyszcza, — podobnie jak i w tym celu zadawana chorym tamicznym kora i liście: te zaś ostatnie, mimo to, za młodu jadają za jarzynę. Z nasion wyciska się olej, tylko do oświetlania zdatny.

Też same własności posiada

GAT. 3. *B. leczący* (*C. salutaris* LOUR.): drzewo niskie z grube i nagie; okorze zielono- i szaro-marmurkowatej; liściach najczęściej prawie-bezogonkowych, naprzeciwległych, przewrotnie-jajowatych, tępych, (10" i 2"), lśnących, nagich, ogrubnich, nieco wypukło-wygiętych; podbaldaszkach długoszypułkowych, naprzeciwległych liściom, widlastodzielnych, wielokwiatowych; kwiatach mniejszych od innych gatunków, białych, bezwonnnych, — o łatkach kielicha scho-

dających się, a rurce korony skrzywionéj; pestczaku jajowym, wielkim, z jednéj strony żółtym a z drugiéj czerwonym, z rowkiem z boku; a pestką 1ną lub 2ma: — rosnący na Molukkach i w Kochinchinie; kwitnący w lipcu i sierpniu: — którego mleko klójkie i prawie niewinne, na różne cele obracaniem bywa.

Podobnie i

GAT. 4. *B. serduszkowy* lub *Manghas* (C. Manghas LIN.). — Drzewo średnie; z gałązkami 3ściennymi, gładkimi i ciemnozielonemi; z liśćmi skupionymi na końcach pędów naprzemianległe, gruboogonkowymi, tępo-lancetowatymi, (10" i 2½"), zbiegającymi po ogonku, skórzastymi, grubymi, nagimi i lśnącymi; z podbaldaszkami końcowymi, wietkimi, — o 5 do 7 kwiatach długoszypuleczkowych, wonnych, do 2" długich, białych z gardzielą pomarańczową, z łatkami sięrpowato-3kątuymi, a kielichem odgiętym; z pestczakiem jak w *lęczącym*, lecz dużo większym bo prawie wielkości jabłka, — którego pestka sercowata udziela mu nazwy gatunkowej: — pospolity w Indyach wschodnich po bagnach i po nad rzekami; — którego nasiona podobnie skutkują jak *Dziędzierawy*, a kora i kwiaty przeczyszczają. — (C. Odollam HAMIL.).

Wszelako najjadowitszym jest

GAT. 5. *B. Tanghin* (C. Tanghin Hook.), rosnący na Madagaskar; którego 1 nasiono, jest w stanie 10 osób życia pozbawić. — (*Tanghinia venenifera* POIR.).

RODZAJ 844. *Chrestnia* (*Thevetia* LIN.). — Kielich 5dzielny, rozarty. Korona léjkowata, w gardzieli obszerna i wewnątrz 5zębna, a w kraju o 5 łatkach tępych i ukośnych. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; główki prawie-beznitkowe i schodzące się. Jajnik przygnieciono-mosznowaty, 2komorowy; szyjka nitkowata; zamię 2blaszkowe; obrączka podjajnikowa mięsista. Pestczak przygnieciono-ostrokrężny, prawie-2latowy; z pestką drzewiastą, 4łuszczykową (podobno); komory 1nasionowe. Nasiona osadzone na łożysku blaszkowatém, dzielącym komorę na 2 części.

GAT. 1. *C. plochocolistna* (T. nerifolia Juss.).— Drzewo ozdobne, na podobieństwo powinowatych gatunków— z gałęziami pełnemi blizn z odpadłych liści, oblemi i mdłemi: z liśćmi na końcu pędów rozrzuconymi, prawie-bezogonkowymi, równowązkimi, (5" i $\frac{1}{3}$ "), kończystymi, podwiniętymi brzegiem, nieco-skórzastymi, prawie-beznerwowymi, nagimi i lśnącymi z wierzchu; z szypułkami w kątach liści najwyższych zwisłemi, — o 1—2—5 kwiatach ozdobnych, 2" długich, żółtych, wonnych, — w których łatki kielichów odgięte a korony podkręcone; z pestzakiem kulistawym, nieco ściśniętym, $\frac{1}{2}$ " w średnicy, zieloniawym, lśnącym, w górze o 2 dołkach i łączącym je rowku; pestka płasko-podłużna, niewyraźnie-4ścienna, krzyżująco się kręszona. — Rośnie w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od kwietnia do czerwca. — Sok jej jest nadzwyczaj piekący i jadowity; nasionami leczą najzjadliwsze ukąszenia wężów; pestek zaś używają na chrzęscidła, podobnie jak z *Brzęczyńca*.— (*Cerbera Thevetia* LIN.).

RODZAJ 845. **Zgrzyn** (*Rauwolfia* PLUM.). — Kielich 5zębny, trwały. Korony léjkowatéj— rurka krótka, gardziel brodata, a kraju 5wrębnego łatki ukośne. Pręcików 5, osadzonych w rurce. Jajnik 2komorowy; komory 2zależkowe; szyjka krótka; znamię wykrojone; obrączka otaczająca podstawę jajnika. Pestczak kulistawy, mosznowaty, o 2 pestkach często spojonych z sobą na osi, 1nasionowych, z przegródką dzielącą niekiedy od podstawy każdą na 2 połowicze niezupełne komórki. Nasiona wywrócone, we dwoje złożone, z ramieniem dólném odgiętém. Zarodek w białku mięsistém prostoległy; o rostkach górnym i długim.

GAT. 1. *Z. lśnący* (*R. nitida* LIN.). — Krzew 12-stopowy, pełen soku młecznego i lśnący; którego — liście najczęściej poczwórne, ogonkowe, lancetowato przedłużone i zwężone w podstawie, prawie-skórzaste, lśnące, po nerwach głównych kosmato-omszone, — z których 2 zbliżone na 5" długie, a 2 drugie znacznie mniejsze; baldaszkogrony końcowe lub kątowe, na szypułkach krótszych od liści, o 4 — 7 kwiatach białych, 1/4" długich; pestczaki kulistawe, nieco-ściśnione, większe od grochu, żółtawe a później czarniawo-czerwone, — z pestką sercowatą. — Pospolity w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od czerwca do września. — Sok młeczny jest wymiotowo-przeczyszczający, a zewnętrznie piekący; i w tych też celach używanym bywa przez tamecznych.

Zarówno zadawanym bywa

GAT. 2. *Z. wymiotowy* (*R. vomitoria* AFZ.), odróżniający się: gałązkami 4ściennymi, liśćmi jeszcze więcej wydłużonymi, oraz kwiatami w okółkach; — którego ojczyzną Gwinea. .

RODZAJ 846. *Poleśnia* (*Alyxia* BANKS.). — Kielich 5wrębny. Korona tacowata, której — gardziel bezłuskowa lecz czasem brodata, a kraju 5wrębnego łatki ukośne. Pręcików 5, osadzonych wgardzieli, zamkniętych; główki jajowe, prawie-beznitkowe. Jajników 2, a w każdym kilka zalążków nadległych; szyjki nieco-spojone; znamię tępe, nagie lub brodate. Z 2 pestczaków jeden często zroniony, szypułczkowy, pojedynczy lub przewieszisty; z pestką na wpół 2komorową. Nasiona prawie-2dzielne przez rowek przodkowy. Zarodek osiowy w białku rogowatém i jakby żółtém, prosty lub nakrzywiony; z ростkiem dólnym.

GAT. 1. *P. gwiazdkowata* (A. stellata ROXB.).— Krzew wspinający się, z korą szarą, a z gałęziami licznymi i długo-wybiegłymi. Liście troiste lub poczwórne, krótkoogonkowe, podłużnie-lancetowate, przytępione, do 5" długie, brzegiem faliste, nagie, równoległe-nerwowe, lśnąco-zielone. Podbaldaszkki kątowe, krótsze od liści, krótkoszypułkowe i prawie-wiązkowate. Kwiaty $\frac{1}{2}$ calowe, białe, w podstawie rurki odęte; z kielichami tęgimi. Pestczaki częścięj jajowe, podobne małej trześni, z wyżłobieniem od wewnątrz,— a czasem 2 odosobnione. — Rośnie po lasach górskich na wyspach indyjskich, a najwięcej Jawie; kwitnie prawie ciągle.— Kora jej wonna i korzenno-gorzka, jest ważnym przedmiotem handlu miejscowego, jako wsławiony lek w gorączkach złośliwych i złem trawieniu; w jakim to celu nawet i do Europy czasem dochodzi, pod nazwiskiem *kory Peleśni wonnej*— corticis Alyxiae aromaticaе, nader podobnej z wéjźrzenia do cynamonu białego.

GAT. 2. *P. wawrzynowa* (A. laurina GAUDICH.): również krzew wysoko wspinający się na drzewa, długimi i popękkanymi gałęziami rozmaicie poplątanymi; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, troistymi, eliptycznie-lancetowatymi, zastrzonymi i wykrojonymi w końcu, (4" i 1"), w podstawie zwężonymi, nagimi, zarówno z całą rośliną ciemno-zielonymi i lśnącymi; z podbaldaszkami końcowymi, z szypułk 1—3kwiatowych; z kwiatami brudno-białymi, 1 $\frac{1}{2}$ " długimi; z owocami raz-przewięzistymi w 2 członki prawie-eliptyczne, żółtymi.— Zwykła na Molukkach; kwitnie w marcu.— Kora używa się jak z poprzedzającej; a do tego do nakadzań.

PLEMIĘ 8.

Toinowe (Euapocycneae ENDL.).

Jajnik podwójny. Owoce mieszkowaty; wszelako niekiedy miążdżysto-mięsistawy.

RODZAJ 847. *Słojniczka* (*Urceola* ROXB.).

— Kielich 5zębny. Korona słojkowata; z gardzielą zaciśniętą i nagą; z krajem 5zębnym. Pręcików 5, w rurce nisko osadzonych i w niej zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowymi, strzałkowatymi. Jajniki 2; załączki liczne; szyjka 1; znamię jajowate i obrzeżone obrączkowato; obrączka podjajnikowa obło wydłużona i zamykająca jajniki. Mieszki skórzaste, kulistawo-ściśnione, prawie-2łuszczynowe. Nasiona mnogie, nerkowate, utopione w miazdżu mięsistym.

GAT. 1. *S. sprężnikowa* (*U. elastica* ROXB.). — Krzew mlęczny, do 200' rozplójący się pomiędzy zaroślami lub wspinający na drzewa; z pniem grubości ramienia z korą ciemną, porysowaną i chropawą, a na gałązkach lekko omszoną. Liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, odstające, podłużnie-jajowate, kończyste, z wierzchu szorstkie a spodem zrzadka włoskami porośłe. Więcha końcowa, ramienisto-rozgałęziona, wielokwiatowa. Kwiaty drobne, zielonawe, o przysadkach lancetowatych; z koroną na zewnątrz miękkowłosą; z miodnikiem cewiastym, okrywającym jajnik do $\frac{2}{3}$ jego wysokości; z główkami na grzbiecie kosmatymi; z łatkami znamienia odmiennie ubarwionymi. Mieszek soczewkowaty, do 3" w średnicy, pomarszczony. — Dość częsta na Sunatrze. — Z jej mleka gęstego, wyrabiają wielką część *sprężnika* wschodnio-indyjskiego.

RODZAJ 848. *Nabiálnica* (*Tabernemontana* LIN.). — Kielich 5dzielny, trwały, o łatkach w podstawie z gruczolkami. Korona tacowata; z gardzielą nagą; z kraju 5dzielnego łatkami ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki korony i w niej zamkniętych; główki prawie-beznitkowe, strzałkowate. Jajniki

2; zalążki liczne na szwie osadzone; szyjka 1, nitkowata; znamię wrębne; bez łusek podjajnikowych. Mieszki 2, podługne lub kulistawe, mięsiste, miazdżyste,— a czasem przez zronienie tylko 1. Nasiona liczne, utopione w miazdżu komorkowatym, ściśnione i kątownate. Zarodek w białku mięsistym prosty; z ростkiem błędnym.

GAT. 1. *N. właściwa* (T. utilis W. ARN.).— Drzewo znakomite, którego sam pień 40' dorasta a 1 1/2' w średnicy mięwa; z korą szarawą, szorstkawą. Liście ma naprzeciwległe, krótkoogonkowe, eliptyczne, zaostrome, prawie skórzaste, równoległe-nerwiste, nagie,— z przylistkami spodem zrosłymi; podbaldaszki krótsze od liści, kątowne. Kwiaty białe, znaczne, wonne; z kieli-chem rzęsowatym; z koroną skórzastą, o przedłużonej rurce.— Rośnie w Gujanie; kwitnie prawie ciągle.— Bardzo okwity jej sok młeczny, klejki, słodki i podobno smaczniejszy od mleka krowiego, utrzymujący się do 10 dni bez sokiśnienia i łatwo rozprawdzający się wodą,— zastępuje w istocie u tamedznych nabiał zwierzęcy; używanym zaś bywa za napój, jako środek łagodzący w wielu cierpieniach wewnętrznych i zewnętrznych, oraz do otrzymania *sprężnika*; dla tego też roślina ta nader bywa szacowaną pod nazwiskiem *Hy a - Hy a*.

Podobneż użytki ciągną i z

GAT. 2. *N. krowiej* (T. bovina MORR.), krzewu 4stopowego; o gałęziach podginanych; liściach lancetowatych i nagich; kwiatach białych, zwykle poumieszczanych po 5 na jednej szypulce w kątach liści; oraz mieszkach podginanych;— pospolitej w Kochinchinie: także z

GAT. 3. *N. bawolej* (T. bufalina LOUR.)— odmienniej od *krowiej*, — tylko liśćmi więcej lancetowatymi; kwiatami pojedynczymi na parzy-

stych szypułkach zwisłych; a owocami wzniesiono-rozchodzącymi się i brzuchatymi;— wraz z nią rosnącej.

GAT. 4. *N. cytrynolistna* (*T. citrifolia* LIN.). — Drzewo karłowate, na 12' najwyższe; o pniu prostym, grubym, z korą szarawą i gładką; o gałązkach obłych, nagich, mocno mlęcznych. Liście jej na 2całowych ogonkach, gęste, podłużnie-jajowate, zaostrome, skórzastawe, około 6" długie, ogrubnie i nagie. Podbaldaszkki kątowe ku końcom pędów; z kwiatami jasno-żółtymi i miłowonnymi, — o kielichach wzniesionych, — koronach na 1" długich, z łatkami odstającymi. Mieszki do 1½" długie, zaostrome, środkiem rozdęte, poziomo rozchodzące się. — Zwykła w Indiach zachodnich; kwitnie od maja do sierpnia. — Gorzkiej jej kory, używają jako leku wzmacniającego, przeciwwzinnicznego i przeciw-czerwiowego; a z soku otrzymują *sprężnik*.

Takież samo zastósowanie znajduje

GAT. 5. *N. biała* (*T. alba* MILL.) — nadzwyczaj okwitująca w mléko i ztał *Drzewem mlęczném* (bois laiteux) od francuzów w swój ojczyźnie, to jest na Martynice zwana, — odróżniająca się jedynie: korą pnia pomarszczoną; liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnie-eliptycznymi, 5" długimi i bardzo lśnącymi; kwiatami wietkimi, białymi, słabo ale przyjemnie woniejącymi, w podbaldaszkach końcowych; oraz mieszkami krótszymi i mniej rozdętymi: — jako téż i

GAT. 6. *N. strojna* (*T. coronaria* ROXB.). — Krzew nagi, do 8' wyrastający; z gałęziami widlastodzielnymi, popielatymi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, rozpostartymi, podłużnie-eliptycznymi, zaostrozonymi, nagimi, (do 6" i 2"), ciemnozielonymi, lśnącymi i cokolwiek falistymi brzegiem; z podbaldaszkami końcowymi albo kątowymi, 3—9- a niekiedy ledwie 1—2-kwiatowymi; z kwiatami białymi, nocą mocno wonnymi, do 1½" długimi, o żółtych małych łusieczkach w gardzieli ściśnionej, a łatkach lekko-kędzierzawych; z mieszkami 2całowymi, odgiętymi, wielonasionowymi; z nasionami cisemi, w osnowce ciemnoczerwonej i mięsistej: — rosnący w Indy-

ach wschodnich dziko, a chodowany po ogrodach całej Azji południowej — zwłaszcza w odmianie z kwiatem pełnym: — którego kora prócz tego, ma działać skutecznie w bólu zębów i chorobach skórnych. — (*Nerium coronarium* LIN.).

RODZAJ 849. *Uroczyn* (*Plumiera* LIN.). — Kielich 5wřębny. Korona lęjkowata; z rurką cienką i obłą; z gardzielą nagą; z kraju 5dzielnego łatkami ukośnemi. Pręcików 5, nad podstawą w rurce osadzonych, zamkniętych; o główkach schodzących się. Jajniki 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka krótka; znamię zgrubłe i wykrojone w końcu; obrączka podjajnikowa mięsista. Mieszki brzuchate, obłe, z czasem odgięte. Nasiona mnogie, ściśnione, błoniasto skrzydlaste.

GAT. 1. *U. czerwony* (*P. rubra* LIN.). — Drzewo na 20' wyrastające, rozgałęzione w końcu w liczne, nagie i pełne blizn gałęzie, tworzące wietką ale rozpostartą koronę. Liście skupione na tychże ostatnich kończynach, podłużnie-jajowate, kończyste, (10" i 4"), w podstawie nieco-zwężone, płasko- i równoległe-nerwiste, nagie, — na ogonkach 2calowych i 2gruczołkowych. Podbaldaszkki 3dzielne i wiązkowate, z kwiatów na długich i kosmatych szypułkach, wielkich, czerwonych, i nader przyjemnej woni, — orurce korony cieniżej, a jej łatkach lęjkowato-odstających. Mieszki garbate, do 1' długie a na 1¼" grube. — Rośnie w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich, gdzie go nawet jako prawdziwą ozdobę chodują; kwitnie prawie ciągle. — Oстрым jego sokiem wytępiają brodawki; a prócz tego używają jako bardzo mocno przeczyszczającego środka — w puchlinach, w kachexyach, długotrwałych wyrzucach skórnych, w kile; także i odwar z korzeni ma podobnie działać, ale łagodnie: syrop zaś przyrządzony

z kwiatów, jest powszechnie używanym w chorobach piersiowych.

W tych samych wypadkach, zastósowują także

GAT. 2. *U. biały* (*P. alba* LIN.), drzewo tójże samój wysokości i takiegoż samego wejźrzenia, — ale: z liśmi lancetowato-wydłużonymi, (1' i 2"), nieco-kończystymi, podwiniętymi brzegiem, z wiérzchu lśnącymi i zielonymi, a spodem białawymi; z szypułkami podbaldaszkowato-3dzielnymi, w pośrodku wiązki liści na końcu pędów, zgrubłemi ku górze; z kwiatami wielkimi, białymi, mocno wonnymi, — o rurce korony długiej, grubiej, skrzywionej i żółtej w gardzieli; z mieszkami 6" długimi a 1/2" grubymi, czarnymi, gładkimi; — rosnący także w Indyach zachodnich, a kwitnący od stycznia do marca: — oraz

GAT. 3. *U. kończysty* (*P. acuminata* DRYAND.) — również drzewo, ale z pniem krzywym, a korą chropawą i kruchą; którego — gałęzie 3dzielne, ku końcowi grubsze; liście klinowato-lancetowate, kończyste, prawie wiązkowo na końcach pędów poskupiane, (15" i 4"), płaskie, grube, równoległe-nerwowe, z wiérzchu modrawo-zielone a spodem bledsze, — na ogonkach z czarniawymi gruczołkami przy podstawie; podbaldaszków zwykle 6, tworzących okółek jakby okręgowato; kwiaty liczne, wielkie, nader wonne, na zewnątrz czerwone a wewnątrz bladżółte lub też białawe, — o rurce skrzywionej, a łatkach wstążeczkowatych; mieszki całkiem poodginane, do 6" długie i nader tęgie: — pospolity w Chinach i Kochinchinie; kwitnący bez przerwy.

RODZAJ 850. **Barwinek** (*Vinca* LIN.). — Kielich 5wrębny. Korona léjkowata; o gardzieli rozszerzonej i opatrzonej obrączką błoniastą 5fałdową — istnym przykoronkiem; o łatkach kraju 5wrębnego tępych. Pręcików 5, osadzonych w połowie rurki i w niej zamkniętych; z nitkami rozszerzonymi w wiérzchołku, a w podstawie kolankowatemi; z główkami doległemi do znamienia, a uwieńczonemi błonką brodatą. Jajników 2; o licznych załączkach na szwie przodkowym; o szyjce nitkowatej, zgrubłej górą i rozpląszonej krążeczkowato; o znamieniu strzępiasto-5kątném. Gruczoły podjajniko-

we 2, tępe, naprzemianległe z jajnikami. Mieszki obłe, przez wwiniecie brzegów — na wpół 2komorowe. Nasiona mnogie, podłużnie-jajowe, guzikowate; ze znacznym przodkowym. Zarodek w białka mięsistego górnym końcu zamknięty; z ростkiem górnym.

GAT. 1. *B. mniejszy* (V. minor LIN.).— Podkrzew płożący się i całkiem nagi: którego — korzeń długowłóknisto-rozczolgujący się, wydaje mnóstwo łodyg na wpół zdrzewiałych, cienkich, obłych, — z których płożne nader długie i rozłogowato-korzeniące się, wydają z odziomka — kwitnące wzniesione do 10"; które znów po okwitnieniu rozkładając się i przybierając nadal cechy płożnych, z odziomków nowe kwietne wypuszczają. Liście jego górne 2" i 1" a dólne mniejsze, jajowato-eliptyczne lub eliptyczno-lancetowate, tępe, podwinięte brzegiem, skórzaste, tęgie, całkiem nagie, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem bledsze, — na krótkich ogonkach, opatrzonych w podstawie zębkiem gruczołkowatym. Kwiaty pojedyncze w kątach liści, na 1całowych szypułkach, same na 1" długie i prawie tyleż w średnicy, jasno-modre, a rzadko białe lub różowo-fiolkowe, — z łatkami korony spojonymi niłą błoną białą w podstawach. Owoców nigdy nie osadza. — Dość zwyczajny, po lasach i zaroślach cienistych i kamienistych prawie całej Europy; kwitnie od kwietnia do czerwca, a miejscami całkiem nie.— Dawniej przez lekarzów, a dziś zaledwie jako lek domowy, używanem bywa *ziele Barwinka* — herba *Vincae v. Pervincae*, jako czyszczące krew i lekko ściągające, w koltunie, w gnilcu, w biegunkach, w krwotokach, w wozgrzywości; a nawet zachwalano je w suchotach płuc.

Dawniej używano podobnie i

GAT. 2. *B. większego* (V. major LIN.), we wszystkich częściach znacznie większego; z liśćmi różnie-jajowatymi, tępo-kończystymi, często sercowatymi w podstawie, a w brzegu rzęsowatymi; oraz kwiatami 2 razy większymi i żywiej-modrymi;— dość zwykłego w Europie południowej.

GAT. 3. *B. drobnokwiatowy* (V. parviflora RETZ.). — Ziele roczne, nagie: którego — korzeń włókniasty; łodyga do 1' wzniesiona, 4kątna, gałęzista; liście krótkoogonkowe, lancetowate, (4" i 1 1/4"), zastrzone, — o przylistkach szydelkowatych; kwiaty niemal parzyste, żółtawo-białe, drobnuchne, kątowe, zwężone w gardzieli; mieszki 3calowe, cieniutkie, zastrzone.— Chwast uciążliwy po rolach Indyi wschodnich; kwitnie w porze deszczowej. — Odwarem ziela w oleju, leczą scyatykę czyli ból kulszowy.— (V. pusilla MURG.).

RODZAJ 851. *Dwuczub* (*Alstonia* R. BRWN.).

— Kielich 5wrębny. Korona tacowata; o rurce i gardzieli — łusczkowatych; a kraju 5wrębnego łatkach ukośnych. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce i zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowemi, lancetowatemi i wolnemi. Jajniki 2, z zalążkami mnogimi na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata, rozszerzona w szczycie; znamię nieco-ostrokrężne; bez łuszek podjajnikowych. Mieszki obłe, wydłużone. Nasiona liczne, tarczowate, równowazkie, ściśnione, rzęsowate i z obu końców czubate.

GAT. 1. *D. szkolny* (A. comosa R. BRWN.), wysmukłe i często dość dorodno drzewo: z korą popielatą i pomarszczoną; z gałązkami prawie-okółkowatemi, obłemi, kropkowato-brodawczkowatemi. Liście ma w okręgach po 4—7 na każdym węźle, bardzo-krótko-

ogonkowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, tępe, (8" i 3 1/2"), jednak nierówniej wielkości w jednymże okręgu, ku podstawie niemal-zaostrzone, nagie, zbite, z wierzchu lśnące, spodem bledsze. Podbaldaszkki krótkoszypułkowe, po 1 lub po 2—4ch na końcach gałęzi, krótsze od liści, odstająco- i okręgowo-gałęziste lub prawie-poziołe, omszone; z przylistkami łuseczkowatymi. Kwiaty prawie-bezszypułeczkowe, zielonawo-białe, najmocniej wonne wieczorem; o kielichu miękkowłosym, kilkakroć krótszym od korony; a koronie 1/2" dłużej, z obu stron włosistą, z rurką środkiem zaciśniętą, a gardzielią brodą. Mieszki wiszące, 1 1/2" długie, cieniułne, lekkościśnione. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Gorzka jego kora, tak w Indyach jako i w Chinach, zadawaną bywa jak u nas *Goryczka*; gdzie zarazem z miękkiego jego drzewa, robią stoły szkolne do nauki początkowej pisania. — (*Echites scholaris* LIN.).

RODZAJ 852. **Popłot** (*Echites* P. BRWN.).

— Kielich 5dzielny. Korona tacowata lub lęjkowata; bez łuseczek w rurce i w gardzieli; z łatkami 5dzielnego kraju nierównobocznymi. Pręcików 5, osadzonych w rurce lub w gardzieli i w niej zamkniętych; główki strzałkowate spojone ze znamieniem, z przyrostkami bezpyłkowymi. Jajników 2; załączki liczne na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata; znamię 5kątnie, ostrokręźnie kończyste; łuseczek podjajnikowych 5, wolnych lub czasem zrosłych. Mieszki cieniułne. Nasiona mnogo, czubate w znaczku.

GAT. 1. *P. miękkowłosy* (*E. pubescens* BUCHAN.).

— Drzewko, z gałęziami oblemi i cisemi, a gałązkami ściśnionymi i nieco-rowkowanymi. Liście bardzo krótko-

ogonkowe, podłużnie-jajowate, nieco-kończyste, (9" i 3"), w brzegu chrząstkowate i krające, z wierzchu odstająco- a spodem przylegająco-miękkowłosiste, żeberkowato-nerwowe, nieco pomarszczone. Podbaldaszkki kątowne, krótsze od liści; z szypułkami widlastymi wielokwiatowymi; z przysadkami szydłowatymi, odpadającymi. Kwiaty równowysokie, woni przyjemnej, nieco większe od dzielzaminowych, białe; o kielichu omszonym; a rurce krony 5ściennój i brzuchatej ku podstawie, z obu stron miękkowłosiej. Mieszki od 5—10" długie lecz w każdej parze 1 mniejszy, oble, wąskie, ponabrzmiawałe przewięzisto i rozchodzące się. — Zwykły w Indiach wschodnich; kwitnie prawie ciągle, a najbogaciej w porze deszczowej. — Kora pnia gorzko-ostra, zadawaną bywa w miejscu w biegunkach, w czerwonych, w zgorzelinach, — a zewnętrznie w obrzmieniach dnaowych; nawet i do Europy przed czasy przychodziła pod nazwą *kory przeciwczerwonej* lub *tokowej* — cortex antidysentericus v. profluvii v. Conessi, w krajowym narzeczu Codaga Pala. Nasionami zaś leczą ludzkie czerwie.

Pod tém samém mianém, uchodzi także kora

GAT. 2. *P. przeciwczerwonego* (E. antidysenterica ROTU.), różniącego się jedynie — liśćmi jajowato-lancetowatymi, nagimi i niewyraźnie-karbowanymi; a kwiatami cielistymi.

GAT. 3. *P. goździkowcowaty* (E. caryophyllata ROXB.). — Krzew z korą blado-cisą i kosmatą; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, kończystawym, (5" i 1 $\frac{1}{2}$ "), ogrubniami, spodem kutnerowatymi a z wierzchu nagimi i lśnącymi; z podbaldaszkami końcowymi, wielokwiatowymi, — o przysadkach odpadających; z kwiatami wielkimi białymi ze środkiem czer-

wonawym, mocnej woni goździków, — o łuseczkach długich, kończystych i zrosłych. — Zwyczajny w Indyach wschodnich; kwitnie niemal ciągle. — Liśćmi leczą gorączki dnawe.

GAT. 4. *P. długokwiatowy* (*E. longiflora* DESF.). — Krzew wzniesiony, z gałęziami bardzo długimi, pnąciami się i biało wełnistymi; z korzeniem do 5" długim, bulwiasto-rzepowatym; z liśćmi bezogonkowymi, jajowato-sercowatymi, kończystymi, falistymi i podwiniętymi w brzegu, spodem biało kosmatymi; z kwiatami kątowatymi, pojedynczymi, bardzo długo-szypułkowymi, — o koronie równie długiej, białej i kędzierzawej. — Pospolity w Brazylii; kwitnie od maja do sierpnia. — Cała roślina wraz z korzeniem mocno młeczna i ostra, używa się w miejscu na obklady i enemy w krwawnicach, oraz w zarazie panującej często pomiędzy bydłem, końmi i mułami.

GAT. 5. *P. wzniesiono-pnący* (*E. subcrecta* JACQ.). — Krzew, na wolnych miejscach do 3' wzniesiony a w zaroślach przeszło na 10' wspinający się, z gałęziami cienkimi i miękkowłosemi; którego — liście ogonkowe, podłużnie-jajowate, tępe, ciernisto-kończyste, skórzaste, w brzegu podwinięte, z wierzchu lśnące a spodem bledsze i miękkowłose; gronka najczęściej 3kwiatowe, końcowe lub kątowe, dłuższe od liści; kwiaty wielkie, żółte, — o kielichu, szypułkach i koronach na zewnątrz — szorstkich, z gardzielą rozszerzoną krwisto-prążkowaną a krajem falistym; mieszki bardzo długie i obłe. — Rośnie w Indyach zachodnich; kwitnie prawie ciągle. — Sok jego młeczny, jest nader jadowitym, tak iż w parę minut po użyciu zabija: wyciągnięty zaś z niego jad, zowią woorara.

RODZAJ 853. *Mieszuk* (*Ichnocarpus* R. BRWN.). — Kielich 5wrębny. Korona tacowata, tak w rurce jako i w gardzieli bez łusek, a z kraju 5wrębnego łatkami połówkowemi. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; główki strzałkowate, oddzielone od znamienia. Jajników 2; zalążki liczne, na szwie przodkowym; szyjka 1; zamię jajowate, ostrokończyste; znitków 5 podjajnikowych, naprzemianległych z pręcikami. Mieszki nadzwyczaj cieniutkie, wielonasionowe. Nasiona mnogie, czubate na znaczku.

GAT. 1. *M. Afzelego* (I. Afzelii R. et S.). — Krzew wysoko wijący się w lewo, całkiem nagi; o liściach ogonkowych, lancetowatych a ku dołowi jajowatych, z wierzchu ciemnozielonych a spodem jaśniejszych, żeberkowato-nerwowych, często prawie -poskręcanych; wiechach kątowych i końcowych, bardzo złożonych, — z odnogami i odnózkami ściśnionemi, krótkowłosemi, — z których ostateczne dierzgą po 2 kwiatki zwisłe, drobne, białe i miłowonne; zresztą o mieszkach szydłowatych, na 3" długich, zrosłych podstawami, początkowo poziomych a potem odgiętych, cisych i rozszczepanych w końcu. — Pospolity po gajach i lasach w Gwinei; kwitnie prawie ciągle. — Odwaru z liści i pędów, używać zwykli w miejscu na wzmocnienie żołądka. — (*Apocynum frutescens* AFZEL.).

RODZAJ 854. *Toina* (*Apocynum* LIN.). — Kielich 5wrębny. Korona dzwonkowata; z rurką wewnątrz o 5 ząbkach ostrych, ukrytych i naprzeciwległych łatkom kraju 5wrębnego; z gardzielą nagą. Pręcików 5, osadzonych nad podstawą rurki i w niej zamkniętych; główki strzałkowate, spojone ze znamieniem w środku położonóm, z przyrostkami bez pyłku. Jajniki

2; załączki liczne na szwie przodkowym, prawie bez szyjek; znamię rozszerzone i ostrokrężnie kończyste; lusek podjajnikowych 5. Mieszki odosobnione cieniutkie. Nasiona liczne, na znaczku czubate.

GAT. 1. *T. Mucholapka* (*A. androsacmifolium* LIN.). — Ziele wieloletnie, z kłębem wydającym płózające wypustki i pokrytym długimi korzeniami włóknistymi. Łodyga do 3' wzniesiona, czerwonawa, naga, z gałęziami odstającymi. Liście jajowate, krótkoogonkowe, ciernisto-kończyste, z wierzchu nagie a spodem omszone. Podbaldaszkami kątowe niewielokwiatowe, prawie-wiązkowate i krótsze od liści, — a końcowe większe i kwiecistsze. Kwiatki wonne, nieco pochyłe, wielkości lanuszkowych, białe z krajem różowym albo szkarłatnym, o koronie 2 razy dłuższej od kielicha. Mieszki wiszące, do 4" długie, nagie i cise. — Rośnie dziko w Ameryce północnej, a często i po ogrodach naszych uprawiana dla rozrywki, z powodu przytrzymywania muszek szukających pożywienia w jej rurce; kwitnie od lipca do września. — Z powodu okwitości ostrego mleka, korzenie jej zadają na wymioty i na przeczyszczenie — zwłaszcza w puchlinach, a w mniejszych dawkach ku podniesieniu osłabionego trawienia; Indyjanie zaś leczą nimi kilę.

Podobnież używanemi bywają:

GAT. 2. *T. konopna* (*A. cannabinum* LIN.), różna — liśćmi węższymi i w obu końcach zcieńczonymi; a podbaldaszkami wiechowatymi, o kwiatkach zielonawo-białych; — tudzież

GAT. 3. *T. omszona* (*A. pubescens* R. BRVN.), odznaczająca się — liśćmi podłużnie-jajowatymi, z obu stron zwłaszcza też od spodu miętko omszonymi; a podbaldaszkami mniejszymi i również omszonymi: — które to obydwie za jeden gatunek od wielu poczytywane, zgadzają się nawet i w użyciu przemysłowem, gdyż Amery-

kanie północni otrzymują z nich rodzaj przędzy podobnej konopnej, zwaney od nich *przędzą indyjską*.

GAT. 4. *T. indyjska* (A. indicum LAM.).— Krzew, z odziomka grubości 1 cala rozgałęziony w liczne — gałęzie długie, cienkie i wszechstronnie wspinające się a włosiste; o liściach średnio-ogonkowych, sercowatych lub tylko jajowatych, zaostzonych; nagich, (4" i 3"), w brzegu nieco-podwiniętych, lśnących i ciemnozielonych z wierzchu a spodem mocno żeberkowato-żyłastych; podbaldaszkach kątowych małych, o kwiatkach żółtawobiałych; mieszkach 5calowych i na palec grubych. — Zwykła na Molukkach i w Kochinchinie; kwitnąca latem.— Liście z początku gorzkawe a później słodkawe, jadany mi bywają surowe lub gotowane, w celu wzmocnienia trawienia i przysporzenia pokarmu u matek; podobnie i korzeń: zewnątrz zaś mają działać jako rozpędzające.

GAT. 5. *T. wenecka* (A. venetum LIN.).— Ziele trwałe; z kłębem czolgającym się; z łodygą na 3' wyrastającą, nagą, z licznymi gałęziami odstającymi; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, ciernisto-kończystymi, (2½" i ½"), nagimi, brzegiem chrząstkowato-ząbkowano ostrymi; podbaldaszkami na końcach łodygi i gałęzi omszonymi,— o przysadkach łącznie z szypułczkami, kielichami i koronami — gruczołkowato-omszonych i lepkich; a koronami 4 razy dłuższymi od kielicha, szkarłatnawemi lub białymi.— Dość częsta po wybrzeżach morza Adryatyckiego i czarnego; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś pochodziło z niej *ziele i korzeń Roman-ka morskiego* — herba et radix Tithymali maritimi, wymiotująco-przeczyszczające.

GAT. 6. *T. odmładzająca* (*A. juvenus* LAM.), również krzew młeczny lecz z sokiem czerwonym; którego — kłęb mięsisty, niepodzielny; łodyga cienka, włosista; liście jajowate i włosiste; a kwiaty żółte, o koronach 3 razy dłuższych od kielichów;— rosnący w Kochinchinie,— używany tamże jest od lekarzów i nader wysoce ceniony, jako środek powracający siły młodzieńcze w starości.

RODZAJ 855. **Płochowiec** (**Nerium** R. BRWN.).— Kielich 5dzielnny, z ząbkami wewnątrz. Korona tacowata; z gardzielą uwieńczoną przykoronkiem z listków poszarpanych; z kraju 5wrębnego łatkami skręconemi i nierównobocznemi, bez przyrostków. Pręcików 5, osadzonych środkiem rurki korony i w nią zamkniętych; główki strzałkowate, ościste, spojone na środku znamienia. Jajników 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata, rozszerzona w końcu; znamię tępe; bez łusek podjajnikowych. Mieszki obławe. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *P. pospolity* (N. Oleander LIN.), w dawnych zielnikach *Bobkową Różą* i *Kościaneczkami*, a pospolicie *Oleandrem* zwany.— Krzew często drzewkowaty, troisto-gałęzisty w odnogi różgowate, długie i nieznacznie-omszone. Liście ma troiste, wzniesione, krótkoogonkowe, równowążko-lancetowate, (5" i 3/4"), dólne znacznie mniejsze, krótko-kończyste, brzegiem lekko-podwinięte, tęgie, nagie, z wierzchu ciemnozielono-lśnące a spodem jaśniejsze i delikatnie żeberkowato-nerwiste, wgnieciono-kropkowane. Podbaldaszkki okazałe, dość wietkie, — o przysadkach równowążko-kończy-tych, odpadających i zarówno z szypułkami i kielichami czerwonawych. Kwiaty wielkie, ozdobne, miłowonne, różowe a rzadko białe, często pełne, do 2" w średnicy

a przeszło 1" długie,— z listeczkami przykoronka 3—5-dzielnymi i zaostrozonymi. Mieszki do 4" długie, cise.— Dziki zwykły w Afryce południowej aż ku Indyom oraz w Europie południowej, a chodowany wszędzie; kwitnie od lipca do września. — W dzikim więcej a w chodowanym mniej — wszystkie części są odurzająco-ostremi; których w dawniejszych czasach używano w długotrwałych chorobach skórnych, zwłaszcza też *liści Płochowca* — folia Oleandri v. Rosaginis v. Nerii.

Tak samo używanym bywa

GAT. 2. *P. wonny* (N. odoratum LAM.) zupełnie podobny poprzedzającemu, a zaledwie różny — wzrostem mniejszym; liśćmi dużo dłuższymi; kwiatami zaś pełnymi, bardzo-mocno-wonnymi, — których łatki zewnętrzne ciemniejsze od wewnętrznych, mocno kędzierzawych z białą obwódką, — łusek zaś wewnętrznych strzępki nitkowate; — nader zwyczajny dziki i chodowany po ogrodach w Indyach wschodnich, gdzie kwitnie cały rok.

RODZAJ 856. **Kościanecznik** (*Wrightia* (R. BROWN.).— Kielich 5dzielnny, wewnątrz o 5 lub 10 łuskach. Korona tacowata; z krajem 5dzielnym, roztwartym; z gardzielą uwienioną przykoronkiem z 10 łusek podzielnych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; o główkach strzałkowatych, spojonych ze znamieniem pomiędzy niemi leżącym. Jajniki 2, spojone; załączki liczne na szwie przodkowym; szyjka nieco maczugowato-nitkowata; znamię tępe, wykrawane. Mieszki wolne lub nieco zrosłe z sobą, z łożyskami przyrosłemi. Nasiona liczne, czubate w końcu przeciwległym znaczkowi. Zarodek bezbiałkowy; rostek górny, zbliżony do znaczk.

GAT. 1. *K. przeciwczarwonkowy* (W. antidysenterica R. BRWN.).— Krzew lub drzewko strojne, 10' dorasta-

jące; z gałęziami nagiem, szarawemi; z liśćmi ogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, (3" i 1"), nagimi, spodem wydatnie-nerwistymi; z podbaldaszkami końcowymi—kwiatów białych, woni przyjemnej, o rurce 6 razy dłuższej od kielicha; z mieszkami 6calowymi, wązkimi, spojonymi wraz z wierzchołkami aż do pęknięcia; z nasionami podłużnemi, białojedwabistoczubatemi.— Pospolity w Indyach wschodnich, zwłaszcza na Cejlonie; kwitnie prawie ciągle.— Dawniej od niego wywodzono *korę przeciwczerwonkową* lub *tokową*— *cortex antidysentericus, v. profluvii v. Conessi*, właściwie z *Poplota miękkowłosego* pochodząca, lecz zastępującą tamtą i zarówno z nią skuteczną.— (*Nerium antidysentericum* LIN.).

Téjże saméj kory dostarcza także

GAT. 2. *K. barwiński* (W. tinctoria R. BRWN.) drzewo 15stopowe; o liściach podłużnie-jajowatych, (10" i 4"), kończystych i omszonych; kwiatach wielkich, białych, wonnych, do 1½" w średnicy,— o łatkach równowązkich, tworzących wiećkie i wiechowate podbaldaszkę; a mieszkach do 18" długich, nader wysmukłych i spojonych z sobą końcami;— zwykły w Indyach wschodnich: którego tak kora jako i nasiona są wstawione w biegunkach, a liście zawierające wiele barwika indygu podobnego, w barwierstwie nie małą grają rolę.— (*Nerium tinctorium* ROTTL.).

RODZAJ 857. *Tasiemcza* (**Kixia** BLUM.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-léjkowata; z rurką zaciśniętą środkiem; z gardzielą nagą; a krajem dzwonekowatym, 5dzielnym i skręconym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; główki ostrokończe, z grzbietem ztwardłym, spojone z pośrodkowym znamieniem. Jajniki 2, opasane obrączką mięsistą; załączki mnogie na szwie przodkowym; szyjka nitkowata; znamię maczugowate. Mieszki odosobnione, wydłużone.

Nasion wiele, czubatych w końcu przeciwnym znaczkowi. Zarodek bez białka; z rostkami górnym, zbliżonym do znaczków.

GAT. 1. *T. drzewna* (K. arborea BLUME).— Piękne drzewo; z liśćmi naprzeciwległymi, eliptycznymi, z obu końców kończystymi, z wierzchu nagimi a spodem bledszymi i cokolwiek omszonymi; z kwiatami w podbaldaszkach wiązkowatych kątowych, wielkich, biało-żółtawych; z nasionami od dołu trzoneczkowymi i czubatymi.— Rośnie na Jawie; kwitnie od czerwca długo w jesień.— Żółty i ostry sok młeczny, zmieszany z wodą wrzącą lub z miodem, ma dzielnie niszczyć tasiemca; sam zaś użyty, sprawia zapalenie kiszek i żołądka.

RODZAJ 858. *Ciagień* (*Vahea* LAM.).— Kielich mały, 5wrębny. Korony lejkowatej — rurka wydłużona i brzuchata ku podstawie, a kraju 5wrębnego — łatki skręcone. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce korony; nitki króciuchne; główki strzałkowate. Jajnik jajowy, ostry; szyjka sztywna; znamię — z krążka okrągłego i mięsistego — 2kończyste. Reszta cech podobna jak w *Nabiałnicy*.

GAT. 1. *C. sprężnikodajny* (*V. gummifera* POIR.).— Drzewo, o gałęziach obłych, nagich i gładkich; liściach naprzeciwległych, ogonkowych, przewrotnie-jajowatych, tępo-zaokrąglonych w końcu, (2" i 1"), skórzastych, lśnących i nerwistych; podbaldaszkach końcowych, przysadeczkowych; kwiatach na 1" długich, brudnawo-żółtych; lecz z owocami nieopisanymi dotąd należycie.— Rośnie na Madagaskar; kwitnie latem.— Z soku młecznego i okwitowego tej rośliny, wyrabiają dobry *sprężnik*. — (*Tabernemontana squamosa* COMERS.).

RODZINA CXLIV.

Trojeściowate (Asclepiadeaceae LINDL.).

Kwiaty umiarowe, w międzyogonkowych a rzadziej kątowych — okółkach lub wiązkach, a czasem tylko w podbaldaszkach albo gronach, najrzadziej zaś pojedyncze. Kielich 5dzielny lub 5wrębny, różnej wielkości. Korona odpadająca, 5dzielna albo 5wrębna, dzwonkowata, słojkowata, tacowata lub kółkowa, naprzemianległa z kielichem, często z ząbkami pomiędzy łatkami oraz z łuszczkami w rurce i gardzieli; w przedkwitnieniu skręcono-dachówkowata, niekiedy tylko łuszczynowata. — Pręcików 5, osadzonych ku podstawie w rurce naprzemianległe z łatkami kraju: nitki spłaszczone, rzadko kiedy wolne ale najczęściej zrosłe w znitkę cewiasty, zwykle uwieńczony przykoronkiem zrosło- lub dzielno-łateczkowym: główki zewnątrzrotne, 2woreczkowe, uwieńczone kończysem przedłużeniem zwórki lub w jego miejscu włosami, a rzadko nagie, — już zrosłe w cewę, już w pół- lub całkiem - wolne; o woreczkach naprzeciwległych, równoległych, często przez podłużną przegródkę 2woreczkowatych, otwierających się — już całkiem w podłuż, już szparką wiérzchołkową, podłużną albo poprzeczną — i to zawsze przed rozkwitnięciem; z pyłkiem zlepionym w pyłkowiny bardzo rzadko beztorbeczkowe, ziarniste i powstałe z czwórek pęcherzyków pyłkowych — bądź pojedynczo bądź po 4 dolegających do gruczołków znamienia, — lecz zazwyczaj w torbeczce własnej w każdym woreczku, błonkowatej, zamkniętej szewkiem chrząstkowatym, — z których po 2 należące do osobnych główek czepiają się każdego wyrostka zna-

mienia;— o pęcherzykach pyłku wrzecionkowatych, olejno obleczonych, wyszłych z szewka.— Jajniki 2, wolne lub spojone podstawami, bez- lub trzoneczkowe: załączki liczne, osadzone na łożyskach nerwowatych zajmujących szew przodkowy, kilkoszeregowy, wiszące, wywrócone: szyjki 2, wybiegłe z jajników, króciuchne i nader zbliżone: znamię wspólne obu szyjkom, rozszczrzone, 5gromiaste a rzadko poszarpano-wielowrębne, bezdzióbe lub dzióbate, całkie albo raz- lub więcej-wrębne, z kątami podstawowymi naprzeciwległymi główkom, a opatrzonymi— już wyrostkami fałdeczkowatymi i chrząstkowatymi, chwytającymi torbeczki pyłkowinowe,— już też gruczolkami przytrzymującymi gołe pyłkowiny lępkie.— Mieszki zazwyczaj 2, i to wzniesione lub roztwarte; często pojedyncze przez zronienie jednego,— już gładkie, już cierniste, pękające po szwie z uwolnieniem łożyska.— Nasiona mnogie, ściśnione, na dół dachówkowate; ze skórką najczęściej chrząstkowato obrzeżoną, uwieńczoną czubem jedwabistym zwróconym ku wierzchołkowi owocu; z białkiem mięsistym ale nikłym, lub bez niego.— Zarodek prostoległy osiowy; o listniach płaskich, liściastych; a rostkowi bliskim znaczka i zwróconym ku wierzchołkowi owocu.— *Krzewy a rzadziej zioła, najczęściej mlęczne i wijące się; z łodygą i gałęziami oblemi i węzłowato-wstawowatemi, a czasem mięsistemi; z liśćmi naprzeciwległymi, rzadziej okręgowymi albolitż naprzeciwległymi,— a w mięsistych zwykle ronionymi lub różnie przeobrażonymi,— zresztą zawsze pojedynczymi i całkimi, bez przylistków, lub w ich miejsce z szczecinami międzyogonkowemi.*

PLEMIĘ 1.

Obwoinikowe (Periploceae R. BRWN.).

Nitki pyłkowe w części lub całkiem wolne. Główki 1—4woreczkowe. Pyłkownin 5—20, ziarnistych, pojedynczo lub po 4 przytulonych do rozszerzonych szczytów wyrostków znamion.

RODZAJ 859. **Obwojnik** (*Periploca* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna; gardziel o 5 gruczołkach naprzeciwległych pręcikom, zakończonych ościami mięsistymi i haczykowatymi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; nitki wolne; główki ostrokończyste, w grzbiecie brodate, przyklężone podstawami do środka znamienia; pyłkowiny pojedyncze, ziarniste, rozszerzonymi szczytami dolegające do gruczołów znamienia. Znamię tępo-5kątnie, bezbronne. Mieszki obłe, nadzwyczaj rozchodzące się; gładkie. Nasiona mnogie, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *O. maurycycki* (*P. mauritianum* POIR.).— Krzew wijący się i wspinający do 20'; z łodygą i gałęziami cienkimi, oblami, cisem; z liśćmi krótko- a grubo-ogonkowymi, podłużnymi, zastrzonymi, (4" i 1 1/2"), brzegiem nieco-podwiniętymi, z wierzchu ciemnozielonymi i lśnącymi, a spodem bledszymi i równolegle nerwistymi; z podbaldaszkami kątowymi, groniastymi,— o kwiatach 1/2calowych, czerwonych, wewnątrz włosiszystych,— z przysadkami krótkimi a tępymi; z mieszkaniami sztydłowatymi i prawie-członkowatymi.— Zwykła w Iudyach wschodnich i na wyspach sąsiednich; kwitnie latem.— Korzeń na wyspie Maurycyus, zadawanym bywa na wymioty zamiast ipekakuanowego.— (*Cynanchum mauritianum* LAM.).

GAT. 2. *O. grecki* (P. graeca LIN.).— Krzew do 40' wspinający się swemi licznemi, cienkimi i szarocisawemi gałęziami; którego — liście krótkoogonkowe, różnie-jajowate, (4" i 3"), dólne nieco-mniejsze, tępe lub kończyste, z wierzchu lśnące a spodem bledsze; podbaldaszkii prawie-końcowe, widlastodzielne, 10—20-kwiatowe, — o przysadkach szydłowatych; kwiaty na 1" w średnicy, od zewnątrz żółto-zielonawe, a wewnątrz czerwone i biało-kosmate, mięsistawe, — z łatkami równowązkami i wykrojonemi w końcu, — z łuskami przykoronkowemi oraz nitkowatemi ich wydłużeniami prawie równemi koronie, — z główkami zbito- i biało-kosmatemi; mieszki do 4" długie, cisawe, z początku wgięte i spojone końcami a później rozchodzące się.— Pospolity w Grecyi i na całym Wschodzie, a chodowany u nas po ogrodach; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jego sok młeczny, ma być do tego stopnia jadowity, iż miejscami w Azyi trują nim wilki; a ziele użyte zewnętrznie, jest rozdzielającym.

RODZAJ 860. **Owoik** (**Hemidesmus** R. BRWN.).— Kielich 5wrębny. Korona kółkowa, 5wrębna, o 5 łuskach pod wcięciami bezząbkowemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających; o nitkach zrosłych w podstawach a w wierzchołkach wolnych; główkach zaś spojonych wraz, lecz odosobnionych od znamienia i bezbrodych; — , pyłkowinach 20, ziarnkowatych, dolegających swymi przyrostkami nerkowatymi po 4 do każdego gruczołka znamienia. Znamię płaskawe, bezbronne. Mieszki obłe, nadzwyczaj rozchodzące się, gładkie. Nasiona liczne i czubate w znaczk.

GAT. 1. *O. indyjski* (H. indicus R. BRWN.).— Krzew wysmukły i pnący, z bardzo licznemi i cien-

kiemi a długimi włóknami korzeniowemi; z łodygą obłą, szorstką i popielato-szarą; z liśćmi bardzo krótkoogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, w tępych wierzchołku ciernisto-kończystymi, (3" i 1"), skórzastymi, często w podstawie zaokrąglonej wykrojonymi, z wierzchu jasno-zielonymi, a spodem bledszymi i popielatowymi,— o przysadkach małych z każdej strony ogonka, odpadających; z okółkami prawie-bezszypulkowymi — kwiatów zielonawych z wnętrzem czerwonym,— o przysadkach łuskowatych, a łatkach korony ku wewnątrz pomarszczonych.— Zwyczajny na wyspie Cejlon i sąsiednich; kwitnie latem.— Korzeń jego bezwonny i kleisty, używa się w Indyach wschodnich jak *sarsaparylla*, do której ma wiele podobieństwa.— (*Periploca indica*. LIN.).

PLEMIE 2.

Opninowe (Secamoneae ENDL.).

Nitki zrosłe. Główki 4woreczkowe. Pyłkown 20, gładkich, czwórkami (lecz zawsze do 2ch główek sąsiednich należącemi) dolegających do ciałek bezrowkowych znamienia.

RODZAJ 861. *Opnin* (Secamon R. BRWN.). — Kielich 5wrębny. Korona kółkowa, 5wrębna. Przykoronek znitka o 5ciu listeczkach ściśnionych z boku, a przyczepionych brzegiem podłużnym, odwróconych i pojedynczych,— wraz z resztą narzędzi upładniających wystający z kwiatu. Pyłkown 20, gładkich, wzniesionych, uczepionych po 4 u wierzchołków ciałek bezrowkowych znamienia. Znamię w końcu ściśnione. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *O. wymiotowy* (S. emetica R. BRWN.).— Krzew wspinający się; którego korzeń pokrywa mnóstwo korzonków włóknistych, długich i rudawych; łodygę zaś kora cisawo-czerwonawa, pomarszczono popękana. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, równowązkolancetowate, kończyste, (4" i $\frac{1}{3}$ "'), dość zbite, z wierzchu ciemno-zielone i lśnące, prawie-beznerwowe; pod baldaszki skąpe, bardzo krótkie, omszone,— o przysadeczkach malénkich; kwiaty białe, ogrubnie, z koroną od zewnątrz nagą; mieszki długie i wysmukłe.— Pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie przez całe lato.— Korzeń właściwój woni, zadawanym bywa na wymioty, oraz w różnych innych niemocach w sposób ipekakuany; ma nawet leczyć i kilę.— (*Periploca emetica*. WILLD.).

GAT. 2. *O. Alpina* (S. Alpini R. et S.)— również krzew pnący: z korą szarą; z liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnymi, do 2" długimi, kończystymi, podwiniętymi brzegiem, spodem wydatnie równolegle-nerwistymi; z baldaszkiem wiechowatym 3dzielny, krótszym od liści,— o szypułczkach cisawo omszonych; z kwiatami białymi, wewnątrz korony kosmatymi; z mieszkami oblymi, brzuchatymi:— rosnący w Egipcie i Afryce południowój, a kwitnący w czerwcu i lipcu;— oprócz użycia jak poprzedzającego gatunku ze względu korzeni,— dostarcza soku, z którego przyrządzają rodzaj lipożywicy zwanój *socznicą antyocheńską*— scammonium antiochicum.— (*Periploca Secamone*. LIN.).

PLEMIĘ 3.

Trojeściowe (Asclepiadeae R. BRWN.).

Nitki zrosłe. Główki 2woreczkowe. Pyłkown 10, poprzyćepianych parami do wyrostków znamienia, przedzielonych na dwoje rowkiem podłużnym.

RODZAJ 862. *Okręta* (*Sarcostemma* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna. Przykoronek znitkowy podwójny,— zewnętrzny czareczkowaty lub obrączkowaty i karbowany,— a wewnętrzny osadzony na szczycie znitka 5listeczkowy, przewyższający pierwszy i zarazem mięsisty. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny przytwierdzone zcieńczonym szczytem i wiszące. Znamię kończyste lub tępe. Mieszki wysmukłe, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *O. kwaśna* (S. *viminale* R. BRWN.).— Krzew wijący się i bezlistny; którego korzeń wydaje liczne łodygi do 12' długie, mięsiste, w całej długości grubości pióra, obłe,— z gałęziami podobnemiż, różnie poplątanemi, zielonawemi, nagimi i gładkiemi; którego kwiaty w wiązkach bocznych, są wszystkie— drobne, białe i miłej woni.— Niezbyt częsta po gajach i zarosłach Indyi wschodnich; kwitnie latem.— Okwity tój rośliny sok mlęczny, nader łagodny i kwaskowaty, stanowi bardzo ulubiony w podróży chłodnik.— (*Asclepias acida*. ROXB.).

GAT. 2. *O. modrawa* (S. *glaucum* H. et B.).— Ziele trwałe; z łodygą wijącą się w prawo i nagą; z liśćmi krótkoogonkowymi, ostro-lancetowatymi, zaostrozonymi w podstawie, błoniastymi, lekko podwiniętymi brzegiem, nagimi i modrawo-zielonymi od spodu; z okółkami międzyogonkowymi, wielokwiatowymi i bardzo-długoszypułkowymi; z kwiatami $\frac{1}{4}$ " w średnicy, białymi, na szypuleczkach nitkowatych nagich,— o rurce korony równej kielichowi, a łatkach fręzłowatych,— o listeczkach przykoronka wewnętrznego dłuższych od główek.— Częsty na wybrzeżach morza Karaibskiego w

Kolumbii.— Korzeń jego, zadawany tamże bywa w zastępstwie i pod nazwą *ipekakuany*.

RODZAJ 863. *Calec* (*Holostemma*. R. BRWN.). — Kielich 5dzielny, korona prawie-kółkowa, 5wrębna. Przykoronek znitkowy, uczępiony przy podstawie znitka, pojedynczy, obrączkowy, zaledwie-5wrębny. Główniki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszane zcieńczonym wierzchołkiem. Znamię bezbronne. Mieszki brzuchate, gładkie. Nasiona liczne i czubate w znaczk.

GAT. 1. *C. strojnokwiatowy* (H. Rheedianum SPR.). — Krzew, o licznych i białych włóknach korzeniowych; łodydze obłej, nieco-węzłowatej, zielonej i zarówno z resztą rośliny nagiej; liściach jajowato-sercowatych, kończystych, (5" i 3"), z wierzchu ciemno- a spodem jasno-zielonych, z nerwami często czerwonymi i z przyrostkiem szczecinowatym od góry blisko podstawy, nagimi, — na ogonkach 2całowych skręconych; podbaldaszkach prawie-bezszypułkowych, o 5 kwiatach — okazalnych, strojnie ubarwionych czerwono-zielono-białą, tęgo rozpostartych; mieszkach podłużnie-jajowo brzuchatych, zaostzonych i do 5" długich; a nasionach podłużnie-jajowych, wydłużonych w długi czub śrebrzysto-jedwabisty. — Dość pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie w porze deszczowej. — Proszek z korzeni zadmuchięty, ma leczyć plamy rogówki; a zarazem, przyrządzają z niego maści i różne złożone leki oczne: przy tém zadawanym bywa równocześnie i wewnętrznie. Sok zaś jego młeczny, jest całkiem łagodny. — (*Asclepias annularis* ROXB.).

RODZAJ 864. *Obwoina* (*Cynanchum* LIN.). — Kielich 5dzielny. Korona prawie-kółkowa, 5-

dzielna. Przykoronek znitkowy cewiasty, zamykający narzędzia płciowe, z ujściem 5—10wrębnym, a 5cią jego łatkami zewnętrznymi naprzeciwległemi i równoległemi względem wewnętrznych i względem główek. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate, umieszczone poniżej wierzchołka zcieńzonego. Znamię z koniuszkiem dość głęboko wykrojonym. Mieszki obłe, rozchodzące się. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *O. ostra* (*C. monspeliacum* LIN.).— Ziele trwałe; którego kłęb — białawy, mięsisty, obły, na kilka cali długi a na 1" w średnicy, pokryty licznymi korzeniami włóknistymi,— wydaje kilka łodyg do 6" wysokich, obłych, cienkich, nagich i gałęzistych; liście ogonkowe, nerkowato-sercowate, w wierzchołku lancetowato wybiegłe, modrawo-zielone i nisko omszone; podbaldaszki pojedyncze pomiędzy każdą parą liści i dłuższe od nich, kilkakroć widlastodzielne, wielokwiatowe; kwiaty białe i różowane, na długich i kosmatych szypułkach, o przysadeczkach malénkich szydłowatych.— Pospolita w Hiszpanii, Włoszech, Francyi południowej i w Grecyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Sok jej mlęczny i ostry, po ścięciu się daje tak zwaną *socznicę francuzką* lub *monpelierską* — scammonium gallicum v. monspeliense, używaną na przeczyszczenie zarówno z innymi jej odmianami.

RODZAJ 865. **Ciemieżyk** (*Vincetoxicum* MÖNCH.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna. Przykoronek znitkowy tarczkaty, mięsisty, 5—10łateczkowy, wewnątrz pojedynczy. Główki z koniuszkiem błoniastym w szczycie. Pyłkowiny brzuchate, umieszczone tuż pod ich wierzchołkiem zcieńczonym.

Znamię z koniuszkiem całkim. Mieszki brzuchato, gładkie, roztwarte. Nasiona mnogie, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *C. lekarski* (V. officinale MÖNCH.), dawniej mianowany *Zwyciężyjadem*, a niewłaściwie *Tojęścią* i *Trojęścią*.— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, niby-ugryziony, mocno węzłowaty, białawy, zlicznymi korzonkami włóknistymi białymi. Łodyga do 3' wzniesiona, pojedyncza lub bardzo rzadko o parze gałązek, obła, z jednej lub z dwóch stron omszona. Liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe lub po 3—4 w okręgu, sercowate albo podłużnie-jajowate, zaostrome, rzęsowate, (4" i 2"), z obu stron lecz wyraźniej spodem i po nerwach omszone,— a najwyższe lancetowate. Okółki pojedyncze lub parzyste pomiędzy ogonkami liści najwyższych, krótsze od tychże,— jeden 5—9kwiatowy a drugi często o 2—3 kwiatach; z szypułkami, kielichami i przysadkami omszonymi. Kwiaty nie wielkie, białe, z koroną nagą, a łatkami przykoronka żółtawymi i jakby tępo poprzygryzanymi. Mieszki do 3" długie, proste, wrzecionowato wydłużone, długokończyste, kręskowane. Nasiona podłużne, w koło obwiedzione błoną i z białym czubem.— Bardzo zwyczajny po wzgórzach, górach, skalach i gołoborzach podobnych, prawie w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej *korzeń zwyciężyjadowy*— *radix Vincetoxici v. Hirundinariae*, okwitujący w *asklepiadyne*, pobudzający do wymiot i do potów,— zachwalany był w puchlinach, w gorączkach łożnych, w ospie trudno wywijającej się, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych,— a zewnętrznie w ukąszeniu żmii i we wrzodach.— (*Cynanchum Vincetoxicum* PERS.).

Zarówno używano także i

GAT. 2. *C. czarny* (*V. nigrum* MÖNCH.)— z łądogami wijąciami się; z liśćmi podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi; z okólkami mniejszymi, pojedynczymi; z kwiatkami ciso-czerwonawymi i kosmatymi wewnątrz,— o przykoronku z 5 łatkami większemi a 5 mniejszemi; a z mieszkami prostymi:— rosnący w Europie południowej i w Rosyi:— (*Cynanchum nigrum* PERS.): oraz

GAT. 3. *C. średni* (*V. medium* R. BRWN.)— również wijący się,— lecz o liściach sercowato-wydłużonych, zaostzonych; koronach bialo-czerwonawych i nagich wewnątrz,— z łatkami przykoronka przewrotnie-sercowatemi; a micszkach skrzywionych:— rosnący tamże.— (*Asclepias media* HORT.).

RODZAJ 866. **Cewczyniec** (**Solenostemma** HAYN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna. Przykoronek cewiasty, 5dzielny,— z łatkami naprzeciwległymi główkom, tępemi i łódkowato sfałdowanemi. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uwieszone szczytem zwężonym. Znamię tępe. Mieszki przez zronienie pojedyncze, brzuchate, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *C. przeczyszczający* (*S. Arghel* HAYNE.).— Krzew, z łądogą wzniesioną do 3', gałęzią. Liście ma bardzo-krótkocogonkowe, naprzeciwległe, jajowato-lancetowate, (2" i 1"),— najwyższe i gałęziowe znacznie węższe i prawie równowązko-lancetowate, czasem nawet sierpowato zgięte, kończyste, skórzaste, blado-zielone, miękkowłose a z wickiem prawie nagie— podobnie jak i gałązki. Podbaldaszkę dość znaczne, szypułkowe, międzyogonkowe; o przysadkach równowązko-lancetowatych, w brzegu przeświecających; a szypułeczkach i kielichach omszonych. Kwiatki białe, z rurką krótką, krajem do $\frac{2}{3}$ " w średnicy; z przykoronkiem krótszym od niego, nieco-mięsistawym,— o łatkach

kapturkowatych, wzniesionych i wykrojonych w podstawie. Mieszki podłużnie-jajowe, $2\frac{1}{2}$ " długie, w końcu zwężone i zakrzywione.— Rośnie w Nubii i w Egipcie wyższym; kwitnie latem.— Drobniejsze listki przymięszywane bywają do *senesu aleksandryjskiego*— *senna alexandrina*, z którym i w skutkach zgażdżają się.— (*Cynanchum Arghel DELIL.*)

RODZAJ 867. *Naparch* (**Kanachia** R. BRWN.).— Kielich 5wrębny. Korona dzwonkowata, z krajem 5dzielnym. Słupus̄ narzędzi płciowych na wpół ukryty. Przykoronek na samym szczycie cewy znitkowej,— o 5 listeczkach szydłowatych, z podstawą zgrubłą i niepodzielną. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate i uwieszzone samym szczytem. Znamię bezbronne. Mieszki cieniučne, kręśowane. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *N. wełnistokwiatowy* (K. laniflora R. BRWN.)— Podkrzew albo krzew: z łodygą wzniesioną, nagą; z liśćmi płaskimi, naprzeciwległymi, zbliżonymi, równowąsko-lancetowatymi, zwężonymi w ogonek, do 3" długimi, nagimi i beznerwowymi,— w osadzie o licznych ząbkach szczecinowatych i prawie okręgowych; z szypułką międzyogonkową, o pół krótszą od liści, w końcu wiązkowo-okoleczkowo wielokwiatową,— o przysadkach nierównych i szydłowatych; z kwiatkami na 1-calowych szypułeczkach, otoczonych w podstawie licznymi ząbeczkami odpadającymi,— o koronach białych, od zewnątrz nagich a wewnątrz szorstkawo-włosistych; z mieszkami obławo-wrzecionowatymi, łękowatymi, prawie-pomarszczonymi.— Zwykły w Arabii i Abissynii; kwitnie latem.— Sokiem jego mlęcznym, zmieszczanym

z masłem, leczą parchy.— (*Asclepias laniflora* FORSK.).

RODZAJ 868. *Dwulust* (**Soninia** REICHB.). — Kielich 5dzielny. Korony rurka krótka, słojkowata, a kraj 5dzielny. Przykoronek o 5 listkach, a każdy z 1 łuszczyką na wewnątrz. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate, uwieszone poniżej swego szczytu. Znamię z długim i całym dzióbkiem.

GAT. 1. *D. wymiotowy* (*S. vomitoria* KOST.). — Podkrzew jedwabisto-gałczysty; którego— korzeń obrączkowany, żółtawy, gruby; liście jajowate, zastrzone, ćme, lecz na obu powierzchniach jedwabiste; kwiaty dość duże, z wiérzchu omszone, białawe.— Rośnie w Indjach wschodnich i w Chinach.— Korzeń ma być jednym z dzielnych leków wymiotowych, pobudzających poty i ułatwiających odpluwanie.— (*Diplolepis vomitoria* LINDL.).

RODZAJ 869. *Młeczara* (**Calotropis** R. BRWN.). — Kielich 5dzielny. Korona prawie-dzwonkowata; z krajem 5dzielnym; z rurką 5kątną w kąty torbiaste. Przykoronka znitkowego, wszystkie 5 listków łódkowate i przyrosłe do cewy znitka, oraz odgięte w podstawie. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione i uwieszone wiérzcholkaniami zcieńczonymi. Znamię bezbronne. Mieszki brzuchate, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *M. olbrzymia* (*C. gigantea* R. BRWN.). — Krzew lub podkrzew. Łodyga do 10' wzniesiona, grubości uda, z korą szarą, z gałczkami prawie-wzniesionymi; z pędami— zarówno jak i reszta rośliny— opilśnionymi kosmkami wełniastymi, białymi i zcierającymi się. Liście bardzo-krótkoogonkowe, krzyżowe, podłuż-

nie-przewrotnie jajowato-sercowatymi, niemal wpółobójmującymi, (9" i 4"), czasem cokolwiek kończystymi, grubymi, łamnymi, z wierzchu prawie-nagimi— bo tylko przy ogonkach cisawo-brodатыmi, a spodem białawo strzępiasto-kutnerowatymi. Okółki podbaldaszkowate, 6—10kwiatowe, grubo szypułkowe, prawie o pół krótsze od liści i pojedyncze pomiędzy ogonkami, — o przysadkach małych, podłużnych. Kwiaty woni słabiej liliowej, przeszło na 1" w średnicy, blado-fioletowe wpadające w różowe lub szkarłatne, albo białe; z rurką $\frac{1}{4}$ — a łatkami kraju $\frac{3}{4}$ jej długości zajmującemi i odgięto wwinietemi; z listkami przykoronka ściśnionymi prawie szablasto, podkręconymi na zewnątrz, a w wierzchołku 2roźkowemi. Mieszki podłużnie-jajowe, kończyste, na 4" długie, kręskowane i dołeczkowate. — Pospolita w całej Azji południowej, zwłaszcza pomiędzy zwaliskami i po starych murach, oraz pustkowiach, — często i uprawna; kwitnie prawie ciągle. — Tak sok mlęczny gorzko-ostry podobny do opium, jako i kora korzenia — zwana *korzeniem mudarowym* — *radix Mudarii*, okwitujące w *mudarynę* i w niewielkich dawkach wzbudzające wymioty, — od dawna są w użyciu lékarskiem w padaczce, kureczach, porażeniach, słoniowacinie, czerwiwości, kile, dnie, zimnicach i mnóstwie innych cierpień złośliwych. Jamaikanie leczą nim owrzodzenia gardła, grzybki i choroby oczów; a z włókiem kory doprawiają przędzę jedwabiowi podobną. — (*Asclepias gigantea*. AIT.).

GAT. 2. *M. wyniosła* (C. procera R. BRWN.), różna od poprzedzającej zaledwie — liśćmi dużo kończystszyimi, oraz kwiatów białofioletkowanych lub żywo-żółtych łatkami prosto odstającemi; — rosnąca w Egipcie i w Persyi; — dostarcza soku, którym leczą parchy i wszel-

kie złośliwe choroby skórne; liści używanych zewnętrznie w bólach i obrzmieniach dnawych, oraz do wyrabiania istoty słodkiej zwanéj w Persyi *cukrem Ochar*; a koron służących do wyścielania poduszek i materaców.— (*Asclepias gigantea*. LIN. PROCERA. ART.).

RODZAJ 870. **Kolczymiech** (**Gomphocarpus** R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona 5dzielna, odgięta. Przykoronek znitkowy o 5 listkach kapturkowatych, wewnątrz pojedynczych, o 2 ząbkach przy podstawie. Głównki uwieńczone w wierzchołku błoniasto. Pyłkowiny ściśnione, uwieszony szczytem zcieńczonym. Znamię przygniecione, bezbronne. Mieszki przez zrońienie najczęściej pojedyncze, brzuchate, uzbrojone kolcami niewinnymi. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *K. kędzierzawy* (*G. crispus* R. BRWN.).— Ziele trwałe: którego łodyga do 2' wzniesiona, gałęziata, ściśniona, okryta włosami białymi i tęgimi,— z gałęziami naprzemianległemi; liście prawie-bezogonkowe, naprzeciwległe, z podstawy sercowatéj lancetowate, (2" i 1/2"), falisto wecinane, tęgowłose; okółki końcowe, o wielu kwiatach szkarłatnych, których szypuleczki i kielichy włosiste.— Tu i owdzie na wzgórzach przyładka Dobréj nadziei, kwitnie od listopada do maja.— Gorzki jego korzeń mocno pędzi mocz.— (*Asclepias crispa*. LIN.).

RODZAJ 871. **Brodzitat** (**Xysmalobium** R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona o 5 łatkach brodawkowato-brodzitych od wewnątrz. Przykoronek znitkowy 1szeregowo-10dzielny; z łatkami 5ma większemi mięsistemi i naprzeciwległemi z główkami, a 5ma mniejszemi naprzemian. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszony wierzchołkami. Znamię bezbronne. Mieszki przez zro-

nienie— pojedyncze, brzuchate, okryte łuskami piórkowatemi. Nasiona mnogie, czubate w znaczk.

GAT. 1. *B. falistolistny* (X. undulatum R. BRWN.).— Krzew z łodygą do 1½' wzniesioną, do 1" w średnicy, mięsistą, obłą, pojedynczą, omszono-kosmatą; liśćmi bezogonkowymi, lancetowato wydłużonymi do 5", naprzemian- lub naprzeciw-ległymi, zaostrozonymi, odstającymi, falistymi, nagimi, ku górze coraz mniejszymi; z okółkami bocznymi, licznymi, prawie-bezszypułkowymi, wielokwiatowymi; z kwiatami dość dużymi, zielonawymi,— o łatkach korony w końcach włosowato-frezłowatych, a kielichach rzęsowatych.— Również z Przyłądka Dobrej nadziei; gdzie kwitnie od grudnia do marca.— Korzenia używają w morzyskach i jako pędzącego mocz.— (*Asclepias undulata* LIN.).

RODZAJ 872. **Trojeść** (*Asclepias* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona 5dzielna, odgięta. Przykronek znitkowy o 5 listkach kapturkowatych, wydających z dna po 1 wyrostku różkowatym. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszona szczytem zcieńczonym. Znamię bezbronne, przygniecione. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *T. pospolita* lub *syryjska* (*A. syriaca* LIN.).— Ziele trwale. Kłęb mięsisty, mocno rozpłózący się i wydający mnogie wypustki. Łodyga do 6' czasem wzniesiona, kosmato-omszona, pojedyncza. Liście średnioogonkowe, jajowato lub eliptycznie wydłużone, krótko-kończyste, (8" i 3½"), w podstawie zaokrąglone, z wierzchu lekko omszone a spodem kosmato biało-szarawo omszone,— wierzchołkowe i na wypustkach mniejsze i węższe. Okółki wielkie, bogate,

wietko-kulistawe, zwisle i szypułkowe,— z przysadkami równowazko - szydłowatymi. Kwiaty brudno-lilla; o szypułeczkach i kielichach kosmato omszonych. Mieszki do 4" długie, brzuchate, kończyste i chropowate.— Pochodzi z Ameryki północnej; lecz uprawna wszędzie nader powszechna, a zdziczała bardzo częsta w Europie południowej i na Wschodzie; kwitnie od lipca do sierpnia.— Z okwitego jej soku młecznego, można otrzymywać *sprężnik*; korzeniem leczą dychawicę; liśćmi zmiażdżonymi obkładają obrzmienia zimne i niektóre wyrzuty skórne; młode wypustki jadają jak szparagi; czubów nasionowych używają do wyścielania poduszek itp: lub za dodaniem wełny, bawełny albo jedwabiu, wyrabiają z nich różne tkaniny; z łodygi zaś otrzymują przędzę podobną konopiom.

GAT. 2. *T. kurassauska* (A. curassavica LIN.).— Ziele wieloletnie: którego— kłąb bardzo krótki; gęsto pokryty cienkimi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' wzniesiona, pojedyncza, obła, omszona; liście krzyżowe, ogonkowe, lancetowate, zastrzone, w podstawie zcieńczone, (4" i 1½"), lśnące, nagie; okółki szypułkowe, wzniesione, podwierzchołkowe,— z przysadkami szydłowatymi przy podstawie szypuleczek omszonych; kwiaty cisawo-czerwonawe albo pomarańczowo-czerwone, rzadko zaś białe,— o kielichu omszonym i odgiętym; mieszki wydłużone do 4", brzuchate, zastrzone, chropawe.— Rośnie w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich; kwitnie tamże prawie ciągle, a u nas po szklarniach od czerwca do października.— Tak liści jak i korzeni używają w miejscu na wymioty, nazywając ostatnie *niby-ipekakuaną*— bastard-Ipecacuanha; które w mniejszych dawkach, również po-

budzająco do potów i pędząco mocz działają. Prócz tego lodygami, liśćmi i kwiatami leczą ciekączkę i upławy; świeżo zaś zmiażdżonymi, tamują krwotoki świeżych ran.

Na podobieństwo *ipekakuany*, używają się także miejscami, jako tak samo działające:

GAT. 3. *T. przeciwdychawiczna* (*A. asthmatica* LIN.).— Ziele wieloletnie— z kłębem krótkim, prawie-drzewiastym,— o mnóstwie korzeni włóknistych, białoszarych i mięsistych; z lodygami licznymi, wijąciami się, wysmukłymi, do 12' dorastająciami, których młode pędy kosmato omszone; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, do 3" wydłużonymi prawie równoważko, lecz w podstawie nieco rozszerzonej sercowatymi, w wierzchołku kończystymi, spodem kosmato omszonymi— zarówno jak i ogonki i szypułki,— z których drugie 2 razy dłuższe od pierwszych; z okółkami niewielokwiatowymi i często wypustnymi,— o przysadkach lancetowatych; z kwiatkami drobnymi, brudno-żółtymi i pomarańczowymi; z mieszkami lancetowatymi, rozsochatymi, do 4" długości:— nader zwyczajna w Indyach wschodnich po gruntach lekkich i piaszczystych, a kwitnąca w porze deszczowej:— której korzenie najczęściej zachwalają w czerwonkach i śluzotokach płucnych:— (*Cynanchum Ipecacuanha* WILLD).

GAT. 4. *T. bulwiasta* (*A. tuberosa* LIN.).— również ziele trwałe,— o kłębie bulwiasto nabrzmiałym; lodydze do 2' wzniesionej, brudno-czerwonej, szorstkowłosistej, górą rozpierzchło gałęzistej; liściach bardzo licznych, naprzemianległych, krótkoogonkowych, jajowato-podłużnie-lancetowatych, tępych i kolczysto kończystych, kosmatych; okółkach końcowych, ułożonych podbaldaszkowato, bogatych w kwiaty pomarańczowo-żółte i lśnące:— pospolita w całej Ameryce północnej po miejscach spiekłych i kamienistych, a kwitnąca od czerwca do września:— której korzenie stanowią zwykły lek, ułatwiający odprowadzenie i wzbudzający poty w niezżytach i w zapaleniach opłucni.

GAT. 5. *T. czerwonawa* (*A. incarnata* LIN.).— także ziele wieloletnie; którego— kłęb mięsisty i gałęzisty; lodyga do 3' wzniesiona, zielona lub czerwonawa, tylko ku wierzchołkowi gałęzista i także miękkowłosa a spodem naga; liście naprzeciwległe a czasem troiste, krótkoogonkowe, lancetowato wydłużone, zastrzone, (5" i

1 $\frac{1}{4}$ "), z obu stron nagie,— a górne znacznie mniejsze i węższe; okółki na końcach pędów parzyste, wzniesione, na szypułkach miętko kosmatawych,— o przysadkach szydłowatych; kwiaty cielisto-czerwone, nieco-waniellowo wonne, z rożkami mocno wystającymi z kapturków przykoronka:— zwykła w Ameryce północnej, kwitnąca w lipcu i sierpniu:— której korzenie jak *bulwiastój* używane.

RODZAJ 873. *Nagoznit* (*Gymnema* K. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-słojkowata, 5wrębna, uwieńczona w gardzieli 5ma łuszczkowatymi ząbkami w wycięciach łątek kraju, a czasem i całkiem naga. Znittek bez przykoronka. Główniki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ucząpione podstawami i wzniesione. Znamię bezbronne. Mieszki cieśniuchne, gładkie. Nasion wiele, obrzeżonych i czubaty w znaczk.

GAT. 1. *N. mlékodajny* (*G. lactiferum* R. BRWN.).— Podkrzew: z łodygą na wpół zielną, wzniesioną, obłą; liśćmi jajowatymi, zaostrozonymi, błoniastymi, płaskimi, naprzeciwległymi; okółkami krótkimi, wypustnymi, międzyogonkowymi.— Zwyczajny na Cejlonie: gdzie łagodne jego mléko używanem bywa jak krowie, a młode wypustki za jarzynę.— (*Asclepias lactifera* LIN.).

GAT. 2. *N. tęgí* (*G. tenacissimum* SPR.):— krzew pnący się wysoko; o liściach sercowatych i omszonych; kwiatach w wielkich wiechach podbaldaszkowatych; a mieszkach kosmatych:— rosnący w Indiach wschodnich:— dostarcza przędzy grubój, wyrabianój na liny dużo mocniejszej od konopnych.— (*Asclepias tenacissima* ROXB.).

GAT. 3. *N. barwiérski* (*G. tingens* SPR.), podobnyż krzew Indyi wschodnich, używanym bywa od Birmanów do barwienia na zielono.— (*Asclepias tingens* ROXB.).

RODZAJ 874. *Woskokwiat* (*Hoya* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5łatkowa. Przykoronek znitkowy o 5 listkach mięsistych,

przygniecionych, których kąt wewnętrzny wybiega w ząb dolegający do główki. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, schodzące się i podstawami pouczępiane. Znamię prawie bezbronne. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *W. wielkokwiatowy* (*H. coronaria* BLUM.).— Krzew wspinający się nader wysoko, niewiele-i krótko-gałęzisty. Liście bardzo odległe, naprzeciwległe, krótko- a grubo-ogonkowe, jajowate, kończyste, (4" i 2"), w podstawie zaokrąglonej czasem wykrojone, w brzęgu podwinięte, grube, łamne, skórzaste, z wierzchu nagie i lśnące, a spodem szarawo omszone i tylko o nerwie głównym wystającym. Okółki zwykle około 10-kwiatowe, na 2calowych a grubych szypułkach. Kwiaty do 2" w średnicy, na 1calowych szypułczkach, od zewnątrz modrawo zielone a wewnątrz cise i nader lśnące, nocą woniejące jakby ananasowo; z koroną nagą i często odgiętą. Mieszki do 14" wydłużone, z podstawy niemal-2calowej ostrokrotnie zwężające się, blade-zielone i krésowane.— Częsty w okolicach górzystych i ponad strumieniami na Molukkach i na Jawie; kwitnie niemal ciągle.— Sok jego mléczny łagodny, zadawanym bywa w miejscu jako chłodzący w ciekączkach.

GAT. 2. *W. zielonokwiatowy* (*H. viridiflora* R. BRWN.).— Również krzew pnący, całkiem nagi; którego— łodygi i gałęzie szare; liście na 2calowych ogonkach, prawie sercowato-jajowate, zastrzone, (5" i 3"), błoniaste, z wierzchu ciemno- a spodem bledziej-zielone; okółki pojedyncze, wielokwiatowe, z szypułką równą szypułczkom ale krótszą od ogonków; kwiaty zielone, o koronach nieco poodginanych; mieszki pra-

wie-ostrokężne, tępe, do 4" długie, a do 1½" średnicy przy podstawie, zielonawo-żółte.— Pospolity po zaroślach i gajach na półwyspie indyjskim i na Cejlonie; kwitnie latem.— Korzeń jego ostrogorzki i młode pędy, zalecają w puchlinach, oraz w celu ułatwienia odpluwania.

RODZAJ 875. *Tojowiec* (*Marsdenia* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona słojkowata lub prawie-kółkowa, 5wrębna. Przykoronek znitkowy, o 5 listkach ściśnionych, całkiem pojedynczych. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny wzniezione i uczępione podstawami. Znamię bezbronne lub z dzióbkiem. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *T. wznieiony* (*M. erecta* R. BRWN.),— w starych zielnikach *Toiną* zwany.— Podkrzew ściśniono-krzaczasty, wznieiony do 5'; z łodygą i gałęziami cienkimi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, jajowato-sercowatymi, kończystymi, (3" i 1½"), jasno- i modrawo-zielonymi; z kwiatkami drobnymi, białymi, wonnymi,— w licznych i prawie-okółkowatych podbaldaszkach na górnej części łodygi,— o łatkach korony bezbronych, 4—5 razy dłuższych od rurki.— Zwyczajny na całym Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Sok młeczny tak jest ostry, iż go używają do spęcherzania skóry jako środka odciągającego, a wewnętrznie na wymioty i przeczyszczenie. Dawnymi zaś czasy przepisywanem bywało *ziele Toiny okrągławolistnej*— herba Apocyni folio subrotundo w podobnym celu.— (*Cynachum erectum*. LIN.).

GAT. 2. *T. barwiérski* (*M. tinctoria* R. BRWN.);— także krzew pnący, rosnący na Sumatrze i w Indyach Wschodnich,— ma być bogatszy od *Indygowca barwiérskiego* w barwik przyrody *indyga*.

RODZAJ 876. *Malzolist* (*Conchophyllum* BLUM.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kulista, w kraju 5wrębna a brodata w gardzieli. Znittek bez przykoronka. Pyłkowiny osadzone podstawami, wzniesione. Znamię tępe. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *M. dachówkowaty* (*C. imbricatum* BLUM.).— Ziele trwałe, pasożytno: którego— łodyga i gałęzie węzłowate, zakorzeniające się w korze drzew licznymi korzonkami włóknistymi wyszłymi ze wstawów; liście okrągławo-sercowate, wykrojone, do $1\frac{1}{2}$ " w średnicy, mięsiste, przylegające dachówkowato do kory drzew, z wierzchu wypukłe i brudno-białawo-zielone, a spodem wklęsłe i brudno-czerwonawe; okółki parzyste, małe, do 8kwiatowe; kwiatki nieco-wonne, białe, o znitku ukrytym i 5kątnym; mieszki na 3" długie, zaostrome, cienkie.— Porasta najwięcej drzewa mango na Molukkach, a najokwieciej na wyspie Nusa-Kambangana obok Jawy;— kwitnie w listopadzie i grudniu.— Mleko jego jest łagodne; odwarem z liści przyspieszają wysypanie się ospy, leczą ciekączki, oraz przyrządzają z nich *żuwki* przymięszając je zamiast *Żuwony*.

RODZAJ 877. *Opięta* (*Dischidia* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona słojkowata, 5wrębna. Przykoronek znitkowy o 5 listkach rozwarto wrębnych i odgiętych. Główniki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uczepione podstawami, wzniesione. Znamię bezbronno. Mieszki gładkie. Nasiona mnogie, czubate w znaczk.

GAT. 1. *O. szelążkowata* (D. nummularia K. BRWN.). — Podkrzew podobny lecz znacznie mniejszy od *Woskokwiatów*, opinający się szczelnie na pniach i gałęziach całych drzew; o łodydze łamnej, cienkiej, szorstkawej i zarówno z innymi częściami rośliny — biało opylonej; o liściach ogonkowych, naprzeciwległych, okrągławojajowatych, kolczysto-kończystych, z obu stron wypukłych, $\frac{1}{2}$ " długich a cokolwiek węższych, spodem omączonych; z okółeczkami bardzo-krótkoszypułkowymi; z kwiatkami nader drobnymi, białymi, po 2 lub 3 wraz, — a listeczkami przykoronka szydłowatymi i rzęsowatymi; z mieszkami cieniuchnymi, na $1\frac{1}{2}$ " długości, ku górze obłymi a przy podstawie ściścionymi. — Bardzo częsta po wybrzeżach morskich jawańskich i południowej Nowej Hollandyi. — Z powodu łagodnego mleka, leczą nią ciekączki i rany kłute.

Toż samo rozumié się i o

GAT. 2. *O. Rafflesa* (D. Rafflesiana WALL.): znacznie większej we wszystkich swych częściach, — z liśćmi jajowatymi, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), kończystymi, grubymi i ciemnozielonymi; z okółeczkami 4—5-kwiatowymi; a mieszkami obłymi, zaostrozonymi, cieniuchnymi i do 4" wydłużonymi: — rosnącej wraz z poprzednią.

RODZINA GELV.

Oliwowe (Oleaceae ENDL.).

Kwiaty obu- lub niekiedy przez zronienie jednopłciowe, w gronach lub 3dzielnych wiébach, a rzadko prawie- w wiązkach, — z szypułeczkami naprzeciwległymi i 1przysadeczkowemi. Kielich zrosłodziałkowy, 4-zębny albo-dzielny i trwały, tylko niekiedy żaden. Korona

lójkowata, prawie-tacowata lub jakby-dzwonkowata; z krajem bardzo głęboko-4dzielny, w przedkwitnieniu łuszczynowatym:— niekiedy żadna. Pręcików 2, osadzonych na podstawie rurki; z nitkami do niej dolegającymi; z główkami 3woreczkowymi, grzbietoczępnymi, otwierającymi się w podłuż, — o woreczkach przeciwnych. Jajnik wolny, 2komorowy, bez krążka; komory najczęściej 2załączkowe, z załączkami obokległe z wierzchołka przegrody wiszącymi,— rzadziej 3załączkowe, a wtedy skrajne ronione,— a najrzadziej z załączkami 2szeregowymi, licznymi; szyjka króciuchna; znamię całkie lub też wrębne. Owoc— już pestczak zwykle przez zronienie 1komorowy, 1nasionowy,— już jagoda lub torebka niepękająca i górą wydłużona w skrzydło,— już pękająca w łuszczyny po ścianach. Nasiona zazwyczaj w komorach pojedyncze, czasem po 2, a niekiedy i wiele, zawsze wiszące, najczęściej ściśnione, a kiedy niekiedy skrzydlasto-obwiedzione. Zarodek w osi białka zbito-mięsistego lub też rogowatego, prosty; listnie liściaste; a rostek górny.— *Drzewa albo krzewy, z gałęziami naprzeciwległymi, węzłowatymi; z gałązkami 4ściennymi albo ściśnionymi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, już prostymi i całymi, bez wstawu pomiędzy ogonkiem a blaszką,— już nieparzysto-pierzastymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Oliwowe (Oleinae ENDL.).

Owoc pestczak lub jagoda.

RODZAJ 878. *Oliwa* (Olea LIN.).— Kielich krótko-rurkowaty, 4zębny. Korona krótko-dzwonkowata,

z krajem 4-wrębnym lub-dzielnym, płaskim; — a czasem żadna. Pręciki 2, osadzone po nad podstawą w rurce i wystające, — a w bezpłatkowych żadne. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; załączki obokległe, uwieszone u szczytu przegrody; szyjka króciuchna; zamię wrębne w 2 łateczki często wykrojone. Pestczak jagodowaty, przez zronienie 1—2nasionowy; z pestką kostną 1—2komorową. Nasiona wywrócone. Załączki w osi białka mięsistego albo mączastego.

GAT. 1. *O. pospolita* (*O. europaea* LIN.), zwykle *Drzewem oliwném* zwana i nader do *Wiérzby* podobna — bywa w dwóch odmianach, poczytywanych od wielu za osobne gatunki; z których — *O. dzika* (*O. Oleaster* LNK.) jest tylko krzewem bardzo i ciernisto-gałęzistém: zaś *O. ogrodna* (*O. sativa* LNK.) stanowi drzewo i 40' dorastające, bezbronne, którego — kora jasno-szara na pniu, a na gałęziach odstających i 4ściennych zielonawo-srebrzysto-szara i brodawkowata; liście krótkoogonkowe, szeroko-lancetowate lub podłużnie-przewrotnie-jajowate, tępe albo koleczysto-kończyste, (2" i 1"), na dzikich mniejsze a większe na chodowanych, całobrzegie, podwinięte, skórzaste, z wierzchu ciemnozielone i ćme a spodem gęsto-olustnione, i to — bialo-szarawo, srebrzysto, złotawo, rdzawo, a najrzadziej jaśniej-zielono; grona kątowe, naprzeciwległe, dość zbite, zaledwie połowy długości liści, z szypulką główną podobną gałązkom, a szypułkami obłemi, — o przysadkach malęńkich, wklęsłych, tępych i w krótkce odpadających; kwiatki $\frac{1}{4}$ calowe, białawe, — o okielichu miseczkowatym, — o rurce korony króciuchnej a łatkach jej kraju wwiniętych brzegiem i krótszych niż pręciki; pestczak największy wielkości jaja gołębiego, zwykle jajowy,

czasem kulistawy lub przewrotnie-jajowy, tępy lub zaostrozony, prawie-czarny— alboli też fiołkowy, czerwony, żółtawy lub zielony,— z śródowocnią zielonawo-białą,— z pestką ukośnie-podłużną, ściśnioną, kończystą, zwykle 1komorową; nasiono postaci pestki.— Ojczyznę jęj podobno Palestyna; ale ze wschodu rozpowszechniona nadzwyczaj i uprawiana w różnych odmianach uszlachetnionych w Grecyi i wszystkich niemal krajach po nad morzem śródziemnem: kwitnie w kwietniu i maju.— Z jęj to owoców otrzymuje się tyle użyteczna *oliwa*— *oleum olivarum*; której różne stopnie dobroci, zależeć zwykły— już to od odmiany i stopnia jęj uszlachetnienia, już od podniebia, już od gruntu na jakim rośnie, już od stopnia dojrzalności owoców z których ją otrzymano, już wreszcie od różnego sposobu wydobywania jęj. Najlepsza *panieńska*, pochodzi z najdojrzalszych owoców przez dobrowolne ściekanie; *prowancka*, z podobnychże lekko uciskanych na zimno; a *zielona*, przez wytlaczanie mocne na gorąco wszelkich resztek pozostających z 2 piérwszych. Zastósowanie jęj lékarskie wewnętrzne i zewnętrzne, jako środka łagodzącego i obwijającego, utrzymuje się ciągle od najdawniejszych czasów; a przemysłowe i gospodarskie tak jest powszechnem, iż go całkiem pominąć męzna. Liście i korę uważają jeszcze do dziś dnia we Włoszech, za środek przeciwzinniczny; wyciekająca zaś z pni starych żywica, jako *Storax ziarnowy*— *Storax in granis* przyjemnej woni wanilowej, służy tamże powszechnie za kadzidło. Wreszcie z drzewa użytkują tak jak my z wierzbowego; gałazki poczytują za godło pokoju; a nie dośpiałe owoce zaprawne, służą jako przyprawy pod nazwiskiem *oliwek*.—

GAT. 2. *O. wonna* (*O. fragrans* VAHL).— Krzew do 6' wzniesiony; z liśćmi krótkoogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, (5" i 2"), tęgawymi, ostro-ząbkowano-piłkowanymi, nagimi, gładkimi, z wierzchu ciemnozielonymi a spodem jaśniejszymi i żyłczkowanymi, — za młodu falistymi i pomarszczonymi, a przy rozwijaniu się rudawo-cisawymi; z kwiatkami poskupianymi po 5—8 w kątach liści najwyższych, drobniuchnymi, krótko-szypułczkowymi, białymi, mocno- i miłowonnymi; z jajnikiem jakby podwójnym i 2komorowym; a owocem dotąd nieznanym.— Pospolita dzika i uprawna w Japonii, Chinach i Kochinchinie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jój to kwiatom tak mocno i przyjemnie-wonnym, winna herbata swój zapach, którego sama z siebie nieposiada, gdyż nimi rzeczywiście w różnej ilości doprawianą bywa.— (*Osmanthus fragrans* LOUR.).

GAT. 3. *O. drobnoowocowa* (*O. microcarpa* VAHL).— Drzewko średniej wielkości, z mnóstwem gałęzi odstających i pokręconych; z liśćmi drobnymi, jajowatymi, zaostrozonymi, poodginanymi, karbowano-piłkowanymi i nagimi; z gronkami krótkimi, końcowemi, — o kwiatkach drobnych, białych, z dzwonekowato-4dzielną koroną a kielichem kubkowatym; z owocami drobnymi, kulistymi, czarnymi.— Rośnie w Kochinchinie; kwitnie z wiosny.— Liści używają wewnątrznie jako pędzących mocz, a zewnątrznie jako rozpędzających.

RODZAJ 879. *Trzemcha* (*Phillyraea* TOURN.) jako podrodzaj *Oliwy* od wielu uważana, odznacza się — krajem korony 4dzielnym; pestką pergaminowatą, łamną; a białkiem mączastém.

GAT. 1. *T. szerokolistna* dawniej *czerwona* (*P. latifolia* LIN.).— Krzew na 8' wysoki, z licznymi gałęziami tęgiemi, prostymi i miękkowłosemi w końcach; z liśćmi krótkoogonkowymi, odstającymi, sercowato-jajowatymi, (1" i 1/2"), kołcem uzbrojonymi w wiérzchołku kończystym, tępo-pilkowanymi i podwiniętymi w brzegu, skórzastymi, nieco-lśnącymi, spodem wypukło-kropkowanymi; z podbaldaszkami bukietowatymi, kątowymi, króciutkimi,— o przysadkach jajowatych, odpadających i zarówno ze szypułeczkami omszonych; z kwiatkami zielonawo-białymi; z owocami kulistymi, wielkości grochu, ciemno-granatowymi.— Rośnie w Europie wschodnio-południowej; kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawni lekarze zadawali jej liście lekko-gorzko-ściągające, w zbytecznych czyszczeniach miesięcznych, w moczołoku, w chorobach skórnych, a zewnętrznie we wrzodach ustnych; w których to celach, nawet po dziś dzień używanymi bywają jako lek domowy w Europie południowej.

RODZAJ 880. *Ligustr* (*Ligustrum* TOURN.).— Kielich skrócono-rurkowaty, 4zębny, odpadający. Korona léjkowata; z rurką dłuższą od kielicha; z krajem 4dzielny. Pręcików 2, osadzonych i ukrytych w rurce. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; załączki oboglegle uwieszone u szczytu przegrody; szyjka króciuchna; znamię wrębne, tępe. Jagoda kulista, 2komorowa; komory 2- lub przez zronienie 1-nasionowe. Nasiona wywrócone, jajowe lub kątowne. Zarodek w osi białka chrząstkowatego.

GAT. 1. *L. pospolity* (*L. vulgare* LIN.), u dawnych *Ptasia-żoń*.— Krzew 10' dorastający, gęsto- i odstająco-gałęzisty, z licznymi na gałązkach cisawo-szarych podługowatymi brodaweczkami. Liście naprzeciwległe a

czasami troiste, krótkoogonkowe, odpadające, lancetowate, (3" i 1"), górne kończyste a dólne tępe, nagie, gładkie, prawie-skórzaste. Bukiety zbito-więchowate, wzniesione, końcowe, do 4" długie, krzyżowo-rozgałęzione odnogami głównymi 4ściennymi i omszonymi,— o przysadkach malęnkich, szydłowatych. Kwiaty drobne, białe, wonne. Jagody kulistawo-podłużne, wielkości grochu, czarne z mięsem ciemno-czerwonem, a rzadko białe, żółte lub zielone. Nasiona z jednej strony wypukłe a z drugiej kątowate. — Dziki rośnie w Europie południowej, zdziczały w umiarkowanej, a chodowany po wszystkich ogrodach strojnięszych; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Dawniej *liście i kwiaty Ptasięj żobi* — *folia et flores Ligustri*, były w zwykłym użyciu jako ściągające, w owrzdzeniach — gardła, ust i dziąseł gnilcowych. — Owoców używać można do barwienia na czarno i na granatowo.

PLEMIĘ 2.

Jesionowe (Fraxineae ENDL.).

Owoc torebkowaty, — albo niepękający jako skrzydlak, lub też pękający przez przegrody w 2 łuszczyzny; z komorami 1- — niewielo-nasionowemi.

RODZAJ 881. *Jesion* (**Fraxinus** Tourn.). — Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich 4dzielny lub żaden. Korona 4dzielna albo żadna. Pręcików 2, osadzonych pod jajnikiem. Jajnik 2komorowy; komory 3załączkowe; załączki obokległe zawieszzone u 3 ramion sznurka nasiennego, przyrosłego do przegrody i tylko górą zwiślo-odstającego, — z których tylko środkowy upłodniony, a 2 boczne płonne; znamię prawie-bezszyjkowe, wrębne.

Skrzydłak skórzasty, nieco podłużny, ściśniony, 2- lub przez zronienie 1-komorowy, niepękający,— o 1ém skrzydle górném listkowatém. Nasion w komorach po 1, wiążącym ze szczytu sznureczka i komory, po bokach z wątkami 2 nieupłodnionych. Zarodek w osi białka mięsistego.

GAT. 1. *J. pospolity* (F. excelsior LIN.).— Drzewo wyniosłe, do 120" wysokie; z pniem prostym, okrytym korą szaro-cisawą z wiekiem pomarszczoną; z gałązkami obsypanymi kręskowatymi soczewkami; z papiami czarnymi, wielkimi. Liście ma nieparzysto-pięrzaste, 5—6parowe, naprzeciwległe, wraz z ogonkami na 1' długie; listki prawie-bezogonkowe, podłużnie-jajowate lub lancetowate, (3" i 4"), zaostrzonę, ku podstawie klinowato zwężone, wyjąwszy podstawy ostropiłkowane, z wierzchu nagie a spodem na nerwie głównym od podstawy kosmatawe. Więchy wietkie, wielokwiatowe, do 3" długie, a w czasie owocowania znacznie większe i zwisłe; z przysadkami równowążko-szydłowatymi, włósiстыми. Kwiaty z pręcików krótszych od jajnika, o główkach krwisto-czerwonych, jajowych. Skrzydłak do 1½" długi a ⅓" szeroki, żółtawo-cisny, wielonerwowy; ze skrzydełkiem z przodu zaokrągloném i koleczysto-zakończoném.— Pospolity po lasach równinowych i górskich w Europie umiarkowanej i południowej, oraz w Azji północnej; kwitnie w kwietniu i początkach maja.— Niegdyś *kora, liście i nasiona Jesiona*—cortex, folia et semina Fraxini, miały swe zastosowania lekarskie; pierwsza w zastępstwie chinu zadaną bywała w zimnicach, w puchlinach i w czerwiwości,— drugimi leczono zewnętrznie rany,— a ostatniemi choroby nerek. W przemyśle zaś i gospodarstwie,

liście dają dobrą paszę dla bydła; korą garbują skóry i barwią na czarno lub granatowo; drzewa zaś używają oprócz opalu — do wyrabiania wybornego potażu, oraz na wyroby stolarskie, tokarskie, stelmasze i t. p.

Przez chodowanie sztuczne, powstało wiele odmian strojnych, poczytywanych od wielu za właściwe gatunki; jako to:

GAT. 2. *J. płaczący* (F. pendula AIT.), z gałęziami wiszącymi na podobieństwo *Wiérzby płaczącej*;

GAT. 3. *J. kędzierzawy* (F. crispa ROSC. v. atrovirens DESF.), o liściach czarniawo-zielonych, pokrzywionych, pomarszczonych i kędzierzawych;

GAT. 4. *J. złoty* (F. aurea WILLD.) z gałązkami żywo-żółtemi;

GAT. 5. *J. jednolistny* (F. simplicifolia WILLD. v. heterophylla VAHL.) o liściach pojedynczych, jajowatych.

W podobny sposób używają i w innych krajach:

GAT. 6. *J. orzecholistnego* (F. juglandifolia LAM.), odróżniającego się od *pospolitego*:— pędami nagimi, szarawo-zielonymi; pąkami cisymi; liśćmi zaledwie 2—3—4-parowymi, — o listkach podłużnie-jajowatych, zastrzonych, (4" i 2"), nieco ząbkowanych, ogoneczkowych, sinych i ciemno-zielonych z wiérzchu, a spodem białawo-zielonych i pokrytych na nerwach przylegającymi miękkimi włoskami, — z których 1 lub 2 końcowe zwykle skrzydełkowato zbiegają po ogoneczkach zawsze nagich; owocami na 1" długimi i bardzo wązkimi:— rosnącego w Ameryce północnej i po naszych ogrodach, kwitnącego w kwietniu i maju; którego kora i nasienie mocno-pędzące mocz, używają się głównie do leczenia kiły.

GAT. 7. *J. amerykańskiego* (F. americana LIN.), z pniem na 80' wzniesionym i często aż do wiérzchołka огоłoconym z gałęzi; z pąkami złoto-żółtymi a gałązkami cisawo-szaremi; z liśćmi 3- a rzadko 4-parowymi, — o listkach krótkoogonkowych, eliptycznych, zastrzonych, (4" i 2"), brzegiem lekko-falistych, z wiérzchu nagich a spodem modrawo-zielonych i wraz z ogoneczkami kosmatych, — z miodu zaś z obu stron cisawych i kosmatych;— zwyczajnego w Ame-

ryce północnej, a kwitnącego w kwietniu i maju;— z którego nawet i korzeń zadawanym bywa w zimnicach i krwotokach.

GAT. 8. *J. białego* (F. acuminata LAM.), rosnącego wraz z amerykańskimi i za niego branego, lecz odróżniającego się należyte:— liśćmi węższymi, prawie że nieząbkowanymi, niemal nagimi spodem lecz modrawymi, a z wierzchu ciemnozielonymi; gałązkami popielatemi; a papiami płowymi.

GAT. 9. *J. kosmatego* (F. tomentosa MICHX.) zwanego w Ameryce północnej czerwonym, z powodu czerwienienia liści pod jesień; a odznaczającego się ich pokryciem kosmato-omszonym.

RODZAJ 882. *Mamowiec* (Ornus PERS.), uważany za podrodzaj *Jesiona*, lecz wyróżniony kielichem i koroną— wyraźnemi.

GAT. 1. *M. zwyczajny* (O. europaea PERS.).— Drzewo zaledwie 30' dorastające; z gałęziami węzłowatemi, modrawo-czarniawemi, kropkowanemi żółto; a papiami szaro opylonymi. Którego— liście nieparzysto-piérzaste, 3- a czasem 2- lub 4- i 5-parowe, na 10" długie; ogonek główny rynienkowato wyżłobiony, lecz przytém obrzeżony; listki ogoneczkowe, (3" i 1 1/2"), już jajowate, już nieco wydłużone, już niemal lancetowato-kończyste, wyjąwszy podstawy nierównej i całkiej— wreszcie brzegu nierówno i tępo piłkowane, z wierzchu nagie, a spodem najczęściej i to po nerwach kosmato-omszone. Więchy znaczne, skupione, kątowe lub też końcowe, krótsze od liści i nieco nagięte,— o przysadkach małych, równowązko-szydłowatych, włosistych. Kwiatki krótko-szy-puleczkowe, wonne; z kielichem maléńkim i zielonawo-żółtym; z łatkami korony dość długimi lecz bardzo wązkiemi; z pręcikami nieco-krótszymi lub równymi koronie. Skrzydlak podobny albo węższy, niż w *Jesionie* *pospolitym*. — Nader zwyczajny w całej Europie połu-

dniowój; kwitnie w kwietniu i maju. — Już to dobrowolnie, już (i to okwiciój) przez nacięcie, wysącza się z pnia tego szacownego drzewa sok lępk i słodki pełen *mannitu*, zwany *Manną* — Manna; który od najdawniejszych czasów aż po dziś dzień, używa jak najobszerniejszego zastosowania lekarskiego, jako środek łagodnie rozwalniający po odleżeniu się, a za świeża pożywny. Odmiany jej handlowe zawisły, już od sposobu jej otrzymania, już téż od miesiąca w którym ją wydobywają; i tak: najczystsza i najlepsza jest *Manna łzawa* — Manna in lacrymis, wysączająca się dobrowolnie w porze najgorętszej; po niej idzie *Manna rynienkowata* — Manna canellata v. longa, ścinająca się w długich sztucznie naciętych rozporach kory w czasie lata; dalej *Manna pospolita* — Manna vulgaris v. mastichina, otrzymywana sztucznie pod jesień, z której wybrane kropelkowate kawałeczki zowią *Manną ziarnistą* lub *wybiéraną* — Manna in granis v. electa; po nich następuje *Manna brudna* — Manna sordida, pinguis v. crassa wydobywana przed samą zimą, i dlatego nie wysychająca należycie: prócz tego pochodzącą z Hiszpanii i Sycylii zowią *Manną kalabryjską* — Manna calabrina. Przy tém drzewa — choć dużo miększego — używają w rękodzielnach. — (Fraxinus Ornus LIN.).

GAT. 2. *M. okrągłoliści* (*O. rotundifolia* LIN.). — Drzewo za ledwie różniące się od poprzedzającego — liśćmi jajowatymi lub okrągławymi, (2" i 1½"), ostrzej i umiarowiej piłkowanymi, nagini, — z ogonkiem głównym wyżłobionym ale nie obrzeżonym: — rosnące w Sycylii i Kalabrii, a po naszych ogrodach trudno wytrzymujące: — dostarcza także najwyborniejszej *Manny*. — (Fraxinus rotundifolia LIN.).

RODZAJ 883. **Lilak** (*Syringa* LIN.).— Kielich skrócono-rurkowaty, 4zębny, trwały. Korona lójkowata; z rurką znacznie dłuższą od kielicha; a łatkami kraju 4dzielnego w przedkwitnieniu łuszcynowato ułożonemi. Pręcików 2, osadzonych w rurce korony i w niej zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; załączki oboklegle wiszące ze szczytu przegrody; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię ogрубnie i wrębne. Torebka jajowo-lancetowata, ściśniona, skórzasta, 2komorowa, pękająca po ścianach w 2 łuszczyzny przegrodonośne łódkowate; komory 2nasionowe. Nasiona wiszące, lekko ściśnione, obwiedzione wązkiem skrzydelkiem błonkowatém. Zarodek w osi białka mięsistego.

GAT. 1. *L. pospolity* (*S. vulgaris* LIN.), pospolicie *Bzem tureckim* mianowany.— Krzew 20stopowy, a czasem małe drzewko, ale zawsze bardzo gałęziste. Liście naprzeciwległe, przedłużone nieznacznie w ogonek 1calowy rynienkowaty, jajowato- lub sercowato-zaostrome, (3" i 2"), tożbarwne, nagie i całobrzegie. Bukiet wielki, ostokrężny, końcowy, współczesny, wychodzący z pośród listkowatych i cisawo-żółtych łusek; z przysadkami równowązkimi i prędko odpadającymi. Kwiaty mocno- i miło-wonne, do 1/2" długie, modrawo-lillowe, czerwone albo białe, o kraju rozwartym. Torebki do 3/4" długie, cisawe.— Pochodzi pierwiastkowo z Persyi północnej, lecz dziś można go uważać za zupełnie przyswojony prawie w całej Europie; kwitnie w maju.— Dawniej używano jego owoców pod mianem *nasion Lilaka*— *semina Lilac*, jako gorzko-ściągających; a niezbyt dawno, wznowiono zadawanie wyciągu z nie-

dojrzałych owoców w południowej Francji przeciw zimnicom.

Odpowiednio zastosowaćby można

GAT. 2. *L. perski* (*S. persica* LIN.) znacznie niższy; z liśćmi lancetowatymi; a bukietami wzniesionymi, z kwiatków blado-niebiesko-czerwonawych i nie tyle wonnych;— podobnego z tamtym pochodzenia:

GAT. 3. *L. chiński* (*S. chinensis* LIN.) o liściach podłużnie-jajowatych dużo-mniejszych od *pospolitego*, a kwiatkach znacznie większych;— pochodzący z Chin: oraz

GAT. 4. *L. siedmiogrodzki* (*S. Josikaea* JACQ.) tyle podobny do *pospolitego*, iż zaledwie rozróżnić go można— liśćmi jajowato-eliptycznymi, spodem białawymi; bukietami tęgimi i wydłużonymi, z kwiatów lilowych o rurce znacznie dłuższej a kraju nierozpostartym lecz dzwoneczkowato odstającym:— rosnący dziko po skałach w Siedmiogrodzie, a u nas po ogrodach dość częsty.

RODZINA CXLVI.

Dzielżaminowate (*Jasminaceae* LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowo-kątowe albo -końcowe, na szypułkach 3dzielnymi i 3kwiatowymi, lub też troisto-2dzielnymi i wielokwiatowymi. Kielich zrosłodziątkowy, 5—8-zębny lub -wrębny, trwałe. Korona tarczowata; z rurką obłą; z kraju 5—8wrębnego łatkami równymi, w przedkwitnieniu dachówkowatymi i skręconymi. Pręcików 2, osadzonych i zamkniętych w rurce korony; nitki króciuchne, albo żadne; główki 2woreczkowe, podstawoczępne,— o woreczkach równolegle przeciwstawionych i otwierających się szparą podłużnią. Jajnik bez podległego krążka, jajowy lub prawie-mosznowaty, 2komorowy; komory 1- a bardzo rzadko 2-załączkowe; załączki obokległe podnoszące się z podstawy prze-

grody, wywrócone; szyjka końcowa, króciuchna; znamię całkie lub też wrębne. Owoc— już dwujagoda 2nasionowa, albo przez zronienie 1nasionowa,— już torebka przewrotnie-sercowata, rozpadająca się na dwoje przez przegrodę, alboli też wkoło pękająca deneczkowato; komory 1- rzadko 2-nasionowe. Nasiona wzniesione z podstawy i lekko ściśnione; ze skórką skórzastą, siatkowato-dółkowaną, osnówkowatą; z białkiem początkowo okwitém, a w czasie dojrzewania zużytem lub zaledwie blaszkwatém. Zarodek prostoległy; o listniach mięsistych, płasko-wypukłych; a rostkowi dólnym. — *Drzewka lub też krzewy, a najczęściej wijące się; z liśćmi naprzeciwległymi, już złożonymi troisto albo nieparzysto-pierzasto,— już prostymi i całkimi lub wcinanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 884. **Dzielzamin** (**Jasminum** TOURN.) lub **Jasmin**.— Kielich rurkowaty, 5—8-zębny lub -dzielny, trwały. Korona tacowata, długorurkowa; z łatkami kraju 5—8-dzielnymi, rozwartymi. Pręciki osadzone i zamknięte w rurce. Jajnik 2komorowy: z komorami 1zalążkowymi; ze zamieniem 2łateczkowém. Dwujagoda 2nasionowa, lub 1nasionowa przez zronienie. Nasiona wzniesione, ściśnione, siatkowato-dółczkowane. Zarodek bez białka.

GAT. 1. *D. lékarski* (J. officinale LIN.).— Krzew strojny, 10stopowy; z licznymi, wysmukłymi, długimi i nagiemi gałęziami, — z których tylko najmłodsze są nieco-kątowate i pokryte zrzadka podobnie liściom włoskami krótkimi i przylegającymi. Liście ma— pierzastodzielne, do 4" długie, naprzeciwległe, zwykle — o 7 listkach prawie-naprzeciwległych, krótko -ogoneczkowych, (1" i ½"), jajowatych, zaostzonych, delikatnie rzęsowatych,— z końcowym znacznie większym i połą-

czonym z najbliższymi blaszką zbiegłą po ogoneczku, a niekiedy nierównym i jakby wciętym w podstawie. Podbaldaszkę końcowe, wietkie, 5—9-kwiatowe; z szypułkami do 1½" długimi, wzniesionymi i nagiem; a z przysadkami równoważkami. Kwiaty mocnej i przyjemnej woni własnej, białe, przeszło na 1" długie; z kielichem omszonym i 2 razy krótszym od korony, której łatki kończyste.— Pochodząc właściwie z Azji południowej, dziś zdziczały przyswoił się już w całej Europie południowej, aż do Szwajcaryi i Tyrolu; kwitnie od czerwca do października.— Dawniej *kwiaty Dzielżamina*— *flores Jasmini*, były zastosowywane jako otwierające i wzmacniające nerwy; a dziś zaledwie tylko w pachnidlarstwie *olejek dzielżaminowy*— *oleum Jasmini*, znajduje swe zastosowanie,— chociaż użyty działa rozpędzająco i usmięrzająco ból.

Prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, jako podobnie wonne, mogłyby służyć do otrzymywania olejku; wszelako najwięcej używa się w tym celu

GAT. 2. *D. wielkokwiatowy* (*J. grandiflorum* LIN.), różniący się od poprzedniego— wzrostem niższym i cięższą budową; listkami bezogoneczkowymi, jajowymi i w tępych końcu koleczysto-kończystymi; kielichem 4 razy krótszym od korony na 1½" długiej, oraz koroną białą a od zewnątrz różową, tępolatkową;— pospolity w Indiach wschodnich.

GAT. 3. *D. wielkolisty* (*J. Sambac* LIN.).— Krzew 20stopowy, od samej podstawy rozgałęziony w odnogi długie, pnące się, wijące i kręte, kątowne, gęsto a cisawo włosiste; którego liście dość ciężkie, krótkoogonkowe, jajowate lub jajowato-sercowate, kończyste, (4" i 2"), nieco-faliste, z młodu całe omszone, a później tylko w kątach nerwów od spodu brodate; podbaldaszkę końcowe, miękkołose, już wprost 3—5-kwiatowe— już na trzydzielnich odnózkach po 2—5 kwiatów dzierżące,— o przysadkach sztydłowatych; kwiaty 1¼" dłu-

gie, białe, mocnej woni, — po okwitnieniu czerwieniejące; a jagoda podwójna i jakby 2kulistawa:— także pospolity w Indjach wschodnich tak dziki jak i uprawny— często z kwiatem pełnym; który może najwięcej dostarcza olejku do handlu.

GAT. 4. *D. wqzkoliści* (*J. angustifolium* WILLD.).— Krzew bardzo gałęzisty, z gałęziami gładkimi, lśnącymi i wijącymi się; z liśćmi naprzeciwległymi, podłużnie-jajowatymi, zaostrozonymi, (2" i 1"), czasem sercowato wykrojonymi w podstawie, nagimi i lśnącymi, a bardzo - krótkoogonkowymi; z podbaldaszkami 3kwiatowymi; a na szypułkach maczugowatych z kwiatami biało-różowawymi i mocno wonnymi,— o 9—12-łatkach prawie 1" długich; z jagodkami 2jagody jajowemi:— również wschodnio-indyjski, a prawie ciągle kwitnący; — który oprócz olejku, dostarcza jeszcze korzenia, dzielnego leku na liszaje. — (*J. triflorum* PERS.).

RODZAJ 885. *Nocnik* (*Nyctanthes* LIN.).— Kielich rurkowaty, niewyraźnie-5zębny. Korona tacowata; z kraju 5—8-dzielnego łatkami w przedkwitnieniu ukośnie skreconemi, a w kwiecie roztwartemi. Pręcików 2, osadzonych i zamkniętych w rurce korony. Jajnik 2komorowy; komory 1załążkowe; załążki wywrócone i podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka krótka; znamię główkowate. Torebka pergaminowata, przewrotnie-sercowata, ściśniona, rozpadająca się na dwoje przez przegrody; komory 1nasionowe. Nasiona wzniezione i lekko ściśnione. Zarodek bez białka.

GAT. 1. *N. smutny* (*N. arbor tristis* LIN.).— Krzew drzewkowaty, 20' dorastający, z korą szarą, bardzo gałęzisty, o młodych gałązkach 4ściennych i miękkowłosych. Liście jego naprzeciwległe, bardzo - krótkoogonkowe, niższe prawie sercowato-jajowate, górne podłużnie-jajowate, zaostrome, (5" i 3"), w podstawie często kątowate, grubo piłkowane, nadzwyczaj szorstkie i ostre przez krótkie i ku przodowi pozwracane szczecin-

ki pokrywające je. Więchy końcowe, wielkie, ulistnione, ranienisto-gałężiste, miękkowłose, z małych 5kwiatowych podbaldaszków powstałe; spodem okrywa z 4 listków jajowatych, kończystych i miętko włosych. Kwiaty średnie, nadzwyczaj przyjemnej woni, otwierające się o zachodzie słońca, a ginące już ze wschodem, z rurką korony pomarańczową a krajem białym. Torebki okrągławo-przewrotnie-sercowate, przeszło $\frac{1}{2}$ " długie, siatkowato żyłkowane.— Dziki i chodowany bardzo pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Lékarze indyjscy używają kwiatów i nasion, jako środków orzeczwiąjących, a z nich przekroploną wodą leczą cierpienia oczne; pomarańczowemi zaś rurkami kwiatów, barwią zwykle tameczni różne potrawy, tak jak szafranem.— (*Scabrita scabra*. LIN.).

RODZINA GELVUI.

Pigwicowate (Sapotaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, na szypułkach kątowych, pojedynczych lub skupionych. Kielich 4—8dzielny; z łatkami tępemi, dachówkowatemi albo 2okręzkowemi. Korona odpadająca; o łatkach w liczbie odpowiedniej i naprzemianległych z temiż kielicha, a rzadko 2—3 razy liczniejszych. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli korony, często zamknięte, — już płodne, w liczbie odpowiedniej łątkom tejże i im naprzemianległe a naprzemianległe tyłuż bezgłówkowym pręciczkom, — już całkiem bez pręciczek, — już wreszcie same płodne, 2 lub więcej razy liczniejsze od łatek, 2- lub więcej-okręzkowe; nitki szydłowate; główki 2wo-

reczkowe, czasem wystające, otwierające się w podłuż. Jajnik beztrzoneczkowy, bezkrążkowy, wielokomorowy; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy kąta wewnętrznego; szyjka pojedyncza, najczęściej wystająca; znamię całkie lub niewyraźnie lateczkowate. Jagoda wielokomorowa lub przez zronienie 1komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona orzeszkowate, często zrosłe w pestkę wielokomorową; skórka kostna, lśnąca, z przodkiem ogładzonym i dierżącym ku podstawie znaczek; białko mięsiste lub też żadne. Zarodek białkiem objęty, prostoległy; listnie w białkowych liściaste, a w bezbiałkowych mięsiste i płaskowypukłe. Rostek zwrócony do znaczka, a zatém dółny.— *Drzewa albo krzewy, z drzewem miękkim i mléczno-soczystem; z liśćmi naprzemianległymi, skórzastymi, całkami, krótkoogonkowymi, z wierzchu zwykle lśnącymi i w poprzecz prążkowanymi, a spodem jedwabisto omszonymi; bez przylistków.*

RODZAJ 886. **Złotolist** (*Chrysophyllum* LIN.).— Kielich 5dzielny, o łatkach dachówkowatych. Korona dzwonkowato-kółkowa, z krajem 5dzielnym rozwartym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, naprzemianległych koronie; bez prątniczek; z główkami zewnątrzwrotnemi. Jajnik 5—10komorowy; szyjka zaledwie widoczna lub żadna; znamię przygniecione, nikło-5—10lateczkowe. Jagoda 5—10komorowa, a niekiedy tylko 1komorowa. Nasiona pojedyncze, orzeszkowate. Zarodek wielki, w skąpém białku.

GAT. 1. *Z. pospolity* (C. Cainito LIN.).— Drzewo do 40' wysokie i wysmukłe; z korą czerwonawą i popękaną, z koroną rozpostartą, a gałązkami rdzawo jedwabistemi: którego — liście na 1/2calowych i rdza-

wych ogonkach są eliptyczne, (5" i 2^{1/2}"), nieco-końcyste, papcirowate, z wierzchu nagie i ciemnozielonolśnące, a spodem zlocisto-jedwabisto omszone i ślicznie piérzasto unerwione; kwiaty białawe, prawie-okółkowa-to poskupiane; owoce kuliste, nieco przygniecione, od wielkości średniego jabłka aż do 5" w średnicy, gładkie, różowe z żółtém i zieloném nabiegnięciem, alboli téż szkarłatne lub fioletkowe,— a wewnątrz brudnobiaławe albo karminowe; nasion 5—10, cisych, lekko-ściśnionych.— Dziki rośnie w Indjach zachodnich, a uprawny tamże i w Ameryce południowój; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Owoce jego z środowocnią miękką, kléistą i słodką, bywają jadane.

Podobnieź smacznych owoców dostarczają:

GAT. 2. *Z. jednopestkowy* (C. monopyrenum Sw.)— o liściach podłużnych i zaostzonych, spodem rdzawo-opilśnionych, na podobnieź pokrytych ogonkach; o owocach skupionych, modrawych, śliwkowym podobnych i nader smakowitych, zwanych w miejscu *śliwkami damasceńskimi*; — pospolity w Indjach zachodnich i nad Orinoko, po wylewiskach rzék.

GAT. 3. *Z. drobnoowocowy* (C. microcarpum Sw.) z liściami jajowato-zaostzonymi, spodem omszonymi; z owocami skupionymi, ukośnie podłużnymi, wielkości agrestu, łnasionowymi, gładkimi i nadzwyczaj słodkimi;— rosnący po wybrzeżach rzék na St. Domingo.

GAT. 4. *Z. gruszkowaty* (C. pyriforme WILLD.), którego liście wydłużone, zaostzone, prawie-nagie; owoce pojedyncze lub po 2—4 wzdłuż gałęzi, postaci gruszek, barwy żółtój zewnątrz a wewnątrz białej, miło słodkie; — także po wybrzeżach rosnący na St. Domingo i w Gujanie, — z którego oprócz owoców, jadają także i nasiona migdałkowate.

GAT. 5. *Z. jabłkowaty* (C. pomiforme BERT.)— uprawiany na Jamaice, z owocami jabłkom podobnymi — i w. i.

RODZAJ 887. *Jarzmia* (*Bumelia* Sw.).— Kielich 5dzielny, z łatkami dachówkowatemi. Korona prawie-kółkowa, z rurką krótką, a pomiędzy łatkami kraju 5dzielnego z lateczkami malénkiemi. Pręciki osadzone w rurce; z tych 5 płodnych, naprzemianległych z 5 płonnymi i płatkowatymi pręciczkami; o główkach zewnętrznych, prawie-strzałkowatych. Jajnik 5komorowy; zalążki w komorach pojedyncze; szyjka wystająca; znamię zaostrome. Jagoda przez zronienie 1komorowa, 1nasionowa. Nasiona jajowe. Zarodek bezbiałkowy; z listniami mięsistymi, grubymi.

GAT. 1. *J. czarna* (B. nigra Sw.).— Drzewo wysokie, wysmukłe i bezbronne; z korą czarniawą; z gałęziami i gałązkami poziomymi; z liśćmi na końcach pędów poskupianymi, na ogonkach wysmukłych wiszącymi, podłużnie-lancetowatymi, falistymi, nagimi, ciemno-zielonymi, trwałymi; z kwiatami po 4—5 poskupianymi w kątach liści na krótkich szypułeczkach, drobnymi, białymi, — o łatkach koron wklęsłych, o lateczkach i pręciczkach lancetowatych i pilkowanych drobniuchno; z jagodami kulistawemi, czarnemi; z nasionami także czarnemi.— Rośnie po lasach górzystych Jamaiki; kwitnie od maja do sierpnia.— Gorzka i ściągająca jej kora, zadawaną bywa w zimnicach; twarde zaś drzewo, nadzwyczaj cenią na różne wyroby.

Podobnież używana kora i drzewo, otrzymuje się także z

GAT. 2. *J. wierzbolistnej* (B. salicifolia Sw.).— drzewa bezbronne; z korą gładką i białawą; z liśćmi eliptycznie wydłużonymi i zaostrozonymi w obu końcach, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), nagimi, lśnącymi i brzegiem zwykle sinawymi; z kwiatami bardzo licznymi, drobnymi, białawymi, bardzo krótkoszypułeczkowymi, poskupianymi w kątach lub pod liśćmi; z jagodami drobnymi, podłużnemi, czasem 2nasionowemi:— dość zwyczajnej po spieczystych pagórkach w Indyach

zachodnich, a kwitnącej od kwietnia do czerwca;— której drzewo, ma piękną ciemno-czerwoną barwę.

RODZAJ 888. Żelazodrzew (Sideroxy-lon LIN.).— Kielich krótki, 5wřębny. Korona kółkowa; z kraju 5dzielnego łatkami pojedynczemi. Pręcików osadzonych w rurce— 5 płodnych i naprzeciwległych łatkom, a 5 płonnych pręciczków płatkowatych z tamtymi naprzemian; główki zewnątrzwrotne, jajowe. Jajnik 5komorowy; komory 1załączkowe; załączki podnoszące się z kąta wewnętrznego, wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe. Jagoda przez zronienie 2—3komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate. Zarodek w białku mięsistém i okwitem.

GAT. 1. Ż bezbronny (S. inerme LIN.).— Drzewo średnie, bezbronne, z korą szarą; z liśćmi naprzemianległymi, ku górze rozszzerzonymi i tępyimi, a w podstawie znacznie zwężonymi— jakby w postać gruszki, gładkimi, skórzastymi, trwałymi, do 3" długości; z kwiatami bardzo-krótkoszypuleczkowymi, rozrzuconymi pojedynczo albo w wiązeczkach, białawymi; z jagodą podobno najczęściej 4nasionową, wielkości agrestu.— Rośnie na przyłádku Dobręj nadziei.— Dostarcza tak zwanego *drzewa żelaznego*, dziwnej twardości i ciężkości.

GAT. 2. Ż. mastykowaty (S. mastichodendrum LAM.).— Drzewo do 50' dorastające a do 3' grube; z korą białawą; z liśćmi zaw szezielonymi, skórzastymi, postaci jakby dzwonka w przekroju, spodem poprzecznie nerwistymi; z kwiatami żółtymi, poskupianymi w wiązki podlistne,— o kielichach lśnąco-kosmatych; z pestczakami podłużnie-jajowymi, (1" i 3/4"), żółtymi i słodkimi,— o wielkiej pestce grubo- i twardo-lupinowej:— rosnące na Jamaice;— dostarcza jeszcze twardszego, i tak na budowie jako i na różne wyroby dużo wyżej cenionego drzewa, niż pierwszy.

RODZAJ 889. **Olejara** (**Argania** SCHROUSEB.).
 — Kielich 10dzielny, z łatkami 2okrężkowemi. Korona jajowo-dzwonkowata, 5dzielna; a łatki jęj wykrojone. Pręcików osadzonych w rurce korony— 5 płodnych i tęjże łatkom naprzeciwległych, a 5 płonnych płatkowatych i naprzemian ułożonych; główki zewnątrzwrótne, jajowe, na króciuchnych nitkach. Jajnik 5komorowy; komory 1zależkowe; zależki podnoszące się z kąta wewnętrzznego, wywrócone. Pestczak przez zronienie 2—3komorowy. Nasiona pestczakowate, odosobnione lub tęż zrosłe po szewku przodkowym w pestkę 2—3komorową. Zarodek w skąpém białku mięsistém.

GAT. 1. *O ciernista* (A. Sideroxyton R. et S.).— Drzewo średnięj wielkości, zawszezielone; z korą szarawą, popękaną; z koroną ostokrężną; z gałęziami oblemi i nagiemi zarówno z resztą rośliny, z których każda wybiega w tęgi cieriń — i oprócz tego pokryta jest tu i owdzie drobnymi cierińkami. Liście jego są podłużnie-lancetowate, tępe lub kończyste, (1" i ¼"), zwężone w krótki ogonek, nieco-skórzaste, z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze, — dólne wiązkowe a górne rozrzucone; kwiatki drobne, bezszypułkowe, kątowe, zielonawo-żólte; pestczaki pojedyncze lub tęż parzyste, wielkości śliwki, jajowe, tępawe, zielonawe i biało-kropkowane, pełne mlęcznego soku, przyjemnie kwaskowate; pestki podłużnie-jajowe, kończyste, gładkie, twarde, z 2—3 wyżłobieniami podłużnemi, blado-cisawe; nasiona białe, ściśnione, okwitujące w olej.— Nader częsta po lasach w południowém Marokko; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z nasion wytłaczają olej, podobny bardzo do oliwy i zamiast nięj w miejscu używany. Drzewo

jéj twarde i ciężkie, cenioném bywa.— (*Sideroxylon spinosum* LIN.— *Elaeodendron Argan* RETZ.).

RODZAJ 890. *Pigwica* (*Achras* P. BRWN.).
— Kielich 5—6dzielny, z łatkami dachówkowatemi. Korona prawie-dzwonkowato brzuchata, o kraju 5—6dzielnym wzniesionym. Pręcików osadzonych i ukrytych w rurce— 5 lub 6, płodnych, naprzemianległych z tyłomaż prątniczkami, a naprzeciwległych łatkom korony; nitki płaskoszydłowate; główki zewnątrzwrotne. Jajnik 6—12komorowy; komory 1załączkowe; załączki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe i całkowite. Jagoda 6—12komorowa, a czasem przez zromienie 1komorowa. Nasiona pestkowate, wzniesione, ściśnione. Zarodek w białku skąpém i mięsistém.

GAT. 1. *P. właściwa* (A. Sapota LIN.).— Drzewo 50' dorastające: którego— kora cisa; korona bardzo rozłożysta; gałęzie mało rozgałęzione; gałązki grube, tylko w końcu ulistnione a od dołu nagie i bliznowate. Liście skupione, ogonkowe, podłużnie-cliptyczne, kończyście, (5" i 2"), ku podstawie zaostrome, grube, nagie i prawie-lśnące. Kwiaty pojedyncze w kątach liści lub po nad bliznami odpadłych, na krótkich szypułeczkach długo stojące, białawe, 1/2" długie; z kielichem krótszym od korony, 5rowkowym; z korony łatkami tępeimi, wklęsłemi i z krótkim koniuszkiem, — a w gardzieli z wystającemi 5 prątniczkami wykrojonymi. Jagoda kulisto-jajowa, różnej wielkości, — pokryta obowocnią chropawą i nieco rudawo-cisą, — a z środowocnią brudno-białą i nader miękką. Nasiona lśnąco-czarne.— Pospolita w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej, tak dzika jak i chodowana; kwitnie w porze

skwarnej. Wszystkie jej młode części, wypełnia sok młeczny i gorzki. Korą jej gorzką i mocno ściągającą, zwaną *korą Pigwicy*— *cortex Sapotae*, zastępują chinową; a nosionami jako *ziarnami Pigwiczkowemi*— *grana Sapotillae*, leczą wszelkie niemoce dróg moczowych; owoce zaś— za świeża cierpkie— po odleżeniu z upodobaniem jadają, dla przyjemnego smaku i woni młeczno-pigwowej. Z pnia skalęzonego wysączoney i ścięty sok wielce zbliżony do *Gutta-Perki*, zowią tameczni *Gutta-Girek*, wydając go często w handel za tamtę.

Tak samo używa się i odmiana onéjże, poczytywana za osobny gatunek od wielu roślinopisarzów, to jest:

GAT. 2. *P. Pigwiczka* (A. Zapotilla Jacq.); różna jedynie owocami drobnymi i kulistymi.

RODZAJ 891. *Słobodnica* (*Lucuma* JUSS.).

— Kielich 5dzielny, o łatkach dachówkowatych. Korona prawie dzwonkowato-brzuchata, z krajem 5dzielnym wzniesionym. Pręcików osadzonych i ukrytych w rurce kerony— 5 płodnych, a 5 płonnych pręciczków; główki zewnątrzrotne. Jajnik 5—10komorowy; komory 1zależkowe; zależki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe i całkowite. Jagoda 5—10komorowa, lub 1komorowa przez zronienie; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate, kulistawe. Zarodek bezbiałkowy.

GAT. 1. *S. piersista* (L. mammosum GAERT. fl.). — Drzewo 100' dorastające, z nader rozpostartą koroną; z korą cisą na pniu a na gałęziach bliznowatą; z gałązkami omszonymi i tylko na samych końcach ulistnionymi. Liście ma na 2całowych i grubych ogonkach, przewrotnie-podłużnie-jajowate, nieco-kończyste, ku pod-

stawie klinowate, (1' i 4"), nagie i lśnące, zielone, skórzaste. Kwiaty poskupiane wiązkowato po pod liśćmi gałęzi 2rocznych, na krótkich szypułczkach, drobne i białawe; z łatkami kielicha wewnątrzniemi większemi, wykrojonemi i ubarwionemi; z koroną dłuższą od kielicha; z prątniczkami sztydłowatymi; z jajnikiem kosmatym. Jagody jajowe lub kulistawe, do 7" długie, 5komorowe, chropawe i rdzawe; z środowocnią barwy mięsnej lub żółtej. Nasion 5 albo 1, bardzo wielkich, (2" i 1'), cisawych, z jednej strony chropawych a z drugiej wygładzonych, woni migdałów gorzkich. — Jedna z najpospolitszych w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej, tak dzika jak i sadzona; kwitnie od listopada do stycznia. — Owoce jej, nie tyle za świeża ile po odleżeniu bardzo smakowite, są powodem tak wielkiego onęża rozpowszechnienia, ściągając do siebie różne ptastwo i zwierzęta; jadają je dla tego z upodobaniem same lub zaprawne jakim sokiem kwaśnym, oraz przerabiają na pewien rodzaj wina, lub tuczają nimi trzodę; nasion używają za migdały gorzkie; korą zaś gorzko-ściągającą, leczą wiele cierpień, jak pigwicową. — (*Achras mammosa* LIN.).

Jeszcze lepszych owoców dostarczają:

GAT. 2. *S. jajowata* (L. Caimito R. et S.) o liściach przekroju gruszki; kwiatach najczęściej czterolicebnych we wszystkich swych częściach; a owocach podłużnych, 4- lub 7-komorowych, a 1—3nasionowych, żółtych: — bardzo zwyczajna na Andach peruańskich, — której i drzewo wysokości jest dobroci na wyroby i budowle. — (*Achras Caimito* R. P.).

GAT. 3. *S. właściwa* (L. obovatum KUNTH.), z liśćmi przewrotnie-jajowatymi lub eliptycznymi; z szypułkami kosmatemi, 2—3kwiatowemi; z kwiatami 5liczebnymi w swych częściach; z owocami kulistawymi, wielkimi i do 1go łąta ważącymi, 10komorowymi;

nabierającymi po odłączeniu barwy i wężźrzenia żółtka gotowanego oraz słodkiego ale nieco nudnego smaku; a nasionami wielkości i postaci kasztanów:— nader powszechna w Peru i Chili,— gdzie oprócz owoców, dostarcza drzewa białego i twardego na różne wyroby— zwłaszcza stolarskie.— (A chras Lucuma R. P.).

RODZAJ 892. *Mastosz* (**Bassia** LIN.).— Kielich 4—5dzielny, z łatkami w 2 okrężkach. Korona dzwonekowata, z krajem 5dzielnym wzniesionym. Pręciki osadzone w rurce lub też w gardzieli korony i w niej zamknięte, w 2—3 okrężkach i w 2—3 razy większej liczbie od łatek; główki wewnątrzwrotne, wzniesione, strzałeczkowate. Jajnik 5—8komorowy; komory 1zależkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię całkie i ostre. Jagoda 4—5komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate, wzniesione, z przodu wygładzone. Zarodek bezbiałkowy.

GAT. 1. *M. właściwy* (B. butyracea ROXB.).— Drzewo wysokie, w obwodzie odziomka 6' dochodzące; którego drobne i cise gałązki są popielato plamiste; liście na ogonkach 2całowych, przewrotnie-jajowate, tępo-kończyste, (12" i 6"), skórzaste, z wiérzchu nagie a spodem kosmate; kwiaty liczne w kątach lub pod liśćmi najniższymi każdego pędu, wiszące, dość wielkie i blade-żółte, — o kielichach 5dzielnych, rudawo-kosmatych, prawie równych koronom,— o 30 do 40 pręcikach; jagoda podłużnie-jajowa, zaostzona, naga, 10—12komorowa,— z 1 lub 3ma jasno-cisemi, wielkimi i lśnąciami nasionami.— Porasta wzgórze odległe od morza w Indyach wschodnich; kwitnie w styczniu.— Czcze jego owoce, za ledwie z głodu jeść można; ale za to z nasion wyciśnięty olej masłowaty wężźrzenia młodój

słoninki, używany bywa na podobieństwo innych olejów tłustych, zachwalany zaś nadzwyczaj w goścu i dnie. Jak się zdaje, to i tak zwane *masło Galam*, dające się długo utrzymać w świeżości, nader smaczne i tyle ważne dla mieszkańców Afryki środkowej, pochodzić musi z rośliny blisko spowinowaconej z dopięro co opisaną.

GAT. 2. *M. długoliści* (*B. longifolia* LIN.).— Drzewko dorodne choć nieco niższe: z gałęziami nader rozpostartymi, a gałązkami ogrubniami i szaro- a miętko-kosmatymi; którego liście— na lekko-kosmatych ogonkach 2całowych— są lancetowate, (7" i 1 1/2"), kούczyste, nagie, żyłaste, z wierzchu ciemno- a spodem jaśniej-zielone; kwiaty poskupiane przy podstawie pędów po pod liśćmi, bardzo-długo- i odstająco-szypulkowe, po okwitnieniu zwisłe,— o łatkach kielicha grubych, a 2 wewnętrznych białych,— o koronie na 9" długiej, białej, której rurka gruba i mięsista wyrównywa kielichowi,— o 16—20 pręcikach,— o jajniku kosmatym a znamieniu 5—8łateczkowém; jagoda jajowa, wielkości dorancyi, żółtawa, niemal kosmata, 1—3komorowa; nasiona podłużne i 3ścienne.— Zwyczajny, tak dziki jak i chodowany, w Indyach wschodnich; a kwitnący w maju i czerwcu.— Bywa rozmaicie użytkowanym; gdyż liście zarówno z mlékkiem owoców niedośpiąłych i młodą korą, zalecają nadzwyczaj w goścach i wyrzutach skórnych długotrwałych; z nasion wyciskają olej podobnież lékarsko zalecany, służący do oświetlania, do robienia mydła— a najczystszy do maszczenia potraw i do kolaczyw tamże jadanych. Z kwiatów wysuszonych przyządzają pożywną galaretę, równie jak z wygotowanych owoców; drzewa zaś twardego i trwałego używają na różne wyroby. Kwiaty spożyte, mają wprawiać szakalów, wiewiórki i inne jedzące je zwierzęta— niemal we wćiekłość; przyrządzony zaś z nich napój gorzalkowaty, nadzwyczaj upaja.

RODZAJ 893. *Zwięźła* (*Mimusops* LIN.).— Kielich 6—8dzielny, z łatkami w 2 okręzkach. Korona prawie-kółkowa, widlastodzielna, o łatkach 2okręzkowych,— z których zewnętrznych 6—16 są całkie albo wykrojone i roztwarte, a wewnętrzne 6—8 zawsze cał-

kowite i wzniesione. Pręcików osadzonych po nad podstawą rurki korony—6 lub 8 płodnych i naprzeciwległych z łatkami, a tyleż płonnych pręciczków naprzemianległych; główki strzałkowate, zewnątrzwrotne. Jajnik 8komorowy; komory 1zależkowe; zależki podnoszące się z kąta wewnętrznego; znamię zaostrome. Jagoda przez zronienie 1—2komorowa. Nasiona pesteczkowate, wzniesione, z przodem wygładzonym. Zarodek w białku mięśnistym, skąpym.

GAT. 1. *Z. wonna* (M. Elengi LIN.).— Drzewo znakomite; z korą grubą i popadaną; za nacięciem sącząca mlęko; z gałęziami licznymi, rozpostartymi, w końcach popodnoszonymi i tworzącymi w ten sposób piękną koronę kulistą — podobną lipowej. Liście krótkoogonkowe, podłużnie-jajowate, kończyste, (5" i 2½"), odstające albo odgięte, skórzaste, lśnące, faliste, ciemnozielone. Kwiaty pojedynczo lub też po 2—8 w kątach liści na szypułkach równych ogonkom i nagich, białe, mocno-wonne, otwarte tylko wieczorem i nocą; z kielichami omszonymi, o 4 łatkach zewnętrznych skórzastych i większych; z korony rurką króciuchną i mięsistą, a kraju $\frac{2}{3}$ " w średnicy — łatkami 16 zewnętrznymi odstającymi, a 8 wewnętrznymi schodzącymi się; z pręciczkami ostrokężnymi i pręcikami włosistymi. Jagoda jajowa, 1½" długa, podobna oliwnej, zaostroma, żółta wpadająca w czerwoną. Nasiono zwykle 1, podłużne, nieco-ściśnione, cisawe i lśnące.— Dzika pospolita w Indyach wschodnich, a uprawna niemal w całej Azji południowej; kwitnie prawie bez przerwy.— Wody przekroplonej z kwiatów, używają na sposób różanej; korzeniem i korą w postaci płókań leczą obrzmienia, oraz bóle gardła, zębów i grzybki; owoce,

choć niedość smaczne jadają; oleju wyciśniętego z nasion, używają w ciężkich porodach, a najwięcej w malarstwie; liśćmi zaś leczą ból głowy, — które przy tём to mają szczególnego wspólnie z liśćmi wszystkich drzew dostarczających hebanu, iż rzucone w ogień trzeszczą: i rzeczywiście też drzewo tój rośliny twarde, i ciemne, mało ustępuje hebanowemu; wszelako nie wiele bywa używaném, gdyż łatwo pęka.

RODZAJ. 894. *Perczowiec* (*Isonandra* R. WGH.T.).— Kielich 4dzielny, w 2 łatki zewnętrzne większe a 2 wewnętrzne mniejsze, w przedkwitnieniu prawie łuszczykowate. Korona 4wrębna w łatki w pąku w lewo zakręcone; bez przyrostków. Pręcików 8, 1okręgowych, zamkniętych, w podstawie zrosłych z rurką korony a dalej wolnych; nitki krótkie, nagie i spłaszczone; główki włóczniowate, wzniesione, dłuższe od nitek, zewnątrzwrótne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż, 4 większe naprzeciw- a 4 mniejsze naprzemian-ległe z łatkami korony. Jajnik wolny, ostro-szorstki, 4komorowy; komory 1załączkowe, naprzeciwnieległe łatkom kielicha; załączki podnoszące się z kąta wewnętrznego; szyjka nieco-wystająca, naga; znamię tępe. Jagoda chrząstkowata, przez zronienie 1komorowa, 1nasionowa. Nasiono przewrotniejajowe, wzniesione.

GAT. 1. *P. właściwy* (*J. polyandra* R. WGH.T.).— Drzewo do 40' wysokie, ze wspaniałą koroną z gałęzi obłych i z młodu ruda omszonych; z liśćmi naprzemianległymi, przewrotniejajowato wydłużonymi ku podstawie w dość długi ogonek, a w wierzchołku krótko- i tępawo-kończystymi, całobrzegimi, nagimi, prawie-skórzastymi, z wierzchu lśnąco-zielonymi, a spodem złocisto-połyskującymi i piérzasto-unerwionymi; z kwia-

tami w wiązках kątowych po 3—5 lub w mimolistnych, na szypułkach krótszych od ogonków, nieco zwisłymi; o kielichu krótszym zaledwie od korony, 4- lub 6-łatkowym w 2 okręgach, złocisto-lśnącym; koronie prawie-kółkowej, 8- lub 6-łatkowej, na wpół rozwartej; pręcikach 16 lub 12, wszystkich płodnych, wystających i równych ze słupkiem, z główkami zaostrozonymi; jajniku 6—8komorowym, włosistym; z jagodą jajowokulistawą, jędrną, 6- lub 4-komorową, lecz tylko o 1ej lub 2ch komorach zawierających nasiono zaledwie-dojrzałe.— Rośnie w Indyach wschodnich, na brzegach cieśniny Malakki, Borneo i Syngapory.— Pień jego czasem 4' w średnicy i bardzo miękki, zawiera we właściwych odbiéralnikach podłużnych okwicie ciecz mléczną, która z nacięć półkręźnie dokoranych wyciekając— ścina się w tak zwaną *Perkę* lub *Perczę*— Gutta Percha v. Tuban. Tej użycie doszło dziś do najwyższego stopnia zastosowania technicznego, w wyrobieniu podobnie jak ze sprężnika różnych sprzętów, powłok nie przepuszczających wody i pasów ciągłych, oraz listków cienkich— tyle dogodnych przy narządach chemicznych i w mechanice. Tłuszczu zaś słonawego z owoców, używają tameczni na omastę i smarowidło.— Nadmienić jednak wypada, że handlowa *Percza*, dziś otrzymywaną bywa i z wielu roślin— tak tej jako i innych rodzin.

RODZINA GXLVIII.

Borowicowate (Myrsinaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe lub mieszanopłciowe, umiarkowane, najczęściej drobne, czasem gruczołkami opatrzone, rzadko końcowe ale zazwyczaj w kątowych wiązkach, okółkach, baldaszkogronach, gronach lub też wiechach. Kielich niekiedy z podstawą jajnika zrosły, 4—5-wrębny albo -dzielny, z łatkami w przedkwitnieniu a czasem i w czasie kwitnienia dachówkowatemi. Korona czasami prawie-kołojajnikowa a nawet i dzielnopłatkowa, a zwykle 4—5dzielna, rurkowata, dzwonkowata lub kółkowa, naprzemianległa z kielichem. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli korony, już w liczbie odpowiedniej łątkom, im naprzeciwległe, wszystkie płodne, o główkach wewnątrzrotnych,— już 2 razy liczniejsze, lecz w połowie płodne z główkami zewnątrzrotnymi, a w połowie płonne jako prątniczki łuskowate naprzemianległe z łatkami; nitki najczęściej krótkie i wolne, lub zrosłe w znitkę częściowo albo w całej długości; główki 2woreczkowe, jajowo-podłużne, osobne lub schodzące się, otwierające bądź w całej długości bądź tylko w szczycie. Jajnik 1komorowy, z łożyskiem podstawowym, kulistym; komory rzadko 1- lecz zwykle więcej-ale nieoznaczono-załączkowe; załączki w okrągłe; szyjka krótka, pojedyncza; znamię różne. Owoc pestczak albo jagoda— często przez zronienie 1nasionowa, a rzadziej niewielo- lub wielo-nasionowa. Nasiona w 1nasionowych osadzone na szczycie łożyska, w grzbiecie wypukłe a z przodu czasem wgniecione pępiasto,— w wielonasionowych zaś ościelające łożysko trzoneczkowe

wszechstronnie; skórka zwykle kléista; bialko zbito-mięsiste lub rogowate. Zarodek w 1nasionowych w środku białka poprzeczny, łęgowaty albo skręcony, — a w wielonasionowych mimośrodkowy, wzniesiony i prawie-prosty; z listniami półobłymi albo płaskimi; z rostkami dólnym albo błędnym. — *Drzewa lub krzewy; z liśćmi naprzemianległymi, rzadziej naprzeciwległymi albo troistymi, pojedynczymi, całkami, skórzastymi, często gruczołkowato kropkowanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 895. *Osmuglina* (*Ardisia* SWAR.). — Kielich 5-wrębny lub -dzielny. Korona prawie-kółkowa, wolna; z krajem 5dzielnym, w przedkwitnieniu dachówkowatym a w czasie kwitnienia rozwartym lub lekko odgiętym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i naprzeciwległych łatkom; nitki krótkie, wolne; główki schodzące się, wolne lub spojone, wzniesione, 2woreczkowe, 3ścienne, ostre, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; z łożyskiem podstawowém, wolném, kulistawém; z zalążkami w nieoznaczonej liczbie, tarczowatymi, w okrągległymi; szyjka trwała, pojedyncza; znamię szydłowate lub kropkowate. Jagoda przez zronienie 1nasionowa. Nasiona tarczowato-uczépione u łożyska, w grzbiecie wypukłe, a na wklęsłym przodzie ze znaczkiem. Zarodek w białku rogowatém łęgowaty, skręcony, poprzeczny względem znaczka; z rostkami błędnymi.

GAT. 1. *O. Bazaal* (A. Bazaal POIR.). — Drzewo średniej wielkości; z pniem cienkim; z korą szaro-cisą; z liśćmi poskupionymi na końcach pędów, naprzemianległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, (4" i 2"), z końcem dość wybiegłym ale tępy, całobrzegimi, ciemnozielonymi, nagimi, zawszezielonymi; z gronami licznymi, na obnażonych gałęziach bocznie powznoszonymi,

a w czasie owocowania zwisłemi, krótszemi od liści; z kwiatami nieco-czerwonawymi, przyjemnej woni, — o kielichu maléńkim i cisawym, — a łatkach korony zaostzonych i gwiazdkowatych; z jagodami wielkości grochu, kulistemi, zakończonemi w cierń, czerwonawemi. — Rośnie w Malabarze. — Słodkawo-gorzka nasiona są przeciwcierwiowe; gorzką korą korzeni leczą ból zębów; odwaru z liści używają na płókania gardła; a z owoców przyrządzają rodzaj maści łagodzącą.

RODZAJ 896. *Zapieprz* (*Embelia* Juss.). — Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna w łatki w przedkwitnieniu łuszcynowato ułożone. Pręcików 5, osadzonych po nad podstawą łatek; nitki krótkie; główki jajowe, zaostzone, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż i krótsze od nitek. Jajnik 1komorowy; łożysko podstawowe, kulistawe; zalążek 1 lub kilka, tarczowatych w okrągłych; szyjka trwała; zamię główeczkowate. Pestczak 1nasionowy. Nasienie tarczowato-uczépione, w grzbiecie wypukłe, a z przodu spłaszczone i ze znaczkami. Zarodek w białku rogowatém, łęgowato skręcony, poprzeczny względem znaczka; z rostkiem błędnym.

GAT. 1. *Z. właściwy* (E. Ribes BURM.). — Krzew średni, nieco czépiający się i wspinający zapomocą ząbkowatych narostków na ogonkach; z liśćmi naprzemianległymi, ogonkowymi, podłużnymi, nieco-ząbeczkowanymi, skórzastymi; z kwiatkami drobnymi, w gronach kosmatych, naprzemianległymi; z pestczakami wielkości grochu, kulistymi, czarnymi. — Pospolity w Indjach wschodnich. — Dostarcza jagód, które po wysuszeniu do pieprzu czarnego podobne, służą do fałszowania onegoż.

RODZAJ 897. *Strzeliga* (Theophrasta Juss.).—Kielich głęboko 5wrębny, o łatkach przytępionych i dachówkowatych. Korona obło - dzwonkowata, o 5 łatkach tępych, dachówkowatych; o rurce z przykoronkiem z 5ciu łuseczek mięsistych, w grzbiecie tarczowatych, do połowy zrosłych z sobą i naprzemianległych z łatkami. Pręcików 5, wewnątrz korony ponad podstawą osadzonych i naprzeciwległych jej łatkom; nitki króciuchne, wolne; główki schodzące się w ostrokąg, zewnątrzwrotne, 2woreczkowe,— o woreczkach przyrosłych do wydłużonej zwórki, otwierających się w podłuż. Jajnik 1komorowy; łożysko podstawowe, kuliste; zalążki mnogie, podnoszące się, w okrągłe; szyjka krótka; znamię główeczkowato-2łateczkowe. Jagoda 1komorowa, kulista, soczystawa, łamna. Nasiona liczne na trzoneczkowem i wolnem łożysku, prawie-klinowate; ze znaczkim przodkowym blisko końca szerszego; ze skórką kléistą, cienką. Zarodek w białku rogowatém mimośrodkowy; z rostkiem dolnym.

GAT. 1. *S. amerykańska* (T. americana LIN.).—Drzewko wysmukłe, zaledwie 6' dorastające, wzniesione, bezgałęźne, rudawo kutnerowate, górą cierniste, a zakończone na sposób palm wieńcem— liści prawie-bezogonkowych, niemal okręgowo ułożonych, nader wydłużonych a wązkich, ($1\frac{1}{2}'$ i $2''$), zwężonych w podstawie, przytępionych w końcu, wykrawano - ciernisto - a czarno-ząbkowanych, już odstających już podginanych, bardzo tęgich: którego— grona wzniesione z pośrodku wieńca liści są krótkie i wielokwiatowe; kwiaty zaś na krótkich i odgiętych szypułkach pomarańczowe,— o kielichach rześowatych; a jagody wielkości jabłka złoto-żółte, pomarszczone i łamne; wreszcie nasiona

przewrotnie-jajowe, czerwone i lśnące.— Dość częsta w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich.— Tameczni korzenia używają na wymioty; łożyska mięsiste jadają; a z nasion podobno wypiekają właściwy chleb.

RODZINA CXLIX.

Hebanowate (Ebenaceae ENDL.).

Kwiaty mieszano-rzadziej obu - płciowe, umiarkowane, kątowe; szypułki samotne,— męzkie podzielne a żeńskie pojedyncze, o drobniuchnych przysadeczkach. Kielich zrosłodialkowy, 3—6-wrębny, prawie-równy, trwałe. Korona odpadająca, słojkowata, prawie-skórzasta, na zewnątrz zwykle omszona a wewnątrz gładka, z krajem 3—6-wrębnym, w przedlistnieniu dachówkowata. Pręciki osadzone przy podstawie na rurce lub pod jajnikiem, w liczbie oznaczonej, i to— zazwyczaj 2 a nawet i 4 razy większej od łatek korony, rzadko zaś równiej tymże i wtedy naprzemianległe, a zawsze zamknięte; nitki w obupłciowych pojedyncze, a w mieszanopłciowych zwykle dwoiste, o obu ramionach główkonośnych lecz wewnętrznem krótszem; główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, podstawoczępne, lancetowate, otwierające się w podłuż, nagie albo brodate. Jajnik beztrzoneczkowy, bezkrążkowy, 3—wielokomorowy; komory 1—2załączkowe; załączki obokległe, wiązające ze szczytu kąta wewnętrznego; szyjka podzielna, rzadziej pojedyncza; znamiona wrębne lub całkie. Jagoda kulista albo jajowa, często przez zronienie kilkonasionowa, soczysta lub sucha; z obowocnią oddziela-

jącą się łuszczynowato. Nasiona wywrócone; o skórcie bloniastěj; o białku chrząstkowatém. Zarodek w osi białka często ukośny; listnie liściaste; rostek górny, zbliżony do znaczka.— *Drzewa i krzewy bezmłeczne; z drzewem zbitém i twardém; z liśćmi naprzemianległymi, skórzastymi, całkimi, szerokimi, na ogonku niewyraźnie-wstawowatym; bez przylistków.*

RODZAJ 893. *Heban* (Maba FORST.).— Kwiaty rozdzielнопłciowe. Kielich do pół 3wrębny. Korona słojkowata, 3wrębna.—W męzkich—pręciki podjajnikowe, równe lub 2 razy liczniejsze od łatek; nitki pojedyncze lub naprzemian zdwojone; główki wzniesione; jajnika ślad. W żeńskich—pręciki żadne; jajnik 3komorowy; komory 2zależkowe; zależki oboklegle wiszące; szyjka króciuchna; znamię 3—4-wrębne. Jagoda kulistawa lub jajowa, otoczona w podstawie kielichem miseczkowatym, 3- lub przez zronienie 2-komorowa; komory 1 — 2nasionowe. Nasiona wywrócone. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego.

GAT. 1. *H. prawdziwy* (M. Ebenus SPR.).—Drzewo bardzo wysokie i wysmukłe; z pniem nieumiarowokątowatym; z korą cienką, czarną i zielonawo-cisą, popękaną; z drzewem nader twardém, do lat 10 całkiem białém z czarnymi żyłkami, a odtąd z twardziłą czarną a bieleń białym. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, podługne i tępawo-kończyste, (4" i 1½"), dółne na każdym pędzie krótsze i szersze, w wierzchołku i brzegiem lekko podwinięte, grube, skórzaste, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem żółtawe. Kwiatki drobne, prawie-bezszypuleczkowe, poskupiane ku końcom pędów, białawe. Jagody jajowe, wielkości agrestu, w wierzchołku lekko przyplaszonym uwieńczone

szyjką, złoto-żółte lub czerwonawe. Nasiona 3, 3ścienne, ciemnocise, lśnące.— Zwykły na Molukkach.— Dostarcza prawie najlepszego *drzewa hebanowego*— *lignum Eb eni*, z którego wyrobionym kubkom, przypisują tameczni nadzwyczaj błogie skutki przeciwtrucziznowe; korzeniem jako czyszczącym krew, leczą różne wyrzuty skórne, kiłę, wrzody; odwarem z drzewa gośćca; jagody zaś słodko-cierpkawe, powszechnie jadają. Jak dalece zaś drzewo jego, wysokocenne dla swęj twardości, trwałości i pięknej barwy czarnej, szacowane jest w różnych rękodzielach— zwłaszcza do wyrobu narzędzi muzycznych dętych i różnych sprzętów kosztownych— każdemu wiadomo.— (*Ebenoxylon verum* LOUR.).

RODZAJ 899. *Hebanek* (*Diospyros* LIN.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich głęboko 4- a rzadziej 3—7-wrębny. Korona słojkowata, 4—3—6-wrębna. W męzkich— pręciki osadzone nisko w rurce, 2 lub 4 razy liczniejsze od latek; nitki dwoiste; główki lancetowate; jajnika ślad. W obupłciowych i żeńskich— pręciki mniej liczne i niedokształcone; jajnik 8 — 12komorowy; komory 1zależkowe; zależki wiszące; szyjka 2- lub więcej-wrębna; znamiona całkie lub też wrębne. Jagoda kulista, z kielichem rozwartym a później odgiętym, wielokomorowa; komory 1nasionowe. Nasiona wywrócone. Zarodek w białku chrząstkowatém ukośny lub osiowy, prosty.

GAT. 1. *H. Heban* (D. *Ebenum* RETZ.).— Drzewo 40stopowe; z korą czarną lub białawą; z twardzielą czarną a białem białym; z papiami szorstko-włosistymi; z liśćmi krótko- a grubo-ogonkowymi, podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi, zaostrozonymi, (3" i 1 $\frac{1}{4}$ "),

grubo-skórzastymi, nagimi, z wierzchu bardzo ciemnozielonymi, a spodem bledszymi lub prawie-białawymi i siatkowato-żyłkowanymi. Kwiatów miéwa po 3—15 w każdym kącie liścia, skupionych, bezszypułkowych, dokładnie rozdzielnoptciowych: w męzkich— kielich grubo, kosmaty, żółtawo-zielony, 3 razy krótszy od korony zewnątrz białej i kosmatej a wewnątrz różowej,— a pręcików 20; w żeńskich zaś— kielich zaledwie o pół krótszy, a jajnik czerwonawowłosy. Jagody oliwnym podobne, cise lub szare, nagie, do $\frac{3}{4}$ części okryte rozrośłym i ztwardłym kielichem,— a w każdej nasion po 2—8, modrawo-białych.— Zwyczajny dziki w Indjach wschodnich i na Cejlonie, a uprawny na Maskarenach; kwitnie w czasie skwarów.— Dostarcza jednego z najlepszych *drzewa hebanowego*— lignum Ebeni, używanego jak i inne hebany.

Drzewo hebanowe czyli heban, otrzymuje się jeszcze, z

GAT. 2. *H. właściwego* (D. Ebenaster RETZ.),— odróżniającego się— zupełną nagością wszystkich części; liśćmi wydłużono-eliptycznymi, tępymi, z obu stron siatkowato-żyłkowanymi; kwiatami pojedynczymi, obupłciowymi w pośród żeńskich prawie groniastych; oraz jagodami kulistemi, żółtemi, o kielichu odgiętym a nasionach jasnocisych;— rosnącego na Molukkach i Cejlonie.

GAT. 3. *H. czarnodrzewnego* (D. Melanexylon ROXB.),— będącego drzewem nader wysokim i grubym; z korą gębczastą, czarniawą; z liśćmi niemal naprzeciwlegle zbliżonymi, podłużnie-jajowatymi, tępymi, ($4''$ i $1\frac{1}{2}''$), z młodu zbito-kutnerowatymi a później prawie-nagimi, z wierzchu ciemno- a spodem jaśniej-zielonymi; z kwiatami równoczesnymi, białawymi, o przysadeczkach przytulonych do kielicha, z których— męzkich po 3—6 na jednej szypułce, znacznie mniejszych i 12—14pręcikowych,— a obupłciowe pojedyncze, prawie-bezszypułkowe, o 10 pręcikach podjajnikowych; z jagodą kulistą, do jabłuszka podobną, żółtą; o 8 nérkowatych nasionach:— zwyczajnego po lasach górzystych Indyi wschodnich:— którego korą

ściągnającą leczą czerwoni, a jądro drzewa poczytują za najszlachetniejszy heban.

GAT. 4. *H. kléjodajny* (*D. glutinosa* KÖNIG.).— Drzewo średnie, zawszezielone, całkiem nagie, z korą czarniawo-rudą, a drzewem małej wartości; którego — liście lancetowate, wydłużone lub prawie-równowazkie, kończyste, (6" i 2"), tęgie, lśnące, spodem modrawe; kwiatki drobne, białawe,— męzkie po 3—4 i więcej na wspólnej zakrzywionej szypulce, o 20 pręcikach dwoistych,— a obupłciowe pojedyncze i większe, o 1—4 pręcikach pojedynczych, o szyjkach 4 na krzyż ułożonych a znamionach 3wrębnych; jagody kuliste, wielkości jabłka średniego, żółte i rudo-ciso opylone; nasion 8, nerkowatych.— Bardzo częsty w północnych Indyach wschodnich; kwitnie w marcu i w kwietniu.— Nie zbyt smaczne jego jagody jadają; sokiem ich ściągająco-kléjowatym leczą rany, oraz przyrządzają z niego rodzaj kléju używanego w rękodzielach i pociągają nim dna łodzi i statków; nie dojrziałych zaś używają do garbowania skór.— (*Embryopteris glutinifera* ROXB.).

W taki sam sposób używanym bywa

GAT. 5. *II. malabarski* (*D. malabarica* KOST.), różny od *kléjodajnego* — wzrostem i grubością pnia znakomitemi, oraz twardością drzewa wielką; liśćmi różnie jajowatymi, tępymi, (6" i 3½"), ogrubniami; kwiatami nader miłej woni, białymi lub żółtawymi; jagodami téjże samej wielkości, lecz w szczycie pępiastemi, czerwonemi i omszonemi kosmato z początku — a później popielatemi i nagiemi, o 8—10 nasionach podobnych kakaowym i czerwonych:— rosnący w Malabarze: — którego owoce dużo smaczniejsze, dostarczają kléju i wraz liśćmi leczą grzybki i zapalenia oczów; kora gorączki i morską; a oléj wyciśnięty z nasion lekko rozwalnia.

GAT. 6. *H. virginiański* (D. virginiana LIN.).— Drzewo dość-wyniosłe ale wysmukłe; z drzewem białawém i twardém ale kruchém, a korą cienką. Liście jego podłużnie-eliptyczne, przytępione, (6" i 2 1/2"), dólne na pędach mniejsze, z obu stron nagie, z wierzchu żywo-zielone i lśnące, a spodem modrawo-zielone i siatkowate, —tylko za młodu omszone. Kwiatki krótkoszypułkowe, po 2—4 w kątach liści; z kielichem nagim; z koroną 3 razy dłuższą od kielicha, żółtawo-zieloną, o kraju odstającym, brudno-czerwonawym; z pręcikami 8 w obupłciowych, a 16 w męzkich. Jagoda wielkości śliwki, mięsista, czerwona; o 6—8 lub 3—4 nasionach eliptycznych, słomiastej barwy.— Dziki rośnie po miejscach wilgotnych w Ameryce północnej, ale i uprawianym bywa; kwitnie zaś w maju i czerwcu.— Kora jego gorzko-ściąająca zalecaną bywa w biegunkach, czerwonych, zimnicach, krwotokach i w. p: a nawet i liście. Owoce zważone mrozem jadają, wypiekają z nich placki, oraz wyrabiają na rodzaj wina i pędzą z nich wyskok. Liposok występujący często na pniu, zastępuje arabski.

GAT. 7. *II. jagodowy* (D. Lotus LIN.).— Drzewo dorodne; o korze pomarszczonój, cienkiej a ciszej; o drzewie zielonawém lub modrawo-szarém; o liściach wydłużonych, kończystych i tęższych, a wreszcie podobnych jak w *wirgijskim*,— równie i kwiatach; lecz jagodach zaledwie wielkości wiśni, ciemno-granatowych i smakowitych:— rosnący w Afryce północnej, na Wschodzie i w Europie południowej;— dostarcza drzewa używanego jak gwajakowe, a jagód wyrabianych na syrop i na wino, oraz jadanych surowo.

RODZINA GL.

Ilwolate (Aquifoliaceae DEC.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie jedno-płciowe, umiarowe, kątowe, pojedyncze lub też widlasto-podbaldaszkowate w wiązkach, drobne, białawe albo zielonawe. Kielich mały, 4—6-wrębny albo -dzielny, trwały, z przedkwitnieniem dachówkowym. Korona z łatkami odpowiedniami i naprzeciwległemi koronie, czasem aż do samej podstawy wolnemi, w przedlistnieniu dachówkowemi a w czasie kwitnienia różnie otwartemi, odpadającymi. Pręciki w liczbie łatek i z niemi naprzemianległe, często spajające je z sobą w podstawach, a czasem całkiem podjajnikowe; nitki wzniesione, krótsze od korony; główki wewnątrzwrótne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik beztrzoneczkowy, mięsisty, uciętokulistawy, 2—6—8- a czasem wielo-komorowy; komory 1załążkowe; załączki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, osadzone na czareczkowato rozplaszczonym końcu sznureczka, wywrócone; znamię prawie -bezszyjkowe, łatkowate odpowiednio liczbie komór. Pestczak jagodowaty, 2—8 lub wielo-pesteczkowy; pesteczki drzewiaste lub kostne, często włóknowate, niepękające, 1nasionowe. Nasiono wywrócone, ze skórką błoniastą; z szewkiem nitkowatym i grzbietowym; ze znaczkim kuwiérzchołkowym, nagim lub objętym sznureczkiem misieczkowatym w końcu; z białkiem okwitém, mięsistém. Zarodek prostoległy w szczycie białka i owocu; z listniami okrągławymi; z rostkami górnym, zbliżonym do znaczka.— *Drzewa lub też krzewy zawszezielone; z gałązkami najczęściej 4ściennymi; z liśćmi naprzemian- lub na-*

przeciw-ległymi, ogonkowymi, prostymi, zazwyczaj skórzastymi, lśnącymi, gładkimi, pierzasto-nerwowymi, całkimi albo ciernisto-ząbkowanymi; bez przylistków.

RODZAJ 900. **Ostrokrzew** (*Ilex* LIN.).— Kwiaty obu- a bardzo rzadko mieszano-płciowe. Kielich mały, słojkowaty, 4- lub rzadziej 5—6-zębny, trwałe. Korona kółkowa, 4- a rzadziej 5—6-dzielna. Pręciki osadzone przy podstawie w wnętrzu rurki korony, wliczbie odpowiedniej jej łatkou i naprzemianległych z niemi; nitki nitkowate; główki wewnątrzwrótne. Jajnik beztrzoneczkowy, 4komorowy; komory 1- lub 2-zalążkowe; zalążki obokległe; znamion 4, bezszyjkowych, wolnych albo zrosłych. Jagoda kulistawa, uwieńczona znamionami,— o 4 pesteczkach kostnych, żyłastych. Nasiona prawie-3graniaste. Zarodek w białku rowkiem na dwoje przedzielonem.

GAT. 1. *O. pospolity* lub *Ilwa* (I. *Aquifolium* LIN.).— Krzew do 14' wysoki i nader strojny, lub drzewo 40stopowe; z korą gładką, ciemno-szarą na pniu a zieloną i lśnącą na gałęziach; z drzewem zwięzłym, o żółtawo-zielonym bielu a twardzieli ciemno-cisłej. Liście ma jajowate lub eliptyczne, kończyste, (3" i 2"), w brzegu chrząstkowatym ciernisto-ząbkowane lub zatokowe, niekiedy i na powierzchni górnej cierniami okryte, z wierzchu ciemno-zielone i bardzo lśnące, a na dółnej mniej i żółtawo-zielone, nadzwyczaj tęgie i nagie. Kwiaty okółkowato lub wiązkowato po 5—15tu poskupiane, na krótkich a grubych i omszonych szypułczkach, o przysadeczkach malénkich; z kielichami 4wrębnymi, tępyimi; z koronami kółkowemi, do $\frac{1}{4}$ " w średnicy, białemi a od zewnątrz nieco-czerwonemi, o łatkach wklęsłych i omszonych brzegiem. Jagody prawie-kuliste,

pąsowe, rzadziej żółte albo białe, $\frac{1}{4}$ " w średnicy; z nasionami pomarszczonemi, żółtawo-cisawemi.— Dziko porasta cieniste i górzyste lasy, z południo-wschodu od Włoch górnych aż na północno-zachód do Danii i Anglii w postaci przekątni całej Europy środkowej; kwitnie w maju i czerwcu.— Na pozór obojętne *liście Ilwiny*— *folia Aquifolii* v. *Agrifolii*, od dawna znanymi są w północno-wschodnich Niemczech jako środek przeciwgośćcowy, przeciwdnawy,— zadawany także i w długociągłych kaszlach, osłabioném trawieniu, skłonności do biegunek i morzysk, oraz w zimnicach. Dawnymi czasy używano jagód jako mocno-przeczyszczających; kory i korzeni jako odmiękczejących i rozpędzających,— z których zarazem przyrządzają wyborny lep. Korsykanie nasionami zastępują kawę.

Tak samo używa się

GAT. 2. *O. émy* (I. opaca AIT.);— krzew dużo niższy lecz wielce podobny *Ilwinie*; odróżniający się głównie — liśćmi jajowatymi, płaskimi, (3" i 2"), z rzadka zatokowo-ząbkowo-ciernistymi, z wierzchu prawie-émymi a spodem żółtawo-zielonymi i całkiem émymi; kwiatami rozrzuconymi na gałęziach 2rocnych, drobnymi, rozdzielnopłciowymi; a jagodami pąsowemi, nieco jajkowato-kulistawemi, bardzo gładkiemi:— bardzo zwyczajny w Pensylwanii i Florydzie po miejscach wilgotnych, kwitnący w maju i czerwcu.

GAT. 3. *O. wymiotowy* (I. vomitoria AIT.).— Krzew prawie-ostrokłężny, 15' dorastający, z pniem cisawym a gałęziami czarniawo-szkarłatnemi, całkiem nagi; którego — liście podłużne, krótkoogonkowe, zwężone klinowato w podstawie, tępe, od połowy niewyraźnie piłkowane, lekko faliste, dość tęgie, z wierzchu ciemnozielone i mocno lśnące, spodem mniej i bladejsze; okółki prawie-bezszypułkowe, kątowe,— lub na szypułczkach 2kwiatowych; kwiatki białe; owoce czerwone.— Zwykły

w Karolinie i Florydzie; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Naparu liści w Ameryce północnej używają zwykle tamedzni, jako leku pobudzającego do potów i pędzącego moc, a w większej ilości wzniecającego wymioty — pod nazwiskiem Black-drink; a przed czasy, wprowadzono je do Europy, pod nazwiskiem folia Paraguae v. Apalachines.

Zastępczo, używają także i

GAT. 4. *O. bagnistego* (I. Cassine Ait.), odróżniającego się — liśćmi jajowato-lancetowatymi, ostro-piłkowanymi; oraz kwiatami podobaldaszkowatymi, bocznymi:— także rosnącego.

GAT. 5. *O. paragwajski* (I. paraguariensis St. HIL.).— Drzewko małe, gładkie; z liśćmi klinowatymi lub lancetowatymi, przytępionymi, odlegle piłkowanymi; z kwiatami na szypułkach kątowych i wielodzielnych,— o znamionach 4łateczkowych; oraz z łupinami pestek żylastymi:— rosnący dziko i chodowany głównie w Paraguay;— dostarcza liści niezbyt-przyjemnie wonnych i gorzkawych, tyle rozpowszechnionych w Ameryce a dziś już i w Anglii, pod nazwiskiem — *herbaty paragwajskiej*.

RODZAJ 901. **Jagodnik** (**Prinos** LIN.).— Obu- lub częścię mięszano-plciowy. Kielich mały, słojczkowaty, 4—6zębny, trwały. Korona kółkowa, 4—6wrębna, z przedlistnieniem dachówkowatém. Pręciki w głębi rurki korony naprzemianległe z krajem osadzone, w liczbie równej jego łatkom; z główkami wewnątrz-wrotnemi. Jajnik beztrzoneczkowy, 6—8komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego; znamion 6—8, bezszyjkowych, wolnych lub zrosłych. Jagoda kulista, uwieńczona znamionami; o 6—8 pesteczkach kostnych, 1nasionowych. Nasiona

wywrócone, ze skórką błoniastą. Zarodek w wierzchołku białka mięsistego.

GAT. 1. *J. okrągowej* (*P. verticillata* LIN.).— Krzew do 12' wysoki, prawie-poziorno gałęzisty, roniaący liście; z gałęziami obłemi, szaro-cisemi, nagiami i gładkimi,— a gałązkami lśnąciami i biało plamistemi. Liście ma podłużnie-jajowate, zaostrome, ($3\frac{1}{2}''$ i $2''$), krótkoogonkowe i zwężone klinowato od dołu, prawie 2 razy piłkowane, z wierzchu jasno-zielone i nagie, a spodem bledsze i na nerwach białawo omszone. Kwiatki rozdzielno-płciowe, drobne, białe, męskie po 5—7 w okólkach krótszych od liści, a żeńskie niemal zawsze pojedyncze, — o kielichach rzęsowatych, 7—8łatkowych i łatkach korony w równéjże liczbie. Jadody karmazynowo-pąsowe, przezimowujące na pniu.— Pospolity po bagnach i lasach mokrych Kanady i Wirginii; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Północno-amerykańscy lekarze, zadają jego korę ściągająco-gorzka w zimnicach, w osłabieniach, w biegunkach— zwłaszcza z cechą gnilną.— (*P. Gronovii* MICHX.).

GAT. 2. *J. kociępkoliści* (*P. padifolius* WILLD.), uważany zwykle za odmianę pierwszego:— o liściach bez zwężenia klinowatych, tylko raz piłkowanych, o $\frac{1}{3}$ krótszych, spodem wydatniej omszonych,— oraz kwiatach żeńskich także po kilka razem;— wraz z nim rosnący, zarówno zastósowywanym bywa.

GAT. 3. *J. gładki* (*P. glaber* LIN.), odznaczający się dobitnie — liśćmi trwałymi, podłużnymi, tępymi, klinowatymi w podstawie, słabo-piłkowanymi ku wierzchołkowi, skórzastymi, lśnąciami i nagimi; z szypułkami zazwyczaj pojedynczemi, 1—3kwiatkowemi; a jagodami czarnemi: — rosnący po lasach suchych Nowéj Anglii i Florydy; — oprócz zastósowania podobnego okrągowemu, dostarcza liści, które tak jak z *Ostrokrzewa wymiotowego*, pijane bywają jako *herbata paragwajska*.

RODZAJ 902. *Cierniczka* (*Monetia* HERIT.). — Kielich brzuchato-dzwonkowaty, 3—4-wrębny. Korona bardzo głęboko-4dzielną, w łatki równowazkie, naprzemianległe z kielichem i nieco odgięte w końcach. Pręcików 4, naprzemianległych z koroną; nitki zgrube; główki strzałkowate. Jajnik 1komorowy, wolny; szyjka krótka; znamię ostre. Pestczak mięsistawy, kulisty, 1-komorowy, 2nasionowy lub przez zronienie 1nasionowy. Nasiona okrągławe, ściśnione.

GAT. 1. *C. barlerkowata* (*M. barlerioides* HERIT.). — Krzew 4stopowy, we wszystkich częściach nagi, naprzeciwlegle-gałęzisty; z gałęziami i gałązkami popielatemi; z liśćmi podpartymi przez 4 ciernie 1calowe, poziomo-
ległe lub lekko odgięte, szydłowate, — naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, eliptycznymi, w cierni zakończonymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{2}{3}$ "), odstającymi albo odgiętymi, skórzastymi, nagimi; z kwiatkami drobniuchnymi, kątowymi, prawie bez ogonków, po 1 lub po 3 wraz, zielonawymi, — o koronie nieco dłuższej od kielicha, a pręcikach równych jej; z owocami zaledwie wielkości grochu, w wiérzchołku niemal cyczkowatymi, suchawymi. — Rośnie w Indjach wschodnich i na przyładku Dobrej nadziei. — Liście mają być wyborynym lékiem przeciw kaszlowi, dychawicy wozgrzywój i wyniszczeniu, — równie jak i korzeń smaku lukrecyowego. — (*Azima tetra-cantha* LAM.).

RODZINA GLI.

Nastroszowate (Epacridaceae LINDL.).

Kwiaty obu- a czasem przez zronienie osobnopłciowe, już końcowe w kłosach albo gronach, już po-

jedyncze w kątach liści; z przysadkami różnej barwy a budowy kielicha, często więcej niż dwoma. Kielich 5—4-dzielny, często ubarwiony, trwałe. Korona odpadająca lub też więdnijąca, rurkowata, dzwonekowata, lęjkowata lub tacowata; z rurką niekiedy 5 razy rozszczepaną, albo nagą wewnątrz ku podstawie — albo z wiązeczkami włosów i gruczołków naprzemianległych z pręcikami; z krajem 5—4-wrębnym, równym i nagim lub brodatym, — często oddzielającym się w koło od trwałej podstawy rurki. Pręcików tyle ile łatek korony a rzadko mniej, naprzemianległych, osadzonych pod jajnikiem lub w różnej wysokości rurki, zamkniętych albo wystających; nitki sztydłowate, tasiemczkowate lub też nitkowate; główki grzbietoczępne, pojedyncze, całkie i otwierające się w podłuż łuszczykowato. Jajnik beztrzoneczkowy, krążkiem kubeczkowatym lub 5 łuszczkami często zrosłemi otoczony w podstawie, 2—10-komorowy, rzadko zaś 1komorowy; załączki w komorach już pojedyncze i wiszące, już liczne na łożyskach wewnętrzno-kątnych, wywrócone; szyjka pojedyncza; znamię tępe i całkowite. Owoc pestczakowaty, jagodowaty lub torebkowaty, 2—10-komorowy lub przez zronienie 1komorowy; pestczaki 1 lub kilka-pestczkowe, z pestkami 1 nasionoweni; torebki zaś pękające przez przegrody albo po ścianach, wielonasionowe. Nasiona w pestczakowych wywrócone i pojedyncze, w torebkowych mnogie, uwieszane u łożysk z kąta wewnętrznego górą uwolnionych; ze skórką błoniastą; znaczkami podstawowym a jajosadką wiérzchołkową — połączonemi szewkiem nitkowatym; z białkiem mięsistym. Zarodek prostoległy, osiowy, obły; z listniami króciuchnymi; z rostkami zbliżonym do znaczka, w pestczakach zawsze górnym a w to-

rebkowych nie pewnego położenia.— *Drzewka lub też krzewy; z bezwstawowemi łodygami i gałęziami; z liśćmi zbliżonymi, czasem naprzeciwległymi, najczęściej obejmującymi swemi szérokiemi podstawami niemal pochwiasto łodygi, dachówkowatymi lub nawet kapturkowatymi, a zawsze po odpadnięciu pozostawiającymi blizny.*

RODZAJ 903. *Leśnianka* (Lissanthe R. BRWN.).— Kielich 5dzielny, nagi lub też z 2 przysadeczkami. Korona lójkowata albo słojkowata; z rurką wewnątrz podstawy nagą; a łatkami kraju 5wrębnego bezbrodemi. Pręciki osadzone w połowie wysokości rurki, prawie wyrównywające z gardzielą; nitki nitkowane; główki jajowe, pojedyncze. Krążek podjajnikowy, kubeczkowaty, 5łateczkowy. Jajnik 5komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące; szyjka pojedyncza; znamię główeczkowate, 5roweczkowe. Pestczak jagodowaty; z pestką kostną, 5komorową. Nasiona wywrócone, po 1 w komorze.

GAT. 1. *L. smakowita* (L. sapida R. BRWN.).— Krzewek wzniesiony, niski; z gałęziami opylonemi; z liśćmi naprzemianlegle zbliżonymi, odstającymi, (1" i 1/6"), równowążkimi, w brzegu podwiniętymi, spodem biało-prążkowanymi; z gronkami z kilku i to najczęściej z 3 kwiatków drobnych i białych, podginanemi; z owocami czerwonymi, wielkości i postaci kamioneczki.— Rośnie około portu Jackson, po lasach i zaroślach; kwitnie latem.— Smaczne ję jagody jadają jak my czernice, zwiąc je *Borówkami australskimi*.

RODZAJ 904. *Białobród* (Leucopogon R. BRWN.).— Kielich 5dzielny, 2przysadeczkowy. Korona lójkowata, z kraju 5dzielnego i rozwartego łatkami piórkowato-brodatem. Pręcików 5, osadzonych środ-

kiem lub pod wierzchołkiem rurki i w niej zamkniętych; nitki nitkowate; główki poniżej połowy grzbietu uczepione, podłużne, pojedyncze. Krążek podjajnikowy, kubkowaty, cały lub łatkowaty, a niekiedy prawie żaden. Jajnik 2—5-komorowy; komory 1zależkowe; załączki wiszące; szyjka pojedyncza; znamię główkowate, roweczkowane. Pestczak jagódkowaty, bezsokowy, czasem skorupiasty, 2—5-komorowy. Nasion po 1ém w komorze, wywróconych.

GAT. 1. *B. Richei* (L. Richei R. BRWN.).— Krzew niziutki, miotłkowaty; o gałązkach gładkich; liściach rozrzuconych, podłużnie-lancetowatych, 3—5-żeberkowych, (1" i $\frac{1}{4}$ ""); o włosach długości liści, z kilku kwiatków białych, drobnych, brodato kosmatych; a jagodach podobnych borówkom.— Pospolity w Nowej Holandyi; kwitnie latem.— Jegoto owocom, winien był podróżujący badacz przyrody RICHE ocalenie życia, zabłąkawszy się w puszczy Lewislandzkiej.— (*Styphelia Richei* LAB.).

RODZINA GL.

Gruszyczkowate (Pyrolaceae KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, rzadko pojedyncze ale zwykle w gronach lub okólkach, białe albo różowe. Kielich 5dzielny, trwały lub 4działkowy, prawie-łuskowaty. Korona o 5 łatkach rozwartych lub schodzących się dzwonekowato, niekiedy w podstawie garbatych. Pręcików 10, już wolnych i płodnych, już zrosłych w 1nę wiązkę i to— 5 płonnych naprzeciwległych łatkom prawie-łopatkowatych; główki wewnątrzrotne, bąc 2woreczkowe i otwierające się w szczycie dziurką lub po-

przeczną szparką,— bąć 1woreczkowo-tarczowate i poprzecznie-2łuszczynekowe. Jajnik często krążkiem objęty, 3—5-komorowy, z załączkami nieoznaczonej liczby; szyjka końcowa; znamię główkowate, najczęściej otoczone jakby osnówką obrączkowatą. Torebka 3—5-komorowa, pękająca po ścianach w łuszczyzny przegrodonośne; z łożyskami gębczastymi, osiowemi lub przegrodowemi. Nasiona liczne, trocinowate, ze skórką rozwolnioną. Zarodek w podstawie białka mięsistego, bliski znaczka przodkowego, poprzeczny.— *Ziola trwałe lub podkrzewki a rzadko krzewy, niekiedy posożyty; z łodygą obłą, często bezlistną; z liśćmi rozrzuconymi lub też okręgowymi, pojedynczymi; bez przylistków.*

PLEMIE 1.

Gruszyczkowe (Pyroleae KOST.).

Rośliny doskonałe; których główki otwierają się dwiema dziurkami.

RODZAJ 905. **Pomocnik (Chimophila PURSH.)**.— Kielich 5wrębny. Korony łatek 5, rozwartych, płatkowatych. Pręcików 10 takichże; nitki rozplaszczony i to środkiem najszerszej; główki grzbietoczępne, zewnątrzwrotne, a później ku wewnątrz wgięte i przeto wywrócone, — o woreczkach rurczkowatych, otwierających się dziurką, z pyłkiem fiolkowym. Jajnik przygnieciono-kulistawy i piępiasty w szczycie, o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka króciuchna, utopiona w jajniku; znamię okrężne, 5guziczkowe. Torebka przygnieciono-5graniasta, 5komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach— w 5 łuszczyzn środkiem przegrodonośnych a brzegiem nagich; z łożyskami gębczastymi, przy-

rosłemi do osi środkowej. Nasion wiele, trocinowatych, z jądrem kulistym malénkiem. Zarodek dośrodkowo-poprzeczny.

GAT. 1. *P. okółkowy* (*C. umbellata* NUTT.), inaczej *Gruszyczka okółkowa*.— Ziółko trwałe, — którego kłęb czolgający się, wydający 1 lub więcej — łodyżek do 6" wzniesionych, pojedynczych a bardzo rzadko nieco-gałęzistych i tworzących malénki darń, — ku wierzchołkowi głąbikowatych i obłych, szorstkawych i nagich, — a od dołu tępokątnych i osadzonych 2—3ma niby-okręgami — liści łopatkowato-lancetowatych, lub przewrotniejajowatych, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{2}{3}$ "), bardzo-krótkoogonkowych, tępych lub kończystawych, w podstawie klinowatej całobrzegich a ku wierzchołkowi ostro piłkowanych, brzegiem lekko podwiniętych, skórzastych, tęgich, z wierzchu ciemno-zielonych i lśnących a spodem bledszych: z 3—6 kwiatkami podbaldaszkowato-okółkowymi, długo- i ostro-ziarnkowato-szypuleczkowymi; o przysadeczkach równowązkich i odpadających; o kielichach rzęsowatych; o koronach do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, różowych, mocno-roztwartych, z łatkami delikatnie rzęsowato-ząbeczkowatemi i okrągławemi; o nitkach w miejscu rozszerzenia czerwonych i rzęsowatych; o główkach fiolkowych z różkami rozchodzącymi się: z torebkami prawie-wzniesionemi, o rowkach nagich. — Dość pospolity po lasach szpilkowych Europy umiarkowanej i północnej, oraz w Azji i Ameryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — *Ziele Gruszyczki okółkowej* — herba *Pyrolae umbellatae*, do dziś dnia jeszcze miejscami zadawanem bywa jako środek wzmacniająco-pędzący mocz, oraz w razach gdzie się używa *zile*

le Niedźwiedziny; zewnętrznie zaś przyłożone przyszczy lekko skórę.— (*Pyrola umbellata* LIN.).

GAT. 2. *P. plamisty* (*C. maculata* PURSH.), nader powinowaty z poprzedzającym, a odmienny — łodyżkami do 5° wzniesionemi, opatrzonemi łuskami pomiędzy — liśćmi podłużnie jajowato-lancetowatymi, naprzeciwległymi lub okręgowymi, (1½" i 1"), nieco-zaostrzonymi, ledwie że podwiniętymi, zrzadka grubo piłkowanymi i białobrzezonymi, z podobnąż prążką przez nerw główny górny; kwiatai nieco-większymi, białymi, w okółkach 2—3-kwiatowych, — o nitkach kosmatych na rozszerzeniu środkowém; — zwyczajny po lasach piaszczystych Ameryki północnej, a kwitnący od czerwca do sierpnia; — używanym bywa oprócz tego, w kile i w cierpieniach nerwowych brzucha niższego — zwłaszcza u kobiet. — (*Pyrola maculata* LIN.).

RODZAJ 906. *Gruszczyka* (*Pyrola* TOURN.). — Kielich 5wrębny, lub 5dzielny. Korona o 5 łatkach płatkowatych, rozwartych lub też dzwonekowato- albo kulistawo-złożonych. Pręcików 10, wzniesionych albo podnoszących się; nitki splaszczone i zwężone ku górze; główki grzbietoczępne, 2woreczkowe, zewnątrzwrotne a później wwiniete, — o woreczkach w podstawach ku górze zwróconych, rozchodzących się, rurkowatych, otwierających się dziurką; pyłek żółty. Jajnik kątowato-kulistawy, 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata, wzniesiona lub nagięta; znamię główkowane, obrączkowate i 5guziczkowe środkiem. Torebka kulisto-5graniasta, 5komorowa, pękająca po ścianach w tyłeż łuszczyn przegrodonośnych, spojonych cienko nabrzętkłym brzegiem; z łożyskami gębczastemi, przyrosłemi górą do osi środkowej. Nasiona mnogie, trocinowate, z jąderkiem kulistém znacznie mniejszém. Zarodek w białku mięsistém poprzecznie-dośrodkowy.

GAT. 1. *G. okrągłoliścia* (*P. rotundifolia* LIN.).— Ziółko wieloletnie; z kłębem długo i cienko rozpływającym się; z lodygą przeszło na 1' wzniesioną, tylko w podstawie 4—9ma liśćmi skupionymi ulistnioną, ku górze zaś nagą i głąbikowatą, 3—4-kątną, spłowiało-zieloną,— okrytą łuskami rozrzuconemi, wpółobójmującemi, kończystemi, białawo-zielonemi a później cisawiejacemi. Liście jej okrągławe, jajowate, niekiedy sercowate w podstawie, (2" i 1½"), po 3całowych ogonkach rynienkowatych zbiegające, tępe, niewyraźnie- i odlegle-karbowane, nieco-skórzaste, nagie i lśnące. Kwiatków 12—15 na górnej części głąbika, wszechstronnie i zwisło w wietkie grono ułożonych; z szypułeczkami krótkimi i równemi równowazkim i błoniastym przysadeczkom; z kielichami lancetowatymi, białawymi, odgiętymi; z koronami do ½" w średnicy, białemi; z główkami jasno-pomarańczowemi. Torebka wielkości grochu, wisząca, o rowkach międzykomorowych wełnistych.— Jedna z pospolitych, po wszelakich lasach Europy i Azji północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej *ziele Gruszyczki* lub *Gr. większej*— herba *Pyrolae* v. *Py. majoris*, używanem było wewnątrznie i zewnątrznie, najwięcej w zranieniach.

Pod tém samém nazwiskiem, używano także i

GAT. 2. *G. średniej* (*P. media* Sw.), odznaczającą się jedynie —gronem krótszem, z kwiatów mniejszych, o kielichu nieodgiętym, o pręcikach schodzących się tuż ponad jajnikiem, i mało co pochyłą szyjką;— wraz z taką rosnącą; oraz

GAT. 3. *G. zielonokwiatowej* (*P. chlorantha* Sw.) — z lodyżką i ogonkami szkarłatnawymi; z liśćmi znacznie mniejszymi, grubszy-mi, skórzastszymi, ciemniej-zielonymi; z gronkiem o 5—10 kwiat-

kach drobniejszych, zielonawych i prawie-półkulisto złożonych: — rosnącej pomiędzy *Wrzosami* wszędzie.

GAT. 4. *G. mniejsza* (P. minor LIN.). — Ziółko nader podobne do *okrągłoliściój*, ale o wiele mniejsze; którego — liście jajowato-okrągławe, zaledwie-skórzaste i zazwyczaj wydatniej karbowane; głąbik często czerwony, o niewielu łusczkach maléńkich; gronko 10—20-kwiatkowe, nieco gęstsze; kwiatki na szypułczkach dłuższych od ogonków, — z kielichem krótko-kończystym, — z koroną mniejszą, białą albo różowawą, 4 razy dłuższą od kielicha, okrągławo-dzwonkowatą, — z pręcikami podobnymi i schodzącymi się, — z szyjką prostą i krótką, — a znamieniem talérzykowato-5łateczkowém. — Bardzo pospolita po widnych lasach całej Europy, oraz Azji i Ameryki północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Użycie liści było toż samo co i poprzednich, lecz pod nazwiskiem *ziela Gruszytzki mniejszój* — herba *Pyrolae minoris*.

Podobnież i z

GAT. 5. *G. jednostronnej* (P. secunda LIN.), wyróżniającej się nader dobitnie od reszty — liśćmi jajowatymi, kończystymi, piłkowanymi; gronkami jednostronnemi; — zwykłej po lasach liściastych górzystych, i wraz z poprzednią kwitnącej; — używanymi bywały liście pod tąż samą nazwą.

GAT. 6. *G. jednokwiatowa* (P. uniflora LIN.). — Ziółko karzelkowate, zaledwie 3—4calowe; którego — liście okrągawo-jajowate i piłkowane, wydają ze swego środka głąbik z 1 kwiatkiem końcowym i dość dużym, podobnym lanuszkowemu tak z budowy i barwy jako i z woni; — również wszędzie w Europie i Ameryce — zwłaszcza północnej — dość częste, a kwitnące wraz z poprzedniemi; — dostarcza w Szwecyi i Norwegii

ziela, bardzo zachwalanego w zapaleniach oczów, a w Ameryce północnej zadawanego na wymioty.

PLEMIĘ 2.

Korzeniówkowe (Manotropeae Kost.).

Rośliny pasożytne, bezlistne, zbliżone do *Zarazowych*; z główkami poprzecznie tarczkwatemi, otwierającymi się szparką w poprzecz— jakby w 2 łuszczyнки.

RODZAJ 907. *Korzeniówka* (**Monotropa** NUTT.).— Kielich o 4 działkach łuskowatych, odległych od kwiatu, z których tylna najwyższa najbliższa korony, 2 boczne naprzeciwległe pośrednie, a najniższa przodkowa. Korony 5 łatek ułożonych dzwonkowato, i opatrzonych w podstawie garbkim miodnikowym. Pręcików 10, podjajnikowych i zamkniętych w koronie; nitki spłaszczo-szydłowate; główki tarczkwate, poziome, otwierające się szpareczkami poprzęcznymi jakby 2łuszczyńkowato. Jajnik jajowo-ostrokreżny, 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka krótka, gruba i wydłużona; znamie okrągłe, przyplaszczone, 5karbkowe i bezbrode. Torebka 5komorowa, pękająca po ścianach w 5 łuszczyń przegrodonośnych, z łożyskami osiowemi. Nasiona liczne, trocinowate, z jąderkiem maléńkim w wolnej skórec.

GAT. 1. *K. pasożytna* (M. Hypopitys LIN.).— Ziele trwałe, pasożytne; z kłębem mięsistym, gałęzistym, cienkim, prawie czołgającym się; z łodygą— równie jak i reszta rośliny— woskowo-żółtą lub słomiastą, do 8" wzniesioną, mięsistą, po wysuszeniu czerniejącą, pokrytą zamiast liści łuskami od dołu dużo-gęstszemi, jajowatemi, tępemi i ząbkowanemi w pod-

stawie; z gronem wierzchołkowem, wielokwiatowem, z początku zbitem, zwislém, mniej więcej omszonem,— a później z wietkiem i wzniesionem, o przysadkach rombowlatych ząbkowanych i rzęsuwatyeh; z kwiatami krótkoszypuleczkowymi, ściśniono-dzwonkowatymi, wonnymi,— o działkach kielicha fręzłowato-rzęsuwatyeh,— o koronie nieco dłuższėj od kielicha, do $\frac{2}{3}$ " długiej, nieco-kosmatėj i wygryżano-ząbkowanėj,— o narzędziach płciowych szorstkowłosyeh; z torebką podłużną.— Dość częsta na korzeniach drzew leśnyeh, zwłaszcza sosien w Europie, Azji i w Ameryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Na północy używają jēj do leczenia kaszlu owiec i bydła.

GAT. 2. *K. gładka* (*M. glabra* BERNH.), odróżniająca się zaledwie— gładkością wszystkich części kwiatu, oraz torebkami kulistemi; jawiąca się może jeszcze częściej u nas pod bukami;— miéwa podobnież zastosowanie.

RODZINA CLIII.

Wrzosowate (*Ericaceae* KOSM.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, zwykle strojne, kątowne albo końcowe, pojedyncze lub skupione, często okrywowate. Kielich wolny, 4—5-wrębny albo -dzielny, z krajem 4—6-wrębnym lub téż -dzielnym. Korona na krążku obrączkowatym, osadzonym na dnie kielicha, kołojajnikowo-wpółgórnym, a niekiedy i górnym nadajajnikowym,— już umiarowa lub prawie-umiarowa, zrosłopłatkowa, trwała albo odpadająca, 3—6liczebnie wrębna,— już tyleż-dzielna i niemal dzielno-działkowa, z łatkami koleją odpadającemi i dachówkowatemi w przed-

kwitnieniu. Pręciki osadzone wraz z koroną lub na niej, w liczbie odpowiedniej i naprzemianległe z łatkami,— lub dwa razy liczniéjsze i zamknięte albo wystające; nitki bąc wolne, bąc zrosłe z sobą podstawami albo w całej długości; główki 2woreczkowe, podstawo- lub grzbieto-czépne, w pąku często zewnątrzrotne, a później pochyłe,— z woreczkami w szczycie lub w wiérzchołku rozchodzącymi się i rurkowato wydłużone oraz tamże otwierające się dziurką lub téż szparką podłużną,— z grzbietem nagim albo ogoniastym przez wyrostek szeczinowaty. Jajnik wolny, powstały z jajniczków w różnej liczbie poprzyrastałych okręgowo do osi środkowej łożyskonośnej; załączki liczne powieszane u łożysk osiowych w całej długości lub tylko w szczycie, wywrócone; szyjka wybiegła z osi łożyskonośnej, obła; znamię główkowane albo tarczkwate, otoczone obwijką obrączkową, łatkowatą lub ząbeczkowatą, a w środku gruczolkowate. Owoc rzadko jagodowaty i objęty rozrostym mięsistym kielichem; lecz zazwyczaj torebkowaty, pękający przez przegrody lub po ścianach w łuszczyne brzegiem lub téż środkiem przegrodonośne; a niekiedy rozpadający się w guziki 1nasionowe, niepękające lub rozszczépane w grzbiecie. Nasiona w komorach pojedyncze wywrócone, lub téż liczne; ze skórką tęgą i pełną, a rzadziej z wielką siatkowatą, znaczkowatą, obejmującą dużo mniejsze jąderko; z białkiem mięsistém. Zarodek osiowy, prostoległy; listnie krótkie; rostek zbliżony do znaczka, górny lub téż błędny.— *Krzewy, podkrzewy albo drzewka zawszezielone; z liśćmi naprzemian- naprzeciw- lub wokrag-ległymi, najczęściej igielkowatymi, rzadziej skórzastymi, calkimi i wstawowato-złączonymi z gałgzkami; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Wrzosowe (Ericincae ENDL.).

Korony trwałe lub odpadające. Główki bezbronne lub ościste w grzbiecie. Owoc torebka, pękająca po ścianach a rzadziej przez przegrody, — najrzadsza zaś jagoda. Papie nagie.

RODZAJ 908. **Wrzos** (**Erica** LIN.).— Kielich 4-wrębny lub -dzielny. Korona kulista, słojkowata, rurkowata, dzwonkowata lub tacowata — z krajem 4wrębnym. Pręcików 8, osadzonych pod krążkiem podjajnikowym, czasem wystających; nitki wolne; główki szczytowe albo boczne, wolne lub spojone podstawami, już bezbronne, już ościste lub grzebyczkowate, otwierające się w końcu dziurkami bocznymi. Jajnik 4komorowy, komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata; znamię główkowe, tarczowate albolit też czareczkowate. Torebka pękająca po komorach w 4 łuszczyzny przegrodonośne; o przegrodach niekiedy zrosłych z osią łożyskonośną 4ścienną lub 4skrzydłą. Nasiona mnogie jajkowe, siatkowate.

GAT. 1. *W. błotny* (E. *Tetralix* LIN.).— Podkrzewek niski; z listkami drobniuchnymi igielkowatymi, poczwórnymi lub też 4rzędowo-dachówkowatymi, z czasem odstającymi i rzęsowanymi; z kwiatkami drobnymi, różowymi lub prawie-białymi, poskupianymi w główki okółkowe, — o koronach podłużnie-jajowych, — szyjkach krótkich.— Pospolity dość po miejscach wilgotnych i bagnach w Europie północnej, i to w wielkich przestrzeniach; kwitnie latem.— Ważnym jest pokarmem dla pszczół; oraz dostarcza paszy i materiału podściółowego i nawozowego w gospodarstwie.

RODZAJ 909. *Wrzosik* (*Calluna* SALISB.).

— Kielich 4dzielny; z łatkami krzyżowo-naprzeciwległymi, równymi, zeszlęmi i ubarwionemi. Korona znacznie mniejsza od kielicha, prawie-4dzielna. Pręcików 8, osadzonych pod krążkiem podjajnikowym; nitki wolne; główki wolne, ościste, otwierające się poprzecznymi szpareczkami podwierzchołkowemi. Jajnik 4komorowy; komory niewielozalążkowe; szyjka wystająca; znamię tarczowato-léjkowate. Torebka 4komorowa, pękająca na szwach w tyleż łuszczyn, z osią środkową przegrodonośną, a łożyskami uczépionemi w wierzchołku kąta wewnętrznego. Nasiona w komorach nieliczne lub też i pojedyncze, bezskrzydłe.

GAT. 1. *W. pospolity* (*C. vulgaris* SALISB.).— Krzewek do 3' podnoszący się albo wzniesiony, bardzo i stulono-gałęzisty, różgowato-krzaczkowaty; z gałęziami kasztanowatemi, naprzeciwległymi, prawie-ostrokężnie wzniesionemi, omszonemi, z czasem zsychnającemi się i odpadającemi wraz z liśćmi. Liście dachówkowato-4rzędowe, prawie 3ściennie-równowazkie, bezogonkowe, tępe, zaledwie na $\frac{1}{12}$ " długie, nagie lub czasem omszone, rzęśowate, w podstawie jakby strzałeczkowato rozszczepane w 2 nadrosteczki lekko przyciśnione do gałązek, a w brzegu podwinięte tak dalece— iż tylko szparkę podłużną na dółnej powierzchni wolną przedstawiają. Grona końcowe, często wiéchowato wydłużone do 3", 1stronne, dość zbite, ulistnione, a w wierzchołku znów wydające gałązki listne. Kwiatki drobne, różowe, a rzadko białe, pochyłe, krótkoszypuleczkowe; przy każdym 2 przysadeczki niższe podobne liściom, a 2 wyższe błoniasto obwiedzione i rzęskowane; kielichy lilla, czasem białe, większe od korony.— Nader pospo-

lity i gromadnie rosnący — tworząc tak zwane wrzosowiska — po miejscach suchych a rzadko bagnistych, w całej Europie; kwitnie od lipca do września.— Dawni lekarze, przepisywali z wielką ufnością *ziele Wrzosu* — herba *Ericae* w kamieniach moczowych; odwar kwiatów w cierpieniach niższego brzucha; a sok z liści w słabościach oczów. Prócz tego miejscami, jeszcze do dziś dnia używają go do garbowania skór i barwienia na żółto różnych tkanin. Kwiaty są dla pszczoł nader zynnem pożywieniem; a cała roślina, dostarcza gospodarzom okwiecie nawozów w postaci podściołu albo popiołu.— (*Erica vulgaris* LIN.).

RODZAJ 910. *Modrzewnica* (**Andromeda** LIN.). — Kielich 5wrębny lub 5dzielny. Korona dzwonekowata albo kulista, w kraju 5wrębna i odgięta. Pręcików 10, osadzonych podjajnikiem lub na podstawie rurki korony i w niej zamkniętych; nitki szydełkowate; główki w szczycie tępe lub 2rogie, a w grzbiecie bezbronne albo czasem ościste. Jajnik 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka pojedyncza; znamię tępe i nieco rozszerzone. Torebka kulistawa, 5komorowa, pękająca po ścianach w tyleż łuszczyń przegrodzonych, całkich lub też rozszczepianych, z osią środkową w szczycie przegrodzoną. Nasion wiele, gładkich albo dołączkowatych.

GAT. 1. *M. polejolistna* (*A. polifolia* LIN.), także *Rozmarynkiem* lub *Bagienkiem* niezbyt właściwie zwana.— Krzew zawszezielony, ledwie 1' dorastający, nagi, często w odziomku rozkładający się i płożący; z gałęziami podniesionemi i wraz z resztą łodygi rudawemi. Liście jego są równowązko-lancetowate, naprzemianległe, bardzo-krótkoogonkowe, ciernisto-kończyste,

(1 1/2" i 1/4"), brzegiem podwinięte— z wiekiem atoli mniej i przez to dużo szersze, z wierzchu lśnąco-ciemnozielone i wgniatywano-siatkowane z rowkiem podłużnym, a spodem białomodrawo-zielone. Kwiatki skupione na końcach, prawie-okółkowate, na szypułeczkach 3 razy dłuższych od koron, różowych, lekko-oszronionych i jakby z wosku, ku górze grubszych, poodginanych, otoczonych w podstawie licznymi dachówkowatymi przysadeczkami; z kielichem dolegającym, różowym, w końcach czarniawym; z koroną jajowo-pucharowatą, różową lecz oszronioną, tępo-5ścienną, włosistą wewnątrz; z nitkami kosmatymi; z główkami cisemi, o 2 ostrózkach podnoszących się. Krążek modrawo-czarniawy, 5łateczkowy. Torebka wzniesiona, okrągława-5ścienna.— Pospolita po gruntach torfiastych i bagnistych w Europie południowej i środkowej, oraz w północnej Azji i Ameryce; kwitnie od maja do lipca.— Upajająco-ostre jej ziele, należy do szkodliwych: wszelako bywało używanem za *Bagno świńskie* lub do jego falszowania; od którego atoli odróżnia się dobitnie— brakiem pokrycia rdzawego na spodniej powierzchni liści. W rękodzielniach petersburskich, umieją niemi barwić lśnąco-czarno tkaniny jedwabne.

RODZAJ 911. *Starześła* (**Gautiera** KALM. **Gaultiera** LIN.). — Kielich 4—5wrębny, a w owocu najeczęściej jagodowaty. Korona jajowa, w kraju 4—5wrębna. Pręcików 8—10, osadzonych na dnie korony i zamkniętych w niej; nitki szydelkowate; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczycie wrębne w 2 łateczki 2zębne lub 2ostne. Łuseczek podjajnikowych 10, wolnych lub też zrosłych podstawami. Jajnik 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka pojedyncza;

a znamię tępe. Torebka przygnieciono-kulista, pokryta kielichem często przyrosłym i jagodowatym, 5komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyń; z łóżyškami przyrosłemi do osi środkowej. Nasiona liczne; ze skórką kątowatą i siatkowatą.

GAT. 1. *S. pokładająca się* (G. procumbens LIN.). — Krzewek zawszezielony, niziuchny; o lodydze prawie-płożącej się, a gałązkach krótkich, wzniesionych i omszonych: którego — liście na końcach pędów, krótkoogonkowe, eliptyczne, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), ciernisto-kończyste, brzegiem nerwisto obwiedziona i lekko piłkowane w ząbeczki ostro-kończyste, skórzaste, nagie; kwiatki kątowe, pojedyncze, poodginane, omszono-szypułeczkowe, — o przysadkach i kielichach rzęsowanych, a ostatnich niemal-szkarłatnych, — koronach zaś białych i zacisniętych w gardzieli; torebka okrągława, 5listeczkowa, objęta mięsistym i szkarłatnym kielichem. — Zwyczajna po wzgórzach suchych i piaszczystych, oraz koło dróg w Kanadzie i Karolinii; kwitnie od czerwca do września. — Liście jej gorzkawo-pobudzające i lekko-odurzające, używanymi bywają w Ameryce jako odpowiedni lek; pijąc go prócz tego jako herbatę ulubioną, pod nazwiskiem Mountain-Tea; pokrycie zaś owoców jadają jako smaczne.

RODZAJ 912. *Chruścina* (*Arbutus* TOURN.). — Kielich 5dzielny. Korona kulisto- lub jajowodzwonkowata; z krajem 5wrębnym, odgiętym. Pręcików 10, osadzonych przy podstawie korony; nitki krótkie; główki ściśnione z boków, poniżej wierzchołka grzbieczone, odgięto-2ostne, w szczycie o 2 dziurkach. Jajnik otoczony krążkiem lub w nim wpółutopiony, o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka pojedyncza; zna-

mię tępe. Jagoda kulistawa, ziarnkowato-guziczkowata, 5komorowa; z łożyskami wiszącymi ze szczytu kąta wewnętrznego, wolnemi. Nasiona w komorach nieliczne, kątownate; o skórce skórzastej.

GAT. 1. *C. jagodna* (A. Unedo LIN.), zwana *Drzewem poziomkowém*.— Krzew lub drzewko do 5' wzniesione, bardzo gałęziste, bliznowate; z korą ciłą, popękana; z gałązkami brudno-czerwonymi, gruczołkowato-włosistymi, albo też prawie-nagiemi. Liście przewrotnie-jajowato podługne, tępe lub niekiedy kończyste, zwężone w ogonek krótki, (3" i 1 1/2"), płyciej lub głębiej tępopilkowane, tęgie, nagie, z wierzchu lśnąco-ciemnozielone a spodem jaśniejsze. Więchy wielokwiatowe, końcowe; z szypułką i szypuleczkami żółto-zielonemi, kątownatemi, nagiami; z przysadkami pojedynczymi, na gałązkach podługnymi a pod kwiatkami jajowatymi, zaostrozonymi i obrzeżonymi czerwonawo. Kwiatki drobne, wonne; o kielichu żółto-zielonym; koronie przeszło 1/4" długiej, jajowo-ostrokrężnej, białawej z koniuszkami żółtawymi lub też różowawymi, wewnątrz włosistej, z krajem bardzo krótkim. Owoce zwisle, wielkości małej truskawki, czerwone, osłane szeregowato guziczkami sterczącymi, dojrzewające zaledwie po roku.— Dość zwyczajna po miejscach suchych i kamienistych, w Europie południowej i w Irlandyi; kwitnie od sierpnia do listopada.— Jagody jej często słodkie i przed dojrzewaniem mocno ścigające, mają być odurzające; chociaż od spragnionych chętnie spożywanemi bywają. Korsykanie robią z nich wino, a Włosi pędzą wyskok. Kory także ścigającej używają w biegunkach; a dawniej wodę przekroploną z kwiatów zadawano na poty.

Dużo lepszych jadalnych jagód, dostarcza

GAT. 2. *C. Przeskocznica* (A. *Andrachne* LIX.), dawniej także *Jeżówkami włoskimi* zwana,— drzewkowata, z korą prawie-koralowatą; z liśćmi podłużnie-jajowatymi, całkimi lub piłkowanymi, gładkimi, nagimi; z wiechłą wzniesioną, lętko-omszoną, o kwiatach białych; z jagodami gładkimi:— rosnąca w Grecyi i na całym Wschodzie, a kwitnąca równocześnie z pierwszą.

RODZAJ 913. *Mącznica* (*Arctostaphylos* ADANS.).— Kielich 5dzielny. Korona kulisto- lub jajowodzwonkowata; z krajem 5wrębnym, odgiętym. Pręcików 10, osadzonych w głębi rurki korony; nitki krótkie; główki z boku ściśnione, uczipione pod wierzchołkiem grzbietu, odgięto-2ostne, w końcu o 2 dziurkach. Jajnik otoczony krążkiem podjajnikowym, o 5 komorach 1zależkowych; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Pestczak kulistawy, 5pesteczkowy; z pesteczkami kostnymi, 1nasionowemi. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *M. lekarska* (A. *officinalis* WIMM. et GRAB.), u dawnych *Niedźwiedzie grono* lub *jagoda*, albo *Niedźwiedziny*.— Krzewinka o licznych 3stopowych łodygach z jednego korzenia, rozkładających się wszechstronnie, mocno rozgałęzionych prawie-darniowato, często korzeniających się w odziomku, żółtawo-cisych i nagich; z gałązkami podnoszącemi się, z których najmłodsze omszone i pokryte papiohuskami długotrwałemi. Liście ma zawsze zielone, dość gęsto rozrzucone, przewrotnie-jajowate, w tępych wierzchołku wykrojone, w podstawie zwężone w krótki ogonek omszony, całobrzegie, skórzaste, z obu stron siatkowato-żyłkowane, płaskie, nagie— tylko z młodu omszone, z wierzchu ciemnozielone a spodem jaśniejsze. Grona krótkie, pochyłe, prawie-wiązkowe, 3—10kwiatowe; z przysadkami troistymi i to— 2 ma

mniejszych a 1 większym, omszonymi zarówno z szypułeczkami. Kwiatki $\frac{1}{4}$ " długie, białawe lub blado-różowe; o kielichu błonkowatym w kraju; o koronie zaciśniętej w gardzieli, w podstawie prawie-przejrzystej, a w kraju krótko- i tępo-lateczkowej; o nitkach po nad podstawą brzuchatych i włosistych; główkach ciemno-czerwonych, z ostrózkami białymi; a szyjce zgrubłej ku górze i 3graniastej. Owoce wielkości grochu, szkarłatnawe, a później bardzo ciemno-czerwone; z pesteczkami 3ciennymi, krésowanemi na wypukłym grzbiecie.— Dość powszechna po wrzosowiskach i po lasach piaszczystych w Europie prawie całej— lecz w południowej tylko na górach, oraz w Ameryce północnej; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem po drugi raz w jesieni.— Ściągająco-gorzkie *liście Niedźwiedziej jagody*— *folia Uvae ursi*, jeszcze do dziś dnia nie przestały być przepisywanymi w cierpieniach dróg moczowych, śluzotokach, w biegunkach zastarzałych i podobnychże upławach. Służą one także i do barwienia na czarno, szaro i ciso, oraz do garbowania zwłaszcza na safian. Na północy jagód dodają do wypiekanego także chleba.— (*Arbutus Uvae ursi* LIN.).

Podobnież używanym bywa.

GAT. 2. *M. alpejska* (*A. alpina* SPR.), zaledwie różniąca się— liśćmi odpadającymi, ząbeczkowanymi, siatkowato-pomarszczonymi, kwiatkami białymi; owocami czarnymi i dość smaczными choć cierpkawymi:— porastająca wyniosłe góry w całej Europie, a najwięcej w Rosyi.— (*Arbutus alpina* LIN.).

PLEMIĘ 2.

Różańcowe (*Rhododendreae* ENDL.).

Korona odpadająca. Główki bezbronne. Owoc torebka pękająca przez przegrody. *Papie łuskowate*.

RODZAJ 914. *Dorodnia* (*Kalmia* LIN.).— Kielich 5wrębny. Korona prawie-tacowato-léjkowata, z powygniatanymi w rurce doleczkami dla objęcia główek w przedkwitnieniu, z krajem 5wrębnym. Pręcików 10, osadzonych w głębi korony, prawie równych krajowi; nitki nitkowane; główki otwierające się ukośnemi dziurkami w szczycie. Jajnik o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka wydłużona i trwała; znamię główeczkowate. Torebka prawie-kulista, 5komorowa, pękająca przez przegrody w tyleż łuszczyń; łożyska zrosłe w wolny słupus. Nasiona mnogie, ze skórką pełną i tęgą.

GAT. 1. *D. szérokolistna* (*K. latifolia* LIN.).— Krzew 6stopowy i wyższy; o pniu nader krętym, a gałęziach nagich, cisawo-czerwonawych; z liśćmi ogonkowymi, niemal troistymi albo naprzemianległymi, eliptycznymi, zaostrozonymi w obu końcach, podwiniętymi brzegiem, tęgimi, nagimi, z wiérzchu ciemnozielonymi i lśnącymi, a spodem jaśniejszymi i ćmymi; z baldaszkogronami końcowymi, wielokwiatowymi i gruczołkowato-omszonymi; z kwiatami na nitkowatych szypuleczkach 1calowych, w kątach papiołusek cisych, — o kielichu omszonym,— koronie prawie-léjkowatej, różowej albo białej, do $\frac{3}{4}$ " w średnicy, z łatkami prawie-3kątnymi, dłuższemi od pręcików a krótszemi od szyjki; z torebką kulisto-5ścienną, nieco-przygniecioną. — Nader pospелita w Ameryce północnej; kwitnie od maja do lipca.— Liście jéj nieco-odurzające i lekko-ściągające, zadawanymi bywają w miejscu w biegunkach, a czasem w wyrzutach skórnych długotrwałych, a nawet i w kile. Opylenie gruczołkowate ogonków, używaném bywa za tabakę. Jest zaś przekonanie, iż miód przez pszczoły z niéj zbierany, ma sprawiać za-

wrót głowy, majaczenie, dolegliwości żołądka, wymioty, kurcze, a nawet i śmierć.

Toż samo rozumieć należy i o

GAT. 2. *D. wązkolistnej* (*K. angustifolia* LIN.), dużo niższej; o liściach troistych, wązkich, tępych i nieco-rudawych na powierzchni spodniej; o baldaszkogronkach bocznych, z przysadkami równowązkimi; a kwiatkach mniejszych i więcej talérzykowatych:

GAT. 3. *D. modrawej* (*K. glauca* AIR.), z liśćmi naprzeciwległymi, prawie-bezogonkowymi, równowązko-wydłużonymi, mocno podwiniętymi brzegiem, a spodem modrawo-zielonymi; z baldaszkogronami końcowymi o nagich szypułkach: oraz

GAT. 4. *D. szorstkiej* (*K. hirsuta* WALT.), której liście prawie bezogonkowe, rozrzucone, podłużnie-eliptyczne lub jajowate i bardzo szorstkie, równie jak i kielichy; kwiatki zaś pojedynczo na długich szypułkach w kątach liści najwyższych posadzone; — która wraz z dwiema poprzedzającymi — także rośnie w Ameryce północnej.

RODZAJ 915. **Różanecznik** (**Rhododendron** LIN.). — Kielich 5dzielny. Korona lęjkowato-dzwonkowata, w kraju czasem prawie-2wargowym a czasem równym — 5- a rzadziej 7-wrębna. Pręciki w liczbie odpowiedniej łatkom, osadzone w głębi rurki korony, rzadko 2 razy liczniejsze, a niekiedy do 14 dochodzące; z nitkami nitkowatymi i podnoszącymi się; a główkami bezbronnymi, otwierającymi się w szczycie dziurką ukośną. Jajnik 5—10komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata; zamię główkowe. Torebka kulista lub podłużna, 5—10komorowa, pękająca przez przegrody, w 5—10 łuszczyń; z osią środkową łożyskonośną, wolną. Nasiona mnogie, trocinowate; ze skórka wietką, siatkowatą.

GAT. 1. *R. żółtokwiatowy* (*R. chrysanthum* LIN.). — Krzew 1½stopowy, zawszezielony, często w mchach aż po szczyty licznych swych gałęzi ulistnionych zato-

piony; z gałązkami bliznowatemi, cisemi, okrytymi łuskami. Liście jego krótkoogonkowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, ($2\frac{1}{2}$ " i 1"), przytępione z maléńkim obrzmiałym koniuszkiem, brzegiem podwinięte, z wiérzchu gładkie i żółtawo-zielone lub nieco-rdzawe, nagie. Kwiatów w okólkach końcowych po 5—10, na szypułkach omszonych po za łuskowatymi przysadeczkami błoniastymi i cisymi,— dzwonkowato-kołkowatych, do 1" długich, złoto-żółtych, z których 2 górne nieco-większe i kropkowane ku gardzieli; z nitkami nagiem; z jajnikiem kosmatym; znamieniem 5łateczkowym. Torebka podłużna, 5ścienna, do pół 5łuseczynowa, cisa. Nasiona podłużne, opilkowate.— Porasta góry wysokie w Syberyi i na Kamczatce; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Lékarskimi są — *liście i wiérzchołki Różańca żółtokwiatowego*— folia et stipites Rhododendri Chrysanthi; w ojczyźnie mają wielkie poważanie w gościcach i dnie, jako pobudzające do potów, pędzące mocz, a nawet mogące wzniecić wymioty i przeczyszczenie — obok lekkiego odurzenia; w Europie zaś już ten lék prawie zaniedbano.

Tak samo, choć pod odmienném nazwiskiem, bywają używanymi:

GAT. 2. *R. rdzawy* (*R. ferrugineum* LIN.):— krzew na 3' wysoki— licznie, pogięto i 2—3dzielnie gałęzisty; z gałęziami ogrubniami, bliznowatemi i cisemi, — a z odziomka często pokładającemi się i korzeniącemi; z gałązkami— równie jak ogonki, szypułki, kielichy, korony i jajniki— gęsto osłanemi łuskowatymi, okrągłymi i maléńkimi gruczolkami; z liśmi podłużnie-lancetowatymi, ku podstawie zwężonymi, w tępych wiérzchołku z nabrzęklým koniuszkiem, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{2}$ "), krótkoogonkowymi, tęgimi, w brzegu podwiniętymi, z wiérzchu ciemnozielonymi i siatkowatymi a nagimi, a spodem pokrytymi gęsto promienistemi a rdzawemi i środkiem nabrzękłemi łuskami; z

kwiatami po 6—15, pochyłymi, długoszypułkowymi, w baldaszko-gronach,— o pąpioluszkach odpadających,— o kielichach rzęsowatych,— o koronach $\frac{2}{3}$ " długich, lójkowatych, jasno-szkarłatnych, kropkowanych biało albo żółto, z rurką w podstawie 5garbkową; z torebką podłużnie-jajowo-5ścienną:— rosnący po Alpach skał pierwotnych Europy i Azji środkowej; kwitnący w lipcu i sierpniu:— z którego liście i wiérzchołki *Różańca rdzawego*— folia et stipites *Rhododendri ferruginei*, najczęściej używają w Sabaudyi i Piemencie; napar zaś oléjny tychże, zastósowywany zewnątrznie, zowią olio di Marmotta.

GAT. 3. *R. szorstki* (*R. hirsutum* LIN.), rozróżniający się od *rdzawego* zaledwie— liśmi nie podwiniętymi lecz karbowanymi i rzęsowatymi brzegiem, oraz żywiczno-kropeczkowanymi— równie jak młode pędy, szypułki i kielichy;— zwyczajny po Alpach wapienowych Europy środkowej;— zbierany zwykle za pierwszy do lekarń.

GAT. 4. *R. wielki* (*R. maximum* LIN.):— również krzew na 10, lub drzewko do 25' wysokie; którego pędy pokrywa mnóstwo gruczołów żywicznych czyniących je lópkimi; liście są podłużne, kończyste, (5" i 1½"), brzegiem lekko podwinięte, tęgo-skórzaste, z młodu całkiem czerwonawe i podobnie opilśnione a później całkiem nagie, z wiérzchu ciemnozielone i lśnące a spodem białawo-rdzawe i zarówno z ogonkami pełne gruczołków żywicznych; okółki wielkie, kwiatów blado-czerwonych lub fiołkowych żółto-kropkowanych wewnątrz, a rzadko białych, do 2" w średnicy, kółkowo-dzwonkowatych, na szypułkach równych liściom a podobnych z pokrycia ogonkom:— pospolity po nad strumieniami i rzekami górskimi w północnej Ameryce, kwitnący od czerwca do sierpnia;— który prócz użycia lékarskiego, stanowi u nas w wielu odmianach prawdziwą ozdobę szklarni umiarkowanych.

GAT. 5. *R. pontyki* (*R. ponticum* LIN.):— jeszcze pospolitszy po naszych szklarniach w wielu odmianach,— odznaczający się od *wielkiego*— pędami gładkimi i nielópkimi; liśmi dłuższymi, kończystszy i tylko bladziej-zielonymi od spodu; kwiatami zaś bladolilla, różowawymi lub białawymi;— zwyczajny na Wschodzie, i tamże najczęściej używany.

GAT. 6. *R. karmazynowy* (*R. puniceum* ROXB.).— Drzewo 36' dorostające, czasem do 2' grube; z korą korkowatą, oddzielającą się w kawałkach niekształtnych na 1" grubych, zewnątrz ciłą a wewnątrz barwy cynamonowej, z gałęziami bardzo pokrzywionemi. Liście ma lancetowate, (6" i 1 1/2"), krótkoogonkowe, z wiérzchu ciemnozielone i gładkie, spodem szarawe. Baldaszko-grony prawie-kuliste, wielokwiatowe, dużo krótsze od liści; z pąpiółskami jajowato-klinowatemi, od dołu pokrytymi gęsto włosami długimi, żółtymi i jedwabistymi. Kwiaty strojne, wielkie, ciemno-karmazynowe, każdy o 2 przysadeczkach nitkowatych i nieco łękowatych;— kielichy nierówno-5zębne; korony dzwonkowatęj łątka dółna najszérsza i ciemniéjsza od reszty; pręciki krótsze od korony; jajnik jedwabisty; znamię léjkowate, 10łateczkowe. Torebka 10komorowa i 10łusczy-nowa.— Porasta góry w północnej części Indyi wschod-nich; kwitnie w kwietniu i maju.— Ciecz słodka powłócząca częściowo lub niekiedy i całkiem dólne powierzchnie liści i młodych gałęzek, używaną bywa od tamecznych góralów, na pokrzepienie sił po natężonej pracy; zkąd roślina ta, ma u nich nader wysokie po-ważanie.

RODZAJ 916. *Kwiacieniec* (*Anthoden-dron* REICHB.), dawniej do rodzaju *Bagienka*, a dziś do *Różanecznika* jako jego podrodzaj liczo-ny,— odznacza się od tegoż zaledwie: koroną niemal-2wargową, ale zawsze 5liczebną; pręcikami stale pię-cioma; oraz jajnikiem 5liczebnym.

GAT. 1. *K. pontycki* (*A. ponticum* REICHBH.), ina-czej *Bagienko żółte*.— Krzew 5' dorostający, widlasto-lub okręgowo-gałęzisty; z korą szarą, gładką; z pędami

omszonymi. Liście ma krótkoogonkowe, eliptycznie-lancetowate, z obu końców zastrzone, (4" i 1 1/2"), lekko-faliste, tęgawe, jasnozielone, z wierzchu szorstkawe a spodem prawie-gładkie, brzegiem tęgo-rzęsowate. Okółki końcowe, wczesne, z 15 — 20 kwiatów strojnych, na 2całowych szypułkach z po za przysadków białawych i łuskowatych wyrastających; których kielichy zarówno z szypułkami omszone; korony pięknie-żółte, a w odmianach sztucznych białawe, miedziane, rdzawe lub podobnież pstre,— o rurce nieco-zgiętej i obłożeniastej,— o łatkach 4ch lekko-odwiniętych, a 5tej mocno-odgiętej, szerszej i jakby skrzydlatej w podstawie,— o nitkach szorstko-kosmatych. Torebki podłużne, kończyste i 5kątne.— Pospolity na całym Wschodzie, aż do Podola; kwitnie z wiosny.— Roślina ta, tyle lubiona po szklarniach i ogrodach dla swych strojnych i przyjemnie wonnych kwiatów, jest w istocie ostro-odurzująco-jadowitą, do tego stopnia, iż nawet miód z niej zebrany przez pszczoły, ma sprawiać upojenie i jawnomarzenia; jego zaś smutnych skutków doświadczyło już przed wiekami wojsko Xenofona.— (*Azalea pontica* LIN.).

RODZAJ 917. *Bagno* (*Ledum* LIN).— Kielich 5zębny. Korona o 5 łatkach prawie-oddzielnych, mocno roztwartych. Pręcików 10 a rzadziej 5; z nitkami nitkowatemi i rozłożystemi; z główkami bezbronnemi, otwierającemi się w szczycie dziurkami ukośnemi. Jajnik 5komorowy; o komorach wielozalążkowych; szyjce pojedynczej; znamieniu obrączkowatém, z tłem 5promieniowém. Torebka 5komorowa, pękająca przez prze-grody od podstawy ku wierzchołkowi w tyleż łuszczyn; z łożyskami wiszącymi z wierzchołka rozszerzo-

nego osi środkowej nitkowatęj — łączącego łuszczy. Nasiona mnogie, trocinkowate; ze skórką rozwolnioną i siatkowatą.

GAT. 1. *B. świnię* (L. palustre LIN.), dawniej i *Rozmarynkiem płonnym, dzikim* lub *czeskim* mienione.— Krzew do 4' wzniesiony, w odziomku 2—3dzielny; gałęzie wypuszczające po 3—4ch pędów końcowych, starsze w raz z łodygą rudo-cise i nieco szarawo-nabiegle, a młode rudo-opilśnione. Liście dość zbliżone, krótkoogonkowe, lancetowato-równowazkie, ($1\frac{1}{4}$ " i $\frac{1}{4}$ "), w brzegu podwinięte, skórzaste, całe drobno-gruczołkowate,— zwierzchu nagie, ciemnozielone i przez powgniatywane nerwy prawie-marszczkowane, a spodem mocno-rudo lub prawie-ceglasto opilśnione. Baldaszczogron wielokwiatowy; o szypułkach długich, nitkowatych, wzniesionych, gruczołowato-lépkich i nieco-włosistych; o papioluskach cisawo-żółtych, wklęsłych i nieco kosmatych. Kwiatki białe, rzadko różowawe, do $\frac{1}{2}$ " w średnicy; o 10 pręcikach, równych lub téż dłuższych od korony, w podstawie rzęsowatych; jajniku gruczołkowatym. Torebka do $\frac{1}{3}$ " długa, podłużnie-jajowa, szorstkawa, cisawa, rok i dłużej wytrzymująca na roślinie.— Jedna z najpospolitszych roślin bagnistych leśnych, w całej Europie północnej i wschodniej równie jak i u nas, a zarazem częsta w Azji północnej; kwitnie w maju i czerwcu.— Od najdawniejszych czasów, używają jeszcze miejscami — zwłaszcza na północy, *ziela Bagna świnięgo* lub *Rozmaryna dzikiego*— herba Ledi palustris v. Rorismarini sylvestris, odrażająco- i odurzająco-wonnego a przytém ostro-gorzkiego smaku, w krztuścu, w gorzączkach łożnych i zapaleniach gardła złośliwych; oraz do wygubienia owadów uciążliwych dla człowieka.

Dodają ich także i do piwa, w chęci zrobienia go mocniej odurzającym.

GAT. 2. *B. szerokolistne* (*L. latifolium* ART.), odznaczające się od poprzedzającego — liśćmi podłużnie-jajowatymi, w podstawie lekko-sercowatymi; baldaszkogronami większymi; kwiatami 5pręcikowymi; oraz jajowemi torebkami:— rosnące podobnież w Ameryce północnej; — dostarcza liści, które od Amerykanów zalecanymi bywają w cierpieniach piersiowych, a prócz tego przyrządzanymi i pijanymi jak herbata chińska, pod nazwiskiem *herbaty labradorskiej*.

POKOLENIE 2.

Jednopłatkowe kotojajnikowe (Monopetalae Perigynae.).

RODZINA CLIV.

Borówkowate (*Vaccinieae* KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, pojedyncze lub groniaste. Kielich zrosły z jajnikiem; z krajem 4—5-dzielnym, odpadającym. Korona odpadająca, osadzona na kraju kielicha, słojkowata, kulista, brzuchata, różnie rurkowata lub ostrokieżna; o gardzieli często zaciśniętej; o kraju 4—5-wrębnym lub -dzielnym, a przedkwitnieniu dachówkowatém. Pręcików 2 razy tyle co łatek, na krążku nadjajnikowym; główki o 2 woreczkach równoległych, powydłużonych w rurki w szczycie przedziurawione i ościste lub bezostne. Jajnik prawie całkiem dólny, 4—5komorowy; komory zwykle wielozalążkowe; zalążki osadzone na łożyskach różnie zrosłych z osią

środkową; szyjka pojedyncza; znamię zazwyczaj główkowate. Jagoda prawie-kulista, w szczycie pięciasto, 4—5komorowa, wielonasionowa, — a rzadko pestczak. Nasiona drobne, najczęściej podnoszące się z łożysk osiowych; ze skórką siatkowatą. Zarodek prosty, obły, w osi białka mięsistego; listnie krótkie i wąskie; rostek zwrócony do znaczka.— *Drobne krzewinki lub podkrzewinki; z liśćmi rozrzuconymi, całkimi, często skórzastymi i trwałymi; bez przylistków.*

RODZAJ 918. *Żurawina* (*Oxycoccus* TOURN.).— Kielich z krajem górnym, 4wrębnym. Korona osadzona na kraju kielicha, 4dzielna, z łatkami roztwarto-odgiętymi. Pręcików 8, osadzonych na kraju kielicha; nitki wolne; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczycie rurkowato-2rogie. Jajnik dolny, 4komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach wystających z osi środkowej; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha, 4komorowa, wielonasionowa. Nasiona liczne; ze skórką błonkową, siatkowatą.

GAT. 1. *Ż. błotna* (*O. palustris* PERS.), inaczej *Bażyną* zwana.— Krzewinka wszechstronnie rozplózająca się tak łodygą jako i gałązkami nitkowatymi, czerwono-cisemi i nieco-omszonymi. Listki ma drobne, ($\frac{1}{3}$ " i $\frac{1}{8}$ "), jajkowate lub nieco-wydłużone, tępe albo kończystawe, całkie lecz podwinięte lekko w brzegu, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem białawo-modrawo-zielone, krótko-ogonkowe. Kwiatki pojedyncze, albo po 2—3 na szypułkach zwisłych, nitkowatych, długich, lekko-omszonych i czerwonych, — w środku z przysadeczkami 2ma równowązkimi; o kielichu czerwonym, oszronionym; koronie biało-czerwonej; nitkach om-

szonych z boków; główkach długorogich. Jagoda kulistawa, pępiasta, około $\frac{1}{3}$ calowa, ciemnoczerwona, kropkowana.— Pospolita po mokrzadłach zwłaszcza leśnych, w Europie niemal całej, w Azji i Ameryce północnej; kwitnie od maja do lipca.— Przyjemnie lecz mocno kwaśne z powodu wielkiej ilości kwasu cytrynowego *jagody żurawinowe* lub *żurawie* czyli *Żurawiny*— *baccae Oxycoccos*, dawniej powszechnie bywały— a dziś jeszcze w Rosyi bywają— używane, w sposób soku cytrynowego jako przeciwzapalne, chłodzące, przeciwgnilcowe; także jako przyprawa do potraw, do robienia limonady i pączu. Herbata z liści ma być dość smaczna.— (*Vaccinium Oxycoccos* LIN.).

Tak samo używają się:

GAT. 2. *Ż. wielkoowocowa* (*O. macrocarpus* PERS.),— całkiem naga, lecz we wszystkich swych częściach większa; z liśćmi bardzo przytępiionymi; z szypułkami wiszącymi i nagimi; jagodami dużo większemi i uwieńczonemi kielichem; — oraz

GAT. 3. *Ż. szorstka* (*O. hispidulus* PERS.), odznaczająca się— łożygą, gałęziami i dółną powierzchnią liści— szorstkimi; kwiatami bardzo- krótkoszypułeczkowymi; a jagodami białymi, uwieńczonem kielichem:— obie rosnące w Ameryce północnej po bagnach, a kwitnące równocześnie z pierwszą.

RODZAJ 919. *Borówka* (*Vaccinium* LIN.).

— Kielich zrosły rurką z jajnikiem; z krajem górnym, 4—5zębnym, a rzadko całkim. Korona osadzona na kraju kielicha, słojkowato-dzwonkowata, 4—5wrębna. Pręcików 8—10, osadzonych wraz z koroną, zamkniętych lub wystających; nitki wolne; główki w grzbiecie bezbronne lub 2ostne, a w szczycie rurczkowato-2rogię. Jajnik dólny, 4—5komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożysku sterczącem z kąta wewnątrz-

nego; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię tępe. Jagoda uwieńczona bliźną kielicha, 4—5komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona kątowne; o skórcie błoniastej i siatkowatej.

GAT. 1. *B. Czernica* (V. *Myrtillus* LIN.) lub *Borowina*.— Prawie podkrzewinka, do 1 1/2' najwyżej wzniesiona, bardzo gałęzista w odnogi kątowne, skręcone, zielone i nagie; z korzeniem mocno-rozplózającym się. Liście ma odpadające, bardzo-krótkoogonkowe, jajowate, tępe lub krótko- a czasem ciernisto-kończyste, drobno-piłkowane, tęgie, nagie, (1/2" i 1/3"), żywo-zielone, pięknie żyłczkowane, — z gruczołczkiem trzonczkowym na końcu każdego ząbka. Kwiaty kątowne, pojedyncze, na szypułczkach krótkich i mocno-podginanych, z krajem kielicha nader-krótkim i niewyraźnie-ząbeczkowym; z koronami słojkowato-pucharkowatemi, blade-czerwonawemi, prawie-przejrzystemi, bardzo krótko- i tępo-ząbeczkowemi; z pręcikami krótszymi od korony; z główkami czerwono-cisawemi, o ostrożkach na grzbiecie łukowato podnoszących się; z szyjką wystającą. Jagoda wielkości grochu, granatowo-czarniawa i modrawo-oszroniona, z sokiem ciemno-krwistym, a nadzwyczaj rzadko biała.— Jedna z najzwyczajniejszych po lasach, zaroślach i wrzosowiskach w Europie północnej i środkowej, oraz w Azji północnej— od równin aż do wysokich Alp; kwitnie w maju i czerwcu.— *Jagody Borówki* lub *Czernice* — *baccae Myrtillorum* słodko-ściąające, od najdawniejszych czasów używanemi bywały w biegunkach, czerwonych i krwotokach wewnętrznie, a zewnętrznie do płukania gardła; w którym to zastosowaniu, jeszcze i dziś u ludu są zawsze cenione. Świeże jadają, równie jak i przy-

prawne. Sokiem zaprawiają zazwyczaj wina czerwone, celem nadania im piękniejszej barwy; całej zaś rośliny używają do garbowania.

Również używanemi bywają czarne jagody

GAT. 2. *B. baldasz kogronowej* (*V. corymbosum* LIN.):— krzewu niskiego, z szorstkimi gałęziami; z liśćmi również odpadającymi, podługnymi, lekko zastrzonymi, prawie-całobrzegimi, spodem kosmato-omszonymi; z kwiatami w baldasz kogronach bezlistnych, z szypulką główną ukrytą w pąpioluskach czerwonych,— białoczerwonymi, o koronach oblawo-jajowych:— pospolitego w Ameryce północnej, kwitnącego w czerwcu i lipcu;— oraz

GAT. 3. *B. ulistnionej* (*V. frondosum* LIN.), odróżniającej się dobitnie — gałęziami, liśćmi i gronami gruczolkowatymi i nieco-lépkimi; listkami podługnie przewrotnie-jajowatymi, tępymi, całobrzegimi, z wierzchu nagimi a spodem modrawo-zielonymi i kropkowanymi gruczolkowato; gronkami wietkami, otoczonymi w podstawie przysadkami liściowatymi; kwiatkami białymi, na nitkowatych szypułkach:— zwykłej w krajach południowych Stanów Zjednoczonych, kwitnącej w maju i czerwcu.

GAT. 4. *B. Brusznica* (*V. Vitis Idaea* LIN.), także *Kamioneczka* lub *Czerwieńca* u dawnych.— Krzewinka 12calowa; z korzeniem czolgającym się; z łodygą wzniesioną lub podnoszącą się, w odziomku korzeniącą się, oblawą, w wierzchołku nagietą i wraz z gałązkami omszoną. Liście trwałe, krótkoogonkowe, przewrotnie-jajowate, wykrojone i króciuchno-kończyste, lekko-ząbkowane w podwiniętym brzegu, skórzaste, z wierzchu ciemnozielone i lśnące, a spodem blado-żółtawo-zielone i pełne kropek wgniecionych z szczecinkami prędko odpadającymi. Grona krótkie, jednostronne, końcowe, zwisłe, 5—10- a rzadko 15-kwiatkowe. Kwiatki krótkoszypułczkowe; z przysadkami wklęsłymi i rzęsowatymi, oraz każdy z 2 przysadeczkami łuskowatymi; z koroną dzwonekowatą, białoczerwonawą, o łatkach popodwija-

nych; z nitkami biało-kosmatemi; z główkami bez ostróg. Jagody kuliste, szkarłatne.— Pospolita po lasach szpilkowych, na gruncie piaszczystym i wrzosowatym w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem aż do jesieni.— Dawniej lekarzskimi były *jagody i liście Brusznicy*— *baccæ et folia Vitis Ideæ*; gdyż z pierwszych mocno-kwaskowatych przyrządzano syrup chłodzący zadawany w chorobach zapalnych, lub rodzaj smacznego winnego napoju; drugie zaś mocno ściągająco-gorzka, używano w długotrwałych kaszlach i cierpieniach kamieni moczowych. Cała roślina prócz tego służy miejscami do garbowania; a jagody jadają surowe.

GAT. 5. *B. Lochynia* (*V. uliginosum* LIN.), także *Łochacze*, *Włochynia* lub *Pijanica*.— Krzewina większa od *Czernicy*, z gałązkami obłemi; z liśćmi przewrotniejajowatymi, całobrzegimi, spodem modrawo-zielonymi i nader delikatnie siatkowato-żyłkowanymi; z kwiatkami najczęściej parzystymi i zbliżonymi, biało-różowawymi; a jagodami większemi ale czczemi.— Dość pospolita w Europie, zwłaszcza w Rosyi nawet i azyatyckiej; kwitnie latem.— Jagody jej spożyte w większej ilości upajają, z kąd nazwa *Pijanica*; Syberyjczycy pędzą z nich nader mocną wódkę, a całej rośliny używają do garbowania.

RODZAJ 920. *Kwasłówka* (*Thibaudia* PAVON.).— Kielich zrosły rurką z jajnikiem przeszło do połowy; z krajem górnym i 5zębnym. Korona osadzona na kraju kielicha, rurkowato-ostrokężna, w kraju 5zębna. Pręcików 10, osadzonych w głębi korony i zamkniętych w nią; nitki w podstawach zrosłe, a ku końcom wolne; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczy-

cie rurkowato-2rogie. Jajnik dółny, 5komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki przyczepione do łożyska, wystającego z kąta środkowego; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię główkowate. Jagoda uwieńczona krajem kielicha, kulista, gładka, 5komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona ze skórką pełną i gładką.

GAT. 1. *K. wonna* (T. Quereme H. et B.).— Krzew na 6' wysoki; z gałęziami obłemi, nagiem, cisem; z liśćmi krótkoogonkowymi, rozrzuconymi, jajowato-eliptycznymi, z obu końców zwężonymi, ($3\frac{1}{2}''$ i $1\frac{1}{2}''$), długo-zaostrozonymi, nagimi, prawie-skórzastymi i pięciornie-nerwowymi; z gronami kątowemi, wzniesiono-wydłużonemi do $2\frac{1}{2}''$, wietkami, przed rozwinięciem dachówkowatej szyszce podobnemi;— każdy kwiat na $\frac{1}{2}$ calowej szypulce, o 3 przysadkach nerwistych, z których zewnętrzny większy i czerwony a 2 wewnętrzne małe i równo-ważkie,— a o koronie $\frac{1}{2}''$ długiej, czerwonej; wreszcie z jagodami półkulisto-5ściennemi, wielkości pieprzu.— Rośnie w Kolumbii; kwitnie w czerwcu.— Zrośliny tej całej, mocno i przyjemnie nawet po wysuszeniu wonnej, przyrządzają namocz goździkowemu podobny, używany w bólu zębów.

GAT. 2. *K. miodokwietna* (T. melliflora R. et P.), odznaczająca się— gałęziami wiszącymi; liśćmi eliptycznymi, tępymi i omszonymi; kwiatami szkarłatnymi, prawie przepelnionymi cieczą miodową;— zwyczajna po Andach Peruńskich, a kwitnąca latem;— wielce jest lubą dla tamecznyn Indyach, wysysających z łakomstwem miód z koron,— a z jagód wyrabiających rodzaj wina.

RODZINA CLV.

Styrakowcowate (Styracineae ENDL.).

Kwiaty doskonałe, umiarowe, kątowe lub końcowe, pojedyncze albo w gronach, przysadkowe, białe. Kielich najczęściej mniej więcej zrosły z jajnikiem, 4—5-wrębny albo -zębny, w przedkwitnieniu dachówkowaty. Korona osadzona na kielichu, głęboko 3—7- lub najczęściej 5-wrębna, dzwonkowata lub też kółkowa, także dachówkowata w pąku. Pręcików, osadzonych w głębi korony, 2—3—4 razy tyle co łatek korony; nitki już spojone w cewę w całej długości, już podstawami zrosłe w wiązkę; główki 2woreczkowe, wzniesione, równoważkie lub jajowe, otwierające się w podłuż. Jajnik mniej więcej zrosły z kielichem, 2—3—5-komorowy; komory 4—wielo-załączkowe; załączki 2szeregowy, dolne poziome lub podnoszące się, a górne wiszące i wywrócone; szyjka pojedyncza; znamię karbowane lub niewyraźnie-łatkowate. Pestczak mięsisty albo bezsokowy, często skrzydlaty wystającymi nerwami przyrośłego doń kielicha; z pestką 3—5- lub przez zronienie 1-komorową, — o komorach 1nasionowych. Nasiona wzniesione lub wywrócone. Zarodek w osi białka mięsistego prostoległy; listnie liściaste; rostek zbliżony do znaczka, górny albo dolny.— *Drzewa lub też krzewy, już nagie już kosmate włosami gwiazdkowatymi; z liśćmi naprzemianległymi, całkimi; bez przylistków.*

RODZAJ 921. **Styrakowiec** (**Styrax** Tourn.). — Kielich prawie-wolny, słojkowato-dzwonkowaty, 5-zębny. Korona okołojajnikowa, głęboko 3—7- a najczęściej 5-wrębna. Pręcików osadzonych w koronie 2

razy więcej niż jęj latek; nitki zrosłe w całej długości w znitek cewiasty, lub tęż tylko podstawami a w końcach wolne; główki równowążkie, wzniesione, przyrosłe, otwierające się w podłuż i pokryte włoskami gwiazdkowatymi. Jajnik prawie-wolny, 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki uczępięone w kącie wewnętrznym prawie w 2ch szeregach, wywrócone, dólne wzniesione a górne wiszące; znamię niewyraźnie-3łateczkowe. Pestczak niesoczysty; pestka bardzo rzadko 3- lecz zazwyczaj 1-komorowa i 1nasionowa. Nasiono wzniesione lub wywrócone.

GAT. 1. *S. lékarski* (*S. officinale* LIN.), zwykle od dawna *Drzewem styrakowém* zwany.— Drzewo na 25' wysokie, lub tylko krzew bardzo gałęzisty; z gałązkami oblęmi, prawie-nagięmi, tylko z pędami białawo i jak-by-otrembowato powleczonymi przez włoski gwiazdkowate. Liście podobne pigwowym, różnie-jajowate, zao-krąglone, tępo- albo lekko-kończyste, ($2\frac{1}{4}$ " i $1\frac{1}{2}$ "'), z więzchu nagie i lśnąco-zielone, a spodem białawo-szaro-modrawo kutnerowate podobnymiż włoskami. Grona pojedyncze na końcach gałęzi, niewielokwiatowe, krótsze od liści, zwisłe; z szypułkami malęńkimi,— tychże przysadeczkami i kielichami — białawo opilśnionymi. Kwiaty białe, przyjemnej woni; o kielichach $\frac{1}{4}$ cala długich, 5—7zębnych; o koronach $\frac{3}{4}$ calowych, od zewnątrz opilśnionych, z rurką krótką i 5—7 łatkami; o pręcikach 10—14, krótszych od korony; a jajniku biało kutnerowatym. Pestczak prawie-kulisty, czasem nieco-ukośny i kończysty, błoniasty, lekko pomarszczony, kutnerowaty, zielonawy; pestka dołkowata i rowkowana, blade-rdzawa, 1—2komorowa; nasiona białawe.— Rośnie na Wschodzie i w Europie południowej;

kwitnie w maju i czerwcu.— Od najdawniejszych czasów, dostarcza on właściwej lipożywicy, tak zwanego *styraku*, *styraksu*, *storaku* lub *storaxu*— *styrax* v. *storax*; wszelako nigdy rosnący w Europie, ale w Syryi i Palestynie. Znamy jęj 4 odmian: *s. w ziarnkach*— *s. in granis* v. *albus*, najlepszy lecz rzadki; *s. w migdałkach*— *s. amygdaloideus* równie dobry i rzadki; *s. trzciny*—*s. Calamites* pakowany w trzcinę, dużo podléjszy; oraz *s. pospolity* — *s. vulgaris* v. *scobs styracina* pomieszany z trocinami różnych drzew wonnych, najpodléjszy lecz najzwyczajniéjszy dziś. Używanym on bywa z powodu miłéj woni na zgłowi, na kadzidla lékarskie i obchodowe, oraz wchodzi w skład niektórych wymoczków wyskokowych, plastrów i balsamów. Zresztą *kora kadzidłowa* — *cortex thuris* v. *Thymiamatis* dawnych lékarń, miała i z niego pochodzić.

Storaku, choć niedochodzącego do Europy, dostarczają także:

GAT. 2. *S. siatkowaty* (*S. reticulatum* MART.); odznaczający się— liśćmi podłużnie-jajowatymi, kończystymi, z czasem wykrawanymi brzegiem, z wierzchu nagimi i lśnącymi, a spodem nader wystająco- i równoległo-żyłkowanymi oraz białawo-kutnerowatymi, — równie jak kielichy przytém prawie wyrównywające koronom; — pospolity w Brazylii i tamże używany: — oraz

GAT. 3. *S. złoty* (*S. aureum* MART.)— o liściach jajowatych kończystych, z wierzchu gwiazdkowato-włosisto kropkowanych a później lśnących, spodem zaś — zarówno z gałązeczkami i kielichami złoto-żółto kutnerowatych; a koronach nieco mniejszych niż kielichy; — także brazylijski.— Zaś od

GAT. 4. *S. rdzawego* (*S. ferruginum* N. et M.) tamże rosnącego, wywodzą, znany dziś w handlu *styrak bogoteński*.

RODZAJ 922. **Bendźwinoniec** (**Benzoin** HAYNE.) odróżniany przez niektórych od *Styrakowca*,

głównie— nitkami zrosłemi zawsze tylko w podstawach; główkami 1woreczkowemi; oraz pestczakiem zawsze zamkniętym: gdy tymczasem owoce pierwszego, mają pękać dość wyraźnie w 3 łuszczyzny.

GAT. 1. *B. lekarski* (*B. officinale* HAYNE.). — Drzewo nie wielkie; z koroną strojną; z gałązkami oblemi, kasztanowatemi i nagiemi, a pędami delikatnie rdzawo-opilśnionymi. Liście jego na $\frac{1}{2}$ calowych ogonkach, podłużnie-jajowate, zaostrome długo, niewyraźnie wykrawane, ($6''$ i $2\frac{1}{2}''$), spodem— zarówno z ogonkami, z szypułkami i maléńkimi przysadeczkami— białawo-opilśnione, z wyjątkiem nerwów rudawych. Kwiatki w gronach krótszych od liści— białe, $\frac{2}{3}''$ długie, na zewnątrz opilśnione, o 4—5 łatkach waziuchnych i tępych,— o pręcikach 8—10, prawie równych koronie, omszonych na nitkach,— o znamieniu kończystém. Pestczak drzewiasty, przygnieciono-kulisty, białawocisy, pomarszczony; z pestką orzeszkowatą, rudo-kasztanowatą, o 6 prążkach jaśniejszych; z nasieniem rdzawém, z plamką srebrzystą na boku.— Pospolity na Sumatrze, Borneo i Jawie; kwitnie od grudnia do maja.— Po nacięciu pnia, sączy się zeń ciecz balsamiczna krzepnąca, znana jako *żywica bendźwinowa* lub *bendźwin*— resina Benzoes v. Asa dulcis v. Benzoes, najwięcej ceniona jako kadzidło i wpachnidlarstwo, dla przyjemnej woni wanielowej; wchodząca dziś jeszcze w skład niektórych léków złożonych zewnętrznych; służąca do przyrządzania namoczu wyskokowego, który z wodą zmięszany daje tak zwane *mléko panięskie*— lac virginum używane do mycia, celem otrzymania pięknej pici. Prócz tego wydobywany z niej *kwask bendźwinowy*, zadawanym bywa

w wielu cierpieniach błon śluzowych.— Najcelniejszym jest *bendżwin migdałkowy*— benzoin amygdalina, niezbyt częsty w handlu; po nim zaś idzie *b. polity*— *b. vulgaris*, którego bryłki wewnątrz zawierające powietrze,— zowią *b. in sortis*.

RODZAJ 923. Zawdzin (Symplocos LIN.).
— Kielich zrosły z jajnikiem rurką; z krajem górnym lub wpółgórnym, 5dzielny. Korona kołojajnikowa, kółkowa, 5—10-dzielna; o łatkach rozłożystych, naprzemian mniejszych. Pręcików osadzonych w głębi korony, 2—3 razy tyle co łatek téjże, lub téż liczba nieoznaczona; nitki zrosłe podstawami w 1ę lub więcej wiązek, w końcach zaostrome; główki wzniesione, okrągławo-eliptyczne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik wpółdólny lub dólny, 3—5-komorowy; komory 4-zalążkowe; zalążki w kącie wewnętrznym, 2 górne poziome a 2 dólne wiszące, wywrócone; znamię główeczkwate, niewyraźnie-3—4-lateczkowe. Pestczak jagodowaty, uwieńczony krajem kielicha; z pestką 3—5-komorową, lub 1komorową przez zronienie; z komorami 1nasionowemi. Nasiona zwykle wywrócone.

GAT. 1. Z. barwiński (S. tinctoria HERIT.).— Drzewo 30' lub krzew 15' wysoki; którego— korzeń płożący się; kora gładka tak na pniu jak i na gałązkach; liście podłużnie-lancetowate, kończyste, (4" i 1¼"), lekko-piłkowane lub téż całobrzegie, z wiérzchu nagie i lśnąco-żółto-zielone, a spodem modrawo-zielone i zrzadka krótko-włoskowate; kwiaty wczesne, kątowe, poskupiane w główkwato-kłosowate grona,— z kielichem dzwonekowatym, otoczonym dachówkwato przysadkami wklęsłymi i kosmatymi, — koroną żółtą, nader miłowoną,— z pręcikami w 5 wiązkach,— ze znamieniem uko-

śnie-ściśniętém; pestczak suchy, modry, jajowato-obły, do $\frac{1}{2}$ " długi, 3komorowy, 1nasionowy.— Pospolity po miejscach wilgotnych i cienistych w Karolinie; kwitnie w kwietniu i maju.— Korzeń gorzko-korzenny, używają na wzmocnienie trawienia i jako czyszczący krew; liśćmi zaś słodkimi, barwią wełnę i jedwab na żółto.

GAT. 2. *Z. herbatowy* (S. *Alstonia* HERIT.).— Małe drzewko 12stopowe, zawszezielone, bardzo gałęziste i nagie; z korą szarą, popękaną; z gałęziami gęstymi, krętymi i tylko w końcach ulistnionemi; z liśćmi bardzo-krótkoogonkowymi, okrągławymi i jajowatymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{4}$ "), tępymi lub nieco-kończystymi, ku wiérzchołkowi nieco-karbowanymi, skórzastymi, nagimi, lśnącymi, z wiérzchu żywo-zielonymi a spodem bledszymi; z kwiatami bezszypułczkowymi, skupionymi po 3—4, wpośród 5—7 przysadków,— o koronach białych, 8—10-dzielnych,— o 20—30 pręcikach,— znamieniu mięsistém i 3łateczkowém; z pestczakiem jajowym,— o pestce 3komorowej.— Rośnie po górnych lasach Kolumbii; kwitnie z początkiem lata.— Roślina podobna do *Herbaty*, rzeczywiście dostarcza liści używanych zamiast herbaty chińskiej; przytém zaś zalecają ją, na wzmocnienia dróg trawienia i czynności skóry.

RODZINA GLVI.

Dzwonkowate (Campanulaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, kątowne lub końcowe, w gronach, kłosach, wiązkach albo wiechach; najczęściej nagie, ale niekiedy i z okrywą wolną lub zrosłą z kielichem; modre lub białe, a mało kiedy czerwone

lub żółte.— Kielicha rurka mniej albo więcej zrosła z jajnikiem; kraj trwały, górny lub wpółgórny, 5- a rzadziej 3—6—8-wrębny,— o łatkach płaskich albo wwinętych, w przedkwitnieniu łuszczynowatych.— Korona osadzona — już na pierścionkowatym już na cewiasto-miodnikowym krążku, więdnijąca lub odpadająca, dzwonekowata albo rurkowata; z krajem głębiej- lub płycej-dzielnym na liczbę łatek odpowiednią kielichowym i naprzeciwległym z niemi,— w przedkwitnieniu łuszczynowatych,— a w czasie kwitnienia bąc wzniesionych, bąc rozwartych, bąc spojonych z sobą w rurkę.— Pręciki osadzone wraz z koroną, niekiedy do jęj podstawy przyrosłe, w liczbie odpowiedniej jęj łątkom i z niemi naprzemianległe, a czasem tylko mniej liczne; nitki równodługie, wolne, już całe i równe, już rozszerzone w podstawach błoniasto a w wierzchołkach nitkowate; główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, podstawoczępne, wolne lub zrosłe w cewę, otwierające się w podłuż przed rozkwitnięciem, często ze zwórką wybieglą w szczycie w koniec.— Jajnik zrosły z rurką kielicha, dólny lub wpółdólny, 2—8-komorowy; z komorami w liczbie odpowiedniej tęjże łatek kielicha; z zalążkami— na łożyskach przegrodowych lub wewnątrznojątowych— licznymi, poziomymi a rzadziej wywróconymi; szyjka szczytowa, pojedyncza, zamknięta albo wystająca, w paku szeregowo-szorstkowłosista; znamię nagie, rzadko główkowate, lecz zazwyczaj o łatkach odpowiednich liczbie komor, w paku wzniesiono-sklejonych a w kwiecie poodginanych.— Torebka 2—8-komorowa, wielonasionowa, bąc wpółdólna na szypułce wzniesionęj— i wtedy pękająca po ścianach w łuszczyny,— bąc dólna na odgiętej— i pękająca dziurką boczną, podstawową albo pod-

szczytową lub też kilkoma szparkami poprzecznymi.— Nasiona mnogie, drobniuchne, ucępione w kątach wewnętrznych komór, jajkowe lub kątownate, czasem ściśnione, często chropawe, zaledwie z widzialnym szewkiem i jajosadką szczytową.— Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami króciutkimi; z ростkiem zbliżonym do znaczka i zwykle dośrodkowym.— *Ziola roczne lub trwałe, najczęściej mléczne, a rzadko podkrzewy; z łodygami nieoznaczenie-kątownatemi; z liśćmi zazwyczaj naprzemian- a czasem naprzeciw-ległymi, prostymi, całkimi lub łatowatymi,— korzeniowymi zwykle różnymi od łodygowych, większymi i dłużej-ogonkowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 924. **Dzwonek** (**Campanula** LIN.).

— Kielicha rurka jajowa albo kulistawa, zrosła z jajnikiem; kraj górny, 5wrębny, o łatkach płaskich lub też zbiegających w łateczki zakrywające wcięcia. Korona osadzona w końcu rurki kielicha, mniej więcej dzwonekowata, 5-zębna lub -wrębna. Pręcików 5, osadzonych wraz z koroną; z nitkami ku podstawie szeroko-błoniastemi, a główkami wolnemi. Jajnik wolny, 3—5-komorowy; komory naprzeciwległe kielichowi, wielozalążkowe, z łożyskami wewnątrzkatnemi; zalążki wywrócone; szyjka okryta włosami wkrótce odpadającymi; znamion 3—5, nitkowatych. Torebka jajowa lub też wartołkowata, 3—5-komorowa; każda komora pękająca z boku przy podstawie albo pod wierzchołkiem— łuszczyką podnoszącą się w górę, wielonasionowa. Nasiona jajowe, ściśnione, czasem przewrotnie-jajowe i drobne.

GAT. 1. *D. skupiony* (C. glomerata LIN.).— Ziele wieloletnie; z kłębem pionowym, wielogłowym, gęsto okrytym korzeniami grubo-włóknistymi. Łodygi liczne, do 3' wzniesione, obłe, pojedyncze lub nieco-gałęziste,

i zarówno z resztą rośliny — szorstko- a rzadziej miętko-włosiste, lub też nagie. Liście karbowano-piłkowane, końcyste lub zastrzone,— korzeniowe jajowato-lancetowate, ($2\frac{1}{2}''$ i $1\frac{1}{2}''$) na 2calowych nagich i prawie-oskrzydłonych ogonkach, czasem niemal nierówno-sercowate, a czasem zwężające się w ogonek,— wyższe bezogonkowe,— a najwyższe wpółobójmujące łodygę. Kwiatów po 4—8, poskupianych jakby w główki kątowe albo końcowe otoczone przysadkami,— a w gruncie jałowym na parocalowych łodyżkach często po 1 kwiecie; z łatkami kielicha półlancetowatemi i zastrzonemi; z koronami modrawo-fiołkowemi, rzadko białemi, na 1'' długimi, od zewnątrz omszonemi.— Jeden ze zwyczajniejszych po suchych łąkach, pastwiskach, pagórkach i górach; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej *liście ziela szyjnego mniejszego*— folia *Cervicariae minoris*, wślawnioném było w zapaleniach gardła, a w Rosyi jeszcze dziś zachwalaném jest we wściekliznie. Kwiatów łącznie z korzeniami *Kosaćca florenckiego*, używają po lékarniach do przyrządzania syropu fiołkowego sztucznego.

Pod tém samém mianem, zadawano także ziele

GAT. 2. *D. szorstkiego* (*C. Cervicaria* LIN.), dawniej *Dzwonkami* lub *Zielem szyjném właściwém* zwanego; którego wszystkie części są kłująco-szorstkie; liście mocno-karbowane, dólne lancetowato-łopatkowate, a reszta równowążko-lancetowata; kwiaty jasno-modre w wiązkach, z kielicha tępemi łatkami;— nieco-rzadszego po lasach liściastych:— zaś

GAT. 3. *D. wsteczniészorstkiego* (*C. Trachelium* LIN.), od starych pisarzów *Paluszkami P. Maryi* mianowanego, również szorstko- lecz wstecznie-włosistego— o łodydze kątowatej; liściach grubo- i ostro-piłkowanych, najniższych szeroko-sercowatych, pośrednich jajowato-

sercowatych, a najwyższych podłużnie-jajowatych; o kwiatkach pojedynczych lub w gronkach zaledwie-3kwiatowych, ciemno-szafirowych, wielkich;— dość pospolitego po lasach, zaroślach i gajach;— liście, zwano *liśćmi ziela szyjnego większego*— folia *Cervicariae majoris*, używając ich nie tylko za lek ale i za jarzynę: a nawet młode jego kłęby, bywają jadane miejscami.

GAT. 4. *D. Kolnik* (C. *Rapunculus* LIN.), w starych zielnikach *Kłobuczki*, *Kolnik polny* lub *dziki*, *Rzepka płonna*.— Ziele 2roczne; o korzeniu dość prostopadłym, białym, mięsistym, marchwiowatym, od dołu gałęzistym; łodydze do 3' tego wzniesionej, kątowatej, pojedynczej lub górą rozgałęzionej, i— albo w całej długości lub tylko w odziomku tęgowłosistej, lub też całkiem nagiej; liściach nieco krócej- i więcej-włosistych,— korzeniowych podłużnie przewrotnie-jajowatych, zwężonych w ogonek, falistych, karbowanych,— a powyższych równoważko-lancetowatych, bezogonkowych i odległych; kwiatach w więszce groniasto wydłużonej, miodrych albo białych, na 1" długich,— z kielichami szdłowato-latkowymi,— z krajem korony wzniesionym; wreszcie o torebkach nagich.— Bardzo pospolity po suchych łąkach, miedzach, wybrzeżach lasów Europy zachodniej i więcej południowej, a u nas nie tak zwykły; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Korzeń jego smakowity, należy do używanych z upodobaniem za jarzynę w Anglii i Francyi, gdzie go nawet w tym celu i uprawiają; prócz tego przypisują mu własności chłodzące, otwierające i pomnażające pokarm macierzyński.

Nader onemu podobny

GAT. 5. *D. rozpiérzchły* (C. *patula* LIN.), a odróżniający się zaledwie — ukwitnieniem w więchę nader rozpiérzchłą i odstającobaldaszkogronowatą,— u nas jeden z najzwyczajniejszych po łą-

kach, polach i zaroślach, — zadawanym bywa w Rosyi we wściekliznie przez lud wiejski.

GAT. 6. *D. modrawy* (C. glauca THUNB.).— Podkrzewinka całkiem naga; której łodyga na 2' wzniesiona, kątowata, w wierzchołku wiechowato rozgałęziona; liście bezogonkowe, jajowate, kończyste, ostro piłkowane, spodem ostro siatkowate i modrawo-zielone, — dolne większe i odstające, a górne wzniesione i na 1" długie; kwiaty pojedyncze, kątowe, na 1calowych szypułkach z przysadkiem 1ym lub 2ma lancetowatymi, — o łatkach kielicha poodginanych, — o koronach wielkich, prawie-szafirowych lub tylko modrych.— Zwyczaj w Japonii; a kwitnący w lipcu i sierpniu.— Japończycy nadzwyczaj cenią i uprawiają go znacznie, używając jako środek dodający sił.

Jadanymi jeszcze bywają korzenie

GAT. 7. *D. Kołpaka* (C. Medium LIN.), zwanego w dawnych pismach *Fiołkami Matki Bożej*; — z łodygą na 2' wzniesioną, pojedynczą i włosistą; z liśćmi podłużnymi, bezogonkowymi i karbowanymi; z kwiatami modrymi lub białymi, wielkimi, wzniesionymi, w gronie wietkiem i ostrokężnym; — zwykłego po lasach nad morzem śródziemnym.— Także

GAT. 8. *D. Żwierciadetka* (C. Speculum LIN.), dziś opisywanego w rodzaju *Zwrotnicy* (Specularia DEC.), a dawniej *Żwierciadkiem Wenery* mianowanego: którego — łodyga gałęzista; liście podłużne i karbowane; kwiaty pojedyncze albo troiste, fiołkowe, wielkie; a torebka 3graniasta, 3komorowa, pękająca w łuszczyńki z boku i w środku: — rosnącego tu i owdzie po nad morzem śródziemnym, oraz w Europie środkowej pomiędzy zbożem.

RODZAJ 925. *Dzwonczyn* (**Wahlenbergia** SCHRAD.).— Kielicha rurka jajowa lub przewrotnie-ostrokężna, zrosła z jajnikiem do połowy; kraj

wpółgórny, 3—5-wrębny. Korona osadzona na wiérzchołku rurki kielicha, dzwonkowata, już tylko w wiérzchołku już przeszło do połowy 3—5łatowa. Pręcików 3—5, osadzonych wraz z koroną; nitki w podstawach nieco-rozszerzone; a główki wolne. Jajnik w półdólny, 2—3—5-komorowy, i to naprzeciwlegle łatkom kielicha; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach w kątach wewnętrznych, wywrócone; szyjka zamknięta i włosista ku górze; znamion 2—5, krótkich i roztwartych. Torebka jajowo-podłużna lub téż kulistawa, 2—3—5-komorowa, pękająca w szczycie w tyleż łuszczyn po ścianach.

GAT. 1. *D. trawoliści* (W. graminifolia DEC.).— Ziele trwałe; z kłębem prostopadłym, tworzącym licznemi swemi głowami prawdziwie zbitą darni; którego łodygi liczne, około 3' wzniesione lub podnoszące się, brudnoczerwone i kosmate; liście korzeniowe równowązkie, trawiaste, rynienkowate, ku podstawie kosmato-rzęsowate i nieco-zwężone, (3" i $\frac{1}{12}$ "), w końcu przytępione, mocno skupione,— wyższe zaś podobne lecz nieco szersze w podstawie i obejmujące łodygę, a ku wiérzchołkowi zwężające się prawie szydłowato; główki końcowe, 3—5-kwiatowe, objęte przysadkami jajowato-kończystymi i rzęsowatymi,— a każdy kwiat prócz tego o 1 lub 2 lancetowatych przysadeczkach; kwiaty wielkie ciemnoszafirowe, roztwarte.— Porasta pagórki i góry w Europie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Liście i kwiaty zachwalano niedawno w padaczce.

RODZAJ 926. *Zerwa* (*Phyteuma* LIN.).— Kielicha rurka jajowa lub przewrotnie-ostrokężna, zrosła z jajnikiem; kraj górny, 5wrębny. Korona na szczycie rurki kielicha osadzona, 5dzielna; z łatkami równo-

wązkami, spojonymi wierzchołkami w rurkę przepuszczającą szyjkę. Pręcików 5, osadzonych z koroną wraz; nitki szersze w podstawach; główki długie a wolne. Jajnik dólny, 2—3-komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki wywrócone, na łożyskach kątów wewnętrznych; szyjka nitkowata, włosista w szczycie; znamion 2—3, nitkowatych, krótkich. Torebka jajowa, 2—3-komorowa; z komorami pękającymi przy podstawie lub około środka — szparkami podłużnymi łuszczykowato. Nasion mnóstwo, jajkowych albo lekko-ściśnionych, niekiedy lśnących.

GAT. 1. *Z. Scheuchzera* (P. Scheuchzeri ALL.).— Ziele wieloletnie; którego — łodyga na 1½' wzniesiona, lub też wisząco-podnosząca się ze szczelin skał stromych, kątowata, naga; liście nagie, drobno- i odlegle-piłkowane a przytém ostre w brzegu,— korzeniowe długoogonkowe, sercowato-lancetowate, (2" i ⅓"),— reszta coraz krócej-ogonkowe, coraz węższe i kończystsze, aż — najwyższe zarówno z zewnętrznymi przysadkami kwiatowymi równowazkie; główki o przysadeczkach wewnętrznych nagich i szydłowatych, dość zbite,— z wielu kwiatków modrych, o kielichach krótszych od przysadeczków.— Porasta Alpy południowej Europy; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Ziele ma leczyć kilę.

GAT. 2. *Z. kłosowa* (P. spicatum LIN.), także *Rapunkulem dzikim* zwana.— Ziele trwałe: z kłębem mięsistym i marchwiastym, prawie-prostopadle wydłużonym; z łodygą 2stopową, wzniesioną, bezgałęzną; z liśćmi dólnymi sercowatymi, dwa razy karbowano-piłkowanymi, długoogonkowymi,— a górnymi prawie równowazko-lancetowatymi, bezogonkowymi; z główką kłosowatą, prawie-obłą, gęstą,— o przysadkach równowazkich, dłuż-

szych od kwiatów brudnobiało-żółtawych, a rzadko modrawych.— Pospolita po lasach liściastych i zaroślach, prawie całej Europy; kwitnie latem.— Klęby jej smaczne, jadają za jarzynę.— (*Rapunculus spicatus* Scop.).

RODZINA CLVII.

Stroiczkowate (Lobeliaceae ENDL).

Kwiaty obupłciowe, rzadko rozdzielнопłciowe, mniej więcej nieumiarowe, czasem tylko jakby umiarowe,— już w gronach, kłosach a rzadziej w baldaszko-gronach lub prawie w główkach,— już pojedyncze, kątowne, bez- lub z przysadkami. Kielich z rurką bąc w części, bąc w całości zrosłą z jajnikiem, a nawet niekiedy ponad niego wydłużoną; z krajem górnym lub wpółgórnym, 5wrębnym, już prawie-umiarowym już o 2 łatkach dólnych mniejszych, trwałym albo odpadającym. Korona osadzona na wierzchołku rurki kielicha, 5łatkowo do różnej głębokości wcinana, a czasem nawet prawie-dzielnopłatkowa, i to— bąc o 2 dólnych wolnych a 3 górnych zrosłych wraz i ztąd jakby-2wargowa,— bąc niemal-1wargowo od dołu rozszczépana,— bąc zrosła w rurkę całą lub téż rozszczépaną przodem w całej długości,— zawsze w przedkwitnieniu łuszczynowato złożona. Pręcików 5, naprzeciwnych kielichowi, osadzonych wraz zkoroną na obrączce rozrosłej czasami w krążek nadjajnikowy; nitki najczęściej w podstawach wolne, a zrosłe z sobą powyżej w cewę przepuszczającą szyjkę,— już wolną już zrosłą spodem z podstawą korony; główki wewnątrzwrotne, zrosłe wraz w cewę często w

końcu wgięta, 2woreczkowe, otwierające się wpodłuż, — już wszystkie podobne i nagie lub brodate w wierzchołku, a czasem i w podstawie, — już 3 górne nagie a 2 dólne uwieńczone w szczycie brodą, szczecinkami lub sztylecikowatym przyrostkiem. Jajnik dólny, na wpółgórny lub tylko w podstawie nieco spojony z kielichem, — już 2—3-komorowy, z łożyskami wewnątrzno-kątowemi albo przegrodowemi, — już 1komorowy z temiż ścienne mi, — już z niezupełną przegrodą w szczycie łożyskonosną; komory wielozalążkowe; zalążki bezsznureczkowe, najczęściej poziome i wywrócone; szyjka końcowa, pojedyncza, schowana lub wystająca ponad cewę główkową; znamię rzadko całkie, czasem wykrojone albo wrębne, obwiedzione włosami. Owoc jagodowaty, mięsisty lub suchawy, już niepękający i 2komorowy, — już torebkowaty, 2—3-komorowy i to pękający w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn, — już 1komorowy i w całej długości łuszczynowy, o 2 łuszczynach łożyskonosnych i 1 płonnej mniejszej, a wszystkich odwiniętych lub téż spojonych z sobą w podstawach i w wierzchołkach, — najrzadszy atoli pękający wieczkiem wierzchołkowym. Nasiona mnogie, drobniuchne; znaczek podstawowy, okrągławo zakłęsły; białko mięsiste. Zarodek osiowy, wewnętrzny, prostoległy; z ростkiem zbliżonym do znaczka, najczęściej dośrodkowym. — *Zioła roczne lub wieloletnie, często podkrzewy, rzadziej krzewy albo drzewa, po największej części z sokiem młecznym; z liśćmi naprzemianległymi, pojedynczymi, całkowitymi lub wcinanymi rozmaicie; bez przylistków.*

RODZAJ 927. **Stroiczka** (**Lobelia** LIN.). — Kielich z rurką przewrotnie-ostrokreżną, wartółkową lub półkulistą, zrosłą z jajnikiem, — a z krajem górnym

i 5wrębnym. Korona osadzona na szczycie rurki kieli-cha, rurkowata, — z rurką rozszczepianą od góry, — a z kraju 5wrębnego i jakby-1wargowego — łatkami 3ma dól-nemi zwisłemi, a 2ma górnemi zwisłemi lub schodzącemi się z dólnemi. Pręcików 5, osadzonych z koroną; nitki i główki — wszystkie, albo tylko 2 dólne brodate — zrosłe w cewę. Jajnik dólny, z lekko wystającym szczytem, 2—3-komorowy; załączki liczne, na łożyskach wewnątrz-nokątnych lub przegrodowych, wywrócone; szyjka zam-knięta; znamię z czasem wystające, 2łateczkowe, — z ła-teczkami rozchodzącemi się, okrągławemi, spodem z o-brączką z włosów. Torebka 2—3-komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn. Nasiona do-łateczkowate.

GAT. 1. *S. przeciwkiłowa* (L. *sylphilitica* LIN.).— Ziele trwałe: którego kłąb krótki, gruby i nader mlé-czny pokrywają — włókna korzeniowe grube, długie i biało-żółtawe. Łodygę ma pojedynczą, do 3' wzniesio-ną, przez niecozbiegające liście prawie - kątowatą, po-krytą włosami odstającymi lub wstecznymi, krótkimi a tęgimi. Liście dólne nieco-ogonkowe, podłużnie-elipty-czne, z obu końców zwężone, tępe, (5" i 2"), — a gór-ne bezogonkowe, obejmujące, coraz malejące i kończy-ściejące, przechodzące nieznacznie w przysadki, — do tego wszystkie dwa razy piłkowane - ząbkowane, cokol-wiek pomarszczone i na obu powierzchniach osłane krótkimi włoskami przylegającymi. Kwiaty po za przy-sadkami lancetowatymi, dłuższymi od szypulek podo-bnie jak liście pokrytych, tworzące długie i wzniesione grono; z kielichami 10kątnie-półkulistymi, — o rzęsowa-tych łatkach oraz przyrostkach u podstawy poodgina-nych i pozawijanych na jajnik; z koronami 1" długimi,

ciemno-błękitnemi,— o rurce po krawędziach włosistój,— wardze górnej krótszej od dołnej,— a łatkach na grzbiecie rzesowatych, z których górne węższe i dłuższe; z pręcikami prawie zupełnie zrosłymi w cewę, mało co krótszą od korony; ze znamieniem uwieńczoném obrączką długich i białych włosów. Torebka jajowo-kulista, nieco-kątowata.— Dość zwyczajna na miejscach wilgotnych, po lasach Ameryki północnej; kwitnie od sierpnia do października.— Tameczni używają, ostrego, wzniecającego poty i wymioty, oraz przeczyszczającego *korzenia Stroiszki*— *radix Lobeliae* wiele podobnego do tytoniu, jako nader pewnego i doświadczonego środka, do leczenia kiły.

Takich samych własności korzeń, znajdujemy i w

GAT. 2. *S. szkarłatnej* (*L. Cardinalis LIN.*), odznaczającą się— kłębem jak w poprzedzającej; łodygą 2' wzniesioną, obłą, nagą i pojedynczą; liśćmi podłużnie-lancetowatymi, bezogonkowymi, chrząstkowato ząbkowanymi, nagimi, (5" i 1"), przechodzącymi nieznacznie w przysadki kwiatowe; kwiatami w gronach zbitych, długich, wzniesionych i prawie-jednostronnych,— wielkimi, szkarłatnymi, o łatkach tępych:— pospolitej po nad strumieniami i rzekami, oraz w miejscach cienistych w Wirginii i Karolinie; kwitnącej od lipca do września:— której kłąb, oprócz kiły, leczy i czerwce:— w

GAT. 3. *S. jaśniejącej* (*L. fulgens WILLD.*), zaledwie różnej od *szkarłatnej*— pokryciem wszystkich części miękkowłosistém i zbitym, z wyjątkiem szorstkowłosych ogonków i szypulek; liśćmi korzeniowymi podłużnie-jajowato wydłużonymi i tępymi,— a łodygowymi wązko-lancetowatymi, ząbkowanymi i podwiniętymi w brzegu; gronem dużo wietrzem, z łatkami koron lancetowato zastrzonymi;— rosnącej w Meksyku:— oraz

GAT. 4. *S. lśniącej* (*L. splendens WILLD.*), z dwiema poprzedzającemi nadzwyczaj podobnej, a różnej tylko— obok zupełnej nagości— łodygą ciemno-czerwoną, rowkowaną-kątowatą; liśćmi wązko-lancetowatymi, ząbkowanymi lecz płaskimi w brzegu; łatkami kielicha téjże barwy, powwijanemi; gronami wietkami;— rów-

nież pochodzącej z Meksyku:— które to 3 ostatnie, należą do najcenniejszych ozdób naszych ogrodów.

GAT. 5. *S. rozdęta* (L. inflata LIN.).— Ziele 2roczne: którego— korzeń włóknisty; łodyga wzniesiona na 2', nieco-kątowato rowkowana, dołem szorstkowłosa a ku wiérzcholkowi naga, niekiedy całkiem bezgałęźna lub o kilku krótkich gałązkach; liście wzniesione, prawie-bezogonkowe, podłużnie-jajowate, (3" i 1"), tępe, ku górze coraz malejące i przechodzące nieznacznie w przysadki kwiatowe, ząbkowano - piłkowane i prawie - faliste w brzegu, lekko pomarszczone, blado zielone, z wiérzchu prawie-nagie a spodem lekko-szorstkowłose; grona kłosowate, końcowe, powstałe z kwiatów poumieszczanych pojedynczo w kątach liści i przysadków na krótkich szypułkach,— o kielichu kulisto rozdętym, żeberkowatym, nagim,— o koronie małej, blado-fioletowej, z żółtymi plamkami na łatkach wargi dolnej, a rurce rozszczépanej pomiędzy łatkami górnej wargi, obejmującemi podnoszące się pręciki; torebka żeberkowana, uwieńczona krajem kielicha i szczątkami zwiędłej korony, żółtawo-cisa; nasiona blado-cise, drobnutkie, wypukło kropkowane.— Zwyczajła po polach i lasach Kanady i Karoliny; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Amerykanie północni, używają ziela jako wzbudzającego wymioty, poty, ułatwiającego odpluwanie i przeciwdychawicznego.

GAT. 6. *S. długokwiatowa* (L. longiflora LIN.).— Ziele trwałe; o łodydze na 1' wzniesionej, gałęzistej i zároveň z innymi częściami krótko-włosistej; liściach bezogonkowych, przewrotnie-jajowato-lancetowatych, zwężonych ku podstawie, (5" i 1 1/2"), kończystych, głęboko i odstająco-zatokowo 2 razy ząbkowanych, a czasem i pié-

rzastdzielnych— z ząbkami miękko-ciernistymi; kwiatach bardzo krótko-szypułczkowych, do 4" długich, białych, w kraju prawie-umiarowych,— z koroną mięk-kowłosistą; torebce niemal jajowato-kulisto rozdętej.— Pospolita po miejscach wilgotnych i na brzegach strumieni i rzek, w Indyach zachodnich; kwitnie od lipca do grudnia.— Jedna z bardzo jadowitych, tak, iż zewnętrznie wznieca zapalenie: użytą być może zamiast przyszczałek, a nawet wyziewami szkodzi,— a wewnętrznie gwałtownie przeczyszcza, lecząc przytém kiłę.

Równie jadowitą jest

GAT. 7. *S. jadowita* (L. Tupa LIN.), drzewko 6stopowe — z gałęziami dętymi i skrzydlastemi; z liśćmi zbiegającymi, lancetowatymi, prawie - całobrzegimi, spodem biało opilśnionymi; z kwiatami omszonymi, 2" długimi, w podstawie i w gardzieli rozdętymi, krwisto-czerwonymi, ułożonymi w grono; a z torebkami 3komorowemi;— rosnąca na Antyllach;— której sam zapach kwiatów, wznieca wymioty i zapalenie oczów:— a nawet oprócz innych i

GAT. 8. *S. Dortmana* (L. Dortmanna LIN.), ziele wieloletnie, którego— łodyga do 1½' wysoka, na wpół wynurzona, pojedyncza, obła, dęta, naga, nader mléczna; liście prawie same odziomkowe, równoważkie, 2" długie, ściśnione, w końcu odgięte, całobrzegie, z wydrążeniem 2cewowém wewnątrz; kwiaty w gronach, po 8—10 wraz, zwisłe, blado-niebieskawe lub nieco-lilla;— rosnąca tu i owdzie po stawach, bagnach i rowach w północno-zachodniej Europie, oraz na wybrzeżach mórz.

GAT. 9. *S. sprzężnikowa* (L. Cantchouc H. et B.).— Drzewo 18stopowe; z liśćmi ogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, gruczołkowato-ząbkowanymi, z wierzchu nagimi a spodem rdzawo kutnerowatymi— podobnie jak ogonki, gałązki i korony od zewnątrz; z kwiatami kątowymi, pojedynczymi, krótszymi od liści, czerwonymi.— Powszechna na Andach kolumbjskich; kwitnąca w listopadzie.— Z ostrego jój soku o-

trzymują *sprężnik*, używany w Quito, lecz niedochodzący do Europy.

RODZINA GLVIII.

Ponętkowate (Goodeniaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, różnie ułożone. Kielich rurkowany; z rurką mniej więcej zrosłą z jajnikiem; z brzegiem górnym, czasem prawie - żadnym, 5-wrębnym w łatki prawie-równe, lub też niekiedy bardzo głęboko 3—5dzielnym. Korona mniej więcej nieumiarowa, odpadająca albo więdnijąca, w głębi kielicha lub też na szczycie jego rurki osadzona; z rurką od tyłu rozszczepaną lub 5szczepną; z krajem 5dzielnym, 1—2wargowym,— o łatkach w środku płaskich i zwykle omszonych, a brzegiem skrzydłato zcieńczonych. Pręcików 5, nadjajnikowych, niezrosłych z koroną i szyjką, a naprzemianległych z łatkami pierwszej; nitki odosobnione, lub zrosłe szczytami; główki wolne albo spojone w cewę, wewnątrzwrotne, równowazkie, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż; pęcherzyki pyłku czasem w czwórkach. Jajnik dólny, już 1- już zupełnie- albo niezupełnie-2komorowy, a bardzo rzadko 4komorowy; komory być 1załążkowe, być o 2ch załążkach oboklegle podnoszących się, być wielozalążkowe z tymiż dachówkowo podnoszącymi się; załążki wyrócone; gruczoł nadjajnikowy— pomiędzy pręcikami dwoma przodkowymi— często niedostający; szyjka 1 lub 2, podstawami zrosłe, pojedyncze albo wrębne; znamię mięsiste, całkie albo 2łatkowe, objęte kubeczkowato

obwójką błonkową i całą lub 2łateczkową. Owoc— już pestczak lub orzeszek z nasionami w liczbie oznaczonej,— już torebka z temiż nieoznaczonemi, mniej więcej zupełnie 2komorowa lub 4komorowa, pękająca poszwach w 2 łuszczyzny całkie albo dwoiste. Nasiona wzniesione albo podnoszące się, pojedyncze lub dachówkowate; ze skórką ogrubnią a nawet pestkowatą, w torebkach zazwyczaj obwiedzione skrzydelkiem błonkowatém; z białkiem mięsistém. Zarodek w osi białka prostoległy; z rostkiem zbliżonym do znaczka i dółnym.— *Zioła lub podkrzewy z sokiem wodnistym; z łodygą czasem wijącą się, obłą lub niekształtnie kątowatą, niekiedy głąbikowatą; z liśćmi rozrzuconymi, czasem tylko przy korzeniu skupionymi, pojedynczymi, zazwyczaj całkimi a rzadko łatowatymi; bez przylistków.*

RODZAJ 928. Jednostronka (Scaevola LIN.).— Kielicha rurka kulistawa zrosła z jajnikiem, a kraj równo-5wrębny lub żaden. Korona górna; z rurką rozszczępaną a ztąd krajem jednostronnym, 5-dzielnym w łatki oskrzydłone, równe i wwinęte brzegiem w przedkwitnieniu. Pręcików 5, wystających z szczeliny rurki korony, wraz z nią osadzonych, często w wiérzchołkach brodatych i wolnych. Jajnik dółny, 2komorowy, rzadziej 4komorowy lub też 1komorowy; komory 1—2załążkowe; załążki wzniesione z podstawy, wsteczległe; szyjka pojedyncza; znamię z obwijką bezbrodą. Pestczak jagodowaty lub bezsoczysty, uwieńczony kielichem lub nagi, pępiasty, 1 — 4komorowy; komory 1nasionowe. Nasiona wzniesione. Zarodek prosty, w białku mięsistém a cienkiém.

GAT. 1. J. Koeniga (S. Koenigii VAHL).— Krzew bardzo gałęzisty; o łodydze często grubości uda, nader

rdzeniściej; z korą gładką, miękką i łamną. Liście jego rozrzucone, prawie-bezogonkowe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, (1' i 3'), ku podstawie zwężone, mięsiste, nagie, żółtawo-zielone, wietkie, nieco odgięte, z grubym nerwem głównym, całobrzegie w podstawie a ku wiérzchołkowi lekko wykrawane. Szypułki kątowe, podbaldaszkowato-widlastodzielne, 3—5kwiatowe, o kwiatach w rozwidleniach szypuleczkowych,— o przysadkach lancetowatych i kosmatych na wewnątrz. Kwiaty przeszło na 1" długie, białe, nagie— tylko w podstawie korony długowłose,— ze słupkiem dużo wystającym. Pestczak przewrotnie-jajowo-5ścienny, wielkości wiśni, biały i soczysty.— Rośnie w Indyach wschodnich, Nowej Hollandyi i na Molukkach; kwitnie od sierpnia do października.— Korzeń ma leczyć wszelkie strucia rybami, rakami itp: liście zaś gorzkie— wszelkie porażenia tamże panujące i wodne obrzęknienia; rdzeń biegunki; a owoce plamy rogówki.

POKOLENIE 3.

Jednopłatkowe nadjajnikowe (Monopetalae Epigynae).

RODZIYA GLIX.

Główkozrosłe (Synanthereae RICH.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie jedno- a nawet i bez-płciowe.— Ukwitnienie w koszyczek na szczycie szypułki przeobrażonej w dno wspólne, a otoczony kie-

lichokrywą, powstały już z samych kwiatków obupłciowych— już wewnętrznych obupłciowych albo męskich a zewnętrznych żeńskich lub bezpłciowych,— już li z rurkowych albo języczkowych,— już w środku rurkowych a krajem języczkowych,— już samych 2wargowych lub w środku 2wargowych a krajem 1wargowych,— już wreszcie wszystkich podobnych, ale dużo większych od zewnątrz;— prócz tego o ukwitnieniach obu oddzielno- lub rozdzielno - płciowych, a nawet i pozgromadzanych w kupki. Kielichokrywy łatki liczne, bądź 1- lub kilka-szeregowo albo wolne,— bądź 1szeregowo zrosłe często brzegami do różnej wysokości,— przytém zielne, błoniaste, suche, skórzaste, mięsiste, cierniste, czasem z przyrostkiem, równe lub różnej długości i postaci.— Osadnik, już jakby oś kłosa skróconego, okryty plewowatemi łuskami— niby przysadeczkami czyli *plewinkami*, po 1 przy każdym kwiatku na zewnątrz,— albo po kilka około osady kwiatka,— alboli tóż całkiem bezplewinkowy; już niby-okólek skrócony, o kwiatkach poosadzanych w jamkach 5kątnych nagich, lub w dołkach otoczonych brzegiem blaszeczki albo różnie przeobrażonemi szczecinami.— Kielich zrosły z jajnikiem równo, albo wystająco brzegiem przepostacjonym w tak zwany puch— już listkowy, łuskowaty, plewinkowaty,— już rozmaicie - włosisty, szczecinowaty albo ościisty,— trwałe lub odpadające, 1- albo więcej - szeregowy.— Korona osadzona na krążku nadjajnikowym, o 1 nerwie głównym, a o 2 brzeżnych lub o 3; z rurką różnej długości; z gardzielą zwykle rozszerzoną; a krajem zazwyczaj 5- ale czasem 4 — 3- i 2-łatkowym lub zębnym, rozmaicie 1—2wargowym, umiarowym lub nieumiarowym, toż- albo różno-barwnym.— Pręcików 5

a rzadko 4 (w żeńskich zaś i bezpłciowych żadne), osadzonych zawsze w koronie i z łatkami jej naprzemianległymi; nitki już całkiem wolne, już zrosłe w części w całej długości; główki wzniesione, w różnym stopniu z sobą zrosłe w obrączkę lub cewę, wewnątrzwrotne, równoważkie, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż,— często wydłużone w wiérzchołku w 1 skrzydełkowaty wyrostek a w podstawie w 2 ogonkowate.— Jajnik dólny, 1komorowy, 1załączkowy; załączek wzniesiony i wywrócony; krążek nadjajnikowy, obrączkowy, obejmujący miodnik dołączkowy; szyjka szczytowa, obła lub nabrzmiała w podstawie, w męzkich górą zawsze całkowita, a w żeńskich i obupłciowych często wrębna,— z ramionami od wewnątrz znamionowanymi, o 2 szeregach gruczołków brzeżnych,— a na zewnątrz z włosami zbiernymi wydatnymi tylko w obupłciowych.— Ziarnczak prawie-bezszypuleczkowy ale wstawowato spojony z osadnikiem, uwieńczony puchem a niekiedy i szczątkiem rurki korony, często ze *znamiączkiem* (areola) boczném albo podstawowém.— Nasiono wzniesione,— ze skórką spojoną z wnasiennią cienką i przejrzystą,— o szewku 2dzielnym.— Zarodek prostoległy; z listniami płasko - wklęsłymi, czasem skrzywionymi; a rostkami dólnymi.— *Zazwyczaj ziola trwałe, niekiedy podkrzewy a rzadko drzewa, z sokiem w wielu mlécznym; z łodygami najczęściej oblemi, czasem głębiłowatymi; z liśćmi różnie ułożonymi, pojedynczymi i zwykle różnie wcinanymi; bez przylistków,— lecz w ich miejsce często uszkowato-ogonkowymi.*

PODRODZINA I.

Rurkowatokwiatkowe (Tubuliflorae ENDL.).

Kwiatów obupłciowych korony umiarowe, 5- lub czasem 4-zębne.

PLEMIĘ 1.

Sileńcowate (Vernoniaceae LESS.).

Koszyczki o 1nym, kilku albo wielu kwiatach, — już jednakowo-płciowych i to najczęściej obu- a rzadko rozdzielno-płciowych, — już różnopłciowych z promieniowymi żeńskimi. Osadnik jamkowaty, włókienkowaty lub nagi, a najrzadziej plewowaty. Kwiaty modre, rzadko żółte. Korona 5wrębna, umiarowa, prawie 2wargowa albo dłoniasta. Szyjka górą obła; ze znamionami równo-szorstkimi, których gruczołki nikną w połowie ich długości.

RODZAJ 929. *Kukrzyń* (*Pacourina* AUBL.).

— Koszyczek kulisty, wielokwiatowy, z odznaczonym środkiem. Kielichokrywa prawie równa kwiatom i dachówkowata, — o łatkach szerokich, równoległo-nerwowych, brzegiem błoniastych, — z których zewnętrzne listkowate i zakończone cierńkiem, a wewnętrzne tępe i suchawe. Osadnik płaski, mięsisty, nagi. Korony umiarowe, o rurkach krótkich, a kraju obłego i 5wrębnego łatkach kończystawych. Ziarneczaki wydłużone, obłe, gładkie, — ze skórką grubą, beznerwową. Puch krótki, kilkoszeregowy, — z włosami grubymi, tęgimi, ząbeczkowanymi, z których wewnętrzne pozrastają podstawami.

GAT. 1. *K. jadalny* (*P. edulis* AUBL.).— Ziele wieloletnie; z łodygą do 3' wysoką, obłą; z liśćmi naprzemianległymi, jajowatymi lub podłużnie-jajowatymi, zaostrozonymi, ząbkowanymi, zwężonymi w ogonek obrzeżony i wpółobójmujący; z koszyczkami naprzeciwnolistnymi, pojedynczymi, prawie-bezszypułkowymi,— o kwiatach szkarłatnych.— Rośnie po nad wodami w Gujanie; kwitnie latem.— Koszyczki jadanymi bywają tak jak karczochy.

RODZAJ 930. *Sileniec* (*Vernonia* SCHR.).— Koszyczki o 1ym, kilku lub wielu kwiatach, z oznaczonym środkiem. Kielichokrywa dachówkowata, krótsza od kwiatków; z łatkami wewnętrznymi dłuższymi od zewnętrznych. Osadnik nagi, a czasem jamkowato-włókienkowy. Korony umiarowej kraj 5wrębny, równy rurce. Ziarnczak z nabrzmieniem chrząstkowatém w podstawie, a z krążkiem nadjajnikowym, wielkim. Puch najczęściej w 2 szeregach, z których— wewnętrzny szczecinowaty, dłuższy bywa od zewnętrznego plewinkowatego.

GAT. 1. *S. przeciwczerwiowy* (*V. anthelmintica* WILLD.).— Ziele roczne; którego— korzeń włóknisty; łodyga na 2' wzniesiona, gałęzista lub prawie-pojedyncza, nieco-kątowata, często czerwono plamista, zwłaszcza ku górze krótko-tęgowłosa; liście naprzemianległe, bezogonkowe, podłużnie- lub przewrotnie-jajowate, krótko-kończyste, (4" i 1 1/2"), ku podstawie zaostrome, całobrzegie, a w obu końcach nierówno- i podwójnie-pilkowane w ząbki ciernisto zaostrome, na obu powierzchniach rozrzucono gruczołkowate, przytém z wierzchu ostro- i krótko-włose, a spodem kosmato omszone— i to dużo gęściej na nerwach; koszyczki po-

jedyncze na szczycie łodygi lub na końcach gałązek kwiatowych, często widlastodzielnych; ich kielichokrywy dzwonkowate, — z łatkami zewnętrznymi listkowatymi, równowązkami, zastrzonymi, odstającymi, z obu stron włosistymi a do tego od zewnątrz o rzadkich gruczołkach, — a wewnętrznymi podłużnie- eliptycznymi, tępymi, suchawymi i nagimi: kwiatki szkarłatno-fioletowe: ziarnczaki wielo-żeberkowe, gruczołkowate i włosiste, — o puchu żółtawym. — Pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie tamże w porze dęszczowej, a u nas uprawny od lipca do września. — Odwar gorzkiego ziela téj rośliny, używanym bywa na ciepłe obkładanie w bólach gośćcowych i dnawych; owocami zaś leczą kaszle, morzyska, czerwie i zadają je jako pędzące moc. — (*Ascaricida anthelmintica* SWEET.).

GAT. 2. *S. chropawy* (*V. scabra* PERS.). — Krzew z gałęziami rozpięrzchłymi, kątowatymi, czarniawo-czerwonemi, mniej więcej krótko-omszonemi; z liśćmi rozrzuconymi, bardzo-krótkoogonkowymi, przewrotnie-jajowato-eliptycznymi, tępymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), prawie-całobrzegimi, obtęźniami, z wiierzchu bardzo ostrymi ale nagimi i lśnącymi, a spodem — wraz z gałązkami i ogonkami — kropkowanymi i włosistymi; z odnogami pod baldaszków okręgowymi, raz lub 2 razy widlastodzielnymi, wielokoszyczkowymi; z koszyczkami odległymi, prawie-bezszypulkowymi, pojedynczymi, — o kielichokrywach wartolkowatych i cisych, z łatkami rzęsowatymi, kończystemi i zeszlęmi; z kwiatkami żółtawo-szkarłatnymi; ziarnczakami o puchu cisawym. — Rośnie wszędzie w Brazylii; kwitnie w porze dżdżystej. — Cała roślina roztrarta woni przyjemnej jakby storakowej, zalecaną bywa w chorobach oczów, oraz na ob-

kłady ciepłe i kąpiele wonne.— (*Baccharis brasiliensis* LIN.).

Takiegoż samego użycia jest:

GAT. 3. *S. drzewiasty* (V. *arborescens* Sw.): także krzew niski, — o gałęziach rozpięrzchłych, obłych, wysmukłych i wężystych; liściach naprzemianległych, krótkoogonkowych, nieco podłużnie-jajowatych, przytępionych, ($3''$ i $1\frac{1}{4}''$), falistych, w podstawie zaokrąglonych, prawie-całobrzegich, gruczolkowatych, z wiérzechu za mlódu omszonych a później nagich, spodem zaś szaro-włosistych; podbaldaszkach końcowych, z odnogami poziomo odstającymi i wielokoszyzkowemi; koszyzkach odległych, bezszypułkowych, w kątach liści znacznie przewyższających je w rozmiarach; kielichokrywach dzwonkowato-wartolkowatych, — z łatkami ciernisto-kończystemi, skórzastymi, suchymi, odstającymi, zaostrozonymi i nieco włosistymi na zewnątrz; kwiatach blado-fioletkowych; a ziarnczakach jedwabisto-włosistych:— rosący na Antyllach, a kwitnący w listopadzie i grudniu:— który prócz tego dostarcza wonnych liści, pijanych za herbatkę na poty i w kureczach.

GAT. 4. *S. nastroszony* (V. *squarrosa* LESS.).— Ziele wielolistne: którego — korzeń daleko płożący się; łodyga zielna, niemal-pojedyncza, najczęściej wzniesiona do $1\frac{1}{2}'$, ogrubnia, obła, nieco-miękkowłoso omszona i gęsto ulistniona; liście naprzemianległe, prawie-bezogonkowe, podłużnie-łopatkowate, ($2\frac{1}{2}''$ i $1''$), piłkowane, tęgie, lśnące, z obu stron żyłkowane, kończyste, w podstawie zaostrome, bardzo ostre i omszone po nerwach; koszyczki pojedyncze, końcowe, do $1''$ w średnicy; kielichokrywa półkulista, równa kwiatom, — o listkach zeschniętych, płaskich, długo-zaostrozonych, zewnętrznych zielonawych i półlancetowatych, a wewnętrznych czerwonych w końcach i prawie kłujących; osadnik pszczelno-jamkowaty; kwiataki fioletkowe; ziarnczaki kątowne, — o puchu plewinkowato-szczeciniowatym.— Zwyczaj w Chinach, Kochinchinie i Nepalu;

kwitnie w lipcu i sierpniu.— Chińczycy używają ziele jako przeciwnilnego, roztwarzającego, wzbudzającego poty, popędzającego czyszczenia miesięczne, — a zewnętrznie w zgorzelinie i wrzodach. — (*Serratula Scordium*. LOUR.).

GAT. 5. *S. chiński* (*V. chinensis* LESS.).— Ziele roczne; o łodydze na 1' wzniesionój, obłej, krésowanój, rzadko pojedynczój lecz zwykle od samój podstawy widlastodzielnej, — z gałęziami kosmatemi; o liściach naprzemianległych, ogonkowych, podłużnie-przewrotniejajowatych, przytępionych, stopniowo zwężonych w ogonek, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{4}$ "'), całobrzegich lub też zatokowatopilkowano-ząbkowanych i często ciernisto-kończystych w ząbkach, z wierzchu zielonych i włosistych, a spodem zarówno z ogonkami cisawo-włosistych; o koszyczkach po 1 lub 2 na odnogach podbaldaszką; o kielichokrywach suchych, włosistych, — z łatkami odstającymi, ciernisto-zaostrozonymi; kwiatach czerwonych; osadnikach krótko-fręzłowatych; ziarnczakach żółtawocisych, — z puchem srebrzystym.— Zwyczajny w Azji południowój i na wyspach indyjskich; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Używają go na zastarzałe kaszle; ułożnie w celu popędzenia czyszczeń popołogowych, i wzbudzenia bólów porodowych.

RODZAJ 931. **Stonistep** (**Elephantopus** LIN.).— Koszyczki 3—5kwiatkowe, obupłciowe, poskupiane w kupki kątowe i nagie, lub też w końcowe i okryte gęsto liśćmi. Kielichokrywy ściśnione, słatkowe, — z łatkami w 2 szeregach, suchemi, naprzemian-płaskimi i złożonemi w podłuż. Osadnik nagi lub niewyraźnie-jankowaty. Korony kraj 5wrębny, przez jedno wycięcie głębsze — prawie dłoniasty. Nitki

gładkie; główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, wielożeberkowe, podłużne, włosiste. Puch plewinkowaty, 1—2szeregowy, w podstawach rozszérzony.

GAT. 1. *S. chropawy* (E. scaber LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb czolgający się, prawie-drzewiasty, obrączkowaty, wielokorzonkowy. Łodyga do 2' wysoka, obła, zgrzeblowato-włosista, w wierzchołku rozgałęziona w kilka odnóg kwiatowych. Liście korzeniowe podłużnie-przewrotnie-jajowate, tępe lub kończyste, falisto wykrawane, piłkowane-karbowane, (6" i 1/2"), — łodygowe zaś lancetowate i wpółobójmujące. Koszyczki 4kwiatkowe, poskupiane bez szypulek na końcach gałązek, a otoczone pękiem— liści dłuższych od nich, jajowatych, sierpowato-konczystych, ciernisto-piłkowanych; z łatkami nerwistemi od zewnątrz szaro-włosistemi. Kwiatki czerwono-fioletkowe. Ziarnczaków puch piłkowany, z szero-kiej podstawy wybiegły długo- i wązko-konczysto.— Pospolity w Indyach wschodnich, po wilgotnych i cienistych miejscach i około dróg; kwitnie prawie cały rok.— Gorzkie korzenie i liście, używanymi bywają w chorobach niższego brzucha, w zastoinach, w zatkaniach żyły bramnej, wątroby i śledziony.

GAT. 2. *S. karolineński* (E. carolinianus WILLD.); odróżnia się jedynie — nieco rzadszą kosmatością; liśćmi dłuższymi i szerszymi ale niewykrawanymi falisto; z mniej wykształconém i gałęzistém ukwitnieniem; liśćmi ukwitnieniowymi nie tak wydatnie ale piérzasto- lub troisto-nerwowymi, krótszymi od koszyczków.— Pospolity w Karolinie i Florydzie, w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej; — kwitnący także przez cały rok:— którego ziele tamedzni zalecają tam, gdzie my używamy *Czubka tureckiego*, oraz w zimnicach.

RODZAJ 932. *Hubiélica* (**Andromachia** H. et B.).— Koszyczek mało- lub wielo-kwiatowy, pro-

mieniowy; kwiatki promieniowe 1szeregowo, języczkowate, żeńskie, — a środkowe obupłciowe i rurkowate. Kielichokrywy łatki suche, kończyste, dachówkowate. Osadnik porosły włóknami szydelkowato-plewiastymi. Korony gładkie, — środkowe rurkowate, z krajem równowążko-łateczkowym, krótszym od rurki i odwiniętym, — a promieniowe długo-równowążkie i całkie w końcu. Szyjki w podstawie cebulkowate. Ziarnczaki obłe, wielożeberkowe, w podstawie trzoneczkowate. Puch 2szeregowy, plewinkowaty, nieco nierównodługi.

GAT. 1. *H. zarzewna* (A. igniaria H et B.).— Ziele trwałe: którego łodyga zielna, do 5' wysoka, od odziomka rozgałęziona; gałęzie naprzeciwległe, okrągławo-6kątno, i wraz z innymi częściami — z wyjątkiem górnej powierzchni liści — zbito i biało kutnerowate; liście naprzemianległe, ogonkowe, jajowate, (6" i 3½"), krótkokończyste, w podstawie zaokrąglone, ku końcowi ciernisto-ząbkowane, z młodu całkiem kutnerowate a z czasem na górnej powierzchni jedynie na 3 głównych nerwach, — o przysadkach parzystych, prawie-nerkowatych; ukwitnienie wiéchowate, końcowe, 3dzielne, z odnogami dólnymi dłuższymi od liści a górnymi krótszemi; kosiszeczki krótkoszypuleczkowe, drobne, żółte; kielichokrywy o licznych łatkach równowążko-lancetowatych, wzniesionych, rzęsowatych, piłkowanych, barwy słomiałej z końcami czerwono-cisawymi; kwiatków środkowych do 20, a promieniowych około 30 w końcu 3zębnych; ziarnczaki klinowate, nierównokątne, krótkowłose. — Pospolita na Andach około Kwito; kwitnie jesienią. — Pilśń pokrywająca wszystkie części i dająca się łatwo złuszczać, używaną bywa także do niecenia ognia; a

w lékarstwie jako środek ściągający do tamowania krwotoków.— (*Liabum* LESS.).

PLEMIE 2.

Sadźcowate (Eupatoriaceae LESS.).

Koszyczki kilku- lub wielo- a niekiedy i 1-kwiatkowe; już obupłciowe z kwiatków rurkowatych, — już różnej płci, a okwiatkach promieniowych rurkowatych albo języczkowatych. Korony pręcikonośne umiarowe, 5zębne, z ząbkami wzniesionymi zazwyczaj. Główniki bezogoniaste. Szyjka kwiatu obupłciowego ku górze obła, — znamiona długie, maczugowate lub obłe, od zewnątrz brodawczkowate albo włosiste; w kwiatach zaś męzkich niopodzielne lub zaledwie-wrębne.

RODZAJ 933. *Jałżyn* (*Adenostemma* FOR.).

— Koszyczek wielokwiatowy, obupłciowy. Kielichokrywy dzwonkowatej zaledwie wyrównywającej kwiatkom i z czasem odgiętej — łatki 1szeregowy, listkowane i podłużne. Osadnik płaski, nagi, jamkowaty. Korony rurkowate, zaledwie rozszerzone w gardzieli; z krajem 5łateczkowym i kosmatym pod łateczkami. Znamiona nader wystające, ubarwione i rozszerzone w końcach. Ziarnczaki podłużnie- i przewrotnie-jajowate, nieco-kąto-wate. Puch o 3 lub 5 osiach krótkich, twardych, zakończonych gruczołkiem kulistym lub maczugowatym.

GAT. 1. *J. dwukwiatowy* (*A. biflorum* LESS.).— Ziele roczne, całe ostro-szorstkawe; z korzeniem włóknistym; z łodygą do 2' wzniesioną, nieco-węzłowatą wraz z gałęziami często brudno-czerwonawemi; z liśćmi jajowatymi, zaostrozonymi, ostropiłkowanymi, (5" i 2"), troisto-nerwowymi, ciemno-zielonymi i krótkowłosymi,

— na $\frac{1}{2}$ calowych ogonkach; z szypułkami parzystymi w kątach liści, najczęściej 2koszyczkowemi, równemi ogonkom; z koszyczkami małymi, wielokwiatowymi; z łatkami kielichokrywy licznymi, wązko-kończystymi i tęgiemi; z kwiatkami żółtymi, — promieniowymi zwykłe 8ma 3wrębnymi — a środkowymi licznymi; z ziarnczakami przewrotnie-jajowymi, prawie-3graniastymi, garbatymi i czarniawymi.— Zwykły w Indyach wschodnich; kwitnie tamże prawie ciągle.— Wszystkich części korzenno-wonnych, używają w morzyskach.— (*Verbesina biflora* LIN.).

GAT. 2. *J. lépki* (*A. viscosum* FORS.), podobneż ziele lecz nieco-szorstkowłose, — o łodydze na 1' wzniesionój, oblój, gałęzistej i nagiej; liściach prawie rombowa-jajowatych, kończystych, ($4''$ i $2''$), nieco-zbiegających po ogonku, ostro piłkowanych, cokolwiek pomarszczonych, nagich, zielonych a spodem bledszych; wiésze końcówej, równowysokiej, — z szypułkami widlastodzielniemi, nader wietkami i lekko omszonemi, — a w rozgałęzieniach z przysadeczkami małymi, lancetowatymi; łatkach kielichokrywy niewielu- i prawie 1szeregowych; kwiatkach drobnych, białawych, nieco-kosmatych wewnątrz; ziarnczakach o 3 ościach puchowych na końcu gruczołkowatych: — pospolity w Indyach wschodnich, na Cejlonie i wyspach Oceanu spokojnego, po miejscach wilgotnych i cienistych, — a kwitnący przez cały rok; — dostarcza ziela zastósowywanego także w morzyskach, a soku używanego celem wzniecenia kichania.— (*Verbesina Lavenia* LIN.).

GAT. 3. *J. barwiński* (*A. tinctorium* CASS.), także roczne ziele — z łodygą rozpięrzchło-pokładającą się; z liśćmi lancetowatymi i ząbkowanymi; z koszyczkami o błękitnych kwiatkach, a łatkach kielichokrywy tępych; ziarnczakami 3ma, ostrymi; — dziki i uprawny nader pospolity w Chinach; — bywa tamże używanym do barwienia na błękitno.— (*Spilanthes tinctoria* LOUR.).

RODZAJ 934. **Bezmian** (*Liatris* SCHREB.). — Koszyczek 5—wielo-kwiatkowy, obupłciowy. Kielicho-

krywa niewieloszeregowa, dachówkowata. Osadnik nagi. Korony rurkowate, o gardzieli rozszerzonej, a łatkach 5ciu wydłużonych. Znamiona wystające, obłe. Ziarniczaki prawie-10żeberkowe i niemal-obłe. Puch 1—3-szeregowy,— ze szczecinkami piórkowatymi albo bródkowatymi.

GAT. 1. *B. kłosowy* (L. *spicata* WILLD.).— Ziele trwałe; którego — kłęb bulwiasty; łodyga pojedyncza, do 5' wzniesiona, prosta, obła, cokolwiek miękkiwołosa; liście równowazkie, bezogonkowe, (3" i $\frac{1}{6}$ "),— dolne nieco większe i szersze, nagie i lśnące z obu stron, nerwiste, kropkowane, w podstawie rzęsowate; koszyczki średniej wielkości, prawie bez szypuleczek w kątach małych przysadków poumieszczane wzdłuż szczytu łodygi i tworzące bardzo długi kłos; kielichokryw łatki równowazkie, nagie, tępe, przytulone, zewnętrzne krótsze od wewnętrznych; kwiatki szkarłatne. — Pospolity w Pensylwanii, Wirginii i Karolinie; kwitnie od sierpnia do października.— Kłęb woni i smaku korzenno-terpentynowo-gorzkich, należy do znakomitych leków pędzących mocz i pobudzająco-rozpędzających.— (*Serratula spicata* LIN.).

Tychże samych własności, są prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, zwłaszcza też:

GAT. 2. *B. nastroszony* (L. *squarrosa* MICX.), odróżniający się jedynie — łodygą na 4' wysoką, tęgą, nieco-rowkowaną, biało- i krótko- a szorstko-włosą; liśćmi (8" i $\frac{1}{2}$ "), z obu końców zwężonymi, brzegiem ostrymi, całkimi, tęgimi, 3nerwowymi, białawo-zielonymi, znacznie malejącymi ku górze; koszyczkami odleglegroniastymi, jajowo-podłużnymi; kielichokrywami nastroszonymi, o łatkach nieco kosmatych, tęgich i kłująco-kończystych:— rosnący wraz z tautym.

RODZAJ 935. **Sadziec** lub **Upatrek** (**Eupatorium** TOURN.).— Koszyczek 3—wielo-kwiatkowy, obupłciowy. Kielichokrywy podłużnej i 2—3szeregowej—łatki równe lub ściśle dachówkowate. Osadnik płaski i nagi. Korony rurkowatej gardziel zaledwie rozszerzona, a kraj 5wrębny. Główki zamknięte. Znamiona wystające, obłe i tępe. Ziarneczaki kątowne lub też kręśowane. Puch 1szeregowy, włosowaty, szorstki.

GAT. 1. *S. konopiasty* (*E. cannabinum* LIN.), w dawnych pismach *Szałwią polną* lub *Trankiem Śtój Konegundy*, a później *Konopnicą* mianowany.— Ziele trwałe. Kłłął poziomy, gałęzisty, z mnóstwem korzeni włóknistych różnie poplątanych i poprzerastanych. Łodyga zielna, do 5' wzniesiona, od dołu obła a ku górze niewyraźnie 6kątna i gałęzista, opylono-miękkowłosa, ciemno-czerwona, rdzenista. Liście naprzeciwległe,— najniższe ogonkowe, jajowate, całkie,— reszta zaś krótkoogonkowe, 3dzielne lub 3łatowe, a rzadziej 5dzielne lub także całkowite,— na obu powierzchniach lekko-szorstkowłose lub nagie; ich łaty lancetowate, grubopilkowane, z obu końców zwężone, długokończyste,— środkowa o $\frac{1}{3}$ dłuższa i szersza. Więcha baldaszkogronowata, końcowa, wielokoszyczkowa, ulistniona; z szypułkami szorstko- i ciso-kutnerowatemi, o maleniich przysadeczkach. Koszyczki małe, 5—7kwiatkowe; z kielichokrywą obło-wydłużoną, o 2 szeregach łatek, z których — zewnętrzne znacznie krótsze, szorstkawe i białawe w brzegu,— a wewnętrzne nagie, blado-różowawe i suche w brzegu; z kwiatkami różowymi lub szkarłatnymi i wonnymi. Ziarneczaki podłużne, 4ścienne, nagie, z drobniuchnymi gruczołeczkami na powierzchni.— Rośnie po miejscach wilgotnych w lasach, po nad rowami,

strumieniami, stawami i po bagnach w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Od bardzo dawnych czasów, używanemi bywały *korzeń i ziele Sadźca* lub *Stój Konegundy* — radix et herba Eupatorii v. Cannabinae aquaticae, v. Stae Conigundae zawierające wiele *eupatoryny*, jako lek roztwarzający, a w większych dawkach przeczyszczający i wzbudzający wymioty; także jako pędzący mocz, w zastoinach brzusznych, w puchlinie brzucha— zwłaszcza powstałej w skutek zimnicy i w. i.

W podobnych wypadkach, zalecano także

GAT. 2. *S. szkarłatny* (E. purpureum LIN.); odróżniający się — lodygą obłą lecz kręśowaną, około ogonków ciemno-szkarłatną, tylko w wiérzchołku omszoną a zresztą nagą, dętą; liśćmi całkimi, po 4 lub 5 w okręgach, długoogonkowymi i eliptycznie-lancetowatymi, ($4\frac{1}{2}$ i $1\frac{1}{2}$ "), z obu końców zaostrzonymi, piłkowanymi, z obu stron zielonymi i nagimi, marszczkowo-żyłastymi; wierzchami z podbaldaszków prawie-naprzeciwległych koszyczków 8kwiatkowych powstałą, — o szypkach omszonych i takichże przysadeczkach szydłowatych, — kielichokrywach nagich i różowych, — kwiatkach białawych ze szkarłatnemi główkami: — pospolity w Ameryce północnej, a kwitnący od sierpnia do października; — którego ziele mieści się w lekówzorze północno-amerykańskim, jako wzmacniająco-roztwarzające: — oraz

GAT. 3. *S. przerosły* (E. perfoliatum LIN.), nacechowany należycie — lodygą obłą, szaro-zieloną, tęgo-włosistą, w odziomku czasem czerwonawą, rozsochato-gałęzistą; liśćmi odstającymi, naprzeciwległymi, zrosłymi wraz podstawami, lancetowatymi, bezogonkowymi, (4 i 1 "), długo-zaostrzonymi, karbowano-piłkowanymi, pomarszczonymi, szarawo-włosistymi, spodem bledszymi i prawie-welnistymi a żyłkowanymi, — z których tylko najwyższe bezogonkowe, ale nie-zrosłe; podbaldaszkami wiązkowato poskupianymi i ułożonymi w wiechę, o odnogach nader szorstko-włosistych i takichże kielichokrywach koszyczków 12—15kwiatkowych, z kwiatkami białymi: — rosnący także i kwitnący wraz ze *szkarłatnym*; — z którym zarówno używanym bywa, a nawet jeszcze więcej cenionym — lecząc wybornie parchy.

GAT. 4. *S. wanieliowcy* (E. Dalca LIN.).— Krzew 15' dorastający; którego — pień obły, szarawy; gałęzie naprzeciwległe, rowkowato-kątowate, nagie, ku dołowi zamiast liści bliznami pokryte, tylko w końcach ulistnione — liśćmi krótkoogonkowymi, naprzeciwległymi, podłużnie-lancetowatymi, (6" i 1 1/2"), z obu końców zwężonymi i kończystymi, zaledwie-piłkowanymi, nagimi, przejrzysto-gruczołkowatymi; więchy końcowe prawie-baldaszkogronowe, o odnogach rowkowanych; koszyczki prawie bez szypuleczek, po 3—5 poskupiane, drobne, 5kwiatkowe, — o kielichokrywie wydłużono-czar-kowatej, — z łatkami zeszló-blonkowatemi, krésowanemi, nagimi, z których zewnętrzne krótsze i rzęso-wate a wewnętrzne bloniaste w brzegu, — o kwiatkach białych, dłuższych od kielichokrywy. — Rośnie w Indyach wschodnich i w Ameryce południowej; kwitnie od sierpnia do listopada. — Cała roślina nadzwyczaj przyjemnej woni, używaną bywa w miejscu w zastępstwie wanielii. — (*Wickstroemia glandulosa* SPR.).

GAT. 5. *S. léczny* (E. Ayapana VENT.). — Krzew 3' dorastający; o łodydze rdzenistej, w odziomku leżącej a wreszcie wzniesionej prosto, obłej, krésowanej, tęgiej, bardzo gałęzistej, ciszej, prawie-nagięj, zaledwie grubości pióra gęsiego, — gałązkach zrzadka włoskami pokrytych, dólnych naprzeciwległych a górnych naprzemian; liściach ułożonych odpowiednio gałązkom, krótkoogonkowych, lancetowatych, długozaostrzonych, (4" i 3/4"), lekko falistych i podwiniętych brzegiem, całkich, skórzastych, ciemno-zielonych — ale w wierzchołku brzegu i nerwach czerwonych; baldaszkogronach wietkich, niewiele-koszyczkowych i czerwono-szypułkowych, tworzących wraz nader-rozpostartą wiechę; koszycz-

kach 20kwiatkowych, ciemnoczerwono- i miękkowłosiszypuleczkowych, kątowych lub końcowych, — z przysadeczkami równowązkimi, téjże samój barwy; kielichokrywą jajową, — z łatkami równowązko-kończySTEMI, ciemnoczerwonymi i omszonymi, a obrzeżonymi błoniasto; kwiatkach równych kielichokrywie i ciemno-szkarłatnych. — Pospolity w Brazylii dziki, a uprawny w całych Indyach wschodnich, na Maskarenach i w Ameryce południowój; kwitnie od lipca do października. — Korzenie i liście gorzko-ściągająco-korzenne, woni ziarn tonkowych, zadawanymi bywają w całej Ameryce, zarówno z innymi roślinami podobnych własności u nas używanymi w lékarstwie.

RODZAJ 936. *Rozwłocznia* (**Mikania** WILLD.). — Koszyczek 4kwiatowy, obupłciowy. Kielichokrywa 4listkowa, przy podstawie 1przysadkowa. Osadnik szczupły i nagi. Korony rurka krótka, gardziel rozszerzona, kraj 5łatkowy. Główniki nieco wystające. Znamiona wystające, obłe, tępe. Ziarnczaki kątoate. Puch 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *R. przeciwjadowa* (M. Guaco H. et B.). — Ziele trwałe; z kłębem bardzo gałęzistym i głębokozapuszczającym się w ziemię; z łodygą do 30' wspinającą się na drzewa, oblą; z gałęziami rowkowanymi i ku końcom krótkowłosemi; a liśćmi jajowato-eliptycznymi, zaostrozonymi, (5" i 3"), odlegle piłkowanymi, ostro zwężonymi w ogonek 2calowy i rynienkowaty, bardzo-cienkobłoniastymi, z wierzchu szorstkawymi a spodem rudawo opilśnionymi lub nagimi; baldaszko-gronami kątowymi, tworzącymi prawie bukiet, o bardzo licznych koszyczkach poskupianych po 3 na końcach odnózek; z kielichokrywami błoniastymi i tępo-lanceto-

watemi; z kwiatkami brudno-białymi; z puchem czerwonym. — Zwykła w Kolumbii, po nad rzeką Śtój Magdaleny; kwitnie w maju. — Sławném jest użycie téj rośliny bardzo mocno wonnej i nudno-gorzkiej, tak zewnętrzne jak i wewnętrzne — przeciwko wszelkim jadom, jakoto: w ukąszeniach wężów, psów wściekłych i wszelkich innych jadowitych zranieniach, — już jako leczącej, już téż jako zapobiegającej złym skutkom.

GAT. 2. *R. stulizolistny* (*M. sophiaefolia* SPR.). — Ziele roczne, całe miękkowłose; o łodygach licznych, na 1½' wzniesionych lub rozłożonych na ziemi, cienkich, pojedynczych; liściach 2 razy piérzastodzielnych, zupełnie podobnych stulizowym, do 2" długich, jasnozielonych, — z łatkami tępemi, krótkimi, prawie spływającymi wraz; o baldaszkogronach końcowych, listnych; koszyczkach drobnych; kielichokrywach prawie dachówkowatych; kwiatkach szkarłatnawych. — Rośnie na Antyllach; kwitnie latem. — Jest ona przeczyszczająca i nader skuteczna w cierpieniach wątroby i śledziony. — (*Eupatorium sopheroides* DEC.).

RODZAJ 937. *Mitosna* (*Adenostyles* CASS.). — Koszyczek kilkokwiatkowy, obupłciowy. Kielichokrywa niewielolatkowa, 1szeregową, obłą. Osadnik szczupły i nagi. Korony rurkowatej — kraj dzwoneczkowaty, 5zębny. Główniki nieco wystające. Znamiona bardzo wystające, półoble i zewsząd gruczołeczkowate. Ziarnczaki obławe i kręskowane. Puch kilkoszeregowy, szczecinowaty, chropawy.

GAT. 1. *M. zielona* lub *alpejska* (*A. viridis* CASS.). — Ziele wieloletnie. Kłęb poziomy, często przygryziony, później wielogłowy, porośły licznymi korzonkami grubowłóknistymi. Łodyga do 3' wzniesiona, całkiem po-

jedyńcza, obło-kątowata, czerwonawa i lekko kosmatowelnista. Liści niewiele, nérkowato-sercowatych, długo- i nago-ogonkowych, (6" i 8"), niewyraźnie zatokowo-wykrawanych, o licznych nierównych i kończystawych ząbkach, spodem tylko za młodn kosmato omszonych a później nagich. Baldaszkogron bardzo gęsty; z przysadkami równowazko-szydłowatymi. Koszyczki 3—5-kwiatkowe. Kielichokrywa 3—5-łatkowa, ku końcom rzęsowata, czerwona, prawie 3 razy krótsza od kwiatków różowych,— ze znamionami téjże saméj barwy, a główkami żółtymi. Ziarneczaki podłużne, nagie; z puchem długim i białym.— Zwyczajna na Alpach i Podalpach całej Europy środkowéj i u nas w Tatrach, po nad źródłami i strumieniami na skałach wapieniowych; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Liście jéj bezwonne i kléisto-gorzkaWE, używanymi bywają od góralów jak w równiach lepieźnikowe, — a najwięcej w kaszlach długotrwałych.— (*Cacalia alpina* LIN.).

Również zastósowywaną bywa i

GAT. 2. *M. właściwa* (*A. albifrons* L. fil.), zaledwie różna— liśćmi spodem zawsze szarawo- lub białawo-kutnerowatymi, na uszkowatych ogonkach:— rosnąca i kwitnąca wraz z poprzedzającą.— (*Cacalia Petasites* LAM.).

RODZAJ 938. **Podbiał** (*Tussilago* TOURN.)

— Koszyczek wielokwiatkowy; o kwiatkach— środka niewielu, rurkowatych i męzkich, z krajem dzwonekowanym 5zębnym,— a kraju języczkowatych, kilka-szeregowych i żeńskich, z języczkiem wążiuchnym i całkim. Kielichokrywy prawie-1szeregowéj, łatki podłużne i tępe. Osadnik nagi. Szyjki środkowych zamknięte i zronione, a znamiona promieniowych oble. Ziarneczaki w promieniowych oble i gładkie, a w środkowych zronio-

ne. Puch w pierwszych kilkoszeregowy a w drugich 1szeregowy, z szecinkami cieniuchnemi.

GAT. 1. *P. pospolity* (T. Farfara LIN.), u dawnych także *Końskiém kopytem* lub *Kniatem* zwany.— Ziele trwałe, bezłodygowe: którego— kłęb nieco gałęzisty, białawy, pionowy, wydający liczne wypustki podziemne czolgające się, a pokryty mnóstwem korzonków długich: liście późne, korzeniowe, wielkie, okrągławo-kątowate, głęboko-sercowate, w brzegu czerwonawo- i kątowato-ząbkowane, z wiérzchu jasno-zielone i nagie, a spodem z młodu biało kutnerowate później zaś miętko-włosiste,— na ogonkach długich; rozszérszonych pochwiasto w podstawach, z młodu także kutnerowatych a z czasem nagich; głąbiki liczne, wezśne, wzniesione, pojedyncze, obłe, dęte, biało welniste, łuskowato-dachówkowato-przysadeczkowe, czerwonawe, 1koszyczkowe; koszyczki blisko 1" w średnicy; kielichokrywy z latek równowązkolancetowatych, równych kwiatkom, brzegiem błoniastych a w końcach czerwonawych; kwiatki blado-żółte,— środkowe zaledwie w liczbie 20, a promieniowe 200; ziarniczaki płowo-cisawe, o puchu bardzo długim i biało-jedwabistym.— Nader pospolity wszędzie po glinkach, i to najwięcej w miejscach wilgotnych; kwitnie w marcu i kwietniu.— Jeszcze do dziś dnia— ale najwięcej od ludu— używanymi bywają *korzeń, ziele i kwiaty Podbiata* lub *Kopyta końskiego*— radix, herba et flores Farfarae v. Tussilaginis v. Ungulae caballinae jako gorzko-kléjowate, w zastarzałych niezytach płuc,— a zewnątrznie na wrzody i rany; świeży sok zachwalają w zółzach.

RODZAJ 939. *Lepięźnik* (**Petasites** TOURN.).
-- Koszyczki wielckwiatkowe, często prawie-rozdziel-

nopłciowe; nibymężkie o kwiatkach promieniowych 1szeregowych, 1—5, żeńskich,— a nibyżeńskie o środkowych, 1—5, męzkich. Kielichokrywa prawie-1szeregową, z przysadeczkami u podstawy, krótsza od kwiatków. Osadnik nagi, płaski. Korony męskie rozszerzone w gardzieli, a 5zębne w kraju,— a żeńskie nitkowate i ucięte w kraju. Ziarnczaki obłe, gładkie. Puch włosisty, w męzkich dużo rzadszy.

GAT. 1. *L. pospolity* (*P. vulgaris* DESF.), w starych zielnikach *Kłobucznik*, *Carz ziele*, *Morowy korzeń*, *Podbiał szeroki*.— Ziele trwałe, bezłodygowe: z kłębem grubym, gałęzistym, cisawo-żółtym, wydający liczne wypustki podziemne na 1' długie a na 1" w średnicy, pokryty korzonkami włóknistymi; z liśćmi sercowatymi o łatach podstawowych zbliżonych, dochodzącymi stopniowo bardzo wielkich rozmiarów — bo nawet 2' w obu wymiarach, dwa razy ząbkowanymi, z wierzchu zielonymi a spodem szarawo-miękkowłosymi, niekiedy środkiem podstawy zbiegającymi na ogonek,— o zębach chrząstkowatych i czerwonawo-cisawych, — a na ogonkach bardzo długich; z głębikiem łodygowatym, prawie-równoczesnym, na 10" wzniesionym, obłym, grubym, dętym, czerwonawym, szarawo opilśnionym, rozgałęzionym w wydłużony bukiet z licznych koszyczków,— o przysadkach wielkich, lancetowatych, czerwonawych, opilśnionych po pod rozgałęzieniami, oraz przysadeczkach podobnychże małych pod szypułkami — dzierżącemi po 1—3 koszyczków; z koszyczkami około $\frac{3}{4}$ " w średnicy, a w roślinie żeńskiej znacznie mniejszymi i po 1 na szypulce; z łatkami kielichokrywy równowążko-lancetowatemi, tępcami, cisawo-czerwonawemi, lekko omszonemi i obwidzionemi brzegiem błoną;

z kwiatkami brudno-szkarłatnymi.— Dość powszechny po łąkach wilgotnych, po nad rowami i strumieniami w całej Europie; kwitnie w marcu i kwietniu.— Jeszcze dziś znachodzi się tu i owdzie po lekarniach *korzeń Lepiężnika* lub *morowy*— *radix Petasitidis*, wszelako prawie nie bywa przepisywanym: dawniej atoli używał on wielkiej sławy, jako środek roztwarzający i wzbudzający poty— najwięcej w dnie, wstrzymanych czyszczeniach miesięcznych, dychawicy, złośliwych gorączkach, a nawet w morowém powietrzu i zarazach na bydło: zewnątrz zaś liśmi leczy lud wrzody złośliwe.— (*Tussilago Petasites* LIN.).

Niemal też samo własności, przypisywano i

GAT. 2. *L. białemu* (*P. albus* HALL.), różniącemu się jedynie— liśmi okrągłjszymi, mniejszymi, z ostrém wycięciem w podstawie, dużo ostrzej ząbkowanymi i biało kutnerowato-włosistymi ze spodu: szypułkami dółnemi znacznie dłuższymi od górnych; a kwiatkami żółtawo-białymi:— dużo rzadszemu i to tylko w okolicach górskich;— którego liście, znanymi były dawniej jako *ziele Morowca kosmatego*— herba *Cacaliae tomentosae*.— (*Tussilago alba* LIN.).

PLEMIE 3.

Gwiazdoszowe (*Asteroideae* LESS.).

Koszyczki różnopłciowe, rzadziej obupłciowe lub rozdzielнопłciowe. Korony przejrzyste, przecikonośne rurkowate i umiarowo-5zębne. Szyjki w obupłciowych górą obłe. Znamion 2, równowązkich, od zewnątrz przypłaszczonech, rzadko kiedy tępych; gruczołeczki rozpostarte aż po samo omszenie.

RODZAJ 940. *Gwiazdosz* (*Aster* NEES.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, — o kwiat-

kach promieniowych 1szeregowych, języczkowatych, żeńskich, — a środkowych rurkowatych i obupłciowych. Kielichokrywy łatki kilkoszeregowy, wietko-dachówkowate, w wiérzchołkach mniej więcej zielne lub całkiem liściaste. Osadnik płaski, jamkowaty, z brzegami jamek mniej więcej ząbkowanymi. Korony promieniowe języczkowe, podłużno-eliptyczne, 3ząbeczkowe lub całkie; a środkowe 5zębno-rurkowate. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione. Puch tak promieniowy jako i środkowy kilkoszeregowy,— wszystkie trwałe, włosisty, z włosami szorstkimi i prawie-nierównodługimi.

GAT. 1. *G. Gawęda* (A. Amellus LIN.), od dawnych zwany *Gawędą małą*, *Gwiazdeczkami*, *Jaskierkami* lub *Zielem dymniczném*.— Ziele trwałe; z łodygą do 3' wzniesioną, tęgą, najczęściej czerwona, pojedynczą lub też baldaszkogronowo rozgałęzioną w wiérzchołku, pokrytą gęsto włoskami krótkimi a tęgimi i ztąd szorstkawą; z liśćmi tęgimi, — korzeniowymi wielkimi, ($2\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), jajowato-łopatkowatymi, tępymi, piłkowanymi, zwężonymi w długi ogonek i szorstkowłosymi, — a z resztą jajowato-lancetowatymi, znacznie mniejszymi i czasem prawie-całobrzegimi; z koszyczkami w baldaszkogronach, dość wielkimi, ze środkiem żółtym a promieniami błękitno-lillowymi; z łatkami kielichokrywy suchawemi ku środkowi, a w tępych końcach czerwonawemi; z puchem ostrym i dość tęgim.— Dość powszechny po wzgórzach Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawnymi czasy, *korzeń i ziele Gawędy małej* lub *dymniczne*— radix et herba Asteris attici v. Bubonii, zalecanemi bywały w opadnięciach, w przepuklinach, dymienicach i cierpieniach ocznych.

RODZAJ 941. **Przymiotnik (Erigeron DEC.)**.

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; o kwiatkach promieniowych języczkowatych, kilkoszeregowych, żeńskich, — a środkowych rurkowatych, już całkiem obupłciowych, już zewnętrznych żeńskich a wewnętrznych obupłciowych lub też męzkich. Kielichokrywy wieloszeregowej łatki równowazkie i dachówkowate. Korony promieniowe równowazko-języczkowate, — a środkowe rurkowate, z krajem uciętym i całym lub prawie-5zębnym. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki w kraju i w środku jednakowe, ściśnione, bezdzióbkowe. Puch także jednakowy, 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *P. modry* lub *ostry* (E. acris LIN.).— Ziele 2roczne: którego — korzeń mały, przygryziony, długowłóknisty; łodyga 1 lub więcej, do 1½' wzniesiona albo podnosząca się, obła, krępowana, fiołkowo-czerwonawa, najwięcej dołem krótko- i tęgawo-włosista, w wierzchołku baldaszkogronowato rozgałęziona; liście korzeniowe różyczkowato rozpostarte, łopatkowato wydłużone, tępe, zwężone w ogonek, czasem piłkowane, — łodygowe coraz mniejsze, bezogonkowe, lancetowate, — a kwiatowe prawie-równowazko-kończyste, całobrzegie, — wszystkie zaś pokrycia łodygi; baldaszkogronów odstające odnogi wysmukłe; szypułki w końcach zgrube, szorstkawe i 1koszyczkowe; koszyczki około 1" w średnicy, w środku żółte a w promieniach modrawe, różowawe lub czasem i brudno-białawe; kielichokrywa podłużna, — o łatkach równowazko-zaostrzonych, włosistych i krótszych tak od kwiatków jako i od puchu żółtawego i zbitego, wystającego później po nad korony; ziarnczaki drobnieuchne, zrzadka krótkowłose. — Pospolity pu górnych i kamiennistych spiekowiskach i pagórkach,

niemal w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem po drugi raz w sierpniu i wrześniu.— Przed czasy, używali go lekarze pod mianem *ziela Szlach-tawy modrój* lub *mniejszój*— herba *Conyzae coeruleae v. minoris* w cierpieniach piersiowych, zgadze, kwasach w żołądku, w trudném moczeniu, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w. i.

Takież samo niemal zastosowanie miewał i

GAT. 2. *P. podolski* (E. *podolicus* Bess.), odróżniony przez naszego Bessera od poprzedzającego— liśćmi wszystkimi lancetowatymi lub nawet prawie-równowązkimi, wzniesionymi, zbliżonymi; ukwitnieniem bogatszem i prawie-wiechowatém; a kwiatkami promieniowymi znacznie dłuższymi niż w tamtych— i od środkowych.

GAT. 3. *P. kanadyjski* (E. *canadensis* Lin.).— Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygą do 3' wysoką, tęgą, oblą, ku górze rowkowato-kątową, szorstko-włosistą, w wierzchołku rozgałęzioną w krótkie i pojedyncze odnogi; z liśćmi korzeniowymi różyczkowatymi, łopatkowato-lancetowatymi, zwężonymi w ogonek, ku przodowi o 3 krótkich łatkach lub 3—5 zębach krótkokończystych, z obu stron włosistymi, — łodygowymi zaś bezogonkowymi, wązko-lancetowatymi, (3" i 1/3"), długo-rzęsowymi i zwykle całobrzegimi; z wiechą ulistnioną, różgowato wydłużoną; z koszyczkami drobnymi, na szypułkach szorstkawych i zgrubłych w końcu, — o środku żółtym a promieniach białawych i maléńkich; z kielichokrywą oblawą, — o łatkach bardzo wązkich, kończystych, brzegiem biało-błoniastych, lekko omszonych; z ziarnczakami siatkowatymi, bardzo drobnymi; a puchem czerwonawym i brudno-białym. — Pochodzi z Ameryki północnej, z kąd dostawszy się do Europy, stał się miejscami nader zwykłym chwastem rosnącym massami po zaroślach, gajach, lasach, miejscach opusz-

czonych, zwaliskach, murach i rumowiskach; kwitnie od lipca do września.— W ojczyźnie zadają go, jako lek pędzący mocz, pobudzający do potów,— w puchlinach, w kamięniach moczowych, w dniewie, a nawet w biegunkach i czerwonkach.

RODZAJ 942. *Promianek* (*Stenactis* NEES.).

— Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, waziuchno-języczkowe, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywy 2—3szeregowej łatki wązkie i dachówkowate. Osadnik płaski lub wypukły, nagi, kropkowany. Główniki bezogoniaste. Ziarniczki podłużne, ściśnione. Puch promieniowy 1szeregowy, szczecinowaty i odpadający,— a środkowy podwójny, bo od zewnątrz króciuchny a na wewnątrz podobny do promieniowego.

GAT. 1. *P. roczny* (*S. annua* CASS.).— Ziele 1—2-rocne: o lodydze do 4' wzniesionej, dość-tęgiej, nieco krótko- i szorstkawo-włosej, w końcu baldaszko-gronowato rozgałęzionej; liściach naprzemianległych, ostrych,— dólnych długoogonkowych, eliptycznych, w tępych wierzchołku ciernisto-kończystych,— pośrednich, krótkoogonkowych, węższych a dłuższych, o 1 lub 2 parach ząbków,— a najwyższych bezogonkowych, wązko-lancetowatych, całobrzegich; baldaszko-gronach wietkich,— z koszyczkami odległymi, długoszypułkowymi, do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, ze środkiem żółtym a promieniami białymi i prawie-nitkowatymi; o kielichokrywach dolegających, cienkobłoniastych, zrzadka pokrytych długimi włosami.— Pierwiastkowo rośnie w Ameryce północnej po murawach, gajach, zwaliskach i rumowiskach, a dziś i w Europie już dość częsty zdziczały; kwitnie od czerwca do września.— Tameczni używają ziela w celu po-

pędzenia moczu i wzbudzenia potów.— (*Aster annuus* LIN. v. *heterophyllus* WILLD.).

RODZAJ 943. *Gwiazdziara* (*Asteromaea* BLUM.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowane, żeńskie, — a środkowe rurkowane, 5ząbkowe i męskie. Kielichokrywa o łatkach prawie-równych, 1—2szeregowych, w brzegu błoniastych a w końcach zielnych. Główniki bezogoniaste. Znamiona środka lancetowate w końcach. Ziarneczki lekko-ściśnione, 4zęberkowe, w podstawie zcieńczone, nieco-omszone i gruczolkowate. Puch jednokowy, wszędzie plewinkowaty, 1szeregowy, — o plewinkach nieco pospajanych podstawami, a w wierzchołku szczecinowato-wielowrębnych.

GAT. 1. *G. indyjska* (*A. indica* BLUM.). — Ziele roczne, na 2' wysokie; z łodygą rowkowaną, gęsto- i miękko-włosistą, w pewnych odstępach wiązkowo gałęzistą w odnogi miękko-kutnerowate i ulistnione; z liśćmi na 2" długimi i miękkowłosymi, — z których dolne już całe, już dopiero od połowy do wierzchołka wcinano-piłkowane, podłużnie-jajowate lub lancetowate, zwężone w ogonek, — a reszta bezogonkowe, — o przysadkach łopatkowato-klinowatych, w cierni zakończonych i całkich lub także piłkowanych; z koszyczkami po 1 lub 2 na końcu każdej gałęzi, o środku żółtym a promieniach modrych lub białych; z kielichokrywy łatkami kończystemi, brzegiem biało-błoniastymi i rzęsozawcami. — Zwyczajna w Indjach wschodnich i w Chinach, tak dzika jako i chodowana po ogrodach; kwitnie niemal ciągle. — W miejscu zadawaną bywa jako lek lekko ściągający. — (*Aster chinensis* LIN.).

RODZAJ 944. *Stokroć* lub *Stokrotka* (**Bellis** LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowe, żeńskie, — a środkowe rurkowane, 4—5zębne, obupłciowe. Kielichokrywy dzwonkowatej i 1—2-szeregowej — łatki listeczkowate, tępe, równe. Osadnik ostrokrężny, nagi. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, przewrotnie-jajowe, szorstkawe, — bez puchu.

GAT. 1. *S. trwała* (B. perennis LIN.), dawniej *cu-dną* mianowana, a z kwiatem pełnym *Przypoludnikiem czerwonym*. — Ziele trwałe, kłęb przygryziony, wielogłowy, na dobrym gruncie wydający często krótkie wypustki — niby łodyżki 2—4calowo podnoszące się. Liście różyczkowo rozłożone, łopatkowate, karbowano-ząbkowane, nieco szorstkawe, tępe i zwężone w dość długi ogonek. Głębiki pojedyncze, liczne, na 2—6" podnoszące się, obłe, miękkowłose i cienkie, 1koszyczkowe w wiérzchołku. Koszyczki na $\frac{1}{2}$ " w średnicy, w środku żółte, z promieniami białymi — jedynie od zewnątrz i w końcach czerwonawymi; które wszelako przez uprawę nabrać mogą wszelkich odmian barwy czerwonej, — a przytém niekiedy zwijając się rurkowato łącznie z mocniejszym wydłużaniem się środkowych — tworzą odmiany z kwiatem pełnym. Łatki kielichokrywy podłużnie-eliptyczne, tępe i rzęsowate. Ziarnczaki drobniotkie, obrzeżone. — Nadzwyczaj pospolita w odmianie pustej, wszędzie po pastwiskach, miedzach, łąkach, murawach i t. p., — a w pełnej po ogrodach całej Europy; kwitnie od marca do listopada. — Dziś już prawie wyszłe z użycia, dawniej niemało używanymi były *ziele i kwiaty Stokrotki muięjszej* — herba et flores *Bellidis minoris* v. *Symphiti minimi*, jako

środek roztwarzający, rozpędzający, lekko przeczyszczający dzieci; także w chorobach piersiowych, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w dnie.

RODZAJ 945. *Nawłóć* (*Solidago* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnoplciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, po 5—15, często odległe, języczkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowato-5wrębne, obupłciowe. Kielichokrywy zazwyczaj wydłużonej łatki liczne, dolegająco-dachówkowate. Osadnik bezplewinkowy, już całkiem nagi, już jamkowaty lub też włókienkowaty. Główki bezgoniaste. Ziarnczaki obławne, wielożeberkowe. Puch 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *N. pospolita* (S. *Virgaurea* LIN.), w dawnych zielnikach także *Prosziana Włóć* lub *Trank*.— Ziele trwałe; którego— kłęb obły, ukośny, wielogłowy, guzowaty, z licznymi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' wzniesiona, obłożona, tęga, ku górze miękkowłosa i różgowato rozgałęziona; liście obtęźnie, z obu stron lekko-włosistawe lub całkiem nagie,— dólne podłużnie-eliptyczne, piłkowane, ogonkowe i zbiegające po ogonku,— a górną podłużnie-lancetowate, węższe, bezogonkowe i niemal-calobrzegie; grona wzniesione w kątach wszystkich najwyższych liści bardzo licznie, w wiechę wielką i gęstą; koszyczki niewielkie, całkiem złoto-żółte,— o 8—10 promieniach przydłuższych, dłoniastych i 3ząbkowych,— a kielichokrywach wietkawo-dachówkowatych.— Nie rzadka w całej prawie Europie, Azji i Ameryce północnej po suchych lasach i gajach, zwłaszcza nieco górzystych; kwitnie od lipca do września.— Dawni lekarze przepisywali *ziele Proszianej Włóci* lub *przymiotowe*— herba *Virgae aureae* v. *Consolidae sarracenicae*, mające pędzić

inocz, kruszyć kamienie moczowe, oraz leczyć biegunki i krwotoki, a zewnątrznie goić rany.

GAT. 2. *N. wonna* (S odora AIT.).— Ziele trwałe: o kłębie prawie-poziomym, gałęzistym, wielogłowym, okrytym korzonkami włóknistymi, mnogimi; lodydze do 3' wzniesionój, wysmukłej a tęgiej, pojedynczej lub jedynie w wierzchołku rozgałęzionej wukwitnienie, miękkowłosej; liściach równowazko-lancetowatych, bezogonkowych, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{6}$ "), kończystych, nader licznych i gęstych, prawie-nagich, całkich lecz ostrych w brzegu, także i na nerwach głównych,— z których dolne nieco większe; gronach 1stronnych, poodginanych, tworzących wraz obszerną wiechę ostrokreżną; koszyczkach drobnych, gęsto poskupianych, 1stronnych, pomieszanych z przysadkami szydłowatymi; kielichokrywach żółtawych; a kwiatach żółtych, drobnuchnych, o niewielu promieniach.— Zwykła w południowych Stanach zjednoczonych; kwitnie od sierpnia do października.— Wonne jej liście, objęte są dotąd lekwozorem północno-amerykańskim, a używane na herbatkę pobudzającą do potów i podobnyż wymocz wysokowy: także i korzeń woni *Kuklika goździkowego*, miéwa podobneż zastosowanie.

RODZAJ 946. *Ożota* (**Linosyris** LOBEL.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny, z kwiatach rurkowatych głęboko 5wrębnych. Kielichokrywy niewieloszeregowój łatki dachówkowate. Osadnik płaski, pełen jamek z brzegami mięsistymi i zabeczkowanymi. Główki bezogoniaste, wystające. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, bezdzióbe, jedwabiste. Puch włosisty, 2szeregowy, chropawy.

GAT. 1. *O właściwa* (L. vulgaris DEC.).— Ziele trwałe: z kłębem grubym i obrzedniami pojedynczymi korzeniami włóknistymi; z łodygą na $1\frac{1}{2}$ ' wzniesioną, prawie-bezgałęźną, obłą, nagą i czerwonawą w odziumku; z liśćmi równowazko wydłużonymi, wzniesiono-odstającymi, ($2''$ i $\frac{1}{20}''$), obtęźniami, kończystymi, jasno-zielonymi, w brzegu ostrawymi; z baldaszkogronami płaskimi; z koszyczkami drobnymi, po jednym na końcu każdej odnóżki ukwitnienia; z kwiatkami złoto-żółtymi, dłuższymi od łatek kielichokrywy, zupełnie podobnych lecz mniejszych niż liście,— z których wewnętrzne szersze i biało-błoniasto obrzeżone, a wszystkie wraz wietkie.— Porasta wzgórza i góry Europy środkowej i południowej miejscami; kwitnie od lipca do września.— Roztarta, ma woń przyjemną, smak gorzkawy w liściach a słodkawy w kwiatach, ~~z~~ których oboje bywały niegdyś używanymi, jako *ziele i kwiaty Radostki* lub *Lnicy żółtej*— herba et flores Heliochrysi v. Linariae aureae.— (Chrysocoma Linosyris LIN.).

RODZAJ 947. **Głowik** (**Sphaeranthus** VAILL.).— Koszyczki liczne, poskupiane w główki, zbite, kulistawe, pomieszane z przysadkami, wielokwiatkowe, różnopłciowe; kwiatki wszystkie rurkowate, — zewnętrznych kilka szeregów żeńskich, zgrubłych, rozszerzonych i często 3zębnych, — a środkowe męskie i 5-zębne. Okrywa główki różna; a kielichokrywy 1—2—3szeregowy, wielołatkowy. Osadnik nagi. Główki bezogoniaste. Szyjka w żeńskich wrębna, a w męskich całkowita. Ziarnczaki bezdzióbe, gładkie lub lekko i drobno-włosiste; bez puchu.

GAT. 1. *G. indyjski* (*S. indicus* LIN.).— Ziele trwale; z łodygą do 2' wzniesioną lub prawie-pokładającą się, nieco-kątowatą, od samego odziomka rozgałęzioną w odnogi wzniesione, obłe i zarazem z nią samą skrzydlaste, przez zbiegające liście; z liśćmi bezogonkowymi, zbiegającymi, lancetowatymi, tępyimi lub nieco-kończystymi, prawie 2 razy piłkowanymi, z obu stron nagimi lecz kropkowanymi dołeczkowato; z główkami kulistemi, do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, po 1 na każdej szypułce piłkowano-skrzydlastej, naprzeciwległej liściowi i krótszej od niego; z koszyczkami bez liku,— o przysadeczkach jajowato-kończystych,— o kielichokrywach 4—5łatkowych,— o 8 do 16 kwiatkach drobnych, fioletowych, z których zaledwie 3 lub 4 męzkie; z ziarnczakami krótkimi, podłużnie-jajowymi.— Zwyczajny w Azji południowej i w Egipcie; kwitnie od sierpnia do grudnia.— Roślina mocno wonna, jakby *Józefek* lub *Lewanda*; zadawana w morzyskach, kurczu żołądka, w czerwiwości i w celu popędzenia moczu.

Podobnież używanym bywa

GAT. 2. *G. drobnogłówkowy* (*S. microcephalus* WILLD.), stanowiący według nowszych pisarzy tylko odmianę *indyjskiego*, odróżniającą się zaledwie— liśćmi przewrotnie-jajowato-lancetowatymi, lekko piłkowano-ciernistymi; oraz bezpiłkowemi skrzydełkami szypułek główkowych; a główkami o połowę mniejszemi i jajowemi:— oraz

GAT. 3. *G. szorstki* (*S. hirtus* WILLD.),— ziele roczne; o łodydze wysmukłej, szorstkiej, krótkogałęzistej, oskrzydłonej kędzierzawo i piłkowano-rzęsowato; liściach przewrotnie-jajowatych, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), kończystych, ku podstawie zwężonych, piłkowanych, kléistoszorstkowłosych i rzęsowatych; główkach kulistych na szypułce krótkiej, podobnej łodydze i naprzeciwlistnej; a kwiatkach ciemnoczerwono-fioletowych;— rosnący w Indyach wschodnich i na wyspach Archipelagu indyjskiego, a kwitnący prawie przez cały rok:— prócz tego zalecany w długotrwałym kaszlu.

RODZAJ 948. *Żartka* (*Grangea* ADANS.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — promieniowe 2—więcej-szeregowę, żeńskie, nader cieniučne i 3ząbeczkowe, — a środkowe obupłciowe i 5ząbkowe. Kielichokrywy 2szeregowęj łatki podłużne i tępe. Osadnik półkulisty i nagi. Głównki bezogoniaste. Szyjki promieniowe wrębne, a środkowe całkowite. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z boków ściśnione lekko, w szczycie ucięte lub wydłużone w dzióbek miseczkowato rozszerzony. Puch króciuchny, włosisto-ząbeczkowaty, osadzony na brzegu miseczki.

GAT. 1. *Ż. maderaspatńska* (*G. maderaspatana* LAM.).— Ziele roczne: którego— korzeń białawy, włóknisty; łodyga płożąca się, do 6" długa, od samego odziomka z gałęziami podnoszącemi się i — zarówno z samą łodygą— obłemi, omszonymi i krętymi; liście piérzastodzielne lub zatokowo-ząbkowane, naprzemianległe, (2" i 1"), tępe, w podstawie przedłużone w krótki ogonek, miękkie, włosiste, — o łatach podłużnych, tępych, lekko- a zatokowo-ząbkowanych; koszyczki pojedyncze na szypułkach naprzeciwlistnych i krésowanych, prawie-kuliste, — o kwiatkach drobniučných, żółtych z czasem cisawiejących.— Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie przez cały rok w ojczyźnie.— Znakomita to jest roślina, używana od tamecznych zewnątrznie do leczenia nader upartych wrzodów żrących; którą również zalecają jako roztwarzającą, uspakającą kurcze i wzmacniającą żołądek, w różnych cierpieniach nerwowych brzucha, oraz w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w puchlinie.— (*Artemisia maderaspatana* LIN.).

RODZAJ 949. *Szlachtawa* (*Conyza* LESS.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowate,— skrajne kilkoszeregowe, żeńskie, z koronami nitkowatymi i uciętymi lub 2—3ząbeczkowymi,— a środkowych nie wiele, obupłciowych albo męskich, dużo większych i 5zębnych. Kielichokrywa kilkoszeregowa. Osadnik bezplewinkowy, kropeczkowany lub włókienkowy, płaski albo wypukły. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki płasko-ściśnione, w podstawie zcieńczone, najczęściej gładkie, bezdzióbe. Puch 1szeregowy, nitkowato-szczecinowaty, zaledwie chropawy.

GAT. 1. *S. nastroszona* (*C. squarrosa* LIN.), dawniej większą, *Chlastawą*, *Pleśnikiem* i *Trankiem złotym* mieniona.— Ziele trwałe. Kłęb prawie zdrzewiały, gruby, gałęzisty. Łodyga do 3' wysoka, obła, rowkowana, często czerwonawa, szorstko-kosmata lub tylko włosista, w wierzchołku ostrokrotnie gałęzista. Liście podłużnie-jajowate, tępe, pokrycia łodygi, spodem pomarszczone,— dolne zwężone w krótki ogonek, (8' i 3"), karbowano-pilkowane,— a górne muięjsze, więćej wydłużone i bezogonkowe. Baldaszkogrony złożone z licznych koszyczków średniej wielkości, krótkoszypuleczkowych; z kielichokrywą obłą wietko- lecz nastroszono-dachówkową,— o łatkach kończystawych, ku górze zielonych i miękkowłosych a w brzegu fiołkowych; z kwiatkami blado- i brudnawo-żółtymi.— Pospolita po pagórkach i górach, oraz po suchych lasach całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawnymi czasy było w użyciu ziele *Szlachtawy więćszej*— herba *Conyzae majoris*, właściwie korzenno-wonne i gorzkawe, w osłabieniu żołądka i we wzdęciach; również jako pędzące mocz, pobudzające do potów i

lęczące świeżb: dym zaś z niego ma niszczyć pasożyty ludzkie.

GAT. 2. *S. omszona* (C. pubigera LIN.). — Krzew pnący się do 6'; z łodygą obłą, nieco-kątowatą, gdzie niedzie porosłą włosami miękkimi, rozgałęzioną w odnogi wijące się, wysmukłe, cisawo krésowane i kropkowane; z liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnie-eliptycznymi, (5" i 2"), w podstawie nieco-klinowato zwężonymi w ogonek, kończystymi, soczystawymi, ostrokończystolecz odlegle-piłkowanymi, z obu stron zielonymi ale zrzadka miękkowłosymi, — z 2—5 koszyczkami na każdej gałązce kwiatowej kątowej, wełnistej a zwislój, — o kielichokrywach przed rozkwitnięciem również wełnistych. — Dość zwykła w okolicach górskich Indyj wschodnich; kwitnie prawie cały rok. — Powszechném jest jój użycie w Azji południowej jak u nas *Pomornika*; a przytém w chorobach oczów i w wysypkach.

GAT. 3. *S. śnieżna* (C. candida LIN.). — Krzew odznaczający się pokryciem powszechném, jako zbitym i białym kutnerem; którego — łodyga 15" i wyższa, gałęzista, od dołu pokryta szczątkami ogonków odpadłych liści a górą ulistniona; liście dość - długoogonkowe, jajowate, tępe, karbowane, pomarszczono-żyłkowane, (2" i $\frac{3}{4}$ "), na gałązkach kwiatowych dużo mniejsze; koszyczki dość wielkie, po 1 na każdej szypułce kątowej lub końcowej nieco-zgrubłej, czasem razem i baldaszkogron tworzące, — o kielichokrywach oblawo-półkulistych, wietko dachówkowatych, których łatki zewnętrzne listkowate i odstające, środkowe wązko-lancetowate a wewnętrzne równowązkie i zeschno-błonkowate. — Dość częsta w Europie południowej, zwłaszcza téż na Kandy; kwitnie w czerwcu i w lipcu. — Tameczni górale

lęczą nią cierpienia niższego brzucha, żółtaczkę, trudne moczenie i czerwie u dzieci.— (*C. verbascifolia* WILLD.).

RODZAJ 950. **Komarnik** (*Baccharis* LIN.).

— Koszyczki rozdzielнопłciowe, o kwiatkach rurkowatych; z kielichokrywą kilkoszeregowo-dachówkowatą, prawie-półkulistą lub podłużną; z osadnikiem nagim, a bardzo rzadko prawie-plewinkowym. W męzkich: korony rurkowe, z gardzielą rozszerzoną a krajem 5wrębnym; główki wystające, bezogoniaste; szyjka mniej więcej niedokształcona; ziarnczaki czeze; puch 1szeregowy, włosisty, często kręty lub piórkowato-pędzelkowaty, prawie równy kielichokrywie. W żeńskich: korony nitkowate, przycięte; główek ani śladu; szyjka wrębna, wystająca; ziarnczaki rowkowato-żeberkowate, a rzadziej obłe; puch 1—wieloszeregowy, o szczytkach zaostzonych i dtuższych od kielichokrywy.

GAT. 1. *K. kléisty* (*B. glutinosa* PERS.).— Podkrzew całkiem nagi; o łodydze do 6' wysokości, spodem pojedynczej a górą rozgałęzionej, rowkowano-krésowanej, ku końcom odnóg prawie-kątowatej, gęsto kropkowanej i kléistej; liściach gęstych, krótkoogonkowych, lancetowatych, ($3\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), środkiem ostro piłkowanych, z wyjątkiem obu końców, skórzastych, troisto-nerwowych a prawie-bezżyłkowych, gęsto- i wydrążono-kropkowanych; baldaszkogronach wiechowatych, końcowych, widlastodzielnych, równowysoko-gałęzistych, z odnogami równymi liściom a podobnymi gałęziom; koszyczkach mnogich, drobnych, — o kielichokrywie równej kwiatkom, z łatkami słomiastemi postrzępanemi, — a kwiatkach drobnichnych, białawych. — Porasta pustkowie w Chili; kwitnie latem.— Odwarem ziela lęczą trudne moczenie;

a przez dalsze parowanie, otrzymują z niego gatunek żywicy rozmaicie używanéj. — (*Molina viscosa* R. et P.).

GAT. 2. *K. janowcowaty* (*B. genistelloides* PERS.).— Krzew zupełnie nagi i bezlistny: z gałęziami rowkowanemi, 3skrzydłemi,— o skrzydłach żyłkowanych, płaskich i całobrzegich; w miejscu liści z łuskami troistemi; z koszyczkami pojedynczo lub po dwa tworzącymi kłos, z wybiegłą po nad niego szypułką główną; z kielichokrywą wartółkowatą,— o łatkach zaostzonych, płaskich, i całobrzegich,— a kwiatach białawych, drobnych.— Rośnie w Chili, Peru i Kolumbii; kwitnie od wiosny do jesieni.— Z powodu swych gorzko-korzenno-żywicznych własności, używanym bywa rozmaicie, lecz najwięcej przeciw zimnicom.— (*Molina reticulata* R. et P.).

RODZAJ 951. **Gruzał** (*Tarchonanthus* LIN.).— Koszyczki wielokwiatkowe, rozdzielнопłciowe, o kwiatach wszystkich rurkowatych. W męzkich: kielichokrywa o 5 łatkach 1szeregowych i zrosłych z sobą do połowy; osadnik bezplewinkowy, szorstki; korony rurkowato-dzwonkowate, 5zębne, od zewnątrz lępkoszorstkie a wewnątrz gładkie; główki wystające, krótkoprzyrostkowe, w podstawie o 2 długich szczecinkach, na gładkich nitkach; jajnik zroniony; miódnik w postaci znacznego gruczoła nabrzętego, w szczycie zakłęsłego, naśladowującego niby jajnik wolny wewnątrz rurki korony; szyjka nitkowata, niewyraźnie-wrębna. W żeńskich: kielichokrywa o licznych łatkach w 2 szeregach; osadnik i korony jak w męzkich; pręciki zronione; gruczoł miódnikowy żaden; szyjka wystająca, wrębna w łatki 2 lęgowato-odwinięte; ziarnczaki welnisto-szorstkie, bez puchu.

GAT. 1. *G. kamforowy* (*T. camphoratus* LIN.).— Krzew 16' dorastający, a czasem i drzewo; którego — gałęzie mnogie, nieoznaczenie-kątowate, białawo-kutnerowate; liście krótkoogonkowe, skórzaste, grube, podłużnie-jajowate, prawie-tępe, (4" i 1 1/2"), całobrzegie, z wierzchu pomarszczone i szarawo-ciemnozielone, a spodem wraz z ogonkami białawo-kutnerowate; wiecha wielka, końcowa, nieco ulistniona, okryta pilśnią cisawo-żółtą i gęstą; koszyczki kubkowate, z kielichokrywą krótszą od ich 16—20 kwiatków cisawo-żółtych.— Zwyczajny na Przylądku Dobrej nadziei; kwitnie od czerwca do września.— Wszystkie części są woni szałwiowo-kamforowej, a smaku ostro-korzennego; dla tego też używanym bywa — ale najwięcej zewnętrznie — jak u nas *Szałwia*.

RODZAJ 952. *Szałwisz* (*Blumea* DEC.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — skrajne kilkoszeregowe, żeńskie, prawie-nitkowate, ucięte lub niewyraźnie - 2 — 3ząbeczkowe, — a środkowe nieliczne, męskie, obszerniejsze, obłe i 5zębne. Kielichokrywy kilkoszeregowej łatki prawie-dachówkowate, równowązkie i ostrokończyste. Osadnik płaski, nagi lub szorstko-włókienkowy. Główki 2-ogoniaste. Ziarnczaki obławe. Puch 1szeregowy, włoskowaty i zaledwie szorstkawy.

GAT. 1. *S. balsamiczny* (*B. balsamifera* LESS.). — Krzew na 8' wysoki, z mnóstwem gałęzi prostych i zwłaszcza ku końcom białawo opilśnionych; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, kończystymi, (12" i 3"), w podstawie zwężonymi i głęboko-piérzastodzielnie wcinanymi w 4—6 łat równowązko-lancetowatych, całobrzegich, — a zresztą 2 razy piłkowanymi nierówno, pomarszczono

żyłastymi, z wierzchu szarawo- a spodem biało-kutnerowatymi; z baldaszkogronami wielkimi, wiéchowatymi, wietkimi, — o szypułkach szarawych a kutnerowatych biało, — o podobnychże kielichokrywach, przy tém obłych i prawie-szydłowato-łatkowych, — a kwiatach cisawo-żółtawych. — Tak dziki jak i chodowany, pospolitym jest niemal w całej Azji południowo-wschodniej; kwitnąc prawie przez cały rok. — Cała roślina woni szałwiowej a smaku gorzkiego, używaną bywa nader powszechnie w ojczyźnie, jako lék podniecający, przeciwkurczowy, pobudzający do potów i ułatwiający odpłwanie. — (*Conyza balsamifera* LIN.).

RODZAJ 953. **Oman** (*Inula* GART.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, jęczyczkowate lub prawie-rurkowate, żeńskie albo płonne, 3wrębne, — a środkowe rurkowate, obupłciowe, 5zębne. Kielichokrywa kilkoszeregowy, dachówkowaty. Osadnik nagi, płaski lub nieco wypukły. Główniki w podstawie 2szczetne. Ziarnczaki obłe lub też 4graniaste. Puch jednostajny, 1szeregowy, włoskowaty, szorstkawy.

GAT. 1. *O. prawy* (I. *Helenium* LIN.), także *Dziwiosilem* mieniony. — Ziele trwałe. Kłęb pionowy, gruby, nieco obrączkowany, gałęzisty, zewnątrz ciso-czerwony a wewnątrz białawy, tu i owdzie z korzonkami włóknistymi. Łodyga do 6' wzniesiona, gruba, obłowielorowkowa, cokolwiek szorstkawa-kosmata — zwłaszcza ku wierzchołkowi, gdzie często dzieli się na krótkie gałązki kwiatonośne. Liście korzeniowe podłużnie-jajowate, (1' i 5"), zwężające się w ogonek, tępe lub kończyste, z wierzchu zielone i krótkowłose a spodem szaro-kutnerowate, nierówno- i tępo- a gęsto-ząbkowane, lekko po-

marszczone; łodygowe znacznie mniejsze, (6" i 3"), lecz jeszcze zwężone w króciuchny ogonek; a najwyższe najmniejsze, prawie-sercowato obejmujące łodygę i kończyste. Koszyczki pojedyncze na końcu łodygi i gałązek, do 3" w średnicy; z łatkami kielichokrywy zewnętrznemi listkowatemi, wielkiemi, z podstawy jajowatej lancetowato-kończystemi, prawie-ząbkowanemi, szarokutnerowatemi, odstającemi, — pośredniemi tępo-lance towatemi i nastroszonemi, — a wewnętrznemi prawie-łopatkowato zwężonemi, suchemi i cisemi; z kwiatkami złoto-żółtymi. Ziarnczaki mocno wydłużone, 6ścienne, krésowane; o puchu dłuższym od nich, szorstko-włosi stym.— Rośnie w okolicach górzystych Europy środkowej i południowej, oraz Azji średniej; kwitnie od lipca do września.— Jednym ze znakomitych leków, od Hipokratesa aż do naszych czasów utrzymujących się w użyciu, był *korzeń omanowy*— *radix Enulae v. E. campanae v. Helenii*, woni mocnej i właściwie przenikliwej, a smaku ilczasto-gorzakowo-ostrego i przytém klójowatego. Jest on wzmacniająco-roztwarzający, pobudzający zwłaszcza błony śluzowe, ułatwiający oddzielanie, wzbudzający poty, pędzący mocz; dla tego zadawanym bywał nader często — w wozgrzywości dróg pokarmowych, w zastoinach wątroby i brzucha niższego, w śluzotokach wszelkich, w przeciąglém zapaleniu płuc, w dychawicy wozgrzywej, — a szczególnie we wszelkich jawnych lub wpędzonych w wewnątrz wyrzutach skórnych.— (*Corvisartia Helenium. MERAT.*).

GAT. 2. *O. lépki* (*I. viscosa* DESF.), u dawnych ziolopisów łącznie ze *Szlachtawą większą* zwana jeszcze *Chlastawą*, *Trankiem złotym* i *Pleśnikiem*— *większymi*.— Ziele trwale rzeczywiście do *Szlachtawy* podobne, do 3'

wysokie, o licznych a krótkich gałązkach ku wierzchołkowi łodygi szorstkiej, włosistej i lépkiej; którego — liście skupione, prawie-lancetowate, zaostrome, (2" i $\frac{1}{3}$ "), samym środkiem zrzadka piłkowane z wyjątkiem górnych często całobrzegich, ogrubnie, pokryte włoskami krótszymi gruczołonośnymi i dłuższymi bezgruczołowymi — a ztąd lépkawe; koszyczki liczne, końcowe i kątowe, tworzące wraz długą i groniastą wiechę, po 1—2 na szypułkach nieco krótszych lub prawie równych liściom; łatki kielichokrywy równoważkie, zaostrome, w brzegu biało błoniaste; kwiatki promieniowe nieco odległe — a wszystkie żółte. — Pospolity po wybrzeżach morskich, po murach i miejscach słonecznych w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Ziele woni przenikliwej, a smaku ostro-gorzko-korzennego, używaném było dawniej jako *ziele Szlachta-wy większej* — herba *Conyzae majoris*, w morzyskach, zatrzymaniu moczu i czyszczeń miesięcznych, oraz w padaczce. — (*Erigeron viscosum* LIN. *Conyza viscosa* HOST.).

Też same skutki lékarskie, przypisywano także

GAT. 3. *O. łąkowemu* (*I. britannica* LIN.) — z kłębem rozpląającym się i wydającym liczne wypustki podziemne; z łodygami licznymi, do 3' wzniesionymi, od połowy gałęzistymi tak — iż najniższe przewyższają wierzchołek, krésowanými; z liśćmi w obu końcach zwężonymi, przytępionymi, obejmującymi łodygę, najczęściej tylko ku podstawie piłkowanymi, z wierzchu zwykle nagimi a spodem zarówno z łodygą kosmatymi; z koszyczkami do 2' w średnicy, po 3—4 na każdej gałęzce, prawie równowysokimi i szypułkowymi; z łatkami kielichokrywy wszystkimi w końcach listkowatymi, welnistymi lub jedwabistymi, wietko-dachówkowatymi, równoważkiami i długokończystymi; z kwiatkami złoto-żółtymi, z których promieniowe wązko-tasiemeczkowate: — dość pospolitemu po łąkach wil-

gotnych, na namuliskach i po nad wodami, w całej Europie i w Azji środkowej; — którego prócz tego kwiaty, bywają często zbierane zamiast pomornikowych: — także i

GAT. 4. *O. niemieckiemu* lub *wiązkowemu* (*I. germanica* LIN.): odróżniającemu się głównie — łodygą 2stopową, tęgą, prawie pojedynczą, tylko w wierzchołku rozgałęzioną w baldaszkogron, podnoszącą się, nieco-kątowatą i kosmatą; liśćmi licznie zbliżonymi, podłużnie-sercowatymi, obejmującymi, nieco złożonymi w podłuż, z wierzchu prawie nagimi lub lekko-włosistymi, spodem żyłasto-pomarszczonymi, i kosmato-omszonymi, a z obu stron gruczołkowato-kropkowanymi i ztąd ostrawymi, — z których tylko dolne niewyraźnie-ząbkowane, górne zaś całobrzegie; z koszyczkami średniej wielkości, po 3—4 na końcach gałązek jakby w baldaszkogronki poskupianymi, a w całości tworzącymi ściśły i równowysoki baldaszkogron; z kielichokryw podłużnych łatkami lancetowato-kończystymi i poodginanemi; z kwiatkami żółtymi, o promieniach krótkich a wąskich: — rosnącemu po miejscach słonecznych w Anglii i Europie środkowej, a kwitącemu od czerwca do sierpnia; — którego ziele zwano dawniej *zielem Omana niemieckiego* — herba *Inulae germanicae v. palatinae*.

GAT. 5. *O. wiérzbolistny* (*I. salicina* LIN.). — Ziele trwałe: o łodydze podnoszącej się, tęgiej, kątowatej; liściach lancetowatych, kończystych, tęgich, w brzegu bardzo ostrych, mniej więcej wzdłuż złożonych, z wierzchu nieco lśnących; koszyczkach dość wielkich, po 1—3 na końcach zgrubłych szypulek, — z kielichokryw łatkami podłużnie-lancetowatemi i gangrenowatemi w końcach, — a kwiatkami żółtymi. — Rośnie najwięcej po górskich łąkach w Europie; kwitnie latem. — Z niego *korzeń dymniczny żółty* — *radix Bubonii lutei*, podobny we własnościach i skutkach do tegoż z *Gawędy*, zarówno używanym bywał jak i tamtej, — lecz najwięcej do leczenia ran jadowitych, a zwłaszcza ukąszeń psa wściekłego.

GAT. 6. *O. rozłupolistny* (*I. crithmifolia* LIN.), dawniej *Kowniatkami* zwany.— Podkrzew cały nagi; którego — łodyga do 4' podnosząca się, zwykle pojedyncza; liście liczne, gęste, równoważkie, mięsiste, gładkie, całobrzegie, górne 1- a dólne 3-kończyste, z obu stron zielone, w kątach z nierozwiniętymi gałązeczkami; kosszyczki 1" w średnicy, po 2—3 na końcu szypulek przysadkowych i mocno zgrubłych,— z łatkami kielichokryw równoważko-szydłowatymi, tęgiemi i dolegającymi, a kwiatkami żółtymi.— Nader częsty po brzegach morskich w Europie południowej i Anglii; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Słona ta roślina, zadawaną bywała dawnymi czasy jako pędząca moc; a jeszcze i dziś wydobywają z niej węglan sodowy.— (*Limbarda tricuspis* CASS.).

RODZAJ 954. *Plesznik* (*Pulicaria* GÄRTN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate lub wązko-rurkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy wietko-dachówkowatej i niewieloszegowej — łatki równoważkie. Osadnik płaski, dołączkowy, nagi. Główki w podstawie ogoniaste. Ziarnczaki obłe, omszone, bezdzióbe. Puch jednostajny, w 2 szeregach,— w zewnętrznym króciuchny, ząbeczkowaty i jakby koronka,— a w wewnętrznym z 10 lub 20 szczecinek chropawych.

GAT. 1. *P. właściwy* (*P. vulgaris* GÄRTN.), u dawnych ziółopisów *żółtym* i *mniejszym*, oraz *Śpiwrzodem* *mniejszym* mieniony.— Ziele roczne: z łodygą wzniesioną na 15", obłą, wraz z liśćmi nieco kosmatą, bardzo rzadko zaś nagą,— już z odziomka już dopiero od połowy odstająco rozgałęzioną; z liśćmi obejmującymi

łodygę, podłużnymi lub prawie-łopatkowatymi, falistymi, tępymi lub krótko-kończystymi, pokrycia łodygi; z gałązkami kwiatowemi naprzeciwlistnemi; z koszyczkami końcowymi albo kątowymi, małymi, krótkoszypułeczkowymi; z łatkami kielichokrywy równowążkami, kończystymi, kosmatymi, prawie równemi środkowi koszyczka, prawie-płaskimi; z kwiatkami żółtymi, a promieniami tak krótkimi, iż je zaledwie spostrzedz można.— Pospolity po namuliskach i odłogach wilgotnych, oraz po rowach Europy i środkowej Azji; kwitnie od lipca do października.— Wzrządza on swą odrażającą wonią kichanie i wypędza pchły; a dawniej *ziele Plesznika* lub *Szlachtawy mniejszej*— herba *Pulicariae* v. *Conyzae minoris*, zalecaném bywało w biegunkach.— (*Inula Pulicaria* LIN.).

GAT. 2. *P. przeciwczzerwony* (*P. dysenterica* GÄRTN.), w starych zielnikach *Szlachtawa* lub *Trank złoty*— *średnie*.— Ziele trwałe: którego— kłąb poziomy, gałęzisty, żółto-cisawy, porośły zewsząd korzonkami włóknistymi; łodyga prawie - wełnisto kosmata, na 2' wzniesiona, baldaszkogronowato gałęzista— w odnogi górne kwiat- i liścio- a dólne tylko liścio-nośne, często wyższe od niej; liście liczne i gęste, sercowato-wydłużone, poniżej połowy lekko zwężone, obejmujące łodygę, kończyste, wykrawano - ząbkowane, z wierzchu prawie-nagie a spodem pomarszczone i cienko- a szarokutnerowate; koszyczków zwykle po 3 na końcu łodygi i każdej gałęzi kwiatonośnej, szypułkowych i na 1" w średnicy,— z łatkami kielichokrywy równowążkami, szydełkowato-kończystymi, miękkimi, lekko opilśnionemi i zabarwionemi brzegiem, z których zewnętrzne najmocniej poodginane i nieco mniejsze; kwiatki żółte, pro-

mieniowe wążutkie. — Rośnie tam gdzie i poprzedni; kwitnie od lipca do września. — Niegdyś używanymi bywały w czerwonych i krwotokach, *korzenie i ziele Szlachtawy średniej* lub *Pomornika szwedzkiego* — radix et herba Conyzae mediae v. Arnicae suedensis, woni mydła a smaku ostrokorzennego; a nawet w handlu, zwłaszcza korzenie, tamtych miejsce zastępują. — (*Inula dysenterica* LIN.).

GAT. 3. *P. wonny* (*P. odora* REICHB.). — Ziele wieloletnie: o kłębie obrosłym mnóstwem korzonków długich i czarniawych; łodydze do 1½' wzniesionej, prawie-pojedynczej, kosmato-welnistej; liściach miękkich, kosmatych, ząbkowanych zrzadka i drobno, — dólnych jajowatych i ogonkowych, — a górnych sercowato-lancetowatych, obejmujących łodygę i kończystych; koszyczkach zaledwie 2—3 na samym szczycie łodygi, szypułkowych i na 1½" w średnicy, — z łatkami kielichokrywy prawie-ościsto wydłużonemi i długowłosistemi. — Porasta góry w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Korzeń przyjemnej woni i smaku korzenno-gorzkiego, zadawanym bywa jeszcze i dziś we Francji południowej i we Włoszech, zupełnie jak *Omana prawego*. — (*Inula odora* LIN.).

RODZAJ 955. **Wolook** inaczéj **Kolotocznik** (*Buphthalmum* NECK.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie, — a środkowe, rurkowate, w podstawie zwężone, 5wrębne, obupłciowe. Kielichokrywy kilkoszeregowéj łatki długo kończyste. Osadnik cały okryty plewinkami, wyrównywającemi kwiatkom środka. Ziarniczaki promieniowe 3graniaste i wązko-3skrzydelkowe, — a środkowe płasko-ściśnione i z 1ém

skrzydełkiem na brzegu wewnętrznym. Puch wszędzie jednostajny, wieńcowaty, zeschły i włosisto-ząbeczkowaty.

GAT. 1. *W. wiérzbolistny* (*B. salicifolium* LIN.).— Ziele trwałe; z kłębem gałęzistym i wielogłowym; z łodygą na 2' wzniesioną, krésowaną, kosmatą, czasem tylko o 1 lub 2 wzniesionych gałązkach; z liśćmi korzeniowymi ogonkowymi, szeroko-jajowatymi,—pośrednimi podłużnymi, tępymi i bezogonkowymi,—a najwyższymi obejmującymi łodygę, lancetowatymi i kończystymi,— przy tém wszystkimi nieco-pilkowanymi, troisto-nerwowymi, z obu stron pokrytymi niezbyt gęsto włoskami miękkimi i krótkimi, a to najwięcej po nerwach; z koszyczkami końcowymi, pojedynczymi, dość wielkimi,—o kielichokrywie kosmatéj, z łatkami odstającemi, jajowato-lancetowatemi, wewnętrznemi węższemi od zewnętrznych i aż prawie równowązkiemi,—o kwiatach żółtych, promieniowych 3—5zębnych,—a plewinkach osadnikowych równowązki i ciernisto-konczystych.— Dość zwykły po wzgórzach, górach i przedalpach, począwszy od środka aż na południe Europy; kwitnie od lipca do września.— Górale włoscy i tyrolscy cenią go nadzwyczaj, w razach wszelkich ukąszeń jadowitych—aż do wścieklizny,—zadając nawet i w wielu innych cierpieniach.

RODZAJ 956. *Zaćmienica* (*Eclipta* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnoplciowy; kwiatki promieniowe krótko- i wązko-jęczyzkowe, żeńskie,—a środkowe rurkowate, 4zębne i obupłciowe. Kielichokrywy 2szeregowéj łatki jajowato-lancetowate i kończyste. Osadnik płasko-wypukławy,—o plewinkach równowązkonitkowatych, w szczycie rzęsowatych i prawie równych ziarnczakom. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki promienio-

we 3graniaste,— a środkowe ściśnione, z boków ostroguziczekowate, w szczycie bezbronne lub też króciuchno 1—3ząbeczkowe, za młodu także omszone; bez puchu.

GAT. 1. *Z. leżąca* (E. prostrata LIN.).— Ziele roczne: którego — łodyga leżąca na ziemi, do 5' długa, bardzo gałęzista, zgrzeblowata, tu i owdzie korzeniopustna,— z gałęziami podnoszącymi się, tęgiemi i przylegająco-włosistemi; liście prawie-bezogonkowe, podłużnie-lancetowate, kończyste, (2" i $\frac{3}{4}$ "), w podstawie zwężone, z rzadka drobno-piłkowane, lekko faliste, ostre i zgrzeblowate na obu powierzchniach, cisawo-zielone; koszyczków po 1—2 w kątach liści, na 1całowych szypułkach, — z 10 łatkami kończystemi w kielichokrywie, — ze środkiem płaskim, zielonawym,— a 10 promieniami. — Rośnie w Azji południowej; kwitnie prawie ciągle.— Cała roślina ostro-gorzko korzenna, używaną bywa w miejscu w niemocach żołądka, brzucha niższego, dnie, bólu zębów i wyrzutach skórnych.

GAT. 2. *Z. wzniesiona* (E. erecta LIN.); różniąca się — wzrostem 2stopowym; liśćmi lancetowatymi, odlegle-piłkowanymi, bezogonkowymi i podginanymi; — rosnąca także w Indyach wschodnich, lecz przytém i w Ameryce południowej; — dostarcza soku łączącego dychawicę, bóle głowy i różne wyrzuty skórne, — a służącego zarazem do barwienia włosów na czarno.

RODZAJ 957. *Georginia* (Dahlia CAVAN. *Georgina* WILLD.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, jęczyczkowate, żeńskie lub płonne, — a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywa podwójna; w wewnętrznej łatek listkowatych, 1szeregowych, odstających albo odgiętych, zwykle 5,— a w wewnętrznej 12 lub 20, prawie-2szeregowych, długich, w końcu błoniastych,

w podstawach zgrubłych i zrosłych z sobą. Osadnika płaskiego plewinki błonkowate, podłużne i niepodzielne. Główki z przyrostkami, ale bezogoniaste. Ziarnczaki jednostajne wszędzie, podłużnie - przewrotnie - jajowe, ściśnione od przodu, a w szczycie niewyraźnie 2rogie; bez puchu.

GAT. 1. *G. pstra* (D. variabilis DESF.).— Ziele trwałe. Kłęb krótki a gruby, z licznymi bulwami wisior-kowatemi, wiązkowemi, podłużnemi, z obu końców zeicń-czonemi, do 6" długimi a czasem przeszło i 2" w śred-nicy. Łodyga do 6' wzniesiona, obła, gruba, często dęta, grubo krésowana, nieoszroniona, naga lub téż z rzadka krótkowłosa, naprzeciwnie-gałęczista. Liście zbie-gające, piérzastodzielne, naprzeciwnie, całe, nagie i lśnące, albo zrzadka na powierzchni dólnej i brzegiem pokryte włoskami przylegającymi a tęgimi; z tych naj-niższe piérzastodzielne, z łalami dólnemi troistemi lub nawet jeszcze raz piérzastodzielnie wcinanemi,— resztą jajowato-eliptycznemi, brzegiem ostropilkowanemi i koń-czysto wybiegłemi; wyższe zaś pojedynczo - piérzasto-dzielne, dalej 3łatowe, aż najwyższe całkowite,— którym często i odziomkowe bywają całkiem podobne. Koszyczki okazałe, do 4" w średnicy dochodzące, w odmianach sztucznie wyprowadzonych prawie zawsze o kwiatach pełnych w przeróżnych połączeniach odcieniów wszel-kich barw; z kielichokrywy łatkami zewnętrznemi ziel-nemi, prawie - eliptycznemi, nagiemi, wielonerwowemi, już w pąku poodginanemi,— a wewnętrznemi 2 razy dłuższemi, podłużnemi, w brzegu zeschę-błoniastemi i ubarwionemi.— Pochodzi ona z Meksyku: lecz dziś zyskała cześć i najpowszechniejsze obywatelstwo po ogrodach całego świata, gdy bulwy jej wyjęte z ziemi

dają się wygodnie przezimowywać; kwitnie od czerwca do grudnia.— Bulwy właściwej woni i smaku ostrogorzkawo-nudnego, bardzo bogate w inulinę i kwas będzwinowy, zadawanemi bywają w ojczyźnie w morzyskach, wzdęciach, dolegliwościach żołądkowych; oraz jako środek wzbudzający poty i pędzący mocz: uprawne zaś dużo łagodniejsze w smaku, jadają jak my słonecznikowe.

RODZAJ 958. *Trójprątka* (*Siegesbeckia* LIN.), także *Kozierza*.— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, jęczykowate lub niekształtne, 2—3zębne, żeńskie, — a środkowe rurkowane, 5wrębne i 5pręcikowe lub 3wrębne i 3pręcikowe, obupłciowe. Kielichokrywa 2szeregowy, — o łatkach zewnętrznych 5, równowązko-łopatkowatych, roztwartych i pokrytych włosami gruczołonośnymi, — a wewnętrznych nawpół otulających promieniowe ziarniczki, wzniesionych i z podobnymże porostem lecz tylko na grzbiecie. Osadnika płaskiego płewinki podłużnie-jajowate, całkiem otulające ziarniczki. Ziarniczki wszystkie jednakowe, podłużnie-przewrotnie-jajowe, prawie 4graniaste, od wewnątrz wgięte. Puch żaden.

GAT. 1. *T. wschodnia* (*S. orientalis* LIN.).— Ziele roczne: z łodygą do 5' wzniesioną, szorstko-włosistą, kręśowaną, w górze naprzeciwlegle rozgałęzioną w odnogi zarówno z łodygą czerwono-cisawę; z liśćmi ogonkowymi, odstającymi, z obu stron — lecz zawsze więcej z wierzchu — ostrymi, nieumiarowo- i tępo-piłkowanymi, troisto-nerwowymi, — z których dolne jajowate, (5" i 2½"), tępe, zwężone w dość długi ogonek, w podstawie prawie sercowato-3kątne albo też klinowato wydłużone, — a górne krócej-ogonkowe, mniejsze

i węższe, tępo-kończyste, a w podstawie klinowate; z koszyczkami— na widlastodzielnych gałązkach kwiatnych — dość długo- i cienko-szypułkowymi, — o kielichokrywach zarówno z szypułkami zbity gruczołonośno-włósiстых, powstałych z łątek zewnętrznych równowązkich i tępych, a wewnętrznych przewrotnie-jajowato wklęsłych ale o pół krótszych, — o kwiatkach żółtych, z promieniami bardzo krótkimi.— Zwykła w Indjach wschodnich i w Chinach, oraz w Ameryce południowej dość częsta; kwitnie prawie przez cały rok.— Ziela balsamiczno-gorzkiego, używają Chińczycy w trudnym moczeniu i cierpieniach kamieniowych, w dzie i w upławach.

PLEMIĘ 4.

Starcowe (Senecionideae LESS.).

Korony środkowe, umiarowe i przejrzyste. Szyjki w końcu obłe; w kwiatkach żeńskich wrębne w 2 ramionka równowązkie, w szczycie pędzelkowate lub ucięte, niekiedy po nad pędzelek wybiegłe w krótki ostrokreżek albo nadrostek wężuchny i wstecz szorstki. Gruczolki znamionowe w rzędkach przyszerzszych i wystających, a przedłużone aż do podstawy nadrostka, ostrokreżka lub pędzelka.

RODZAJ 959. *Przenikla* (*Unxia* LIN.). — Koszyzek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych około 5, żeńskich, z języczkiem jajowatym, małym, — tyleż środkowych rurkowatych, 5zębnych i męskich. W kielichokrywie kulistawej łątek jajowatych — także 5. Osadnik nagi. Głównki bezogoniaste. Ziarnczaki jajowe, ściśnione, twarde, gładkie, ze znamięczkiem bocznym; bez puchu.

GAT. 1. *P. kamforowa* (U. camphorata LIN. fil.). — Ziele roczne; o korzeniu włóknistym; łodydze 2' wysokości, wysmukłej, obłej, krésowanej, widlastodzielnej z trzecią pośrednią gałązką niedokształconą, kosmatoszorstkowłosój; liściach krzyżowo skupionych na końcach gałęzi, bezogonkowych, lancetowatych, ($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{6}$ "), kończystych, błoniastych, 3—5nerwowych lecz bezżyłkowych, miętko-kosmatych; koszyczkach wielkości grochu, w rozwidleniach łodygi i kątach liści, z kwiatkami, żółtymi; ziarnczakach od zewnątrz modrawo-zielonych, zresztą czarnych.— Porasta miejsca piaszczyste na Surynam; kwitnie latem.— Woń ma przenikliwą kamfory, i sprawia też rzeczywiście nader mocne poty jak tamta.

RODZAJ 960. *Okolka* (*Acanthospermum* SCHIRANK.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopleciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, żeńskie, z języczkami kapturkowatemi, — a środkowe żeńskie, rurkowate i 5-zębne. Kielichokrywa 1szeregowa, o 5 łatkach eliptycznych wklęsłych. Osadnika płaskiego plewinki— zewnątrzne otulające jajniki promieniowe, na zewnątrz uzbrojone kolczykami zielnymi i haczykowatymi, — wewnętrzne zaś wklęsłe i ząbeczkowane w wierzchołku. Główki bezogoniaste, z przyrosteczkami. Szyjki wrębne, ze znamionami podginanemi i nagiem w końcach. Ziarnczaki środkowe płonne, — a promieniowe obwinięte w plewinki osadnikowe kolczyste, ściśnione, tępe, ku podstawie zcieńczonc. Puch żaden.

GAT. 1. *O. rzepieniowata* (A. xanthioides DEC.). — Ziele trwałe; którego— łodyga płożąca się, na 1' długa, obła i troisto-gałęzista w odnogi krótkowłose; liście naprzeciwległe, jajowate, ($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{2}$ "), kończyste, w podstawie klinowate i całobrzegie, a zresztą piłkowane,

nagie, spodem kropkowane z rzadka i czasem włosczkowe, troisto-nerwowe, na krótkich ogonkach; koszyczki drobne, końcowe, pojedyncze, na $\frac{1}{2}$ całowych szypułkach, — z kielichokrywą dzwonkową, zrzadka włoskowatą, — z kwiatkami żółtymi, promieniowymi 8 a środkowymi 10; ziarnczakach zamkniętych w plewinkach osadnika obejmujących je torebkowato, przedziurawionych w szczycie, ściśnionych, rowkowato-kątowatych, pokrytych licznymi haczykowatymi i cisymi kolcami. — Rośnie jako chwast w Ameryce południowej; kwitnie w sierpniu. — Gorzkiego jej korzenia i ziela, używają tameczni na wzmocnienie dróg trawienia.

RODZAJ 961. **Rzepień** (*Xanthium* TOURN.).

— Koszyczki oddzielnopłciowe. W męzkich: kielichokrywy kulistawej i wielokwiatowej, łatki wolne i 1szeregowe; osadnik obły, plewinkowaty; korony maczugowato-rurkowate, drobno-włosiste, 5zębne; pręcików nitki zaledwie przyrosłe do korony, a główki wolne i bezogoniaste; znamiona 2, zrosłe. W żeńskich: kielichokrywa jajowa, zrosłolatkowa, 2kwiatkowa, haczystociernista, o 1—2 sterczących dzióbkach; korony nitkowato-rurkowate; pręciki żadne; znamiona 2, równoważkie, rozchodzące się, z boków brodawczkowate. Ziarnczaki ściśnione, zamknięte ostatecznie w komorach okrywy ztwardlęj i 2komorowęj.

GAT. 1. *R. pospolity* (X. *Strumarium* LIN.), w dawnych zielnikach *Rzepiem średnim* lub *świnim* i *Rzepikiem* mianowany. — Ziele roczne: którego — łodyga na 2' wzniesiona, obła, nieco-kątowata, bezbronna, zgrzeblowato-miękkowłosista, ostrawa, często czerwona-wa; liście naprzemianległe, ogonkowe, prawie-3kątnie-sercowate, niewyraźnie-3łatowe, kątowato-ząbkowane,

3nerwowe, szarawe spodem, a z wierzchu ostrawe— przez włosy tęgie i przylegające poosadzone na guziczkach; koszyczki brudno-żółte, poskupiane w kłosowate grona końcowe lub też kątowe, gdzie— męskich kilka wielkości grochu w wierzchołku, a żeńskich wielkości ziarna jęczmienia w podstawie dużo więcej i prawie bez szypulek poosadzanych bywa; kielichokrywa żeńska o 2 łatkach tuléjkowato skręconych, obejmujących w sobie jakby w komorach po 1 słupku, zczasem twardniejąc— dorasta w owocowaniu wielkości orzecha laskowego, nabiera postaci jajowej i obok pokrycia gęsto haczykowatymi cierńkami— zakończy się w 2 rogi proste, naśladując jakby nasiennik owocu.— Pospolity po gruzach, pustkowiach, około plotów i dróg w całej Europie, w Azji środkowej i w Ameryce północnej; kwitnie od lipca do września.— Dawniej *ziele i nasienie Rzepnia* czyli *Lopiana mniejszego*— herba et semen Lappae minoris, zadawanemi bywały jako lek roztwarzający, przeciwzłzowy, pędzący mocz; korzeń zaś na poty.

RODZAJ 962. **Bożybyt** (*Ambrosia* TOURN.)

— Koszyczki oddzielnopłciowe. W męskich: kielichokrywa wydatna, wielokwiatkowa, o łatkach wieloszeregowych i zrosłych w miseczkę łusczakowatą; osadnik nagi; korony rurkowane, krótkie, 5zębne; pręcików nitki króciuchne, a główki wolne; jajnika ślad. W żeńskich: kielichokrywki 1kwiatkowe i zrosłateczkowe, licznie skupione i pomieszane z przysadeczkami, otoczone kielichokrywą spólną wolno-łatkową; korona i pręciki żadne; znamiona wydłużone, nitkowate, wystające. Ziarnczak zamknięty w kielichokrywie trwałej, kątowatej, dzióbatéj lub rogatéj.

GAT. 1. *B. nadmorski* lub *właściwy* (*A. maritima* LIN.). — Ziele roczne; o łodydze 3' dorastającój, wzniesionój, gałęzistój, miętko-kosmatój; o liściach prawie 2 razy piérzastodzielnych, górnych naprzemian- a dólnych naprzeciw-ległych, zwężonych w ogonek, (5" i 4"), szarawych i miętko- lub prawie jedwabisto-włosistych, — z łatanami dólnemi jeszcze drugi raz piérzasto weinanemi, a górnemi coraz mniej i aż przechodzącemi w końcu w zatokowato-ząbkowane, — z łatkami tępemi lub z ostrym koniuszkiem; o koszyczkach drobniuchnych i mnogich, w groniastych i zbitych kłosach długoszypułkowych na końcu każdój gałęzi, męzkich ku wiérzchołkowi a żeńskich w podstawie prawie bezszypułkowych, — z kwiatkami żółtymi. — Porasta wybrzeża morskie w Europie południowój; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Ziele jego miło-wonne i gorzkawo-korzenne, używanóm bywa na południu Europy jako pobudzająco-wzmacniające, a zewnętrznie jako rozpędzające w postaci obkładów lub kąpieli.

GAT. 2. *B. wyższy* (*A. elatior* LIN.), dawniej *Zabie gronka*, odróżniający się zaledwie — wzrostem wyższym, bo niekiedy 10' sięgającym; łodygą i liśćmi prawie-nagimi narzęsowatych w ogonkach; a najwięcej ukwitnieniem wiechowatém; — rosnący w południowych Stanach zjednoczonych i Indyach zachodnich, a kwitnący w lipcu i sierpniu; — oprócz zastosowania podobnego poprzedniemu, wielce bywa ceniony do gojenia ran, — a wewnątrznie użytemu i zmieszalnemu z miodem jego sokowi, przypisują moc leczenia wrzodów płucnych.

RODZAJ 963. *Roślinianek* (*Parthenium* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 5, 1szeregowych, krótko- i przewrotniesercowato-języczkowych, żeńskich, — a środkowych wiele, rurkowatych, 5zębnych, przez zronienie

szyjki męzkich. Kielichokrywy 2szeregowój i półkuli-
stěj, łatki zewnętrzne jajowate a wewnętrzne prawie-
okrągłe. Osadnika ostrokrażnego lub obłego, plewinki
blonkowate, w końcu szersze i na wpół obejmujące. Prę-
ciki osadzone głęboko w rurce korony, z główkami
młodszymi zaledwie - pospajaniem. Szyjki środkowych
całkie, — a promieniowych wrębne, ze znamionami
półobłemi i tępemi. Ziarnczaki górą z przodu ściśnio-
ne, gładkie, obwiedzione — brzegiem nabrzęklým i spojo-
nym z obu stron podstawą z plewinkami osadnika, a
z czasem oddzielającym się od owocu. Puch 2łusecz-
kowy, ościsty lub okrągławy.

GAT. 1. *R. wielodzielny* (P. *Hysterophorum* LIN.).
— Ziele roczne; z łodygą na 4' wzniesioną, obłą,
rowkowaną, gałczistą, krótko- i odstająco- lub przyle-
gająco- a tęgo-włosistą; z liśćmi 2 razy piérzastodzielny-
mi, zwężonymi w ogonek obrzeżony, najwyższymi bez-
ogonkowymi, a wszystkimi tępymi, okrytymi z wierzchu
podobnie łodydze, spodem zaś szarawymi, — z kwia-
towymi tylko raz piérzastodzielnymi i dużo mniejszy-
mi; z koszyczkami w wiébach równowysokich, dro-
bnymi, pulkulistymi, na szypułczkach i z kielichokry-
wami zgrzeblowato-szorstkowłosemi, — o kwiatach bia-
lawych. — Porasta grunta gliniaste w Indyach zacho-
dnych; kwitnie od czerwca do października. — Używają
go jamaiczanie tak, jak my ziela zębowego; jednak naj-
więcej zewnętrznie na rany, do kąpiel i obkładów roz-
pędzających.

RODZAJ 964. *Nagleda* (*Wedelia* JACQ.). —
Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki pro-
mieniowe 1szeregowo, szeroko-jajowato-języczkowate,
żeńskie, — a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe.

Kielichokrywy 2—3szeregowój, łatki zewnętrzne listkowate a wewnętrzne błoniaste. Osadnik wypukły, plewinkowy. Główniki bezogoniaste. Znamiona środkowych z ostrokrażkiem w szczycie. Ziarnczaki przewrotniejajowate lub ściśnione, bezdzióbe. Puch wieńcowaty lub kieliszkowy, z łateczek zrosłych i ząbeczkowanych lub rzęsowatych, często trzoneczkowaty.

GAT. 1. *N. nogietkowata* (W. calendulacea LESS.). — Ziele roczne: którego — korzeń wydaje liczne łodygi do 2' wzniesione, obłe, najczęściej czerwonawe, zgrzeblowato-szorstkowłose; liście mający naprzeciwległe, łopatkowato-lancetowate, prawie-bezogonkowe, z obu końców lecz więcej ku podstawie zwężone, ($2\frac{1}{2}$ " i 1"), tępe, ku przodowi piłkowane lub falisto wykrawane, zgrzeblowate; koszyczki końcowe, do 1" w średnicy, pojedyncze, na 6calowych i zgrzeblowatych szypułkach, — o kielichokrywie 5- i 5-łatkowej, — o kwiatach żółtych, promieniowych 10ciu w końcu 2—3ząbeczkowych, — o plewinkach tępych, a ziarnczakach podłużnych. — Zwyczajła w Indyach wschodnich i na Cejlonie; kwitnie od lipca do września. — Wonną tą rośliną leczą puchliny, cierpienia podbrzusza i żołądka; zewnętrznie zaś używają jej jako rozpędzającej. — (*Jaegeria calendulacea* SPR.).

RODZAJ 965. **Słonecznik** (*Helianthus* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, bezpłciowe, — a środkowe rurkowate, obupłciowe, z rurką krótką, z gardzielą obszerną, a krajem 5zębnym. Kielichokrywy nieumiarowo-dachówkowatę łatki — zewnętrzne listkowate, ostre, wietkie i z przyrostkami, — a wewnętrzne mniejsze i plewowate. Osadnika płaskiego lub lek-

ko wklęsłego plewinki wpółobójmujące, podłużne i zaostrome. Znamiona z nadrostkami. Ziarnczaki ściśnione z boków albo prawie 4graniaste, lekko-omszone lub też gładkie i nagie, — z 2 a rzadziej z 4 łuseczkami ościstemi, jako przedłużeniami krawędzi owocu.

GAT. 1. *S. roczny* (H. annuus LIN.), w starych zielnikach zwany *Peruviańskim ziele* *największym* lub *Słońcem indyjskim*. — Ziele roczne. Korzeń włókniasto rozgałęziony. Łodyga do 15' wzniesiona, niekiedy do 4" w średnicy odziomka, obła, krésowana, rdzenista, krótko- i tęgo-włosista, często od środka samego rozgałęziona. Liście naprzemianległe, długoogonkowe, sercowato-jajowate, kończyste, (10" i 6"), nieco zwężone środkiem podstawy w ogonek, w podstawie i w końcu całobrzegie a środkiem ostro piłkowane, troistonerwowe, z obu stron pokryte włosami tęgimi i przylegającymi — a ztąd ostrawe. Koszyczki końcowe, pojedyncze lub baldaszkogronowe, zwisłe, na zgrubłych i białawo-szorstkowłosych szypułkach, — końcowe do 10" a boczne i na 6" w średnicy; z kielichokrywą talérzowatą, o łatkach ostrokończystych, odstających i szorstkowłosistych; z kwiatkami znacznej wielkości, — promieniowymi żółtymi, a środkowymi cisawymi i żywicznymi. Ziarnczaki czarne, szare albo białe, nader liczne i zbito stojące, w szczycie z 2 szczecinkami odpadającymi. — Pierwiastkowo pochodzi z Meksyku i Peru, ale dziś zyskał on jak najobszerniejsze obywatelstwo po naszych ogrodach i polach, gdzie się nawet dobrowolnie sam rozsiewa; kwitnie od lipca do października. — Z owoców wyciśnięty słodki olej, zastąpić może należycie oliwę — jako lek, oraz jako przyprawa kuchenna lub materiał przemysłowy: też same wyprażone i lekko przypalone, za-

stępują miejscami kawę; używają się na mlęczanki w chorobach piersi i dróg trawienia. Indianie wypiekają z nich chleb lub też jadają zmiążdżone, a nawet i młode pędy i koszyczki biedniejsi spożywają za jarzynę.

GAT. 2. *S. bulwa* (*H. tuberosus* LIN.).— Ziele trwałe; którego kłąb mięsisty, bulwiasty, gruby, węzłowaty, osadza na swój powierzchni coraz to nowsze — bulwy węzłowate, kulistawe lub jajowe, zewnątrz czerwone a wewnątrz białe, — a oprócz tego wydaje wypustki podziemne, podobniemiż lecz mniejszemi bulwkami pokrywające się. Łodygę miéwa do 12' wzniesioną, tęgą, zwykle pojedynczą, obłą, kręśowaną, rdzennistą i szorstką od tęgich włosków: liście naprzeciw- lub naprzemian-ległe, jajowate, (10" i 5"), kończyste, zwężone w ogonek, piłkowane, z wierzchu bardzo ostre w dotknięciu a spodem nieco mniej: koszyczki końcowe, pojedyncze, do 3" w średnicy; z kielichokrywą wietkołatkową, cisawo-zieloną, rzęsowatą.— Ojczyzną jego jest Brazylia; lecz dziś należy do nader pospolicie przyswojonych w całej Europie, gdzie w wielkiej ilości uprawianym bywa po ogrodach a teraz nawet i polach; kwitnie od września do listopada, dlatego zwykle u nas marznie przed rozwinięciem się kwiatów.— Bulwy jego smaczne, jadane bywają i używane na karim dla bydła, do pędzenia wyskoku i t. p. jak ziemniaki.

RODZA 1 966. **Dwuząb** (*Bidens* LIN.), także **Uczep**.— Koszyczek obupłciowy, jednostajny; lub też różnopłciowy, — o kwiatkach promieniowych 1szeregowych, jęczyczkowatych i płonnych, — a środkowych 5zębnych, rurkowatych i obupłciowych. Kielichokrywy 2szeregowej, łatki zewnętrzne często od wewnętrznych różne. Osadnik płaskawy, plewinkowy. Znamiona

uwieńczone wybiegłym po nad nie ostrokrężkiem. Ziarnczaki mniej więcej ściśnione, z przodu cierniste, wydłużone w dzióbek mało co różniący się od nich i we 2—5 szczecinek wstecznie włosisto-szorstkich.

GAT. 1. *D. trzydzielny* (*B. tripartita* LIN.).— Ziele roczne: z łodygą do 3' wzniesioną lub podnoszącą się, niewyraźnie-4ścienną, krésowaną, często cisawo-czerwoną zwłaszcza na wstawach, nagą lub pokrytą tu i owdzie krótkimi szczecinkami, 3dzielnie gałęzistą; z liśćmi naprzeciwległymi, prawie-nagimi, zwężonymi w ogonek, już całymi od dołu i lancetowatymi, już wszystkimi 3łatowymi,— o łatach szeroko lancetowatych, kończystych, odlegle- i grubo-pilkowanych, ze środkową dłuższą i zwężoną ogonkowato a jedną z bocznych często niedostającą,— już ze wszystkiém całkowitymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach łodygi i gałęzi, wzniesionymi,— o 5 łatkach kielichokrywy zewnętrznych równoważko-lancetowatych, listkowatych i rzęsowatych,— a 10 wewnętrznych dłuższych od tamtych, eliptycznych, tępych, prążkowanych i czarniawo-cisych z brzegiem żółtawym,— o kwiatach żółtych, samych rurkowatych; z ziarnczakami podłużnymi, szerszymi z przodu, z obu końców uciętymi, a w szczycie o 2 ostkach tęgich i wybiegłych z krawędzi.— Bardzo zwykły po miejscach wilgotnych, po nad rowami, brzegami wód i t. p. w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej używanym był, jako *ziele Konopi wodnej* — herba *Cannabis aquaticae* v. *Verbesinae*, z powodu własności otwierających, pędzących mocz, przysparzających czyszczenia miesięczne. Prócz tego użytym być może w barwiarstwie, barwiąc na żółto po zmięszaniu z hałunem.

Podobnież używano także

GAT. 2. *D. zwisłego* (*B. cernua* LIN.), mianowanego *wielkim*, wraz z tantym rosnącego i kwitnącego, a różnego — liśmi lance-towatymi, prawie-zrosłymi, długokończystymi, ostropiłkowanymi, całkiem nagimi; koszyzkami zwisłymi, promieniowymi lub czasem i bez promieni; a ziarnczakami 4ostnymi.

RODZAJ 967. *Ślimik* (*Spilanthus* JACQ.), także *Rwiśtin*. — Koszyczek wielokwiatkowy; już różnopłciowy — z kwiatkami promieniowymi języczkowatymi i żeńskimi, a środkowymi rurkowato-4—5-zębnymi i obupłciowymi; już obupłciowy z wszystkimi rurkowatymi. Kielichokrywy 2szeregowój, przylegającej i krótszej od kwiatków środkowych — łatki zewnętrzne listkowate, a wewnętrzne prawie-błoniaste i poskładane. Osadnika wypukłego lub ostrokręznego, plewinki poskładane. Główniki czarniawe. Znamiona środka wcięte w szczycie i pędzelkowate. Ziarnczaki bezdzióbe, — promieniowe (jeżeli są) 3graniaste lub ściśnione z przodu, wykrojone w końcu i uwieńczone 2 ostkami włosowatymi, — a środkowe ściśnione, po bokach rzęśowate i bezostne.

GAT. 1. *Ś. warzywny* (*S. oleracea* LIN.). — Ziele roczne; o korzeniu włóknistym; łodydze zaledwie 8" wysokości, prawie-nagićj, z licznymi krótkimi i rozpostartymi gałęziami; liściach naprzeciwległych, długoogonkowych, prawie sercowato-3kątnych lub -jajowatych, tępych lub kończystawych ku wierzchołkowi, (4" i 2"), karbowano-piłkowanych, blado-zielonych lub też brudnoczerwocisawych, nagich, nieco ostrawych w dotknięciu; koszyzkach pojedynczych na końcach nagich gałązek, półkulistych, $\frac{2}{3}$ " w średnicy, na szypułkach równych liściom, — z kwiatkami samymi rurkowatymi, żółtymi

lub cisawo-czerwonawymi środkiem; ziarnczakach 2ost-nych.— Rośnie dziki w Indjach wschodnich i w Ame-ryce południowej, oraz u nas po ogrodach uprawiany lecz zaledwie 6'' wysoki; kwitnie prawie ciągle.— Smak ma początkowo ostry i piekący później chłodzący i ciągnący ślinę, a woń nieco przeciwną. Używanym bywa przeciw gnilcowi, w cierpieniach oczów, lecz najwięcej w bólu zębów zewnętrznie— zwłaszcza przyrządzany z niego wymocz wyskokowy; w ojczyźnie i u nas nawet, jadany bywa na podobieństwo sałaty rzerzuchowej.

GAT. 2. *Ś. właściwy* (S. *Acemella* LIN.).— Ziele roczne; kłórego— korzeń włóknisty; łodyga do 3' wysoka, podnosząca się, naga, wysmukła i mdła, od samego odziomka rozgałęziona odstająco-widlastodzielnie, z odnogami najniższemi często pokładającemi się,— zresztą czerwona i pokryta rozrzuconymi a przylegającymi włosami; liście naprzeciwległe, dość-długoo-gonkowe, jajowate lub jajowato-podłużne, prawie-nagie, przejrzysto kropkowane,— najniższe najszerze, (5'' i 2''), nieumiarowo i tępo ząbkowano-piłkowane,— a wyższe coraz mniejsze i węższe, krócej-ogonkowe, odległe i z rzadszymi ząbkami; koszyczki pojedyncze w rozwidleniach odnóg i łodygi promieniowe, na szypułkach wysmukłych lecz dłuższych od liści, drobne, jajowo o-strokrężne,— o kwiatkach żółtych.— Pospolity po ru-mowiskach i około dróg w Indjach wschodnich i na wyspach Oceanu indyjskiego; kwitnie prawie przez cały rok.— Cała roślina jest bez woni, ale ma smak z początku gorzkawo-balsamiczny, a później ostro-palący podobny gorzycowemu; w czasie zucia ciągnie wiele śliny. Używano z niej dawniej *ziele i nasiona Ślin-nika*— herba et semina *Acemellae*, jako lek prze-

ciwgnilcowy, pędzący mocz, wzbudzający poty, lecz najwięcej w kamieniach nerkowych. Nauczyciele w ojczyźnie jej, dawać zwykli dzieciom do żucia korzonki lub koszyczki, celem ułatwienia im wymawiania trudniejszych zgłosek— zwłaszcza *cze* i *że*; ztąd też zyskała nazwę *ABC ziela*.— (Abecedaria SEBA.).

RODZAJ 968. *Jednotka* (**Glossocardia** CASS.).— Koszyczek kilkokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowy 1, a niekiedy 2 lub żaden, języczkowy, żeński,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywa podłużna, o niewielu łatkach dachówkowatych i zewnętrznych króciutkich. Osadnika bardzo szczupłego plewinki liczne, błoniaste, odpadające. Znamiona środkowe z przyrosteczkami. Ziarnczaki środkowe ściśnione płasko z przodu, na 4 krawędziach nader kosmate, prawie -2skrzydełkowe,— z 2 ostkami bardzo tęgiemi, gładkiemi, a wybiegłemi z krawędzi bocznych.

GAT. 1. *J. nitkolistna* (G. linearifolia CASS.).— Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygami licznemi, około 1' długimi, rozpostartemi na ziemi, cokolwiek-rozgałęzionemi; z liśćmi naprzemianległymi, ogonkowymi, wieloszczępnymi w łatki równowązkowate, nagimi; z koszyczkami pojedynczymi, końcowymi, na krótkich i nagich szypułkach,— o 5—6 łatkach eliptycznych, tępych i błoniastych brzegiem w kielichokrywie,— o 5—6 kwiatkach środkowych, a 1-promieniowym z plewinką osadnikową, nagą i lśnącą, przy tém wszystkich żółtych.— Rośnie w Indjach wschodnich; kwitnie prawie bez przerwy.— Ziółko to woni i smaku koprowych, używanem bywa od tamecznych, jako łagodny lek na podobieństwo kopru; a przy tém jada-

ném bywa z upodobaniem jako korzenna i zdrowa jarczyna.

RODZAJ 969. *Żółtnik* (*Flaveria* JUSS.).— Koszyczki niewielokwiatkowe, wiązkowato poskupiane, już obupłciowe, już różnopłciowe— z kwiatkiem promieniowym 1, języczkowym i żeńskim, — a reszcie środkowych, 5zębnie-rurkowatych i obupłciowych. Kielichokryw podłużnych i 3—4-łatkowych łatki stulone, równodługie, tylko najzewnętrzniejsza większa i nieco-wklęśła. Osadnik mały, bezplewinkowy. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podłużne, łyse, prążkowane i gładkie.

GAT. 1. *Ż. przeciwrobaczy* (F. Contrayerba PERS.).— Ziele roczne; z korzeniem długo- i gęsto-włóknistym; z łodygą wzniesioną, oblą, gałęziastą, nagą lub około rozgałęzień omszoną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, lancetowatymi, mniej więcej zwężonymi ku podstawie, 3nerwowymi, kłująco-ząbkowanymi, nagimi; z koszyczkami licznie poskupianymi na końcach łodygi i gałęzi prawie jednostronnie,— o kwiatkach żółtych.— Rośnie w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich, po polach i około dróg; kwitnie latem.— Tameczni cenią go, jako lek przeciw czerwiowy znakomity, oraz wzmacniająco - pobudzający; kwiatami zaś barwią na żółto.

RODZAJ 970. *Szarańcza* (*Tagetes* TOURN.).— Koszyzek wielokwiatkowy, różnopłciowy, rzadko bardzo bezpromieniowy; kwiatki promieniowe żeńskie, języczkowe, często o języczku 2wargowym, — a środkowe obupłciowe, rurkowate i 5zębne. Kielichokrywy łuski 1szeregowe, zrosłe w miseczkę dzwonkowatą lub obławą i zębną w kraju. Osadnik prawie-jamkowaty.

Znamiona wydłużone. Ziarnczaki podłużne, zcieńczone w podstawie i ściśniono-4graniaste. Puch pojedynczy, z plewinek nierównych,— jednych tępych i pozostałych, a drugich wolnych lecz wydłużonych i ościstych.

GAT. 1. *S. Aksamitek* (T. patula LIN.), we wszystkich językach *Afrykankami* zwany.— Ziele roczne, całkiem nagie. Łodyga 3' dorastająca, kręśowana, rozłożysto-gałęzista, z odnogami dólnymi często rozkładającymi się po ziemi. Liście naprzemianległe, ogonkowe, piérzastodzielne w łaty— wązkolancetowate, odległe, zrzadka piłkowane w ząbki w długie pojedyncze rzęsy zakończone, w przejrzoczcu ukazujące liczne żółte i najwięcej koło brzegów położone gruczolki wewnętrzne. Koszyczki końcowe, pojedyncze, na długich i dętych szypułkach prosto wzniesione, do 1½" w średnicy; z kielichokrywą dzwonkowato-obłą, żółtawo-zieloną, o 5 grubo-zaokrąglonych krawędziach zakończonych tyłomaż zębami; z kwiatkami w różnych odmianach barwy jasno-żółtej aż do ciemno-cisawo-czerwonawej,— języczkowymi szerokimi i karbowanymi w końcu. Puch złożony z plewek większych ościstych i mniejszych bezostnych.— Dziki pospolity w Meksyku, a chodowany po wszystkich ogrodach i ogródkach— nawet chłopskich, w całej Europie; kwitnie od lipca do października.— Cały ma woń mocną i przeciwną, a smak korzenno-gorzkaawy; dlatego téż używanym bywa w ojczyźnie jako środek pobudzający, pędzący mocz, wywołujący poty, pomnażający czyszczenia miesięczne,— również przeciw zimnicom, w wyniszczeniach, zastoinach podbrzusnych. W Europie nawet miéwały dawniej zastosowanie jego— tak zwane *kwiaty afrykańskie*—

flores africani. (Ale zkąd takie nazwisko dla rośliny nie żyjącej w Afryce?).

Toż samo rozumié się o

GAT. 2. *S. wzniesionéj* (*T. erecta* LIN.), w starych pismach mienionéj *Gwoździkami indyjskiemi* lub *Otonną włoską*; różniącój się od poprzedniéj— łodygą do 4' wzniesioną, tęgą, czasem prawie-bezgałęźną lub o kilku gałązkach wzniesionych; koszyczkami wielkimi, na szypułkach w środku brzuchato rozdętych; z kielichokrywą wielką i wielokątną, o odpowiedniéj liczbie zębów:— również pochodzącój z Meksyku.

RODZAJ 971. *Dzielzan* (*Helenium* LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnoplciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, jęczyczkowate albo rurkowate nieumiarowo 3—5-wrębne, żeńskie, — a środkowe króciuchne, rurkowate, 4—5-zębne, obupłciowe. Kielichokrywy 2szeregowéj łatki zewnętrzne bardzo liczne, listkowate, równowazko wydłużone, roztwarte lub poodginane, — a wewnętrznych mniej krótszych, zaostrzonych i nasładujących jakby plewinki osadnikowe po za kwiatkami położone. Osadnik wypukły, kulisty lub nawet podłużny, nagi. Znamiona tępe, bezprzyrosteczkowe. Ziarniczaki wartółkowato-przewrotniejajowe, wieloszerogowo kosmate, Puch o 5—6 plewinkach błonkowatych, mniej więcej kończystych.

GAT. 1. *D. jesienny* (II. autumnale LIN.).— Ziele trwałe: którego — kłęb gruby i wielowłóknowy; łodygi liczne, do 6' wzniesione, prawie-pojedyncze — bo jedynie w końcu z kilkoma gałązkami, przez zbiegające liście skrzydlaste, zarówno z liśćmi niemal-nagie — bo pokryte gęsto prawie-niewidzialnymi włoszczkami białymi, które je czynią za młodu jakby opylonemi; liście naprzemianległe, lancetowate, zbiegające po łodydze, zao-

strzone, ku podstawie mocno zwężone, (5" i $1\frac{1}{4}$ "), spodem nieco ostrawe w dotknięciu, piłkowane zrzadka i tępo — a najwyższe całkiem nie; koszyczki końcowe i pojedyncze, tworzące wraz jakby baldaszkogron, — o łatkach kielichokrywy poodginanych, — a kwiatach żółtych, z promieniami płaskimi, klinowatymi i 3zębnymi. — Pospolity po lasach i wilgotnych miejscach w Ameryce północnej; kwitnie od sierpnia do października. — Gorzką tą rośliną leczą miejscowi zimnice, używając zarazem kwiatów i liści w celu wzbudzenia kichania.

RODZAJ 972. *Żółtlica* (*Galinsoga* R. et P.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 4 — 5, okrągławo-języczkowych i żeńskich, — a środkowe rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywa o 5 łatkach prawie w 2ch szeregach, jajowatych i sztylecikowych. Osadnika wypukłego plewinki błoniaste, waziuchne, ku zewnątrz nieco-większe. Szyjka krótka, zamknięta. Ziarneczaki zwężone w podstawie, omszone, — promieniowe ściśnione z przodu i zamknięte pomiędzy plewinkami osadnika zewnętrznymi a łatkami kielichokrywy wewnętrznymi, — a środkowe prawie-3graniaste. Puch promieniowy szczecinkowaty, mały, — a środkowy z 5 plewinek jajowatych, wzniesionych, ostrych, piłczkowane-rzęsowatych, 3 razy dłuższych od koron.

GAT. 1. *Ż. drobnokwiatowa* (*G. parviflora* Cav.). — Ziele roczne: w którym — łodyga do 3' wzniesiona, słaba, krępowana i zwłaszcza ku górze omszona, od samego odziomka naprzeciwlegle i odstająco rozgałęziona — w odnogi podobnież gałązkowe; liście naprzeciwległe, ogonkowe, jajowate, tępo-kończyste, troisto-nerwowe, zarówno z ogonkami lekko omszone, płytko- i tępo-piłkowane; koszyczki na długich, cienkich i omszonych

szypułkach końcowych i kątowych— pojedyncze lub też po 3, na $\frac{1}{4}$ " w średnicy,— o kielichokrywach rzęso-
wanych i przylegających,— a kwiatkach żółtawo-białych w
środku, o promieniach białych; ziarnczaki czarne.—
Rośnie dziko w Peru i Chili; kwitnie tamże prawie cały
rok, a po naszych ogrodach od czerwca do paździer-
nika.— Miejscowi cenią jej ziele, jako leczące gnilca
i gojące rany.

RODZAJ 973. *Maziczka* lub *Tlustka* (**Ma-
dia** MOLIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłcio-
wy; kwiatków promieniowych 10—12, 1szeregowych,
żeńskich, już z języczkiem zaledwie dłuższym od kie-
lichokrywy, już potwornie przeobrażonych lub prawie-
rurkowatych,— środkowe zaś obupłciowe, rurkowate i
umiarowo-5zębne. Kielichokrywy kulistawej latki 1sze-
regowe, w grzbiecie łódkowate, złożone i obejmujące
promieniowe ziarnczaki. Osadnik płaski, w środku nagi
zaś pomiędzy środkiem a promieniami okryty 1 lub 2ma sze-
regami plewinek nieco zrosłych z sobą. Znamiona środ-
kowe, porośłe włoskami twardymi i wzniesionymi. Ziarn-
czaki wszędzie jednostajne, proste, ściśnione, w podsta-
wie zcieńczone, gładkie, z obu stron z nerwem podłuż-
nym i przez to 4—5-graniaste; bez puchu.

GAT. 1. *M. siéwna* (*M. sativa* MOLIN.).— Ziele ro-
czne; z korzeniem wrzecionowatym, nieco-włóknisto ga-
łęzistym, białym; z łodygą do 5' wzniesioną lub nieco-
podpartą dla własnego ciężaru, oblą, gałęzistą i dętą;
z liśćmi naprzemianległymi, prawie-bezogonkowymi, ró-
wnowążko-lancetowatymi, miękkimi, jasno-zielonymi, ca-
łobrzegimi, (5" i $\frac{1}{2}$ "), zarówno z innymi częściami—
pokrytymi gęsto włosami białawymi gruczołonośnymi,
a pomiędzy nimi innymi długimi i miękkimi; z koszy-

czkami poskupianymi bez szypulek na końcach łodygi i gałęzi, oraz w kątach najwyższych liści,— o kielichokrywach z 8 łatek równowązkich,— o kwiatkach żółtych; z ziarnczakami $\frac{1}{3}$ " do $\frac{1}{2}$ " długimi, płasko-wypukłymi, cisawymi.— Dziko rośnie w Chili, a uprawiana prawie w całej Europie; kwitnie latem.— Z owoców jej wytłoczony olej słodki i miły w smaku, używanym bywa nietylko w jej ojczyźnie, lecz dziś już wszędzie gdzie ją uprawiają, w zastępstwie oliwy— do leków, potraw i w przemyśle.

Równie wybornego oleju, dostarcza

GAT. 2. *M. lépka* (*M. viscosa* CAV.)— znacznie drobniejsza we wszystkich częściach; z liśćmi prawie-równowązkimi i bezogonkowymi; a koszyczkami o pół mniejszymi;— oraz

GAT. 3. *M. miodowa* (*M. mellosa* MOLIN.), pośredniczącą swym wzrostem i rozmiarami części, pomiędzy dwiema poprzedzającymi; najwięcej odznaczona— liśćmi wązko-lancetowatymi i na wpół obejmującymi łodygę:— obie rosnące wraz z pierwszą, i od wielu za jej odmiany poczytywane.

RODZAJ 974. *Rumian* dawniej *Rumień* (*Anthemis* DEC.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, jęczkowate, żeńskie, a rzadko rurkowate albo żadne; środkowe zaś rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywa kilkoszeregowy, dachówkowaty. Osadnik wypukły, podłużny lub ostrokrężny, okryty plewinkami bloniastymi. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki obłe lub bardzo tępo-4ścienne, krésowane lub gładkie. Puch już żaden, już jakby króciuchna błonka całkowita albo połówkowa wieńcząca ziarnczak, już jakby uszka z boku i ku tyłowi położona.

GAT. 1. *R. włoski* lub *rzymski* (*A. nobilis* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, z wielu korzonkami włó-

knistymi. Łodygi liczne, podnoszące się lub pokładające, do 12" długie, często korzeniące, gęsto- i naprzemianlegle-gałężiste, obłe, krésowane, dołem nagie a górą miękkowłosiste. Liście naprzemianlegle, bezogonkowe, zbliżone, odstające, 3 razy piérzastodzielne— w łatki krótkie, równowążko-szydlowate, prawie-nagie lub ledziuchno omszone i ztąd szarawo-zielone. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi,— na szypułkach 3całowych, zgrubłych w końcu i miękkowłosych; z kielichokryw łatkami omszonymi, w brzegu i w wierzchołku białobłoniastymi i przejrzystymi; z kwiatkami środka żółtymi a promieni białymi, nierówno-3zębnymi i klinowatymi w podstawie. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z jednego boku 3zęberkowe,— na osadniku ostrokrażnie wydłużonym, pełnym,— o plewinkach tępych, zielonawych w grzbiecie i nadzwyczaj nieznacznie 2 razy piłczkowanych.— Dziki rośnie w Europie południowej, po suchych i trawiastych pagórkach oraz po piaskach; uprawny zaś po ogrodach w umiarkowanej,— gdzie często nabywa tak zwanych kwiatów pełnych, przez utratę narzędzi płciowych i przeobrażenie się koron środkowych w jęczyczkowe: kwitnie od czerwca do września.— Używany od dawna są w lékarstwie, *kwiaty Rumianka włoskiego*— flores Chamomillae romanae v. Chamaemeli nobilis, woni przyjemnej i smaku gorzkiego— jako przeciwwimniczne, wzmacniające żołądek, uspakajające kurcze,— ale zawsze powszechniej na południu i zachodzie; gdyż u nas miejsce ich zwykle zastępuje *Rumianek pospolity*.

GAT. 2. *R. polny* (A. arvensis LIN.), ziele roczne,— z łodygą na 1' długą, podnoszącą się lub téż pokładającą, obłokątowatą, bardzo gałęziastą i miękkowłosą; z liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi

w łatki równowężkie i ostrokończyste, siwo- i miętko-włosistymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałązek na długich i miętkowłosych szypułkach,— o łatkach kielichokrywy miętkowłosych, biało- i zeschło-błoniastych, z nerwami zielonymi, w brzegu postrzępanych i rzęsowatych,— o środku płaskim i żółtym, a promieniach białych, wązkich i 3zębnych z ząbkim środkowym mniejszym,— o osadniku pełnym i ostrokrężnym, z plewinkami białawemi długokończystemi i nieco wystającemi z pomiędzy kwiatków; z ziarnczakami przewrotnie-ostrokrężnymi, roweczkowanymi, obrzeżonymi w szczycie krajem 4kątnym i błonkowato ząbeczkowanym:— pospolity jako chwast po polach i rolach, około dróg i po pustkowiach; kwitnący od czerwca do września:— bywa często przez niewiedomość zbierany za *Rumianek prawdziwy*, od którego wszelako różni się dostatecznie— tak wonią nie tak miłą i słabszą, oraz smakiem mocno gorzkim, jako i znacznie większymi koszyczkami z osadnikiem pełnym.

GAT. 3. *R. barwiński* (A. tinctoria LIN.), dawniej *Wołowém okiem* a podobno i *Hejnikiem* zwany.— Ziele trwałe; którego— kłęb poziomy, z korzoukami włóknistymi; łodyga do 2' wzniesiona, obła, krésowana, szarawo- i miętko-włosista i wzniesiono gałęzista,— lub też pojedyncza i wtedy zaledwie 6" wysoka; liście pokryte jak łodyga, przewrotnie - jajowate, bezogonkowe, 2 razy piérzastodzielne,— o łateczkach ostatecznych cienko zaostrzonych, od zewnątrz w 1 lub 3 ząbki piłkowanych i niekiedy brzegiem faldkowatych,— zresztą ku górze niekiedy tylko raz - piérzastodzielne, ale za to o łatkach weinano-piłkowanych. Koszyczki końcowe, wielkie, przeszło 1" w średnicy,— z kielichokrywami pokrycia łodygi i rzęsowatemi, w końcach łatek zeschło-błoniaste, cisawe; z kwiatkami wszystkimi złoto - żółtymi, o promieniach niewydatnych i 3karbkowych w końcu,— o osadniku wypukłym, z plewinkami niemal ciernisto-kończystemi, blade-żółtymi i wystającemi nad korony.—

Dość zwyczajny po suchych wzgórzach i górach Europy środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawni lekarze przepisywali *ziele i kwiaty Wołowego oka*— herba et flores Buphtalmi w czerwiwości, kureczach, morzyskach, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, w ciężkich porodach,— oraz jako pędzące mocz i kruszące kamienie; w prze-myśle zaś kwiaty służą do barwienia na żółto.

RODZAJ 975. Śmiardło (Maruta CASS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, jęczyczkowate, bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy półkulistej łatki kilkoszeregowy, krótsze od środka koszyczka. Osadnik ostrokreżny lub wypukły, cały albo tylko pomiędzy kwiatkami w wierzchołku— plewinkowy. Korony z rurką płasko-ściśnioną od przodu, 2skrzydełkową lecz bez przyrosteczka w podstawie; promieniowe jako dalsze przedłużenie czczego jajnika o jęczyczku podłużnym,— a środkowe wstawowato połączone z jajnikiem. Główki bezogoniaste. Znamiona bez przyrosteczków. Ziarnczaki żeberkowate, gładkie, z krążkiem małym szczytowym i tamże ze znamięczkiem; bez puchu.

GAT. 1. Ś. właściwe (M. Cotula v. foetida CASS.), w całym kraju *Rumieniem* lub *Rumiunkiem psim* zwane.— Ziele roczne; z korzeniem wrzecionowatym, ukośnym, włóknistym; z łodygami najczęściej licznymi, w odziumku podnoszącemi się, a zresztą wzniesionemi blisko na 1', gałęzistemi, obłemi, rowkowanemi, ku wierzchołkowi lekko miękkowłosemi; z liśćmi naprzemianległymi, bezogonkowymi, w całości przewrotnie-jajowatymi, 3 razy pięrzastodzielnymi od dołu a od góry tylko dwa razy— w

łatki równowązko-szydłowate, spodem zaledwie widocznie omszonymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałązek baldaszkogronowato-więchowatych,— o szypułkach i kielichokrywach miękkowłosistych, z końcami białawo suchawymi i strzępatymi,— o środku żółtym i wypukłym a promieniach białych i nierówno-3-ząbkowych,— o plewinkach osadnika pełnego, ostrokręźnego i nagiego w podstawie prawie-szczecinowato kończystych i przewyższających kwiatki; z ziarnczakami rowkowanymi i guziczkowatymi.— Jak najpospolitszy chwast międzybożowy, po ugorach, rolach, rumowiskach, pustkowiach i około dróg; kwitnący od czerwca do września.— Woń ma przenikliwą ale niemiłą, a smak gorzkawo-pałący; używano go zaś dawniej pod nazwiskiem *ziela i kwiatów Rumianka psiego* lub *śmierdzącego*— herba et flores Cotulae v. Chamomillae foetidae, w tych samych razach co i rumianku prawdziwego; dziś zaś tylko do fałszowania onegoż służyć może, od którego różni się oprócz woni— osadnikiem pełnym i szydłowato-plewiastym.— (Anthemis Cotula LIN.).

RODZAJ 976. **Pierściennik** (**Anacyclus** PERS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe języczkowate, prawie-języczkowate a czasem i rurkowate, żeńskie lub płonne,— a środkowe rurkowate, w kraju zgrubłym 5zębne. Kielichokrywa prawie-dzwonkowata, niewielko-szeregową i krótszą od środka. Osadnik ostrokręźny lub też wypukły, plewinkowy. Korony z rurką z przodu ściśnioną, 2skrzydełkową, bez przyrosteczków. Główki bezogoniaste. Znamiona środkowe bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki płasko ściśnione od przodu, całko- i szeroko-skrzydłe. Puch krót-

ki, nieumiarowy, ząbeczkowaty, tylnoboczny i stanowiący przedłużenie skrzydełek.

GAT. 1. *P. lékarski* (*A. officinarum* HAYNE.), u dawnych *Ziele zębne*. — Ziele roczne; którego — korzeń pionowy, wrzecionowaty, do 9" długi a $\frac{1}{8}$ " gruby, rzadka włóknami pokryty; lodyga na 1' wzniesiona, obła, nieco-kątowata przez lekko zbiegające liście, od samego odziomka wydająca liczne gałęzie pozakończane pojedynczymi koszyczkami; liście naprzemianległe, prawie-bezogonkowe, piérzasto wcinane w łaty piérzastodzielne a łatki równo-ważkie i całkie lub 2—3szczépne, lekko-włosiste; koszyczki do 1 $\frac{1}{2}$ " w średnicy na lodydze, a na gałązkach mniejsze, — z łatkami lekko-włosistój kielichokrywy zewnątrz zewnętrznymi tępokończystemi i delikatnie rzęsowato-pięczkowanemi w przejrzystym brzegu, — ze środkiem mocno-wypukłym i żółtym, o ząbeczkach koron poodginanych, — a z promieniami 10—20, białymi, spodem różowawymi, 3ząbkowymi w końcu, krótszymi od środka; ziarneczki przewrotnie-jajowe, 2-skrzydłe i 2zębe w szczycie, — na osadniku wypukłym i pokrytym plewinkami łopatkowatemi, przewyższającemi kwiatki swym tępym końcem. — Ojczyzną jego właściwą ma być Europa południowa?, lecz uprawiany stał się dość powszechnym, zwłaszcza w przemysłnych Niemczech zachodnich; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Z niego to pochodzi właściwy handlowy *korzeń bertramowy* lub *zębownikowy* — *radix Pyrethri* w odmianio „*rzymskiój*“, odrażliwój woni i piekącego smaku, mocno ciągnący ślinę. Należy on do nader pobudzających środków dziś już zarzuconych, lecz używanych dawniej zewnętrznie z dobrym skutkiem w porażeniach — zwłaszcza języka lub polyka, w bólu zębów

(nawet i dziś); wewnątrznie zaś w zastarzałych gośócach, w gorączkach gnilnych, w zimnicach uporczywych.

Podobnegoż korzenia — lecz jako *swojskiego*, dostarcza także:

GAT. 2. *P. Zębownik* (A. Pyrethrum Cass.), u dawnych *Tre-downik*, *Lęczyfebra*, *Ciemierzyczka*, *Zębowe* lub *Zębne ziele*: ziele trwałe — o kłębie wrzecionowatym, mięsistym, czubatym, z początku 8" długim a grubości pióra, a później 1" i 1", zewnątrz cisy a wewnątrz biało-żółtawym; łodygach mnogich, pokładających się z wiérzchołkami popodnoszonymi, do 1' długich, pojedynczych lub mało-gałęzistych i lekko-włosistych; liściach korzeniowych skupionych, ogonkowych, 4 razy piérzasto wcinanych w łatki równowążko-szydłowate, do 8" długich, ciemno-szaro-zielonych, prawie-nagich lub białawowłosych, nieco-mięsistawych, — łodygowych zaś podobnych, lecz dużo krótszych i 3 razy piérzasto wcinanych; koszyczkach wielkich, pojedynczych, na końcach gałęzi, — z kielichokrywami dolegającymi, nagimi, tępymi i wązko-błoniasto obrzeżonymi, — z kwiatkami środka żółtymi, a promieniami białymi spodem czerwawymi i czasem bardzo krótkimi lub nawet żadnymi; ziarnczakach szarawo-białych, ściśnionych, rozszérzonych w końcu i uciętych, — z plewinkami osadnika wielkimi, rozszérzonymi górą, tępymi i wklęsłymi: — rosnący dziko po nad morzem śródziemnem, a kwitnący od czerwca do sierpnia. — (*Anthemis Pyrethrum* LIN.).

RODZAJ 977. **Krwawnik** (*Achillea* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 4—6, żeńskich, z języczkami skróconymi i często niekształtnymi lub bez nich, — a środkowe ściśnionorurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy jajowowydłużonej łatki dachówkowate, niekiedy rudawoobrzeżone. Osadnik nader szczupły, — już płaskawy, już szypułczkowato wydłużony, — z plewinkami przejrzystymi i podłużnymi. Głównki bezogoniaste. Znamiona bezpryrosteckowe. Ziarnczaki podłużne, z przodu ściśnione, gładkie, bezskrzydłe, jakby nerwowato-obrzeżone; bez puchu.

GAT. 1. *K. pospolity* (A. *Millefolium* LIN.), dawniej także *Tysiąclist*.— Ziele trwałe, rozmaicie upostacione. Kłęb ukośny, wypustny, pokryty gęsto korzeniami włóknistymi. Łodyga wzniesiona albo podnosząca się w odziomku, obława, krésowana, do 3' wysoka, prawie-naga lub różnie włosista, pojedyncza albo gałęzista. Liście w zarysie wąskie, naprzemianległe, pokrycia łodygi, płaskie lub téż złożone,— korzeniowe w ogonek zwężone i 2 lub 3 razy piérzastodzielne,— a łodygowe bezogonkowe, prawie-obéjmujące i raz-piérzastodzielne; z latami przewrotnie-jajowato wydłużonemi, piérzastodzielniemi— w łatki równowąskie, piłkowane lub jeszcze raz piérzastodzielnie wcinane, prawie wzniesione i krótko- a nieco-szérzój- lub téż ciernisto-kończyste. Baldaszkogron końcowy, złożony, równowysoki, płaski, gęsty; z szypułkami kosmatemi, szaremi; z koszyczkami mnogimi, drobnutkimi,— o kielichokrywie jajowój i mniej więcéj włosistój, z łatkami tępemi i żółtawo-zielonemi o zeschęłych i cisawych końcach,— o kwiatach białych lub różowawych,— promieniowych 5, okrągławo jajowatych i 3ząbeczkowych, a środkowych roztwartych w kraju. Ziarnczaki podłużne, górą nieco szérsze, blade szaro-żółtawe; z osadnikiem ostrokrężnym, o plewnkach łódkowatych i zaostrzonych.— Jeden z najpospolitszych wszędzie chwastów po łąkach, postwiskach, murawach, ogrodach, okopach, miedzach i około dróg— w całej Europie i Ameryce północnej; kwitnie od maja do października.— Od najdawniejszych czasów, bywają jeszcze w użyciu *ziele, kwiaty i wiérzchołki Krwawnika*— herba, flores et summitates *Millefolii*, jako środek wzmacniająco-pobudzający, w ogólném osłabieniu połączone z podniesioną drażli-

wością, w osłabioném trawieniu, w krwawnicach bier-
nych, we wszelkich śluzotokach i w zimnicach. Zewnętrz-
nie, wielkie miał wzięcie w leczeniu ran.

W tymże samym celu, zbierają także:

GAT. 2. *K. szlachetny* lub *wonny* (*A. nobilis* LIN.), u dawnych *Złoczeń* lub *Złocien*: o łodydze do $1\frac{1}{2}$ wzniesionej lub podnoszącej się, tęgiej, obłej i gałęzistej górą; o liściach tak jak i reszta rośliny miękkowłosych, — korzeniowych w całości jajowatych, długogonkowych, 3 razy piérzastodzielnych w łaty i łatki odległe, odstające, płaskie, szarawe i często piłkowane, — łodygowych bezogonkowych, podłużnych, 2 razy piérzastodzielnych w łatki szérsze, pomieszane z małútkami, zamiéniającemi się czasem w ząbki, — a kwiatowych raz piérzastodzielnych; o baldaszkogronach zbitych, wypukłych; z koszyczkami drobnymi, — o kielichokrywie jajowo-dzwonkowatej, — o kwiatkach żółtawo-białych, z których promieniowych 5 i to poodginanych: — rosnący po pagórkach i górach w Europie środkowej i południowej, ale dużo rzadziej od *pospolitego*, z którym wraz kwitnie; — w skuteczności przewyższający tamten, od którego dużo wonniejszy.

GAT. 3. *K. szczecinowaty* (*A. setacea* W. et K.), poczytywany od wielu za odmianę *pospolitego*: z łodygami zaledwie-10calowemi darnistemi, kosmato-włosistemi; z podobnież pokrytymi liśmi, 2 razy piérzastymi, przytęta nadzwyczaj drobnemi i prawie-szczecinowatemi łateczkami niemal dachówkowatemi; z baldaszkogronami znacznie ruińszymi; a koszyczkami małútkami, — o kielichokrywie obłej, kosmatej, — kwiatkach białych lub różowawych: — rosnący wraz z *pospolitym*, lecz tylko w suszszych i cieplejszych położeniach, oraz równocześnie kwitnący: — który także ma być od niego dużo skuteczniejszym. — Także

GAT. 4. *K. kretański* lub *Radoszka* lub *Radoszka* (*A. cretica* LIN.): — z łodygami licznemi, podnoszącemi się na 1', obłemi, wysmukłemi, białawo kosmatemi; z liśmi 1calowymi, wązkimi, równowązkopiérzastodzielnymi, pokrycia łodygi, — o łatkach króciuchnych, gęstych, odstających, 4dzielnych; z baldaszkogronem wietkawym, pojedynczym; z koszyczkami podobnymi do kichawcowych: — *pospolity* na Krecie, a kwitnący w lipcu i sierpniu: — jako i

GAT. 5. *K. sięrpowaty* (*A. falcata* LIN.), w którym: łodygi liczne, do 8' wzniesione i rozgałęzione wysmukło; liście liczne, dólne wiązkowe a górne naprzemianległe, pięrzastodzielne— w łatki drobniuchne, nadzwyczaj zbite, powginane, 3dzielne w łateczki obłe i ostro ząbeczkowane, prawie-dachówkowate i białawo-szaro kosmate tak jak i łodyga; baldaszkogrony pojedyncze, 5—6-koszyczkowe, na końcach łodygi i gałązek górnych,— o kwiatach żółtych:— zwyczajny na Wschodzie i w Egipcie; kwitnący od czerwca do września;— w którego skutki lekarze arabscy nadzwyczaj wierzą, zwłaszcza w wymocz wysokowy z rośliny kwitnącej.

GAT. 6. *K. Żeniszek* (*A. Ageratum* LIN.).— Ziele trwałe: z łodygą do 2' wzniesioną, obłą, kręśowaną, krótko- i przylegająco-włosistą, tylko w wierzchołku o kilku gałązkach — a zresztą z wiązeczkami listków w kątach liści; z liśćmi podłużnymi, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{1}{2}''$), tępymi, piłkowanymi— z wyjątkiem najniższych 2 razy piłkowanych lub wecinanych, zwężonymi w ogonek, nagimi lub zrzadka drobniuchno-włoseczkowatymi a ztąd jakby opylonymi, lépkimi, żółtawo-zielonymi; z baldaszkogronami złożonymi, bardzo zbitymi,— o łatkach kielichokrywy jajowato-lancetowatych i lekko-rzęsowatych,— o kwiatach żółtych, z promieniami maléńkimi.— Zwyczajny w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Mocno lecz nieprzyjemnie wonne, a zarazem gorzkawe *ziele i kwiaty Żeniszka*— herba et flores *Agerati* v. *Eupatorii* Mezues, zalecanymi bywały w dolegliwościach żołądkowych, bezczynności trzewiów podbrzusza, braku czyszczeń miesięcznych i t. p.

RODZAJ 978. *Kichawiec* (*Ptarmica* TOURN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, kwiatki promieniowe 1szeregowy, w liczbie 5—20, żeńskie, o języczkach szeroko-rozplaszczonych i dłuższych od kielichokrywy,— a środkowe rurkowate, 5zębne, z przodu

ściśnione i obupłciowe. Kielichokrywy dzwonkowatěj, łatki brzegiem rudawe i zeschłe. Osadnik płaski lub cokolwiek wypukły, szeroki i plewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki od przodu ściśnione, a zewnętrzne często w kraju oskrzydłone; bez puchu.

GAT. 1. *K. właściwy* (*P. vulgaris* DEC.), także *Pierszeń* lub *Pierszeniec*.— Ziele trwałe. Kłęb pionowy, wydający wszechstronnie poziome i białe wypustki, cisawo-żółty a wewnątrz biały; z mnóstwem korzeni włóknistych. Łodyga tęga, wzniesiona lub w odziomku podnosząca się na 3', tylko w wierzchołku w ukwitnienie rozgałęziona, obła, spodem naga a ku górze miękkowłosista, dęta i lamna. Liście liczne, bezogonkowe, naprzemianległe, równoważkie, ($2\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), zaostrome, obteżne, jednostajnie gęsto i drobno ciernisto-piłkowane — w ząbki niewyraźnie-pileczkowane i chrząstkowate, prawie-nagie lub też lekko-omszone. Baldaszkogron wietki, z szypulkami miękkowłosemi: z koszyczkami $\frac{1}{3}$ " w średnicy; o kielichokrywie półkulisto-jajowěj, której łatki zewnętrzne półlancetowate a wewnętrzne tępe, wszystkie zaś w kraju cisawo-zeschłe i całe miękkowłose; o kwiatach promieniowych 8—10, białych, przewrotnie-jajowato i 3ząbeczkowato-jęczyzkowych,— a środkowych biało-żółtawych. Ziarnczaki przewrotnie-jajowato wydłużone, blado-cisawe i biało-żółtawo oskrzydłone; z plewinkami osadnika prawie-równoważkami, brdatymi w końcu, białawo-błoniastymi z wyjątkiem zielonych nerwów, prawie równemi kwiatkom.— Rośnie bardzo częsty po wilgotnych łąkach, ponad rowami, strumieniami i rzekami w Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Używaniem by-

wały *ziele i kwiaty Kichawca*— herba et flores Ptarmicae, jako lek ostro-korzenny; korzenie zaś zamiast zębownikowych.— (*Achillea Ptarmica* LIN.).

GAT. 2. *K. piżmowy* (*P. moschata* DEC.).— Ziele trwałe: którego— kłąb prawie-zdrzewiały, ukośny, cisy, wydający liczne wypustki; łodyga podnosząca się do 10", obłą, krésowana, delikatnie omszona lub całkiem naga; liście naprzemianległe, bezogonkowe lub najniższe zwężone w ogonek, (1" i $\frac{1}{3}$ "), grzebiéniasto-pierzastodzielne, nagie, — z łatkami odstającymi, tępymi lub sztyletowatymi, czasem 1—3ząbkowymi w brzegu, kropkowanymi; baldaszkogrony pojedyncze, z 6—9 a rzadziej z więcej koszyczków na omszonych szypułkach,— o kielichokrywach rzęso-watych,— a kwiatkach białych.— Porasta najwyższe Alpy Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Powszechnie używanem bywa, przyjemnie i mocno wonne a oraz gorzkawe *ziele Iwinki piżmowej*— herba *Ivae moschatae* v. *Genippi* v. *Geneppi veri* przez górskich mieszkańców, pod znanem powszechnie nazwiskiem *herbatki szwajcarskiej*,— jako mocno pobudzające i wzmacniające.— (*Achillea moschata*. LIN.).

Téjże saméj nazwy ziele, zbiéranem bywa— i z

GAT. 3. *K. czarniawego* (*P. atrata* DEC.):— ziele trwałe z kłębem także drzewiastym; z łodygą podnoszącą się do 12", obłą, krésowaną i miékkwłosistą; z liśćmi więcej skupionymi na odziomku a w górze bardzo rzadkimi, z których pierwsze do $2\frac{1}{2}$ " długie i zwężone w ogonek a drugie mniejsze i bezogonkowe, — wszystkie zaś grzebiéniasto - pierzastodzielne, ciemnozielone, nagie i lśnące, o łatkach odległych wąziuchnych i całkich, lub téż 2—3szczépných; z baldaszkogronem pojedynczym, wietkim, z 4—6 koszyczków $\frac{1}{2}$ całowych na szypułkach miékkwłosych,— o łatkach kielichokrywy podłużnych, delikatnie-piłkowanych i czarniawych brzegiem,— o kwiat-

kach promieniowych 8—10 białych, a środkowych żółtawo-białych:— dość zwyczajnego na Alpach Europy środkowej z wyjątkiem staryjskich, kwitnącego w sierpniu i wrześniu:— (*Achillea atrata* LIN.):— oraz

GAT. 4. *K. karłowatego* (*P. nana* DEC.), różniącego się od poprzedzającego, zaledwie— wzrostem kilkoccalowym, drobniejszą grzebieniastością liści i pokryciem dużo kosmatszém;— porastającego południowsze Alpy tyrolskie i szwajcarskie.— (*Achillea nana* LIN.).

RODZAJ 979. *Cypryska* (*Santolina* TOURN.) także *Świętolina* lub *Świętoziół*.— Koszyczek wielokwiatkowy, różno- lub też obu-płciowy; kwiatki promieniowe prawie-języczkowate i przez zronienie żeńskie,— a środkowe obupłciowe, rurkowate, często w podstawie przedłużone w obrączkę lub kapturek otaczający jajnik. Kielichokrywy najczęściej dzwonkowatęj, łatki dachówkowate i przytulone. Osadnika wypukłopółkulistego, plewinki podłużne i prawie obejmujące jajnik. Główniki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podłużne, niemal-4ścienne, gładziuchne; bez puchu.

GAT. 1. *C. właściwa* (*S. Chamaecyparissus* LIN.), w dawnych zielnikach *Cyprys ziele* lub *ogrodny*.— Podkrzew do 3' wysoki, cały szarokosmato-omyszony: którego— łodyga gałęzista, obła, z gałęziami wzniesiono-odstającami; liście mocno zgęszczone w podstawie łodygi i gałęzi i prawie wiązkowe— z powodu wielu niedokształconych gałązek w ich kątach,— ku wierzchołkowi zaś co raz odleglejsze, naprzemianległe, na 1" długie, równowazkie, 4graniaste i 4stronnie tępo-ząbkowane do różnej głębokości, o grubnie; koszyczki na długich szypułkach końcowych pojedyncze, $\frac{2}{3}$ " w średnicy,— o kielichokrywie z bardzo gęstemi i grzbiecistemi łatkami— zewnętrznymi mniejszemi a wewnętrznymi więk-

szemi, w tępym wierzchołku przejrzysto-błoniastym poszarpanemi, a w brzegu rzęsowatemi, — o kwiatkach cytrynowo-żółtych; ziarnczaki podłużne, ku górze szersze, 4roweczkowe; plewinki osadnikowe równowążko-lancetowate. — Pospolita w Europie południowej dzika, a u nas po ogrodach uprawna; kwitnie w czerwcu i w lipcu. — Cała mocno i przenikliwie wonna a gorzkawa, dostarcza *ziela cyprysowego* lub *Bożego drzewka górnego* — herba Santolinac v. Abrotani montani, dawniej bardzo zalecanego jako środek pobudzający, rozpędzający, przeciwkurezowy i przeciwczerwiowy; które jeszcze i dziś w tychże celach używanem bywa w ojczyźnie, jako też i do wypędzania pluskiew.

GAT. 2. *C. rosmarinolistna* (*S. rosmarinifolia* LIN.), u dawnych *Proszczek*. — Także podkrzew: z łodygą do 2' wysoką, bardzo gałęzistą, nagą i szarawo-zieloną; z liśćmi gęstymi, — dółnymi wiązkowymi, szarawymi, prawie-nitkowato równowążkami, tępymi, z 2 szeregi guziczkowatych jakby-ząbeczków w brzegu, — a górnymi prawie-całobrzegimi, płaskimi, zielonymi i nagimi; z koszyczkami jak w poprzedzającej, lecz o kielichokrywach różnych barwą cisawą i nagich. — Zwykła w Europie południowej; kwitnie od czerwca do września. — Używaną bywa w Hiszpanii w chorobach skórnych.

GAT. 3. *C. najwonnejsza* (*S. fragrantissima* TORSEK.). — Również podkrzew wéjźrzenia *Żeniszka*, cały białawo-kosmaty: o łodydze rozpięrchło-gałczistej, cienkiej, obłej, krésowanój; liściach lancetowatych, do $\frac{2}{3}$ " długich, prawie-tępych, drobno karbowanych, ogrubnich; baldaszkogronach złożonych i gęstych, — z kielichokrywą prawie jajowo-kulistawą, — z kwiatkami żółtymi, — a plewinkami osadnikowemi białawo-przejrzystymi, z prążką przez środek cisawo-czerwonawą. — Porasta pustynie i piaszczyska w Egipcie, w Arabii i na Wschodzie; kwitnie latem. — Ziele jój bardzo mocnej i przyjemnej woni, używanem bywa od tancecznych we wszelkich nabrzmieniach i miejscowych zapaleniach oczów; a nawet i do Europy już docho-dziło, pod nazwiskiem Fahanin lub Fohanin.

RODZAJ 980. *Dwuuch* (*Diotis* DESF.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki same rurkowate i 5zębne, — z rurką płasko-ściśnioną z przodu, dwuskrzydłą i 2ostrogową w podstawie. Kielichokrywy dzwonkowatej, łatki podłużne i przylegająco-dachówkowe. Osadnik płaski, plewinkowy. Główniki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki kątowne, bezskrzydłe; bez puchu.

GAT. 1. *D. nadmorski* (*D. maritima* DEC.). — Ziele trwałe, całe zbito i śnieżno-kutnerowate. Kłęb bardzo długi, oblawo-wrzecionowaty, wielogłowy i gałęzisty; z niewielu korzonkami włóknistymi. Łodygi liczne, podnoszące się do 12", grube, obłe; z gałęziami mnogimi, pojedynczemi. Liście nader gęste, naprzemianległe, półobjmujące, równoważko wydłużone lecz nieco szersze w końcu, tępe, ($\frac{2}{3}$ " i $\frac{1}{6}$ "), lekko karbowane. Baldaszkogrony z 3—5 koszyczków krótkoszypułkowych; z łatkami kielichokrywy tępo i podłużnie jajowatemi, mało co krótszemi od kwiatków; z koronami żółtymi, o rurce rozszerzonej w podstawie jakby w 2 uszka a ku środkowi zwężonej. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, ściśnione; z plewinkami osadnikowemi wypukło-wklęsłemi i miękkowłosisystemi w końcu. — Pospolity po wybrzeżach morza śródziemnego i po części Oceanu atlantyckiego — zwłaszcza w Anglii; kwitnie od lipca do września. — Jeszcze za czasów DIOSKORYDESA, używanem było ziele to po roztarciu wonne a w smaku gorzko-cięrpkie, w wielu tokach brzuchowych; a nawet dziś jeszcze leczą niem na Wschodzie choroby nerek i pęcherza, a w Europie krwioplucie. — (*Filaga maritima* LIN.).

RODZAJ 981. *Rumianek* (*Matricaria* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki

promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie, a rzadko żadne,— a środkowe obupłciowe, rurkowate, 4—5-zębne, o rurce oblęż. Kielichokrywy niewieloszeregowodachówkowatej, łatki prawie równe. Osadnik obszerny, nagi i jajowo-ostrokřejny. Głównki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydło, kątowne, z wielkim krążkiem na szczycie. Puch krótki i koronkowaty, lub żaden.

GAT. 1. *R. pospolity* (M. Chamomilla LIN.), także od dawnych ziółopisów *wonnym*, *Rumienkiem* lub *Rumieniem pachniącym* mianowany.— Ziele roczne, całe nagie. Korzeń wrzecionowaty, włóknisto gałęzisty, biały. Łodyga od 2" do 1½' wzniesiona, pojedyncza albo gałęzista, oblawa-kątowata, często dołem czerwonawa, z gałęziami podobnemiż i równowysoko popodnoszonemi. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, w całości podłużne, nieco-mięsistawe, — najniższe 3 razy-, średnie 2 razy-, a najwyższe 1raz-pięrzastodzielne w łatki nitkowato-równowążkie, odstające, z nerwem głównym grzbiecisto-wydatnym. Koszyczki pojedyncze na końcach łodygi i gałęzi, blisko 1" w średnicy, razem stanowiące jakby baldaszkogron, w liczbie odpowiedniej wielkości okazu; z kielichokrywą płasko-dzwonkowatą,— o łatkach wążkich, w tęym końcu rozszérzonych, białawo obrzeżonych; ze środkiem półkulistym lub ostrokřejnym, zbitym, żółtym,— a promieniami 12—13, białymi, 3karbkowymi w końcu i poodginanymi po rozkwitnieniu; z osadnikiem ostrokřejnym i dętym. Ziarnczaki podłużne, żeberkowane, 6kątno, blado-płowe.— Jak najpospolitszy chwast międzyzbożowy, oraz po pastwiskach, wygonach i pustkowiach; kwitnie od maja do sierpnia.— *Kwiaty Rumianka* lub *Rumianek* — flores

Chamomillae vulgaris v. *Chamaemelum*, woni właściwej dość przyjemnej i smaku gorzkawo-korzennego, należą zapewne do używanych nieprzerwanie od najdawniejszej starożytności aż do dziś dnia, — może z wyjątkiem Anglii i Francyi, gdzie je rumiankiem włoskim zastępują. Skuteczność ich zależy może najwięcej od *olejku rumiankowego* — *oleum Chamomillae* barwy modrej, który dziś w postaci cukrolejku przepisują lekarze: same zaś kwiaty, należą do codziennych domowych leków przemijająco pobudzających nerwy i naczynia, uśmierzających kurcze i bóle wszelkie od nerwu społecznego zależne, przeciwwznicznych, macicznych, podnoszących trawienie itp. Dawniej zadawano także i *ziele rumiankowe* — *herba Chamomillae*, jako rozpuszczające.

W południowej Francyi używają często jako rumianku, koszyzki

GAT. 2. *R. vomego* (*M. suaveolens* LIN.): zaledwie odróżniającego się — 2 razy mniejszymi koszyzkami, obok kończystych łatek kielichokryw; — pochodzącego z Indyi wschodnich.

RODZAJ 982. *Maruna* (**Pyrethrum** GÄRTN.). — Koszyzek wielokwiatkowy, różnopłciowy, a bardzo rzadko obupłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowe i żeńskie, a czasem żadne, — środkowe zaś obupłciowe, 5zębnie-rurkowate, o rurce często ściśnionój z przodu i 2skrzydełkowój. Kielichokrywa dachówkowata i zeszcła w brzegach. Osadnik wypukły lub płaski, nagi albo z plewinkami. Główki bezogoniaste. Znamiona środkowe bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydłe, kątowate. Puch koronkowaty, często zabeczkowy, niekiedy jakby-uszkowaty, rozmiarów ziarnczaka.

GAT. 1. *M. Marunka* (*P. Parthenium* Sm.), w starych zielnikach także *Bylica*.— Ziele trwałe: którego— kłąb ukośny, długowłóknisto-korzonkowy; łodygi liczne, wzniesione albo podnoszące się na 3', oblawo-kątowate, rowkowane, w odziomku nagie a ku górze omszone i rozgałęzione baldaszkogronowato i przewyższając łodygę; liście naprzemianległe, szerokie, omszone, 2 razy piérzastodzielne— w łatki podłużne, tępe, całkie lub wcinano-pilkowane od zewnątrz ku końcom, górne zaś załedwie 1raz piérzastodzielne w łateczki spływające wraz; koszyczki pojedyncze lub téż po 3—5 w baldaszkogronach,— na szypułkach zgrubłych, odstających i nagich lub z przysadkiem równowązko-lancetowatym,— o łatkach kielichokrywy waziuchnych, kończystawych, omszonych i w końcu poszarpano-błoniastych,— o środku żółtym,— o promieniach białych, skróconych i nierównoząbkowych; ziarnczaki podłużne, 6ścienne, 12prążkowe, nieco-lękowate i nagie,— z puchem brzeżnym i 6ząbeczkowym.— Dość pospolita w całej prawie Europie, po murach, rumowiskach, polach i odłogach, oraz koło wsiów; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékar-skiém bywało *ziele i wiérzchołki Marunki*— herba et summitates *Pyrethri v. Matricariae*, woni rumiankowej lecz nieco odrażającój, okwitujące także w olejek rumiankowy modrawy,— jako wzmacniające, przeciwwzimmiczne, przeciwkurczowe, zachwalane także w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i popołogowych; zewnątrz zaś na rozpędzenie nabrzmień i ku ukojeniu bólów: dziś jednak prawie całkiem zarzucone.— (*Matricaria Parthenium*. LIN.).

GAT. 2. *M. bezwonna* (*P. inodorum* Sm.), czyli *Rumianek dziki*.— Ziele roczne, całe nagie; z łodygą do 2' wzniesioną, gałęziastą

a przytém czasem z przygałkami z odzionka podnoszącemi się, o-
 bławo-kątowatą i dołem czerwonawą; z liśćmi bezogonkowymi, mię-
 sistawymi, — z których dólne prawie 3 razy-, średnie 2 razy- a naj-
 wyższe 1 raz-pięrzastodzielne, — z nerwem głównym łatek nitkowato-
 równowązkich z obu stron wypukłym; z koszyczkami pojedynczymi
 na końcach gałęzi i gałązek nader licznych, tworzącymi wraz wielki
 i wietki baldaszkogron, — o kielichokrywy łatkach brzegiem i w
 wiérzchołku białawo- lub cisawo- zeszlých, a w środku z nerwem
 zielonym, — o kwiatach w środku żółtych, a w promieniach białych
 i równowązkich; z ziarnczakami podłużnymi, niezupełnie-3kątными,
 z jednej strony wypukłymi a z drugiej wyżłobionymi, — o puchu ca-
 łobrzegim; z osadnikiem mocno wypukłym i pełnym. — Powszechny
 chwast międzyzbożowy, około dróg i po pustkowiach; kwitnie od
 czerwca do września. — Jako najpodobniejszy do *Rumianka właści-
 wego*, za niego często zbieranym bywa; od którego wszelako tak peł-
 nością jako i postacią osadnika, oraz brakiem woni w kwiatach, do-
 statecznie różni się. — (*Matricaria inodora*. LIN.).

GAT. 3. *M. Marzymiętka* (P. Tanacetum DEC.), w
 starych zielnikach także *Miętką* lub *Szałwicią* — *rzymską*,
 oraz *Piwonią wonną* od ludu zwana. — Ziele trwałe;
 całe białawo-szarawo opylone: którego — kłęb wielo-
 głowy i gęstokorzonkowy; łodygi liczne, do 5' wznie-
 sione, w odziomku korzeniopustne, obłe, krésowane; li-
 ście podłużnie-jajowate, tępe, — korzeniowe na 4" dłu-
 gie i na równie długich ogonkach, tępe i tępopilkowa-
 ne, — łodygowe zaś prawie-bezogonkowe, 2uszkowe,
 prawie-umiarowo i gęsto pilkowane; wiecha złożona z
 wielu baldaszkogronów, a te z koszyczków mniejszych
 jak w *Marunce*, — o łatkach kielichokrywy cisawo-obrze-
 żonych i wydłużonych w końcu w zeszlý nadrostek;
 ziarnczaki z puchem koronkowatym, kółkowym i po-
 szarpanym. — Pospolita około dróg i po pustkowiach
 w Europie południowej dzika, a uprawna u nas nawet
 po włościańskich ogródkach; kwitnie od sierpnia do

października.— Znane to ziele mocno i właściwie sobie wonne jakby miętowato, zgodne bardzo z *Wrotyczem* do którego go liczono, dziś całkiem zapomniane, dostarczało niegdyś *ziela i wierzchołków Marzymiętki* lub *Miętki rzymskiej*— herba et summitates Balsamitae v. Menthae romanae v. saracenicae, dość używanego jako pobudzającego; dziś zaś zaledwie jako wypędzające pluskwy bardzo zachwalanego;— którego owoce uchodzą często w handlu za *nasiona Cytwarowe węgierskie*— semina Cinnae hungarica, używane jak inne *cytwarę*.— (Tanacetum Balsamita LIN.).

RODZAJ 983. **Króliki** (*Leucanthemum* TOURN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie, rzadko bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, 5zębne, o rurce mięsistej i z przodu płasko-ściśnionej oraz 2skrzydłej, obupłciowe. Kielichokrywy szeroko-dzwonkowatej i dachówkowatej, łatki prawie-zeschłe. Osadnik płaski, albo wypukły i nagi. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydłe, obłe, krésowane, uwieńczone wielkim krążkiem. Puch środka żaden, a w promieniach także żaden lub też uszczekowaty.

GAT. 1. *K. właściwe* (L. vulgare LAM.), również *Książki*, *Główki Ś. Jana*, *Stokroć wielka* i *Matecznik* u starych.— Ziele wieloletnie: którego — kłęb ukośny, gałęzisty, włóknisto - korzeniowy; łodyga nieco podnosząca w odziomku, do 2' wysoka, pojedyncza lub tylko z kilkoma odnogami kwietnymi w końcu, oblawo-kątowata, już cała naga, już cała krótkowłosa— już tylko w odziomku; liście naprzemianległe, ciemno-zielone,

pokrycia łodygi lub nagie, — korzeniowe piłkowane lub też karbowane, a rzadko prawie-pierzasto wcinane w łatki równowazkie, ogonkowe i przewrotnie-jajowato-łopatkowate, — łodygowe zaś tępo-lancetowate, w pół-objęmujące lecz wcięte w podstawie; koszyczki 2" w średnicy i szersze, końcowe, pojedyncze, — o kielichokrywy łatkach wewnętrznych wązko-zeschło i ciemno-ciso obwiedzionych, a wewnętrznych zeschło-biało błoniastych i poszarpanych w tęym wiérzchołku, — o kwiatkach środkowych żółtych a promieniowych białych i wykrojonych lub też 3karbkowych; ziarnczaki czarno-cise. — Nadzwyczaj pospolite po łąkach i murawach, tak w górach jak i równiach w całej Europie; kwitnie od maja do lipca. — Dawniejsi lekarze, przepisywali z nich pochodzące *ziele i kwiaty Stokroci więkkszej* — herba et flores Bellidis majoris, jako lekko-gorzka; wypustki zaś młode, jeszcze dziś z wiosny jadają za sałatę we Włoszech. — (*Chrysanthemum Leucanthemum* LIN.).

RODZAJ 984. *Bylica* (*Artemisia* LIN.). — Koszyczki kilka- lub wielo-kwiatkowe, różno- albo obu-plciowe; promieniowe 1szeregowy, żeńskie, 3-zębne, — a środkowe obupłciowe lub przez zronienie męzkie, 5zębne. Kielichokrywy dachówkowatej, łatki suche. Osadnik płaskawy lub wypukły, nagi lub szorstko-włókienkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona środka wystające, a promieni zamknięte w koronie i często zronione. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z małénkim krążkiem szczytowym; bez puchu.

PODRÓDZAJ 1. *Głupich* (*Dracunculus* BESS.). — Koszyczki różnopłciowe. Kwiatki promienio-

we żeńskie, a środkowe obupłciowe ze zronionym jajnikiem. Osadnik nagi.

GAT. 1. *B. Głupich* (A. *Dracunculus* LIN.) w dawnych zielnikach także jeszcze *Pieczystém ziele*m, *Torhunem* i *Dragankiem*, a potocznie *Estragonem* zwana.— Ziele wieloletnie, całe nagie i gładkie: którego — kłęb dość gruby, wypustny, z licznymi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' i wyższa, wzniesiona, wiechowato rozgałęziona, obła, rowkowa, rdzenista; liście naprzemianległe, bezogonkowe, (3" i 1/2"), pierwiastkowe 3-szczepne a późniejsze lancetowate, z obu końców zwężone, przytępione, górne stopniowo coraz mniejsze, odstające lub podginane, całobrzegie, ogrubnie i lekko-lśnące; koszyczki w gronach długich, wysmukłych, wietkich i 1stronnych, tworzących wraz rozpiérzchlą wiechę — drobne, prawie-kuliste, wzniesione na krótkich szypułkach, — o kielichokrywach 6—8łatkowych i ogrubnich, — o kwiatkach promieniowych 6—8, znacznie krótszych od środkowych zronionych i żółtawo-rudawych.— Dziki rośnie w Azji północnej i środkowej, a uprawiany w całej Europie; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Znane ze swego kuchennego użycia *ziele Głupicha* lub *estragonowe* — herba *Dracunculi hortensis*, po roztarciu przyjemnej i właściwej woni, smaku z początku chłodnego a potem rozgrzewającego lecz słodkawego jakby hanyż,— należy do leków pobudzających, podnoszących trawienie, pomnażających wydzieliny: wszelako obecnie *Estragon* tylko jako środek dyetetyczny, zwłaszcza *ocet estragonowy*, miéwa swe zastosowanie.— (*Oligosporus condimentarius* CASS.).

GAT 2. *B. polna* (A. *campestris* LIN.), u dawnych *drobnolistna*.— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem drze-

wiastym, grubym, ukośnie nagiętym, wielokorzonkowym; z łodygami licznymi, do 3' długimi, z początku pokładającymi się a w porze kwitnienia różgowato podnoszącymi, gałęzistymi, obłemi, krésowanymi, zwykle czerwonawymi; z liśćmi korzeniowymi darnisto skupionymi, ogonkowymi, piérzastodzielnie weinanymi w łaty równowążko-3szczépne, początkowo popielato-jedwabiste a później nagie, — łodygowymi bezogonkowymi, również piérzastodzielnymi w łatki równowążko-kończyste, zawsze nagie i całobrzegie, — a najwyższymi równowążko-szczecinowatymi; z koszyczkami jajkowymi, na gałązkach odstających lub poodginanych, krótkoszyplęczkowymi, zwisłymi i drobnyymi, tworzącymi prawie kłosa, — o kielichokrywach przejrzystych, — o kwiatkach blado-żółtych z czerwonawym krajem, środkowych 5 lub 8 ze znamionami ułożonemi w gwiazdkę 8promieniową, a promieniowych 5 albo 6. — Bardzo pospolita około dróg, po miedzach, uwrociach, po pagórkach i murach w całej Europie, także w Ameryce północnej nierzadka; kwitnie od lipca do września. — Dawni lékarze, przepisywali z niej otrzymane *ziele Bylicy czerwonej* — herba *Artemisiae rubrae*, na wzmocnienie trawienia i w czerwivości; korzeń zaś wpadacze zalecali.

PODRODZAJ 2. *Opilstka* (*Seriphidium* BESS.). — Koszyczki obupłciowe. Osadnik nagi.

GAT. 3. *B. pomorska* (*A. maritima* LIN.), u dawnych *Piołyn pomorski* lub *zamorski*. — Ziele trwałe, całonie opilśnione: o kłębnie drzewiastym, wielogłowym i wypustnym; o łodygach wielu, na 1 1/2' wzniesionych lub podnoszących się w odziomku prawie zdrzewiałym, obłych, krésowanych, tylko w wiérzchołku z gałązkami kwietnymi zwisłymi, a w odziomku często nagiemi; o

liściach ku górze zgęszczonych i ogonkowych,— najniższych 2 razy piérzastodzielnych w łatki 3szczépne, o lateczkach równowązkich,— środkowych raz piérzastodzielnych,— a najwyższych równowązkich i tępych; o koszyczkach drobnych, podłużnych, bezszypułeczkowych na zwisłych gałązkach w kłosach, tworzących razem pojedynczą wiéchę,— z kielichokryw łatkami w brzegu szeroko błoniasto-przejrzystymi,— z kwiatkami środka żółtymi, w promieniach brudno-czerwonawymi.— Porasta wybrzeża mórz, od Bałtyckiego do śródziemnego; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Z niéj pochodziło *ziele i wiérzchołki Piołyna pomorskiego* — herba et summitates Absinthii maritimi, gorzkie i woni *Kocięgo ziele*, używane od dawnych lékarzów jak *Piołun* i *Bylica pontycka*.

Na tenże sam sposób, użyć się także da, długo za jéj odmianę poczytywana

GAT. 4. *B. żupowa* (A. salina WILLD.): różniąca się jedynie — łodygami gałęzistszemi; szarą kosmatością; łatkami liści prawie nitkowatemi; oraz koszyczkami szypułkowymi:— rosnąca tu i owdzie na gruntach i po nad źródłami słonemi Europry środkowéj.

GAT. 5. *B. szwajcarska* (A. vallesiaca ALL.).— Ziele trwałe, całe śnieżno opilśnione; z łodygą do 2' wzniesioną, okrągławo-kątowatą, rozgałęzioną ku górze odstająco-więchowatą; z liśćmi małymi, gęstymi,— dółnymi 2 razy piérzastodzielnymi w łatki równowązkie a tępe, ogonkowymi,— a górnymi raz piérzastodzielnymi, o łatkach prawie-nitkowatych; z koszyczkami drobnymi, pojedynczymi, bez szypuleczek w kątach liści— tworzącymi kłosy ulistnione, a łącznie wiéchę pojedynczą,— o kielichokryw łatkach wązkich i tępych,— a kwiatkach brudnawo-żółtych.— Zwyczajna po wzgó-

rzach, około dróg i wsiów od Szwajcaryi aż do Hiszpanii na południu Europy; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Szwajcarowie używają jęj, jako *ziela Iwinki czarnej* — herba Genippi nigri, w ten sposób co i *herbatki szwajcarskiej* właściwej.

PODRODZAJ 3. **Bożydrzew** (**Abrotanum** Tourn.).— Koszyczki różnopłciowe. Kwiatki promienio- we żeńskie, środkowe obupłciowe — lecz wszystkie płodne. Osadnik nagi.

GAT. 6. *B. Bożydrzewko* (A. Abrothantum LIN.).— Podkrzew. Łodyga do 3' wysoka, w odziomku zdrzewiała, mocno- i wzniesiono-gałęzista, okrągławo-kątowa, cisawo-szara, — a młode pędy szarawe i jakby opylono-opilśnione. Liście nader gęste, naprzemianległe, pokrycia pędów za młodu a później prawie-nagie; dólne 2 razy- a górne 1 raz-pięrzastodzielne— w łatki niemal-nitkowate i tępe; najwyższe zaś czasem prawie-calkowite. Koszyczki mnogie, kątowe, zwisłe, kuliste, drobniuchne, jakby w gronach 1stronnych— tworzących wraz wiechę tęgą i ulistnioną, — o łatkach kielichokrywy wydrążonych, w brzegu szeroko pręjrzysto-błoniastych, szarawo-miękkowłosych,— kwiatkach zielonawo-żółtych, środkowych około 18 a promieniowych 3 do 7.— Porasta wzgórze spieczyste w Europie południowej i na Wschodzie dziko, a uprawne nadzwyczaj częste po naszych ogrodach; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — Woń ma przyjemną i smak gorzkawy: a z niego *ziele i wiérzchołki Bożydrzewka* — herba et summitates Abrotani, dawniej przez lékarzy a dziś od ludu jako lék domowy używaném jeszcze ciągle bywa, już wewnątrznie tak jak piołunowe, już zewnątrznie — zwłaszcza w cierpieniach gardła i ust.

GAT. 7. *B. roczna* (A. *annua* LIN.).— Ziele roczne całe nagie; z łodygą do 8' wzniesioną a przytém wysmukłą, kątowato-rowkowaną, z czasem czerwieniejącą, odstająco rozgałęzioną: z liśćmi bezogonkowymi, (5" i 3"), dólnymi 3 razy- górnymi 2 razy- a najwyższymi 1 raz- piérzastodzielnymi lub całkowitymi, — o łatkach równowązkich i kończystych; z koszyczkami w wiébach, zwisłymi, kulistymi, wielkości owoców kolendry, — o łatkach kielichokrywy szeroko- i przeźrzysto-obrzeżonych. — Pospolita w Syberyi południowej, w Chinach i w Persyi północnej; kwitnąca w sierpniu i wrześniu: — zadawaną bywa od Chińczyków w gorączkach trawiących, w czerwonych, wrzodach gnilnych i w. i. — a od Syberyjczyków używaną do barwienia czerwonych safianów.

GAT. 8. *B. chińska* (A. *chinensis* LIN.).— Podkrzew cały popielaty; którego — łodygi liczne, do 3' wysokie, obłe, krésowane; liście gęste, bezogonkowe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, (1" i 1/2"), ku podstawie zwężone, z wierzchu szarowłose a spodem biało kutnerowate, — dólne 3- lub 2-letowe i tępe, a górne całkowite i równowązkie; koszyczki kątowe, drobne, często zwisle, w gronkach złożonych, — o kielichokrywie dzwinkowatej, welnistej, w brzegu łatek cisawo-zeschłej i strzępiasto-ząbkowanej, — a kwiatach żółtych. — Zwykła w Chinach, Japonii i Syberyi południowej; kwitnie latem. — Z jój to liści pokrycia kutnerowatego, przyrządzają Chińczycy tyle u nich używane przypiekadła (moxa); a prócz tego ziele zadają jako wzmacniające żołądek, przeciwkurczowe i pomnażające czyszczenia miesięczne.

GAT. 9. *B. Glistnik* (A. *Contra* LIN.), w starych zielnikach *Piołynem glistnym*, *Glišnikiem* i *Cytwarem* mieniona. — Podkrzew odstająco- i długo-gałęzisty, od samego prawie-bezlistnego odziomka; z gałązkami ku końcom gałęzi licznymi, krótkimi, odstającemi, — cały pokryty białą, cienką i łatwą do starcia pajęczynową welną. Liście ma pozgromadzone ku wierzchołkom odnóg, prawie-wiązkowe, zaledwie 1/4" długie i tyleż szerokie, dłoniasto-piérzastodzielne, prawie-nagie, szarzielone, i pod szkłem powiększającym gruczołczkowe;

o łatkach równowązkich i tępych. Koszyczki podłużnie-jajowe, drobne, bezszypułczkowe i poskupiane tak — iż tworzą kłos przerywany bezlistny; z kielichokrywą o 10—15 łatkach jajowatych, tępych, błoniasto obrzeżonych, gładkich, nieco wypukłych i z żółtymi gruczołkami na grzbiecie; z kwiatkami 3—4ma środkowymi, a 1—2ma promieniowymi. — Ojczyznę jej Persya, skąd i dalej na Wschodzie rozszerzyła się; kwitnie latem. — Z niej to pochodzą tak zwane *nasiona Glišnikowe* lub *Cytwarowe lewanckie* — semina *Cinnae v. Santonici v. Contra* — *levantica*, tyle słynny od najdawniejszych czasów aż po dziś dzień — lék, we wszelkich cierpieniach dzieci z czerwiwości wynikających; które prócz tego należą i do wzmacniających żołądek.

Cytwaru, dostarcza prócz tego wiele roślin z tego rodzaju; wszelako najwięcej znane w handlu — pochodzą z

GAT. 10. *B. skupionój* (*A. glomerata* SIEB.) — podkrzewu: z łodygą na 2' wzniesioną, okrągławo-kątowatą, prawie-rowkowaną, odstająco-więchowato rozgałęzioną, w odziomku prawie-nagą i szarocisawą, a ku górze porosłą wełną delikatną i łatwą do starcia; z liśćmi nielicznymi, drobnymi, wełnistymi, dłoniasto 3 — 4szczepnymi w łatki równowązkie, tępe i nabrziałe brzegiem, — a najwyższymi o 1 lub 2 łatkach albo też całkinii; z koszyczkami drobnouchnymi, kulisto-jajkowymi, po 2—3 poskupianymi bez szypulek a prawie pozrastalymi — w kupki nieco odległą od siebie, i to w kątach drobnych listków, — o kielichokrywy łatkach 10 — 14, zbity ułożonych, żółtawo- lub zielonawo-szarych, opylono-opilśnionych i przejrzystych brzegiem: — rosnącej w Palestynie, a kwitnącej latem; z której pochodzą *nasiona Cytwara barbaryjskiego* lub *afrykańskiego* — semina *Cinnae, Santonici v. Contra* — *barbarica v. africana v. indica*.

GAT. 11. *B. Cytwara* (*A. santonica* LIN.), podkrzewu: którego — łodyga 2stopowa, podnosząca się, gałęzista, szarawa od delikatnych wełnistych włosków dolegających; liście podobnież porosłe,

ogonkowe, do 3" długie,— odziomkowe 2 razy - a środkowe 1 raz piérzastodzielne,— najwyższe zaś całkowite i postaci łatek poprzedzających, to jest równowazkie i tępe; koszyczki małeńkie, obłe, szypułczkowe i wzniesione, w gronach jednostronnych i często poodginanych, licznych na końcach gałęzi i łodygi,— o łatkach kielichokrywy 10—12, wełnistych, wewnętrznych łopatkowatych i błoniasto obrzeżonych, dłuższych od zewnętrznych,— o 5 kwiatkach, pomiędzy którymi często ani jeden żeński:— rosnącej około Astrachanu, w Tatarji i Persji; kwitnącej latem;— która dostarcza *nasion cytwarowych tatarskich*— semina *Cinnae tatarica*, najmniej cenionych w handlu, a zwykle pochodzących z przymieszania kilku innych gatunków.

GAT. 12. *B. żydowskiój* (A. *Judaica* LIN.)— także podkrzewu: o łodydze 1½stopowej, obłej, mocno rozgałęzionej w odnogi odstające i najdłuższe w środku téjże wraz z niemi— opilsionej krótko, zbito i białawo-szaro; liściach bardzo drobnych, przewrotniejajowatych, tępych, białawo-szaro kutnerowatych,— dólnych 3—5łatkowo piérzasto-wcinanych, z łatką środkową jeszcze raz wkrawaną,— pośrednich jeszcze mniejszych, o 3—5 łateczkach bardzo tępych i prawie-ząbkowatych z każdej strony,— a najwyższych prawie-całobrzegich; koszyczkach półkulistych, wzniesionych, w gronach końcowych 1stronnych,— o łatkach kielichokrywy 7—8, żółtawych, kosmatych, tępych, z których wewnętrzne dłuższe i w przejrzystym brzegu rzęsozowate,— o kwiatkach żywo-żółtych:— pospolitej w Egipcie, Arabii i Palestynie, a kwitnącej latem;— z której *Cytwar* tylko w miejscu używa wziętości.

GAT. 13. *B. pospolita* (A. *vulgaris* LIN.), także kiedyś *swojską*, a nieco później *Bylnikiem* zwana.— Ziele trwałe: u którego— kłęb prawie-pionowy, grubości palca, twardy, gałęzisty, wypustny, o licznych długich i żółtawych korzonkach. Łodygi liczne, rdzeniste, na 6' wzniesione, obławo-kątowate, zielone lub czerwonawe, nagie albo lekko omszono-opilsnione,— z gałęziami odstającymi. Liście z wierzchu ciemnozielone i nagie, a spodem biało- lub siwo-kutnerowate; korzeniowe, ogonkowe, sercowate, tępe, 2 razy piérzastodzielne— w ła-

ty 3 - 5łatkowe, a łatki lancetowate i prawie-ząbkowane lub w wyższych całobrzegie; łodygowe niższe również ogonkowe, ale tylko raz piérzastodzielne,— a wyższe bezogonkowe; kwiatowe zaś równowążko - lancetowate i całobrzegie. Koszyczki jajowe, prawie-bezszypuleczkowe, wzniesione, w kłosowatych gronach wiérzchołkowo-kątowych tworzących wraz wiéchę wydłużoną; o łatkach kielichokrywy kosmato - welnistych, zewnętrznych dużo węższych niż wewnętrzne jajowate i przejrzysto a szeroko obrzeżone; kwiatkach środkowych 5—7, brudno-czerwonawych, z krajem wzniesionym odstającym, ze znamionami ułożonemi w gwiazdkę 6-promieniową,— a promieniowych 7—9, żółtawych, w kraju krótko rozszczépanych.— Jak najpospolitsza po miedzach, okopach, około dróg, płotów, ponad brzegami strumieni i rzék, oraz na murach i rumowiskach w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od lipca do września.— Przed laty dość powszechném było użycie *ziela i wiérzchołków Bylicy czerwonej i białej*— herba et summitates Artemisiae rubrae et albae, z dwóch jéj odmian o łodydze zielonej i czerwonej, w sposób odpowiedni piołynowym; także korzeni obumarłych i czarniawych, pod nazwiskiem *węgla Bylicy czerwonej*— carbo Artemisiae rubrae: przed niedawnym zaś czasem poczęto zalecać same włókna korzeniowe, jako *korzeń Bylicy pospolitej*— radix Artemisiae vulgaris, przeciw padaczce.

W tenże sam sposób używaną także bywała:

GAT. 14. *B. pontycka* (A. pontica LIN.), niegdyś *Piołynkiem włoskim i pontyckim* mieniona: ziele trwałe, całe białawo-szare; z kłębem zdrzewiałym, poziomym, wypustnym, wielokorzonkowym; z ło-

dygami kilkoma, na 2' wzniesionemi, cienkimi, oblemi, kutnerowatemi, prawie-pojedynczemi, bo zaledwie w samym końcu z kilkoma krótkimi gałązkami; z liśniami dość gęstymi, odstającymi lub nawet poodginanymi, krótkoogonkowymi, często z obu stron zarówno białawo-szaro opilśnionymi,— niższymi 2 razy - a wyższymi 1 raz-pięrzastodzielnymi w łatki równowazkie i tępe,— a podkwietnymi prawie całkimi; z koszyczkami w gronach krótkich i pojedynczych, prawie-kulistymi, zwisło-szypuleczkowymi,— o łatkach kielichokrywy szarawo-białych, wewnętrznych szerszych i bloniasto obrzeżonych,— a kwiatach żółtych, środkowych 20—30 a promieniowych 12—15:— porastająca wzgórze słoneczne i góry w Europie środkowej i południowej, oraz na Wschodzie; kwitnąca w sierpniu i wrześniu:— z której do dziś dnia jeszcze na południu, używanem bywa *ziele wiérzchołki Piołynu pontyckiego* lub *rzymskiego*.

PODRODZAJ 4. *Piołyn* (*Absinthium* TOURN.).— Koszyczki kulistawe. Kwiatki promieniowe żeńskie, środkowe obupłciowe, a wszystkie płodne. Osadnik włosisty.

GAT. 15. *B. Piołun* lub *Piołun* (A. *Absinthium* LIN.), zwykle *pospolitym* zwany.— Ziele trwałe: którego — kłęb ukośny, bardzo gałęzisty i mocno-włóknisto okorzeniony: łodyga do 4' wzniesiona, obła, krésowana, prawie-kutnerowato szara, gałęzista górą, w odziomku czasem drzewiejąca: liście w dotknięciu miękkie przez pokrywającą je cienką i jedwabisto-siwą pilśń; dólne długoogonkowe, do 3ch razy piérzasto wcinane,— z łatkami jeszcze wcinanemi lub całkowitemi, podłużnie lancetowato-tępemi; pośrednie 2 razy podobnie wcinane i jeszcze średnioogonkowe; a najwyższe coraz krócej ogonkowe aż do bezogonkowych, od 1raz piérzasto wcinanych do 3szczępných,— a wreszcie w całkowite przechodzące: grona wiérzchołkowo-kątowe, liczne, odstająco-wzniesione, pojedyncze lub złożone, wraz tworzące wydłużoną wiéchę— z koszyczków prawie-kulistych i

zwisłych,— o kielichokrywach szarojedwabistych, z łatkami zewnętrznymi szerszymi i zeszlęmi,— kwiatkach zaś cytrynowo-żółtych z czasem ciemniejących, z których środkowych 80—90 poodginanych w kraju— a promieniowych 14—16,— o osadniku wypukłym.— Nader zwyczajny po murach, runowiskach i pustkowiach w całej Europie; kwitnie od lipca do września.— *Ziele i wiérzchołki Piołyna*— herba et summitates Absinthii, pod ogólną nazwą *Piołuna* lub *Piołunka*, od najdawniejszych czasów utrzymują się w użyciu— choć już może więcej domowém, jako środkiem wzmacniającym zwłaszcza przyrząd trawienia, przeciwwimniczny i przeciwczerwiowy.— (*Absinthium vulgare* LAM.).

Oprócz już w poprzednich podrodzajach opisanych, zalecają się— jako działające na sposób *Piołyna*:

GAT. 16. *B. drzewna* (A. *arborescens* LIN.), także *Piołyn drzewny* dawniejszych: krzew nader strojny, do 4' wysoki, w odziomku nagi z korą szarą, a ku górze z gałęziami ulistnionymi i popielatemi; którego liście dość gęste i ze wszech miar podobne piołynowym, lecz dużo wężsiej łatkowe, popielato jedwabiste; gałązki kwiatne pojedyncze, z koszyczkami jak w tamtym aż do kwiatków:— pospolita po wybrzeżach morza śródziemnego, kwitnąca także od lipca do września:— której ziele dużo wonniejsze i przyjemniejsze, miłszém jest do użycia niż piołynowe.

GAT. 17. *B. alpejska* (A. *Mutellina* VILL.), u dawnych *Piołyn biały* lub *széroki*.— Ziele trwałe: którego— kłąb zdrzewiały, wielogłowy, cisy; łodygi liczne, na 7" podnoszące się, całkiem pojedyncze, drobno- i biało-włosiste; liście ogonkowe, — w odziomku skupione, dłoniasto-wielodzielne w łaty 3--5 szczepne, z łatkami równowązkami i zastrzonemi,— łodygowe odległe i podobnież wcinane w łatki najczęściej całobrzegie lub

niekiedy wkrawane, — a najwyższe najczęściej 3szczepne; koszyczki podłużne, pojedynczo wzniesione w kątach liści, najniższe odległe i na $\frac{1}{2}$ calowych szypułkach, pośrednie na krótszych, a najwyższe 3 — 4 bez szypulek i prawie skupione, — z kielichokryw kosmato-jedwabistych łatkami w brzegu i końcu cisawemi, — a kwiatkami żółtawymi. — Porasta najwyższe Alpy pierwotne, od Salzburga aż do Włoch; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Ziele to wraz z następującem, wielce bywa cenione od miejscowych góralów, jako środek wzmacniająco - pobudzający; także jako rodzaj *herbatki szwajcarskiej*, dawniej przepisowywanej przez lekarzów pod nazwiskiem *ziela Iwinki białej* lub *Piołtyna alpejskiego* — herba Genippi albi v. Absinthii alpini.

GAT. 18. *B. lodowinowa* (*A. glacialis* LIN.). — Ziele ze wszech względów podobne *alpejskiej*, a różniące się głównie: liśćmi srebrzysto-biało-jedwabistymi, o łatkach dużo-węższych; koszyczkami zaledwie 3—5ma na końcu łodygi, i to kulistymi a prawie-bezszypuleczkowymi: — wiele rzadsza od tamtej na Alpach tyrolskich, szwajcarskich i pimonckich: — używaną bywała i bywa za poprzedzającą i pod jej nazwą.

RODZAJ. 985. *Wrotycz* (*Tanacetum* LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obu- lub różno-płciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — premieniowe 1szeregowę, 3—4zębne, żeńskie, — a środkowe 4 — 5zębne, obupłciowe albo płonne. Kielichokrywa dzwonkowata, dachówkowata. Osadnik wypukły, nagi. Główki bezgoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, beztrzoneczkowe, kątowne, gładkie, z krążkiem w szczycie wielkim. Puch bąc żaden, bąc błoniasto - koronkowaty, całki lub równoząbeczkowy, lub też nierówny i od zewnątrz prawie-1stronny.

GAT. 1. *W. swojski* (T. vulgare LIN.), niewiem z kąd także *Piżmem* zwany.— Ziele trwale: w którym— kłęb gruby i gałęzisty, wielogłowy i wypustny, włókni-stokorzeniowy; łodyg kilka, do 3' i wyższych, tego wzniesionych, okrągławo-kątowatych, pojedynczych, nagich, od dołu a czasem i w wierzchołku czerwonych; liście krótkoogonkowe i bezogonkowe, nagie, do 5" długie, od odziomka 2 razy- a dalej 1 raz-wcinane— w końcu piérzastodzielnie a przy podstawie przerywano-piérzasto, w łatki podłużne, tępawe, piłkowane grubo lub téż wkrawane; baldaszkogron złożony, równowysoki; koszyczki liczne,— o kielichokrywie z łatek gęstych, omszonych i cisawo obrzeżonych,— a kwiatach ciemno i cisawo - żółtych, nader zbitych, tworzących tarczę początkowo wklęsłą a później płaską do 1/2" w średnicy, z których promieniowe 3szczępcne, w kraju; ziarnczaki podłużnie - przewrotnie - jajowe, zwykle 5żęberkowe, z puchem krótkim i obrzeżającym.— Bardzo pospolity po zaroślach zwłaszcza wiklowych, po miedzach, ponad rowami i strumieniami całej Europy i Azji środkowej, a po ogrodach uprawny w odmianie *kędzierzawej* (T. v. crispum); kwitnie od lipca do września.— Ma on cały woń właściwą kamforowato-przenikliwą, a smak ostro-korzenno-gorzki: używanymi zaś były *ziele, kwiaty i nasiona Wrotycza*— herba, flores et semina Tanaceti, te ostatnie czasem pod nazwą *nasion cytwarowych średnich*— semina Cinnae media, głównie w czerwiwości u dzieci, w osłabioném trawieniu i ztąd wynikłych delegliwościach, w zimnicach, w różnych kurczowych niemocach, w dnie i wstrzymanych czyszczeniach miesięcznych. W lékarstwie bydlęcém, zwłaszcza téż owczém, gra to ziele nader

ważną rolę— jako zapobiegające, a razem jako leczące motyllice i inne czerwiwnętrzne.

RODZAJ 986. *Sucholutka* (*Helichrysum* DEC.) — Koszyczek wielokwiatkowy, obu- lub różno-płciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — promieniowe 1szeregowy, nieliczne, 5ząbkowe, cieniuchno-rurkowe i żeńskie, — a środkowe obupłciowe, większych rozmiarów. Kielichokrywy dachówkowatej łatki zeszcłłe, dólne schodzące się lub promieniowo odstające. Osadnik płaski, bezplewinkowy, nagi, dołeczkwaty lub włókienkowy. Głównki w podstawie 2szczeciste. Znamiona wystające i zaledwie zgrube w końcu. Ziarnczaki beztrzoneczkowe, bezdzióbe, ze znamięczkiem w szczycie. Puchu 1szeregowego szczeci nieco chropawe lub brodate w końcach, już wolne, już zrosłe podstawami równo albo nierówno, a czasem i gałęziste.

GAT. 1. *S. żółta* (*H. arenarium* DEC.), także *Suchotnik*, *Kocanki żółte*. — Ziele trwałe: mające kłęb pionowy, nieco rozgałęziony, wielogłowy, z niewielu włókniastymi korzonkami; łodyg kilka, przeszło na 1' podnoszących się, pojedynczych, obłych, biało-szarawych; liście naprzemianległe, wpółobejmujące, 2" długie, niższe $\frac{1}{3}$ " wyższe zaś $\frac{1}{12}$ " szerokie, brzegiem nieco-wwinęte, łopatkowate lub równowązkie, z obu stron-welnisto - kutnerowate, barwy łodygi; koszyczki w baldaszkogronach złożonych, cytrynowo-żółte a czasem prawie pomarańczowe, — o kielichokryw żółtych i lśnących łatkach tylko w podstawach welnistych, a do tego wewnętrznych falisto-karbkowanych, — z osadnikiem całkiem nagim, — a puchem szorstkowłosistym. — Częsta w Europie i środkowej Azji, po piaskach i lasach szpilkowych; kwitnie od lipca do września. — Dawniej *kwiaty Ko-*

canek żółtych— flores *Stoechadis citrinae*, za potarciem słabo wonne i lekko ściągająco-gorzka, zadawanymi bywały w zastoinach brzusznych, nabrzmienu wątroby, w żółtaczce, w biegunkach, czerwonych i w czerwiwości; w tychże celach dziś jeszcze od ludu gdzie nigdzie używanymi bywają. Włożone pomiędzy suknie, mają wystraszać mole.— (*Gnaphalium arenarium* LIN.).

W taki sam sposób, używaną także bywała

GAT. 2. *S. krzewna* (H. *Stoechas* MÖNCH.), krzew do 3' wysoki:— z liśćmi rozrzuconymi, równowązkimi, podwiniętymi, zarówno z łodygą wełnisto-kutnerowatymi; z baldaszkogronem złożonym, skupionym,— o kielichokrywy kulistej łatkach wieńko dachówkowatych,— a kwiatkach żywo-żółtych:— rosnąca po piaskach i płonnych skałach Europy południowej, także latem kwitnąca;— która dostarczała tak zwanych *kwiatów Kocanek neapolitańskich*— flores *Stoechadis neapolitanae*.— (*Gnaphalium Stoechas* LIN.).

GAT. 3. *S. krwista* (H. *sanguineum* KOST.), u starożytnych *Oblapą wonną* zwana.— Ziele trwałe; z łodygą na 1' wysołą, bezgałęźną, obłą, kosmatą; z liśćmi naprzemianległymi, zbiegającymi, łopatkowato-lancetowatymi, płaskimi, całobrzegimi, z obu stron wełnisto- i białawo-kutnerowatymi,— z których dolne z koniuszkiem rudym i nagim w wierzchołku; z baldaszkogronem wierzchołkowym— koszyczków jajkowato-kulistawych, z kwiatkami od krwisto-czerwonych aż do różowych.— Rośnie w Egipcie i Syrii; kwitnie latem.— Sławnym był z niej korzeń, jeszcze od HIPOKRATESA używany w kaszlach długotrwałych, w dychawicy wozgrzywěj, w trudném moczeniu, w chorobach macicy i w ukąszeniach jadowitych; liście zaś zewnętrznie w cierpieniach ocznych.— (*Gnaphalium sanguineum* LIN.).

RODZAJ 987. **Ukwap** (**Filago** TOURN.), także **Nicennica**.— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, z osadnikiem nitkowato wydłużonym i zaledwie w końcu nieco-szerszym; z kielichokrywy łatkami dachówkowatymi, prawie nie do odróżnienia od plewinek osadnikowych, z których zewnętrzne w grzbiecie welniste a reszta zeschła. Kwiatki w kątach niższych plewinek pojedyncze, żeńskie, — a wyższe liczne i to od zewnątrz żeńskie a wewnątrz obupłciowe lub męskie przez zrośnięcie; z koronami żeńskich nitkowatymi i zaledwie ząbeczkowemi, a obupłciowych rurkowatymi i 4–5zębnymi. Główki ogoniaste. Znamiona przytępione. Ziarnczaki oble, jakby brodawczkowane. Puch kwiatków środkowych nitkowato-szczecinkowaty, a skrajnych odmienny lub żaden.

GAT. 1. *U. polny* (*F. arvensis* LIN.), w starych zielnikach *Ukwap*.— Ziele roczne; z łodygą do 10'' wzniesioną, gęsto i wiechowato rozgałęzioną, białowelnistą; z liśćmi podobnie pokrytymi, wzniesionymi, równoważko-lancetowatymi, (2'' i $\frac{1}{6}$ ''), naprzemianległymi, całobrzegimi, kończystymi; koszyczki prawie-bezszypułkowe, drobne, kątowe i końcowe, ostrokrężne, po 3–6 w kupkach wielkości grochu całkiem zbito-owężnionych, po okwitnieniu odosabiające się, — o łatkach kielichokrywy tępo-lancetowatych, w brzegu i końcach błoniastych, — a kwiatkach żółtawych z puchem białym. — Bardzo pospolity po polach, wrzosowiskach i pustkowiach; kwitnie w lipcu i sierpniu. Dawniej z niego *ziele Ukwapa* — herba *Filaginis* v. *Impiae* zadawanem bywało przez lekarzy, w krwotokach i czerwonych. — (*Oglifa arvensis* CASS.).

Tegoż samego ziele, dostarczał także

GAT. 2. *U. niemiecki* lub *swojski* (*F. germanica* LIN.), lub *Kocanki swojskie*.— Ziele roczne; którego łodyga do 12" wzniesiona lub podnosząca się, kilkakrotnie widlastodzielna, brudno-kutnerowata; liście wzniesione, pokrycia łodygi,— dólne prawie-łopatkowate, przytępione, ($1''$ i $\frac{1}{6}''$),— a górne równowązko-lancetowate, w przytępionym wierzchołku cierńkiem zakończone; koszyczki drobne, podłużnie-jajowe, prawie-bezszypuleczkowe, po kilka w kupkach kulistych w rozwidleniach i na końcu łodygi oraz gałązek,— o łatkach kielichokrywy lancetowatych, na wydatnym grzbiecie welnistych, w kraju i w wierzchołku lśnąco-nagich, z długim i ostrym końcem czerwonawym lub żółtawym,— a kwiatkach żółtawych, 4ząbkowych:— bardzo zwyczajne wszędzie po polach i pagórkach w Europie; kwitające wraz z poprzedzającym:— z którego ziele szczególnie zalecano w biegunkach i czerwonkach u dzieci.— (*Gifola germanica* CASS.).

RODZAJ 988. *Kocanki* (*Antennaria* R. BRWN.).— Koszyczki wielokwiatkowe, rozdzielno- lub prawierozdzielno - płciowe. Kielichokrywy dachówkowatęj, łatki w końcach ubarwione lub zeschnęłe. Osadnik wypukły, jameczkowaty. Korony rurkowate, żeńskie nitkowate, 5zębne. Główniki na wpół wystające, w podstawie 2szczetne. Szyjka żeńskich w końcu wrębna; męskich zaś całkowita lub zaledwie-wrębna, często zroniona. Ziarnczaki obławe. Puch 1szeregowy, w żeńskich niteczkowaty a w męskich maczugowaty.

GAT. 1. *K. rozdzielнопłciowe* (*A. dioica* GÄRTN.), u dawnych *białe* lub *przyczerwiensze*.— Ziele trwałe, darniste: którego— kłęb czołgający się, z licznymi wypustkami korzeniącymi się i ulistnionymi, z wieloma korzonkami włóknistymi; łodyga bezgałęźna, na 6" najwyżej wzniesiona lub podnosząca się, zbito-welnisto kutnerowata; liście naprzemianległe,— korzeniowe różyczkowate, lancetowato-łopatkowate, z krótkim końcem

często fałdkowatym, $\frac{1}{2}$ "—1" długie, z wierzchu zielonkawe i delikatnie opilśnione, a spodem całkiem biało-kutnerowate, — łodygowe zaś równowązko-lancetowate, wzniesione lub przytulone; koszyczków 3—9, w baldaszkogronach skupionych, — o kielichokrywy łatkach tępych, w podstawie welnistych a zresztą nagich, zeschłych, nieco-łśnących, w męzkich przewrotnie-jajowato-łopatkowatych i różnie-czerwonych, a w żeńskich lancetowato-łopatkowatych i białych. — Nader powszechne w całej Europie, po wzgórzach, górach, wrzosowiskach, piaskach i glinkach; kwitnie w maju i czerwcu. — *Kwiatki Kocanek białych* — flores *Gnaphalii* v. *Pilosellae albae* v. *Pedis Cati*, nie pomалу dawnymi czasy używanymi bywały w długotrwałych kaszlach, wrzodach płucnych, krwiopluciu, w czerwinkach, w biegunkach, z powodu lekko-ściąających własności. — (*Gnaphalium dioicum* LIN.).

Tak samo używają w ojczyźnie

GAT. 2. *K. perłowych* (*A. margaritacea* R. BRUN.): różniących się od poprzedzającego gatunku, z którym wreszcie zgadzają się — wzrostem 2stopowym; brakiem wypustków; łodygą rozgałęzioną; liśćmi gęstymi, wydłużono-lancetowatymi, zaostrozonymi, ($4^{\prime\prime}$ i $\frac{1}{2}$ "), wpółobójmującymi i podwiniętymi brzegiem; baldaszkogronami złożonymi z koszyczków skupionych, prawie-kulistych, białych lecz bez połysku, — o łatkach w końcu poszarpanych a w cisawej podstawie lekko-welnistych, — o kwiatach żółtych: — rosnących po górach w Ameryce północnej, a podobno i w Europie; kwitnących w lipcu i sierpniu; — dostarczających *ziela Kocanek perłowych* — herba *Gnaphalii margaritacei*.

RODZAJ 989. **Wonikrotka** (**Osmitopsis** CASS.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe jęczyczkowate, bezpłciowe, — a środkowe rurkowate, rozszerzone w podstawie, 5ząbkowe i

obupłciowe. Kielichokrywa dzwonkowata, wieloszeregowo-dachówkowata. Osadnik płaski, bez plewinek. Główniki ogoniaste. Znamiona tępe. Ziarnczaki jednostajne, w szczycie z dołeczkiem nabrzętko-obrzeżonym; bez puchu.

GAT. 1. *W. kosmata* (O. *asteriscoides* CASS.).— Krzew na 2' wysoki, dość gruby, gałęzisty; z liśćmi gęstymi, naprzemianległymi, bezogonkowymi, lancetowatymi, (2" i $\frac{1}{3}$ "), kończystymi, ku wierzchołkowi drobno-pilkowanymi, kropkowanymi przejrzysto i wraz z łodygą kutnerowatymi, — dólnymi poodginanymi a górnymi nieco odstającymi; z koszyczkami przeszło 1" w średnicy, o promieniach krótszych od tła środkowego, pojedynczych, końcowych, — których kielichokryw łatki tępe, wewnętrzne listkowate i z obu stron miękkowłose, a zewnętrzne prawie-suche, 3nerwowe, obrzeżone błoniasto i miękkowłose tylko w wierzchołku i na grzbiecie, — plewinki osadnikowe zaostrome, piłeczkowane i włosiste w wierzchołku, — kwiatki środkowe żółte, prawie obłe, od zewnątrz w wierzchołku gruczołkami podłużnymi — a na wewnątrz przy podstawie gębczastemi ciałkami pokryte, — promieniowe zaś białe i włosiste na zewnątrz a gruczołkowate na rurce. — Rośnie na miejscach wilgotnych przyładka Dobrej nadziei; kwitnie w marcu i kwietniu. — Woń ma przenikliwą jakby kamfory; dla tego też używaną bywa w Ojczyźnie dla pobudzenia potów, oraz jako rozpędzająca — wewnątrz i zewnątrz; a na ten ostatni cel, przyrządzają z niej po tamecznych lekarniach, tak zwany *wyskok Stokroci* — Spiritus Bellidis. — (Osmites. LIN.).

Również i

GAT 2. *W. kamforowa* (*O. camphorina* Less.), odróżniająca się jedynie — wzrostem mniejszym i nagością zupełną; liśćmi $1\frac{1}{2}$ " długimi a $\frac{1}{6}$ " szerokimi; łatkami kielichokryw wewnątrzniemi kropkowanemi, wielonerwowemi, i równowążkami plewinkami; oraz kwitnieniem o miesiąc późniejszym: — używaną bywa pod tém samém nazwiskiem, ale ma być dużo dzielniejsza.

RODZAJ 990. *Nerwotka* (*Neurochlaena* R. BRWN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; z kwiatkami wszystkimi 5zębnie-rurkowatymi. Kielichokrywy dachówkowatęj łatki podłużne, wydatno-3nerwowe, tępe, listkowate. Osadnika płaskawego plewinki odpowiednie łatkom kielichokrywy. Główniki zamknięte, bezogoniaste. Znamiona odgięte, z wybiegłym ostrokrętkiem. Ziarneczaki omszone, obłowartolkowate, bezdzióbe, w trzoneczka nabrzękiego i ukośnego wydrążeniu osadzone. Puchu 1szeregowego szczecinki obteżnie, chropawe i trwale.

GAT. 1. *N. łatowata* (*N. lobata* R. BRWN.). — Podkrzew: o lodydze do 8' wzniesionęj, gałęzistęj, obłęj, krésowanęj, miękko-włosistęj, — a gałęziach odstających i rowkowanych; o liściach naprzemianległych, 4calowych, tęgowłosych z więrzchu a prawie-kutnerowatych spodem, — dólnych jajowato-lancetowatych, zaostzonych, grubowcinano-piłkowanych, w podstawie 3łatowych lub jakby-włócznieowatych, — a górnych szeroko-lancetowatych, piłkowanych i całych; o baldaszkogronach złożonych, równowysokich, skupionych; o koszyczkach znacznych, — z kielichokrywą prawie-jajową, równą kwiatom, a jęj łatkami dolegającemi, żółtemi z wyjątkiem najniższych cisawych, — z kwiatkami żółtymi; o ziarneczakach przewrotnie-ostrokrężnych. — Porasta góry Zachodnio-indyjskie; kwitnie w kwietniu. — Ziele jęj i kwiaty mo-

eno-gorzkie, cenią tameczni jako lék wzmacniający żołądek i podnoszący trawienie. — (*Conyza lobata* LIN.).

RODZAJ 991. **Pomornik** (*Arnica* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie i bez pręcików lub też ze zronionymi, — a środkowe obupłciowe, rurkowate, 5zębne i szorstkie na rurce. Kielichokrywy dzwonkowatęj i 2szeregowęj, łatki równowązkolancetowate i równe. Osadnik płaskawy i włókienkowaty. Główki bezogoniaste. Znamiona środka podłużne, zstępująco-omszone, ucięte lub zakończone krótkim ostrokrężkiem. Ziarnczaki obławe, w obu końcach zcieńczone, nieco-żeberkowane i szorstkawe. Puch 1szeregowy, gęsto-włosisty, tęgi, brodato-szorstkawy.

GAT. 1. *P. górny* (*A. montana* LIN.), u starych zielopisarzów *Trank angielski*, u późniejszych *Kupalnik pospolity*. — Ziele wieloletnie. Kłęb ukośny, do $\frac{1}{3}$ " gruby, w końcu jakby ugryziony, zewnątrz cisy lub żółtawy a wewnątrz białawy, od spodu porosły licznymi długimi i pojedynczymi korzonkami włóknistymi. Łodyga przeszło na 1' wzniesiona, obła, krésowana, pojedyncza lub też w wierzchołku z 2—4 gałązkami kwiatowemi naprzeciwległemi i bezlistnemi, miękko-kutnerowata i z gruczołonośnymi włosami — a z tąd lępka. Liście korzeniowe zazwyczaj 4 w różyczkę, jajowate, lub podłużnie-jajowate i zwężone ku podstawie a w wierzchołku tępe, (5" i 2"), ogrubnie, całobrzegie, 3—5nerwowe, blade-zielone, z wierzchu ostrawe i pokryte podobnie łodydze lecz nie tak kosmato, a spodem nagie i gładkie; łodygowych naprzeciwległych, 1 lub 2 par odległych, znacznie mniejszych, bezogonkowych, zrosłych

podstawami, w parze dółnej postaci korzeniowych a w górnej wązko-lancetowatych i czasem nawet prawie-naprzemianległych. Koszyczki na 2" w średnicy, nieco-zwisłe, na końcu łodygi i gałęzi pojedyncze i długoszypułkowe, ciemno-złoto-żółte lub prawie-pomarańczowe; z kielichokryw łatkami 10—20, zaostrozonymi pokrycia łodygi, rzęsowatemi i często w końcach ciemnoczerwonymi; z kwiatkami środkowymi mnogimi, o rurce korony szorstkowłosój, — a promieniowymi 10—20, również szorstko-rurkowymi lecz z języczkiem wstążeczkowatym, równowązkim, ucięto-3ząbkowym w zwężonym końcu, często z niodokształconymi lub wolnogłówkowymi pręcikami. Ziarniczaki czarno-cise, pokryte szeregowo tęgimi włoskami.— Rośnie po polanach górskich i alpejskich w Europie środkowej, a dość często po łąkach równinowych i suchych w północnej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Odgrywa on już od pary wieków, nader ważną rolę w lékarstwie; gdyż *korzeń, liście i kwiaty Pomornika* lub *Tranka angielskiego*— *radix, folia et flores Arnicae*, do dziś dnia nie wychodzą jeszcze z użycia— zwłaszcza też kwiaty, jako środek pobudzający błony śluzowe i surowicze, układ limfatyczny i naczyniowy, oraz mózg i nerwy obwodowe. Głównie zadawano je w gorączkach łożnych, durowych, nerwowych, gnilnych i wszelkich innych z wielkiem opadnięciem i przytłumieniem sił; w podobnych cierpieniach płuc i przewodu pokarmowego, w porażeniu ogólném lub częściowém, w gwałtownych stłuczeniach, wstrząśnieniach mózgu, wewnętrznych wynaczynieniach krwi i t. p. W dawnych czasach panowania pomorów, miały one także czynić nie mało przysługi.

RODZAJ 992. *Omieg* (*Doronicum* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowe, żeńskie, z pręcikami zronionymi lub bez żadnych, — a środkowe rurkowate, 5ząbkowe, obupłciowe. Kielichokrywy kilkoszeregowej łatki równowązkie, prawie-równe i zastrzone. Osadnik nieco-wypukły, bezplewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona środka ucięte, w samym szczycie pędzelkowate, — a promieni krótkie i tępe. Ziarnczaki podłużnie-wartółkowate, rowkowane, bezdzióbki i bezskrzydła. Puch w promieniach żaden lub tylko o 1—3 szczecin-kach, a w środku wieloszeregowo-szczecinowaty.

GAT. 1. *O. lewartowy* czyli *lampartowy* (D. *Par-dalianches* LIN.).— Ziele trwałe: którego — kłąb ukośno-poziomy, mięsisty, białawy, podłużny, nieco-ściśniony, jakby wstawowato-obrączkowany, z boków i górą wypustny, a spodem zcieńczony w długi koniec, — z licznymi i długimi korzonkami włóknistymi: łodyga pojedyncza, górą gałęzista, $1\frac{1}{2}'$ — $4'$ wzniesiona, krésowana i rowkowana, nieco-ostra, dęta, zarówno z liśćmi kosmatawo-krótkowłosa: liście naprzemianległe, tępe, — korzeniowe i łodygowe dólne sercowate, na ogonkach długich i rynienkowatych, — dalsze łopatkowato-sercowate, na krótszych ogonkach w brzegu blaszką obwie-dzionych i obejmujących łodygę swą podstawą 2łatkową, — a reszta bezogonkowe, przez zwężenie ponad podstawą jakby uszkowato-obejmujące, — z wyjątkiem najwyższych okrągławo-sercowatych i szeroko obejmujących: koszyczki długoszypułkowe, pojedyncze na końcu każdej gałązki, do $2\frac{1}{4}''$ w średnicy; z kielichokrywą dzwonekowatą, o 30—36 łatkach jajowato-lancetowatych, długokończystych i rzęsowatych, dłuższych od środka;

z kwiatkami cytrynowo-żółtymi, z których promieniowe bardzo liczne i klinowato-lancetowato-wydłużone; z osadnikiem wypukłym, drobno-doleczkowatym, porośłym włoskami miękkimi a krótkimi.— Porasta polana górskie i alpejskie, od środka Europy aż do Włoch górnych; kwitnie od maja do sierpnia.— Kłąb jego słodkawo-korzenny i słabo-wonny, jako *korzeń Omiega*, *Niedźwiadka* lub *Pajęcznika*— *radix Doronici*, dawniej bywał dość wysoko ceniony ze swych skutków przeciwdających; a obok tego poczytując go sam za jadowity, używano jako trutkę na lewarty i rysie,— z kąd też nazwa gatunkowa wzięła początek: rzeczywiście zaś posiada on własności pomornikowego, lecz dużo słabsze.

Pod tą samą nazwą, zbierano i używano także korzenie:

GAT. 2. *O. Niedźwiadka* (*D. scorpioides* WILLD.), któremu udzielono tego nazwiska, z powodu podobieństwa jego kłębu do owada niem oznaczonego,— odznaczającego się: tymże kłębem niemięsistym, bezwypustnym, w górze grubym i czubatym, a w dole wąsko i łękowato-wydłużonym; liśćmi korzeniowymi pierwszymi dwoma sercowatymi, resztą zarówno z łodygowymi rombowo-jajowatymi,— a wszystkimi wykrawano-ząbkowanymi i szorstkawo-włosymi wraz z łodygą: — rosnącego i kwitającego, prawie wszędzie gdzie i poprzedzający:— oraz

GAT. 3. *O. Pajęcznika* (*D. austriacum* JACQ.), także *wilczym* mienionego dawniej: którego — kłąb krótki i przygryziony, pokrywają włókna korzeniowe rzadkie, tworząc niby pająka postać; łodyga do 3' wzniesiona, gałęzista, kątowata, szorstkawo-włosa; liście korzeniowe sercowate, tępe i ogonkowe, całe do 6" długie,— łodygowe coraz mniejsze, i to dolne łopatkowate, z ogonkiem krótkim, sercowato-oskrzydłym i obejmującym,— pośrednie jajowato-kończyste, na ogonku jeszcze krótszym i bardzo-szeroko skrzydlastym,— a najwyższe bezogonkowe i lancetowate,— wszystkie zaś pokrycia łodygi; koszyczki wzniesione i o 2 przysadkach szorstkich,— z kielichokrywą jak w *leucartowym*, lecz równą kwiatkom środka— także żółtym,

równie jak i promienie na 1" długie:— rosnącego w tyłże samych okolicznościach w Europie środkowej i północnej, a kwitnącego od czerwca do sierpnia.

RODZAJ 993. *Przeciwięń* (Kleinia LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obu- a rzadko różnopłciowy; kwiatki 5zębnie-rurkowate. Kielichokrywa z przysadeczkami kieliszkowatymi, czasem tylko bez nich, 1szeregowa, wieloletkowa. Osadnik płaski, nagi. Głównki bezogoniaste. Znamiona uwieńczone krótkim i w podstawie rzęsowatym ostrokrętkiem. Ziarnczaki bezdzióbe. Puch kilkoszeregowy, szczecinowaty, chropawy.

GAT. 1. *P. ostromlęczów* lub *euforbiów* (K. Antephorbium DEC.).— Podkrzew 12' i wyższy, cały nagi; z łodygą mięsistą, wzniesioną, obłą, grubą, modrawo oszronioną, — a gałęziami na końcach onęższe prawie-wstawowatemi, górą ulistnionemi, spodem zaś prawie ostremi przez liczne blizny okrągławe i białawe; z liśćmi śrubowatymi w 3 szeregach, licznymi, na krótkich ogonkach przedłużających się na gałęzie w 3 linie zbiegające, podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi, zastrzonymi, w brzegu jakby-ściśnionymi, płaskimi, nagimi, białawo- lub stalowo-oszronionymi; z baldaszko-gronami licznymi na końcach gałązek,— o koszyczkach szypułkowych, pojedynczych, ponaginanych,— a kwiatkach białawych ze szkarłatnemi słupkami.— Rośnie w Afryce południowej i Etyopii; kwitnie w lutym i marcu.— Sok jego kleisty, obwijający i chłodzący, uważano zawsze jako przeciwny skutkom jadowitych *Ostromlęczów*.— (*Cacalia Antephorbium* LIN.).

GAT. 2. *P. płochowcolistny* (K. neriifolia HAW.), odróżniający się — wzrostem zaledwie 6calowym; liśćmi bezogonkowymi, lancetowatymi, (3" i 1/3"), tylko z wierzchu oszronionymi modrawo, a spodem czerwonawymi i z wydatnym nerwem głównym; baldaszko-gronami

nami końcowymi, pomiędzylistnymi, wietkimi, o 4—5dzielnych i nitkowatych szypuleczkach, z przysadeczkach prawie-szydłowatych; z koszyczkami na tychże pojedynczymi — o kielichokrywach zrosłatkowych, 6zębnych, o pół łrótszych od białawo-żółtych kwiatków:— pospolity na wyspach kanaryjskich i w Indyach wschodnich, a kwitnący w październiku i listopadzie;— dostarcza liści po roztarciu woni pietrasznikowój, których odwarem tameczni leczą goście i różne liszaje zwłaszcza téż parchy.— (*Cacalia Kleinia* LIN.).

GAT. 3. *P. figowaty* (*K. ficoides* HAW.); odznaczony należyście — liśćmi obłożonymi i zaostrozonymi, a wiechę kwiatków białych końcową;— rosnący na Przylądku Dobrój nadziei;— dostarcza liści, także jako ogórki kiszonych, oraz jadanych za jarzynę.— (*Cacalia ficoides* LIN.).

RODZAJ 994. *Starzec* (*Senecio* LESS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy i bezpromienny, lub różnopłciowy i promieniowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie,— a środkowe obupłciowe, 5zębno-rurkowate. Kielichokrywy już nagięj już z kieliszkiem łuskowatym — łatki 1szeregowy, często zgangrenowaciale w końcach, brzegiem zeschę, w grzbiecie zaś 2nerwowe. Osadnik bezplewinkowy, nagi i gładki lub jamkowaty. Główniki bezogoniaste. Znamiona środka ucięte, tylko w samym szczycie pędzelkowate. Ziarnczaki obławe lub rowkowano-kątowate, bezdzióbe i bezskrzydłe. Puch kilkoszeregowy, włosisty, odpadający,— z szczetkami prostemi, cieniuchnemi, prawie równemi i zaledwie chropawemi.

GAT. 1. *S. wielki* lub *Jakóbek* (*S. Jacobaea* LIN.), w dawnych zielnikach *Przymiot wielki*, *Łomignat*, *Kwiat Śgo Jakóba*.— Ziele trwałe, całe nagie lub téż włosiste, aż do kosmatego. Kłęb obły, ukośny, o wielu korzeniach włóknistych. Łodyga do 2' i wyżej wzniesiona, górą gałęzista, rowkowana, obła, często w odziomku albo nawet cała brudno-czerwona. Liście tępe; ko-

rzeniowe ogonkowe, podłużne i ku zwężonej podstawie prawie-lirowato ząbkowano-wcinane; niższe łodygowe prawie-bezogonkowe, lirowato-piérzastodzielne, — z łata końcową podłużną lub tak jak w liściach najwyższych piérzastodzielnie wcinaną, — a łatkami bocznymi tępymi, podłużnymi, całkiem lub téż— w wyższych łodygowych wcinano-ząbkowanymi albo nawet postrzępanymi i 2—3łateczkowymi, brzegiem powwijanymi i coraz węższymi. Koszyczki w baldaszkogronach równowysokich, na długich szypułkach — wraz z kielichokrywami $\frac{1}{4}$ calowymi i półkulistymi — porosłych wełną łatwo ściérającą się, z rozmaitymi 10—12tu promieniami lub bezpromienne; z łatkami kielichokryw w podstawie garbatymi, a w ostrym końcu gangrenowatymi. Ziarneczki delikatnie szczećinkowate.— Bardzo zwyczajny po suchych łąkach, zarosłach, rumowiskach i około dróg— w całej Europie, Azji środkowej i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do września.— Z niego pochodziło dawniej *ziele Śgo Jakóba*— herba Jacobaeae, bezwonne lecz ostro-gorzkie, używane w czerwonych, w ślinogorzu, w kaszlach długotrwałych;— a zewnętrznie jako odmiękczaąco-rozpędzające.

GAT. 2. *S. gładkolistny* lub *pogański* (*S. sarracenicus* LIN.), dawniej także *Przymiotowe ziele*. — Ziele trwałe; z kłębem wypustnym, wiolokorzonkowym; z łodygą pojedynczą, na 4' i wyżej wzniesioną, obławo-kątowatą, zupełnie nagą; z liśćmi licznymi, lancetowato-wydłużonymi, nieco z obu końców zwężonymi, zaostrozonymi, nieco skórzastymi, nagimi albo tylko brzegiem lekko omszonymi, prawie 2 razy piłkowano-ząbkowanymi, — o ząbkach powginanych końcami; z baldaszkogronem wiechowatym, równowysokim, o równowązkich przysadkach; z ko-

szyczkami na zgrubłych i nikło-omszonych szypułkach, — o kielichokrywie obło-wartółkowatej, omszono- i w końcach zeschę-łatkowej, — a kwiatkach żółtych, z których promieniowych prawie zawsze 8. — Pospolity po miejscach wilgotnych, wikłach, zaroślach i po nad brzegiem wód w całej Europie; kwitnie od lipca do września. — Używanym bywał zarówno z *Nawłocią*, jako *ziele przymiotowe* — herba *Consolidae sarracenicae*, najwięcej w zatkaniach brzucha niższego i jako pędzący mocz.

GAT. 3. *S. pospolity* lub *mały* (*S. vulgaris* LIN.), u dawnych *Przymiot mały*. — Ziele roczne; którego — łodyga około 1' wzniesiona, pojedyncza albo gałęzista, obło-kątowata i naga; liście mięsistawe, cokolwiek lśnące z wierzchu, a spodem czasem miętko-omszone, obejmujące, podłużnie-lancetowate, tępe, na 3" długie, piérzasto wecinane, — najniższe jakby w ogonek zwężone i zatokowato piłkowane, — wyższe piérzastodzielne w łatki podłużne i tępe, ale ostro- i nierówno-ząbkowane; baldaszkogrony nieco zwisłe, z początku zbite a później rozłożystsze, na końcach łodygi i gałązek, 3—6- i więcej- koszyczkowe, z szypułkami wełnisto-kosmatemi; koszyczki drobne, bezpromieniowe, z 10przysadeczkowym kieliszkiem, — z kielichokrywy obłej łatkami grzbiecistemi i gangrenowatemi w końcach, — z kwiatkami żółtymi; ziarnczaki nerwiste, z drobniuchnymi cieniarkami na nerwach; a puch równy koronom, biały, z włoskami nikło-ząbeczkowanymi. — Jeden z najpospolitszych po polach, rolach, około dróg i po pustkowiach całej Europy i Ameryki północnej. — Jest on bezwoni i lekko słono-gorzkiego smaku; a mimo to, zadawano dawniej z niego *ziele przymiotowe* lub

Starca— herba *Senecionidis* wewnątrz w czerwiwości, w morzyskach, w kureczach i w skąpych czyszczeniach miesięcznych; a zewnątrz zalecano jako odmiękcujące, rozpędzające i dojrzewające— w ropniach.

PLEMIĘ 5.

Karczochowe (Cynareae LESS.).

Korony przejrzyste, umiarowe lub prawie-umiarowe, — promieniowe rzadko języczkowate. Osadnik nagi albo jamkowato-włókienkowaty. Szyjki obupłciowych górą węzłkowato zgrube, często na węzłku pędzelkowate, z ramiączkami zrosłemi lub wolnemi i omszonymi na zewnątrz. Gruczołków znamionowych szereżki nie wystające, dochodzące do końców ramiączek i tamże wraz spływające.

RODZAJ 995. *Nogietek* (*Calendula* NECK.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 2—3szeregowy, języczkowate, żeńskie, — a środkowe rurkowate, męskie. Kielichokrywy niewieloszegowej łatki odosobnione. Osadnik płaski i nagi. Korony w podstawie szorstkie. Główniki krótkie, ogoniaste i szydełkowate. Szyjka zakończona w ostrokreżek węzłkowaty, szorstki i wrębny w końcu; w promieniach krótka, — ze znamionami długimi, wysmukłymi, od spodu gładkimi a z wierzchu gruczołeczkowymi. Jajniki promieni łękowate, środka zaś zronione. Ziarniczaki w środku żadne, a w promieniach 2—3szeregowy i różnie upostacione, bo — zewnętrzne wydłużone w dzióbek, — pośrednie w końcu ucięte, w grzbiecie cierńkowe, mniej więcej wgięte, krajami zaś wypłaszczone w błonkę

wklęsłą albo płaską i wcinano-ząbkowaną,— wewnętrzne zaś obrączkowane lub tylko wwinięte, w grzbiecie cierniste,— a wszystkie płodne i bez puchu.

GAT. 1. *N. lékarSKI* (*C. officinalis* LIN.), dawniej także *Miesiączkiem* zwany.— Ziele roczne: mające — korzeń pojedynczy lub włóknisto-rozgałęziony; łodygę do 2' wzniesioną, dość okrągło-kątową i cokolwiek-szorstkowłosą; liście mięsistawe, z obu stron miękkawo-albo szorstko-włosiste,— dólne przewrotnie-jajowato-łopatkowate a górne także lancetowate, już całobrzegie, już z odległymi i krótkimi ząbkami, już niewyraźnie wykrawane, wpółobejmujące, nieco lépkawe. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi, do 2" w średnicy, wzniesione,— o kielichokrywy płasko-półkulistej łatkach 10 — 25, równych środkowi, równoważko-lancetowatych i krótkowłosych,— o kwiatach lśnących, od białawo-żółtych aż do pomarańczowych, z liczbą promieni odpowiednią łątkom kielichokrywy, do $\frac{3}{4}$ " długich a $\frac{1}{6}$ " szerokich; ziarnczaki różnej wielkości, łódkowate, miękko-cierniste, powginane.— Dziki rośnie na Wschodzie i w Europie południowej, na miejscach uprawnych, na rumowiskach, po winnicach i t. p: a u nas chodowany po wszystkich niemal ogrodach i ogródkach aż do włościańskich; kwitnie od lipca do października.— Przed laty w niemalém użyciu było *ziele i kwiatki Nogietka—herba et flores Calendulae*; które niezbyt dawno znowu poczęto wznawiać, dla wielkiej ilości *kalenduliny* w nich zawartej. Zalecano je jako otwierające, rozpuszczające i wzbudzające poty; najwięcej ziele w zatkaniach trzewiów brzusznych, w żółtaczce, w chorobach gruczołów— nawet rakowatych, w braku czyszczeń miesięcznych; kwiaty zaś w cierpieniach łóżnych złośli-

wych, co większa — w pomorze. W handlu — używają tych ostatnich do fałszowania szafranu i pomornikowych.

GAT. 2. *N. polny* (*C. arvensis*): odróżniający się — wzrostem znacznie mniejszym; łodygą rozpięrzchło-podnoszącą się; liśćmi ostro-lancetowato-sercowatymi; oraz ziarnczakami węższymi, a zewnętrznymi nawet nie wgiętymi i lancetowato-szydelkowatymi; — nawet w Europie środkowej chociaż rzadko dziko rosnący, — bywał podobnie używanym jako *ziele i kwiaty Nogiетка polnego* — herba et flores *Calendulae sylvestris*.

RODZAJ 996. *Przegorzań* lub *Jeżonóg* (*Echinops* LIN.). — Koszyczki 1kwiatkowe liczne, zgromadzone na spólnym osadniku kulistym i nagim, — z których najwyższe wcześniejsze; z kielichokrywą ogólną o niewielu małych i podginanych łatkach. Kielichokrywa właściwa trwała, wieloletkowa, potrójna; z łatkami zewnętrznymi włosowatymi, krótszemi i tworzącemi jakby pędzel, — pośredniemi cokolwiek dłuższemi, prawie łopatkowatymi i zaostrzonymi, — a wewnętrznymi wydłużonemi, długokończystymi i łódeczkowatymi. Korony rurkowate i to krótko, w kraju nierówno-5wrębne. Pręcików nitki gładkie i zrosłe aż po same łatki korony; główki zaś bezogoniaste, ale często brodate w podstawach. Znamiona wolne, łękowato rozchodzące się. Ziarnczaki obłe, jedwabisto-kosmate. Puch króciuchny, jakby koronkowaty, o włosach strzępatych.

GAT. 1. *P. właściwy* (*E. spaerocephalus* LIN.), także *Jeżonóg ruski*. — Ziele 2roczne: którego — łodyga czasem do 6' wzniesiona, tęga, rowkowana, kléisto omszona, pojedyncza lub o kilku gałęziach wzniesionych; liście pomarszczone, z wierzchu zielone i kléisto omszone, a spodem szarawo-białe i gęsto jakby-welnisto omszone, tylko z nerwami tęgowłosymi, — dólne bardzo

wielkie, ogonkowe, nastroszono-2razy-piérzastodzielne w łaty podłużno-jajowate, kończyste i zatokowo wecinano-cierniste, — górne zaś bezogonkowo obejmujące łodygę, sercowato-jajowate i zatokowo-cierniste; koszyczki końcowe, pojedyncze, kuliste, do 2" w średnicy, — o kielichokrywach w podstawie otoczonych ościami białymi, a ich łatkach rzęsatych i kléisto omszonych, zewnętrznych drobnych a wewnętrznych w cierni wydłużonych, — o kwiatkach białych i blado-niebieskich. — Zwyczajły po miejscach suchych i skwarnych kamiénistych, w Europie środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Dawniej *ziele Przegorzana* — herba Echinopis, zadawano jako otwierające i rozpuszczające.

RODZAJ 997. *Zaźwian* (*Cardopatum* JUSS.). — Koszyczek niewielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki jednostajne, dłoniasto-5wrębne, z rurką w podstawie garbatą, a łateczkami w końcu stwardłemi. Kielichokrywy podłużnej i dachówkowatej łatki niewieloszerogowe, skórzaste, — zewnętrzne w brzegu cierniste, a w szczycie z szydłowatym cierniem odgiętym, — wewnętrzne zaś suchawe i ciernisto-ząbkowane. Osadnik szczupły i włókienkowy. Pręcików nitki gładkie, a główki z przyrostkiem ostrym w końcu, oraz z 2ma ogonkami długimi i wstecz-szorstkimi. Znamiona króciuchne, tępe. Ziarnezak prawie-jajkowy, zcieńczony w podstawie, w szczycie zaś wydłużony w szyjkę, jedwabisto-kosmaty. Puch z 8—10 łuseczek, 1szeregowych, nierównych, nieco-ząbeczkowanych, długości szyjki.

GAT. 1. *Z. baldaszkogronowy* (*C. corymbosum* JUSS.). — Ziele trwałe: którego — kłęb pionowy, gruby, prawie-marchwiowaty, nieco-rozgałęziony, w szyi czubaty,

czarniawo-cisy zewnątrz a wewnątrz żółtawy; łodyga na 9" wzniesiona, grubości palca, w końcu widlasto-baldaszkogronowata, czerwonawa i naga; liście nagie, bardzo ciemnozielone, — korzeniowe dość wielkie, różyczkowate, głęboko-piérzastodzielne — w łaty także piérzastodzielne, ząbkowane i mocno cierniste, — łodygowe zaś mniejsze, wpółobójmujące łodygę i również cierniste; koszyczki drobne, na końcach gałęzi po 6—8 poskupiane a pojedyncze w ich rozwidleniach, otoczone okrywowato liśćmi najwyższymi, — o kielichokryw łatkach wewnętrznych kończystych, pośrednich ciernistych, a zewnętrznych piérzastodzielnie-ciernistych, — z osadnikiem plewinkowato-ciernistym, — a kwiatkami 8—15, błękitnymi. — Rośnie w Europie południowej, w Grecyi, na Wschodzie i w Afryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Korzeń téj rośliny ostry, sławny w starożytności, poczytywany był za jadowity; a używanym bywał zewnątrz nie w świerzbie i innych wyrzutach skórnych, oraz we wrzodach toczących i w bólu zębów. — (*Carthamnus corymbosus* LIN.).

RODZAJ 998. *Opierstka* (*Saussurea* DEC.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki jednostajne, z rurką cieniutką, gardzielą brzuchatą, a krajem 5wrębnym. Kielichokrywy wieloszeregowej i często dachówkowatej łatki w końcu — bez- lub z przyrostkiem. Osadnik płaski, włókienkowaty albo plewinkowy, o plewinkach wolnych lub zrosłych, a zawsze trwałych, — rzadziej zaś nagi. Pręcików nitki gładkie; główki w wierzchołku z długim i ostrym przyrostkiem, a w podstawie z 2ma szczecinkami rzęskowatemi lub kosmato-welnistemi. Znamiona jako przedłużenie szyjki,

długie i rozchodzące się w końcach. Ziarniczaki gładkie. Puch podwójny; zewnętrzny szorstko-nitkowaty i najczęściej trwały; wewnętrzny z szpici długo-piórkowatych, zrosłych podstawami w odpadający pierścieneczek.

GAT. 1. *O. gorzka* (S. amara DEC.).— Ziele trwałe; z łodygą do 4' wzniesioną, tęgą, kątowatą, o licznych gałęziach wzniesionych; z liśćmi bezogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, w obu końcach zwężonymi, z brzegiem w dólnych zatokowym i ząbkowanym a w górnych całkowitym, nagimi, modrawo-zielonymi,— z których wyższe nieco zbiegające po łodydze; z koszyczkami po 3 na końcach gałęzi poskupianymi, tworzącymi wraz jakby baldaszkogron, do 1½" w średnicy,— o łatkach kielichokrywy bezbronnych, tępych, szerokawych, błoniastych, miękkich, ubarwionych i zeschniętych w brzegu,— a kwiatach szkarłatnych.— Zwyczajna w Syberji; kwitnąca latem.— Odwar korzenia jej gorzkawo-słonawego, od tamicznych zadawanym bywa w cierpieniach kilowych, zwłaszcza też w bólach kostnych tej choroby.— (*Serratula amara* LIN.).

RODZAJ 999. *Skalptoń* (*Stachelina* DEC.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki rurkowato-5wrębne. Kielichokrywa obława, przytulono-dachówkowata. Osadnika płaskiego plewinki wązkie i zaledwo spojone podstawami, trwałe. Pręcików nitki gładkie; główki w wierzchołku długoprzyrosteczkowe, a w podstawie o 2 ogonkach brodatych lub poszarpanych. Szyjka bródkowata w nabrzmiętym szczycie; znamiona zrosłe w podstawach, a w końcach wolnych tępe. Ziarniczaki podłużne, ze znamięczkiem w

szczycie. Puch 1szeregowy, z włosami zrosłymi po 4 i 5 w wiązeczki gałęziste.

GAT. 1. *S. rosmarinolistna* (*S. rosmarinifolia* Cass.). — Krzew bardzo gałęzisty, cały biało kutnerowaty, do 12' wysoki; z gałęziami wysmukłymi i nieco-kątowatymi; z liśćmi bezogonkowymi, równowązkimi, przytępionymi, na 1" długimi, w brzegu podwiniętym całkami albolit też zrzadka drobniuchno-ząbeczkowanymi, z wierzchu kosmatymi a spodem biało i zbity kutnerowatymi; z koszyczkami po 3—5 w baldaszkogronach, krótkoszypułkowymi, średniej wielkości,— o kielichokrywie obło-ostrokłęźnej, z łatkami zewnętrznymi krótszemi i welnistymi a wewnętrznymi ostrzejszemi i czerwonawymi w górnej połowie,— o kwiatach fioletowawo-czerwonych, słabo lecz miło wonnych; z ziarnczakami tępymi i rowkowanymi, o puchu długim i białojedwabistym.— Dość pospolita po górach i skałach spieczystych w Europie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Rośliną tą mocno-gorzka, leczą miejscowi zatkania brzuszne, żółtaczkę, zatrzymanie czyszczeń miesięcznych i czerwieludzkie.

RODZAJ 1000. *Dziwięcśl* (*Carlina* Tourn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki rurkowate, 5wrębne, gładkie. Kielichokrywy łatki zewnętrzne listkowate, ząbkowano-cierniste i rozwarte,— a wewnętrzne wydłużone promienisto, zeschle i ubarwione. Osadnika płaskiego włókienka pozrastale podstawami niby w jamki brzegiem nierównowielowrębne. Pręcików nitki gładkie; główki w szczycie o długim przyrostku, a w podstawie o 2ch ogonkach piórkowatych. Ziarnczaki obło wydłużone, okryte jedwabisto włosami dolegającymi i 2koniuszkowymi w

wierzchołku. Puch 1szeregowy, z blaszeczek pozrastających po 3—4 podstawami, piórkowatych.

GAT. 1. *D. przyziemny* (*C. acaulis* LIN.), dawniej *białym* lub *Zajęczą rzepką* i *Kqsinkiem* mianowany.— Ziele trwałe: którego— kłęb pionowy, długi i gruby, w górze pojedynczy a od dołu gałęziący się, pomarszczony, guzikowaty i zwykle białawo-rdzawy; łodyga czasem prawie żadna, a czasem do 8" wzniesiona i niekiedy nawet gałęzista; liście różyczkowato rozłożone, do 16" wydłużone, nagie, zwężone— w ogonek 5calowy, ry-nienkowaty, z obu stron z drobnymi łateczkami ciernistymi, a w podstawie rozszérszony,— piérazastodzielne w łatki ząbkowano-ciernisto wcinane, tęgie, poskładane i wzniesione. Koszyczki prawie w środku różyczki liści leżące, lub w razie obecności łodygi na jej wierzchołku, do 5" w średnicy,— o kielichokrywy łatkach zewnętrznych ciso-zielonych, piérazastodzielnych w łateczki zatokowo-ząbkowano-cierniste lub téż całkowite, a wewnętrznych kończysto-równowązkich i lśnąco-białych w postaci wieńca promienistego,— o kwiatach lillowo-modrzych; plewinki osadnikowe białe, grzbieciste, 2—3- i więćej-szczépne, czasem rzępowato poszarpane w strzępki— z których wiele po nad kwiatki wystaje maczużkowato.— Dość pospolity po skwarnych i płonnych wzgórzach i górach, a czasem i koło dróg w Europie środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Przed laty używano *korzeń Dziewięcśiła białego*— *radix Carlinae, Cardopatieae v. Chamaeleontis*— alibi, wydatnej lecz niemiłej woni i smaku żywiczno-gorzkiego, jako pobudzający trzewia podbrzusne, pędzący mocz, wzniecający poty, pomnażający czyszczenia miesięczne, gubiący czerwie,— oraz jako przeciw-

kurczowy, a w większych dawkach przeczyszczający a nawet sprawujący wymioty; który mimo niezawodności skutków lékarskich, od dawna już wykluczono z lékarń. Nierozkwitłe i jeszcze soczyste koszyczki, spożywać także można za karczochy.

Podobnież jeszcze dziś miejscami w Europie południowej, spotrzebowywanym bywa :

GAT. 2. *D. roździeńcolistny* (*C. acanthifolia* ALL.), różny za ledwie: liśćmi spodem białawo-kutnerowatymi a z wierzchu za ledwie; koszyczkami podobnymi do karczochów, o łatkach wewnętrznych kielichokrywy tworzących od spodu cisawo-czerwonawy wieniec; a najwięcej kwiatkami żółtymi; — rosnący po Alpach i górach wyniosłych Europy południowej, od Istrii do Piemontu, oraz w Pireneach i Appeninach: — a prócz tego i

GAT. 3. *D. pospolity* (*C. vulgaris* LIN.), dawniej czarny: z kłębem wrzecionowatym; z łodygą do 12" dorastającą, wzniesioną, kręśowaną, albo pojedynczą albo téż o 2—3 gałęziach dłuższych od szczytu onéjże, pajęczynowato obłeczonych; z liśćmi lancetowatymi lub podłużnie-jajowatymi, ($2\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{2}$ "), często złożonymi w podłuż, z wierzchu nagimi a spodem prawie-welnistymi, zatokowo-zębatymi i nadzwyczaj ciernistymi w całym brzegu, niekiedy nawet jeszcze raz cieniłowato-ząbeczkowanymi, — z których korzeniowe zwężone w ogonka łodygowe w półobójmujące; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi, otoczonymi przez najwyższe liście, stulającymi się w czasie suszy a roztaczającymi w wilgotnej porze, — o kielichokryw łatkach zewnętrznych żółto-cisych i piérzastodzielnie-ciernistych z cierniami gałęzistymi, a wewnętrznych równowazko-lancetowatych bezbronych i żółtawo- albo rudawo-białawych, wieńcowato-rozłożonych, — kwiatkach zaś żółtych: — dość zwykłego po pustych odłogach, koło dróg i w lasach szpilkowych, a kwitnącego od lipca do września: — którego kłęb uchodził pod nazwiskiem *korzenia Dziewięcisiła czarnego* albo *leśnego* — *radix Carlinae sylvestris* v. *Heracanthae*.

GAT. 4. *D. liposokowy* (*C. gummifera* LESS.), czyli *Lgniec liposokowy*. — Ziele trwałe, bezłodygowe: w którym — kłęb mięsisty, wrzecionowaty, na 1" gruby,

pojedynczy, białawy i mléczny: liście bardzo liczne, różyczkowate, głęboko zatokowo-pierzasto wcinane w zęby długo- i żółto-cierniowe, z wierzchu nikło-omszone a spodem białawe, zwężone ku podstawie w ogonek ry-nienkowaty i ciernisty: koszyczek najczęściej jeden w pośrodku liści dość wielki, a czasem ale rzadko 2 lub 3, prawie bez szypułki, otoczony liśćmi nieco-mniejszych, — o łatkach kielichokrywy zewnętrznych, płaskich, nieco-welnisto opilśnionych, tęgich, brzegiem ciernistych, z 3ma końcowymi cierniami dłuższymi, — pośrednich z długim cierniem w końcu, — a wewnętrznych znacznie dłuższych, o równowązkich i tępych, lecz nie tworzących wieńca; o kwiatkach fiołkowawych. — Rośnie w Europie południowej, Afryce północnej i na Wschodzie po miejscach pustych i płonnych; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Klębu jej używano w puchlinach, w cierpieniach dróg moczowych i w skórnych. Sok zaś wydzielający się pomiędzy łatkami kielichokrywy a zbierający na welnie i cierniach tychże, żółtawy i wonny, ścinający się w rodzaj liposoku, używa się jak mastyk lub za lep; prócz tego i jedzą go dzieci, równie jak koszyczki i korzenie — zwłaszcza na Krecie, w Sycylii i Barbaryi. — (*Atractylis gummifera*. LIN.).

RODZAJ 1001. **Chaber** lub **Chabrek** (**Centaurea** LESS.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, najczęściej niby-promieniowy; kwiatki promieniowe zwykle płonne, rozszerzone, nieumiarowo-5wrębne, rzadko kiedy nie przewyższające środkowych, — czasem zaś obupłciowe. Kielichokrywy łatki dachówkowate, bez- lub z rozmaitymi przyrostkami, bezbronne albo cierniste. Pręcików nitki brodawczkowate, a główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, ze znamięczkiem

boczno-przodkowym w bliskości podstawy. Puchu szczeciny nitkowate, chropawe, najczęściej kilkoszeregowy, — wewnętrzne mniejsze i nieco-schodzące się, a nader rzadko równe lub dłuższe od zewnętrznych.

GAT. 1. *C. Jasieniec* (*C. Centaurium* LIN.), w dawnych zielnikach prócz tego zwany *Centuryą wielką* i *Goryczką włoską* czyli *wolszą*. — Ziele trwałe: którego kłęb długi, gruby, gałęzisty i czerwonawy; łodyga do 5' wzniesiona, kątowata, gałęzista i naga; liście wielkie, skórzaste, nagie, piérzastodzielne, — z łatą końcową największą, podłużnie-lancetowatą i 3dzielną, — a resztą lancetowato-przedłużonemi, prawie-żłatkowemi, nierówno i drobno-ciernisto ząbkowanemi; koszyczki wielkie i pojedyncze na końcach odnóg, tworzące wraz baldaszkogron złożony, — z kielichokrywy oblój łatkami doległemi, kończystemi, całobrzegiemi, czarno wełnistemi, — a kwiatkami szkarłatnymi. — Rośnie po Alpach Europy południowo-umiarkowanėj; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Używanym bywał przed laty, *korzeń Centuryi więk-szej* — *radix Centaurii majoris*, jako wzmacniający żołądek; w starożytności zadawano go w kaszlach długotrwałych, dychawicy, cierpieniach wątroby, puchlinie i t. p: czerwonawy zaś sok z niego, do gojenia ran. — (*Centaurium officinale* CASS.).

GAT. 2. *C. Przestrzelon* (*C. Jacea* LIN.). — Ziele trwałe, rozmaicie upostaczone: z kłębem na wpół zdrzewiałym, wewnątrz żółtym; z łodygą od 3" do 3' wysoko, częściej podnoszącą się lub niemal pokładającą niż wzniesioną, już wcalej długości już tylko w wierzchołku rozgałęzioną, i to — w odnogi długie i wzniesione, albo w krótkie i prawie-wiązkowe, kątowato-rowkowane, ostro i zarówno z resztą rośliny kosmatawo omszone: z liściemi

najniższymi jajowato-podłużnymi i długoogonkowymi, a wyższymi aż do równowążko-lancetowatych,— najczęściej całobrzegimi, lecz czasem i ząbkowanymi lub zatokowo-piérzasto wecinanymi a nawet i wszystkimi całkiem piérzasto dzielnymi: z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi; o kielichokrywy kulistawo-jajowój i dachówkowatěj łatkach ściśle dolegających, wygryzано-poszarpanych w górnym brzegu, już całkiem rudo-cisych już białawo obrzeżonych, nagich,— albo też dólnych rzęsowatych i wełnisto-białawych,— z przyrostkami suchawo-błoniastymi, wklęsłymi, wygryziono-poszarpanymi, w wewnętrznych okrągławymi a w najniższych jajowato-lancetowatymi; o kwiatkach karmazynowych, różowych a bardzo rzadko białych,— często promienionych żadnych: z ziarnczakami blado-szarawymi, o bardzo krótkim puchu.— Bardzo zwyczajny po łąkach, około dróg, po pagórkach i górach w całej Europie i Azji środkowój; kwitnie od czerwca do września.— Gorzki i lekko ściągający *korzeń Przestrzelona czarnego* lub *Krokosza leśnego*— herba Jaceae nigrae v. Carthami sylvestris, zadawanym bywał dawniej na sposób innych gorzkawych leków z tej rodziny; więcej wszelako płócano jego odwarem cierpiące gardła. Może on być także użytym do barwienia na żółto, jak sierpikowy.

Tenże sam korzeń zbierano także, z

GAT. 3. *C. gorzkiego* (*C. amara* LIN.), odróżniającego się od poprzedniego, jedynie— liśćmi równowążko-lancetowatymi, całobrzegimi i wełnistymi; oraz kielichokrywami wietkami, o przyrostkach białawych i poszarpanych:— rosnącego nieco ku południowi Europy.

GAT. 4. *C. czarny* (*C. nigra* LIN.).— Ziele trwałe, wejźrzenia *Przestrzelona*: w którym— łodyga 2' naj-

wyższa, wzniesiona, kątowata, prawie-naga lub nieco kosmatawa, górą cokolwiek rozgałęziona; liście — już wszystkie lancetowate już korzeniowe zatokowo-pierzasto weinane, bądź całobrzegie bądź odległe i drobno ząbeczkowane, czasem całkiem nagie i zielone, a czasem nicco-szaro kosmatawe, z kielichokrywy zbito dachówkowatej łatek — tylko przyrostkami widzialnymi, przytém zawsze czarnymi i kasztanowato-rzęsowato-poszarpianymi, — o kwiatach barwy różnie szkarłatnej, i jednostajnych w postaci. — Jeden z rzadszych po łąkach leśnych, w górach Europy środkowej i południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Odwarem korzenia, leczą jeszcze dziś w Sardynii liszaje i różne wyrzuty skórne; który głównie należy do mocno pędzących mocz.

Też same choroby ma leczyć

GAT. 5. *C. Świerźbnica* (*C. Scabiosa* LIN.), także *Żelaznicą* zwany: ziele trwałe — o kłębie ukośnym, na 1' długim, grubym, wielogłowym; łodygach licznych, na 3' wzniesionych, tęgich, kątowato-rowkowanych, nagich lub krótkowłosych, często cisawo-czerwonych, górą rozgałęzionych baldaszkogronowato, i to — w odnogi dółne ulistnione a górne całkiem bezlistne; liściach prawie-skórzastych, najczęściej wszystkich lirowatych, — z łalami podłużnie-lancetowatemi i weinano-zatokowato lub też w najwyższych pierzasto-dzielnemi, pokrycia łodygi; koszyczkach wielkich, po jednym na końcach odnóg łodygi, — z kielichokrywy prawie-kulistej, nagięj lub kosmatawej łatkami obrzeżonemi czarno i rzęsowatemi rdzawo, z których tylko wewnętrzne przyrostkiem cisym i strzępatym są opatrzone, — a kwiatakami ciemno-szkarłatnymi, rzadziej białymi: — dość zwyczajna po miejscach spiekłych, po pagórkach i koło dróg, prawie w całej Europie; kwitnąca od czerwca do września.

GAT. 6. *C. Bławat* (*C. Cyanus* LIN.), w różnych częściach kraju *Bławatkiem*, *Modrakiem*, *Modrzeńcem*, *Chabrkiem*, *Wasilką* i *Wołoszką* mianowany. — Ziele roczne. Łodyga do 2' wzniesiona, oblawa-5kątna, na

krawędziach ostra, dęta, prawie-welnista, — z podobnymi odstająco-wzniesionymi gałęziami. Liście bezogonkowe, wązkie, szaro-i krótko-welniste — zwłaszcza też spodem; korzeniowe łopatkowate i całobrzegie; odziomkowe 3łatowo-wcięte, o łacie środkowej eliptycznie-lancetowatej, a bocznych równowązkich i kończystych; łodygowe dólne piérzastodzielne w łatki krótkie, równowązkie, z końcową szerszą i bardzo wydłużoną; a reszta równowązko lancetowate i całobrzegie. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi; z kielichokrywą kulistawojajową, ściśle-dachówkowatą, — o łatkach tępych, w środku jasno-zielonych, a w cisym brzegu pięknie pileczkowano-rzęsowatych; z kwiatkami szafirowymi, czasem różowo-karmazynowymi lub białymi, promieniowymi zawsze większymi. — Jeden z najpospolitszych pomiędzy zbożem, prawie w całym świecie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Obojętne z jego promieni zbierane *kwiaty Bławata* — flores Cyani, dziś służą jedynie do przystrajania kadzidel: dawniej atoli przypisywano im skuteczność w ukąszeniach niedźwiadka, żmii, os itp. oraz w gorączkach złośliwych, — a zewnętrznie w cierpieniach oczów; sądzono nawet iż pędzą mocz.

Takież same skutki miały sprawiać, kwiaty

GAT. 7. *C. górskiego* (*C. montana* LIN.), właściwie *Bławata górskiego*; który od poprzedzającego odróżnia się — łodygą kilkocaulową, prawie- lub całkiem-bezgałęzną; liśćmi lancetowatymi, zbiegającymi po łodydze, ale nagimi; a koszyczkami znacznie większymi: — oraz

GAT. 8. *C. kątolistnego* (*C. axillaris* WILLD.), odmiennego od *górskiego* z którym zresztą podobny — wzrostem jeszcze niższym; łodygą nieco-gałęzistą; liśćmi biało opajęczonymi; a koszyczkami końcowymi i kątowymi: — obu rosnących po górach i wzgórzach słonecznych: — które dostarczały *kwiatów Bławata większego* — flores Cyani majoris.

GAT. 9. *C. letni* (*C. solstitialis* LIN.). — Ziele roczne, całe kutnerowato-welniste: z łodygą na 2' wysoką; z liśćmi zbiegającymi, — w odziomku lirowatymi, dalej zatokowo weinanymi, powyżej lancetowatymi aż do równowązkich, — przytém wietkimi i szarawymi; z koszyczkami dość wielkimi, — o łatkach kielichokrywy słomiastych, z wielkimi i żółtymi przyrostkami o cierniach dłoniastych, z których środkowy najdłuższy, — o kwiatkach żółtych, wszystkich jednostajnych. — Rośnie w Europie południowej, po polach i winnicach; kwitnie latem. — Dawniej dostarczał on *korzenia Ciernia letniego* — radix *Spinæ solstitialis*, który jako mocno-gorzki dawniej bywał przepisywany; również gorzkie kwiaty, jeszcze dziś w Sabaudyi używanymi są w zimnicach w postaci herbatki.

GAT. 10. *C. ostowaty* (*C. Calcitrapa* LIN.). — Ziele roczne, całe miękkowłose: którego — łodyga na 2' i wyższa, od samego odziomka rozpięrzchło rozgałęziona w odnogi widlastodzielne i zarówno z nią rowkowano kątowate: liście szarawe, różnej wielkości; najniższe do 1' długie, ogonkowe, nierówno pierzastodzielne w łaty podłużne, ząbkowane, ku podstawie zwykle 2dzielne i wszystkie ciernistokończyste; wyższe zaś bezogonkowe, 3' długości, pierzastodzielne w łatki równowązkosięrpowate, ciernisto-piłkowane i zaostrome; a najwyższe pojedyncze: koszyczki na końcach i po bokach gałęzi, bezszypułkowe; o kielichokrywie podłużnie-jajowej, nagięj, ściśle-dachówkowatej, — z łatkami zewnętrzznymi wybieglami w długi poziomy i żółty cień, a obok niego z licznymi drobnymi, — zewnętrzznymi zaś bezbronniemi i pergaminowatemi; o kwiatkach czerwonych, rurkowato-léjkowatych, promieniowych 3—4 a środko-

wych 5-wrębnych— z lateczką zewnętrzną znacznie dłuższą; ziarnczaki drobne, szarawe, nagie i lśnące.— Rośnie po płoniznach i koło dróg, zwłaszcza na gruncie słonym w Europie południowej, a rzadko w środkowej; kwitnie od lipca do września.— Używaném bywało, jego gorzkie i do bernardynkowego podobne, *ziele Osta gwiazdkowatego*— herba *Cardui stellati* v. *Calcitrapae*, w tych samych razach co i tamto: prócz tego, korzeń i nasiona zadawano jako pędzące moc; we Francyi zaś jeszcze dziś używają kwiatów w zimni-
cach.— (*Calcitrapa Hippochaestum* GÄRTN.).

GAT. 11. *C. korzeniasty* (*C. cerynthifolia* SIB. SM.). — Ziele trwale: którego kłęb postaci i rozmiarów lukrecyowego, lecz białawy i zupełnie pionowy; łodyga na 1½' wysoka, naga, o niewielu gałęziach pojedynczych; liście skórzaste, siatkowato-żyłaste i nagie,— korzenio-
we długoogonkowe i lirowate, a łodygowe małe, podłużnie-jajowate, nieco-sercowato obejmujące łodygę; koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi, jajowo-obławe,— z kielichokrywy łatkami skórzastymi, kończystemi, całobrzegiemi, nagiem i dolegającymi,— a kwiatkami żółtymi.— Rośnie na Wschodzie, zwłaszcza na Libanie; kwitnie latem.— Dostarczał on niegdyś słynnego korzenia, zwanego *radix Behen albi*, mającego własność rozweselania umysłu i wzmacniania pamięci, a podobno i odmładniania.

RODZAJ 1002. ***Drapacz*** (***Cnicus*** VAILL.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, jednostajny; kwiatki wszystkie rurkowate, 5wrębne, — skrajne płonne, cieniutkie ale równe środkowym. Kielichokrywa jajowa i z przysadkami; o łatkach dolegających, skórzastych, wydłużonych w przyrostek długi i twardy

piérzastodzielnie i odstająco ciernisty.— Osadnik płaski, gęsto szczecinowy, z szczeciami wyrównywającemi kwiatkom. Główniki bezogoniaste. Ziarneczaki nader umiarowo w podłuż krésowane, gładkie, ze znamięczkiem z boku i blisko podstawy. Puch potrójny; zewnętrzny jako kraj owocu króciuchny, rogowaty i karbowany; pośredni z 10 szczeci długich i tęgich; a wewnętrzny z tyluż krótkich i naprzemiauległych z tamtymi.

GAT. 1. *D. lekarski* (C. benedictus GÄRTN.), dawnych pisarzów *Czubek turecki*, *Oset włoski*, *Bernardynek*, a w mowie ludowej *Karda benedykta*.— Ziele roczne. Korzeń włóknisto-gałęzisty, biały. Łodyga 2' dorastająca, wzniesiona lub podnosząca się, dęta, kątowata, ezerwonawa, od samego odziomka odstająco rozgałęziona i wraz z gałęziami mocno i biało-kosmato wełnista oraz kléista. Liście podłużne, grubo-nerwiste, nieco rzadziej od łodygi kosmate, (8" i 2"); dólne zwężone w ogonek zbiegający po łodydze, piérzastodzielne— w łaty odstające, zatokowo-ząbkowane i miękko-cierniste na ząbkach; górne zaś coraz malejące, bezogonkowe, wpółobójmujące, nieco-zbiegające, już piérzastodzielne, już tylko zatokowo-2razy-ząbkowane ale również cierniste. Koszyczki bez szypulek, na końcach gałęzi, pojedyncze, z powodu zbyt mocnego otulenia liśćmi— zaledwie widoczne; z kielichokrywą jajową, na 1" długą, jakby osnutą powłoką pajęczynowato-bawelnistą, mocno kléistą,— o łatkach zielonawo-żółtawych, ściśle dachówkowatych, w brzegu błoniastych, z których— najniższe bezbronne a coraz wyższe coraz dłużej cierniste, wreszcie najwyższe z piérzastodzielnymi cierniami bardzo długimi i żółtymi; z kwiatkami żółtymi, środkowymi 5 a skrajnymi 3-wrębnymi. Ziarneczaki do 1/2" długie,

nieco-łękowate, żebrzyste, żółtawo-szare, w podstawie skośnie przyciętej głęboko wydrążone; puchu szczeciny gruczolkowate.— Dziki rośnie na Wschodzie i miejscami w Europie południowej, u nas zaś po ogrodach uprawny bardzo często; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Od odległej starożytności aż po dziś dzień, utrzymuje się użycie lekarskie przyjemnie słonawo-gorzkiego *ziela* a gdzieś i *nasion Bernardynka*—herba et semina Cardui benedicti: pierwszego jako środka rozpuszczającego przy lekkim wzmacnieniu, w nieczynności i nieżycie lub wozgrzywości dróg trawienia, morzyskach, zimnicach, oraz w przydłuższych cierpieniach piersiowych; wszelako za mocny napar onegoż, sprawia niekiedy wymioty: nasion zaś jako wzbudzających poty, podczas wywijania się ospy i odry.

RODZAJ 1003. *Przeszlca* (*Kentrophylum* NECK.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, prawie-jednostajny; kwiatki umiarkowo-5wrębne, czasem zewnętrznych kilka płonnych i nitkowatych. Kielichokrywy jajowej łatki zewnętrzne liściaste, pierzasto wcinane, cierniste,— a wewnętrzne podłużne, za ledwie-ząbeczkowane i kończysto-ciernistawe. Osadnik gruby, włókienkowaty. Pręcików nitki w środku z wiązeczka szorstkawych włosków; główek zaś przyrostek końcowy tępy. Znamiona zrosłe. Ziarneczki grube, przewrotniejajowo-4ścienne, pomarszczone, w szczycie ząbeczkowato-karbowane, ze znamięczkiem ukośnym. Puch w skrajnych żaden albo prawie-żaden; w środkowych zaś plewinki— zewnętrzne dachówkowate, tępe, rzęskowate, coraz dłuższe i ostrzejsze, wieloszerogowe,— a wewnętrzne króciuchne, ucięte, ząbeczkowane i 1szeregowe.

GAT. 1. *P. welnista* (K. lanatum NECK.), u dawnych także *Krokosz polny*, *Oset miękki* lub *Matki Bożej*.— Ziele roczne: z łodygą do 2' wzniesioną, obławą, krésowaną, omszono-welnistą, najczęściej 3dzielną w końcu: z liśćmi podłużnymi, grubo-merwistymi, kosmato-welnistymi; z których — najniższe na 4" długie, lirowate i ząbkowane, gęste, zwężone w ogonek, — a wyższe podobneż lecz bezogonkowe; obejmujące malejące, — najwyższe jajowato-lancetowate i ledwie na 1" długie, — wszystkich zaś zęby i łaty wybiegłe w długi cierń tęgi: z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi, (2" i 1½"), — o kielichokrywie jajowej, zbito pajęczynowato-welnistej, w której łatki — zewnętrzne podobne liściom okrywowym ale od nich dłuższe, pośrednie tylko w końcach listkowate, a wewnętrzne słomiaste i przytulone — kończą się w słaby ciernik, — o kwiatach żółtych, 5wrębnych w łateczki równowazkie. — Dość pospolity po spiekowiskach, koło dróg i po winnicach w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — W miejscu, ziela gorzkawego, używają za bernardyńkowe. — (*Carthamus lanatus*. LIN.).

RODZAJ 1004. *Krokosz* (*Carthamus* TOURN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, prawie-jednostajny; kwiatki 5wrębne, umiarowe, prawie-gładkie, z rurką rozszerzoną po nad podstawą. Kielichokrywy łatki zewnętrzne listkowate i odstające, pośrednie wzniesione oraz w końcu z przyrostkiem jajowatym i brzegiem ciernistym, a wewnętrzne całkowite i klująco-kończyste. Osadnika płaskiego włókienka równowazkie i gęste. Pręcików nitki gładkie; główki z tępym przyrostkiem końcowym. Znamiona zaledwie widzialne. Ziarnczaki przewrotnie-jajowo-4ścienne, gładkie; bez puchu.

GAT. 1. *K. barwiński* (*C. tinctorius* LIN.), w starych zielnikach *Krokos* lub *Szafran domowy*, *ogrodny*, *polny*, *plonny*.— Ziele roczne: którego— łodyga do 3' wzniesiona, baldaszkogronowato rozgałęziona, tęga, obła, krésowana, naga i lśnąca tak jak i inne części rośliny; liście niższe wpółobójmujące, bezogonkowe, podłużne, (4" i 1"),— wyższe coraz krótsze, podłużnie-jajowate,— a wszystkie tęgie, grubo-żyłaste, odlegle ząbkowano-pilkowane i cierniste. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi i łodygi, równowysokie, (1 1/2" i 1"),— o kielichokrywy brzuchato-jajowej łatkach zewnętrznych dolegających podstawami a wierzchołkami mocno odstających, postaci liści najwyższych,— wewnętrznych zaś pergaminowatych, słomiastych, długokończystych, lśnących i białobłoniasto obrzeżonych,— o kwiatkach jasno żółto-pomarańczowych aż do ciemnych; ziarnczaki przeszło 1/3" długie, mléczno-białe i lśnące.— Pochodzi on z Indyj wschodnich, z kąd przeszedł jako uprawny na Wschód a ztamtąd do całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jako léku, używano dawniej z niego gorzkawo-oleistych *nasion Krokosza*— *semina Carthami* jako przeczyszczających, w żółtaczce, w puchlinach, w wozgrzywości dróg oddechowych; a jeszcze i dziś w ojczyźnie zadają go na przeczyszczenie, a olejem z nasion tłoczonym léczą goście i porażenia. Kwiaty zaś używane bywają do barwienia na żółto pierwiastkiem ich wyciągowym, a na czerwono żywicznym,— z którego zarazem przyrządza się jak najlepsze *rumienidło* (róż): także barwią nimi różne potrawy i ciasta, a najczęściej służydo fałszowania szafranu,— dlatego téż uchodziły niegdyś pod nazwiskiem *szafranu domowego*.

RODZAJ 1005. **Ostropest** (**Silybum** VAILL.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki nierówno-5wrębne, niby-paszczekowate, z rurką dłuższą o połowę od kraju. Kielichokrywy jajowej łatki liściaste,— zewnętrzne rozszerzone w przyrostek jajowaty i długo-kończysto ciernisty, brzegiem ciernisto-piłkowany,— a wewnętrzne lancetowate i całkie. Osadnik mięsisty, włókienkowaty. Pręcików nitki 4wiązeczkowe i brodawczkowate; główek przyrostki krótkie. Ziarnczaki ściśnione, gładkie, w podstawie ze znamiączkiem szerokim, a w wierzchołku z pierścionkiem rogowatym puchonośnym. Puch wieloszeregowy, ze szczecin krótkobródkowych.

GAT. 1. *O. Podgorzal* (*S. marianum* GÄRTN.), także *Pstrost* i *Kostropacz*.— Ziele roczne: o korzeniu pionowym, grubym, dość pojedynczym; łodydze 6' i wyżej tęgo-wzniesionej, obłej, kręśowanej, pajęczynowatokosmatą, rozgałęzioną od połowy; liściach podłużnych, gładkich, nagich, prawie-lśnących, na tle ciemno-zielonym po nerwach żylasto i szeroko biało-pasiastych, wpolobójmujących swą włócznieowatą lub sercowatą podstawą; z których— korzeniowe nadzwyczaj wielkie, bo niekiedy przeszło 1' długie, różyczkowato-rozpostarte, nieco zwężone w ogonek, zatokowo-piérzastodzielne i ciernisto-ząbkowane,— wyższe tylko zatokowo-ciernisto wcinane,— a najwyższe prawie-całkie, na pół złożone i poodginane; o koszyczkach pojedynczych, długoszypułkowych, wielkich; z kielichokrywy jajowo-brzuchatej łatkami nader ściśnionymi,— zewnętrznymi listkowatymi, brzegiem gęsto ociernionymi, z przyrostkiem przeszło 1całowym i poziomo odstającym a nerkowatym,— wewnętrznymi zaś zeszlóbloniastymi, całobrzegiemi, cier-

nisto-zaostrzonemi; z kwiatkami szkarłatnymi albo białymi: o ziarnczakach ukośnie-wydłużonych, drobnych, gładkich, lśnąco-cisych z jaśniejszemi plamkami,— a puchu białym.— Dziki pospolity po pustkowiach w Europie południowej a zdziczały w środkowej, u nas zaś jako strojny po ogrodach; kwitnie od czerwca do września.— Starodawni lekarze, przepisywali *ziele, korzeń i nasienie Ostropesta* — herba, radix et semen Cardui Mariae; dwoje pierwsze jako rozpuszczające i otwierające, w zimnicach, puchlinach, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i t. p: nasiona zaś olejne, w chorobach piersiowych. Młode listki korzeniowe, miejscami jadają jak karczoszkowe.— (*Carduus marianus* LIN.).

RODZAJ 1006. **Poptoch** (**Onopordon** VAILL.).

— Koszyzek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki 5wřębne, jakby-paszczekowate, zgrubłe w podstawie kraju. Kielichokrywy jajowo-kulistawej łatki dachówkowate, skórzaste, wydłużone w przyrostek lancetowaty i w cierń zakończony. Osadnik mięsisty, jamkowaty w dolki błoniaste i zatokowo-ząbkowane. Pręcików nitki gładziuchne; główki w końcu z nadrostkiem równowążko-szydelkowatym, oraz z 2ma krótkimi ogonkami w podstawie. Znamiona zrosłe prawie do samego końca. Ziarnczaki przewrotnie-jajowo ściśnione, 4graniaste, poprzecznie pomarszczone. Puchu łuseczki wieloszeregowy, zrosłe podstawami w obrączkę rogowatą, nitkowate, brodawkowate lub bródkowato-piórkowate.

GAT. 1. *P. pospolity* (O. *Acanthium* LIN.), dawniej *Oset powłoczny*, *podwórzowy*, *Głowacz* i *Czartopłoch*. — Ziele 2roczne. Korzeń mięsisty; prawie-wrzecionowaty, gruby, nieco-gałęzisty, biały. Łodyga 6' i

wyższa, wzniesiona, tęga, gruba, obła lub też skrzydlata przez liście zbiegające po niej, od połowy rozgałęziona, ciernista i zarówno z liśćmi białawo-wielnistą kutnerowatą. Liście korzeniowe podłużnie-jajowate, na 1' wydłużone, zwężające się w ogonek, kątowato-zatokowe w łatki ciernistokończyste; łodygowe coraz mniejsze, nierówno zatokowo-ząbkowane cierniste; najwyższe lancetowate i całkowite. Koszyczki wielkie i końcowe, na długich szypułkach prawie-4skrzydłych i zatokowo-ciernistych; z kielichokrywą półkulistą,— o łatkach tęgich, odstających, ciernisto-kończystych i ościernionych w brzegu piłkowanym,— z których najniższe poodginane, a reszta wzniesione; z kwiatkami ciemno-różowymi, rzadko białymi.— Jak najwyczejniejszy wszędzie koło budynków, dróg, po pustkowiach i rumowiskach w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniejsi lekarze, przepisywali *korzeń i ziele świeże Osta powłóczego* lub *Popłocha*— *radix et herba recens Cardui tomentosii, Spinae albae v. Onopordi*; pierwszy jako środek otwierający, rozpuszczający i pędzący mocz — w ciekączkach, puchlinach i t. p: drugiego zaś sok wyciśnięty we wrzodach rękawatych i w wyrzutach skórnych. Miejscami korzenie obłuszczone oraz łodygi i nerwy liści— młode, jadają jak karczoszki; zielone koszyczki jak karczochy; z nasion zaś wytłaczają nie zły olej.

RODZAJ 1007. **Karczoch** (*Cynara* VAILL.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki prawie- paszczekowato-5wrębne— w łateczki kraju zgrubłego nader nierówne w podstawie i o pół krótsze od rurki. Kielichokrywy jajowej i dachówkowatej łatki skórzaste, wybiegłe w przyrostek lancetowaty

i cierniem zakończony. Osadnik płaski, włókienkowaty. Pręcików nitki brodawczkowate; główki zaś z przyrostkiem bardzo tępym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki przewrotnie jajowo-ściśnione, 4graniaste, twarde i gładkie, ze znamiączkiem szerokiém i ukośném. Puch kilkoszeregowy, piórkowaty,— z ostkami wolnemi w podstawach, a osadzonemi na odpadającej obrączce.

GAT. 1. *K. prawdziwy* (C. *Scolymus* LIN.), w dawnych zielnikach *Karczofł*, *Karciok*, *Arciok bezostny*.— Roślina trwała; z korzeniem mięsistym, długim, grubym i gałęziącym się; z łodygą do 3' wzniesioną, grubą, obłą, rowkowaną, omszoną, nieco rozgałęzioną w górze; z liśniami wielkimi, miękkimi, z wierzchu bladezielonymi a spodem lekko- i białawo-opilśnionymi,— korzeniowymi na ogonkach i piérzasto wcinanymi w łaty już podobnie, już tylko ząbkowato i mało co cierniste,— łodygowymi zaś tylko nierówno-ząbkowanymi; z koszyczkami pojedynczymi na szczycie łodygi, wielkości dwóch pięści, nagimi,— o kielichokrywy jajowej lub tępo-ostrokrażnej, łatkach wielkich, różnie-jajowatych, nieco wgiętych, w miękkiej cierń zakończonych, mięsistych, grubych, zielonych lub czerwono-cisawych,— o kwiatach jasno fioletkowo-czerwonych.— Dziki rośnie w Afryce północnej i w Europie południowej, a uprawny po ogrodach reszty Europy, jednak nie wszędzie zadawalnia jego wykształcanie się; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Przed laty jego korzeń i łodyga—bardzo gorzkie, zachwalanemi bywały jako rozpuszczające i pędzące mocz w puchlinach; dziś jednak pozostało tylko użycie zielonych koszyczków, jako ulubionej i wykwiłtnej jarzyny.

GAT. 2. *K. Karczosek* lub *Kard* (*C. Cardunculus* LIN.), dawniej *Karczoch kolczysty*: ziele także trwałe i całkiem do *prawdziwego* podobne, ale — nieco wyższe; o łodydze przez liście górne zbiegające ciernistej; liściach nader grubo- i mięsisto-nerwistych, głęboko 2 razy piérzastodzielnych, zbiegających po łodydze, ciernisto-brzéznych w ciernie żółte, z wierzchu białawo-zielonych a spodem biało kutnerowatych; koszyczkach dużo mniejszych niż w tamtym, z łatkami kielichokrywy cieńszymi i długo-ciernistymi oraz węższymi: — rosnący tam gdzie i piérwszy, zarówno uprawiany i wraz z nim kwitnący: — dostarcza również jarzyny, ale nie z koszyczków tylko z młodych łodyg i nerwów liściowych, przyrządzanych jak szparagi; w Hiszpanii zaś i Francyi południowej przechowują jego kwiatki, celem użycia onychże do zwierania mléka.

RODZAJ 1008. *Oset* (*Carduus* GARTN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki z rurką krótką, gardzielą podłużną, a krajem prawie-paszczekowato 5wrębnym. Kielichokrywy dachówkowatej łatki lancetowate albo równowazkie, nie zeschę w brzegu, najczęściej kończyste lub też ciernisto-kończyste. Osadnik włókienkowy. Pręcików nitki wolne, włosiste; a główki bezogoniaste, z przyrostkiem równowazko-szydłowatym. Znamiona zrosłe. Ziarneczaki podłużne, ściśnione, gładkie; ze znamięczkiem w szczycie mięsistawém, a w podstawie zaledwie ukośném. Puch wieloszeregowy; o szczecinkach nitkowatych, szorstkich, zrosłych podstawami w obrączkę oddzielającą się od owocu.

GAT. 1. *O. kędzierzawy* (*C. crispus* LIN.), u dawnych *suchym* lub *wielkim* zwany. — Ziele 2roczne; z korzeniem wrzecionowatym, gałęzistym, nieco-mięsistawym i białym; z łodygą 4' wzniesioną, zarówno z jej 2—5ma gałęziami prawie w całej długości kędzierzawo i drobno-ciernisto skrzydlatą; z liśćmi zbiegającymi, lancetowatymi, do 5" długimi, z wierzchu zrzadka włosistymi, a

spodem kutnerowatymi lub czasem nagimi,— dólnymi piérzasto-wcinanymi w łaty jajowate 3—5szczépne, z których końcowa większa a wszystkie ciernisto-kończyste,— łodygowymi zaś zatokowo-ciernisto zębatymi; z koszyczkami na krótkich szypułkach, blisko na 1" długimi, jajowymi i poskupianymi w główki prawie-równowysokie,— o kielichokrywy nie zaciśniętej ku górze łatkach zewnętrznych równowązko-lancetowatych i odstająco-szydlowato kończystych, a wewnętrznych prostych i zeschnię-miękkawych,— o kwiatkach lillowych lub ciemno-karmazynowych; z ziarnczakami krésowanymi w podłuż i poprzecznie fałdowanymi na krésach.— Nadzwyczaj powszechny i uciążliwy chwast po wybrzeżach lasów, zaroślach, łąkach, polach, ogrodach, najchętniej po nad wodami w gruncie ciężkim; kwitnący w lipcu i sierpniu.— Jako chwast jest on szkodliwy; ale miejscami, młode łodygi i pędy jadają za jarzynę, zwłaszcza w czasie niedostatku lub głodu.

Jadany także bywa w podobny sposób

Gat. 2. *O. zwisty* czyli *osli* (*C. nutans* Lrx.), odznaczający się: łodygą 3' dorastającą, rowkowaną, przerywano-skrzydlastą; liśćmi przerywano-zbiegającymi, prawie-lancetowatymi, do 6" długimi, fałdowato-falistymi, z wierzchu nagimi i lśnącymi, spodem tylko na nerwach kosmatymi,— z których dólne zatokowo-piérzasto wcinane w łaty 3szczépne, a górne zatokowo-grubo zębate i wraz z tamtymi ciernisto-kończyste i cierńkowato-piłkowane rzęsowate; koszyczkami cokolwiek dłuższymi, półkulistymi, zwisłymi, na szypułkach opilśnionych,— o kielichokryw górą zaciśniętych i opajęczonych łatkach szerszych, lecz nagle zaostzonych i wybiegających w cierń długi, z których zewnętrzne odstające, pośrednie mocno odkrzywione a wewnętrzne wzniesione,— o kwiatkach czasem białych:— jak najpospolitszy chwast około dróg, po pustkowiach, rumowiskach i t. p. kwitnący równocześnie z tamtym.

RODZAJ 1009. **Ciernistręt** (**Pienomon** LOBEL).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki dość umiarkowo 5wřębne. Kielichokrywy jajowo-ostrokřężnej i otoczonej przysadkami liściowatymi dłuźszymi od kwiatków, łatki ściśle dachówkowate,— zewnętrzne wybiegające w przyrostek szydłowaty odgięty i pićrzasto-ciernisty, a wewnętrzne bez onegoź. Pręcików nitki wolne i chropawe; główki zaś bezogoniaste, ale z przyrostkiem szydelkowatym. Znamiona wolne i rozchodzące się. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, bezżeberkowe, z miodnikiem trzoneczkowym i 5promieńkowym. Puch wieloszeregowy, długi, piórkowaty, podstawami zrosły w obrączkę.

GAT. 1. *C. żółtociernisty* (P. Acarna CASS).— Ziele roczne: którego — łodyga 3' wysoka, tęga, obła, kręśowana, skrzydlasta, ciernista, łatwo ścierając się biało-węlnista, w kilka krótkich odnóg baldaszkogronowo rozgałęziona; liście gęste, lancetowate, do 6" długie, ciernisto-pińrzasto wcinane i do tego gęsto ciernisto-pińrkowane, z obu stron szarawo-białe węlnisto-kutnerowate; ciernie boczne parzyste a końcowe pojedyncze i prawie 1" długie, żółto-pomarańczone i nadzwyczaj ostre; koszyczki bezszypułkowe, poskupiane i otoczone najwyższymi liśćmi,— o kielichokrywie podłużnie-jajowej, biało-węlnistej, a jej łatkach nagle zakończonych w cień giętki i pińrzasto-żółty, który w wewnętrznych przechodzi w 3dzielny,— o kwiatkach drobniuchnych i szkarłatnawych; ziarnczaki zaś lśnąco-żółtawo-cise i kręśowane.— Rośnie tu i owdzie w Europie południowej, po miejscach wystawionych na słońce; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń jego zadawano dawniej w cierpieniach żołądka, w krwiopluciu

także jako pędzący mocz i uspakajający ból zębów: nasionami zaś leczono kurcze u dzieci.— (*Carduus Aearna* LIN.).

RODZAJ 1010. **Ostrożeń** (*Cirsium* TOURN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki z rurką krótką, gardzielią podłużną, a krajem 5wrębnym. Kielichokrywy łatki dachówkowate, w końcu mniej więcej cierniste. Osadnik włóknikowaty. Pręcików nitki wolne, często włoskami pokryte; główki bezogoniaste, lecz w końcu z przyrostkiem równoważko-szydełkowatym. Znamiona zrosłe. Ziarniczaki podłużne, ściśnione, gładkie, błonkowate, bezberkowe, ze znamięczkiem mięsistawem w szczycie. Puch wieloszeregowy, z ości pozrastających podstawami w obrączkę odpadającą, piórkowatych i często ząbeczkowanych lub maczużkowatych w końcach.

GAT. 1. *O. polny* (*C. arvense* SCOP.).— Ziele trwałe: z kłębem długim, czołgającym się: z łodygą na 3' wzniesioną, rowkowano-kątową, już całą nagą, już też w odziomku kosmato-welnistą a ku wierzchołkowi zbito-welnistą, gęsto wiechowato rozgałęzioną: z liśćmi bezogonkowymi, licznymi, prawie-lancetowatymi, nastroszono-piérzastodzielnymi, falistymi lub prawie-kędzierzawymi, z obu stron brudno-zielonymi i nagimi,— o łatach odległych, 3kątnych, tępych, brzegiem ciernistych i ciernisto-rzęsowatych, w podstawie często 2łatkowych; odziomkowych zbiegających, a gałęziowych zaledwie ząbkowanych i ociernionych: z koszyczkami mnogimi, z początku półkulistymi a później podłużnymi, $\frac{3}{4}$ " w średnicy, po 1 lub 3 wraz,— o kielichokrywy łatkach lancetowatych, dolegających, nagich, dólnych ciernisto-kończystych i podginanych, a górnych kończystych

lecz bezbronnych, — kwiatkach zaś szkarłatnawych, rzadko białych. — Nader pospolity i uciążliwy chwast pomiędzy zbożem, po winnicach, około dróg i t. p. w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Dawniej używano *ziela Osta krwawniczego* — herba *Cardui haemorrhoidalis*, jako rozpuszczającego i otwierającego; dziś zaś jeszcze miejscami lud używa w tym celu zewnętrznie, maści przyrządzonej z narośli powstałych na nim przez ukłucie owada, a samychże gąsieniczek onegoż na ból zębów. — (*Serratula arvensis* LIN.).

GAT. 2. *O. właściwy* lub *warzywny* (*C. oleraceum* ALL.): także ziele trwałe, różniące się od poprzedzającego — łodygą małągałęziastą lub całkiem bezgałęzną, blade- lub żółtawo-zieloną, młeczno-soczystą; liśćmi dolnymi prawie na 1' długimi a 5" szerokimi, głęboko piérzastodzielnymi w łaty jajowato-lancetowate, piłkowane i brzeźnocierniste, — górnymi zaś całkami lecz również ciernistymi, — a wszystkimi szeroko obejmującemi łodygę, i zarówno z nią nagimi lub miękkowłosymi; koszyczkami po 3—4 poskupianymi, wzniesionymi, — o kielichokryw łatkach równowazko-lancetowatych, długo-i miętko-kończystych, — a kwiatkach żółtych: — rosnący po miejscach wilgotnych, nad strumieniami i rowami; kwitnący w lipcu i sierpniu: — dostarcza młodych liści jadanych za jarzynę. — (*Cnicus oleraceus* LIN.).

RODZAJ 1011. *Lopian* lub *Lopior* (*Lappa* TOURN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obuplcio- wy, jednostajny; kwiatki umiarowo 5wrębne, z rurką 10nerwową. Kielichokrywy kulistej łatki skórzaste, dachówkowate, podstawami dolegające, a wierzchołkami rogowato-szydełkowatymi powginane haczykowato. Osadnika mięsistawego i płaskiego, włókienka tęgo-szydełkowate. Pręcików nitki wolne, brodawczkowate; główki z przyrostkami końcowymi nitkowatymi, a w podstawach z ogonkami szydełkowatymi. Ziarnczaki podlu-

żne, ściśnione z boku, poprzecznie pomarszczone, ze znamiączkiem podstawowém zaledwie-ukośném. Puch krótki, wieloszeregowy, z włosów niezrosłych w obrączkę i chropawych.

GAT. 1. *Ł. większy* (L. major GÄRTN.), czyli *Łopuch*.— Ziele 2roczne. Korzeń mięsisty, pionowy, czasem i na 2' długi a gruby na palec, mało gałęzisty, zewnątrz cisawy, wewnątrz biały z zielonąwą obrączką. Łodyga 6' dorastająca, rowkowana, brudno-czerwona, szorstkawo omszona; z podobnemiż licznymi i odstającymi gałęziami. Liście jajowato-sercowate lub klinowato zwężone— w ogonek na 1' długi, kątowaty, z wierzchu wyżłobiony i coraz malejący w górnych,— w końcu zaokrąglone, brzegiem lekko faliste i ciernisto-kończysto ząbkowane, z wierzchu szorstkie a spodem cienko opilśnione, najniższe 12" i 5", ku wierzchołkowi coraz malejące. Koszyczki baldaszkogronowe na końcach łodygi i gałęzi, $\frac{3}{4}$ " w średnicy; z kielichokrywy kulistój i wraz z szypułkami nagiej— łatkami zielonemi, wązko lancetowatemi, szydłowato kończystemi w ość haczykowato wgiętą, dłuższemi odkwiatków; z kwiatkami czerwono-lilłowymi o granatowych główkach. Ziarneza-ki dłuższe od swego puchu.— Nader powszechny chwast, po miejscach cienistych, w sadach, zaroślach, koło budynków, płotów i dróg, oraz po pustkowiach całej Europy i Ameryki północnej; kwitnie od lipca do września.— Od dawnych czasów do dziś dnia, utrzymuje się jeszcze w leczeniu ludzi uboższych *korzeń Łopiana*— *radix Bardanae*; gdy tymczasem, używane przedtém *ziele i nasiona Łopiana większego*— *herba et semina Bardanae v. Lappae majoris*, już zostały zarzuconemi. Zadawano go w miejsce sar-

saparylli, jako rozpuszczający i działający na skórę i nérki— słowem jako czyszczący krew; a to, we wszelkich wyrzutach skórnych, w zastarzałych bólach gośćcowych, w żółzowych, dnawych i kilowych cierpieniach, oraz w zastoinach brzusznych. Liśćmi roztartymi z oliwą lub samymi przez się świeżymi, lud leczyc zwykł wszelkie wrzody zastarzałe, oparzenia itp. Nasiona zaś w większych dawkach przeczyszczają. Korzeń prócz tego, jako też i młode pędy, nie są złe za jarzynę; i w tym też celu, Japończycy tę roślinę nawet uprawiają. — (*Arctium Lappa* LIN.).

Toż samo zastosowanie mają także:

GAT. 2. *L. kosmaty* (L. tomentosa ALL.), zwany *Kostropaczem*: cokolwiek mniejszy, bo tylko 4' dorastający; z liśćmi mocno kutnerowatymi spodem; z baldaszkogronem gęściejszym i więcej skupionym; z koszyczkami mniejszymi i stóśunkowo dłuższymi, jakby osnutymi pajęczynowatą wełną zarówno z szypułkami,— o kielichokrywach ku wewnątrz czerwonych i równych kwiatkom; z ziarnczakami 4 razy dłuższymi od ich puchu:— rosnący wraz z poprzedzającym i to dużo częściej,— który dla tego tylko za odmianę tamtego długo uważano:— (*Arctium Bardana* WILLD.):— oraz

GAT. 3. *L. mniejszy* (L. minor DEC.), u dawnych *górnoleśny* lub *Rzep płonny*, więcej do *kosmatego* niż do *większego* podobny, lecz —dużo mniejszy, bo zaledwie 2' wysoki; o liściach mniej sercowatych, w podstawie najczęściej nierównych, słabiej ząbkowanych, kończystszych i nader mało opilśnionych; koszyczkach krótkoszypułczkowych, poskupianych w kątach liści, tylko początkowo obleczonych pajęczynowato a później prawie nagich,— o kielichokrywach krótszych od kwiatków:— towarzyszący choć rzadko dwóm poprzedzającym, a przytém pojawiający się i w lasach oraz po górach.— (*Arctium minus* SCHKR. *Arctium Lappa* var. *β.* LIN.).

RODZAJ 1012. **Szczodrak** (**Rhaponticum** DEC.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki prawie - umiarowo 5wrębne. Kielichokrywy łatki wieloszeregowy, dolegające, zakoń-

czone przyrostkiem całkiem lub tylko w brzegu zeszlonym, całobrzegim albo ząbkowanym. Osadnik pełen włókienek równowązkich. Pręcików nitki brodawczkowate; główki o przyrostkach końcowych tępych. Ziarniczaki podłużne, z dwóch stron ściśnione, gładkie, ze znamiączkiem podstawowem bardzo ukośnem. Puch rudawy, wieloszeregowy, ze szczecinek tęgich i chropawych, z których zewnętrzne nieco zbiegające.

GAT. 1. *S. wielki* (R. scariosum LAM.), u dawnych *Rapontyk*.— Ziele trwałe: którego— kłąb gruby, niemal-wrzecionowaty, o niewielu korzeniach włókniстых, długich i pojedynczych; łodyga do 3' prosto wzniesiona, zwykle pojedyncza, kosmata; liście ogonkowe, wielkie, podobne omanowym, podłużnie jajowatosercowate, lekko ząbkowane, z wiérczu zielone a spodem biało-kutnerowato kosmate,— górne krócej-ogonkowe, węższe i czasem nieco-pierzasto wcinane; kosczyzki pojedyncze, końcowe, bardzo zbliżone do karczochowych,— z kielichokrywy łatkami rozpostartymi, chrzęszcząco-zeszlými i wkrawanymi brzegiem,— a kwiatkami szkarłatnawymi.— Znachodzi się dziki na Alpach tyrolskich, szwajcarskich, oraz Europy południowej, a uprawiany w wielu bardzo ogrodach; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Kłąb jego korzenno-gorzki, używanym bywa na wzmocnienie żołądka.— (*Centaurea Rhapontica* LIN.).

Wielkiej wziętości używał także dawniej i

GAT. 2. *S. bezłodygowy* (R. acaule DEC.): ziele trwałe, bezłodygowe; z liśćmi wielkimi, pierzastodzielnymi i ząbkowanymi; kosczyzkami wielkimi, kulistawymi, bezszypułkowymi, o łatkach kielichokrywy postrzępanych, a kwiatkach miłej woni:— rosnący w Tunisie, w Barbary i pokrywający zwaliska i wodociągi starój Kartaginy,

a kwitnący latem: — którego kłęb smakowity tanceczni jadają, a liśćmi leczą niektóre choroby koni.— (*Cynara acaulis* LIN.).

RODZAJ 1013. *Sierpiak* (*Serratula* DEC.).— Koszyczek wielokwiatkowy, częściej obupłciowy, niekiedy przez zronienie jednopłciowy lub też w kraju żeński; kwiatki prawie-umiarowo 5wřębne. Kielichokrywy prawie jajowej i dachówkowatej łatki— zewnętrzne krótsze, zaostrzone, bezbronne lub też lekko cierniste w końcu,— a wewnętrzne dłuższe i w szczycie mniej więcej zeschno-błoniaste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki brodawczkowate; główki zaś w końcu z tępym przyrostkiem i bezogoniaste. Znamiona rozchodzące się. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie, ze znamiączkiem nieco ukośném. Puch z włosów wieloszerzegowych, tęgich, chropawych, rudawych, nierównych, — zewnętrznych krótszych, kolejno odpadających i niezrosłych w obrączkę.

GAT. 1. *S. barwiński* (*S. tinctoria* LIN.), w starych zielnikach zwany także *Siérpem*, *Sierpuikiem*, *Trankiem jelenim*.— Ziele trwałe; całe nagie i bezbronne; w którym— kłęb gruby i prawie-zdrzewiały; łodyga do 3' wzniesiona, tęga, pojedyncza, rowkowana, kątowata, tylko o kilku krótkich odnogach w wierzchołku; liście korzeniowe ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, kończyste, już zupełnie całkie już tylko przy podstawie piérzasto wcinane, w brzegu gęsto i drobniuchno a kończysto-piłkowane,— łodygowe zaś coraz krócej ogonkowe aż do bezogonkowych, coraz węższe, również całkowite, alboli też w samej podstawie lub w całym obwodzie piérzasto wcinane; koszyczki poskupiane na końcach odnóg prawie baldaszkogronowato równowysokich,— o kielichokrywie ostrokrężnie-jajowej, dolega-

jąco-dachówkowatej, z łatkami cisawo-czerwonemi na wewnątrz dłuższemi i biało rzęśowanemi,— o kwiatach szkarłatnych a czasem białych.— Dość pospolity po gajach, zaroślach, lasach i łąkach suchych w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Używanemi bywały *korzeń i ziele Sierpika*— *radix et herba Serratulae*, ale tylko zewnętrznie, w złamaniach, w krwawnicach i we wrzodach: ważnijszém jednak jest użycie liści w barwiersztwie, do barwienia samymi przez się na żółto a z indygiem na zielono.

RODZAJ 1014. *Modrzeniczka* (*Jurinea* CASS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki dłuższe od kielichokrywy, niemal-paszczekowato 5-wrębne. Kielichokrywa kulistawa, przewrotnie-jajowa lub obła, dachówkowata; łatki najczęściej bezbronne, nastroszono - odstające albo dolegające. Osadnika włókienka podzielone na oście równowazkie. Pręcików nitki prawie-brodawczkowate; główki w końcu z tęnym przyrostkiem, a w podstawie z 2 ogonkami w końcu rozszczępanymi. Znamiona odosobnione. Ziarneczaki przewrotnie-ostrosłupowate, 4ścienne, ze znamięczkiem szczytowém z czasem rozrastającém się w rąbek puchonośny i odpadający. Puch na wewnątrz rąbka kieliszkowatego,— z plewinek kilkoszeregowych, prawie nierównych, grubych, gęsto i umiarowo brodatych.

GAT. 1. *M. bławatowata* (*J. cyanoides* RCHB.).— Ziele trwałe: o kłębie zstępującym, skręconym i twardym; o łodydze pojedynczej, do 15" wysokości, bez- lub o 1—2 gałęziach kwiatowych, kręśowanej i cienko opilśnionej; o liściach tęgich i zaledwie zbiegających,— najniższych do 8" długich, głęboko piérzastodzielnych w 8—10 łat odległych, równowazkich, kończystych,

(2" i $\frac{1}{12}$ "), odstających, brzegiem podwiniętych, spodem biało opilśnionych,— pośrednich podobnychże lecz zaledwie 2—4latowych,— a najwyższych równowazkich i całkowitych; o koszyczkach do 1" w średnicy, pojedynczych na końcach łodygi i odnóg,— z kielichokrywy łatkami odstającymi, tęgokończystymi, zewnętrznie listkowatymi biało opilśnionymi, a wewnątrz zeschło-błoniastymi i szerszemi,— z kwiatkami szkarłatnymi.— Bardzo rzadka po wzgórzach i górach w Europie umiarkowanej, lecz częsta w Kaukazie i Syberji; kwitnie w lipcu i sierpniu.— W zeszłym stuleciu, jęj ziele i kwiatki woni piżma, zalecano bardzo jako środek zastregający i leczący w szkarlatynie.— (*Serratula cyanoides* DEC.).

PODRODZINA II.

Wargowatokwiatkowe (Labiatiflorae ENDL.).

Kwiatki obupłciowe zazwyczaj 2wargowe, a jednopłciowe 1- lub 2-wargowe.

PLEMIĘ 6.

Pawłotniowate (Mutisiaceae LESS.).

Koszyczki 1—wielo-kwiatkowe, obu- albo różnopłciowe, jednostajno- lub niejednostajno-kwiatkowe; o kwiatkach skrajnych 1—wiele-szeregowych, żeńskich lub téż nijakich, bardzo rzadko obupłciowych. Osadnik bezplewinkowy, już nagi, już włosisto-włókienkowaty albolii téż jamkowaty. Korony zazwyczaj grube i nieprzejrzyste, skrajne 2wargowe lub języczkowate a rzadko nitkowate,— środkowe zwykle 2wargowe,

rzadziej prawie- lub całkiem - umiarowe, o łateczkach długich i rozchodzących się. Główki ogoniaste albo niekiedy bezogoniaste, długoszydełkowe. Szyjka obupłciowych górą obła lub węzłkowata; znamiona najczęściej tępe lub też wcięte, spodem mocno wypukłe, a z wierzchu delikatnie omszone albo całkiem nie.

RODZAJ 1015. Omanowiec (Printzia CASS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, promieniowy; kwiatki promieniowe żeńskie, 2wargowo-języczkowe, z wargą zewnętrzną języczkowato rozplaszczoną, a wewnętrzną króciuchną lub prawie żadną,—środkowe zaś obupłciowe, umiarowo-5wrębne, w łateczki krótsze od rurki i poodginane. Kielichokrywy dzwonekowatej, kutnerowato-lépkiej i krótszej od kwiatków—łatki ku podstawie we dwoje złożone, półlancetowate, zewnętrzne dłuższe od wewnętrznych. Osadnik nagi albo płytko-jamkowy. Pręcików nitki wolne, płaskie i gładkie; a główki w promieniowych prawie żadne,—w środkowych zaś wystające, ogoniaste i krótkoszydełkowe. Szyjka lekko omszona. Ziarnczaki kosmate, obłe, bezdzióbe. Puch kilkoszeregowy, długi, szczeciniowato-plewinkowaty.

GAT. 1. O. wonny (P. aromatica LESS.), u dawnych *Oman egiptski*.—Krzew zaledwie-2stopowy, z gałęziami biało kutnerowatymi; z liśćmi nader podobnymi lewandowym, poskupianymi, bezogonkowymi, równowązkimi, podwiniętymi brzegiem, przytępionymi, błoniastymi, wełnisto-kutnerowatymi i z rozrzuconymi gruczołkami lśnącymi z wierzchu, a spodem śnieżno-białymi, na starszych gałęziach nieco większymi niż na młodych gałązkach; z koszyczkami na 1/2" długimi, pojedynczymi na końcach gęsto ulistnionych gałęzi,— o

kielichokrywie obło - wartłokowatęj, równęj kwiatkom środkowym, której łatki zewnętrzne z obu stron biało opilśnione a reszta nagie, rzęsowate i czerwone w końcach,— kwiatkach zaś białych w środku a w promieniach blado-różowych; z puchem srebrzystym, piłeczkowanym, na $\frac{1}{4}$ " długim.— Znaleziony na przyładku Dobrej nadziei; kwitnie latem.— Liście korzenno-wonne, używanymi bywają przez tamecznych osadników, jako herbatka skuteczna w niebezpiecznych przeziębieniach.— (*Inula aromatica* LIN.).

RODZAJ 1016. **Okrota** (**Anandria** SIEGEB.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy ale jednostajny; kwiatki 2wargowe, w kraju nierozdęte,— skrajne 1szeregowe, żeńskie, o wardze zewnętrznej większej niż wewnętrzna,— a środkowe obupłciowe o wargach równych. Kielichokrywy wartłokowatęj lub też prawie-ostrokężnej — łatki listkowate, kilkoszeregowe, wewnętrzne większe. Osadnik nagi. Pręcików nitki wolne, płaskie i gładkie; główki ogoniaste i tępo-skrzydłkowe w środkowych, a w promieniowych żadne. Szyjka w szczycie omszona. Ziarnczaki włosiste, szeroko-dziobate, ze znamięczkiem końcowem. Puch kilkoszeregowy, włosisty, chropawy, długi i prawie równy.

GAT. 1. *O. krążkowata* (*A. discoides* LESS.). — Ziele trwałe: którego — kłęb daleko rozpłójący się; łodyga głąbikowata, na 1' i wyżej wzniesiona, białowęlnisto-kutnerowata a później prawie naga, cała okryta łuskami równowazko-kończystemi, niekiedy z kilku listkami w odziomku; liście lirowate, wraz z ogonkami do 10" długie, za młodu biało-opilśnione a z czasem z wierzchu nagie, zatokowo ciernisto-zębate,— o łacie końcowej wielkiej, prawie -sercowatęj lub wydłużono-

3kątno-jajowatěj, zaostrowněj, — a bocznych bardzo małych albo całkiem bez nich; koszyczek pojedynczy, $\frac{1}{2}$ " długi a $\frac{1}{3}$ " w średnicy, — z kielichokrywy mocno-ostrokrażnej łatkami tępo-grzbiecistemi, w brzegu zeschno-błoniasto-czerwonawym rześowatemi, na zewnątrz biało-wełnisto-opilśnionemi, przez zejście się zamykającymi zupełnie — kwiatki białe. — Pospolita po pastwiskach górnych i wygonach, w Syberji południowěj i w Chinach północnych; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Chińczycy używają jěj liści jak my podbiałowych, zwłaszcza tóż w cierpieniach piersiowych. — (*Tussilago Anandria* LIN.).

PLEMIĘ 7.

Obojanowate (*Nassauviaceae* LESS.).

Koszyczki niewielo- lub wielo-kwiatkowe, obu- a nader rzadko prawie różno-płciowe i niby promieniowe, nigdy zaś rozdzielнопłciowe. Osadnik zazwyczaj bezplewinkowy, lecz niekiedy cały lub tylko brzegiem plewiasty. Korony cienkie, przejrzyste, nierówno-2wargowe, o wargach poodginanych, — zewnętrznej więkšej, języczkowatěj i 3zębněj lub 3wrębněj, a wewnętrznej 2zębněj lub tóż 2dzielnej. Głównki ogoniaste, ze skrzydełkami podłużnemi i szerokiemi. Szyjka równa, nigdy nienabrmiewająca w węzelek; ze znamionami równowazko wydłużonemi, uciętymi, w szczytach pędzelkowatemi.

RODZAJ 1017. *Trzymga* (*Trixis* P. BRWN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, promieniowy; kwiatki włosiste, 2wargowe, — o wardze zewnętrznej szerszej, języczkowatěj i 3zębněj, — a wewnętrznej

odgiętej i 2ząbkowej lub 2wrębnój. Kielichokrywy oblęj i krótszej od kwiatków— łatki 1—2szeregowy, wietkodachówkowate, płaskie i dłuższe od wewnątrz. Osadnik bezplewinkowy, nagi albo częściej włosisto-włókienkowy. Główek skrzydełka długie a ogonki całkie. Ziarnczaki krótkodziobe, wielożeberkowe, szorstko-omszone, oblę, jajowo-lancetowate lub podłużnie-jajowe, z krążkiem wielkim na szczycie, z miodnikiem trzoneczkowatym, ze znamiączkiem w wiérzchołku, oraz z mocném nabrzęknieniem w podstawie. Puch 2—wielo-szeregowy, włosowato-plewinkowaty, piłkowany lub nieco-piórkowaty, prawie równy.

GAT. 1. *T. brazylińska* (T. brasiliensis DEC.).— Ziele trwale: z kłębem dętym, o licznych korzeniach grubo-włóknistych: z łodygą pojedynczą, wzniesioną, oblą, krésowaną, w wiérzchołku zakończoną w widlasto-dzielne ukwitnienie: z liśmi— w odziomku skupionymi, bezogonkowymi lub długo-zwężonymi w ogonek, różnej postaci, najczęściej przewrotnie-jajowato-wydłużonymi, (4" i 1/4" do 8" i 4"), przytępionymi lub zaostrozonymi, niekiedy dużo szerszymi niż długimi a czasem nader wązkimi, ciernisto-ząbkowanymi, miękkowłosymi, o ząbkach poziomych lub poodginanych, — w górze zaś dużo-mniejszych, odleglejszymi, podłużnie-lancetowatymi i całobrzegimi: z koszyczkami drobnymi na końcach odnóg; o kielichokrywie dzwonekowato-półkulistej, podpartej 1—2 przysadkami, prawie 1szeregowej, a jej łatkach równowązko-lancetowatych i z obu stron miękkowłoso-kosmatych,— zewnętrznych listkowatych a wewnętrznych w podstawie skórzastych a zresztą suchych,— o kwiatkach zaś szkarłatnych: z ziarnczakami uwieńczonymi puchem czubatym, z włosów

ciso-czerwonych i tęgich.— Rośnie w Brazylii; kwitnie latem.— Sławném ma być użycie jój ziela, we wszelkich krwotokach wewnętrznych.

PODRODZINA III.

Języczkowatokwiatkowe (Liguliflorae ENDL.)

Kwiatki wszystkie obupłciowe i języczkowate.

PLEMIĘ 6.

Podróżnikowate (Cichoraceae JUSS.).

Koszyczki obupłciowe, niby promieniowate, jednostajnokwiatkowe, jednostajno- lub różno-owocowe, a nigdy rozdzielнопłciowe. Korony wszystkie języczkowate, 5nerwowe i 5ząbkowe w końcu. Szyjka górą obła, wraz ze znamionami tępawemi i równodługiem także omaszona; gruczołeczków znamionowych szereżki niknące w środku ramiączek tychże, nigdy nie schodzące się.

RODZAJ 1018. **Złotoost** (*Myscolus* (CASS.)). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywa dachówkowata, cierzysta, z przysadkami. Osadnika prawie-kulistego plewinki błoniaste, przewrotnie-jajowate, przez wwiniecie brzegów prawie złożone we dwoje, obejmujące owoce. Ziarnczaki bezdzióbe, zamknięte w plewinkach osadnikowych i po części z niemi zrosłe. Puch z 2 plewek kątowatych, równych, długich; czasem obok nich jeszcze 1 lub 2 mniejsze — a wszystkie bardzo prędko odpadające.

GAT. 1. *Z. drobnokoszyzkowy* (*M. microcephalus* CASS.).— Ziele trwale: którego — kłęb mięsisty, wrzecionowaty i gałęzisty; łodyga do 4' wysoka, odstająco

gałęzista w odnogi ciernisto-ząbkowano skrzydłaste, kosmata; liście lancetowato wydłużone, zatokowo wcinane w zęby wybiegłe w długi i gruby cierń, przerywano-spuszczające się po łodydze, na nerwach spodem kosmate, a z wierzchu biało żyłkowane i nagie. Koszyczki bez szypułek, poskupiane w kątach liści wierzchołkowych, otoczone od 3 przysadków tęgich, lancetowato-rynienkowatych i ciernisto-ząbkowanych, — o kielichokrywie podłużnie-jajowej, a jej łatkach równoważko-lancetowatych i zakończonych w cierń, — o kwiatach żółtych; ziarnczaki przewrotnie-jajowe, gładkie, białe, wypukłopłaskie, obwinięte w krótkie plewinki osadnikowe. — Pospolity po piekowiskach, w krajach po nad morzem śródziemnym; kwitnie od lipca do września. — Staro-grecy lekarze zadawali korzeń, jako pędzący moc; do dziś dnia zaś jeszcze w Hiszpanii leczą jego odwarem wyrzuty skórne. W Grecyi i w Hiszpanii jadają młode pędy jak szparagi, a nawet i młode korzonki; kwiatkami zaś fałszują szafran hiszpański. — (*Scolymus hispanicus* LIN.).

RODZAJ 1019. *Parczoch* (*Scolymus* CASS.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywa dachówkowata, ciernista, z przysadkami. Osadnika płaskiego plewinki łódkowate, węższe od owoców. Ziarnczaki krótkodziobe, wolne. Puch krótki, wieńcowaty.

GAT. 1. *P. plamisty* (*S. maculatus* LIN.). — Ziele trwałe: o kłębie mięsistym i gałęzistym; łodydze na 4' wysokości, skrzydłastej ciernisto; liściach znacznych, nagich, gładkich, białozylastych, w chrząstkowato obwiedzionym brzegu nierówno- i kątowato-ciernisto ząbkowanych, zbiegających po łodydze; koszyczkach na

końcach łodygi i gałęzi pojedynczych albo po 3 skupionych, — o kielichokrywach ciernistych i nagich, — a kwiatkach żółtych. — Rośnie i kwitnie wraz z poprzedzającym, po nad morzem śródziemnym: i zarówno też z nim używanym bywa dotąd — zwłaszcza w Grecyi.

RODZAJ 1020. *Łoczyźnik* (*Lampsana* VAILL.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywa 1szeregową, 8—10łatkową, w podstawie z kieliszkiem z drobnych łuseczek, w czasie owocowania nie zmieniająca się i wzniesiona. Osadnik płaski, bezplewinkowy, kropkowany. Ziarnczaki bezdzióbne, ściśnione, krésowane i odpadające; bez puchu.

GAT. 1. *L. pospolity* (*L. communis* LIN.). — Ziele roczne: z łodygą od 4"—2' wzniesioną, obłą, krésowaną, równowysoko-odstającą gałązistą, w odziomku włosistą i czerwonawą: z liśćmi ogonkowymi, prawie-nagimi, tylko w brzegu i spodem lekko-włosistymi, a czasem gęsto i szarawo włosistymi; korzeniowymi lirowatymi, do 4" długimi, — o łacie końcowej wielkiej i tępej, w podstawie ząbkowanej, — bocznych jajowatych, nierównych, — a wszystkich zatokowo-ząbkowanych; łodygowymi niższymi podobnymiż, lecz z łata końcową zaostrzoną; a najwyższymi lancetowatymi aż do równowązko-kończystych, prawie-bezogonkowymi i całobrzegimi: z koszyczkami małymi, licznymi, w baldaszko-gronie wiéchowatym; o kielichokryw łatkach lancetowatych i nagich; a kwiatkach blade-żółtych, mało co dłuższych od kielichokrywy; z ziarnczakami nieco zgiętymi i prawie-3graniastymi; z rąbkim zamiast puchu. — Pospolity po polach, około dróg i na wybrzeżach lasów i zaróśli, w całej Europie; kwitnie od maja do wrześ-

nia. — Niegdyś przepisywano *ziele Łoczyźnika* — herba *Lampsanae*, jako odmiękczające, chłodzące i rozpuszczające, w wielu odpowiednich cierpieniach. Ku wschodowi młody jadany bywa za sałatę.

RODZAJ 1021. *Podróżnik* (*Cichorium* TOURN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy obłój i 2-szeregowej — łatki zewnętrzne krótsze i dolegające, a wewnętrzne zrosłe podstawami i z czasem roztwarte. Osadnik płaski, bezplewinkowy, dołączkowy lub szecinowaty. Ziarnczaki bezdzióbe, wartolkowate. Puch 2szeregowy, — z plewinek króciuchnych, tępych, eliptycznych, jednakowych.

GAT. 1. *P. pospolity* (C. *Intybus* LIN.), dawniej zwany *polnym*, *Szczérbakiem małym*, *Cykoryą płonną*, z dodaniem miana *ogrodnego* uprawnemu. — Ziele trwałe: w którym — kłęb mięsisty, marchwiowaty, długi, gałęzisty, często wielogłowy, zewnątrz brudno- lub cisa-wo-żółty, a wewnątrz biały, z licznymi korzonkami włóknistymi: łodyga niekiedy do 4' wzniesiona, od odziomka samego odstająco rozgałęziona, kątowato-rowkowana, prawie-naga lub też krótkowłosa, ostra, często dołem czerwona: liście pokrycia łodygi; korzeniowe, do 6" długie, zwężone w ogonek płaski a szeroki, lirowato-haczystodzielne, zastrzone lub przytępione, — z łatami odległymi, podłużnie-jajowatymi i ząbkowanymi, których w czasie kwitnienia zwykle już niedostaje; łodygowe coraz malejące, obejmujące łodygę, prawie-lancetowate, zatokowo-ząbkowane, kończystsze; a najwyższe poodginane, całobrzegie i krótko rzęsowate: koszyczki w kątach liści po 2—3 poskupiane, 1 bezszypulkowy a 2 szypulkowe, do 1 1/2" w średnicy; o kielicho-

krywy łatkach gruczolonośno-włosistych,— zewnętrznych jajowato-lancetowatych i odstająco-poodginanych,— a wewnętrznych 8 dłuższych i lancetowatych; kwiatkach błękitnych, a rzadko czerwonych albo białych: ziarnczaki blado-cise, z puchem prawie-grzebieniastym: osadnik tylko środkiem krótkoplewinkowy. — Bardzo zwyczajny koło dróg, po miedzach, murawach i koło domów, w całej Europie; miejscami zaś w środkowej uprawiany na większą skalę: kwitnie od czerwca do września. — Od czasów starożytności aż dotąd, utrzymuje się ciągle w użyciu lékarskiem, gorzkawy *korzeń Podróznika* — radix Cichorei, jako otwierający, rozpuszczający a zarazem wzmacniający— zwłaszcza trzewy brzuszne; i w ich téż wielorakich cierpieniach — a najwięcej wynikłych z zatkań i zastoin — przepiszywany bywa: prócz tego uprawiany, nie małe ma zastosowanie przemysłowe do wyrobu *cykoryi* handlowej, jako zastępczyni kawy; którego nawet i liście młode jadają za sałatę. Przed laty używano także *ziela i nasion Podróznika*— herba et semina Cichorei, w sposób podobny korzeniowi.

Z mniejszym wprawdzie skutkiem, ale z większą przyjemnością jako łagodniejszego, używano w ten sam sposób jako léku

GAT. 2. *P. Szczérbaka* (C. Endivia LIN.), który jako ziele roczne lub 2roczne, zwane oddawna *Endywią* lub *Szczérbakiem wielkim*, różni się: zupełną nagością wszystkich części; kłębem dużo cieńszym; łodygą niższą i zaledwie-2stopową, z gałęziami pokreconemi; liśćmi korzeniowymi podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, już całobrzegimi, już ząbkowanymi, już wreszcie postrzępanymi lub kędzierzawymi brzegiem,— a górnymi lancetowatymi i całkimi; szypułkami w kątach liści parzystymi, z których dłuższa tylko 1en— a krótsza 3 lub 4 skupionych dzierży koszyczków, o łatkach kielichokrywy długorzęsowych: rośnie dziko w Grecyi, Egipcie, a u nas

w ogrodach starannie uprawiany bywa; — dostarczając przy tém ulubionęj sałaty gorzkawęj, zwanęj *Endywią*.

RODZAJ 1022. *Prośnicznik* lub *Prosiennik* (*Hypochaeris* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywa wieloletkowa, kilkoszeregowo - dachówkowata. Osadnika płaskiego plewinki bloniaste, równowążko zakończone. Ziarnczaki dwojakie: skrajne z króciuchnym dzióbkiem, środkowe z wydłużonym w szczyt, — a wszystkie kręśowane i chropawe. Puch 2szeregowy, zewnętrzny krótszy i szczecinkowaty, a wewnętrzny piórkowaty — we wszystkich.

GAT. 1. *P. gładki* (H. glabra LIN.), inaczej *Prosienniczka*, *Prosinka* lub *Prośniczka większa* według starych pism. — Ziele roczne: z korzeniem cienkim; z łodygami licznymi, głąbikowatymi, na 1' podnoszącemi się, czasem o kilku odnogach zaledwie zgrubłych w końcach, często pokrytemi luskami ku górze a od spodu zawsze kilkoma listkami, zresztą całkiem nagiem i gładkiemi; z liśćmi korzeniowymi podłużnie-lancetowatymi, (2" i 1/2"), zatokowo ząbkowanymi, nagimi lub rzadko kiedy włosistymi; z koszyczkami około 1" w średnicy, pojedynczymi na końcach odnóg, — kielichokrywie prawie obłej, równęj kwiatkom, nagięj, o jej łatkach równowążkich i przy białém obrzeżeniu z końcem zaokrągłym czarniawym, — a kwiatkach cytrynowo-żółtych, na zewnątrz zielonawych; z puchem brudno-białym, dłuższym aniżeli kielichokrywa. — Nader pospolity po polach, między zasięgami, po pastwiskach i łąkach — zwłaszcza też piaszczystych, w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — I z niego niegdyś używano

ziela Prosiennika — herba Hyoseridis, rozpuszczającego, otwierającego i zarazem wzmacniającego.

GAT. 2. *P. korzeniasty* (*H. radicata* LIN.), także ongi *Młeczem* lub *Cykoryą świnią* mianowany: o kłębie wrzecionowatym, skręconym, mięsistym; łodygach licznych, około 2stopowych, czasem podnoszących się, wysmukłych, kręśowanych, nagich, modrawych, widlasto-dzielnych w odnogi nieco zgrubłe, okrytych przysadkami łuskowatymi; liściach korzeniowych bezogonkowych, różyczkowych, dolegających do ziemi, podłużnych, tępych, haczystodzielnych w łaty podłużne i tępe, z obu stron zwłaszcza na nerwach biało- i tęgowłosych; koszyczkach pojedynczych na końcach odnóg, — z kielichokrywy nieco-brzuchatej i ciemnozielonej łatkami na grzbiecie i w brzegu szczecinkowato-rzęsowatemi, — z kwiatkami żółtymi, lecz skrajnymi od zewnątrz zielonymi; ziarnczakach ciemnocisych, równowązkich, rowkowanych, ku górze ostropilkowanych, — z puchem równym plewinkom osadnikowym: — rosnący po trawnikach, łąkach i aniedzach; a kwitnący latem; — dostarczał *ziela i kwiatów Kostouca pospolitego* — herba et flores Costi vulgaris v. Hieracii macrorrhizi, używanego jak i następnój.

RODZAJ 1023. **Prosienniczka** lub **Pro-sinka** (*Achyrophorus* SCOP.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki jęczyczkowe. Kielichokrywy wielołatkowej i 1szeregowej, łatki równe. Osadnika lekko wypukłego plewinki błoniaste, równowązko zaostrome. Ziarnczaki jednakowe, kręśowane, chropawe, z dzióbkiem szczecinowato wydłużonym. Puch 2szeregowy, zewnętrzny krótszy i szczecinowaty, a wewnętrzny piórkowaty.

GAT. 1. *P. plamista* (*A. maculatus* SCOP.). — Ziele trwałe, całe szorstkowłose: w którym — kłąb prawie pionowy, często wielogłowy, gruby, o licznych korzeniach włóknistych: łodygi liczne, głąbikowate, bez- lub o 2—3 odnogach kwiatowych, około 1½' wzniesione, obłe, rowkowane, zaledwie z kilkoma listkami lanceto-

watymi w odziomku, a ku górze zrzadka łuskami lancetowatymi pokryte: liście korzeniowe różyczkowate, prawie zwężone w ogonek, podłużnie jajowate, w końcu zaokrąglone lub krótkokończyste, z obu stron szorstkie, do tego z wierzchu często cisawo-czerwonawo plamiste, z nerwem głównym szerokim i czerwonawym przy podstawie,— pierwsze całkie lub też lekko wykrawane, późniejsze ząbkowane, aż nareszcie zatokowo-ząbkowane: koszyczki pojedyncze na końcach odnóg, prawie 1" w średnicy; z kielichokrywy łatkami ostro lancetowatymi, szorstkowłosemi, brzegiem cisawo opilśnionemi; z kwiatkami złoto-żółtymi: ziarnczaki równoważkie, 5kątne i w poprzecz marszczkowane; z plewinkami osadnikowemi równoważko-kończystemi i delikatnie rzęskowanemi.— Rośnie po łąkach leśnych i wygonach, w okolicach górskich Europy aż do Kaukazu; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś, z niej pochodzące *ziele i kwiaty Kostowca swojskiego* — herba et flores Costi nostratis, bywały używanemi w zastoinach brzusznych i w cierpieniach piersiowych. Czasem kwiatki pojawiały się w lékarniach za pomornikowe; wszelako łatwo odróżnić je — 5ma ząbkami, gdy w tamtych jest tylko 3.— (*Hypochaeris maculata* LIN.).

RODZAJ 1024. **Kozibród** (*Tragopogon* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywy 1szeregowo-8łatkowej, łatki podstawami zrosłe. Osadnik wypukły, bezplewinkowy, nagi lub włókienkowaty. Ziarnczaki jednokowe, beztrzonczkowe, w podstawie z ukośno-obrączkowatym nabrzmieniem, a w wierzchołku przedłużone w dzióbek długi. Puch jednostajny, kilkoszeregowy,

piórkowaty, pomięszany, z plewinkami prawie -rogowatymi w końcu nagiemi— i niektórymi dłuższemi.

GAT. 1. *K. łąkowy* (*T. pratensis* LIN.), zwany dawniej *Włósnikiem*, *Kozią bródką* lub *Słonecznikiem młecznym*.— Ziele 2roczne : z korzeniem wrzecionowatym, mięsistym, pojedynczym, czubatym, zewnątrz cisym a wewnątrz białym, młecznym: z łodygą około 2' wzniesioną, gałęziastą, obłą, nieco-węzłowatą, czasem miejscami czerwonawą i— zarówno z resztą rośliny— gładką i nagą, alboli téż nieco kosmatą: z liśćmi równowązkimi, wydłużonymi, w podstawie prawie-brzuchato pochwiastymi, rynienkowato złożonymi, całobrzegimi, lekko falistymi brzegiem, zaostrozonymi w koniec długi i czasem zakręcony: z koszyczkami na długich szypułkach z czasem cokolwiek zgrubłych ku końcowi, pojedynczymi na końcach odnóg, wielkimi, otwartymi od wschodu słońca do 9tej, i wtedy— oraz za każdym zachmurzeniem nieba— zamykającymi się; o 8 łatkach kielichokrywy laucetowatych, z których 4 wewnętrzne czarno-cise z zielonym nerwem; a kwiatach żywo-żółtych, skrajnych od zewnątrz ciso prążkowanych, małego dłuższych od kielichokrywy: z ziarnczakami obło-szydelkowatymi, nieoskrzywionymi, 5żeberkowymi, żółtawo-cisawymi, na żeberkach z drobniechnymi guziczkami, a z dzióbkiem gładkim i prawie równym ziarnczakowi.— Zwyczajny po łąkach i murawach wszędzie; kwitnie od maja do lipca.— Używano z niego *korzenia Kozibroda*— *radix Tragopogonis v. Barbae hirci* kleisto-gorzkiego, jako rozpuszczającego i otwierającego. Miejscami młode pędy jadają, a korzeń z uprawnego należy do ulubionych na zachodzie jarzyn, pod nazwiskiem *korzeni cukrowych* lub *owsianych*.

Od wielu tylko za odmiany poczytywane, a może skuteczniejsze jako leki, bywały podobnie zastosowywanymi:

GAT. 2. *K. wschodni* (*T. orientalis* LIN.), różniący się— łodygą więcej podnoszącą się; liśćmi podwiniętymi a w szydłowatym końcu zakręconymi; szypułkami mocno zgrublami ku górze; kielichokrywą jednobarwną, słatkową i krótszą od dużo bledszych kwiatków; koszyczkami otwartymi aż do poobiedzia; a ziarnczakami łuseczkowato pokrytymi na żeberkach;— rosnący najwięcej po polanach górskich:— (*T. undulatus* JACQ.):— oraz

GAT. 3. *K. większy* (*T. major* JACQ.), odmienny— łodygą grubszą i wzniesioną; liśćmi cięższymi, węższymi i prawic-plaskimi, szypułkami dętymi; kielichokrywą o 12 — 16 łatkach węższych, 2 razy dłuższych niż kwiatki i rzęso-wato-welnistych; kwiatkami skrajnymi z obu stron żółtymi i dłuższymi od środkowych, przez co koszyczki zwykle wklęsłe; oraz dzióbkami ziarnczaków białawo olustnionych na żeberkach— bardzo długimi;— lubiący pagórki wystawione na słońce, a grunt wapnisty:— jako i

GAT. 4. *K. porolistny* (*T. porrifolius* LIN.), u dawnych *Turka własna* lub *Słonecznik młeczny*: z korzeniem bardzo mięsistym, zewnątrz i wewnątrz białawym, przez uprawę znacznie grubniejącym; z łodygą czasem na 4' i wyższą, oraz dużo grubszą jak w *łukowym* i całkiem nagą; z liśćmi płaskimi aż do brzegu, tęgimi, znacznie szerszymi, przeszło na 1' długimi; z koszyczkami na dętych szypułkach, wielkimi, całkiem płaskimi przez zupełną równość ich czerwono-fioletkowych kwiatków,— o kielichokrywie 2 razy dłuższej od tychże, słatkowej; z ziarnczakami 10żeberkowymi, ciernistymi:— dziki w Europie południowej, w środkowej gdzie nigdzie dziczały, a wszędzie uprawiany jako jarzyna 2roczna, dla słodkich i smacznych *korzeni cukrowych*, których dostarcza.

RÓDZAJ 1025. *Wężymord* (*Scorzonera* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywy wieloletkowej i kilkoszeregowej, łatki brzegiem zwykle zeszlę. Osadnik wypukły, bezplewinkowy, brodawczkowaty. Ziarnczaki jednakie, bezdzióbe, nagie lub kosmate, z krótkim obrznięciem [otaczającym] znamięczko boczno-

podstawowe. Puch jednaki, wicloszeregowy, piórkowaty, na wpół z plewinkami nagieimi w końcach i nieco dłuższemi ku środkowi osadnika.

GAT. 1. *W. hiszpański* (*S. hispanica* LIN.), także i *Skórzqnerą* lub *Kurzqnerą* w starożytności mieniony.— Ziele trwale: którego— kłęb wrzecionowaty, gruby na palec, mięsisty, z wiérczu czarniawy a wewnątrz biały; lodyga około 3' wzniesiona, gruba, krésowana, naga lub téż pajęczynowata, gałęzista; liście korzeniowe zwężone w ogonek, eliptycznie-lancetowate, zaostzone, nagie, faliste i drobiuchno pilkowane w brzegu,— a reszta obejmujące lodygę, coraz wężiejące i coraz dłużej kończyście; koszyczki na długich, dętych i prawie-nagich szypułkach końcowe, pojedyncze, wielkie,— z kielichokrywy łatkami zewnątrz opajęczonemi i krótszemi od wewnętrznych,— a kwiatkami blado-żółtymi, miłej woni wanieliowój.— Dziki znachodzi się na Wschodzie i w Europie południowój, a uprawny w większej części ogrodów zachodniej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdys był lékarskim, *korzeń Wężymorda*— *radix Scorzonerae* kleisto-słodkawy, szczególniej zachwalany w ukąszeniach wężów jadowitych i w gorączkach durowych; wszelako zawsze więcej używano go dyetycznie. Od niejakiogo zaś czasu, rozpowszechniło się jego zastósowanie kuchenne, jako właściwych *korzeni cukrowych*.

Jako lék, pod tém samém nazwiskiem uchodziły także korzenie

GAT. 2. *W. niskiego* (*S. humilis* LIN.), oznaczającego się— korzeniem czubatym; lodygą najwyższą Istopową, głąbikowatą, obłokątowatą, prawie-nagą lub z młodu łatwo do starcia wełnistą, zaledwie czasem o parze gałązek kwiatowych; liśniami korzeniowymi, długogonkowymi i tylko tamże wełnistymi, podłużnie-lancetowatymi, długokończystymi, odstajęcymi, 5—7nerwowymi, brzegiem lekko wy-

krawanymi, — łodygowymi zaś 2—3, równowązkimi, 3nerwowymi, przechodzącymi niekiedy prawie w łuski; koszyczkiem zwykle samotnym na końcu łodygi, dość wielkim, — o kielichokrywie 1'' i dłuższej, dołem brudno-białawo wełnistej, — a kwiatach jasno-żółtych: — choć rzadko ale znachodzącego się w całej prawie Europie, po łąkach górskich i leśnych, oraz po nizinach torfiastych; — a kwitnącego od maja do lipca: — także

GAT. 3. *W. babczanego* (*S. plantaginea* SCHLCHT.), u dawnych węgierskim zwanego, poczytywanego za jeden gatunek z *niskim*, wszelako dostatecznie odróżnionego — korzeniem nieczubatym, a liśćmi szerszymi i podobnymi babczanym: — oraz

GAT. 4. *W. wązkolistnego* (*S. angustifolia* GAUD.), z tymiż równowązko-lancetowatymi i wzniesionymi — także z nieczubatego korzenia: — obu rosnących wraz z *niskim*.

RODZAJ 1026. *Młecz* (*Sonchus* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywa kilkoszeregową. Osadnik płaski, bezplewinkowy, jamkowaty. Ziarnczaki bezdzióbe, płasko-ściśnione, poprzecznie marszczkowate, w końcu przycięte. Puch jednaki, wieloszeregowy, włosisty wiączekowato.

GAT. 1. *M. warzywny* (*S. oleraceus* LIN.), w starych zielnikach zwany *krowim ogrodnyim*, *wysokim domowym* i *gładkim*. — Ziele roczne: mające — korzeń pionowy i gałęzisty: łodygę 4' dorastającą, prawie - obłą, ogrubnią, gładką, nagą, dętą, modrawo-oszronioną i często czerwonawą: liście nagie, wietkie, éme, spodem bledsze a często czerwonawe; dólne czasem zaledwie zatokowo ząbkowane, zwykle zaś haczystodzielne — z łata końcową wielką, 3kątną i nie wielu boczniemi; górne zaś całkowite i często bezzębne; indziej wszystkie równo piérzastodzielne w łaty ostrolancetowate; najniższe zwykle zwężone w ogonek szeroki i skrzydlasty, a inne obejmujące łodygę uszkowato: koszyczki prawie w

okółkach dość gęstych, na szypułkach nierównych, z początku biało opilśniionych, a później nagich i często trzoneczkowo-gruczolkowych; o łatkach kielichokrywy równowązkich, dłuższych od wewnątrz; kwiatach zaś żółtych: ziarnczaki równowązkie, rudo-cise, wielokrésowe.— Należy do najuporeczywszych chwastów po ogrodach warzywnych, po gruntach uprawnych, po rumowiskach i koło domów— wszędzie; kwitnie od maja do listopada.— Używano niegdyś *ziela Młécza*— herba *Sonchi*, lecz najwięcej zewnętrznie. Młode liście mają wiele podobieństwa do endywii i bywają téż jadane, równie jak korzonki.— (*S. ciliatus* LAM.).

Toż samo rozumié się i o

GAT. 2. *M. ostrym* (*S. asper* FUCHS.), dawniej *kozim*, *ogrodnym czarnym* lub *kolczystym mieniounym*; różniącym się— jako długo utrzymująca się odmiana— od poprzedniego: liśćmi bardzo rzadko piérzasto-dzielnymi, ale najczęściej podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, ciernisto- i bardzo nierówno-ząbkowanymi, o cierniach drobnouchnych lecz kłujących, zawsze lśnącymi z wierzchu a spodem tylko énymi i modrawymi, często falistymi; ziarnczakami zaś podłużnie-jajowymi i cisymi:— rosnącym wraz z poprzedzającym, ale dużo rzadziej.

RODZAJ 1027. *Łoczyga* lub *Salata* (*Lactuca* LIN.).— Koszyczek niewielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki 2—3szeregowy, jęczyzkowate. Kielichokrywa obło wydłużona, kilkoszeregowo-dachówkowata. Osadnik płaski, bezplewinkowy, dołączkowaty. Ziarnczaki jednostajne, płasko ściśnione od przodu, z dzióbkiem nitkowatym. Puch 1szeregowy, włosisty, obwiedziony brzeżkiem cienkim, mniej więcej wystającym i gładkim lub szecieczkowatym.

GAT. 1. *L. siéwna* (*L. sativa* LIN.), od dawnych pisarzów zwana *Łocygą* lub *Salatą*— *ogrodną*, *składuną*, *głowiastą*, *domową*, *kędzierzawą*.— Ziele roczne, ca-

le nagie i mocno mlęczne,— wyjąwszy za młodu; o korzeniu pionowym, włóknisto gałęzistym, białym; lodydze do 2' wysokości, obłej, kręsowanej, gęsto ulistnionej i wiechowato-baldaszkogronowo rozgałęzionej; liściach bezogonkowych, bezbronnych, drobno-ząbeczkowanych, wietkich,— dolnych mniej więcej podłużnie-przewrotnie jajowatych, zaokrąglonych¹, grubo-falistych,— górnych sercowato obejmujących lodygę, wydłużonych i kończystych,— a najwyższych jeszcze mniejszych i węższych, oraz całobrzegich i prawie przysadkowatych; o koszyczkach szypułkowych, wzniesionych, drobnych, mnogich,— z kielichokrywą prawie-obłą, o jej łatkach tępych, często czerwonych lub modrawych, brzegiem suchawych,— z kwiatkami żółtymi, 10 — 15.— Roślina tej pierwotna ojczyzna nie jest wiadomą; choć od tylu wieków rozpostarta po całej Europie, w każdej niemal chacie corocznie uprawiana bywa: kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jako lek, wprost nie była ona nigdy przepisywana; ale jako środek dyetetyczny otwierający i odżywiający; i w tym też celu używa się na pokarm, już jako smaczna jarzyna, już jako salata przyprawna. Jednak *nasiona Loczygi*— *semina Lactucac*, wchodziły w skład słynnych niegdyś *cztyrech nasion małych chłodzących*— *quatuor parva semina refrigerantia*, przypisując im własność osłabiania popędu płciowego. Najważniejszém atoli jej zastosowaniem, jest otrzymywanie ze świeżo wytoczonego przez nacięcie jej soku mlęcznego, tak zwanego *Lactucarium v. Tridace*; sprawiającego skutki podobne do opium, a od kilku lat wprowadzonego w użycie lekarskie.

GAT. 2. *L. jadowita* (*L. virosa* LIX.), u starych pisarzy *polną*, *plonną* lub *dziką* mianowana. — Ziele

2roczne: z korzeniem pionowym, włóknisto gałęzistym: z łodygą i 6' dorastającą, tęgo wzniesioną, obłą, często czerwono- i plamistą, dołem pojedynczą i szczecinowato-ciernistą, a górą— gładką, modrawo-oszronioną i bardzo gałęzistą: z liśćmi tęgawymi i wszystkimi poziomo osadzonymi,— korzeniowymi prawie zwężonymi w ogonek, podłużnie-przewrotnie jajowatymi, okrągławo przytępionymi, nierówno-zatokowo ząbkowanymi i czasem falistymi w brzegu, w podstawie włóczniowatymi, często brudno-plamistymi, spodem modrawymi, tak z zębami brzegu jako i z nerwem głównym spodnim— giękkimi cierniami uzbrojonymi; z łodygowymi bezogonkowymi, obejmującymi łodygę swą podstawą włóczniowatą, postaci korzeniowych lecz coraz mniejszych rozmiarów— aż do drobnych, lancetowatymi, kończystymi i całobrzegimi: z koszyczkami drobnymi, na krótkich szypułkach w kątach listków najwyższych, tworzącymi baldaszokogron,— o kielichokrywie obłej z czasem ostrokrężnej, a jej łatkach biało-błoniasto obrzeżonych, zewnętrznych tępych a wewnętrznych zaostzonych,— kwiatach zaś blado-żółtych: z ziarnczakami jajowymi, 5—7żeberkowymi, czarnymi.— Częsty chwast po ogrodach, rumowiskach, okopach, pustkowiach, koło dróg i po zaroślach, w całej Europie południowej, środkowej, a nawet i u nas; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Zbiera się świeże *ziele Łocygi jadowitej* — herba *Lactucae virosae*, celem wywarzenia wyciągu tegoż nazwiska, jeszcze dziś nawet gdzie niegdzie przepisywanego w różnych stwardnieniach rakowatych, w żółzowych, kiłowych i t. p.— wewnątrz i zewnątrz: dawniej zaś wprost zieleń leczono zastoiny brzuszne, puchliny, żółtaczkę, kurcze piersiowe i w. i.

GAT. 3. *L. dzika* (L. Scariola LIN.), u dawnych *Młecz świni* lub *polny gładki*: ziele roczne, różniące się od poprzedniego gatunku głównie— położeniem liści tak zwróconém, iż krawędzie nie powierzchniennie ku górze i dołowi leżą; a prócz tego tymiż— oprócz wierzchołkowych strzałkowato-lancetowatych— wszystkimi haczykostodzielnymi, w podstawie strzałkowato-sercowatymi, ciernisto-ząbkowanymi, a obok ciernistości spodniego nerwu głównego— z obu stron jednako zielonymi; koszyczkami mniejszymi, z kielichokrywanmi cisawozielonemi i popielatymi ziarnczakami:— dość pospolita w całej Europie, w miejscach tamtéj odpowiednich, a kwitnąca od czerwca do sierpnia:— dostarcza *ziela Łoczygi leśnej* lub *dzikiéj*— herba *Lactuae sylvestris* v. *Scariolae*, z którego otrzymywany wyciąg, jest nieco-słabszy niż z poprzedniej.

GAT. 4. *L. Głębik* (L. Cracoviensis SAWICZ.).— Ziele roczne: z korzeniem pół-drzewiastym, pionowym, niekiedy skręconym, gęsto i grubo włóknistym: łodygą rdzeniastą, w pokładzie korowym młeczną, na 2—3' prosto wzniesioną, około 1" grubą, prawie-obłą, całkiem gładką, w odziomku brudno - czerwomą a ku wierzchołkowi czerwono-modrą, rozgałęzioną gęsto-stulomą i prawie-równowysoko: liśćmi 6—8" długimi a 1—2" szerokimi, mięsistymi, gładkimi, z których— dólne równowązko-oszczepowate, kończyste, poprzecznie pomarszczone i żółto-zielone,— a górne lancetowato-strzałkowate, pomarszczone jedynie około nerwu głównego, niezwijające się nigdy w główkę, modrawo-zielone, bezogonkowe, pół-objęmujące, naprzemianległe, w brzegu niewyraźnie-rzęsowate i białawo kropkowane, a w łatkach podstawowych niewyraźnie ząbkowano-cierniste i po większej części odgięte a rynienkowate, z nerwem głównym nagim i bledszym a rynienkowatym: z baldaszko-gronem gęstym, prawie-więcho-watym; o koszyczkach dość krótko-szypułkowych,— ich przysadkach bezogonkowych, sercowatych, kończystych, stulonych rynienkowato, odgiętych aż przylegająco do łodygi i szypulek,— łatkach kielichokrywy dachówkowatych, jajowato wydłużonych, 1nerwowych, tępych, w brzegu skórkowatym białawo - przejrzystych, a w wierzchołku i na powierzchni zewnętrznej czerwonych,— kwiatkach brudno-żółtych od zewnątrz, w koniuszkach zaś czerwonych,— jajnikach omszonych: z ziarnczakami nieco-łopatkowatymi, żeberkowanymi, spłaszczonymi, szarawo-białymi i prawie bez po-łytku.— Chociaż pierwotne pochodzenie téj rośliny niewiadome,

to jednak pewna, iż nigdzie nie jest znana— oprócz Czarnéj i Nowéj wsi oraz Łobzowa pod Krakowem, gdzie w wielkiéj ilości uprawiają ją tameczni ogrodnicy, w dwóch odmianach: *wczesnej* (L. c. *praecox*) dopiero co opisanéj, i *późnej* (L. c. *serotina*) znacznie większej we wszystkich swych częściach, o kilka tygodni później dojrzewającéj, a z ziarnczakami ciemno-cisawyni; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Łodygi piérwszéj w czerwcu a drugiéj w lipcu zerzniete, obrane z kory i wprost zakiszone, stanowią nader ulubiony dodatek do potraw mięsnych pod nazwiskiem *głąbików*; z soku zaś otrzymuje się okwiecie *laktukaryum*.

RODZAJ 1028. *Kozimlécz* (Chondrilla TOURN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate, prawie tylko 2szeregowé. Kielichokrywa obła, najczęściej 10łatkowa, z kieliszkiem z krótkich przysadeczków. Osadnik płaski, bezplewinkowy, wydrążono-kropkowany. Ziarnczaki obłe, w szczycie cierniste, z dzióbkiem łamnym, nitkowatym, otoczonym w podstawie wieńczykiem ząbeczków.

GAT. 1. *K. sitowaty* (C. juncea LIN.), także dawniej *Cykiem kozim*, a później *Powłoką wysmukłą* mianowany.— Ziele trwałe: którego— kłąb pionowy, obły, gałęzisty; z łodygą w odziomku wraz z dólnemi gałęziami białawo-kutnerowatą i zgrzeblowato-szorstką, później prawie-nagą i białawo - modrawo - zieloną, obłą, krésowaną, szczecinowatą; liście korzeniowe haczysto-dzielne lub zatokowo-pierzasto wcinane, ząbkowane, wezas ginące,— łodygowe równowążko - lancetowate i tylko za młodu w brzegu i na nerwie głównym pilkowano-cierniste,— a najwyższe równowążkie i całobrzegie; koszyczki parzyste, na bardzo krótkich i opilśnionych szypułczkach, tworzące rzadki baldaszkogron,— o kielichokrywie w podstawie często biało opilśnionej, a jéj łatkach nierównych i węższych ku wewnątrz,— kwiatkach zaś różnie żółtych; ziarnczaki cise.— Częsty

po murach, rumowiskach i gruntach piaszczystych w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zawiera on również sok ostro-gorzki a młeczny, który w Europie południowej występując i ścinając się na powierzchni gałęzi, zbieranym bywa jakby jaki liposok i zadawanym w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych; kazeniem. zaś leczono dawniej biegunki.

RODZAJ 1029. **Mniszek** (**Taraxacum** JUSS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy podłużnej łatki dachówkowate,— wewnętrzne równe i wzniesione, zewnętrzne krótsze i roztwarte,— a wszystkie z czasem poodginane. Osadnik płaski a później zakłęsły, bezplewinkowy, wydrążono kropkowany. Ziarniczaki nieco-ściśnione, ku górze łuseczkami najężone, nagle zwężone w dziób nitkowaty. Puch kilkoszeregowy, włosisty, bardzo biały.

GAT. 1. *M. lekarski* (T. officinale MÖNCH.), także *Popia* lub *Mnisza główka*, *Papawa*, *Wilczy ząb*, *Świni pysk* albo *Młecz świni* w dawnych pismach, a w późniejszych *Wołowe oczy*, *Dmuchawiec*, nawet *Brodawnik* i *Podróżnik pospolity*.— Ziele trwałe, bezłodygowe: o kłębie prawie-wrzecionowatym, z wiekiem wielogłowym, mocno - młecznym, zewnątrz jasno - cisym a wewnątrz białym; o liściach tylko korzeniowych, licznych, różyczkowato rozłożonych, podłużnych, haczystodzielnych a w bujnym gruncie czasem tylko zatokowo - zębatych, niekończystych lub tępych, z młodu kosmatych a później nagich,— z łatami 3kątnymi, kończystemi i ząbkowanymi; o głąbikach licznych, od 1" do 18" niekiedy długich, obłych, dętych, kosmatych i często brudno-czerwonawych, 1koszyczkowych; koszyczkach do 1" dłu-

gich, wzniesionych,— z kielichokrywy łatkami równo-
 wązko-lancetowatemi i całkiem podwiniętymi po okwit-
 nieniu,— a kwiatkami żółtymi, skrajnymi od zewnątrz
 zielonawymi; ziarnczakach cisawo - żółtych, tworzących
 wraz z puchem w czasie owocowania— nader kształtne
 białe kule niby głowy sędziwe.— Jak najpospolitszy
 chwast wszędzie w Europie; kwitnący od wczesnej wio-
 sny aż do zimy.— Z dawien dawna używa on cią-
 głe swęj lékarskiej powagi, dostarczając przedtém i
ziela a teraz tylko *korzenia Mniszka*— herba
 et radix Taraxaci, jako zbawiennego léku we wszel-
 kich zatkaniach trzewiów i zastoinach brzusznych, oraz ztąd
 wynikających zimnicach i innych cierpieniach wszela-
 kich. Najskutecznijszém ma być jego działanie, w lé-
 czeniu sokowém; to jest świeżo z wiosny wyciskanym
 sokiem, łącznie z tymże innych roślin; w innéj zaś
 porze, zastępują świeży otrzymany z niego *gąsz-
 czem mniszkowym*— melago Taraxaci, mają-
 cym zawierać wiele *mannitu*, a ztąd lekko rozwalniają-
 cym; w innych zaś razach *wyciągiem* (extractum)
 mocno zgęszczonym.— (Leontodon Taraxacum
 LIN. Taraxacum Dens leonis DESF.).

Zastępczo i pod tém samym mianem, zbiéranemi bywają ko-
 rzenie

GAT. 2. *M. gładkiego* (T. laevigatum DEC.), poczytywanego
 od wielu za odmianę piérwszego, różną zaledwie— głąbikami zwy-
 kle około 4" wysokimi, cienkimi i podnoszącymi się łękowato; łat-
 kami zewnątrzniemi kielichokrywy jajowato-zaostrozonymi i przylega-
 jącemi, a wewnątrzniemi opatrzonymi pod wierzchołkiem nabrzęklým
 nadrostkiem;— lubiącego miejsca wystawione na słońce:

GAT. 3. *M. czarniawego* (T. nigricans KRT.)— o koszyczkach
 zwisłych; kielichokrywy łatkach zewnątrznych jajowatych i odsta-
 jących, a wewnątrznych bez nadrostka;— porastającego górzyste
 okolice: oraz

GAT. 4. *M. bagiennego* (T. palustre DEC.)— cisawo-zielonego, z łatkami kielichokrywy zewnętrznymi jajowatemi, kończystemi i dolegającymi, a wewnętrznymi bez nadrostka;— rosnącego po bagnach i miejscach mocno wilgotnych.

RODZAJ 1030. **Brodawnik** (*Zazinth* TOURN.).— Koszyczek niewielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywy z czasem mięsistej i kątowato obrzmiałej— łatki wewnętrzne złożone we dwoje i ściśle schodzące się, a zewnętrzne błoniaste i roztwarte. Osadnik płaski, bezplewinkowy. Ziarnczaki prawie jednakowe; zewnętrzne zamknięte w łatkach kielichokrywy, nieco powginane, z króciutkim dzióbkiem, płasko-ściśnione, bezskrzydle.

GAT. 1. *B. właściwy* (*Z. verrucosa* GÄRTN.), jeszcze od SIENNICKIEGO zwany *Zaczętą*.— Ziele roczne: z korzeniem małym, wrzecionkowato-włóknistym; z łodygą do 1' i wyżej wzniesioną, tęgą, obłą, kręśowaną, nagą,— już od samego odziomka widlasto rozgałęzioną; z liśćmi korzeniowymi haczystodzielnymi, podobnymi do mniszkowych,— łodygowymi niższymi bezogonkowymi, piérzastodzielnymi,— a resztą całkimi i obejmującymi łodygę strzałkowato,— wszystkimi zaś nagimi; z koszyczkami końcowymi i bocznymi, odległymi, bezszypułkowymi, w czasie owocowania przypląszczonokulistymi, jakby z ogrubnieniami wystającymi żebrami,— o kwiatkach żółtych, zewnątrz cisawo-żółtawych.— Jedyny ten gatunek, rośnie w krajach ponad morzem śródziemnym prawie wszędzie; kwitnie w maju i czerwcu.— Przed laty tak zwanemu z niego *zielu Zaczętój*, *Brodawnika* lub *Podróżnika*— *brodawkowatego*,— herba *Zacynthia* v. *Cichorii verrucarii*, przypisywano moc leczenia brodawek, a przytém

różnych wyrzutów skórnych.— (*Lampsana Zacintha* LIN.).

RODZAJ 1031. **Jastrzębiec** (*Hieracium* TOURN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy wielołątkowej — łatki dachówkowate, nierówne. Osadnik bezplewinkowy, kosmaty lub też jamkowaty. Ziarnczaki bezdzióbe, kręśowane lub prawie - graniastosłupowe. Puch szczecinowaty, 1szeregowy, obrączkowato otoczony brzeżkiem króciuchnym ziarnczaka.

GAT. 1. *J. Kosmaczek* (H. *Pilosella* LIN.), u starożytnych także i *Niedośpiątek* lub *Bożymech*.— Ziele trwałe bez właściwej łodygi, całe kosmate włosami gwiazdkowatymi; o kłębie poziomym, ogrubnym, wydającym wszechstronnie liczne wici ulistnione jakby łodygi rozplójące się i korzeniące; o liściach korzeniowych przewrotnie-jajowatych lub lancetowatych, zwężonych w ogonek, całobrzegich, tępych lub zaostzonych, z wierzchu tęgowłoso - kosmatych zwłaszcza na brzegu, a spodem gwiazdkowato - opilśnionych, — wiciowych zaś bezogonkowych i niekiedy cokolwiek mniejszych; o głąbiku od 2" — 8" wzniesionym, obłym, ku dółowi więcej kutnerowatym a górą gruczołonośno-włosistym, zresztą bezlistnym— wyjąwszy 1 przysadek lancetowato-listkowy pod koszyczkiem; o koszyczku na głąbiku głównym pojedynczym, lecz na wiciowych czasem po 2 i 3 razem, do 1" w średnicy, — z kielichokrywą popielato - kutnerowatą i czarno - gruczołonośno-włosistą, a jej łatkami równowążko-lancetowatemi, — z kwiatkami jasno-żółtymi, skrajnymi zaś od zewnątrz różowawymi; o ziarnczakach równowążkich, ściśniono-oblawych, roweczkowanych, czarniawo - cisych, — z pu-

chem tęgim i żółtawo-białawym.— Nadzwyczaj powszechny— i to w 15 odmianach— po suchych i kamiénistych miejscach, koło dróg, po pagórkach, pastwiskach, i lasach szpilkowych w całej Europie; kwitnie od maja aż do lipca.— Nie małą miały dawniej wziętość, gorzkawo-ściągające *ziele i kwiaty Niedosypałka* lub *Mysięgo uszka*— herba et flores Pilosellae v. Auriculae muris w biegunkach, czerwonkach, krwotokach i cierpieniach piersiowych; a przed kilku laty zachwalano korzeń w zimnicach, który miejscami zadają także i zwierzętom domowym.

GAT 2. *J. murowy* (H. murorum LIN.).— Ziele trwale, rozmaicie upostaczone według gleby i miejscowości, znane z tego powodu w 9 odmianach:— którego— kłąb ugryziony i włóknisto - korzeniowy: łodyga i 3' dorastająca, wzniesiona, obła, rowkowana, uboga w liście, w odziomku zrzadka miękkowłosista, a ku górze — zarówno z odnogami— włosami gwiazdkowatymi mniej więcej białawo-kutnerowata a do tego z czarnymi gruczołonośnymi włosami,— oraz także rozgałęziona w różnym stopniu: liście ogonkowe,— korzeniowe liczne, już jajowate, już podłużnie-jajowate, już prawie-sercowate w podstawie, tępe lub kończyste, blado-zielone i często plamiste z wierzchu a spodem czasem czerwone, w brzegu rozmaicie i nawet zatokowo ząbkowane, lecz przy podstawie zawsze grubiej— a czasem nawet także piérzasto wcinane, szorstkowłose aż do nagich; łodygowe zaś najwięcej 1—3, małe, krócej ogonkowe i głębiej ząbkowane: koszyczki w baldaszkogronie w różnej liczbie, przed rozkwitnięciem prawie-kuliste lub jajowe, później do $\frac{3}{4}$ " wydłużone; z kielichokrywą szarowłoso - gruczołonośną; kwiatkami żywo-

żółtymi; a puchem biało-żółtawym, o kilku dłuższych szczecinkach w kraju.— Bardzo zwyczajny wszędzie po suchych lasach i gajach, po murach i skałach, od równin aż po Alpy— w całej Europie; kwitnie od maja do lipca, a czasem drugi raz pod jesień.— Dawni lekarze, zadawali *ziele Płucnika francuzkiego* lub *Mysiego uszka większego*— herba Pulmonariae gallicae v. Auriculae muris majoris w chorobach piersiowych, a jeszcze częściej zewnętrznie do gojenia ran używali.

GAT. 3. *J. Gronowa* (H. Gronovii LIN.), także ziele trwałe; z kłębem przygryzionym i włóknisto - korzonkowym; z łodygą na 1' wysoką, kątowatą, tylko w odziomku często prawie-fiołkowym włosistą i o kilku listkach kończystych— a zresztą nagą, baldaszko-gronowo-więchowato rozgałęzioną w końcu; z liśćmi korzeniowymi wietkimi i cienkimi, ogonkowymi, podłużnymi, tępymi, całobrzegimi, rzęsowatymi, z wierzchu gdzie niegdzie z włoskami, a spodem fiołkowymi,— łodygowymi zaś obejmującymi i jajowatymi; z koszyczkami w baldaszko-gronach wietkich, na szypułkach gruczołowato-włosistych, drobnymi,— o kwiatach blade-żółtych:— rosnący w Ameryce północnej, a kwitnący w czerwcu i lipcu;— zalecanym jest bardzo, w postaci obkładów z rozmiżdżonych liści, na wygubienie brodawek; korzeń zaś żuty, bóle zębów ma leczyć.

RODZINA GLX.

Szczecinowate (Dipsaceae JUSS.).

Kwiaty obupłciowe, nieumiarowe lub prawie-umiarowe, w główce zbitej z okrywą, poosadzone na osadniku nagim lub jakby-plewinkowym przez ich osobne przysadeczki,— a czasem tylko pozgromadzone w okręgi w kątach liści wyższych. Plewinki zewnętrznie główki

często płonne; koron zaś szereg zewnętrzny często jakby promieniowy. Każdy kwiat z trwałą okrywką kieliszkowatą, wartółkowatą, o kraju zeszlým, całkim lub ząbkowanym.— Kielich zrosłodziątkowy, rurkowaty; o rurce zrosłej z jajnikiem całkiem, lub też tylko górą a wolnej dołem, albo w wierzchołku zwężonej w szyjczkę zrosłą z podstawą szyjki słupka; o kraju górnym, pucharkowatym, prawie-całkowitym lub też ząbkowanym, często nawet podzielonym— w łateczki szczycinowate w różnej liczbie, nagie, brodato-piórkowate alboli też puchowate.— Korona osadzona na szczycie rurki kielicha, rurkowata; z krajem 5wrębnym lub przez zrosnięcie 2 łatek górnych 4wrębnym, bardzo rzadko zięjącym, często nierównym o łacie najniższej największej.— Pręcików 4, osadzonych przy podstawie rurki korony, naprzemianległych z łatkami,— często bez najwyższego: nitki wolne, niekiedy po 2 zrosłe w całej długości, czasem dwusilne i to— niższe krótsze, nawet i bez główki,— a wszystkie przed rozkwitnięciem wgięte: główki wewnątrzwrotne, równoważkie, 2woreczkowe, odpadające; z woreczkami naprzeciwległymi, otwierającymi się w podłuż; z pęcherzykami pyłku 4ściennymi.— Jajnik 1komorowy, zamknięty wolno w rurce górą zarosłej, lub też z nią zrosły w całości albo tylko górą: załążek 1, wywrócony, uwieszony u szczytu komory: szyjka końcowa, nitkowata, pojedyncza, zrosła w podstawie z szyjczką kielicha: znamię pojedyncze, maczugowate, lub płyciuchno wrębne w łateczki nierówne.— Owoc woreczak 1nasionowy, rurką kwiatową i okrywką objęty, wolny lub zrosły z nią mniej więcej, uwieczony krajem zeszlým albo puchowatym.— Nasiono wywrócone; ze skórką cienko-błoniastą i zale-

dwie oddzielającą się od wnasienni; białko mięsiste, skąpe.— Zarodek prostoległy w osi białka; z listniami prawie-listkowatymi; z rostkami krótkim i górnym.— *Ziela roczne albo trwałe, rzadko podkrzewy; z łodygami węzłowato - wstawowatymi, obłemi; z liśćmi naprzeciwległymi, rzadko okręgowymi, pojedynczymi, różnymi na korzeniach a łodydze, całkimi, lirowatymi, 1 lub 2razy pięrzastodzielnymi, często zrostłymi podstawami; bez przylistków.*

RODZAJ 1032. **Szczec** (*Dipsacus* THURN.).

— Kwiaty w główce; z okrywą wielołątkową, dłuższą od plewinek osadnika listkowatych i kończystych. Okrywka 4ścienna, 8rowkowa. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; a kraj górny, prawie-kubeczkowaty lub krążkowaty. Korona 4wrębna. Pręcików 4. Jajnik dolny, 1komorowy, 1załączkowy; z szyjką nitkowatą; ze znamieniem podłużnym. Worczak 1nasionowy, zamknięty w okrywce, uwieńczony krajem kielicha prawie-4ścienym. Nasiono wywrócone.

GAT. 1. *S. suknowalska* (D. fullonum MILL.), dawniej *polną* lub *białą* i *Szczotkami* takiemiż zwana. — Ziele 2roczne: z korzeniem wrzecionowatym; z łodygą i do 6' wzniesioną, tęgą, dętą, prawie-krzyżowo gałęziastą, ostro rowkowaną, z krawędziami tak na niej jako i na gałęziach uzbrojonemi— w ciernie rozrzucone, krótkie, grube i poodginane; z liśćmi naprzeciwległymi,— korzeniowymi rozłożonymi na ziemi, krótkoogonkowymi, wielkimi, podłużnymi, piłkowanymi, na nerwie głównym z kilkoma cierniami a zresztą nagimi,— łodygowymi zrostłymi w podstawach, dużo mniejszymi, nierówno-wcinanymi,— a najwyższymi prawie-równowązkimi i całobrzegimi; z główkami pojedynczemi na końcach gałązek,

podłużnie jajowato-obławemi, do 3" długimi, — o łatkach okrywy równoważko-lancetowatych, bardzo tęgich, poziomych, w końcach poodginanych, krótszych od główki, — o plewinkach podłużnych, tęgich, rzęsowatych, z końcem tęgim kłującym i zakrzywionym, nieco krótszych niż blado-różowe kwiaty. — Dziki w Europie południowej, a uprawny i zdziczały aż do północnej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawniej *korzeń Szczeci* lub *Osta Wenery* — radix Dipsaci v. Cardui Veneris, używanym bywał jako pędzący mocz i wzbudzający poty; nasiona i kwiaty zalecano we wściekliznie; a wodą zbierającą się na wklęsłościach podstaw zrosłych liści, leczono cierpienia oczne. Najważniejszém atoli jest, przemysłowe zastósowanie szczoteczkiowatych jego główek dojrziałych — w sukiennictwie, pończocharstwie i t. p. do rozczesywania pilśni skupionych włosów wełny.

Tak samo używano w lékarstwie, choć do przemysłu nie zdatną,

GAT. 2. *S. leśną* (*D. sylvestris* MILL.), także dawniej *głuchą*; odróżniającą się — łodygą dużo ciernistszą; łatkami okrywy równoważko-szydłowatymi, z długim bardzo i ostrym końcem, 3kątne, w grzbiecie ciernistymi, łęgowato podnoszącymi się, giękkimi, z których zewnętrzne dłuższe od główki; a plewinkami również ciernistokończystemi, ale dłuższymi niż kwiaty: — rosnącą po miejscach opuszczonych, około dróg, po pastwiskach wilgotnych i t. p. w całej Europie i Azji.

RODZAJ 1033. **Głowaczka** (*Cephalaria* SCHRAD.). — Kwiaty w główce; z okrywą wielołatkową, krótszą od plewinek osadnika bezbrzoznych lub ościstych. Okrywka 4ścienna, 8rowkowa, z wieńczykiem 4—8zębnym. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj górny, pucharkowaty albo krążkowaty. Korona 4wrębna. Pręcików 4. Jajnik dolny, 1komorowy, 1załączkowy; szyjka

nitkowata; znamię podłużne. Worczak 1nasionowy, zamknięty w okrywce, uwieńczony krajem korony 4ściennej.

GAT. 1. *G. chabrowata* (C. centauroides R. S.).— Ziele trwałe: którego— łodyga na 3' i wyższa, tęga, łamana, naga lub lekko omszona, wodziomku obła a górą 4graniasta, widlasto- lub ramienisto-gałęzista; liście rzęso-wate, prawie-skórzaste, lśnące, — korzeniowe wielkie, podłużne, całobrzegie, długoogonkowe, — łodygowe niższe piérzastodzielnie zbiegające, o łatach lancetowatych i odległych a końcowej znaczniej większej, — najwyższe zaś podobneż, lecz z łatkami równowązkami; główki prawie-kuliste, pochylone, na długich nagich i prawie-4ściennie krésowanych nitkach, — z okrywy łatkami zewnętrznymi tępymi i błoniasto obrzeżonemi, pośrednimi żółtawo-zeszlęmi i kłująco-kończystemi, a wewnętrznymi równowązkami srebrzystymi i dłuższymi od owoców, — o kwiatach zaś blado-żółtych; worczaki omszone, cokolwiek ściśniono-4graniaste, uwieńczone 4 ząbkami okrywki i krajem kielicha postrzępanego w szczecińki białe. — Dość zwykła po suchych górach Europy południowej; kwitnie od lipca do września.— Gorzkim jej nasionom, przypisywano skutki rozpuszczające, otwierające i czyszczenia krwi; dla tego zadawano je równie jak korzeń— w kile i wyrzutach skórnych.— (Lepicephalus).

RODZAJ 1034. *Postrzał* (*Trichera* SCHRAD.). — Kwiaty w główkach, na osadniku rozszerzonym, szorstkimi bez plewinkowym. Okrywa wielołatkowa, roztwarta. Okrywka krótkotrzoneczkowa, ściśniona, 4dołeczkowa, w wierzchołku jakby przycięta i 4ząbeczkowa— o 2 mniejszych a 2 większych ząbeczkach. Kielich zrosły rurką z jajnikiem, po nad nim zaciśnięty w kraj puchar-

kowaty i 8—16ząbkowy. Korona 4 — 5wrębna. Pręcików 4. Jajnik 1komorowy i 1załączkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone lub wrębne. Worczak 1nasionowy, ściśle objęty okrywką, uwieńczony krajem kielicha 8—16ostnym.

GAT. 1. *P. polny* (*T. arvensis* SCHRAD.), w starych zielnikach *Dryakiew polna*, w późniejszych *Swierźbnica polna*. — Ziele trwałe, różnej postaci. Kłęb pionowy, wrzecionowaty, z czasem wielogłowy. Łodyga do 2' wysoka, obła, pokryta tęgimi i wstecznymi szczecinkami na ciemnoczerwonych kropkach, oraz i krótkimi włoskami przemagającymi ku górze onéjże, — i tamże z 1ą lub 2ma parami gałązek pojedynczych lub jeszcze dzielnych. Liście włosiste lub szorstkawe, rzadko nagie albo rzępowate; korzeniowe lancetowate, (5" i 2½"), odstające, spłowiało-zielone, pierwiastkowe prawie-całkie, później piłkowane, wcinane lub aż piérzastodzielne z łata końcową wielką, zwężone w ogonek; łodygowe bezogonkowe, lirowate lub grzebieniastodzielne, albo też wcinano-grubopilkowane, — o łatach całkich, piłkowanych alboli téż wcinanych; najwyższe zaś malénkie — zwłaszcza na gałęziach, równoważko-lancetowate, całobrzegie: rzadziej wszystkie bez wyjątku piérzastodzielne, wszystkie całobrzegie, lub tylko najwyższe wcinane. Na szypułkach jako przedłużeniu gałęzi, jeszcze mocniej od nich szczecinowatych, — główki płaskawo-wypukłe, na 1" w średnicy; z okrywy łatkami lancetowatymi i szczecinowato-włosistemi; z okrywkami i kielichami długowłosymi; z koronami w różnych odcieniach modrawo-czerwonawemi, różowemi albo białemi, od zewnątrz przylegającowłosemi, — przytém skrajnemi większemi od środkowych, karbowanemi w kraju ich łateczek, — ni-

by promieńkami dłuższymi od okrywy. Ziarnczaki uwieńczone 8szczetnym kielichem. — Bardzo pospolity po polach, miedzach, łąkach i lasach w całej Europie, Azji i Afryce północnej; kwitnie od maja do września. — Niezbyt jeszcze przed dawnym czasem, zadawano *ziele i kwiaty Dryakwi polnej* — herba et flores Scabiosae jako czyszczące krew, w kile i wyrzutach skórnych. — (Scabiosa arvensis. LIN.).

RODZAJ 1035. **Gwiazdnik (Asterocephalus COULT.)**. — Kwiatki w główkach, na osadniku plewinkowym. — Okrywa wielołatkowa, wielokwiatowa. Okrywka obła a niefałdowana w podstawie; z rurką 8-doleczkową; w kraju bezbronna, obszerna, roztwarta albo wzniesiona. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj długi, szyjeczkowaty, wybiegły w 5 ostek. Korona 4—5-wrębna. Pręcików 4 lub 5. Jajnik 1komorowy, 1założkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone. Worczak 1nasionowy, uwieńczony wystającym i 5ostnym szyjeczkowatym krajem.

GAT. 1. *G. górny (A. columbarius WALLR.)*, u ludu *Gołębieniec*. — Ziele trwałe: w którym — kłęb wrzecionowaty: łodyga około 2' wysoka, tęga, wsteczniekrótkowłosa a niekiedy naga, o parze gałęzi w środku; liście miękkowłose, — korzeniowe łopatkowato wydłużone w ogonek, później lirowate a nakoniec piérzastodzielne, często karbowane, do 4" długie, — łodygowe 1—2 razy piérzastodzielne, w łatki kończyste i równowążko-lancetowate, — a najwyższe równowążkie; koszyczki z początku przyplaszczono-półkuliste, z czasem prawiekuliste, na długich i szorstkowłosych szypułkach, do 1½" w średnicy, — z łatkami okrywy równowążko-konczystemi, kosmatemi, odstającymi a później poodgina-

nemi, krótszemi od kwiatków skrajnych,— z kwiatkami różnie lillowymi, białymi lub też biało-żółtawymi, zewnętrznyimi jakby promieniowatymi, — z plewinkami lancetowatymi, — z okrywkami białoszczetnemi, 8fałdkowemi, a ich krajem przyciętym i wielonerwowym— o 5 ostkach szkarłatnych, tęgich, bardzo długich.— Niezbyt pospolity po wzgórzach, górach i około pól w Europie i Syberyi; kwitnie od czerwca do września.— Używa się jako *Dryakiew polna*.— (*Scabiosa columbaria*. LIN.).

RODZAJ 1036. *Czarciąg* (*Succisa* COULT.).

— Główna wielokwiatkowa; z okrywą wielołątkową; z osadnikiem plewinkowym. Okrywka obła, bezbronna; o kraju zielonym, błoniastym, krótkim i rozwartym; z rurką aż po kraj przeoraną 8 dołkami bruzdkowatymi. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj długi, szyjeczkowaty, o 5 szczecinach ostkowatych— lub mniej przez zronienie. Korony 4—5wřębne, zewnętrzne niepromieniowate. Pręcików 4. Jajnik 1komorowy, 1załążkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone. Woreczak 1nasionowy, uwieńczony szyjeczką kielicha 5- lub mniej- szczetną, albo— całkiem bezszczetny.

GAT. 1. *C. łukowy* (*S. pratensis* MOENCH.), w starych zielnikach *Czartowe gryzienie* lub *ziobro*, *Ś. Piotra łysina* albo *ziele*, *Komonica*.— Ziele trwałe: z kłębem przygryzionym z ukosa, czarniawym lub cisawym, osłanym po bokach grubymi korzonkami włóknistymi; z łodygą cokolwiek podnoszącą się, blisko 2', prawie-nagą lub omszoną, górą 3dzielną; z liśćmi całobrzegimi albo rzędotnymi, lub też z obu stron omszonymi,— z których korzeniowe podłużne, zaostrome i zwężone w ogo-

nek,— łodygowe dólne lancetowate,— a górne równo-
wążko-lancetowate, bezogonkowe i krótsze od główki;
z główkami-prawie-kulistemi, szypułkowemi,— o okry-
wy łatkach odstających, jajowato-lancetowatych, krót-
szych od kwiatków,— o kielichach 5szczytnych, w ostki
czarne i 2 razy dłuższe od tychże okrywki,— o kwia-
tach prawie-błękitnych, lillowych lub białawych, rów-
nych,— o okrywkach szorstkich i krajem 4wrębnych
w ząbki ostre i wzniesione,— o plewinkach z podstawy
zwiężonej prawie-lancetowatych i szczecinkowo-rzęso-
waty. — Nader powszechny po wilgotnych łąkach,
pastwiskach, murawach i lasach od równin aż wgóry—
w całej Europie; kwitnie od lipca do września.— Nie-
małej używały wziętości, *korzeń i ziele Czartowe*—
radix et herba Succisiae v. Morsus Diaboli,
w niezliczonej liczbie chorób; lecz z czasem ograniczono
się, do używania ich na płókania gardła i wstrzykiwa-
nia w upławach.— (*Scabiosa succisa*. LIN.).

RODZINA GLKI.

Kozłkowate (Valerianaceae LINDL.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie 1-płciowe, i to
oddzielno- albo rozdzielno-płciowe; już w prawdziwych
widlastodzielnych podbaldaszkach prawie-równowysoko-
kich, już pojedyncze w rozwidleniach gałązek, już w
wiązkowatych baldaszkogronkach,— z przysadkami; lub
najrzadziej pojedyncze i otoczone podwójną okrywą zro-
słóatkową.— Kielicha zrosłodzialkowego, rurka zrosła
z jajnikiem; kraj górny, 3—4wrębny, równy lub nie-
równy, rozrastający się, trwałe, najczęściej wwinęty,

przeobrażający się zwolna w liczne strzępki szczecino-
 wate i jakby puchowate, niekiedy odpadający.— Korona
 osadzona na krążku nadjajnikowym, lójkowato - rurko-
 wata; z rurką obłą lub przewrotnie - ostrokrężną, często
 w podstawie garbatą lub ostrogową; z krajem najczęś-
 cięj 5łateczkowym, umiarowym lub prawie-2wargowym,
 rzadziej 3—4łateczkowym, w przedkwitnieniu dachów-
 kowatym.— Pręciki osadzone w rurce korony po nad
 podstawą albo też poniżej środka, naprzemianległe,
 rzadko 5 co do liczby, niekiedy 4 w braku tylnego, cza-
 sem— i to najczęściej— 3, lub też tylko 1 i to tylny; z
 nitkami wolnymi, wwinętymi w pąku; z główkami we-
 wnątrzwrotnymi, o 2 woreczkach, równoległe - naprze-
 ciwległych, otwierających się w podłuż.— Jajnik zrosły
 z kielichem, 3komorowy, o 2 komorach czezych i mniej-
 szych a 1 płodnej; załączek 1, wywrócony i uwieszony
 u szczytu komory; szyjka pojedyncza, nitkowata; zna-
 mion 2—3, wolnych lub zrosłych wraz.— Ziarnczak
 skórzasty albo błoniasty, w wierzcholku nagi lub u-
 wieńczony krajem kielicha, już 1komorowy przez zron-
 nienie 2 komor, już 3komorowy, już wreszcie 2ko-
 morowy przez zronienie jednej, — ale zawsze tylko
 1nasionowy.— Nasiono wywrócone; ze skórką cienką,
 błonkowatą; z wnasiennią czasem nabrzęklą; bez biał-
 ka.— Zarodek prostoległy; o listniach ogrubnych; a
 rostkowi krótkim, zbliżonym do znaczka i górnym.— *Ziela*
roczne z korzeniem cienkim i bezwonnym, lub trwałe z
kłębem zdrzewiałym i najczęściej wonnym; z liśćmi ko-
rzeniowymi skupionymi a łodygowymi naprzeciwległymi,
całkimi albo też piérzastodzielnymi i piérzasto wcinany-
mi, wpółobéjmującymi łodygę, bez- lub ogonkowymi; bez
przylistków.

RODZAJ 1037. *Spikanarda* (**Nardostachys** DEC.).— Kielich zrosły rurką z jajnikiem; z krawędziem górnym, 5dzielny w łatkę podłużnie-jajowate, listkowate, ząbeczkowane i trwałe. Korona rurkowata, umiarkowana, bezostrogowa, z krawędzią tępo 5łateczkową. Pręcików 4, osadzonych w rurce ponad podstawą. Jajnik dolny, 3komorowy, o 2 komorach mniejszych i czecznych; zalążek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory większej; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię główeczkowate. Ziarniczak błoniasty, 1nasionowy, uwieńczony krawędzią kielicha.

GAT. 1. *S. prawdziwa* (N. Jatamansi DEC.), także *indyjską* lub *Nardą* i *Pismarią* zwana od starożytnych.— Ziele trwałe, darniste: którego— kłęb wrzecionowato-obły, od $\frac{1}{6}$ " do 1" gruby, od dołu pokryty mnóstwem korzonków włóknistych, a od góry wydający 1—2—3 pędów co rok wzrastających, obłych, na 1" w średnicy, które po kilku latach tworzą do $\frac{1}{2}$ ' długi, jakby czub lub ogon szczecinowaty, powstały z pokrywających je resztek zeschniętych liści. Łodygę ma do 9" wzniesioną, dętą, kręśowaną lekko, białą-kutnerowatą kosmatą,— w odziomku obłą a ku górze prawie 4graniastą i bezlistną. Liście skórzaste i omszone; korzeniowych 4—6, wzniesionych, równoważko wydłużonych, (7" i 1"), zwężonych w ogonek, zaokrąglonych i całobrzegich; łodygowych zaś 2—3 par, naprzeciwległych, zrosłych wraz pochwiasto podstawami, nagle malejących i wężających. Kwiaty szkarłatne, w wiązkach szypułkowych, końcowych lub kątowych, naprzeciwległych; z szypułkami i kielichami kutnerowatymi, tylko końcami łatek tych ostatnich krótko-3kątnymi i szorstkowłosymi; z pręcikami wystającymi i brodatymi, krótszymi

jednak od słupka.— Porasta najwyższe góry w Indiach wschodnich.— Prawie bez granic była w starożytności sława *Spikanardy*, *Szczeci* lub *Nardy indyjskiej*— *Spica Nardi* v. *Nardus indica* prawdziwej, a nawet wziętość jej utrzymuje się jeszcze i dziś w całej Azji południowej: jest to zaś jej kłęb, łącznie z odziumkami stwardłymi i całym czubem resztek zeschniętych liści; ma woń mocną i dość przyjemną a smak gorzkawo - korzenny; w skutkach zaś, zbliżony jest wielce do kozłkowego.— (*Valeriana Spica*. VAHL.).

GAT. 2. *S. wielkokwiatowa* (*N. grandiflora* DEC.), różniąca się głównie — łodygą nagą, z 2 wyźłobieniami podłużnymi szaro-okosmaconemi; liśćmi korzeniowymi prawie łopatkowato-lancetowatymi, do 12" długimi ale zawsze krótszymi od łodygi, blade-zielonymi, 5—7nerwowymi, zwężonymi nagle w ogonek płaski i obrzeżony, — łodygowymi zaś w 2ch lub tylko w 1ej parze, w niższej na 4" długimi i krótkopochwowymi, a w wyższej bezpochwowymi lecz nieco szerszymi; baldaszkogronami końcowymi, na 6" długimi, o 2—3 parach szypuleczek 4skrzydełkowych na 3" długich, dzierzących wiązkę kulistą i otuloną okrywą — kilku kwiatów na 1/2" długich i blade-różowych, z 2 przysadkami na 1" długimi i białawymi pod każdą wiązką, a z 1—3 mniejszymi przy każdym kwiecie: — rosnąca na Alpach himalajskich; — dostarcza tamecznym równie szanowanego korzenia, ale dużo łagodniejszego smaku i przyjemniejszej woni.— (*Fedia grandiflora*. WALL.).

RODZAJ 1038. **Roszonka** (**Valeriana** MÖNCH.).— Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj ząbkowany. Korona rurkowata, umiarowa, bezostrogowa, o kraju tępo-5łateczkowym. Pręcików 3, osadzonych ponad podstawą w rurce. Jajnik 3komorowy, z 2 pustymi komorami a 1 upłodnioną; załazek 1, uwieszony w szczycie, wywrócony; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię całkie lub 3wrębne. Ziarniczak prawie-błonkowy, uwieńczony krajem kielicha rozmaicie ząbkowa-

nym i rozrosłym, 3komorowy, — czasem z powodu komor 2 czecznych spływających w jedną— 2komorowy, zawsze jednak 1nasionowy.

GAT. 1. *R. warzywna* (*V. olitoria* MÖNCH.), inaczej *Rapunkul jarzynny*, *Salatka polna* albo *Rapontyka*.— Ziele roczne: o łodydze 3—12" wysokości, mdłej, kątowatej, kręskowanėj, na krawędziach omszonej, kilkakroć widlastodzielnej— w gałązki mocno rozchodzące się, ściśnione i zarówno z nią gładkie, wyjąwszy same wierzcholeczki szorstkawe; liściach bezogonkowych równowązko-łopatkowatych lub języczkowatych, zaokrąglono-tępnych, (1"—2" do 1/4"—1/2"), krótko-rzęskowanymi, w podstawie cokolwiek włosistych a zresztą nagich, całobrzegich, tylko najwyższych z ząbeczkowanymi podstawami; kwiatkach w pedbaldaszkach poskupianych,— z przysadeczkami ostro rzęskowanymi i wązko-łopatkowatymi,— z kwiatkami drobnouchnymi, modrawymi; o ziarnczakach kulisto-ściśnionych, skośnych, niewyraźnie-3ząbeczkowych w szczycie, nagich lub omszonych, nierówno-2połówkowych,— w połowie tylnej większej z 2ma komorami pustymi, a 1ej wniejszej przodkowej z nasionkiem soczewkowatém.— Zwyczajna po polach, po sadach i winnicach w całej Europie; kwitnie w kwietniu i maju, a później często po raz drugi w lipcu i sierpniu.— Używano go niegdyś, jako *ziela Roszponki*— herba *Valerianellae*, chłodzącego, orzężwiającego, przeciwnilcowego; dziś atoli spożywają go miejscami za sałatę, dla tego nawet po ogrodach uprawiają.— (*Fedia* VAHL. *Valeriana*. WILLD.).

RODZAJ 1039. *Kozłeczka* (*Astrephia* DEC.).— Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj króciuchno-5zębny lub niemal-dzwoneczkowaty. Korona

lęjkowata, w podstawie garbata prawie ostrogowato, a w kraju 5łateczkowa. Pręciki 3, ponad podstawą w rurce osadzone. Jajnik 2komorowy, z komorą większą płonną i niezupełnie 2komoreczkową; załazek 1, w komorze mniejszej u szczytu zawieszony, wywrócony; szyjka nitkowata, 3wrębna; znamiona cieniuchne. Ziarniczak błonkowaty, uwieńczony krajem kielicha, 2komorowy— o 1 komorze czeźej i z rowkiem podłużnym przez środek, a drugiej 1nasionowej.

GAT. 1. *K. trzebulowata* (A. chaerophylloides DEC.). — Ziele roczne: z łodygą do 2' wzniesioną lub nieco-podnoszącą się, niewyraźnie-obosieczną, krésowaną, nagą, gałęzistą, węzłowatą i miękkowłosistą na wstawach; z liśćmi naprzeciwległymi, na ogonkach w podstawie omszonych, odstających, nagimi,— najniższymi prawie-rombowymi i wcinanymi,— a resztą piérzastodzielnyimi— w łatki jeszcze raz piérzasto wcinane w łateczki kończyste lub postrzępane, w podstawie mocno zwężonymi; z szypułkami kątowemi, długości liści, a na nich podbaldaszkami pojedynczemi 5—7kwiatkowemi, a pod każdą szypuleczką z 2ma przysadeczkami lancetowatymi; z kwiatkami drobnymi, białymi; z ziarniczakami nagimi, jajowymi.— Rośnie po wzgórzach i gajach w Peru; kwitnie od czerwca do września.— W miejscu poczytują soczystą tę roślinę uprażoną w popiele, za najpewniejszy środek we wszelkich wyrzutach wrzedzionkowatych.

RODZAJ 1040. *Kozłek* (*Valeriana* NECK.). — Kielich rurką zrosły z jajnikiem; z krajem wewnętrznym i przeobrażającym się zczasem— w puch piórkowato-wieloszczetny i odpadający. Korony rurka przewrotnie-ostrokreżna albo obła, w podstawie równa lub

garbata, bezostrogowa; kraj tępo-4—5wrębny a rzadko 3wrębny. Pręcików 3, osadzonych w rurce korony. Jajnik 3komorowy, o 2 komorach malénkich i czczych; zalążek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory; szyjka pojedyncza; zamię główkowate. Ziarnczak błonkowy, 1komorowy, 1nasionowy.

GAT. 1. *K. lekarski* (V. *officinalis* LIN.), w starych pismach *wielki* lub *Nardus leśny*.— Ziele trwałe. Kłęb cuchnący, bardzo krótki, prawie-przygryziony, łuskowaty, z mnóstwem korzeni długo- i grubo-włóknistych a szarawo-rdzawych, wydający odrośle lub rozłogi. Łodyga na 2—6' wzniesiona, obła, rowkowana, dęta, naga— wyjąwszy węzłów nieco-kosmatych, lub też cała omszona. Liście postaci rozmaitej, stósownie do gleby; najczęściej nagie, lśnąco-gładkie, na ogonkach, nerwach i w brzegu włosiste; czasem całe spodem włosiste; wszystkie piérzastodzielne, z ogonkami obejmującymi łodygę pochwiasto: korzeniowe długoogonkowe, od 2" do 2' długie,— z łatkami w 7—11 parach, jajowo-lancetowatemi, lancetowatemi lub równowążkami, nierównobocznemi, mniej- lub więcej-pilkowanemi, a nader rzadko całobrzegiami: łodygowe dólne 4—10- a nieco wyżej 2—5-parowe, coraz krócej-ogonkowe i z coraz mniejszemi łatkami,— całe również stopniowo malejące. Podbaldaszek 3odnogowy, z licznych cząstkowych złożony, początkowo dość-ściśniony, a później jakby-więchowato roztoczony; z przysadkami długimi, równowążko-lancetowatymi, kończystymi, w brzegu zeschniętymi, a zrosłymi podstawami; z kwiatkami białymi lub też różowymi, woni przyjemnej — a pod każdym po 2 przysadeczki lancetowate,— o rurce korony nie dłuższej od kraju,— o pręcikach i słupku wystających.

Ziarnczaki podłużnie-jajowe, ściśnione, zastrzone.— Rośnie na górach, w równinach, po miejscach wilgotnych, cienistych lub spiekłych — w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zapewnie do najdawniejszych leków, które jeszcze i dziś zachowują swą powagę, należy *korzeń Kozłka*— radix Valeriana e. Ma on woń przenikliwą ale nieprzyjemną, porównywaną do moczu kociego, a może właśnie dla tego tak ulubioną od tych zwierząt,— smak zaś gorzko-korzenny. Należy do środków nader pobudzających, działających głównie na układ nerwowy i dlatego używanych najwięcej w różnych cierpieniach takowego, szczególnie też w gorączkach nerwowych i gnilnych, oraz wszelkich lożnych niemocach. Także i olejek z niego otrzymywany, miéwa swoje zastosowanie; a okwity *kwas kozłkowy*, służy do otrzymania różnych soli w pracowniach chemicznych.

Kilka za osobne gatunki poopisywanych roślin z tego rodzaju, dziś starano się poprowadzić do dopiero co opisanego, jako jego odmiany; a do tych należą:

GAT. 2. *K. wyniosły* (*V. exaltata* MIKAN.): z kłębem pionowym, bez rozłogów lecz wypustny; z łodygami licznymi; z łatkami liści 15 — 21, szeroko-lancetowatymi, conieco-pilkowanymi, częstowłosistymi:— lubiący grunt bardzo zyzny.

GAT. 3. *K. pagórkowy* (*V. collina* WALLR.): o kłębie poziomym, przygryzionym, rozłogopustnym; o 1—3 łodygach; o 15—21 łatkach lancetowatych, pilkowanych:— najpospolitszy, i to po pagórkach, nad strumykami po zaroślach.

GAT. 4. *K. wązkolistny* (*V. angustifolia* TAUSCH.): którego — kłąb poziomy, przygryziony, wydający rozłogi i 1 tylko łodygę; łatki zaś równoważko-lancetowate i prawie-całobrzegie, 11—21:— rosnący po płonnych i skwarnych górach.

GAT. 5. *K. bzolistny* (*V. sambucifolia* MİK.): odznaczony — kłębem pionowym lub poziomym, z rozłogami i o 1 łodydze; łatka-

mi 9—11, dółnemi jajowato-lancetowatemi, wcinano-piłkowanemi: — przenoszący niziny nad góry.

Również dobre korzenie: zbierają z

GAT. 6. *K. skalnego* (*V. saxatilis* LIN.): którego — kłąb ukośny, wielogłowy, pokryty cisymi szczątkami ogonków liściowych włóknisto poroźtrępywanymi; łodyga $\frac{1}{2}$ —1' wysoka, cienka, krésowana, pojedyncza i naga, o 2—4 gałązkach kwietnych; liście korzeniowe podłużnie-jajowate, 3—5nerwowe, całobrzegie lub nieumiarowo-ząbkowane, ($1-3''$ i $\frac{1}{2}-\frac{1}{4}''$), zwężone w $1-3\frac{1}{2}''$ długi a płaski ogonek, na nerwach mniej a brzegiem gęściój krótkowłose i jasno-zielone, — a łodygowych 2, prawie-równowązkich, czasem 3szczępných w łatki wzniesione w górę — a z środkową zawsze dłuższą; odnogi kwiatowę widlasto- lub téż pojedynczo-podbaldaszkowe; kwiatki rozdzielno- albo mieszano-płciowe, białe, z przysadeczkami krótszymi od szypuleczek: — rosnącego dość często na Alpach wapienowych i przedalpach, po rozpadlinach skał; a kwitnącego w czerwcu i lipcu.

GAT. 7. *K. górskiego* (*V. montana* LIN.): z kłębem ukośnym i wielogłowym, wypuszczającym — w pierwszym roku odrośle, pokryte liśćmi okrągłymi i ogonkowymi, a powyżej jajowato-sercowatymi i zaostrozonymi, — w drugim zaś dopiero roku uwieńczonym — łodygami licznemi, 6—18'' wzniesionemi lub podnoszącemi się, obłemi, rowkowanemi, nagiemi lub téż miękkoślolistemi; liśćmi całkowitymi, piérzastonerwowymi, całobrzegimi lub karbowanymi albo piłkowanymi, od $\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}''$ długimi, — odziomkowymi na ogonkach, następnie coraz wyraźniej bezogonkowymi i jajowatymi, dalej jajowato-lancetowatymi, a najwyżej równowązkimi i całobrzegimi; podbaldaszkami początkowo zbitym, później wietko roztoczonym, — o kwiatkach obu- lub mieszano-płciowych, czerwonych, nierównój wielkości; ziarnczakami prawie-nagimi: — dość częstego po lasach górskich, po skałach Alp i przedalp w Europie niemal całej.

GAT. 8. *K. trzyłatkowego* (*V. tripteris* LIN.): o kłębie ukośnym, wielogłowym, wydającym w pierwszym roku — odrośle leżące, pokryte liśćmi jajowatymi lub sercowatymi, długoogonkowymi, a w drugim dopiero — łodygi 6—18'' wzniesione, w odziomku obłe a górą 4graniaste, nagie lub téż miękkoślisse; liściach korzeniowych ogonkowych, sercowatych, okrągławych lub jajowatych, karbowanych albo piłko-

wanych,— łodygowych, niższych ogonkowych— a wyższych bezogonkowych, 3szczepnych lub 3dzielnych, a obok tego niektórych 3listkowo-pięrzastych— z końcowym listkiem większym jajowatym lub sercowatym, a bocznymi skośnie-jajowatymi lub lancetowatymi; podbaldaszku prawie rozpięrzchłym z czasem,— o przysadkach równowązkich,— a kwiatkach białych lub czerwonych i miłej woni; a ziarnczakach nagich:— jawiącego się wraz z poprzedzającym; kwitnącego w czerwcu i lipcu.

GAT. 9. *K. Dryawnik* (V. Phu LIN.), inaczej *największy*, *najprzedniejszy* lub *włoski*.— Ziele trwale, darniste, prawie nagie. Kłęb ma ukośno leżący i nieco wzniesiony nad ziemię, grubości palca a znacznie przedłużony, wielogłowy, cisy i obrączkowato łuskowaty,— z boków zaś mnóstwem korzeni włóknistych, białawych osłany; łodygę 2—5' wzniesioną, gładką, białawo oszronioną, w szczycie o kilku odnogach kwiatnych; liście korzeniowe— przedłużone w ogonki prawie dłuższe od blaszki i rynienkowate, podłużnie-jajowate lub przewrotnie-jajowate, tępe, (6" i 2"), cokolwiek nierównoboczne, całobrzegie,— odziomkowe, lirowate, o 1 lub 2 parach łatek podłużnie-lancetowatych i całobrzegich, jeszcze dość długo-ogonkowe,— wyższe pięrzastodzielne w 3—4 pary łatek zbiegających, bezogonkowe i nieco zrosłe podstawami,— a najwyższe nader równowązkie; podbaldaszki wielkie, 3dzielne, dość zbite a później rozłożyste, wielokwiatowe,— o przysadkach zrosłych szerokiemi podstawami, lancetowatych, długokończystych, błoniasto obrzeżonych; kwiaty białe, z rurką prawie 2 razy dłuższą od kraju tępołatkowego,— z pręcikami i słupkami bardzo wystającymi,— a znamionami 3, wysmukłymi; ziarnczaki podłużnie-jajowate, ściśnione.— Dziko rośnie po górach Europy południowej, a zdziczały często w umiarkowanej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Zarówno z kozłkowym używano i jeszcze

dziś miejscami używają korzeni *Kozłka większego* lub *Dryawnika*— *radix Valerianae majoris* v. *Phu*, choć znacznie słabszych.

Pod tém samém mianem, starożytni zbierali korzenie z

GAT. 10. *K. rukwoliściego* (*V. sisymbriifolia* VAHL.): ziele trwałe— z korzeniem wiązkowo-bulwonośnym, o bulwach obłych do $2\frac{1}{2}$ " długich, wybiegłych nagle w długi a cienki koniec włóknowaty; z łodygą do 2' wysoką, nagą i delikatnie kręskowaną; z liśniami korzeniowymi bardzo licznymi, pierzastodzielnymi w łaty jajowate i prawie wykrawano-ząbkowane, — odziomkowymi, lirowatymi, — łodygowymi coraz mniej łatkowymi i bezogonkowymi, — a górnymi równowązko-lancetowatymi; z podbaldaszką 3dzielną i często jeszcze widlastodzielną, zbitą, o przysadkach zaostroszonych; z kwiatkami różowawymi, o rurce korony dłuższej, pręcikach krótszych od kraju, znamieniu pojedynczym:— zwyczajnego na Wschodzie.— (*V. Dioscoridis* СИТН.).

GAT. 11. *K. rozdzielнопłciowy* (*V. dioica* LIN.), czyli *mały* lub *bagienny*.— Ziele trwałe. Kłób prawie-bezwonny, poziomy, nader cienki, wstawowaty, na wstawach łuskowaty i wielokorzonkowy, a z końca wydający rozłogi około podstawy łodygi. Łodyga do $1\frac{1}{2}$ ' i wyższa, wzniesiona, 4ścienna, rowkowana, kręśowana, naga lub też— zwłaszcza na wstawach— omszona. Liście korzeniowe okrągłe, jajowate lub nieco-podłużne, zwykle całobrzegie, ($1''$ i $\frac{1}{2}''$), na równie długich ogonkach— a jeszcze dłuższych u piłkowanych liści rozłogowych; łodygowe najniższe krócejogonkowe, lirowate, o 2—4 parach łątek bocznych podłużnych, nagich i niekiedy piłkowanych, — wyższe bezogonkowe, zrosłe podstawami, lirowate lub pierzastodzielne, z 3—6 parami łątek całobrzegich, — a kwiatowe bardzo równowązkie; (znachodzi się jednak odmiana ze wszystkimi liśćmi całkowitymi.). Kwiaty zwykle rozdzielнопłciowe; męzkie większe, różowe w podbaldaszkę wielkim i na znacznie

większej roślinie; żeńskie zaś na znacznie mniejszej różowawo-białe, mniejsze i w zbito-kulistych podbaldaszkach: jednak dość często po lasach cienistych, pojawiają się i mieszanopłciowe rośliny, lub też całkiem obupłciowe.— Bardzo zwyczajny po łąkach wilgotnych, bagnach i podobnychże lasach, w całej Europie i na Wschodzie; kwitnie w maju i czerwcu.— Niegdyś, dostarczał on korzenia *Kozłka bagiennego* lub *Drywownika mniejszego*— *radix Valerianae palustris v. Phu minoris*; który bardzo mało wonny, nie mógł też być tyle skutecznym.

GAT. 12. *K. celycki* (*V. celtica* LIN.), w starych zielnikach *Spika rzymska*, *Narda francuzka*, *niemiecka*, *celycka* lub *rzymska*.— Ziele trwałe: w którym — kłęb ukośny, okryty gęsto resztkami ogonków liściowych łuskowatemi i rudawo-cisawemi, wielogłowy, z mnóstwem korzeni włóknistych: łodyga do 4' podnosząca się, pojedyncza, obła, krésowana i naga: liście korzeniowe przewrotnie-jajowato-klinowate, zwężające się w ogonek pochwiasty, wraz z nim do 2½" długie, tępe, całobrzegie i nagie; łodygowe tylko 2, poniżej środka łodygi, prawie-bezogonkowe, podobnej postaci lecz mniejsze; a podkwiatowe także 2, równowazkie: podbaldaszki jakby w przerywanych gronach kłosowatych, 3—5kwiatkowe, na 2" długie; niższe bez- a wyższe -szypułkowe, — o przysadkach równowazkich, a przysadeczkach lancetowatych długości kielicha, — o kwiatach drobnych, zewnątrz różowych a wewnątrz żółtawych, z łateczkami kraju korony kończystawemi i cokolwiek dłuższemi od pręcików: ziarnczaki nagie.— Porasta najwyższe Alpy Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Bardzo znakomitym lékiem — i słusznie, był cały kłęb, zwany

Kłosem lub *Szczecią celtycką* — *Spica v. Nardus celtica*; skutków kozłkowego, ale dużo mocniejszych.

Pod tém samém nazwiskiem, uchodził także kłąb

GAT. 13. *K. miłowonnego* (*V. Saliunca* ALL.), zwanego także *Spiką* lub *Kłosem celtyckim* i *Kwiatem Maryi Magdaleny*: rosnącego w darń i całkiem nagiego:— o kłębie wonnym, grubym, wielogłowym; łodydze do 4" najwyższej, często podnoszącej się, obłej; liściach korzeniowych rozpostartych różyczkowato, krótkoogonkowych, ogrubnionych, łopatkowatych lub przewrotnie-jajowatych, tępych, do 6" długich, całobrzegich,— a łodygowych w 2 parach, równoważkich, czasem w podstawie 3zębnych, zaledwie ½calowych; podbaldaszkach widlastodzielnych i prawie-główkowatych, z przysadeczkami 2ma przy każdej trójce kwiatków; tych zaś różowych i wonnych, a ziarnczakach nagich:— rosnącego nieco rzadziej na Alpach styryjskich i szwajcarskich, oraz Apenninach; kwitnącego w lipcu i sierpniu:— jako i

GAT. 14. *K. kopytnikolistnego* (*V. asarifolia* DUFR.): wéjźrzenia całkiem *lekarckiego*; lecz— z kłębem bulwowatym, podłużnym, czarniawym; z liśćmi korzeniowymi więcéj do *Knieci błotnej* niż do *Kopytnika* podobnymi, lecz nieco-ząbkowanymi, dość-długooogonkowymi i nagimi zarówno z resztą rośliny,— z łodygowymi zaś piérzastodzielnymi w łaty równoważkie i tępe, z końcówką największą; z podbaldaszkami bardzo ściśnionymi,— o bardzo wązkich przysadkach,— a kwiatkach większych lecz podobnych do *lekarckiego*:— dotąd znalezione na górach wyspy Krety, zwanych Sfakioty.

GAT. 15. *K. bulwowy* (*V. tuberosa* LIN.), dawniejszych *Bliźniczki wonne*, *Narda pękata*, *Nardus górny* lub *skalny*, *Kozłków ślad.*— Ziele trwałe. Kłąb o 1 lub 2 bulwach podłużnych lub kulistawych i żółtawo-szarych, z licznymi korzeniami włóknistymi, wydający rozłogi krótkie— a z tych górą liście a spodem bulwkę. Łodyga— tak jak i reszta rośliny— całkiem naga i zaledwie-krésowana, 6—12" wzniesiona i pojedyncza. Liście korzeniowe około 1" długie, jajowate lub podłużne, tępe,

całobrzegie, ogrubnie, łodygowe lirowato-pierzastodzielne, nieco zrosłe podstawami, w 2—3 parach,— najniższe o 1—3 parach latek lancetowatych i całobrzegich,— średnie o tychże równowązkich,— a najwyższe prawie z szydłowatemi. Podbaldaszek ścisły, półkulisty; z przyśadkami z podstawy jajowatej niemal szydłowato-kończystymi; z kwiatkami obupłciowymi, różowawymi, wonnymi,— o łateczkach korony zaokrąglonych, o pręcikach wystających a słupku ukrytym. Ziarnczaki jajowe i z obu stron włosiste.— Porasta murawy kamiéniste i suche, w Europie południowej; kwitnie w maju i czerwcu.— Korzeń jego smaku i woni *lékarskiego*, zbićranym bywa jeszcze do dziś dnia i używanym w miejscu, jako *Szczec górna* lub *Narda skalna*— *Nardus montana*, w sposób innym gatunkom odpowiedni.

Toż samo rozumieć należy i o

GAT. 16. *K. włoskim* (*V. italica* LAM.): zaledwie odróżniającym się — wyższym wzrostem; liśćmi znacznie większymi,— korzeniowymi podłużnie-jajowatymi, całymi, całobrzegimi lub nieco ząbkowanymi, a nawet i lirowatymi,— łodygowymi pierzastodzielnymi, o łatkach malejących ku ich podstawie, wązkich i odlegle ząbkowanych,— a wierzchołkowych równowązkich i równych wiechowatemu podbaldaszкови:— dość częstym na Krecie i we Włoszech, po górach.

RODZINA GLYII.

Marzannowate (Rubiaceae JUSS.).

Kwiaty obu- a rzadko przez zronienie jednopłciowe, uniarowe lub cokolwiek nieumiarowe; najczęściej w podbaldaszkach lub wiechach, a niekiedy w główkach— i to welne albo zrosłe z sobą podstawami. Kielich zrosły rurką z jajnikiem, różnej postaci; już

całkiem lub wpółgórny, już rurkowaty albo dzielny, już ucięty i całobrzegi, już 2—6-wrębny lub téż -zębny; w owocu trwały, odpadający albo niewyraźny.— Korona osadzona w końcu rurki kielicha, kółkowa, lęjkowata, tacowata albo dzwonkowata, wewnątrz gładka, a częściej włosista w gardzieli; w kraju 4—6wrębna, umiarowa lub zaledwie nieumiarowa; z przedkwitnieniem łuszczyńskim albo skręcono-dachówkowym.— Pręciki osadzone na rurce korony, i to bąć w samej gardzieli, bąć nieco niżej, bąć po nad podstawą; zamknięte lub wystające, w liczbie łatek korony i naprzemianległe z temiż, a niekiedy w mniejszej: nitki cieniuchne i króciuchne, czasem prawie-żadne, już wolne, już zrosłe z sobą: główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, wzniesione lub pochyłe, wolne albo rzadko kiedy zrosłe; z woreczkami obok- lub równo-ległymi i otwierającymi się w podłuż.— Jajnik dółny, powstały z 2 lub więcej jajniczków, rzadko pojedynczy; z krążkiem górnym mięsistym, słojeczkowatym, miedniczkowatym, a niekiedy bez tegoż: zalążki w komorach już pojedyncze i— albo wzniesione z podstawy, albo wiszące u szczytu każdój, albo téż czasem uczępiłone tarczowato w środku krawędzi wewnętrznej,— już parzyste i to obok- lub nad-ległe, — już wreszcie licznie poosadzane na łożysku wewnątrzkałtném i to —podnoszące się wisząco, prawie poziomo lub téż tarczowato; wywrócone albo dwuwrotne: szyjka pojedyncza: znamię wrębne lub téż odpowiednio liczbie komor łatkowe, z łatkami wolnymi lub pospajanymi. — Owoc torebka, jagoda lub pestczak, w wiórczholku już nagi, już pępkowaty, już uwieńczony krajem kielicha trwałym, 2—więcej- a najrzadziej 1-komorowy; o komorach 1—wielonasionowych, niepękających albolub téż rozmaicie.

— Nasiona wzniesione, wywrócone, poziome lub tarczowate; samotne zwykle wypukłe w grzbiecie a z przodu płaskie, a liczne najczęściej ściśnione i obrzeżone błoniasto: skórka gładka albo pomarszczona: białko zbitomięsiste, chrząstkowate lub rogowate, rzadko kiedy skąpe albo prawie-żadne, już ściśle pełne, już jakby żółte. — Zarodek w białku prostoległy, prosty albo skrzywiony, osiowy, podgrzbietowy lub też podstawowy; o listniach już półobłych, już szerokich, już listkowatych; a rostkowi obłym, bliskim znaczka, dólnym albo górnym.— *Drzewa, krzewy, rzadko zioła: z łodygami i gałęziami obłymi lub 4ściennymi, wstawowato-członkowatymi: z liśćmi prostymi, całkimi, bez- lub też -ogonkowymi, naprzeciwległymi albo okręgowymi; przy każdym 2 przylistki— już wolne między sobą i od liścia, już wolne między sobą lecz zrosłe z liściem, już należące do tegoż samego liścia zrosłe z sobą, już zrosłe z osobna położone po każdej stronie każdej pary liści, już wszystkie 4 każdej pary wraz ale tylko podstawami, już też wszystkie wraz prawie do pewnej wysokości— nasładując wtedy liście okręgowe; przy których atoli brak pąpiów kątowych, jest wskazówką ich przyrody nie liściowej ale przylistkowej.*

PODRODZINA I.

Kawowate (Coffeaceae ENDL.).

Owocu komory 1- a rzadko 2-nasionowe.

PLEMIĘ 1.

Gwiazdkowate (Stellatae CHAMIS.).

Kwiaty obu- lub rozdzielno-płciowe; Korony lękowate albo kółkowe, zwykle 4wrębne w łatki w przed-

kwitnieniu łuszcynowato złożone. Jajniki 2komorowe; komory 1załążkowe; szyjki 2, odosobnione, lub mniej więcej zrosłe z sobą; znamiona główkowate. Owociki suche, rzadziej jagodowate; odosabniające się po dojrzaniu lecz niepękające, 1nasionowe. Białko rogowate.— *Ziola lub podkrzewy: o korzeniach zwykle czerwonych: liściach naprzeciwległych; z tych każdy z pąpiem w kącie, — a obok niego z obu stron po 1—2—3 przylistki zupełnie liściom podobne, jednak bez papków, — zład pozornie wydają się jakby liście okrągowe.*

RODZAJ 1041. *Przytulia (Galium LIN.)*.— Kielich rurką swą jajowato-kulistawą lub podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem całkowitym, prawie niewidocznym. Korona kółkowo-gwiazdkowata, 4- a bardzo rzadko 3-wrębna. Pręcików 4 rzadko 3, osadzonych na rurce i wystających; z nitkami niteczkowatymi; z główkami wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; komory 1załążkowe; załążki dwuwrotne; szyjki 2, krótkie i zrosłe w podstawach; znamiona główkowate. Owoc dwuguzikowy, istny dwuziarnczak bezżeberkowy, suchy lub mięsistawy, chropowaty lub szorstki, 2komorowy; guziki w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, niepękające, 1nasionowe. Nasiona wzniesione, zaledwie do odgraniczenia od nasiennika. Zarodek w białku rogowatém, nieco skrzywiony; listnie listkowate; rostek dólny.

GAT. 1. *P. żółta (G. verum LIN.)*, dawniej także *samiec* lub *Mléczne ziele*, oraz *Zaprzalek*.— Ziele trwałe: w którém — łodyga do 2' wzniesiona lub w odziomku pokładająca się, tęga, oblawa z 4 bruzdami wpodłuż, zwykle łącznie z liśćmi ostro-szorstka, nadzwyczaj rzadko również z nimi naga i gładka, na każdym wstawie z 2ma naprzeciwległemi gałęziami, z których tylko

górne— płodne i dalej podobnie rozgałęzione— tworzą wielką, zbitą i przerywaną wiechę: liści— 1 1/4" długich, prawie nitkowato-równowązkich, tęgawych, ciernisto-zastrzonych, brzegiem podwiniętych, z wierzchu ciemnozielonych i lśnących a spodem białawo-szarych i omszonych albo nagich,— w okręgu na łodydze po 8—10, na gałęziach niżej po 6, wyżej po 4 coraz krótszych, w samych zaś wierzchołkach po 2 i to szczeciniowatych: kwiateczki drobniuchne, czysto-żółte, rzadko białawo-żółte, zdala miło- a z bliska słodko- ale nieprzyjemnie- wonne,— na szyuuleczkach nagich, obok odnóg ukwitnienia omszonych,— o łateczkach korony podłużnych lecz z sztylecikiem w przytępionym końcu: owocki nagie.— Jak najpospolitsza po łąkach suchych, miedzach, koło dróg i t. p. w całej Europie i Syberyi; kwitnie od czerwca do września.— Dawniejszymi czasy *ziele i kwiaty Przytulii*— herba et flores Galii, znachodziły się po lékarniach jako lék na rany, oparzenia, krwotoki, zadawany przy tém w padaczce, w kurczowych cierpieniach kobiet i dzieci; korzeń zaś jako zalecany do wzbudzania popędu płciowego. Technicznie ten ostatni barwi pięknie na czerwono, kwiaty na żółto; liście zaś służą w wyrobniach niektórych gatunków sérów do zwiérania mléka, z kąd zapewne barwa tychże zawsze żółtawa pochodzi.

W podobnych wypadkach, używano także jako léku

GAT. 2. *P. białej* (G. Mollugo LIX.), w starych pismach *Marzanną polną, leśną, płonną i mniejszą, oraz Retą płonną* mienionój: z łodygą 3' dorastającą, wietką, zwykle leżącą i wspinającą się na inne rośliny, w całej długości rozsochato-rozgałęzioną, we wstawach nabrznąłą, 4ścienną, nagą albo miękkowłosą; z liściemi zwykle osmiórnymi, już lancetowatymi, już podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, już (ale rzadko) równowązkimi, tępymi lub zastrzonymi lecz zawsze z sztylecikiem

w końcu, brzegiem niepodwiniętymi ale uzbrojonymi ciernikami zwróconymi ku wiérzchołkowi i ostrymi, z wiérzchu lśnącymi a spodem ćnymi; z więchą rozpiérzchlą, o odnózkach niższych rozsochatych; z kwiatkami białymi lub zółtawo-białymi, — o łateczkach korony wybiegłych w koniuszek długi a miękki; z owockami nagimi i gładkimi: — także bardzo zwyczajnój po suchych łąkach, pagórkach, okopach, miedzach, zaroślach, lasach i t. p. w całej Europie; a kwitnącój od maja do sierpnia: — z którój pochodziło *ziele Przytulii białej* — herba Galii albi. — Oraz

GAT. 3. *P. okrągłolistnej* (G. rotundifolium LIN.): ziele trwałe; którego — łodyga do 6' i wyższa, wietka, cienka, rozesłana lub podniesiona, 4ścienna, naga lub czasem w odziomku odstająco-włosista, prawie-pojedyncza lub też z 1 — 2 gałęziami; liście poczwórne, jajkowane, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{3}$ "), zwężone w podstawie w krucióchny ogoneczek, w końcu zaokrąglone i sztylecikowate, 3nerwowe, tęgowłoso-rzęskowane, nagie — tylko na nerwach ostrawe; podbaldaszek długoszypulkowy, raz- lub 2razy-3dzielny, rozpiérzchły, skąpokwiatny; kwiatki 5—3 wraz, białe, — o łatkach korony kończystawych; owocki czarne, kuliste, haczystoszczetne: — niezbyt zwykłej, po lasach górskich zwłaszcza szpilkowych, a w przedalpach w miejscach cienistych; kwitnącój od czerwca do sierpnia: — która dostarczała *zienia Przytulii okrągłolistnej* — herba Galii rotundifolii.

GAT. 4. *P. Ostrzyca* czyli *Spona* (G. Aparine LIN.), także *Lepczyca*. — Ziele roczne: o łodydze wietkiój, pnącój się czasem i do 4' po innych krzewach, 4kątnój, po krawędziach wstecznie-haczysto ciernistój, po wstawach odstająco-tęgowłosój, a w podstawie gałęzistój; o liściach sześciórnych lub ośmiórnych, na 1" długich, w końcu tępych lub kończystawych i zawsze ze sztylcikiem ościstym, 1nerwowych, w brzegu i na nerwie spodnim wstecznie-haczysto ciernistych, z wiérzchu zaś wstecznie szczecinkowatych ku wiérzchołkowi — dólnych przewrotnie-jajowatych i ogonkowych, a górnych przewrotnie-lancetowatych i bezogonkowych; o kwiatkach

3—11, drobnych i białych lub zielonawo-białych, zrzadka osadzonych na szypułkach głównych końcowych i kątowych, na każdym wstawie pojedynczych lub naprzeciwległych— i wtedy z jedną krótszą,— z szypułeczkami prostopadle odstającymi; o owockach kulistych, prawie wielkości grochu, wstecznie-haczykasto-ościstych.— Pospolity i nader uciążliwy chwast, przez czepianie się wszystkiego swém haczykowatém pokryciem, rośnie wszędzie koło płotów, po miedzach, polach, i ogrodach warzywnych w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do września.— Używano kiedyś, z ziela *Ostrzycy*— herba Aparines świeżo-wyciśniętego soku, jako rozpuszczającego i pędzącego mocz, w puchlinach, oraz w stwardnieniach gruczołów i cierpieniach piersiowych. Owoców używają Irlandczycy jakby kawy; a pastérki precedzają przez ziele mléko, celem oddzielenia uronionych doń włosów.

GAT. 5. *P. krzyżowa* (G. cruciata SCOP.), także *Potulia*, jako mylnie do rodzaju tego liczona.— Ziele trwałe, żółtawo-zielonawe i mięszanopłciowe: z łodygą $\frac{1}{2}$ —2stopową, mdlą, odziomkiem pokładającą się i tylko wierzchołkiem wzniesioną, 4kątną, gęsto- i odstającą-tęgowłosą, na wstawach cisawo-czerwoną, często w odziomku z gałązkami króciutkiemi: z liśćmi poczwórnymi, eliptycznie-wydłużonymi lub jajowatymi, ($\frac{1}{2}$ "—1" i $\frac{1}{6}$ "— $\frac{1}{3}$ "), kończystawymi, 3nerwowymi,— z których dólne całkiem a górne tylko brzegiem i na nerwie głównym pokryte są jak łodyga: z szypułkami w $\frac{2}{3}$ częściach górnych łodygi po 4—6 w kącie każdego liścia,— każda widlasto- lub troisto-dzielnie podbaldaszczkowa, 5—7-kwiatkowa, długości liścia, z 2ma przysadkami lancetowatymi na każdym rozwidleniu, tęgowłosa lub czasem i

naga, w czasie owocowania odgięta; z kwiatkami drobnymi, żółtymi, o łatkach korony kończystych,— każdy środkowy obupłciowy a skrajne męzkie, lub najniższe na łodydze li męzkie a wyższe obupłciowe; z owocami nerkowatymi, nagimi lecz pomarszczonymi, po dojrzewaniu podwiniętymi pod liść, często tylko o 1 komorze upłodnionej.— Jedna z bardzo powszechnych po cienistych murawach, zarosłach i lasach w całej Europie i Azji północnej; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Używaną była jako *ziele krzyżowe* lub *Barwicy złotej*— herba Cruciatæ v. Asperulæ aureæ, do gojenia ran i leczenia przepuklin; a nawet miejscami jeszcze i dziś lud używa jej w tym celu.— (*Valantia cruciata*. LIN.).

Podobne własności, posiada

GAT. 6. *P. wiosenna* (G. vernum SCOR.): różniąc się od *krzyżowej*, zaledwie— wzrostem niższym i większą uagością; gdyż jej mniejsze i stosunkowo szersze listki— bywają tylko brzegiem i na nerwie głównym rzeskowane, a łodyżka jedynie w odziomku odstająco-krótkowłosa:— która należy do Europy uniarkowanej.— (*Valantia glabra* LIN.).

GAT. 7. *P. bulwiasta* (G. tuberosum LOUR.).— Ziele trwałe: o kłębie bulwiastym, podłużnie-jajowym; łodydze leżącej, 1½' długiej, pojedynczej, cisawo-czerwonej; liściach poczwórnych albo pięciornych, lancetowatych, nagich, modrawo-zielonych; szypułkach poskupianych w kątach liści, długich, 1kwiatkowych; owocach kulistawych, chropawych.— Tak dzika jako i uprawna, częsta w Chinach i Kochinchinie.— Chińczycy bulwy jej białe i okwitujące w skrobią bardzo szacują, znajdując je pomocnymi w chorobach piersiowych— a nawet w suchotach; prócz tego gotowane jadają, a z otrzymanej z nich mączki przyrządzają różne potrawy.

RODZAJ 1042. *Marzanna* (**Rubia** TOURN.).

— Kielich rurką jajowo - kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem górnym, całkowitym lub prawie-nieznacznym. Korona prawie - dzwonkowata albo kółkowa, 5dzielna. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony, nieco wystających; nitki krótkie; główki wzniesione. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; załączki dwuwrotne; szyjki 2, krótkie, zrosłe z sobą podstawami; znamiona główkowate. Dwuziarnczak mięsisty jakby dwujagódka, kulistawo - mosznowaty, 2komorowy, gładki, niekiedy ze zronioną 1ną komorą. Nasion w komorach po 1, wzniesionych, zaledwie odróżnialnych od nasiennika, w grzbiecie wypukłych a płaskich z przodu. Zarodek w białku rogowatém nakrzywiony; o listniach listkowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *M. barwiérska* (R. tinctorum LIN.), najdawniej większą, domową, ogrodną lub *Retą*, a później *Broczem* i *Krapem* mianowana.— Ziele trwałe. Kłęb jakby wpół-zdrzewiały, głęboko w ziemi rozplóający się gałęzisto, na każdej odnodze tu i owdzie z 2 naprzeciwległymi papiami łodygowymi, pokryty korzeniami wstawowatymi, grubości pióra gęsiego,— w uprawnej grubszymi, i zarówno z nim czerwonymi. Łodygi liczne, zielne, 3' a w uprawnej do 6' długie, bardzo rozpięchłe, płózące się lub wspinające na inne rośliny, niewyraźnie-4kątne, zarówno z resztą rośliny nagie— ale za to na krawędziach uzbrojone mocnymi, ostrymi i wstecz - haczysto poodginanymi cierniami; z gałęziami naprzeciwległymi, śmigłymi, rozmaicie z sobą nawzajem poplątanymi i podnoszącymi się czasem w wierzchołkach. Liście w odziomku poczwórne, ku wierzchołkowi sześciórne, na gałęziach poczwórne lub pięciórne, a pod kwiatami

mi naprzeciwległe,— eliptyczno-lancetowate, z obu końców zastrzone, w podstawie zwężone w krótki ogonek, ($1\frac{1}{2}$ —3" i $\frac{1}{2}$ —1"), dość tęgie, z obu stron nagie i gładkie, brzegiem i na nerwie spodnim uzbrojone cierniami mocnymi i wstecznie podginanymi. Szypułki naprzeciwległe, kątowe, dwarazy - 3dzielne,— a na nich podbaldaszkki, tworzące wraz jakby przerywaną i ulistnioną wiechę, także krótko-cierniste; kwiaty do $\frac{1}{4}$ " w średnicy, zielonawo-żółte,— o koronach zwykle 5- a w niektórych i 4-dzielnych w łatki powginane zgrubłymi końcami, płasko-dzwonkowato-kółkowych,— o pręcikach w liczbie łatek, z główkami równoważkami. Owoce przez zronienie często 1komorowe, prawie-kuliste, nagie, początkowo czerwone a później czarne.— Dzika pospolita na Wschodzie, nawet i w Europie południowej, po polach, po murawach i w zaroślach,— a uprawiana nie tylko tam ale i w środkowej, i to miejscami powprowadzana nawet w płodozmian rolniczy; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskim jest kłąb z korzeniami, okwitujący w czerwień i w żółcień, zwany *korzeniem Marzanny*— *radix Rubiae tinctorum*, dawniej zachwalany jako środek pędzący mocz, w zastoinach brzusznych, w osłabieniu dróg trawienia, w zimnicach, zwłaszcza też jeszcze przed niedawnym czasem w krzywicy; bo że działać może na istotę kości, najlepszy dowód, iż używany z pokarmami zabarwia je różowo. Ale za to nie jest dość do ocienienia, zastosowanie jego przemysłowe w barwiérstwie, pod nazwiskiem *rety* lub *krapu*; gdyż daje barwy szkarłatne i żółte, dotąd najtrwalsze jakie znamy.

We względzie barwiérskim, prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, znalazły już w różnych krajach odpowiednie zastosowanie; wszelako najwięcej zbliżone do dopiero co opisanego— są:

GAT. 2. *M. obca* (R. peregrina LIN.): różniąca się od tantej głównie— trwałością łodygi i liści, przytém dużo tęższych; liśmi najwięcej poczwórnymi, rzadko 5 — 6-ciórnymi, bez zwężenia w ogonek; szypułkami tylko widlastodzielnymi, o kwiatach znacznie większych, z łatkami korony naglo zwężonemi w końcu prawie ości- sto:— dziko rosnąca wraz z poprzedzającą, a do tego i w Europie zachodniej— jak w Anglii;— która uprawiana na Wschodzie dostarcza najlepszego *krapu smirneńskiego i lewanckiego*.— (R. anglica HUDS.).

GAT. 3. *M. lśnąca* (R. lucida LIN.): od *obcej* odmienna, jedynie— łodygami mniej ciernistemi, zwłaszcza w odziomku; liśmi elip- tycznymi, lśnącymi, mniejszymi, tylko w brzegu a nigdy na nerwie spodnim ciernistymi; oraz kwiatami więcej białawymi, o łatkach o- ści-kończystych:— wraz z nią rosnąca.

GAT. 4. *M. indyjska* (R. Munjista Roxb.):— podkrzew wspi- nający się na krzewy i drzewa, niekiedy całkiem przygluszający je, ramienisto rozgałęziony z kątów 2 większych liści każdego nie- mal wstawu; z łodygą na mocno wydatnych krawędziach początko- wo pokrytą kolcami drobnymi i wstecznie poodginanymi, które je- dnakowoż później odpadając wraz z przyskórnią— czynią ją wraz z gałęziami bezbroną, obłą i cisawą; z liśmi długoogonkowymi, po- czwórnymi, sercowatymi, brzegiem i na nerwie dolnym wstecznie- ciernisto-ostryimi, na obu powierzchniach wyżłobionymi,— i to zawsze 2 naprzeciwległymi 2 razy większymi od 2 drugich; szypułkami 3- dzielnymi aż do szypuleczek, 4kątne ale nagie, razem tworzące- mi wiechę przedłużoną,— o przysadkach długich, bezogonkowo-ser- cowatych,— o kwiatach drobniechnych, nader mnogich, zielonawo- żółtawych, z koniuszkami korony 5łatkowej powginanymi,— pręcik- kach dłuższych od korony; z owocami kulistymi, wielkości pieprzu, nagimi, często o 1 tylko komorze:— zwykła w górnych okolicach Bengalu północnego i Nepalu:— której korzeń barwiérski znany i w europejskim handlu, używanym bywa w Indyach wschodnich do leczenia blednicy z nadzwyczajnym skutkiem.— (R. cordifolia LIN.).

RODZAJ 1043. *Barwica* lub *Marzanka* (*Asperula* LIN.).— Kielicha rurka jajowato-mosznowata, zrosła z jajnikiem; z krajem górnym, króciuchno-4ząbcezkowym i odpadającym, lub też niewyraźnym. Korona lójkowata, rzadziej dzwonekowata, w gardzieli naga, a w kraju 4- niekiedy 3-wrębna. Pręciki 4, osadzone w rurce, z niej wystające cokolwiek; nitki nitczkowate; główki podłużne i wzniesione. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne; szyjki 2, zrosłe tylko w podstawach lub też w całej długości; znamiona główkowate. Owoc kulisto - mosznowaty, suchy lecz zaledwie-mięsistawy, w szczycie nagi, 2komorowy; o 2 guzikach w grzbiecie wypukłych, płaskich z przodu, niepekających i 1nasionowych. Nasiona wzniesione, zaledwie do odróżnienia od nasiennika. Zarodek w białku rogowatém nieco-nakrzywiony; z listniami liściastymi; z ростkiem dólnym.

GAT. 1. *B. wonna* (A. odorata LIN.), dawniej *Wętrobne ziele gwiazdziste*.— Ziółko trwałe; którego— kłąb poziomy, rozplóający się w ziemi, cienki, gałęzisty, członkowaty, czerwonawo-cisy, wydający ze wstawów na dół liczne korzonki włókniste a ku górze łodygi; te ostatnie w odziomku podnoszące się, proste, 5—10" wysokie, pojedyncze, cienkie, 4ścienne, na wstawach z wieńczykiem krótkich włosków a zresztą nagie; liście górne 8—10ciórne, lancetowate lub szeroko - lancetowate, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), a dólne 4—6ciórne krótsze i stósunkowo szersze,— wszystkie w podstawie zwężone w krótki ogonek, w wierzchołku zaostrome i cienko - kończyste, brzegiem i na dólnym nerwie ostre przez cierńki szczytinowate zwrócone ku wierzchołkowi, a zresztą jasnozielono - lśnące; podbaldaszek długoszypułkowy, 3dziel-

ny, na rozwidleniu o 4—6 przysadkach równoważko-szydłowatych w okręgu, a na każdej odnodze— z 3ma, 5ma lub 7ma kwiatkami szypuleczkowymi, drobnymi, białymi i miłowonnymi, każdy o 2 przysadeczkach naprzeciwległych; owocki pokryte gęsto szczecinkami długimi, podgina-nemi i białemi z czarnymi końcami.— Bardzo zwyczaj-na po lasach cienistych w całej Europie; kwitnie w ma-ju i czerwcu.— Używano jęj w całości, jako *ziela wą-trobnego gwiazdkowatego*— herba *Hepaticae stellatae* v. *Matrisylvae*, za świeża bynajmniej ale po wysuszeniu miło wonnego, i to— w zatkaniach i za-stoinach trzewów brzusznych oraz w chorobach na tych-że polegających, jak w żółtacze, puchlinie, wyrzutach skórnych itp.

GAT. 2. *B. ślinogorzowa* (*A. cynanchica* LIN.), lub *czerwonawa*.— Ziele trwałe: o kłębie prawie-zdrzewia-łym, wrzecionowatym, grubym, ciso-czerwonym, wyda-jącym z swęj szyi liczne okręgowo rozpierschłe i na ziemi porozkładane a wierzchołkami popodnoszone— łodygi do 8" długie, 4ścienne, nagie; o liściach najniż-szych poczwórnych, tępo-lancetowatych, drobnych lecz w zbliżonych okręgach,— pośrednich 4—6-ciórnych, ró-wnoważkich, dłuższych, zaostzonych, zwykle ku jednęj stronie zwróconych i poodginanych, z których 2 naprze-ciwległych zawsze krótsze,— górnych zaś naprzeciwle-głych, z 4 przysadkami małymi; o podbaldaszkach li-cznych końcowych, z przysadeczkami lancetowatymi o-ścisto-ciernisto zaostzonymi, na łodydze większych a na gałęziach mniejszych, 3dzielnych; o kwiatkach drob-nych, zwykle po 3 wraz, — z koronami wewnątrz bia-łemi a zewnątrz czerwonawemi, nieco chropawemi przez sterczące kropeczki; o owockach nagich ale brodawecz-

kowanych.— Dość pospolita po pagórkach suchych i kamiénistych, po miedzach i koło dróg w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniej cała roślina ściągająco-gorzka, pod nazwą *Rety ślinogorzowéj*— *Rubia cynanchica*, zalecaną była w ślinogorzu i chorobach gardła; a kłąb jako *korzeń ślinogorzowy*— *radix Cynanchicae*, używanym bywa z korzyścią w barwiérstwie, w zastępstwie Krapu.

Jeszcze lepszego barwiérskiego korzenia, dostarcza

GAT. 3. *B. własciwa* lub *barwiérska* (*A. tinctoria* LIN.), czyli *Marzanka farbiérska*: odmienna od ostatniej— kłębem mocno - rozgałęzionym, wydającym z każdego wstawu pojedyncze a razem liczne— łodygi około 2' wzniesione, w odziomku ściornie a wyżej poczwórnio ulistnione i ostrawe w krawędziach; z przysadkami kwiatowymi jajowatymi, zastrzonymi, bezostnymi; koronami zewnątrz gładkimi i często 3szczępnymi; a owocami również gładkimi:— częsta po pagórkach suchych, piaszczystych i kamiénistych zwłaszcza wapniowych, najwięcej w górzystych lasach.— Również trzymająca środek pomiędzy dwiema ostatnimi, za odmianę *barwiérskiej* uważana i wraz z nią rosnąca

GAT. 4. *B. góraska* (*A. montana* KIT.); różniąca się jedynie— koronami omszonymi.

PLEMIĘ 2.

Niedotworkowe (Spermacoaceae CHAMISS.).

Korony najczęściej 4wrębne, z przedkwitnieniem łuszczynowatém. Jajniki 2—4-komorowe; komory 1- a rzadko 2-zalążkowe. Znamię 2blaszeczkowe. Owocki suche lub skąpomięse, oddzielające się, niepękające albo różnie pękające, 1- a rzadko 2-nasionowe. Białko mięsisto-rogowate.— *Ziola albo krzewy; z liśćmi naprzeciwległymi, a pochwecce przylistkowej łączącej ogonki często w końcu poszarpanej; z kwiatami w podbaldaszkach 3-*

dzielnych, często jakby w główki skypokwietne ściśniętych.

RODZAJ 1044. *Śmierdziuszka* (**Serissa** COMMERS.).— Kielich rurką przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5- a rzadko 4-wrębnym w łateczki krótkie, a czasem z ząbeczkami pomiędzy niemi. Korona lójkowata; z rurką niekiedy szorstką; z krajem 5- czasem 4-łateczkowym, — o łateczkach w przedkwinienu wwinionych, czasem 3wrębnym. Pręcików 5—6, osadzonych w gardzieli; z nitkami króciuchnymi; główkami równoważkami i wystającymi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym w wierzchołku; z komorami 1załączkowymi; z załączkami przyczepionymi tarczowato, o jajotworku dolnym; z szyjką nitkowatą, zamkniętą; ze znamieniem wrębnym w łateczki równoważkie. Jagódka kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa. Komory 1nasionowe.

GAT. 1. *S. właściwa* (*S. foetida* COMM.).— Krzewek mały, bardzo gałęzisty, po roztarciu mocno cuchnący: którego łodyga do 4' najwyżej wzniesiona, rozrzucono i podnosząco się— rozgałęziona w odnogi cieniuchne, obłe, popielate, nagie, w końcach podginane; liście prawie -bezogonkowe, odstające, naprzeciwległe, często w kątach wiązczkowe, podłużnie-jajowate, w tępych wierzchołku kończyste, do 1" długie, nerwiste, całe nagie, z wierzchu ciemno-zielone a spodem bledsze,— przylistki zrosłe i rzęsowato - fręzłowate; kwiatki w wiązczkach liści także wiązczkowate, lub pojedyncze na końcach gałązek, prawie - bezszypułkowe, białe,— o koronie znacznie dłuższej od kielicha, na łateczkach od zewnątrz czerwonawej, w gardzieli zamkniętej kosmkami.— Rośnie w Japonii, Chinach i Kochin-

chinie dzika, a w reszcie Azyi południowej uprawiana po ogrodach jak u nas bukszpan — jako oblamka grzęd; kwitnie od maja do września.— Korzeń gorzko-ściągający leczy biegunki, czerwonki, krwotoki macicy i różne upławy; również i w zapaleniach oczów i we wrzodach zewnętrznie, ma być skutecznym.

RODZAJ 1045. *Znuda* (**Borreria** MEY.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem o 2 lub 4 łateczkach albo ząbkach trwałych. Korona tacowata lub też lójkowata; o rurce nagiej wewnątrz lub w gardzieli włosistej; a kraju 4łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli lub nieco niżej w rurce korony, wystających albo ukrytych; z nitkami szydełkowatemi; z główkami jajowemi albo równoważkami, wzniesionemi. Jajnik dólny, 2komorowy, z krążkiem nadjajnikowym i mięsistym; komory 1załążkowe; załążki uczone tarczowato, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne lub całkie. Owoc suchy, uwieńczony krajem kielicha, 2komorowy, rozpękający się od wierzchołka przez przegrody (całkiem bez przegród wolnych)— w 2 guziki otwarte od wewnątrz szparą podłużną i 1nasionowe. Nasiona podłużnie-jajowe w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, z podłużnym rowkiem. Zaredek prosty, w osi białka zbity-mięsistego.

GAT. 1. *Z. właściwa* (B. Poaya DEC.).— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem cienkim, białym; z łodygą do 12" wysoką, prostą albo krzywą, pojedynczą, 4ścienne, żółtawo-zieloną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, podłużnymi albo eliptycznymi, zaostrozonymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), żółto-zielonymi albo czerwonymi,— o przylistkach na $\frac{1}{3}$ " długich i szydełkowato-postrzępanych; z kwiatkami w główce końcowej lub też w okręgach wierz-

chołkowo-kątowych, o 4—6 przysadeczkach drobnych nierównych i równowązkich, bezszypuleczkowymi, w których środkowy największy, — o kielichu wartołkowatym, przyplaszczonym i 5łateczkowym, — o koronie lękowatej, błękitnej i nagiej od zewnątrz, lecz na wewnątrz łateczek roztoczonych przylegająco-włoskowatej oprócz ich koniuszków, — o główkach sterczących, w podstawie 2łateczkowych, — a szyjce wrębniej w 2 łateczki, na zewnątrz odgięte a wewnątrz znamiononosne. — Nader pospolita w Minas w Brazylii; kwitnie od grudnia do kwietnia. — Kłęb posiadający smak ipekakuanowego, bywa też tak jak i tamten używany na wymioty i t. p: a liśćmi słodko-kwaskowatymi, leczą wszelkie morzyska.

Także zastępczo za ipekakuanę, używają się korzenie:

GAT. 2. *Z. rdzawej* (*B. ferruginea* DEC.), podkrzewu: z kłębem rdzawym a wewnątrz białym; z łodygami licznymi, zdrzewiałymi, na 1½' wzniesionymi, prostymi, pojedynczemi lub gałęzistymi, różnie omszonymi i rdzawymi, — a ich gałęziami 4ściennymi i długowłosemi; z liśćmi zaledwie-ogonkowymi, eliptycznymi, zaostrozonymi, (1" i ½"), ukośnie-3—4-nerwowymi, z wiérzchu zaledwie-szorstkawymi a spodem na nerwach szorstkowłoszonymi, — które przez niedokładne rozwijanie się pąpiów, często przedstawiają się jakby okręgowe, — o przylistkach omszonych i do połowy rudo fręzłowatych; z kwiatkami w kulistych okręgach końcowych i kątowych, otoczonych 6—8 nierównymi liśćmi, — o przysadeczkach aż do podstawy szydelkowato-dzielnych, — o kielichu wązko-podłużnym, w łateczkach równowązkich rzęskowanym i czerwono-zielono plamistym albo fioletowym, — o koronie skrzywionej, białej, czerwonej lub też fioletowej, na końcu łateczek długowłosistej, — o pręcikach wystających, — a znamieniu główkowatém; z owocem jajowym, ściśnionym i 4zębeczkowym; z nasionami mocno w poprzecz pomarszczonymi: — rosnącej wraz z poprzedzającą, a przez cały rok kwitnącej.

GAT. 3. *Z. okrągowa* (*B. verticillata* MEY.).— Podkrzew cały nagi: którego— korzeń na 4" długi a cienki, krésowany, zewnątrz czerwony a wewnątrz fioletowy; łodyga drzewna, na 3' wysoka, cienka, niemal krająco-5kątna,— o gałęziach licznych, odstających mocno, także 4kątnych, popielatych i zwykle naprzeciwległych; liście równowazko-lancetowate, kończyste, krótkoogonkowe, dólne odległe, górne zbliżone i nibyokręgowe przez wiązki listków w ich kątach, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), w podstawie z krótkimi i rzadkimi szczecinami, z wierzchu ciemniej a spodem bladej zielone,— z przylistkami krótkimi, krésowanymi, z każdej strony 5szczecinnymi i omszonymi; kwiatki drobniuchne w 2 okręgach końcowych i kątowych, kulistych, z których tylko pod górnym 2 liście,— o kielichu równowazkim, 2ząbeczkowym, nieco-rzęskowanym,— koronie lójkowatej, białej, równiej przęcikom łateczkami tępemi; owocki małe, jajowe i nagi.— Tu i owdzie w Indyach zachodnich i Ameryce południowej, kwitnie prawie ciągle.— Korzeniem leczą Jamaikanie wszelkie upławy i toki, zwłaszcza kiławkę.

Wielkiej sławy używa także, w leczeniu tychże samych cierpień pomiędzy czarnymi kłęb:

GAT. 4. *Z. skrzydlastej* (*B. alata* DEC.): ziela trwałego, odznaczającego się— łodygą rozpiérzchło-gałęzistą, korzeniącą się, nagą, 4kątą i 4skrzydłą; liśćmi szeroko-jajowatymi, kończystymi, o przylistkach długo-fręzłowatych; główkami kulistymi, końcowemi i podpartemi 2—4 liśćmi, z kwiatków modrych z przęcikami dwusilnymi:— rosnącego w Gujanie.

RODZAJ 1046. *Niedotworek* (*Spermacee* LIN.).— Kielich rurką jajową lub wartolkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem trwałym lub niksącym z czasem, 2—4zębnym, niekiedy jeszcze z kilkoma ząbkami

dodatkowymi. Korona tacowata albo lójkowata; o rurce wewnątrz nagiej lub włosistej w gardzieli; o kraju 4łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli lub nieco-niżej w rurce, ukrytych albo wystających; z nitkami szydełkowatymi; z główkami wzniesionymi, jajowemi lub równowążkami. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym w szczycie; komory 1załączkowe; załączki tarczowate, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne lub też całkie. Owoc suchy, uwieńczony często krajem kielicha zarosłym, 2komorowy, rozpadający się na dwoje,— w jeden guzik zamknięty przegrodą doń przyrosłą, a drugi otwarty przez oderwanie się téjże; z których każdy pękający od wierzchołka i 1nasionowy. Nasiona podłużnie-jajowe, wypukłe w grzbiecie a z przodu płaskie, z rowkiem podłużnym. Zarodek prosty, w osi białka zbito-mięsistego; o listniach listkowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *N. szorstki* (*S. scabra* WILLD.).— Ziele roczne, całe szorstko-włosiste: z kłębem cisawo-czerwonawym; z łodygą niską, obłą, rozpiérzchłą, zieloną a później czerwonawą i cisawą,— o gałęziach dółnych naprzeciw- a górnych naprzemian-ległych, rozmaicie pokrzywionych; z liśćmi bezogonkowymi, ogrubnionymi, tęgawymi, przewrotnie-jajowatymi, (1" i 1/2"), słabo-zaostrzonymi, falistymi, pokręconymi i pokrzywionymi,— o przylistkach zrosłych w pochwę, o 3—5 szczecinach długich z każdej strony; z kwiatami drobnymi, najczęściej parzystymi w kątach liści lub okręgowymi, kolejno rozwijającymi się,— o kielichu lancetowato-łateczkowym, długości koron,— okorochach lójkowato-dzwonkowatych, blade-szkarłatnych, do w pół 4szczepnych i równych z pręcikami i słupkiem— którego znamię wrę-

bnie w łateczki podwinięte; z owocem jajowym, nieco włosistym, o 4 ząbkach w szczycie; a nasionami tępo-jajowemi i ciso-czerwonemi.— Porasta miejsca nieurodzajne i piaszczyste w Indyach wschodnich; kwitnie od czerwca do września.— Wielkiej wziętości u tamicznych jest korzeń, jako lek wstrząsający i czyszczący krew w zastępstwie sarsaparylli; sok zaś świeży w osłiznieniu kiszek.

GAT. 2. *N. szczotkowaty* (*S. hispida* LIN.), zwykle za poprzedzający brany a nawet i opisywany: odróżniający się— łodygą 4-ścienną, szczotkowatą; liśćmi przewrotnie-jajowatymi, ciernisto-kończystymi, również pokrytymi z obu stron i w brzegu; ościami ich przylistków krótszemi; koroną fioletową, wartołkowato-léjkowatą; a owocami więcej eliptycznymi i szorstkowłosymi:— rosnący na Cejlonie:— używanym bywa także jak korzeń ipekakuauowy.

RODZAJ 1047. *Dławnica* (**Richardsonia** KUNTH.).— Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem zaciśniętym po nad jajnikiem, 4—7dzielnym, bez ząbków dodatkowych. Korona léjkowata; o rurce przewrotnie-ostrokrażnej, wewnątrz nagiej; a kraju rozwarto- i zaostro-3—5-łatkowym. Pręcików 3—5, osadzonych pod wierzchołkiem rurki, wystających; z nitkami równowążko-szydełkowatemi; a główkami jajowemi i ruchomemi. Jajnik 3—4komorowy, z nieznacznym krążkiem w szczycie; komory 1załączkowe; załączki tarczowate i dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię 3—5-wrębne, w łateczki ogrubnie i maczużkowate. Owoc błoniasty, torebkowaty, przez okrojenie się z czasem i odpadnienie kielicha nagi, rozpadający się na 3 lub 4 guziki bez żadnej osi środkowej — 1nasionowe i niepękające. Nasiona podłużne, w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, z 2 rowkami w podłuż. Zarodek pro-

sty, w osi białka zbito-mięsistego; z listniami listkowatymi; a rostkiem dółnym.

GAT. 1. *D. szorstka* (R. scabra ST. HIL.).— Ziele trwałe, całe mniej więcej szorstkie. Kłęb do 8" długi a $\frac{1}{2}$ " gruby, zdrzewiały, często gałęzisty, prawie pionowy, brudno-biały, pokryty grubą korą pomarszczoną w poprzecz— jakby w obrączki wstawowate i poprzedzielane poprzęcznymi rowkami. Łodyga pokładająca się i podnosząca na $1\frac{1}{2}$ ', wązko-cewiasta, w odziomku cisywym cieńsza i korzeniopustna, naprzemian- i naprzeciw-gałęzista rozpięrzchło, a zrzadka poziomo- i tęgo-włosa. Liście podłużnie- lub przewrotnie-jajowate, tępawe, w podstawie zwężone w ogonek krótki, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{2}{3}$ "), z obu stron— zwłaszcza na nerwach dółnych— przylegająco- i białe - lub żółtawo-szorstkowłose, brzegiem ostro-rzęsowane; przylistki zrosłe w pochwę $\frac{1}{2}$ całową, błoniastą, białowłosą, z każdej strony o 3—4 ościach krótkich. Kwiatków drobnych po 20 i więcej w główce półkulistej; z przysadeczkami podobnymi liściom lecz prawie-bezogonkowymi, wszystkimi dłuższymi od główki a dwoma od reszty; z kielicha równo-łateczkowego rurką 6rowkową, a łatkami włosisto-rzęsowatemi; z koroną białą, 2 razy dłuższą od kraju kielicha, o 6 łateczkach zaostzonych mało co dłuższych od pręcików i słupka i włosistych w końcu; ze znamieniem główkowatém. Owoc krótkowłosisty; z guzikami przewrotnie-jajowymi, nieco-ściśnionymi i w obu końcach wykrojonymi. Nasiona ściśnione, przewrotnie-klinowate, cisawe, z rowkiem podłużnym. — Pospolita koło dróg, po miejscach piaszczystych i nieuprawnych w Ameryce południowej, zwłaszcza téż w Brazylii; kwitnie w październiku. — Dostarcza korzenia *Ipekakuany białej* lub

skrobiastěj czyli *falistěj*— *Ipecacuanha alba* v. *amylacea* v. *undulata*, nieco-słabszego, z powodu za wielkiej przewagi skrobi nad *emetyną*; którój tylko $\frac{6}{100}$ zawiera.— (*Richardia scabra* LIN.).

Nieco podléjsza *ipekakuana*, zbieraną także bywa z

GAT. 2. *D. różowěj* (*R. rosea* ST. HIL.):— o kłębie nieco-skręconym i ciemno-fioletowym zewnątrz a wewnątrz białym; łodydze leżącej, bardzo-gałęzistej, do $1\frac{1}{2}$ długiěj, 4kątněj, łącznie z wierzchołkami odnóg podnoszącymi się, ogonkami i przylistkami— okrytėj bardzo długimi włosami obtęznimi; liściach różnie jajowatych, kończystawych, zwężonych w dość długi ogonek, ($1''$ i $\frac{1}{2}''$), w brzegu ostrych, krótko-szczoteczkowato pokrytych,— ku górze coraz malejących,— z przylistkami długoostnymi; kwiatach nielicznych, w główce końcowej i czasem poniżej drugiej okrągowatej, z 2 lub 4ma przysadkami nierównymi,— z kielichem równowązkim, przewrotnie 3ściennie-ostrosłupowym, przylegająco-szorstkowłosym, o 5—6 łateczkach nierównych,— o koronach $\frac{1}{4}$ calowych, różowych, w rurce nieco-brzuchatych, a w kraju gwiazdkowatym nierówno-5—7łateczkowych, na zewnątrz zrzadka włoskowatych, nieco-krótszych od szyjki i pręcików z główkami równowązkami i drżącami; owocach z 3 guzików przewrotnie-sercowatych, ściśnionych i włosistych; a nasionach okrągławo-sercowatych i cisawych.— Pospolita około Villa Rica w Brazylii; kwitnie ku jesieni:— oraz z

GAT. 3. *D. wymiotowěj* (*R. emetica* MART.), może mylnie brańej za poprzedzającą: bo należycie dającėj się odróżnić— kłębem z początku białawym a później szarawo-cisym, prawie-gładkim, z korą trudno oddzielającą się; łodygą zaledwie piądziową, zrzadka odstającowłosą; liśćmi niewielu, brzegiem nieco-gęściej choć podobnieź włosistymi, a po pod główką 4ma sercowatymi; kwiatai różowymi ciemniej prążkowanymi w gardzieli, z 6łateczkową koroną w końcach omszoną; owocami zaś białowłosymi:— zwykłej koło Rio-Janeiro, Minas-Geraes i Śgo. Pawła w Brazylii; kwitnącej prawie cały rok i nadzwyczaj w miejscu cenioněj z własności korzenia.

RODZAJ 1048. *Guzica* (*Cephalanthus* LIN.).— Kielich rurką przewrotnie-ostrosłupowatą zrosły z jajnikiem; z krajem kątowatym, 4—5-zębny.

Korona cieniuchna, rurkowata; o łateczkach 4—5wrębnego kraju wzniesionych. Pręcików 4, osadzonych w górze rurki korony, prawie ukrytych; z nitkami nitczkowatemi; a główkami wzniesionemi i sercowatemi. Jajnik 2—4komorowy; komory 1zależkowe; załączki uwieszone w szczycie komory, wywrócone; szyjka pojedyncza, długo wystająca; zamię główkowane. Owoc skórzasty, przewrotnie-ostrosłupowy, uwieńczony krajem kielicha, 2—4komorowy, rozpadający się od podstawy w— 2 lub 4 guziki niepekające i nasionowe, z których w owocu 4guzikowym zwykle 2 czcze. Nasiona podłużnie-4ścienne, z przypęciem nabrzętkiem, wywrócone. Zarodek prostoległy, w osi białka prawie-chrzęstkowatego; o listniach podłużnie-listkowatych; a rostkum górny.

GAT. 1. *G. zachodnia* (*C. occidentalis* LIN.), także zwana *Drzewem guzikowem*.— Krzew 10' dorastający, nieco-gałęzisty, z korą ciwą żółtawo plamistą; z liśmim naprzeciwległymi albo troistymi, krótkoogonkowymi, szeroko-eliptycznymi, długo - kończystymi, w podstawie zwężonymi, już z obu stron nagimi, już spodem na nerwach i na ogonku omszonymi,— o przylistkach całkiem wolnych lub nieco zrosłych z sobą; z kwiatkami w główkach końcowych i wierzchołkowo-kątowych długoszypułkowych, zazwyczaj w trójce lub piątce,— o koronach białawo-żółtych, o 5 łateczkach wzniesionych,— pręcikach całkiem ukrytych, bardzo krótkich,— a szyjce 2 razy dłuższej od korony.— Porasta bagna w Ameryce północnej, od Kanady do Florydy; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Kora zadawaną bywa w miejscu na poty w małych dawkach, w większych na przeczyszczenie i przeciw zimnicom.

PLEMIĘ 3.

Wstrząskowe (Psychotrieae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, różnie ułożone, lecz najczęściej w główkach z okrywami, a zawsze wolne. Korony rurkowate, w przedkwitnieniu łuszcynowato złożone łatkami. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe. Owoc jagodowaty, 2komorowy, 2pesteczkowy, z pesteczkami kostnymi lub skorupkowatymi i 1nasionowemi; rzadziej przez zronienie 1komorowy i 1pesteczkowy. Nasiona w grzbiecie wypukłe, płaskie z przodu, z rowkiem podłużnym przez środek; rzadko zaś przyplaszczone. Białko rogowate.— *Drzewa lub też krzewy, rzadko zioła; z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi, parzystymi, zrosłymi z sobą albo wolnymi.*

RODZAJ 1049. *Naziemka* (*Geophila* DON.).

— Kielicha rurka przewrotnie-jajowata zrosła, z jajnikiem; z krajem o 5 łateczkach równowązkich, roztwartych. Korona rurkowata, w gardzieli włosista; w kraju z 5 łateczkami jajowatymi, nieco poodginanymi. Pręcików 5, osadzonych poniżej gardzieli w rurce korony, ukrytych w niej; z nitkami prawie żadnymi; z główkami równowązkami, wzniesionymi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem szczytowym, przyplaszczonym; komory 1zależkowe; zależki wywrócone, podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Jagoda jajowa, żeberkowana, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa; o komorach 1nasionowych. Nasiona wzniesione.

GAT. 1. *N. nerkolistna* (*G. reniformis* CHAMIS.).— Ziółko trwałe; o łodydze zaledwie-3całowej, pojedynczej, wydającej rozłogi również długie, a na ich końcach nowe roślinki; o liściach 4, nerkowatych, czasem z

krótkim koniuszkiem, nieco szerszych niż długich ($\frac{3}{4}$ " i 1"), z łatami podstawowemi odstającemi, — dólnych na długich i ku górze szorstkich ogonkach, a wyższych krócej-ogonkowych; o kwiatkach drobnych, białych, 3przysadeczkowych, na szypułkach końcowych i 6kwiatkowych krótszych od liści, — o kielichu głęboko-5szczepnym, z najniższą łateczką mniejszą od reszty, — rurce korony 2 razy dłuższej od kraju; o jagódkach czerwonych wewnątrz i zewnątrz; nasionach białawo-żółtych. — Dość zwykła po miejscach wilgotnych i cienistych, w Ameryce południowej i Indyach zachodnich; kwitnie od kwietnia do czerwca. — Zadawaną bywa na wymioty i wbiegunkach. — (*Psychotria herbacea* LIN.).

RODZAJ 1050. **Wymiotnica** (*Cephaelis*, SWARTZ). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem króciuchnym, 4—5zębnym. Korona léjkowata, w gardzieli naga lub też kosmata; z krajem o 4—5 łateczkach króciuchnych i tępych. Pręcików 4—5, osadzonych w górze rurki korony i zamkniętych; z nitkami króciuchnymi; z główkami równowązkami i naleglemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem w szczycie przyplaszonym; komory 1zależkowe; zależki wywrócone i podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka pojedyncza, zamknięta albo wystająca; zamię wrębne. Jagoda przewrotnie-jajowo podłużna, soczysta lub suchawa, uwieńczona szczątkiem kielicha; z 2 pesteczkami kostnymi, żeberkowanymi, 1nasionowymi. Nasiona wzniesione. Zarodek prostoległy, w osi białka rogowatego; o listniach listkowatych; rostkowi dólnym.

GAT. 1. *W. prawdziwa* (C. *Ipecacuanha* WILLD). — Podkrzew, którego łodyga na 3' długa, pojedyncza

zazwyczaj, często całkiem w ziemi ukryta swym odziumkiem zdrzewiałym, niewyraźnie-4ścienna, dołem naga a spodem szorstko-omszona, podnosząca się wierzchołkami niewielu swych często płonnych gałęzi, prawie w całej swjej długości leżąca i czołgająca się oraz korzeniąca,— wypuszcza z dółnej swjej powierzchni liczne rozrzucone— korzenie włókniste, grubsze od pióra, czasem gałczyste, coraz głębiej coraz więcéj pozaciskane paciorkowato i rozmaicie pokrzywione, na zewnątrz cisawe a białawe wewnątrz, z grubą korą a cieniuchną treścią drzewną. Liście ma w 2 lub 4 parach, naprzeciwległe, poziomo-odstające, eliptyczne, z obu końców zwężone, (4" i 1 1/2"), tępe lub kończyste, z wierzchu szorstkawe i ciemno-zielone a spodem bledsze i omszone, ku podstawie przechodzące w 1/2 calowy, półobły i ryńienkowaty ogonek; przylistki międzyogonkowe i łączące z sobą ogonki, małe, wzniesiono-przytulone, błoniaste, rozszczépane w 4 albo 6 szczeci, odpadające późniéj od liści. Na szypułkach końcowych, pojedynczych, 1 1/2 cala długich, obłych, omszonych, z początku wzniesionych a późniéj zwisłych— główki półkuliste, zbite, do 1/2" w średnicy, 8—12kwiatowe; o przysadkach 4 lub 6, zaledwie równych główkom, omszonych, nierównych,— a przysadeczkach ostro-lancetowatych, także omszonych; o kielichach maléúkich, białawych, również omszonych; koronach białych, zaledwie rozszerzonych ku górze, na zewnątrz i w gardzieli lekko omszonych, z odstającemi i poodginanemi cokolwiek łateczkami; pręcikach mało wystających; szyjce długości rurki. Jagoda jajowa, wielkości grochu, początkowo szkarłatna a późniéj fiołkowo-czarniawa, miękko-mięsista, uwieńczona kielichem; pesteczki blado plowo-szare.— Dawniéj nadzwyczaj po-

spolita, dziś już zaledwie jeszcze w pierwoborach brazylijskich znachodzi się w stanie dzikim; kwitnie od listopada do marca. — Z niej to korzeń, stanowi *Ipekakuanę prawdziwą, pierścionkową, szarą* czyli *cisq* — *Ipecacuanha vera, annulata, grisea v. fusca*, tyle słynny i ważny, a od wieku przeszło utrzymujący się w użyciu jako najlepszy w swoim rodzaju, bo zawierający z młodu $\frac{14}{100}$ a później $\frac{16}{100}$ *emetyny*. Oprócz najpewniejszego skutku wymiot w większych dawkach a czasem i przeczyszczania, w różnych pomniejszych lub w połączeniu z innymi środkami rozmaicie działać może, a głównie — pobudzająco na układ zwojowy i wszelkie narządza zależne od niego pośrednio lub bezpośrednio, przeciwkurczowo, pobudzająco poty, wstrzymująco zbyt czynny ruch robaczkowy kiszki w biegunkach, czerwonych, cholerze, zimnicach i tylu innych; słowem stanowi ona lek, który w ręku roztrzonego i umiejętnego lekarza, niemal wszechlekiem nazwać można. — (*Ipecacuanha officinalis* ARUD.).

Dużo podléjszój i mniej skutecznej *ipekakuany*, dostarcza jeszcze

GAT. 2. *W. mszysta* (*C. muscosa* Sw.): drzewko 15stopowe — z gałęziami oblemi, widlastodzielnymi i różgowatymi — zawsze gęsto okryte mechami i porostami, zresztą całe nagie; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-lancetowatymi, zwężonymi w obu końcach, do 4" długimi, — o przylistkach cisawych, pochwiastych, z obu stron 2zębnych; z główkami małymi, końcowymi, prawie-bezszyplkowymi, okrągłymi, — o przysadkach licznych, wklęsłych i podłużnych; z kwiatkami drobnymi, białawymi, — o przysadeczkach szerokich, wklęsłych, ząbeczkowanych i zielonych; z jagodą kulistawą, modrą: — porastająca wybrzeża rzek, w górskich lasach na Kubie i Martynice: — (*Morinda muscosa*. Jacq.): — oraz

GAT. 3. *W. karmazynowa* (*C. punicea* VAHL.); krzew całkiem nagi— o gałęziach obłych i szkarłatnych; liściach eliptycznie-lance-
towatych, kończystych, do 5" długich, spodem drobno a żółto żyłko-
wanych, ku podstawie zwężonych, na ogonku 1całowym w podsta-
wie ze strzępkami ginącymi z czasem, — z przylistkami rurkowato-
pochwiastymi, krótkimi, tępymi i całkimi; główkach końcowych, wiel-
kości orzecha włoskiego, na szypułkach tęgich, 4całowych, rowko-
wanych i szkarłatnych,— z przysadkami 2ma, wielkimi, szkarłatnymi,
zrosłymi jakby w okrywę zaledwie żylastą i dłuższą od kwiatków;
a jagodach zeschniętych, podłużnych:— rosnąca na Jamaice.— (*Ta-
pogomea punicea*. POIR.).

RODZAJ 1051. *Wyczystka* (*Palicourea* AUBL.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z
krajem o 5 nierównych ząbkach. Korona rurkowata,
prawie-obła, w podstawie garbata albo skrzywiona, a
wewnątrz poniżej środka brodata; o kraju 5 łatkach kró-
ciuchnych i wzniesionych. Pręcików 5, osadzonych w
rurce, ukrytych lub wystających; z nitkami niteczko-
watemi; a główkami równowążkami, naległemi. Jajnik
2komorowy, z krążkiem mięsistym i miseczkowatym w
wierzchołku; z komorami 1załążkowemi; z załążkami wy-
wróconymi i podnoszącymi się z podstawy przegrody;
z szyjką pojedynczą; ze znamieniem wrębném. Jagoda
mięsista, żeberkowana; o 2 pesteczkach 5żeberkowych,
w grzbiecie wypukłych a z przodu płaskich, 1nasiono-
wych. Nasiona wzniesione, postaci wnętrza komory. Za-
rodek prostoległy, w podstawie białka rogowatego; o
listniach prawie-listkowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *W. wspaniała* (*P. speciosa* H. et B.).—
Krzew, z gałęziami naprzeciwległemi lub potrójnemi,
oblami i nagiemi; z liśćmi naprzeciwległymi lub potrój-
nymi, podłużnymi, kończystymi, (8" i 2"), w podstawie
zastrzonymi, błoniastymi, siatkowato żyłkowanymi

szorstkawymi i lśnącymi, na ogonkach $\frac{1}{8}$ calowych i nagich, — o przylistkach nagich, różnie pospajanych; z kwiatkami w wiechach szypulkowych, końcowych, do 3" długich, — z odnogami rozrzuconemi, kątowatemi i omszonymi szorstkawo, równie jak i kielichy, — o przy-sadkach malénkich, szydełkowatych, — a koronach gar-batych, na $\frac{1}{2}$ " długich. — Pospolita w Kolumbii i Gra-nadzie. — Ma nadzwyczajną wziętość pomiędzy krajow-cami, jako środek mocno działający na nerki i skórę, którym powszechnie leczą cierpienia kiłowe i puchliny.

GAT. 2. *W. Margrawa* lub *szczurza* (P. Margravii ST. HIL.). Krzew — z gałęziami 4ściennemi; z liśćmi podługnymi i kończyścymi; z kwiatami rurkowatymi, bardzo krótko-ząbeczkowymi, zewnątrz pra-wie-pomarańczowemi a wewnątrz szkarłatnymi, na szypulkach pą-sowych tworzących podbaldaszkę: — zwykła po porębach w Brazylii: — sławną jest jako trucizna na szczury, z tąd nazwana *Erva do rato*, w którym to celu używają jęj jagód. — (Psychotria Maro-gravii. SPR.).

RODZAJ 1052. ***Wstrząska* (Psychotria LIN.)**. — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z kra-jem krótkim, prawie-całkim, lub też 5ząbkowym albo 5łateczkowym. Korona léjkowato-rurkowata; z rurką o-błą i równą w podstawie; z gardzielą nagą albo broda-tą; z kraju 5- a rzadko 4-wrębnego — łateczkami roztwar-temi albolé téż podginanemi, w przedkwitnieniu złożo-nemi łuszczynowato. Pręcików 4—5, osadzonych w rur-ce, zamkniętych lub rzadko kiedy prawie wystających; o nitkach króciuchnych, nitkowatych; a główkach na-ległych i równowązkich. Jajnik 2komorowy, z krążkiem w szczycie mięsistym i miseczkowatym; z komorami 1-zalążkowemi; z zalążkami wywróconymi, podnoszącymi się z podstawy przegrody; z szyjką pojedynczą; a zna-mieniem wrębném. Jagoda mięsista, uwieńczona krajem

kielicha, żeberkowana albo gładka; o 2 pestkach żeberkowanych w grzbiecie wypukłym a z przodu płaskich, 1nasionowych. Nasiona wzniesione, postaci komory. Zarodek prostoległy, w osi białka chrząstkowatego; listnie lancetowate i listkowate;rostek dółny.

GAT. 1. *W. pasożytna* (*P. parasitica* SW.).— Krzew cały nagi: którego— łodyga pnąco-korzeniąca się, z gałęziami oblemi, w końcu 4ściennymi, wiszącymi i prawie-bezgałązkowemi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, jajowatymi, kończystymi, do 1" długimi, prawie-mięsistymi, bezżyłkowymi, jasno-zielonymi i bledszymi spodem, — o przylistkach małych, błoniastych, obejmujących łodygę, uciętych i trwałych; o podbaldaszkach wzniesionych, długości liści, końcowych i kątowych, z szypułkami czerwonawemi, naprzeciwlegle odstająco rozgałęzionemi w szypułeczki 3dzielne; kwiatkach drobnych, białych,— o kielichu ubarwionym i 5ząbeczkowym,— koronie omszonej w gardzieli, a w kraju z łateczkami cokolwiek odstającymi, — pręcikach i słupkach zamkniętych,— znamieniu prawie-głoweczkowatém i 2łateczkowém; o jagodzie kulistój, uciętój, szkarłatnej.— Porasta jako niby-pasożyt stare pnie, w pierwoborach górskich Indyi zachodnich. — Korzeń jój zbierany bywa i używany jako ipekakuana.

GAT. 2. *W. drobnokwiatowa* (*P. parviflora* WILLD.).— Drzewko 12stopowe, do 10" w średnicy, z korą czerwonawą a białém drzewem; z liśćmi naprzeciwległymi, eliptycznymi, równolegle-nerwowymi, (14" i 6"), — o przylistkach jajowatych, kończystych i odpadających; z wiechą końcową, wzniesioną; z drobnymi kwiatkami białymi; a jagodkami drobnymi, jajowemi i czerwonemi: — rosnąca po wilgotnych lasach w Gujanie: — dostarcza kory używanój powszechnie tamże, do barwienia płótna na czerwono.— (*Simira tinctoria* AUBL.).

Kilka zaś innych gatunków, jak:

GAT. 3. *W. błotna* (*P. uliginosa* Sw.);

GAT. 4. *W. obrzeżona* (*P. marginata* Sw.);

GAT. 5. *W. wielka* (*P. laxa* Sw.);

GAT. 6. *W. ramieniasta* (*P. brachiata* Sw.);

GAT. 7. *W. nerwista* (*P. nervosa* Sw.);

GAT. 8. *W. omszona* (*P. pubescens* Sw.) i w. i:— próbowano w Indyach zachodnich używać za *kawę*; z kąd skutki pokazały się zadawalniające.

RODZAJ 1053. *Zrzutnik* (**Ronabea** AUBL.).

— Kielich rurką swą króciuchną i jajkową, zrosły z jajnikiem; o kraju malutkim, 5zębnym, a w owocu prawie niknącym. Korony lęjkowatej— rurka obła, gardziel nagi, a kraju 5wrębnego lateczki roztwarte. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki i zamkniętych w nią; z nitkami króciuchnymi, niteczkowatemi; a główkami podłużnymi i nieco-wzniesionemi. Jajnik 2komorowy; szyjka pojedyncza; znamię 2blaszeczkowe. Jagoda jajo-wa, pępkowa, gładka; z pesteczkami 2, w grzbiecie wypukłemi a płaskimi z przodu, gładkimi i 1nasionowemi.

GAT. 1. *Z. właściwy* czyli *wymiotowy* (*R. emetica* RICH.).— Podkrzew: którego— korzeń grubości palca małego zapuszcza się w ziemię pionowo, przez nierówne zaciśnienia paciorkowaty, z wierzchu z grubą korą szarawo-żółtą lub cisawą w podłuż kresowaną, a wewnątrz biały; łodyga do $1\frac{1}{2}$ ' wzniesiona, pojedyncza, obła, pokryta— włosami przylegającymi, miękkimi, tworzącymi z czasem cisawą pilśń; liście naprzeciwległe, w rynienkowate ogonki pozwężane, lancetowato-eliptyczne, ($3\frac{1}{2}$ " i 4"), z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze i omszone, z wickiem zaś nagie i tylko brzegiem rzęsowane,— o przylistkach pojedynczych między

liśćmi, bardzo krótkich, jajowato-kończystych, nieco włosistych i odpadających; podbaldaszek końcowy, pojedynczy, na szypułce 2całowej omszonej, o 5—7 króciuchnych szypułeczkach kwiatkowych,— z przysadkami na rozwidleniach naprzeciwległymi, szydelkowatymi; kwiatki drobne, białe,— o kielichu miękkowłosym, z łateczkami poodginanemi, zaostrozonymi,— koronach z rurką dłuższą od kielicha, gardzielą nieco-brodatą, a łateczkami ostremi,— pręcikach zamkniętych,— szyjce długości rurki korony,— znamieniem prawie-główcezkowato 2łateczkowem; jagoda kulistawo-jajowa, modra, uwieńczona kielichem; a nasiona wązko-cliptyczne, w szczycie z 5 schodzącymi się roweczkami.— Częsty po lasach cienistych Ameryki południowej, po nad Magdalenką; kwitnie w maju.— Dostarcza korzenia *Ipeka-kuany czarnej* lub *prążkowanej*— *Ipecacuanha nigra* v. *striata*, drugiej z kolei co do dobroci, bo zawierającej $\frac{2}{100}$ *emetyny*, a zbliżonej we własnościach więcej do białej niż do szarej.— (*Psychotria emetica* LIN.).

RODZAJ 1054. *Ogoniatka* (*Antherura* LOUR.). — Kielich zrosły rurką z jajnikiem, w kraju krótko- i ostro-5ząbkowy. Korona kółkowa, 5dzielna w łateczki ostre. Pręcików 5, osadzonych na koronie; nitki króciuchne; główki strzałkowate, wybiegłe w szczycie w długie dzióbek odgięty. Jajnik 2komorowy; szyjka szydelkowata, dłuższa od korony; znamię pojedyncze. Jagoda korowata, 10roweczkowata, jajowo-kulistawa, o 2 pesteczkach 1nasionowych. Nasiona

GAT. 1. *O. czerwona* (*A. rubra* LOUR.).— Drzewko zaledwie 6' dorastające, całkiem nagie: z gałęziami rozpiérzchłemi, czerwonawemi; z liśćmi krótkoogonko-

wymi, naprzeciwległymi, jajowato-lancotowatymi, (3" i 1"), lśnącymi; z wiéchami końcowemi, wzniesionemi, wietkami; z kwiatkami drobnymi, białymi, — o pręcikach czerwonych, — szyjce dłuższéj od korony; z jagodą mniejszą od pieprzu, cisawo-czerwoną. — Pospolita na Molukkach i w Kochinchinie. — Tameczni używają ziela, jako pobudzająco-rozpędzającego zewnątrznie, do płókania ust w bólu zębów; zkađ wynikłe mocne ślinienie, sprawia ulgę. — (*Psychotria rubra* POIR.).

RODZAJ 1055. **Kawa** (*Coffea* LIN.). — Kielich rurką swą jajową, kulistą lub wartolkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, 4—5ząbeczkowym. Korona lójkowato-rurkowata; z łatkami kraju rozwartego i 4—5dzielnego, podługowatemi i skręconemi w przedlistnieniu. Pręcików 4—5, osadzonych w końcu lub w połowie rurki korony, wystających albo zamkniętych; z nitkami niteczkowatemi; z główkami podłużnemi i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem miedniczkowatym lub słojeckowatym w szczycie; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne, przyczépione do przegrody; szyjka pojedyncza; znamię 2dzielne w łateczki odwinięte, rzadziéj spojone. Jogoda pępiasta, uwieńczona krajem kielicha albo nie; o 2 pestkach pergaminowato-błoniastych, w grzbiecie wypukłym gładkich, a z przodu płaskich i wyżłobionych w rowek, 1nasionowych. Nasiona postaci jamy komory, w grzbiecie wypukłe a z przodu wwinięte brzegami. Zarodek wzniesiony, w podstawie grzbietu białka rogowatego; z listniami listkowatymi, sercowatymi lub téż podłużnymi; a rostkiem dólnym.

GAT. 1. *K. arabska* (*C. arabica* LIN.). — Drzewo od 15—30' wysokie, wysmukłe; z korą szarawo-cisą,

popękana; z gałęziami licznymi, naprzeciwległymi i krzyżowemi, prawie rozsochato rozpostartymi, nagimi i gładkimi, z których najwyższe prawie-zwisłe. Liście ma krzyżowo naprzeciwległe, krótkoogonkowe, podłużnie-eliptyczne, tępawo-kończyste, z obu końców zwężone, (6" i 2"), często lekko-faliste, gładkie, nagie, nieco-skórzaste, z wierzchu ciemno-zielone i lśnące, a spodem blado-ćme i z gruczołkami zakłętymi w kątach roznerwień. Kwiatki poskupiane od 3—7 w kątach liści, prawie bez szypuleczek— jakby w okrąg, białe, woni dzielżaminowej; kielichy małe, z 5 ząbkami kraju w czasie owocowania prawie-niknącymi; korona lejkwata, 1" lub nieco-dłuższa, o rurce zaledwie rozszerzonej ku górze, a łateczkach ostro-lancetowatych; pręciki osadzone w gardzieli, krótsze od korony ale i tak wystające z rurki,— o główkach równowązkich i dłuższych od nitki; szyjka równa koronie, rozszczepiana prawie do połowy— w 2 znamiona szydelkowate i odstające. Jagody jajowe, na $\frac{3}{4}$ " długie, ciemno-czerwone, pięciaste. Nasiona jajowe, wypukłe w grzbiecie, a płaskie i wyżłobione z przodu, w różnych odmianach i przejściach barwy żółtawej i zielonawej a nawet modrawo-szarawej, zamknięte w nasienniku pergaminowatym żółtawym, a powstałe ze— skórki cieniuchnej i bardzo pomarszczonej, obejmującej jądro białka rogowatego.— Ojczyzną jej pierwotną jest Arabia i Etyopia, a przybraną— obie Indye, Ameryka południowa i prawie cała reszta Afryki; gdzie z nadzwyczajnym staraniem uprawiają ją; kwitnie prawie przez cały rok.— Jako lék, używanemi bywają jeszcze i dziś gdzie niegdzie od lekarzów— surowe przeciw zimnicom i dnie,— a palone czyli raczej prażone, po domach także w zimnicach i

niestrawności nasiona *Kawy* — semina *Coffeae*, skutkujące zawartą w nich w znacznej ilości *koffeina*. Gdyby nie nawyknienie do tego rodzaju bodźca przez zbyt częste używanie kawy jako napoju, skutki lekarskie okazałyby się zapewne dużo wydatniejszymi; ale istne nadużywanie jej, może ją tylko uczynić przydatną w klasie ludzi uboższych, — czyli nie żyjących cywilizacyjnie: i rzeczywiście, u wieśniaków sprawia ona często widoczne skutki. Jak dalece zaś przez nadużycie może się stać szkodliwą, dowód najlepszy w drzeniu i trzęsieniu się rąk i innych członków, tak często w skutek tego pojawiających się. Jeden tylko pozostał wypadek pewnego zastosowania tak zwanej kawy czarnej mocnej, to jest w otruciach opium, a nawet i innymi odurzającymi truciznami. — W kupiectwie, rozróżniają różne gatunki kawy; i tak: pierwsze miejsce zajmuje *Mokka*, drobna, ciemno-brudno-żółta, od swój ojczyzny tak zwana, która do Europy nie dochodzi; a pod jej mianem sprzedawaną bywa wybierana jawańska, z ziarn do niej podobna: po niej idzie *Borbon*, większa, podłużna i biaława, z wyspy tego nazwiska: a dopiéro jako zwykły płód handlowy zielonawe, modrawe i szarawe, znacznie większe odmiany z Martyniki, Jamaiki, Haiti, Gujany, Brazylii, Indyi zachodnich i t. d.

W wielu z krajów między- i przy-zwrotnikowych, z rosnących tamże dziko i od nich ponazywanych gatunków, celem uniknięcia kosztów przewozu często za wysokich, używanemi bywają tylko w miejscu nasiona jako *kawa*; jako to: z

GAT. 2. *K. zanguebarskiej* (*C. Zanguebariae* LOUR.) tamże;

GAT. 3. *K. bengalskiej* (*C. benghalensis* ROXB.) tamże;

GAT. 4. *K. mozambickiej* (*C. mozambica* DEC.) tamże;

GAT. 5. *K. groniastej* (*C. racemosa* R. et P.) w Peru i w. i.:— wszystkie cechami mało co różne od *arabskiej*.

Równie używaną także bywa w miejscu i

GAT. 6. *K. maurycyka* (*C. mauritiana* LAM.): drzewo z liśćmi jajowato-zaostrzonymi i siatkowato-żyłkowanymi; kwiatkami pojedynczymi w kątach liści; a jagodami przewrotnie-gruszczkowatymi;— rosnąca na wyspie Śgo Maurycego;— której ziarna nudnogorzkie i często wzbudzające wymioty, zowią *kawą Marron*— *Caffé Marron*.

RODZAJ 1056. **Jajnik** (**Saprosma** BLUM.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem trwałym, małym, 4ząbkowym. Korona 4dzielna, szorstka. Pręcików 4, osadzonych w jej gardzieli, z krótkimi nitkami. Jajnik 1komorowy; ze znamieniem wrębnem. Jagoda jajowa, gładka, pępiasta, uwieńczona kielichem, 1komorowa i 1nasionowa. Zarodek w białku mięsistym, prosty.

GAT. 1. *Ł. drzewny* (*S. arboreum* BLUM.).— Drzewo, jeszcze dotąd nie opisane należycie; o liściach naprzeciwległych, ogonkowych, podłużnie-eliptycznych, z obu końców zwężonych; kwiatach skupionych, końcowych a czasem i kątowych, bezszypułkowych; a jagodach jajowych i cuchnących.— Odkryto go w lasach górzystych Jawy; gdzie sprzedawanem bywa po targach miejscowych a od woni podobnej do wyrzutów ludzkich zyskało nazwisko *drzewa śmierdzącego*— *lignum foetidum*; pod którym używanem bywa, jako posiadające skutki korzeni kozłkowych i stroju bobrowego, w morzyskach, wzdęciach, we wszelkich cierpieniach kurczowych zwłaszcza macicznych, histeryi i hipochondryi.

RODZAJ 1057. **Siwokrzyn** (**Pavetta** LIN.).

— Kielich rurką wartolkowatą zrosły z jajnikiem; z

krajem krótkim, 4—5zębnym. Korona tacowata; o rurce cieniutkiej i czasem rozszerzonej górą; gardzieli nagięj albo brodatęj; kraju zaś 4—5dzielnego łatkami krótszemi od rurki, nierównymi i rozwartymi, w przedkwitnieniu ponasuwanemi. Główek 4—5, prawie-beznitkowych, równowążkich, najczęściej wystających. Jajnik 2—3komorowy, z krążkiem mięsistym w szczycie; komory 1zależkowe; załączki dwuwrotne, uczępione tarczowato w środku przegrody; szyjka daleko wystająca; znamię całkie, maczużkowate. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha; o 2 i 3— lub czasem przez zrońnienie o 1ęj pesteczce, pergaminowatej, w grzbiecie wypukłej gładkich, a na płaskim przodzie wyżłobionęj w podłuż, 1nasionowęj. Nasiona postaci jam komor, ze znaczkim przodkowym. Zarodek prostolegle-skrzywiony, tuż pod grzbieciem w białku chrząstkowatęm; o listniach listkowatych; a rostkę dółnym.

GAT. 1. *S. indyjski* (*P. indica* LIN.).— Krzew 4stopowy, z korą szarą, a gałęziami podnoszącemi się; w którym— liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe, podłużnie-eliptyczne, z obu końców zastrzone, (6" i 2"), odstające, nagie, z więrzchu lśnąco-zielone a spodem ćme,— o przylistkach szerokich, prawie-zrosłych, zastrzonych; podbaldaszkę końcowę, więchowato-ramienisto gałęziste, wielkie, całe wraz z szypuleczkami obłe i nagie,— z przysadkami lancetowatymi nader ostrymi; kwiaty białe, miłęj woni, mnogie,— o kielichu kończystym,— korony rurce $\frac{1}{2}$ " dłuęięj, a lateczkach gwiazdkowatych także ostrych lecz o pół krótszych od rurki,— główkach białych, rozłożystych i krótszych niż korona,— słupku zaś na 1" długim; o jagodzie wielkości grochu, kulistawo-jajowęj, zielonawo-cisęj, lśnącęj,— z śródowno-

enią wodnistą, kwaskowatą i zieloną; nasionach białych, kulistawych.— Rośnie częsty po zaroślach, w Indyach wschodnich; kwitnie od września do listopada.— Korzeń jego białawy, gorzki i wonny, poczytują za wyborny lek żołądkowy, zadając go— w różnych cierpieniach z osłabienia dróg trawienia, w zastoinach, morzyskach i t. p.; również w puchlinach, jako mocno pędzący mocz: liśćmi zaś wonnymi i kwaskowatymi, leczą zewnętrznie krwawnice i różne choroby skórne.— (Ixora Pavetta ROXB.).

RODZAJ 1058. *Zamrocznia* (Ixora LIN.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem. Korona tacowata; z rurką cienką i obłą; z gardzielą nagą lub też brodatą; z łatkami kraju 4—5dzielnego krótszemi od rurki, w przedkwitnieniu zakręconemi, a później roztwartemi. Pręcików 4--5, osadzonych w gardzieli, nieco wystających; o nitkach króciuchnych albo prawie-żadnych; a główkach podłużnych i wzniesionych. Jajnik 2komorowy, z krążkiem górnym, mięsistym; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne, uczépione w środku przegrody; szyjka pojedyncza, zaledwie wystająca; znamię wrębne w 2 łateczki roztwarte lub też popodwijane. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha; o 2 pesteczkach pergaminowatych, gładkich w wypukłym grzbiecie a z przodu wklęsłych, 1nasionowych. Nasiona postaci komor, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek prostoległe-łękowaty, tuż pod grzbietem, w białku chrząstkowatém; z listniami listkowatymi; a rostkiem dólnym.

GAT. 1. *Z. wielkokwiatowa* (I. grandiflora KER.).— Krzew do 4' wysoki, o wielu gałęziach wzniesionych; z pniem prawie-niknącym; z korą gałęzi ciłą i ostrą, a

gałązek nagą i zieloną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, podłużnie-sercowatymi, (4" i 1 1/2"), zaostrozonymi, obtężniami, z ubu stron nagimi, lśnącymi z wierzchu,— o przylistkach obrączkowatych, uciętych lecz sztydłowato-kończystych; z podbaldaszką wielką, 3dzielny, okółkowato rozpostartym,— o przysadkach krótkich, tęgich, zaostzonych; z kwiatami ciemnoszkarłatnymi, na 2" długimi, licznymi,— o kielicha ząbkach ostrych, w owocu schodzących się ostrokrężnie; z jagodami wielkości trześni, czerwonymi, soczystymi, lśnąciami.— Często od Indyi wschodnich aż do Chin i na Cejlonie; kwitnie prawie ciągle.— Korzeniem leczą zimnicę i krwioplucie, a zewnętrznie wiele chorób skórnych i ból zębów; korą liśćmi i kwiatami przekrwistość: owoce zaś jadają, które przy tém mają pędzić mocz.— (I. coccinea LIN.).

RODZAJ 1059. *Śniegówka* (*Chiococca* P. BRWN.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; kraj o 5 ząbkach ostrych, trwałe. Korona lejkowata; z rurką przewrotnie-ostrokrężną; z gardzielą nagą; a łatkach kraju 5wrębnego rozwartych. Pręcików 5, osadzonych w głębi rurki i ukrytych w niej; nitki brodate; główki równowazkie i wzniesione. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym, szczytowym; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i uwieszone u szczytu komory; szyjka pojedyncza; znamię maczugowate, całkie lub niewyraźnie-2łateczkowe. Jagoda prawie-mosznowatościśniona, uwieńczona ząbkami kielicha; z 2 pesteczkami pergaminowatymi, ściśnionymi, 1nasionowemi. Nasiona wywrócone, postaci komory. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z rostkiem górnym.

GAT. 1. *Ś. groniasta* (C. racemosa JACQ.).— Krzew 8stopowy; z korzeniem nieco ukośnym, grubości palca, cisawym, kręto-gałęzistym; z łodygą czasem drzewkowatą; z mnóstwem gałęzi naprzeciwnych i rozsochatych; z korą szarą i gładką, a na młodych pędach lśnącą i zicloną. Liście ma naprzeciwnie, krótkoogonkowe, jajowato-eliptyczne lub obdłużne, z obu końców zaostrome, (2" i 1"), różnie-kończyste w wierzchołku, jasnozielone, gładkie i nagie; przylistki małe, dolegające, z szerokiej podstawy długo- i ostro-kończyste. Grona poziomo-odstające, kątowno-naprzeciwnie, krótsze od liści, jednostronne, 5—12kwiatkowe, nagie; z kwiatkami krótkoszypułeczkowymi, na dół pozwracanymi, biało-żółtawymi, na $\frac{1}{4}$ " długimi, wonnymi,— o przysadeczkach pojedynczych i równoważko-lancetowatych,— o kielichu prawie-dzwonkowatym, ząbkami krótszymi od korony wzniesionym,— o łateczkach korony odstających lub czasem odgiętych,— z łateczkami znamienia wraz złożonemi. Jagoda mała, kulistawa, ściśniona, śnieżno-biała, (z kąd we wszystkich językach i nazwa rodzajowa), z samym tylko wieńczykiem kielichowym zielonym,— z środowocnią suchą i gębczastą. Nasiona jajkowe, ściśnione.— Porasta wzgórze lesiste w Indyach zachodnich, w Meksyku i Florydzie; kwitnie od grudnia do lutego.— Od niezbyt dawnego czasu wszedł w używanie *korzeń Śniegówki*— radix Caincae, Cainanac, Kainka, Kainana, jako lek mocno-przeczyszczający lecz z mocnemi dolegliwościami, oraz silnie pędzący mocz i popędzający czyszczenia miesięczne: co wszystko, jak się zdaje, sprawia znaczna ilość zawartej w nim *emetyny* i *kwasu kainkowego*.

Tęgoż samego i podobnie używanego korzenia, dostarcza prócz tego

GAT. 2. *Ś. wiéchowata* (*C. paniculata* HORFMG.):— prawie podkrzew; z korzeniem jak w poprzedzających; z łodygami licznymi, tylko w odziomku szarym drzewiastymi, różgowato na 10' wzniesionymi lnb wietkami, a dalej zielnymi i podobnemiż niewielu gałęziami; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-zaostrozonymi, w podstawie szeroko-klinowatymi, (4" i 2"), nagimi,— o przylistkach krótkich ale bardzo szerokich, z końcem krótkim a sztydłowatym, przylegających; z więchą pojedynczą, rozsochato-rozgałęzioną, równą liściom,— o szypułce dołem obłej, górą 4kątną i omszoną po krawędziach,— o 3 przysadkach lancetowatych w podstawie,— z szypułeczkami 1stronnymi, z początku poziomymi później zwisłymi, każda z przysadeczkami sztydłowatymi; z kwiatami?— o kielichach nagich, w kwiecie z łateczkami odstającymi a w owocu skupionymi; z jagodą białą do 1/3" w średnicy:— rosnąca w pierwoborach brazylijskich, koło Minas Geraes; kwitnąca w lutym i marcu:— sławna także w ojczyźnie z korzenia, leczącego ukąszenia od węża zwanego Caninana, skąd i nazwa przekręcona na Cainca.— (*C. anguifuga* MART.).

RODZAJ 1060. *Rozgłóg* (*Canthium* LIN.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, 4—5ząbkowym, trwałym. Korony rurka krótka, gardziel brodata, a kraju 4wrębnego łateczki roztwarte. Główek 4—5, prawie-beznitkowych, osadzonych w gardzieli korony. Jajnik 2komorowy; komory 1załążkowe; załążki dwuwrotne, uczipione w środku przegrody; szyjka pojedyncza; znamię całkie, grube, podłużnie-jajkowe lub czapeczkowate, a rzadko w końcu 2łateczkowe. Jogoda kulista lub też mosznowata, mięsista, uwieńczona ząbkami kielicha, albo przez ich zniknięcie pępiasta, gładka albo pomarszczona poprzecznie, 2- lub też przez zronienie 1-komorowa; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wywrócone i wgięte. Zarodek prostoległy, w białku tego-mięsistém, nieco łękowaty; rostek górny.

GAT. 1. *R. drobnokwiatowy* (*C. parviflorum* LAM.). — Krzew lub drzewko 20' dorastające, o gałęziach licznych, wszechstronnych, zarówno z pniem szarych i pokrytych— grubymi, poziomymi, na $1\frac{1}{4}$ " długimi cierniami,— a gałązkach nagich; liściach naprzeciwległych lub niekiedy dólnych potrójnych, krótkoogonkowych, różnie jajowatych, ($3''$ i $1\frac{1}{4}''$), kończystych, gładkich, nagich, z wierzchu ciemno- a spodem blado-zielonych, cienko-skórzastych, — z przylistkami pojedynczymi; gronach podbaldaszkowatych po pod cierniami kątowych, 9—15kwiatowych, o pół krótszych od liści; kwiatach drobnych, zielonawo-białych, przyjemnej woni,— z kielichami krótko-4ząbkowymi,— główkami 4, cisawo-czerwonawymi,— a słupkiem białym z zielonem znamieniem; jagodach jajowo-kulistawych, do $\frac{1}{2}''$ długich, nieco-ściśnionych, w szczycie pępiastych, modrawo-szkarłatnych, soczystych i smacznych.— Częsty w Indjach wschodnich; kwitnie tamże 2 razy do roku, a u nas w maju i czerwcu.— Młode pędy, liście, korzeń i kora, używanemi bywają w czerwonych przeciagłych; prócz tego korzeń, ma być przeciwczerwiowym lekiem. Owoce jadają; ciernie zaś mają ranić niebezpiecznie, a czasem i śmiertelnie?— (Webera tetrandra WILLD.).

GAT. 2. *R. Rheedego* (*C. Rheedii* DEC.).— Krzew 7stopowy, z licznymi gałęziami szaremi,— z cierniami tęgiemi, naprzeciwległymi, poziomymi i o pół krótszymi od liści; z liśćmi naprzeciwległymi i troistymi, prawie bez ogonków, eliptycznie-lancetowatymi, zaostrozonymi, ($2\frac{1}{2}''$ i $1''$), odstającymi lub poodginanymi, ogrubnionymi, skórzastymi, lśnącymi i ciemnozielonymi z wierzchu a spodem zielonawymi, całkiem nagimi,— o przylistkach pojedynczych z każdej strony; z podbaldaszkami kątowymi,

krótkoszypułkowymi, 3—7kwiatkowymi; z kwiatkami bezwonnymi, drobnymi, zielonawo-białawymi, — o kielichu 5zębnym, — koronie 5szczepnej, — główkach 5, — szyjce białowłosej dołem, — a znamieniu kulistém i żółtawém; z jagodami kulistemi, ściśnionemi, na $\frac{1}{2}$ " długimi, szeroko-pępiastemi, zielonemi i gorzkimi. — Rośnie w Malabarze; kwitnie ciągle. — Gorzkie jego liście zadają w grzybkach; a czerwony, gorzki i wonny korzeń, w cierpieniach niższego brzucha i wątroby. — (*Monetia diacantha* WILLD.).

PLEMIĘ 4.

Trzeszczkowe (Paederieae DEC.).

Kwiaty obupłciowe. Korony łatki w przedkwitnieniu zfałdowane. Jajnik 2komorowy; z komorami 1zależkowymi; z szyjką pojedynczą. Owoc niepekający, suchy lub mięsistawy, 2guzikowy; z kielichem łatwo oddzielającym się od niego; z guzikami ściśnionymi, często obrzeżonymi, 1nasionowymi i uwieszonymi u osi nitkowatej. Nasiona wzniesione; z białkiem mięsistém lub bez żadnego. — *Podkrzewy albo krzewy pnące; z liśćmi naprzeciwległymi, a przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1061. *Trzeszczka* (*Paederia* LIN.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem małym, 5—4zębnym i trwałym. Korona lęjkowata albo dzwonkowata, wewnątrz szorstka, z krajem 5—4wrębnym. Główki 5—4, podłużnych, osadzonych bez nitki w środku rurki korony, często zronionych. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; załączki wywrócone i wzniesione z podstawy; szyjka zamknięta; znamię wrę-

bne. Jagoda jajowo kulista, uwieńczona krajem kielicha, 2guzikowa, z korą łamną; a guzikach wgrzbiecie wypukłych a płaskich z przodu, błoniasto obrzeżonych, 1nasionowych. Nasiona wzniesione. Zarodek prostoległy w osi białka mięsistego; z listniami bardzo wielkimi, listkowatymi; a ростkiem dółnym.

GAT. 1. *T. cuchnąca* (P. foetida LIN.).— Podkrzew, wydający z odziomka drzewiastego, na palec grubego i węzłowego,— liczne gałęzie i gałązki wysmukłe, długie, wspinające się na sąsiednie rośliny i takowe czasem całkiem przygluszające. Liście ma naprzeciwległe, ogonkowe, odstające, podłużne lub lancetowate, na 5" długie, zaostrzone w końcu a w podstawie zaokrąglone albo sercowate, brzegiem zaś lekko-falisto wykrawane, nagie, z wierzchu ciemnozielone, wietkie; przylistki zaś malénkie, kończyste i nieco-sercowate. Więchy kątowe, naprzeciwległe, ramieniste, a rzadko końcowe, o pół krótsze od liści; przysadków po 3 na ich rozgałęzieniach, małych i jajowatych. Kwiaty nie wielkie, zewnątrz miękkowłose i szarawe, a wewnątrz cisawo-szkarłatne i kosmate; z rurką korony nieco-garbatą. Jagody suche, trzeszczące, ściśnione, gładkie, o 5 pręgach z każdej strony, żółtawe; a nasiona ściśnione i obrzeżone błoniasto.— Bardzo pospolita w całej Azji południowej i w Japonii; kwitnie w porze deszczowej.— Cała cuchnie odurzająco. Korzenie jój— z korą zewnątrz szarą a wewnątrz krwisto-czerwoną, drzewem zaś zewnątrz białawem a wewnątrz modrawo-czerwonawem— używają w miejscu na wymioty; ziele zadają w kurczach i morzyskach,— a zewnątrznie rozpędzają niém wszelkie obrzmienia.— (*Psychotria volubilis*. ROXB.).

PLEMIĘ 5.

Dzielzotowe (Guettardeae KUNTH.).

Kwiaty obupłciowe; z koronami w przedkwitnieniu ponasuwanemi. Jajnik 2—wielo-komorowy; z komorami 1zależkowemi. Owoc pestczakowaty, 2—wielo-pestkowy. Nasiona najczęściej obło-wydłużone; z białkiem mięsistém.— *Drzewka albo krzewy; z liśćmi naprzeciwległymi lub też potrójnymi; a przylistkami międzyogonkowymi, pojedynczymi.*

RODZAJ 1062. *Morwin* (**Morinda** VAILL.).

— Kwiaty skupione w główkę kulistą, zazwyczaj za pośrednictwem rurki kielichów zrosłe. Kielich rurką przewrotnie-jajową lub -ostrosłupową zrosły z jajnikiem; o kraju krótkim i niewyraźnie-ząbeczkowanym. Korony léjkowatej rurka prawie-obła, a kraj roztwarty i 5- a czasem tylko 4-lateczkowy. Pręcików 5—4, osadzonych w rurce korony, w niej zamkniętych lub rzadko kiedy wystających; z nitkami krótkimi; z główkami wzniesionemi. Jajnik 2—4komorowy; komory 1zależkowe; zalążki z podstawy wzniesione i wywrócone; szyjka nitkowata, zamknięta a niekiedy i wystająca; znamię wrębne, rzadziej całkowite. Jagódki 2—4pestczkowe, przez wzajemne ciśnienie kątowate, zazwyczaj zrosłe w wielojagodę—wieńczącymi szczątkami krajów kielichowych jakby jamkowaną na powierzchni; o pestczkach 1nasionowych. Nasiona wzniesione, niekiedy z szewkiem gębczastym. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami półobłymi; a rostkiem dolnym.

GAT. 1. *M. cytrynolistny* (*M. citrifolia* LIN.).— Drzewko na 10' wysokie, bardzo strojne, całkiem nagie:

z pniem prostym, o korze popielatěj, prawie gładkiěj; gałęziach licznych, krzyżowo podnoszących się; gałęziach mocno-4kątnych, z 2ch węższych stron wyźłobionych i wydatnie węzłowatych: z liśćmi naprzeciwległymi, bardzokrótko- a grubo- i półobło-ogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, zaostrozonymi, (12" i 4), mocno-łśnącymi, ogrubniami, z wiérzchu ciemno- a spodem bledziej-zielonymi,— o przylistkach błoniastych, tępych, półksiężycowatych, szerokich, rowkowanych: z główkami kulistawo-jajowemi, pojedynczemi, bez przysadków ale — o szypułkach krótszych od główek, na 1" długich, grubych, obłych, wzniesionych, tu i owdzie naprzeciwlistnie zamiast drugiego liścia poosadzanych; z kwiatami na $\frac{3}{4}$ " długini, szarawo-białymi,— o kielichu rąbkowatym,— koronie 5łateczkowej,— pręcikach kosmatych,— szyjce zielonawěj,— a znamieniu cisawem, równych rurce korony: z wielojagodami wielkości i postaci jaja kurzego, białawo-żółtawemi, gładkiemi, soczystemi, cuchnącemi, zbudowanemi jakby jaka wielka morwa; z nasionami podłużnemi, czarniawemi.— Tak dziki jako i uprawny, powszechny w Indyach wschodnich; kwitnie 2 razy do roku.— Liście zadają w biegunkach, w zaskąpych czyszczeniach miesięcznych; najwięcej używają ich zewnątrznie— łącznie z olejem kokosowym— u położnic, do poskromienia bólów poporodowych i w różnych morzyskach. Owoce zalecają w trudném moczeniu, w cierpieniach śledziony i wątroby, w biegunkach, w dychawicy i w suchotach płucnych; nawet przyrządzone jadają. Korzeniami barwią na czerwono, ale rzadko. Anglicy zowią to drzewko arbor consolidae *indica*.

Ale za to w barwiérstwie, wielce są użytecznemi:

GAT. 2. *M. przysadkowy* (*M. bracteata* Roxb.):— drzewo 30 dorastające lecz cienkie; o gałęziach 4kątnych; liściach lancetowatych, (9 i 3); główkach naprzeciwlistnych, wielkości i postaci śliwki,— o kwiatkach drobnych białych z białawymi przysadeczkami; z podobnemiż wielojagodami żółtawemi i białawo nastroszonemi przez przysadki kwiatkowe:— nader pospolity w Indyach wschodnich, zwłaszcza po wybrzeżnych lasach;— z którego, prócz korzeni do barwienia przędzy i płócien na pasowo używanych, podają jeszcze dzieciom świeże owoce przeciw robakom:— oraz

GAT. 3. *M. pospolity* (*M. Royce* LIN.): krzew— leżący lub też wspinający się na inne do 10, i wiszący z tychże swemi 4kątnemi gałęziami; z liśćmi lancetowatymi lub przewrotnie-jajowato-lancetowatymi, krótkoogonkowymi, z obu końców zwężonymi, nagimi i lśnącymi, dużo mniejszymi niż w pierwszym,— o przylistkach krótkich, grubych i ciernisto-kończystych; z główkami parzystemi na końcach pędów a pojedynczemi w kątach liści, drobnemi, kulistawemi, krótkoszypułkowemi; kwiatkami drobnymi, białymi, podginanymi w łateczkach; a wielojagodami blado-żółtemi, soczystemi i cuchnącemi:— rosnący w Indyach zachodnich i w Meksyku, a kwitnący od lipca do października;— którego korzeń podobny rumowemu, używanym bywa na przeczyszczenie, a zarazem do robienia atramentu żółtego i do barwienia płócien na ciemno-ciso; z kąd też zyskał nazwę *korzenia atramentowego*.

RODZAJ 1063. *Otrzęśnia* (*Vangeria* COMMER.).— Kielich swą rurką krótką i jajkową zrosły z jajnikiem; o kraju malénkim, roztwartym i 5ząbkowym. Korona dzwonkowato-kulista, 5wrębna, w gardzieli szorstka, a w kraju z 5 łateczkami ostremi i podginanemi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zaledwie wystających; z nitkami króciuchnymi; a główkami wzniesionemi i podłużnemi. Jajnik 5komorowy; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne i uczipione w środku kąta wewnętrznego; szyjka nitkowata, równa koronie; znamię czapeczkowate, 5kątnie i wystające. Jagoda soczysta, w końcu naga, ze znamięczkiem 5zatoczkowém, 5pestko-

wa: z pestkami kostnemi, tępemi w podstawie a w końcu zaostrozonymi, 1nasionowemi. Nasiona podłużne, znaczkiem przodkowym uczepione w środku kąta wewnętrznej pestki. Zarodek prosty i wielki, w osi białka mięsistego; o listniach podłużnych, płasko-wypukłych; a rostką górnym, sercowatym.

GAT. 1. *O. jadalna* (V. *edulis* VAHL.)— Drzewko bezbronne; z gałęziami obłemi; z liśćmi naprzeciwległymi, jajowatymi, ogonkowymi, — o przylistkach pojedynczych z obu stron; z kwiatami białymi w pod baldaszkach wiechowato rozgałęzionych, już kątowych, już też wyszłych z blizn podlistnych tegorocznych; z jagodami jakby jabłczakami, 1 1/2 calowemi, żółtymi.— Dzika na Madagaskar, a uprawna na Maskarenach i dziś nawet już w Chinach chodowana dla swych smakowitych owoców— zwyczajna.

Uprawianą także dla owoców bywa także i

GAT. 2. *O. ciernista* (V. *spinosa* ROXB.): drzewko odróżnione — pniem i gałęziami ciernistemi; liśćmi podłużnie-jajowatymi, gładkimi, na 1" długimi, naprzeciwległymi a czasem i potrójnymi; bukietami w kątach liści wiązkowymi: a owocami wielkości wiśni, kulistymi.

RODZAJ 1064. *Dzielzota* (Guettarda VENT.)— Kielich rurką jajową lub kulistą zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym albo nieumiarowo-ząbeczkowym, trwałym lub też odpadającym. Korony tacowatej rurka obła, gardziel naga, a kraju 4—9wrębnego łateczki podłużnie-jajowate. Główek beznitkowych 4—9, osadzonych w gardzieli korony i w niej ukrytych. Jajnik 4—9komorowy; komory 1założkowe; załączki wywrócone i wzniesione z podstawy; szyjka pojedyncza; znamię główeczkowate, rzadziej 2-

lateczkowe. Pestczak jajowy lub też kulistawy, w szczycie uwieńczony krajem kielicha, albowi też bez niego; z pestką kostną, tępo-4—9-kątną, 4—9komorową; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wzniesione z podstawy komor, oblawe.

GAT. 1. *D. wspaniata* (G. speciosa LIN.).— Drzewo wyniosłe ale wysmukłe, zawszezielone i nader strojne; z korą czarniawo-czerwoną; z liśćmi naprzeciwległymi, na 2calowych ściśnionych i kosmatych ogonkach, różnie-jajowatymi, w podstawie prawie-sercowatymi a w końcach tępo zaokrąglonymi i z krótkim a miękkim koniuszkiem, (14" i 9"), z wierzchu ciemno-zielonymi i lśnącymi, spodem bledszymi i kosmatymi z młodu a później omszonymi na nerwach,— o przylistkach kończystych; z podbaldaszkami kątowymi i końcowymi, na szypułkach aksamitnych, krótszymi od liści; z kwiatami czysto-białymi, do 2" długimi, nader przyjemnej prawie-dzielżaminowej woni, roztaczającymi się w nocy a nad ranem już odpadającymi, poosadzonymi już w rozwidleniach podbaldaszka już na stronie wewnętrznej jego odnózek, z których skrajne często przez zronienie męzkie,— o kielichu kosmatym, 5ząbkowym,— koronie odstająco-5—9-łatkowej, z 3 razy krótszemi łatkami od rurki,— słupku w płonnych o $\frac{1}{2}$ krótszym od rurki, a w płodnych równym tejże; z pestczakami kulistymi, przygniecionymi, nagimi, jakby zawój turecki w końcu 5żłóbnymi, zielonymi,— o cieniżej śródowni a wielkiej pestce zdrzewiałej o niewielkich komorach; z nasionami białawymi, wielkości migdała.— Dzika i chodowana, bardzo częsta na wyspach Archipelagu indyjskiego i w całej Azji południowej; kwitnie prawie ciągle.— Odwaru z liści, używają, do przyspieszenia i uła-

twienia cięższych porodów; proszkiem zaś z kory posypują dziwe mięso w ranach, celem zniszczenia go.— (*Jasminum hirsutum* DENNST.).

RODZAJ 1065. **Przekrwa** (*Antirhoea* COMM.).— Kielich rurką jajową lub podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem dzwoneczkowatym, krótkim, 4ząbkowym i trwałym. Korona prawie-léjkowata, o rurce obłej, gardzieli nagiej, a kraju 4wrębnego łatkach ostrawych i krótszych od rurki. Główek 4, prawie-bez-nitkowych w gardzieli korony, podłużnych i zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 1załączkowe; załączki wywrócone i uwieszane w szczycie komory; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Pestczak jagodowaty, jajowy lub też podłużny, uwieczony krajem kielicha; z pestką 2komorową, a komorami 1nasionowemi. Nasiono obłowydłużone, wywrócone. Zarodek?.....

GAT. 1. *P. okrągowa* (*A. verticillata* DEC.).— Małe drzewo; o gałęziach obłych, popielatych i nagich; liściach potrójnych niekiedy poczwórnych, ogonkowych, podłużnie-przewrotnie-jajowatych, kończystych, w podstawie klinowatych, (3" i 1½"), nagich, w kątach nerwów spodnich gruczołkowatych,— z przylistkami lancetowatymi; podbaldaszkach niewielokwiatowych, krótszych od liści, kątowych i końcowych; kwiatach drobnych, błękitnawych, obupłciowych; a pestczakach wielkości i postaci ziarna pszenicy.— Rośnie na Maskarenach.— Kora nader skuteczna w krwotokach.

Toż samo użycie, jest i

GAT. 2. *P. rozdzielнопłciowej* (*A. dioica* BORY.): zaledwie różnej— liśćmi naprzeciwległymi lub też potrójnymi, bardzo krótko-kończystymi; oraz kwiatami rozdzielнопłciowymi;— wraz z tamtą rosnącej.

RODZAJ 1066. *Żuwin* (**Timonius** RUMPH.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowanym, uciętym, 2—6-ząbkowym i trwałym. Korona tacowata; o rurce górą zwężonej; gardzieli nagiej; a kraju 4—6-dzielnego łatkami tępemi i roztwartemi. Główek 4—6, osadzonych bez nitek w gardzieli korony, podłużnie-sercowatych i ukrytych. Jajnik nieoznaczono-wielokomorowy, z krążkiem obręczkowym w szczycie, o komorach 1zależkowych; szyjka pojedyncza; znamion 2, wystających, palczasto-5wrębnych w łateczki równowązkie. Pestczak kulisty, gładki, uwieńczony krajem kielicha, wielopestczkowy— istny wielopestczak; pesteczki kostne, 1nasionowe, poodosabniane. Nasionka równowązkie, wywrócone. Zarodek obły, w osi białka mięsistego; o listniach króciuchnych; o rostkach dolnym.

GAT. 1. *Ż. Rumphii* (T. Rumphii DEC.).— Drzewo niewielkie; z pniem grubości uda, niezbyt gałęzistym; z liśćmi naprzeciwległymi, poskupianymi na końcach gałęzi, lancetowatymi, (5" i 1½"), z obu końców zwężonymi, kończystymi; z szypułkami w kątach najwyższych liści, 3—6-kwiatkowemi; z kwiatkami jakby-hyacyntowymi, brudno-białawymi; z pestczakami pojedynczymi, jajowo-kulistawymi, wielkości tarek, czarniawo-żółtymi, z kielichem wzniesionym w szczycie, obtwardniami,— pełnymi podłużnych pesteczek woni maku.— Rośnie po polach, zwłaszcza między turzycami, w Amboinie.— Kory używają tameczni do przyrządzania żuwek zamiast żuwny; korzeniem zaś, leczą zimnicę i inne cierpienia powstałe z przeziębienia. Równie i drzewo cenione jest na pale do wody.

PODRODZINA II.

Chinowcowate (Cinchonaceae ENDL.).

Owoców komory wielonasionowe.

PLEMIĘ 6.

Iskrzelinowe (Isertiae A. RICH.).

Pestczak wolnopestkowy. Pestki wielonasionowe.—
Krzewy lub też ziola z liśćmi naprzeciwległymi; z przy-
listkami międzyogonkowymi.

RODZAJ 1067. *Iskrzelina* (*Isertia* SCHREB.).
— Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; o kraju krótkim, 4—6-zębny, trwałym. Korona długorurkowa; z rurką środkiem zwężoną; z kraju 6łateczkowego łąteczkami krótkimi, wzniesionymi, tępymi, wewnątrz kosmatymi, a ich wcięciami wybiegłymi w grzebyczki. Główek 6, podłużnych, osadzonych w gardzieli, bez nitki i zamkniętych. Jajnik 6komorowy, z krążkiem górnym, mięsistym; komory kilkozałączkowe; załączki posadzone na łożyskach sterczących z kąta wewnętrznego, poziome i wywrócone; szyjka pojedyncza; znamion 6, równowązkich i wzniesiono-gwiazdkowatych. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha, 6pestkowa; pestki 3graniaste, łamne, wielonasionowe. Nasiona kulistawe, przycięte w podstawie. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; o listniach półobłych; a rostkowi dośrodkowym.

GAT. 1. *I. szkarłatna* (*I. coccinea* VAHL.).— Drzewko— którego 12" wysokiego a 8" grubego pnia;— kora czerwono-cisa, popękana; gałęzie tęgie, proste, ku końcom niewyraźnie-4ścienne, szarawo- lub rudocisawo-

kutnerowate; liście krótkoogonkowe, eliptyczne, długo-kończyste, (6" i 5"), z wierzchu nagie i lśnące, a spodem szarawe przez pokrycie gęste włosami gwiazdkowatymi, — z przylistkami błoniastymi, na 1" długimi, rudo-cisymi z wyjątkiem podstawy — nagimi i nieokręsanymi; bukiet wiechowaty, podłużny, którego — szypułka główna wzniesiona i 4kątna, dzieli się na odnogi naprzeciwległe dwa razy rozwidłone, lub też potrójne a podzielone na 3 szypułeczki 1calowe — dłuższe po bokach a krótszą w środku, z przysadkami lancetowatymi, — z kład każdy kwiat środkowy w trójce prawie-bezszypułczkowy, a 2 boczne długoszypułczkowe; kwiaty 2" i dłuższe, zewnętrznie żółtawo-szare, z rurką pąsową, a łatkami żółtymi długo- i gęsto-włosistymi, — o kielichu kutnerowatym, — główkach ciernisto-zaostrzonych; jagody wielkości agrestu, uwieńczone kielichem, czerwone. — Rośnie w Gujanie, Kolumbii i Kajennie po łąkach i porębach; kwitnie prawie co miesiąc. — Mimo to, że drzewo ma gorzkie, jagody są słodkie i z upodobaniem jadane bywają; liśćmi zaś leczą zewnętrznie wszelkie nabrzmienia.

PLEMIĘ 7.

Uchołkowe (Hedyotideae CHAM.).

Owoc torebkowaty, 2komorowy, pękający po ścianach lub całkiem niepękający. Nasiona liczne, bezskrzydłe; z białkiem mięsistym. — *Krzewy albo ziola; z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1068. *Zębatka (Dentella FORST.).* — Kielich rurką kulistawą i szorstką zrosły z jajnikiem; z krajem ostro-5zębnym. Korona léjkowata; z rurką dłuższą od kielicha; z gardzielą rozdętą; a kraju 5wrębne-

go i roztwartego łateczkami — z każdej strony o malénkim ząbeczku. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony tuż nad podstawą i w niej zamkniętych; z nitkami króciuchnymi; a główkami długimi i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łóżykach mięsistych i przyrosłych z obu stron do przegrody, poziome, wywrócone; szyjka krótka; znamię wrębne w 2 łateczki grube, tępe i lekko spojone z sobą. Jagoda bezsoczysta; ciernistowłosa, uwieńczona łatkami kielicha schodzącymi się, 2komorowa, niepękająca. Nasiona w komorach mnogie, drobne, klinowate.

GAT. 1. *Z. czolągająca się* (D. repens FORST.). — Ziele trwałe, czolągające się — łodygami nader rozgałęzionymi i to bardzo często naprzemianlegle, puszczejacemi ze wstawów liczne korzenie, a tym sposobem w całości tworzące darń, czasem na 1' rozległą; przy silnej roślinności całkiem nagie, z wyjątkiem młodych pędów i wierzchołków zawsze — zwłaszcza też na wstawach, oraz brzegach i dólnej powierzchni liści — gęsto-, odstająco- i białowłosistych: którego liście eliptyczne, lancetowate lub prawie-łopatkowate, na $\frac{1}{2}$ " długie, tępe albo zaostrome, a w podstawie zwężone w ogonek krótki i rzęsowaty, — o przylistkach 3kątnych; kwiatki drobniuchne, załedwie-szypułkowe, białe, — z kielichem nagie i mocno odstająco-rozszerzonym a zarazem kosmatym, — koroną rozpostartą; torebki również malénkie, bo załedwie $\frac{1}{6}$ ". — Porasta kępiasto miejsca cieniste i wilgotne, wszelkie chodniki mniej uczęszczane w Indyach wschodnich i na wyspach indyjskich, oraz w Australii; kwitnie prawie ciągle. — Ważną jest dla tamecznych, gdyż sok jój léczy wybornie wszelkie liszaje; zwłaszcza też jeden najuporczywszy, powstający z ukłu-

cia człowieka przez rodzaj komara, zwanego Kuman.—
(*Oldenlandia repens* LIN.).

RODZAJ 1069. *Uchootka* (*Hedyotis* LAM.).—
Kielich rurką jajową albo kulistą zrosły z jajnikiem całym, lub tylko z jego podstawą; o kraju trwałym, 4wrębnym, często z dodatkowymi ząbeczkami pomiędzy łateczkami. Korona léjkowata lub kółkowa, 4wrębna w łatki dachówkowate w przedkwitnieniu. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli korony, wystających lub też ukrytych; z nitkami króciuchnymi, lub bez żadnych; z główkami prawie-równoważkami. Jajnik całkiem- albo wpółdólny, 2komorowy, z krążkiem cienkim na szczycie; komory wielozalążkowe; zalążki uczépione na łożyskach przyrosłych z obu stron do przegrody, liczne lub nieliczne, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; znamię wrębne w 2 łateczki tępe, odstające albo nieco-spojone. Torebka jajowa, przewrotnie-jajowa albo też kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca mniej więcej dokładnie od wierzchołka przez ściany — w łuszczyzny często ostatecznie rozszczépane na dwoje przez przegrody na nich pozostałe. Nasiona w komorach liczne, czasem nieliczne, najrzadziej pojedyncze, kątowne, siatkowato-kropkowane. Zarodek prostoległy w osi białka mięsistego; o listniach półobłych; a rostkowi dośrodkowym i zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *U. właściwa* (H. *Auricularia* LIN.).— Ziele trwałe, prawie bez kłębu, lecz tylko — z korzeniami włóknistymi, miłej woni; z łodygami licznymi, rozkładającymi się wszechstronnie, czasem i korzeniącymi, obłemi lub niewyraźnie-4ściennymi, nader rozgałęzionymi, zielonemi, — a młodemi gałązkami cisawo-czerwonemi, białawemi od pokrywających je długich wło-

sów; z liśćmi naprzeciwległymi, poziomo-odstającymi, prawie-bezogonkowymi, jajowato-lancetowatymi, zaostrozonymi, (2" i 1"), w brzegu ostrymi, nerwistymi, z wierzchu ciemnozielonymi, spodem bledszymi i zwłaszcza na nerwach włosistymi, — o przylistkach szczecinowato-rzęsowanych; z kwiatkami drobnymi, poskupianymi prawie bez szypuleczek w kątach liści niemal okręgowato, białymi i włosistymi, — o lateczkach kielicha równowązkich, mało że nie równych koronie, — nitkach omszonych, — a szyjce brodatéj; z torebką niemal-kulistą, niewyraźnie-rowkowaną; z nasionami po 3 — 4 w komorze, nikłemi i czarno-cisemi. — Porasta miejsca piaszczyste, w Indjach wschodnich. — Zachwalają ją tameczni nadzwyczaj, w głuchocie i chorobach usznych; zkąd nazwisko rodzajowe we wszystkich językach.

GAT. 2. *U. okółkowa* (H. umbellata LAM.). — Ziele trwałe: którego — kłęb do 4' długi, gałęzisty, zewnątrz cisawy a wewnątrz pomarańczowy; łodygi liczne, rozpiérzchłe, gałęziste, do 8' długie, mdłe i dlatego pokładające się, prawie-gładkie i nagie; liście naprzeciwległe, często potrójne i poczwórne, prawie-równowązkie, zaostrome, brzegiem podwinięte, z wierzchu ciemniejsze i ostrawe w dotknięciu, a spodem bledsze, — z przylistkami rzęsowato-szczecinowatemi; szypułki kątowe, nitkowate, długości liści, niemal tworzące okółek, a na nich — kwiatki blado-czerwone, jakby w główkach gęstych, wewnątrz włosiste, dwarazy dłuższe koronami od kielichów, lecz równe pręcikom. — Dziko rośnie po piaskach w Indjach wschodnich i na Jawie, a przytém uprawiana na wielką skalę; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Korzeniami leczą choroby skórne, a

liście zadają w celu ułatwienia odpluwania w dychawicznych cierpieniach: najważniejszém atoli jest użycie przemysłowe korzeni w barwiérstwie, do barwienia bawełny na pąsowo i nadzwyczaj trwale.— (*Oldenlandia umbellata* LIN.).

RODZAJ 1070. *Wężystręt* (*Ophiorrhiza* LIN.).— Kielich rurką krótką i wartołkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnymi, trwałym. Korona lęjkowata; z rurką obszerną, dłuższą od kraju kielicha; z gardzielą brodatą; a kraju 5wrębnego łatkami krótkimi i tępymi. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony i w niej zamkniętych; onitkach krótkich; a główkach lancetowatych, wzniesionych. Jajnik 2komorowy, z krążkiem szczytowym mięsistym; zalążki w komorach liczne, poczępiane u łożysk wolno z podstawy komor wzniesionych, wywrócone; szyjka króciuchna, ukryta; znamię 2łateczkowe. Torebka szeroka, ściśniona, 2łatkowo-infułowata, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca w szczycie w szparkę po ścianach. Nasiona liczne, drobniutkie, prawie-6ścienne. Zarodek prostoległy, w osi białka zbito-mięsistego; rostek dotykający znaczka.

GAT. 1. *W. właściwy* (*O. Mungos* LIN.).— Podkrzew: z korzeniem pojedynczym, 6" długim a 1" grubym, rozmaicie skręconym, poziomym, kruchym, białawym wewnątrz a zewnątrz czerwono-cisym, mocno owłóknionym; z łodygą do 2' wysoką, na palec grubą, wzniesioną; z liśćmi naprzeciwległymi, często nierównymi na tymże samym wstawie, krótko- a kosmato-ogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, z obu końców zastrzonymi, (6" i 3½"), nagimi, papierowatymi, — o przylistkach błoniastych, malénkich, uciętych, spojonych; z podbaldaszkami końcowymi, szypułkowymi, rozgałę-

zionymi, wielokwiatkowymi na wewnętrznych stronach odnózek; z kwiatkami jasno-czerwonymi, wewnątrz włósiстыми, nadzwyczaj drobnymi i bezszypułczkowymi, tworzącymi ukwitnienia cząstkowe jakby główkę jakiego *Chabra*, — o krążku najajnikowym 2łateczkowym; z torebką przewrotnie-nérkowatą, mocno ściśnioną z boków i aż prawie-2skrzydłą, 5żeberkową. — Pospolity na Jawie, Sumatrze i Cejlonie; kwitnie w porze deszczowej. — Korzeń jego bywa nadzwyczaj ceniony, jako najpewniejszy środek użyty naczas po ukąszeniu grzechotnika i okularnika. Dawniej używano go i w Europie, jako *korzeń węży* lub *Wężystręta* — *radix serpentum v. Mungos*, we wszelkich ranach jadowitych, a nawet i we wściekliznie próbowano; także w gorączkach gnilnych i nerwowych, oraz w czerwicości.

RODZAJ 1071. *Nadreszczka* (**Portlandia** P. BRWN.). — Kielich rurką 5nerwową i przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z kraju trwałego i 5wrębnego łatkami wielkimi, liściastymi i podłużnemi. Korona bardzo wielka, 5kątna, léjkowata; z gardzielą rozszérzoną i nagą; a kraju 5wrębnego łatkami tępemi. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz gardzieli korony; o nitkach cieniuchnych; a główkach równowążkich i na wpół wystających. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki przyczépione do łożysk wystających z obu stron przegrody, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; cokolwiek wystająca; znamię całkowite i prawie-niezgrube. Torebka przewrotnie-jajowa, żeberkowato-5graniasta, w wierzchołku przycięta, uwieńczona rozwartym krajem kielicha, pękająca w szczycie po ścianach w 2 łuszczyzny. Nasiona liczne, eliptycz-

ne, ściśnione, kropkowano-chropawe, ogrubnie przez pępeczek mięsisty. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami półobłymi, tępyimi; a rostek dośrodkowy, zbliżony do znaczka.

GAT. 1. *N. wielkokwiatowa* (*P. grandiflora* LIN.).— Drzewo rzadko 15' przechodzące, ale nadzwyczaj strojne tak swą budową jako i kwiatami: w którym — kora gruba, korkowata i popękana; gałęzi nie wiele, odstających, obłych i ulistnionych; liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, odstające, lancetowato-eliptyczne, zaostrome, (9" i 4 $\frac{1}{2}$ "), ogrubnie, lśnące, spodem bledsze, — z przylistkami szerokimi, 3kątnymi, spojonymi w podstawach; szypułki kątowe, 1—3kwiatowe; kwiaty zwisłe, w dzień bezwonne a w nocy mocno i przyjemnie, przed rozwinięciem żółtawe tylko w końcu cieliste, a potem białe i nieco-czerwonawe na krawędziach i brzegiem, — o kielicha łatkach 1" długich, podłużnie-jajowatych, kończystych i poodginanych w końcach czerwonych, — a korony 4 razy dłuższej niż szerokiej, jajowato-3kątnych, zaostromych i przeszło 1" długich, — o szyjce żółtej, równej z pręcikami i śrubowato skręconej; torebka zaś skórzasta, przewrotnie-jajowa, 5ścienna i czarniawa, — o licznych nasionach zwykle nie dojrzewających, z powodu stoczenia przez owady.— Porasta na Jamaice i w Indyach wschodnich skały, aż do podnóża gór wapniowych; kwitnie od czerwca do września.— Kora jej bardzo gorzka i ściągająca, używaną bywa jako wzmacniająca żołądek i w zimnicach w zastępstwie chin, pod nazwą *Chiny nowój*— *China nova*.

RODZAJ 1072. *Cięgota* (*Condaminea* DEC.).
— Kielich rurką kubeczkowato-dzwonkową zrosły

z jajnikiem; z krajem 5karbkowym lub 5ząbkowym, okrojono odpadającym. Korona lójkowata; z rurką krótką, nieco-krzywą; z gardzielą rozszérzoną; a kraju 5dzielnego łatkami jajowatemi, zaostrozemi, roztwartemi i zgrubłemi w końcach. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki korony albo tuż pod gardzielą; z nitkami cieniuchnymi i ukrytymi; a główkami podłużnie-równowążkiemi, w podstawie wrębnemi i cokolwiek wystającymi. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne; szyjka nitkowata; znamię 2łateczkowe. Torebka wartolkowata, ściśniona, ucięta, pępiasta, 2komorowa, pękająca po ścianach w 2 łuszczyzny. Nasiona mnogie, drobniuchne, klinowate i bezskrzydłe.

GAT. 1. *C. podbaldaszkowa* (*C. corymbosa* DEC.). — Krzew do 8' wzniesiony, spodem nagi a górą ulistniony: z lodygą i gałęziami obłemi, szaro i ciso pstrokatemi; z liśćmi naprzeciwnymi, krótkoogonkowymi, poziomo odstającymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, w podstawie sercowatymi, fałdowanymi, skórzastymi, niekiedy przeszło na 1' długimi a 4" szorokimi, — o przylistkach błoniastych, dolegających, 2dzielnych, krésowanych i ostro-kończystych; z baldaszkogronami końcowymi, wielkimi, ramienistymi, 3dzielnymi i wielokwietnymi, — o przysadeczkach maléńkich, ostro-lancetowatych; z kwiatami — o kielichu czerwonym i skórzastym, w podstawie ziarnistym, z ząbkami szórokimi a krótkimi i tępymi, — a koronie grubój, wewnątrz białawój, zewnątrz ciemno-czerwonawój, z gardzielą równo z pręcikami nagą; a torebką czarną. — Często po wzgórzach Andów w Peru i Kolumbii; kwitnie od czerwca do września. — Korą jój w miejscu zastępują chinę, a co większa dość często mieszają ją z tamtą; wszela-

ką da się wyróżnić— smakiem gorzkawo-klójowatym i białą barwą wewnątrz: używaną zaś bywa w tych samych wypadkach co i tainta.— (*Macrostemma corymbosum*. R. et P.).

PLEMIĘ 6.

Chinowcowe (Cinchoneae ENDL.).

Owoc torebkowaty, 2komorowy. Nasiona skrzydlaste.

RODZAJ 1073. *Pięknaja* (*Pinckneya* L. C. RICH.).— Kielich rurką podłużnie-wartolkowatą zrosły z jajnikiem; w kraju 5dzielny w łatki wzniesione, 4 szczupłe a piątą obszerną i ubarwioną. Korony lójkowatęj rurką obła; kraju 5dzielnego łatki podłużne, odgięto-roztwarte. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz rurki; o nitkach szczecinowatych, wystających; główkach podłużnych, naległych. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, poziome, wywrócone i uczępienie u łożysk 2latowych i przyrosłych z obu stron do przegrody — w 2 szeregach; szyjka nitkowata; znamię tępo-2łateczkowe. Torebka kulistawo-mosznowata, w szczytciu naga, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczy. Nasiona w komorach mnogie, 2szeregowie, poziome, ściśnione, naległe; o skórcie rozwolnionej, błonkowatęj i wykrojonej około znaczka; listniach listkowatych; a rostkowi dośrodkowym i zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *P. omszona* (*P. pubens* MICHX.).— Drzewko nie wielkie, naprzeciwniegle-gałęziste,— o gałęczkach ściśnionych i kosmatych; liściach z ogonkami nader krótkimi i miękkowłósiastymi, naprzeciwnieglęych, eliptycz-

nie-lancetowatych, w obu końcach zaostzonych, (6" i 3"), spodem omszonych a nawet i kosmatych,— z przylistkami ostro-lancetowatymi i odpadającymi; kwiatach w wiązkach podbaldaszkowatych prawie bez szypuleczek, w kątach najwyższych liści, różowawych, na 1" długich, od zewnątrz omszonych na koronie,— z téjże łatkami 3 razy krótszemi od rurki,— a kielichowemi 4ma odpadającemi, piątym zaś na 1" długim i białawo-żółtawym; o torebce dość wielkiej, w szczycie rozplaszczonej, o 2 wyżłobieniach naprzeciwległych; o nasionkach okrągłych, wykrojonych w podstawie.— Rośnie po nad rzekami w Karolinie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń i kora, używanemi bywają powszechnie w południowych Stanach zjednoczonych, zamiast Chin, w tychże samych co i tamta wypadkach.— (*Cinchona caroliniana* POIR.).

RODZAJ 1074. *Paśówka* (**Bouvardia** SALISB.).— Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem 4dzielny w łatki równoważko-szydłowate, czasem przeplecione ząbeczkami pośrednimi. Korona léjkowato-rurkowata, wydłużona, na zewnątrz aksamitno-brodaweczkowana, wewnątrz gładka albo brodata; z gardzielą nagą; z krajem 4dzielny, krótkim, rozwartym. Pręcików 4, prawie że nie beznitkowych, z główkami schowanemi i równoważkami. Jajnik szczytem nieco wystający, 2komorowy; zalążki poosadzone na łożyskach okrągławych i przyrosłych z obu stron do przegrody, dwuwrotne; szyjka nitkowata; znamię 2błaszczkowe, wystające. Torebka błoniasta, kulisto-ściśniona, 2komorowa, pękająca na szwach w 2 łuszczyzny. Nasiona liczne, ściśnione, tarczkwate, dachówkwate, obwiedzione błoną skrzydełkowato. Zarodek? . . .

GAT. 1. *P. trzylistna* (*B. triphylla* SALISB.).— Krzew niski lecz ozdobny: którego— łodygi liczne, 2stopowe, nieco-gałęziste, obłe, lekko kosmato-szorstkawe od dołu; gałązki 3ścienne, również szorstkawowłose; liście potrójne, rzadko poczwórne albo pięciórne, krótkoogonkowe, podłużne, zaostrzone, już w brzegu i z obu stron szorstkawe, już z wiérzchu nagie a spodem szaromodrawo-zielone, przeszło na 1 1/2" długie, odstające lub też podginane,— z przylistkami podobnie pokrytymi i 3szczępnymi w łatki równowazko-szydłowate; kwiaty pąsowe, ozdobne, na 1" i dłuższe,— w trójkach tworzących podbaldaszkę skupione, 3dzielne,— o kielichu szorstkim, z ząbeczkami pomiędzy łatkami, 5 razy krótszy od rurki— korony także cokolwiek szorstkawej, oraz krótko- i tępawo-łateczkowej,— o pręcikach zrosłych z rurką prawie w całej długości,— szyjce zaś 2 razy krótszej od téjże.— Bardzo zwykła w Meksyku, a u nas miła ozdoba szklarni i muraw ogrodowych; kwitnąca od kwietnia do października.— W ojczyźnie kory i korzenia używają jako lekko ściągająco-wzmacniających, w wielu razach wewnątrznie; a zewnątrznie leczą wrzody otrętwiałe, posypując je ich proszkiem jak my chinowym.— (*B. Jacquinii* H. et B.).

RODZAJ 1075. *Pniątka* (*Manettia* MUTIS.).— Kielich rurką wartołkowatą zrosły z jajnikiem; w kraju 4—5dzielnym z łatkami równowazko-lancetowatymi i często tylomaż ząbeczkami pomiędzyległymi. Korony lęjkowatej rurka obła, lub 3—5ścienna; gardziel rozdęta i włosista; a kraju króciuchno- 4—5-wrębnego łatki tępe, roztwarte albo odgięte. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; o nitkach cieniuchnych, prawie wystających; a główkach jajowych i naległych.

Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, osadzone wszechstronnie na łożyskach podnoszących się z podstawy tychże, dwuwrotne; szyjka nitkowata; znamię tępo-2łateczkowe, nieco-wystające. Torebka błoniasta, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyne. Nasiona mnogie, ściśnione, tarczowate, dachówkowate, obwiedzione skrzydelkiem błonkowatém. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami prawie-listkowatymi; a rostkciem dółnym.

GAT. 1. *P. sercolistna* (M. cordifolia MART.).— Podkrzew pnący: którego — korzeń prawie-drzewiasty, brudno-cisy; łodyga zielna, cienka, obła, wijąca się, szorstkawa od rozrzuconych krótkich i białawych włosków; gałęzie liczne, prawie-nitkowate, wietkie; liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, sercowato-jajowate, zaostrome, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{2}$ "), z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze, z obu stron omszone, górne prawie-bezogonkowe i dużo mniejsze oraz wydatniej sercowate, — z przylistkami zrosłymi z podstawą ogonków, jajowatymi, zaostrozonymi, prawie obejmującymi łodygę; szypułki kątowe, wzniesione, 1—3kwiatowe, obłe, nieco zgrubłe ku górze, omszone, dłuższe od liści, bez przysadeczków; kwiaty do $1\frac{1}{2}$ " długie, szkarłatne, — o kielichu 4szczepnym, omszonym, wzniesiono-odstającym i krótszym od — korony zewnątrz nagiej a wewnątrz kosmatej, której łatki odstające i całkiem nagie, — nitkach zaś zrosłych z rurką korony aż do gardzieli, — a szyjce prawie równiej koronie. — Nader pospolita po zaroślach i płotach w Brazylii, zwłaszcza w Minas Geraes; kwitnie prawie ciągle. — Korzeń jej bardzo szacują tameczni, używając go jak ipekakuany; a przytém w puchlinach i w czerwonych.

Rzeczywiście tylko za ję odmianę, z wielą uważałyby wypadło
 GAT. 2. *P. gładką* (*M. glabra* CHAM.): za ledwie odróżniającą się — zupełną nagością wszystkich części; dłuższymi, węższymi i ostrzejszymi łatkami kielichów; oraz więcej wystającymi narzędziami płciowymi; — wraz z nią rosnącą i podobnież używaną.

RODZAJ 1076. *Zasiąg* (*Danais* COMM.).— Kwiaty przez zronienie rozdzielнопłciowe. Kielich rurką krótką i przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krąjem króciuchnym, 5zębnym. Korona lejkowata, o rurce cieniutkiej, gardzieli kosmatej, a kraju 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli korony; w męzkich wystających, a w żeńskich zamkniętych i płonnych. Jajnik 2komorowy; zalążki licznie poprzyczepiane do łożysk przyrosłych z obu stron przegrody, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne w 2 łateczki równoważkie i wystające; w męzkich zaś zamknięte. Torebka kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, skórzasto-pergaminiowata, 2komorowa i pękająca przez ściany w 2 łuszczyń. Nasiona mnogie, tarczowate, ściśnione, dachówkowate, obwiedzione skrzydełkiem błonkowatém. Zarodek? . . .

GAT. 1. *Z. wonny* (*D. fragrans* COMM.).— Krzew pnący, całkiem nagi i z korzenia wydający rozłogi: w którym — korzeń pełen soku pomarańczowego; łodyga wspinająca się do kilkunastu stóp na drzewa, obła, za młodu kosmata, czarniawo-zielona; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-podłużne, kończyste, (2" i $\frac{3}{4}$ "), — o przylistkach nader krótkich a szerokich, pojedynczych; kwiatach skupionych na szypułkach podbaldaszkowatych, naprzeciwległych i o pół krótszych od liści, drobne, pomarańczowe lub pąsowe, bardzo przyjemnej woni, — a pod każdym przysadeczek szydelko-

waty; torebki prawie-gładkie, uwieńczone odstającymi ząbkami kielicha.— Rośnie na Maskarenach, wyspie St. Maurycego i Madagaskar; kwitnie niemal bez przerw.— Odwar z korzenia, sławnym jest w liszajach; dla tego też francuzi tamedzni nazwali go bois á darts.— (Cinchona afro-inda. VILL.).

Toż samo rozumié się i o

GAT. 2. *Z. okręgolistnym* (*D. rotundifolia* Pom.): różniącym się— liśćmi jajowato-okrągławymi, nieco-zaostrozonymi, do 3" długimi; a torebkami uwieńczonemi kielichem całkiem bezzębnym i uciętym.— (Cinchona chlorrhiza. Bory.).

RODZAJ 1077. *Chiniślad* (**Exostemma** L. C. RICH.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5zębnym. Korona lójkowata; z rurką obłą; a kraju 5wrębnego łatkami równowązkami, roztwartemi alboli téż poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz rurki korony, wolnych lub zrosłych z rurką aż po gardziel, bardzo wystających; o główkach równowązkich i wzniesionych. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki pouczépiane u łożysk równowązkich i zrosłych z obu stron z przegrodą, wiszące i wywrócone; szyjka nitkowato wydłużona, w końcu prawie-maczugowata; zamię już niepodzielne i niemal jednoboczne, już krótko-2łateczkowe. Torebka skórzasta, uwieńczona krajem kielicha lub téż prawie-naga z czasem w wiérzchołku, 2komorowa, pękająca przez przegrodę w 2 łuszczyzny całkie albo téż późnziej wrębne. Nasiona mnogie, poosadzane dachówkowato na łożysku z czasem wolném i wiszącém, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem błoniastém wązkim i wykrojoném przy znaczk. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listnia-

mi jajowatymi i listkowatymi; a rostkami górnymi, zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *C. kwiecisty* (E. floribundum R. et S.).— Dorodne drzewo, niekiedy przeszło 60' wyrastające, zawszezielone i całkiem nagie. Jego pień prosty, dochodzący do 2' w średnicy; kora szaro-cisa, pomarszczona, nieco-popadana, wewnątrz rudo-cisawa; gałązki nieco-ściśnione i czerwone; liście naprzeciwległe, eliptyczne, zastrzone (7" i 3"), bardzo odstające, z wierzchu lśnąco-zielone a spodem bledsze,— na ogonkach 1/2" długich, oblawych i lekko-wyżłobionych z wierzchu,— z przylistkami dolegającymi, podłużnie-jajowatymi, tępymi, blisko 1/2" długimi, pochwiastymi i odpadającymi; wiechy końcowe, ramienisto-podbaldaszkowe, tęgie, nieco ściśnione w gałązkach, z gałązeczkami 3kwiatowymi w wiązeczках, w całości bogate,— o przysadeczkach drobnych, prawie-szydłowatych i odpadających; kwiaty piękne, różowe, na 2" długie, wzniesione,— z kielichami szydełkowato-łatkowymi,— z koron łatkami tępo-równowazkami, poodginanemi, całkiem nagiemi,— z narzędziami płciowemi nadzwyczaj wystającymi; torebka podłużnie-wartłkowata, 3/4" długa, gładka, naga i czarna; a nasionka jajkowe, w podstawie wykrojone, a w końcu zastrzone.— Rośnie po górach leśnych w Indyach zachodnich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Może najczęstszy ten gatunek po naszych ciepłarniach, dostarcza kory zwaną *Chiną Śtój Łucyi, martynicką, górną* lub *Piton*— *China Stae Luciae, martinicensis, montana v. Piton*, której na miejscu używają w wielu wypadkach jak prawdziwej; wszelako dla wielkich dawek w jakich użyta być musi żeby skutkowała, sprawia zwykle wymioty,— a może

téż i przez jaki dotąd nieodkryty pierwiastek lub przez *montanin*. — (*Cinchona floribunda* Sw. C. *montana* BADIER.).

Tak ten, jak i następne tego rodzaju gatunki, uchodzą zwykle pod nazwiskiem *Chiny fałszywej* — *China spuria*; w których odtąd ni *chininu*, ni *cynhoninu* nie wykryto, ale za to inny alkaloid zwany *montaninem*, — które nawet czasem nie posiadają należytej własności ściągania.

Do tych to, należą następujące:

GAT. 2. *C. karaibski* (E. *caribaeum* R. et S.). — Drzewo 50stopowe, całe nagie: z gałęziami wietkami, obłemi, popielatemi, — a gałązkami ściścionemi i kawowo-czerwonawemi z popielatemi brodawczkami; z liśćmi gęstymi, na $\frac{1}{4}$ calowych ogonkach, jajowato-lancetowatymi, kończystymi, (2" i 1"), — o przylistkach drobnych, od dołu szerokich i rzęsowatych a w wierzchołku kończystych, odpadających; z kwiatami skupionymi, po jednym na szypułce kątownej prawie równej liściowi, białawo-różowymi i przyjemnej woni, — o kielichach krótko-5zębnych, — koronach 2" długich, a ich łatkach tępo-równowązkich i podginanych, mało co krótszych od rurki, — główkach bardzo długich i równych ze znamieniem; z torebką jajową, gładką, lśnącą i czarną; a nasionkami przewrotnie-jajowemi, ze skrzydełkiem nieprzerwanem i równo-szerokiem. — Pospolity w Indyach zachodnich, oraz na Karaibach; kwitnie od czerwca do września. — Miejscowi używają kory za chinę; a gdy przychoǳąca do Europy jako *China* lub *kora karaibska* — *China v. cortex caribaeus* okazała się mało skuteczną, a nawet obok wymiot i przeczyszczającą, zaniechano ją sprowadzać. — (*Cinchona caribaea* Jacq.).

GAT. 3. *C. wązkolistny* (E. *angustifolium* R. et S.). — Drzewko 15stopowe: w którém — kora popielata, w odzionku ciso-krésowana; gałęzie mało podzielne, gałązki obłe i omszone; liście pozbliżane, krótkoogonkowe, równowązko-lancetowate, przytępiono-końcyste, (3" i $\frac{1}{2}$ "), spodem zarówno z kielichami omszone, z wierzchu nagie i cisawo-zielone, — na ogonkach obłych i omszonych, — a z przylistkami malúikimi, jajowo-zaostrzonymi i odpadającymi; podbaldaszek 3dzielny, o odnożkach 3—5-kwiatowych, końcowy, z szypułczkami oraz przysadeczkami miękkowłosemi; kwiaty białe, na 2"

długie, nader wonne, 2 razy krótsze od liści,— z kielichem, rdzawo-miękkowłosym, szydlowato-5zębnym,— koroną o rurce niewyraźnie-5kątnej, mało co dłuższéj od tępo-równowazkich łatek,— pręcikach równych koronie; torebka krótka, podłużna, prawie-5graniasta, 2-rowkowa i naga; a nasionka okrągławe i całobrzegie. — Porasta skaliste brzegi rzek na St. Domingo; kwitnie od grudnia do czerwca. Z niéj *Kora— Chinny wazkolistnéj*— cortex Chinae angustifoliae, tylko na miejscu używaną bywa za prawdziwą, bo do Europy już niedochodzi: tę zaś co się ukazała parę razy w kupiectwie nieco dawniej, zwano *Chiną nową* albo *surynamską*— *China nova v. surinamensis*.— (*Cinchona angustifolia* Sw.)

GAT. 4. *C. królkoowocowy* (E. brachycarpum R et S.). — Drzewo 20' wysokie; o korze grubéj, popękanej, ciso-szaréj, sączącéj po zranieniu okwiecie sok białawy; gałęziach odstających, a gałęzicach nagich i poziomych; liściach prawie-jajowatych, tępych, (6" i 3"), ogрубnionych, ciemno-zielonych, całkiem nagich,— na ogonkach krótkich a grubych, rynienkowatych i nagich,— z przylistkami jajowato-zaostrzonymi i odpadającymi; o wiébach podbaldaszkowatych, końcowych, krzyżowo-ramienistych, 3 razy 3dzielnych i równowysokich; kwiatach krótkoszypuleczkowych, blade-różowych albo cielistych i do 3" długich,— z kielichem o krótkich i wzniesionych ząbkach,— a koronie o tychże nie wyrównywających i połowie jéj rurki,— pręcikach dłuższych od korony oraz i szyjkach,— znamieniu zaś prawie-głoweczkowatém; o torebce wreszcie na 1" długiej, 10bruzdkowej i czarnej,— a nasionkach szydelkowatych i ściśnionych.— Zwykły po lesistych górach Jamaiki; kwitnie od maja do sierpnia. — Przed laty używano w Anglii z niego *kory* jako *Chinny królkoowocowej*— cortex Chinae brachycarpae i to z dość wielką wziętością; lecz musiała ustąpić miejsca lepszym. — (*Cinchona brachycarpa* Sw.).

GAT. 5. *C. kończysty* (E. cuspidatum St. Hil.). — Drzewko zaledwie 12' dorastające: w którém— liście na ogonkach krótkich, kosmatych i spodem kątowatych a z wierzchu wyżłobionych, są— jajowato-lancetowate, w końcu tępym cienko-kończyste, w podstawie mocno zwężone, (15" i 4"), w brzegu faliste, z wierzchu nieco epylone, a spodem kosmate,— o przylistkach maléńkich i odpadających; wiécha końcowa, krótsza niż liście, mocno rozpostarta, ko-

smata, biaława, — z szypułką 3całową, 3kątną, a jój odnogami prawie-poziomemi i ściśnionemi, — z przysadkami z szerókiej podstawy ostrokończystymi, w końcu nagimi a w podstawie kosmatymi; kwiatów po 5—6 na końcach jój odnózek, na $\frac{1}{4}$ " długich i białych, — o kielichu wartołkowatym i białawo-kosmatym, niewyraźnie-5ząbkowym, — korony łatkach podłużnych, bardzo tępych i w połowie dopiero swój długości poodginanych, — nitkach w połowie brodatych, — a znamieniu w 2 równowazkie łateczki rozszosépáném. — Rośnie po pierwoborach Brazylii południowój. — Kora używaną bywa w miejscu jako *China leśna* — Quina de Mato.

GAT. 6. *C. południowy* (E. australe St. HIL.): różny od poprzedzającego jedynie — liśmi nieco zwężającymi się w ogonek, jajowatymi, prawie-tępymi, ($15''$ i $8''$), w brzegu lekko-nabrzmiętym nieco wykrawanymi, z wiérzchu zaledwie omszonymi a spodem cokolwiek kosmatymi, — o przylistkach jajowato-3kątnych, rynienkowatych i odpadających; wiéchę bez szypułki końcową, 3dzielną baldaszko-gronowato, — z przysadkami równowazko-szydłowatymi; kwiatkami zaledwie $\frac{1}{4}$ całowymi, jakby w kupki pogromadzonymi, — o kraju kielicha dzwonekowatym, krótszym od jajnika i tępo-5ząbkowym, — łatkach korony tępo-jajowatych i powginanych, a nitkach nagich; wreszcie torebką kosmatą i wartołkowatą: — rosnący wraz z *kończystym*; — dostarcza téż także kory tego samego nazwiska.

GAT. 7. *C. suzański* (E. Souzanum MART.). — Drzewo z liśmi przewrotnie-jajowatymi, zaostrozonymi, nagimi; z podbaldaszkiem końcowym, niewielokwiatowym; torebkami przewrotnie-jajowemi, ściśnionemi, bruzdkowanemi; a nasionkami szerszemi niż długimi i szeroko obrzeżonemi: — rosnące w prowincyi Pianhy w Brazylii; dostarczać poczęło od jakiegoś czasu, kory nader podobnej z wéjźrzenia do chinu królewskiej, tak zwanój *Chiny z Pianhy* — Quina de Pianhy; którój smak atoli za nadto kléjowaty.

W tymże samym celu — chociaż bez właściwych nazwisk — zbiéranemi jeszcze bywają kory *Chiny fałszywój*, z

GAT. 8. *C. peruańskiego* (E. peruvianum H. et B.): drzewka $12'$ wysokiego — o pniu prostym, $4''$ w średnicy, z korą popielatą i nierówno popękana, z gałęziami odstającemi i zielonemi, a gałęzkami prawie-3kątnemi i biało-brodawczkowanemi; o liściach naprzeciwległych lub miekiedy potrójnych, krótkoogonkowych, jajo-

wato-lancetowatych, zaostrzonych, w podstawie zaokrąglonych, (3 i 1"), skórzastych, lśnących, bardzo ciemnozielonych, z których najwyższe bezogonkowe i sercowate, — z przylistkami jajowatymi i trwałymi; o podbaldaszkach końcowych, z szypułkami omszonymi i malúkimi przysadeczkami; o kwiatach cielistawych i drobnych, których — kielich aż blisko podstawy rozszczépany i ściśniony a omszony, — korona dłuższa od kielicha, z łatkami dłuższymi od rurki, podłużnemi, odstającemi i omszonymi zewnątrz, — znamię zaś 2łateczkowe; o torebce wreszcie kulistawo-jajowój: — rosnącego do 6,000' na Andach kolumbijskich. — (*Cinchona peruviana* POIR.): — oraz

GAT. 9. *C. podbaldaszkowego* (*E. corymbiferum* R. et S.), drzewa całkiem nagiego: z liśmi podłużnie-lancetowatymi, zaostrozonymi; z szypułkami kątowemi, ściśnionemi i podbaldaszkowatemi, o 2 przysadkach w końcu; a kielichami bardzo krótkimi, lecz prawie do podstawy rozszczépanymi, — zresztą podobnego do poprzedzającego gatunku: — rosnącego na wyspach oceanu spokojnego; — którego korę zalecano dla Australii, jako nader skuteczną i do prawdziwej chinu nader zbliżoną. — (*Cinchona corymbifera* FORST.).

RODZAJ 1078. **Korczyn** (**Hymenodictyon** WALL.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5zębnym. Korony léjkowatój gardziel naga; kraju zaś wzniesiono-5wrębnego przedkwitnienie fałdowate. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych; o nitkach króciuchnych, a główkach podłużnych i wzniesionych. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach licznie i dachówkowato poprzyczépiane — do łożysk równowążkich, przyrosłych z dwóch stron przegrody; szyjka pojedyncza, daleko wystająca; znamię maczużkowato-głoweczkowate i prawie-2łateczkowe. Torebka skórzasto-drzewiasta, w końcu naga, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczy. Nasiona mnogie, na łożysku ostatecznie wolném podnoszące się, dachówkowate, ściśnione, — obrzeżone skrzydełkiem błoniastém, siatkowatém i wyciętém przy znaczku. Zarodek prosty

w osi białka mięsistego; o listniach sercowatych; a rostkach dółnym.

GAT. 1. *K. wyniosły* (H. *excelsum* WALL.). — Drzewo wspaniałe tak wyniosłym swym wzrostem, jako i odstającymi gałęziami: którego— kora zewnątrz gruba, mocno korkowata i popękana; w środku mączasta i cisa, a wewnątrz biaława; gałązki ściśnione; liście naprzeciwległe, na ogonkach obłych i omszonych, podługne, do 4' czasem długie, skórzaste, aksamitne, a kwiatowe ubarwione i jakby-pęcherzowate, — z przylistkami sercowato-lancetowatymi, piłkowanymi, gruczołkowato-rzęskowanymi i odpadającymi; wiechy wielkie, końcowe i kątowe, powstałe z gronek wiązczkowatych — mnóstwa kwiatków nikłych, zielonawych, omszonych i bardzo miłej woni, — w podstawie o 2 listkach przysadkowatych, długoogonkowych, suchych, wypukłych i żyłkowanych; torebki podługne, 4roweckowe, drobniuchno biało-brodawczkowe. — Częsty po lasach górskich w Indyach wschodnich w Cirkar; kwitnie w porze deszczowej. — Kory wewnętrznej, miejscowi używają jako chinu; drzewo zaś zbliżone do machoniowego, także cenionem bywa. — (*Cinchona excelsa* ROXB.).

RODZAJ 1079. **Ograżnik** (**Remijia** DEC.). — Kielich rurką przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnym, trwałym. Korona lójkowata o rurce obłej, a kraju 5dzielnego— łatkach równowazko zaostzonych, w kwiecie rozkwartych a w przedkwitnieniu łuszczynowato złożonych. Pręcików 5, osadzonych w połowie rurki korony, zamkniętych; z nitkami krótkimi i nierównymi; a główkami równowazkami i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne, poosadzane podno-

sząco się a dachówkowato, na łożyskach mięsistych a równowążkich i przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka pojedyncza; znamiona 2, równowążkie i zamknięte. Torebka jajowa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca od wierzchołka do podstawy przez przegrody w 2 łuszczyzny z czasem rozszczépane. Nasion wiele, podnosząco się-dachówkowatych, ściśnionych, tarczkwatych, obwiedzionych skrzydełkiem błoniastém i całobrzegiém lecz wyciętém w podstawie, na łożyskach z czasem wolnych. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach prawie - sercowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *O. rdzawy* (R. ferruginea DEC.).— Krzew na 5' wysoki, nader-małowagłazisty, wysmukły, rdzawo-kosmaty— z wyjątkiem odziomka i górnej powierzchni liści zawsze prawie nagich albo téż lekko-omszonych; z liśćmi naprzeciwległymi a czasem potrójnymi, krótkoogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, z obu końców zaostrozonymi, (8" i 2"), z wierzchu głąboko wyżłobionymi, spodem rdzawo-kosmatymi, w brzegu podwiniętymi, — o przylistkach ½" długich, lancetowatych, spojonych podstawami i odpadających; z wiéchami gro-niastemi, kątowemi, przerywanemi, zaledwie rozgałęzionemi w kilka par odnózek naprzeciwległych i krótkich, — o szypułkach ściśnionych, a przysadeczkach równowążko-zaostrozonych; z kwiatkami ¾ calowymi, prawie bez szypulek na końcach odnózek wiązkwato poosadzonymi, cielistymi, — o kielicha prawie-wartółkowatego łateczkach nierównych, — a korony lekko-skrzywionéj mięsistych i równowążko-ostrawych, — główkach nader nierównych, — szyjce zaś ukrytéj; z torebkami na ¼" długimi, prawie-eliptycznemi, ściśnionemi.— Porasta miejsca spiekle, na 2,000' do 4,000'

wzniesione, w Minas Geraes. — Kora używaną bywa także, pod nazwiskiem *Chiny z Remijo* — Quina de Serra v. de Remijo; ale dużo ustępuje prawdziwej. — (*Cinchona ferruginea* ST. HIL.).

RODZAJ 1080. **Chinowiec** (*Cinchona* LIN.).

— Kielich rurką wartołkową i omszoną zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnym i trwałym. Korony tacowatej rurka obła lub prawie-5kątna; kraju 5wrębnego — łatki podłużne, wewnątrz gładkie, w brzegu włosistobrodzate, na zewnątrz wraz z rurką omszone, w kwiecie mocno roztwarte a w przedkwitnieniu złożone łuszcynowato. Precików 5, osadzonych środkiem w rurce korony, z nią zrosłych i zamkniętych; z nitkami króciuchnymi lecz równymi; a główkami podłużnie-równowazkami, wzniesionymi i nieco wystającymi. Jajnik 2komorowy, uwieńczony krążkiem miedniczkowatym, niewyraźnie-5—10-guziczkowym; komory wielozalążkowe; zalążki poosadzone podnosząco się a dachówkowate, na łożyskach równowazkich przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka naga, pojedyncza; znamię prawie-maczużkowate lecz krótko-wrębne, ukryte albo cokolwiek wystające. Torebka jajowa lub też podłużna albo lancetowata, uwieczona krajem kielicha, 2komorowa, od podstawy ku wierzchołkowi pękająca w 2 łuszczyzny — przez przegrody i część szypułki. Nasiona mnogie, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem błoniastem — ku górze szerszym i ząbkowanym a w podstawie zwężonym i wyciętym; na łożyskach ostatecznie wolnych i kątowato-skrzydłkowatych, podnosząco się a dachówkowato poprzeczypiane. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach niemal sercowatych; a rostkowi dolnym.

GAT. 1. *C. krwistosokowy* (*C. Calisaya* WEDDELL.). — Drzewo okazałe, odstająco-gałęziste; z korą grubokorkową, grubo-siatkowato popękana, poprzecznie jakby obrączkowaną wyźłobieniami podobnemi, szaro-cisą, mocno okrytą liszczkami, a za zranieniem sącząca sok krwisto-czerwony: którego— gałązki prawie-nagie i gładkie lub nieco omszone; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, podłużnie- lub lancetowato-przewrotnie-jajowate, tępe, w podstawie zwężone, czasem z obu końców zaostrome, już z obu stron gładkie a nagie i lśnące, już spodem omszone i z dołeczkami w kątach rozgałęziń nerwów,— o przylistkach międzyogonkowych, wolnych, listkowatych, jajowatych i odpadających; wiechy podbaldaszkowate, końcowe; kwiaty piękne, różnie różowe, wonne,— z pręcików nitkami krótszemi od połowy główek; torebka jajowata, zaledwie równiej długości z kwiatami; a nasion skrzydełka gęsto i strzępiasto zabezpieczone.— Rośnie w Boliwii i w Peru ku południowi; kwitnie latem.— Według najnowszych poszukiwań, ona ma dostarczać kory *Chiny* czyli *Chiny Kalisai*, *żółtej* albo *ż.królewskiej*— cortex *Chinae* v. *China Calisaya*, *flava* v. *lutea regia*; którą, poczytywaną za najlepszą i zaledwie w handlu znachodzoną, wywodzono dotąd tak bałamutnie od różnych innych gatunków *Chinowca*. Znachodzi się w dwóch odmianach *Chiny królewskiej pokrytej* czyli z *przyskórnią* lub *skręconej*— *China regia tecta* v. *cum epidermide* v. *convoluta*, oraz *C. k. nagięj*, bez *przyskórni* czyli *płaskiej*— *C. r. nuda*, *sine epidermide* v. *plana*. Musi ona być najdzielniejszą w skutkach, gdyż najbogatszą jest w oba alkaloidy, na których działalność chinoy polega;

zawiera albowiem— chininy od 1,5⁰/₀ do 3,2⁰/₀, a cynchony od 1,0⁰/₀ do 0,5⁰/₀.

WEDDELL, zwiąc ten nowy i dopiero co opisany gatunek odmianą *α. C. k. prawdziwego* (*C. C. vera*); odróżnia jeszcze i drugą *β. C. k. Józefowego* (*C. C. Josephiana*) stanowiącą krzew,— z liśćmi podłużnie- lub jajowato-lancetowatymi i przyostrawymi,— wreszcie nie różniący się całkiem od pomienionego drzewa, wraz z niem rosnący i podobnąż korę dający.

Również nowo odkrytym i odpowiedniego gatunku kory dostarczającym, jest:

GAT. 2. *C. boliwiański* (*C. boliviana* WDDL.): drzewo— różniące się od pierwszego— liśćmi eliptycznymi lub podłużnie- przeciwrotnie jajowatymi, tępyimi, zwężonymi lub też klinowatymi w podstawie, z wierzchu gładkimi i nagimi, a spodem prawie- nagimi albo omszonymi i czerwonawymi; ząbkami kielicha 3kątными; a nitkami równemi główkom,— rosnący także w Peru i Boliwii;— którego kora, także mało znana w handlu, i to tylko jako domięszywana do chinu królewskiej płaskiej z powodu nadzwyczajnego z nią podobieństwa, otrzymała nazwisko *Chiny królewskiej nowej* lub *boliwiańskiej*— *China regia nova v. boliviana*; w której stosunek obu alkaloidów tenże sam co i w Kalisai.

GAT. 3. *C. dołączkowany* (*C. scrobiculata* H. et B.). — Drzewo na 40' wysokie; z korą cisą i popękaną; z koroną gęstą gałęzi naprzeciwnych, odstających, obłych i tylko górą ulistnionych,— gałązek zaś niewyraźnie-4kątnych, gładkich, nagich i lśnąco-zielonych. Liście ma naprzeciwnie, eliptyczno-podłużne, zaokrąglone w końcu a zwężone w podstawie, (4—10" i 2—6"), całobrzegie, siatkowato-żyłkowane, prawie-skórzaste, nagie, z wierzchu lśnąco-zielone, a spodem bledsze i z dołączkami włosistymi w kątach roznerwień bocznych; z ogonkami 1całowymi, płasko-wypukłymi, zgrubłymi w podstawie i zielonymi; a przylistkami międzyogonkowymi, zrosłymi parowo, jajowatymi i odpadającymi.

Więchy końcowe, bardzo gałęziste, podbaldaszkowate, bezszypułkowe. Kwiaty niemal bez szypuleczek ale z przysadeczkami, miłej woni, różowe; o kielichu zewnątrz miękko - włosistym i ostrocząbkowym; koronie zewnątrz miękko - włosistym z rurką tępo-5kątą, — a kraju 5dzielnego łatkach tępo-jajowatych, środkiem i w brzegu szorstkawych, a zresztą nagich; pręcikach zamkniętych i w polowie rurki osadzonych, — z nitkami białymi, a główkami całkiem ukrytymi; z słupkiem zaledwie-wystającym, o szyjce białej, a znamieniu zielonem i rozszczepianem. Torebka jajowo-podłużna, do 1" długa, gładka, 2rowkowa.— Bardzo częsty na Andach Peruańskich, około Kucko i St. Anny, tworząc całe lasy na wysokości 1800' nad morzem; kwitnie w sierpniu.— Z niego pochodzi najpodobniejsza do Kalisai, dziś także zwana *Ching ze Stój Anny*— *China de Sta Anna*; która atoli obejmuje kilka dotąd inaczej mianowanych odmian, wszelako pochodzących wyłącznie z tej rośliny, jako to: *China Jaen ciemna*— *China Jaen obscura*, *C. J. cisa*— *C. J. fusca* i *China Loksa czerwona*— *China Loxa rubra*,— wszystkie jako odmiana pokryta przyskórnią, skręcona i pochodząca z młodszych gałęzi; oraz *China czerwona* z *Kucko*— *Quinina rubra de Cuzco*, *Kalisaja lekka*— *Calisaja levis*, *China królewska włóknista*— *China regia fibrosa*, część *Chiny rdzawej*— *Quinina rubiginosa* i *China Anaransada*— *Quina Anaransada*,— jako grube i płaskie płyty starszej kory z pnia. Zawiera ona w przecięciu chininy od 0,4% do 1,0%, a cynchoniny od 0,8% do 1,2%.

GAT. 4. *C. jajowaty* (*C. ovata* WEDDL.).— Drzewo okazałe, postawy poprzedzającego gatunku: z korą jasno-cisą lub płową, czasem w żółto lub szarawo wpadającą i z łuszczącą się przyskórnią, niekiedy czerwona-wą i z tąż trwałą,— siatkowato popękana; z korkiem jaśniejszym i sprężysto-miękkim, a wewnątrz korą właściwą ciemniejszą i twardą: z liśćmi krótkoogonkowymi, szeroko-jajowatymi, przyostrymi, w podstawie zwężonymi, prawie-skórzastymi, z obu stron zielonymi, z czasem z wiérczu gładkimi i nagimi, a spodem omszono-kutnerowatymi; z wiechą podbaldaszkowatą, bogatą i nieco-ściśnioną, a w owocowaniu rozpięrzchłą; z kwiatami cielistawymi i wonnymi,— o kielichu krótko i ostro-zębnym,— główkach dużo dłuższych od nitek; z torebką zaś lancetowatą, lub podłużnie-lancetowatą; a skrzydełkiem nasienia fręzłowato-ząbeczkowaném.— Dość częsty w Peru i Boliwii; kwitnie w lecie.— Kora z niego pochodząca, obejmuje następujące dotąd od różnych roślin wywodzone gatunki, dziś nazwane *Chinę Huanuko*— *China Huanuco*, *Guanuco*, *Yuanuco*, tymi są: największa część z *Chiny Huamalies*— *China Huamalies*, część znaczna *Chiny rdzawéj*— *China rubiginosa*, *China królewska fałszywa*— *China regia spuria*, *China niby-królewska*— *China Pseudoregia*, *China Lima Loksa*— *China Lima Loxa*, *China Voza*— *China Voza* i w. i. Że zaś gatunek ten kory miéwa różne odmiany, przeto rozróżnił je SCHLEIDEN na: **a.** *Chinę Huanuko korczastą białawą*— *China Huanuco suberosa albida*, zawierającą chininy 0,2% a cynchoniny 1,0%; **b.** *Ch. H. cisą*— *Ch. H. fusca*, w której chininy 0,6% a cynchoniny

1,2⁰/₀; oraz *Ch. H. rdzawy*— *Ch. H. rubiginosa* z niewiadomym dotąd składem.— (*C. pubescens* LAM.).

GAT. 5. *C. omszony* (*C. pubescens* WEDDL.).— Drzewo 30' dorastające a do 10" w średnicy; którego — kora szarawo-cisa i drobno żółtawo-brodawczkowana, wewnątrz żółto-cisa i żółto jakby warstowana; gałązki więcej szare, a gałązeczki omszone; liście krótkoogonkowe, szeroko-jajowate, nieco-zastrzone, w podstawie zwłaszcza za młodu lekko zwężone, (5" i 3"), prawie nieskórzaste,— z wierzchu gładkie i zielone, a spodem omszone, niekiedy nawet i czerwonawe; kwiaty krótkoszypuleczkowe, w podbaldaszkach więchowatych, w czasie owocowania wietko-rozłożystych, różnie różowych,— o ząbkach kielicha 3kątnie-kończystych,— główkach prawie-beznitkowych; torebka równowążko-lanctowata; a nasionka szecinkowato-ząbeczkowano w brzegu obwiedzione.— Dość zwykły po lasach około Kucko, w Peru i Boliwii; kwitnie latem.— Dzisiaj korę z niego zwią *China Kucko*— *China Cuzco*, która dotąd także pod kilkoma nazwiskami uchodziła: bo *Ch. Huanuko*— *Ch. Huanuco*, *Ch. Jaen* lub *Tenn blada*— *Ch. Jaen* v. *Tenn pallida* obie z młodszych gałęzi; a ze starszych i z pnia *Ch. Kucko cisa* i *nowa*— *Ch. Cuzco fusca* et *nova*: zawiera zaś, chininy tylko 0,05⁰/₀, a cynchoniny 0,04⁰/₀.

GAT. 6. *C. prawdziwy* (*C. Condaminea* WEDDL.).— Drzewo piękne, do 16' wzniesione, zarówno z innymi zawszezielone; z korą popielatą i popękaną zewnątrz, a wewnątrz ciemniejszą i pełną soku żółtawego; z gałęziami obłoni, odstającymi; z gałązkami niemal opylonemi i prawie 4graniastemi na wstawach, nagie-

mi. Liście jajowato - lancetowate, czasem okrągławe, zaostrome, z wiérzchu gładkie a nagie i lśnące, a spodem w kątach rozdwojeń nerwów z dołeczkami lekko rzęskowanymi; z przylistkami dolegającymi, parzystozrosłymi, jajowatymi, zaostrozonymi, jedwabistymi i odpadającymi. Kwiaty biało-różowe, wonne,— w długoszypułkowych, kątowych i końcowych podbaldaszkach, tworzących wraz wiechę ulistnioną; z krajem kielicha prawie-dzwonkowatym, a jego ząbkami 3kątnymi; z główkami dużo dłuższymi od nitok. Torebka podłużnie-jajowa, 2 razy dłuższa niż szeroka; nasiona zaś eliptyczne i ząbeczkowane brzegiem.— Liezny w północnym Peru i południowym Ekwadorze, zwłaszcza w okolicach Loksy; kwitnie latem.— Z niego pochodzi *China Loxa cisa* czyli *Ch. koronna*, *Nibyloksa*, *L. Knotty*, *Jaen* lub *Tenn czarniawa*— *China Loxa fusca*, *Ch. coronalis*, *Ch. L. corona*, *Pseudoloxa*, *L. Knotty*, *Jaen* v. *Tenn nigricans*; albo *Ch. L. prawdziwa*— *Ch. L. vera*, także *Ch. cisa* lub *Uritusinga*— *Ch. fusca* v. *Uritusinga* mianowana: zawierająca chininy 0,8% a cynchoniny 0,6%.— (*C. officinalis* LIN.).

Innych gatunków *Loksy*, dostarczają:

GAT. 7. *C. słobodnicolistny* (*C. lucumaeifolia* R. et P.), dziś uważany tylko za odmianę *y* poprzedzającego: od którego odróżnia się jedynie— liśćmi eliptycznie - lancetowatymi, zupełnie tępymi, w podstawie klinowatymi i zaokrąglonymi lub sercowatymi; a kielicha dzwonkowatego ząbkami lekko kończystymi:— rosnący około samej Loksy:— którego kora ciemniejsza i prawie-czarnymi lizającami pokryta, nosi dziś imię *Chiny Loksy czarniawej*— *China Loxa nigrescens* v. *Nigritella fina*, z chininy 0,2% a cynchoniny 1,0%: który także prawdopodobnie ma dostarczać *Ch. L. pitajskiej*, *Pitai*— *Ch. L. pitayensis*, *Pitaya* obejmującej w sobie

dotąd dwie odmiany, *C. P. żółtawa* — *C. P. naranjada* i *C. P. czerwona* — *C. P. roxa*, z chininy 2,5% a cynamoniny 1,2%.

GAT. 8. *C. lancetowaty* (*C. lanceolata* BETH.), także dziś jako tylko odmiana *δ. pitajski* (*C. pitayensis* WEDDL.) *prawdziwego*; różny — liśćmi lancetowatymi, z obu końców nadzwyczaj zaostrozonymi; oraz kielicha krajem o 5 łateczkach równowązkich; — rosnący w Nowej Granadzie: — także

GAT. 9. *C. wielkokielihowy* (*C. macrocalyx* R. et P.), również świeżo poczytany za odmianę onegoż *β. Kandolla* (*C. Candollei* WEDDL.), odznaczoną — liśćmi przewrotnie-jajowatymi lub okrągławymi, w podstawie klinowatymi i zaokrąglonymi lub też prawie-sercowatymi, lekko zaostrozonymi; krajem kielicha dzwonkowatym i gładkawym, z ząbkami lancetowatymi; a znamionami nieco wystającymi: — pospolity w Kuenza: — których korę, zowią *Chinę Loksą płową* — *China Loxa fulva* lub *Ch. Amarilla* — *Quina amarilla*, bez wiadomego dotąd jej rozbioru.

GAT. 10. *C. szorstki* (*C. hirsuta* R. et P.), dawniej uważany za odmianę *omszonego*; odznaczający się — liśćmi eliptycznie-jajowatymi, tępymi, w podstawie zazwyczaj zaostrozonymi, skórzastymi, z wiérzchu nerwistymi a z czasem gładkimi, spodem zaś zwłaszcza na nerwach szczecinkowato-włosistymi; ząbkami kielicha lancetowato-kończystymi; rurką korony wewnątrz przy nasadzie pręcików omszoną; a skrzydełkiem nasion szerokiem i ząbeczkowanem: — zwyczajny w Peru: — wydający *Chinę Loxa cienką* — *China Loxa tenuis* czyli *Kaskaryllę Delgada* — *Cascarilla Delgada*, również z niewiadomym dotąd składem chemicznym.

GAT. 11. *C. gruczołkowy* (*C. glandulifera* R. et P.), małe drzewko a czasem krzew: o korze białawo-popielato-szaréj, czarniawo-lub ciso-plamistéj, chropawéj; liściach jajowato-lancetowatych, z obu końców zaostzonych, czasem [nieco-odgiętych, w brzegu lekko falistych, z wiérzchu nagich i lśnących, a spodem gruczołkowato-włosistych wraz z gałązkami i przylistkami, oraz tamże z dołeczkami w rozgałęzieniach nerwów; ząbkach kielichów króciuchnych, 3kątnych i nieco kończystych, często czerwonych: — rosnący także w Peru, po lasach gór Andów: — którego korę, odróżniono dziś jako *Chinę Loksę ciemną* — *China Loxa obscura* lub *Kaskaryllę czarniawą prowincyalną* — *Cascarilla nigrilla provinciana*, z nieznanym składem.

GAT. 12. *C. Uritusinga* (*C. Uritusinga* R. et P.), policzony jako odmiana *prawdziwego*, zaledwie wyróżnić się pozwalająca — liśćmi jajowato-okrągławymi i nader wielkim stósunkowo kielichem:— dość częsty około Kuenzy, z korą nader różną od reszty *Loksów* — barwą jasną wpadającą w pomarańczowo, i dla tego znajdowaną w korach handlowych pomiędzy *Huamalies* i *Huanuco*; dziś zaś odosobnioną w osobny gatunek *Chiny Loksy pomarańczowej* — *China Loxa aurantiaca*, znanéj także pod nazwiskiem *Kaskarylli Uritusingi* — *Cascarilla de Uritusinga* v. *percida*, *Anaransada*, której skład jeszcze dotąd niezany.

GAT. 13. *C. sercolistny* (*C. cordifolia* MUTIS.). — Drzewo 20' i wyższe; w którym — kora od zewnątrz łuszcząco się-korkowata i brodawczkowana, bywa barwy żółtawo-płowej, a głębiej nieco-zbitsza i w cynamonową wpadającej; gałęzie 4kątné, gładkie i nagie; liście okrągławe lub téż okrągławo-podłużne, z obu końców tępe albo tylko w podstawie cokolwiek zaostrome, grubo-nerwiste, z wierzchu gładkie i nagie, spodem zaś omszone i bez dołączków; szypułki w kątach liści wierzchołkowych, tworzące wraz wiechę daszkowatą, ku końcom kutnerowate; kwiaty blado-różowe, — o kielichach kutnerowatych, a ich ząbkach gładkich i kończystych, — koronach zewnątrz kutnerowatych, z rurką krótką lecz szeroką, a łatkach wewnątrz kosmatych; torebka lancetowata; skrzydełka nasion brzegiem ząbeczkowane i drobniuchno podziurkowane. — Znachodzi się w Nowéj Granadzie i w Peru; kwitnie przez lato. — Dostarcza kory *Chiny żółtój* — *China flava* v. *Quina amarilla*; za którą zwykle w handlu poczytywano kilka innych, z tych niektóre zawsze żółtemi nazywając, a oprócz tego *Chinę Marakaibo* — *China Maracaibo*, część *Uritusingi*, włóknistój,

Pitayi. W składzie swym, zawiera chininy od 0,03% do 1,4%, a cynchoniny od 0,2% do 1,0%; zebrana zaś przez WARSZEWICZA do tego i cynchonidyny 0,5%. Jako jej odmianę dzisiaj poczytują *Chinę żółtą korkowatą*— *China flava suberosa*, dotąd składającą się z *Chiny żółtej twardej* lub *drzewnej* czyli *Kartageńskiej włóknistej*— *China flava dura v. lignosa v. Carthagena fibrosa*, *C. ż. włóknistej*— *C. f. fibrosa* i *C. ż. nowej*— *C. f. nova*; z których dwóch pierwszych rozbiór nieznany, a ostatniej wykazał zupełny brak alkaloidów.

GAT. 14. *C. lancetolistny* (*C. lancifolia* MUTIS.).— Drzewo 40' dorastające, a najgrubsze 4" i z tąd wysmukłe; z korą zewnątrz ciłą, a wewnątrz w różnych odmianach cisawo-żółtej, żółto-czerwonawej i cisawej; z gałęziami oblami i odstającymi, a gałązkami ściśnionymi i nagimi. Liście ma krótkoogonkowe, podługne lub przewrotnie-jajowato-lancetowate, tępe lub też zastrżone, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{4}$ "), żebrzasto-żyłkowane, nieco-skórzaste, z obu stron nagie, lśnące, bez dołeczków spodem; o przylistkach zrosłych, tępych, błoniastych, nagich i odpadających. Podbaldaszkii końcowe i kątowe, po 3 wraz, tworzące wiechę końcową; z przysadeczkami lancetowato-szydłowatymi; z szypułką przylegająco-jedwabistowłosą, a szypuleczkami 1całowymi i z lekka miękkołosiami. Kwiaty na $\frac{1}{2}$ " długie, wzniesione, bladoróżowe, jakby jedwabiste; o kielichu dzwonkowatym, błoniastym i nagim,— z ząbkami nierównymi, 3kątnymi, kończystymi i poodginanymi; a koronie zewnątrz przylegająco-włoskowej, z rurką wewnątrz nagą i tępo-3kątną, a krajem płasko rozpostartym; pręcikami osadzonymi u dołu w rurce,— z główkami nieco wystającymi i krót-

szeni zwykle od nitek, a ucępionemi po nad wrębną swą podstawą na tychże; szyjką krótszą od połowy rurki. Torebka obło wydłużona, często lancetowata, żeberkowana, cisa, naga, do $\frac{2}{3}$ " długa. — Jeden z pospolitszych w Nowej Granadzie, zwłaszcza w Sta Fé de Bogota, Ekwadorze, Peru i Kwito; kwitnie w porze letniej. — Dziś wywodzą z niego *Chinę pomarańczową* — *China aurantiaca* v. naranjada jawiącą się w wielu odmianach, dotąd znaną pod nazwiskami — *Ch. z Bogoty* — *Ch. de Bogota*, *Ch. Kolumbijskiej* i *Kartageńskiej drzewnej* — *Ch. Columbica et Carthagena lignosa*, a po części jako *Ch. żółta włóknista* — *Ch. flava fibrosa* i *Ch. rdzawa* — *Ch. rubiginosa*. HUMBOLDT już od dawna był mniemania tegoż samego; lecz HAYNE rozpowszechnił swe zdanie, jakoby z gałęzi najgrubszych tej rośliny pochodzić miała *Ch. żółta* czyli *Kartageńska włóknista płaska* — *Ch. flava* v. *Carthagena fibrosa plana*, z młodszych *Kartageńska skręcana* — *Ch. Carthagena convoluta*, a z najmłodszych *China Piura* lub *Tenn* — *Ch. Piura* v. *Tenn*. — Skład różnych odmian okazał się także różny: gdyż w okazach dostarczonych przez WARSZEWICZA, zawierała *Kartageńska prawdziwa* kora młoda chininy 0,26%, cynchoniny 0,22%, a cynchonidyny 0,36%; średnia 0,44%, 0,78% i 0,56%; najstarsza 0,1%, 0,53% i 0,17%; a w otrzymanych od innych zbieraczy, *Kar. drzewna* chininy 2,0% a cynchoniny nie; *żółta włóknista* chininy 1,0% a cynchoniny 0,9%; *żółto-pomarańczowa* chininy 1,6% a cynchoniny 1,0%. — (*C. Condaminea* δ . *lancifolia* WEDDL.).

Pomimo nie do uwierzenia zabalamucenia, jakie w oznaczeniu pochodzenia różnych gatunków kory chinu dotąd panowało,— po krytycznym rozbiórce roślinniczym dokonany przez WEDDELLA, oraz fitotomicznym i lékoznawczym przez SCHLEIDENA— zdaje się, iż na rzetelności dotąd opisanych gatunków z pewnością polegać możemy. Gdy jednak, jak już łatwo przekonać się było można, prawie każdy gatunek chinu kupieckiej, jest mieszaniną kor pochodzących z różnych roślin, tylko wejrzaniem do siebie zbliżonych; musi oznaczenie rośliny macierzystej każdej danej do oznaczenia kory, ulegać trudnościom często nie do przewyżczenia. Pozostające nam więc jeszcze do opisanie kilka gatunków, których — pomimo największych usiłowań — niezdolano jeszcze wydobyć z tego odmętu i ściślej oznaczyć, postanowiłem przedłożyć w tém świetle, w jakim się podobało losowi udzielić je pierwotnej o nich nauce. Temi zaś są:

GAT. 15. *C. szkarłatny* (*C. purpurea* R. et P.).— Drzewo wejźrzenia zupełnie *dołkowatego*, a nawet od WEDDELLA za jego tylko odmianę poczytywane: wszelako odznaczające się — liśmi szeroko-jajowatymi, w podstawie prawie-klinowatymi, w wierzchołku lekko i krótko-kończystymi, z wierzchu gładkimi i nagimi, a spodem na nerwach omszonymi, lub z czasem całkiem nagimi i czerwonymi — łącznie z szypułkami i kielichami: więchą ramienisto-rozłożystą, a na niej kwiatami w podbaldaszkach biało-czerwonymi, — o koronie zewnątrz lekko kutnerowatej, a jej łatkach tęgowłosistych; torebkami zaś oblawemi, z czasem jajowo-wydłużonemi i źeberkowanemi.— Rośnie na Andach peruańskich, około Chinchao, a zarazem w Bogocie i Karakas.— Ma dostarczać najprawdopodobniej *Chiny Huamalties* lub *Abomalties* — China Huamalties, Guamalties v. Abomalties czyli *Ch. cisiej* — *Ch. fusca*; w której rozróżniają jako odmiany — *Ch. H. rdzawą* — *Ch. H. ferruginea* i *Ch. H. białą* — *Ch. H. alba*; obie zawierające chininy od 0,3% do 0,36%, a cynchoniny od 0,1% do 1,2%.

GAT. 16. *C. drobnokwiatowy* (*C. micrantha* R. et P.).— Drzewo nader zbliżone do *sercolistnego*: lecz nacechowane przez — liście szeroko-jajowate, przewrotnie-jajowate lub też okrągławe, przytępiłone, w podstawie mniej więcej zwężone, błoniaste, z wierzchu nagie, spodem bardzo-lekko omszone, a na nerwach i ich rozwidleniach mocno omszone lub prawie-włosiste; więchy podbaldaszkowe, ramieniste, bardzo wielkie, w czasie owocowania ściśnione, z mnóstwem

kwiatków drobnych, białych, zaledwie na $\frac{1}{4}$ " długich, — o kielicha ząbkach krótkich i kończystych, a koronach jedwabisto-opilśnionych; wreszcie torebki podłużne, i prawie-lancetowate, — a skrzydełka nasion brzegiem ząbeczkowane. — Zwyczajny po Andach peruańskich lesistych, zwłaszcza koło św. Antoniego. — Z niego właściwie pochodzi, nawet u krajowców — tak zwana *Kaskarylla cienka* — *Cascarilla fina*, jako jeden z głównych członków mieszaniny dzisiejszej *Kaskarylli prowincyjnej* — *Cascarilla provinciana*, *negrilla et negrilla fina*; w której składzie, wykryto chininy od 0,0% do 0,42%, a cynchoniny od 0,64% do 3,4%.

Od jakichby roślin pochodziły dziś za osobne gatunki poczytane: *China czerwona* — *China rubella* składająca się z *Ch. Popayan* — *Ch. Popayan*, *Ch. czerwonej bladej* — *Ch. rubra pallida*, *Ch. Kartageńskiej czerwonej* — *Ch. Carthagenensis rubra*, *Ch. czerwonej nowej* — *Ch. rubra nova*, w której chininy 1,6% a cynchoniny 0,56%: *China Urbietañska* — *China Urbietana* niewiadomego jeszcze składu: *China Marakaibo* — *China de Maracaibo*, również nierozbierna: wreszcie *China rdzawa* — *China rubiginosa*: — niewiadomo.

Zresztą, nie od rzeczy będzie wspomnieć, przynajmniej o najgłówniejszych gatunkach kory *Chiny prawdziwej*, w jakim porządku — odnośnie do zawartych w największych ilościach w nich alkaloidów — oceniać ich skuteczność główną należy; którym jest następujący:

	Chininy.	Cynchoniny.	Cynchonidyny.
Ch. Kalisaja i boliwiańska	3,2	1,0	—
„ czerwona	2,5	2,4	—
„ Pitaya	2,5	1,2	—
„ Kartageńska drzewna	2,5	—	—
„ pomarańczowa	1,6	1,0	0,56
„ żółta	1,4	1,0	0,5
„ St. Anny	1,0	1,2	—
„ Huamalies	0,36	1,2	—
„ Loxa prawdziwa	0,8	0,6	—
„ Huanuko	0,6	1,2	—
Kaskarylla cienka	0,42	3,4	—

	Chiny. Cynchoniny.	Cynchonidyny.
Ch. Loxa czarniawa	0,2	1,0
„ Kucko	0,05	0,04:

rachując w odsetkach na wagę.

RODZAJ 1081. *Chinica* (*Cascarilla* WEDDL.).

— Kielich rurką jajową lub wartolkowatą zrosły z jajnikiem, omszony albo kutnerowato-włosisty; z krajem zazwyczaj 5ząbkowym, prawie-niezmiennie trwałym al-boli też odpadającym,— o ząbkach równych i w przedkwitnieniu łuszcynowato złożonych, lub całkiem bez nich. Korona tacowata; z rurką obłą albo prawie-léjkowatą; z krajem 5—6-wrębnym— w łatki lancetowate lub też równowążkie, już błoniaste, już mięsistawe, w przedkwitnieniu łuszcynowate a później roztwarte, wewnątrz czasem całkiem a czasem tylko brzegami brodawczkowane, a zewnątrz wraz z rurką omszone aż do kutnerowatych. Pręcików 5—6, osadzonych w głębi rurki, naprzemianległych z łatkami, nagich; o nitkach w różnej długości zrosłych z rurką; a główkach równowążkich, grzbietoczępnych, zamkniętych. Jajnik uwieczony krążkiem mięsistym, niewyraźnic-ząbeczkowym i mi-sieczkowatym,— 2komorowy, wielozalążkowy; zalążki po-uczępiane u łożysk grubych, prawie-obłych, przyrostłych z obu stron środkiem do przegrody,— dachówkowato-podnoszące się, tarczkwate i wywrócone; szyjka nitkowata, gładka, rzadko omszona; znamię wrębne, zwykle ukryte, lub niekiedy cokolwiek wystające. Torebka podłużnie-lancetowata, równowążka albo niaczugowata, obława, już gładka już żeberkowana, 2komorowa, wielonasionowa, pękająca przez przegrodę od wiérzchołka ku podstawie w 2 łuszczy. Nasiona mnogie, na łożyskach oblawych lub mniej więcej kątowato-skrzydlastych i wolnych z

czasem dachówkowato-tarczowato poprzyczepiane, ściśnione, obwiedzione skrzydelkiem lancetowato- eliptycznym poprzedziurawianem a w brzegu ząbeczkowanem lub poszarpanem. Zarodek prosty w osi białka mięsistego; o listniach jajowatych i całkich; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *C. wielkolistna* (*C. magnifolia* WEDDL.).— Drzewo okazałe, 100' dorastające i grube; z korą popielatowo-cisą zewnątrz, a wewnątrz ciemnożółto-czerwonawą; z gałązkami 4ściennymi, cisawo-czerwonemi. Liście naprzeciwległe, na ogonkach 2" długich półobłych i czerwonych, szeroko-, przewrotnie- lub podłużnie-jajowate, zastrzone lub też tępe, (2' i 8"), skórzaste, z wierzchu lśnące i nagie, lecz spodem często— zwłaszcza na nerwach— omszone i czerwono-nerwowe; z przylistkami przewrotnie-jajowatymi, zastrzonymi, dolegającymi i odpadającymi. Kwiaty w wiechach bardzo gałęzistych, w części ulistnionych i z przysadkami drobnymi a lancetowatymi, na 1' długie, białe, bardzo wonne; o kielicha dzwonkowatego, nagiego i czerwonego— ząbkach 3kątno-jajowatych, tępych lub zastrzonych i wzniesionych; korony zaś prawie-łójkowatej— tępych i równych jej rurce obławej; pręcikach zaledwie sięgających do gardzieli, o główkach rozszerzonych w podstawie; szyjką zaledwie dochodzącą do główek. Torebka na 2" długa, równowazko-wydłużona, prawie-obła, z czasem naga, — ze skrzydelkiem w obu końcach lancetowato wydłużonem.— Porasta Andy w wysokości 3000'—8000' w Peru, Boliwii, Nowej Granadzie i Ekwadorze; kwitnie od maja do lipca.— Z niej pochodzikora *Chiny czerwonej* lub *hiszpańskiej*— *China rubra* v. *hispanica*, należąca do prawdziwych, zawierająca w przecięciu, chininy 0,84%—2,5%,

a cynchoniny 0,42%—2,4%; rozróżniona dziś na *Ch. c. korkowatą*— *Ch. r. suberosa*, *Ch. c. liszajcową*— *Ch. r. lichenosa* i *Ch. c. twardą*— *Ch. r. dura*.— (*Cinchona oblongifolia* MUTIS.).

Nieco podobną korę, zbierają także i z

GAT. 2. *C. poronnej* (*C. caduciflora* H. et B.); uznanęj świeżo tylko za odmianę poprzednięj przez WEDDELLA:— z liśćmi najniższymi czasem i do 3' długimi, a resztą około 8" i 4", w kątach czerwonych nerwów omszonymi; przylistkami stosunkowo wielkimi; z koroną odpadającą, dwa razy dłuższą od kielicha, a jęj łatkami podginanemi i krótszemi od rurki,— o szyjce wydłużonęj, ze znamieniem nieco wystającém; z torebką równoważko-wydłużoną:— rosnącęj wraz z piérwszą;— dostarczającęj kory nie lékarskięj, zwanęj *Cascarilla bove*.

RODZAJ 1082. **Gorzeli***na* (**Cosmibuena** R. et P.).— Kielich rurką podłużną zrosły z jajnikiem; kraj dzwonekowaty, 5—6zębny, odpadający. Korona lęjkowata; z rurką obłą lub téż ku gardzieli rozszerzoną; z kraju 5—6dzielnego łatkami w przedkwitnieniu dachówkowatemi, późnięj roztwartemi. Główek 5—6; prawie-beznitkowych, tuż pod gardzielą, podłużnie-równowążkich i nieco wystających. Jajnik 2komorowy, wielozalążkowy; zalążki w komorach liczne, przyczępione do łożysk szérokich i przyrosłych do brzegów powwijanych jajniczków, podnosząco się—dachówkowate, dwuwrotne, z jajotworkiem dólnym; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Torebka podłużna, obława, w wiérzchołku naga, 2komorowa, pękająca od wiérzchołka ku podstawie przez przegrodę w 2 łuszczyzny,— z owockami oddzielającymi się ostatecznie od kielicha. Nasiona mnogie, na bardzo wielkich łożyskach odosabiających się od przegrody tarczowato poucępiane, podnosząco się—dachówkowate, ściśnione, otoczone skrzydełkiem

bloniastém, w wierzchołku poszarpaném a wykrojoném w podstawie. Zarodek?

GAT. 1. *G. sześćpręcikowa* (*C. hexandra* R. et P.). — Drzewo piękne, wysokie i grube; z korą cienką, popękana, zewnątrz cisa a wewnątrz krwisto-czerwoną; z gałązkami niewyraźnie-4kątnymi, dętymi, czarniawo-ciso albo téż rdzawo opilśnionymi. Liście ma naprzeciwległe, krótko- i półobło-ogonkowe, jajowate, w końcu zaokrąglone, z wierzchu nagie i lśnące a ciemnozielone, spodem zaś rdzawe i podobnież kosmate, z wydatnymi nerwami główniejszymi, (10" i 6"); z przylistkami dolegającymi, zewnątrz żółto-cisymi i welnistymi, odpadającymi. Więchy wielkie, końcowe, z podbaldaszków, ramieniste, 3dzielne, wielokwiatowe, kutnerowate; o przysadkach jajowato-lancetowatych, zaostzonych i włosistych. Kwiaty do 1 1/2" długie, wewnątrz białe, zewnątrz brudno-rdzawo-żółte; z kielichami włosistymi od zewnątrz, od wewnątrz nagimi, barwy korony w gardzieli i niewyraźnie-ząbkowymi; koronami skórzastymi, nagimi na wewnątrz a zewnątrz opilśnionymi, o łatkach tępych i poodginanych; pręcikami zwykle 6, lekko-włosistymi; szyjką o pół krótszą od rurki korony, także włosistą. Torebka obło-klinowata, do 2" długa a 3/4" szeroka, cisa, żeberkowana; nasiona zaś cieniutkie, ciso-żółte, z wielkiém i w końcu rozszczépaném skrzydełkiem. — Rósnie w lasach górskich Brazylii, zwłaszcza koło Rio-Janeiro i Minas-Geraes; kwitnie latem. — Kora jéj uchodzi w kupiectwie, pod nazwiskiem *Chiny Rio-Janeiro* lub *brazylijskiéj nowéj* — *China de Rio-Janeiro v. nova brasiliensis*; którój miejscowi używają za prawdziwą, ale nie ma zawierać głównych alkaloidów. — (*Buena hexandra* POHL.).

RODZAJ 1083. *Gubin* (**Coutarea** AUBL.).— Kielich rurką wartołkowato-podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem 6dzielny w łatki szydłowate i odpadające. Korona wielka, lęjkowata; o rurce krótkiej; gardzieli przewrotnie-ostrokężnej, brzuchatej i nagięj; a kraju krótko-6łateczkowego łatkami w przedkwitnieniu powwijanemi, w kwiecie zaś roztwartemi, tępemi. Pręcików 6, osadzonych w rurce i wystających z niej; z nitkami cieniuchnymi; a główkami równowązkami, wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; załączki w komorach liczne, osadzone na łożyskach okrągławych uczepionych z 2 stron środka przegrody, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; znamię niepodzielne, roweczkowane. Torebka skórzasto-pergaminowata, przewrotnie-jajowa, ściśniona, żeberkowana, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczyńy do pół rozszczepane. Nasiona liczne, uczepione na łożyskach wreszcie wolnych, poziome, ściśnione z boków, nerkowate, obwiedzione szerokim skrzydełkiem błoniastem i wykrojonem przy znaczku.

GAT. 1. *G. wspaniały* (*C. speciosa* AUBL.).— Drzewo 25' dorastające, w całej długości pnia osadzone gałęziami i gałązkami naprzeciwległymi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, zaostrozonymi, (5" i 2"), z obu stron nagimi, coraz malejącymi ku górze, — o przylistkach krótkich, szerokich i zaostzonych; z szypułkami końcowymi i kątowymi, ściśniono-4kątnymi, 1—3dzielnymi i tyłuż-kwiatowymi, — o przysadkach podłużnie-równowązkich, tuż pod kwiatami; kwiaty do 3" długie, szkarłatno-fioletkowe, — o kielichu krótkim i ściśnionym, 6—7zębnym, — koronie nieco-skrzywionej, a jej łatkach 6—7, krótkich i szeroko jajowatych; z torebką z obu stron żeberkowaną, przeszło

1" długą; nasionami zaś cisemi.— Częsty w Gujanie i całym północnym wybrzeżu Ameryki południowej, oraz na Karaibach; kwitnie od lutego do czerwca.— Kora ma wziętość jako środek przeciwwzinniczny, zwłaszcza obok zanieczyszczenia dróg trawienia; gdyż sprawia przytęm wymioty i przeczyszcza. W kupiectwie znaną jest pod nazwą *Chiny dwubarwnój*, *Pitoya*, *Tekamez* i *Atekamez* — *China bicolorata*, *Pitoya*, *Te-camez* et *Atecamez*.

RODZAJ 1084. **Czepota** (**Uncaria** SCHREB.).

— Kwiaty skupione wietko na osadniku spólnym kulistym, bez- lub -szypułkowe, poprzeplatane przysadeczkami. Kielich rurkowato-słojkowaty, zrosły swą rurką z jajnikiem; o kraju uciętym, albo 5dzielnym w łatki krótkie i równoważkie, trwałym. Korony léjkowatej rurka cieniuchna, gardziel naga, a kraju 5wrębnego łatki w przedkwitnieniu łuszczynowate a w kwiecie roztwarte, podłużnie-jajowe. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli, zamkniętych lub cokolwiek wystających; nitki króciuchne albo żadne; główki podłużne i wzniesione. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, na łożyskach podłużnych i przyrosłych z obu stron do przegrody, dwuwrotne; szyjka nitkowata, wystająca; znamię całkowite, jajowate lub podłużne i nabrzękle. Torebki szypuleczkowe, 2komorowe, 2guzikowe; a guziki wiszące u osi nitkowatej, pękające w wierzchołku sprężyscie, wielonasionowe. Nasiona drobne, jajowe, uczępione mimośrodkowo-tarczowato, obrzeżone błoniasto, a w szczycie szczecinowato-zcieńczone. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach eliptycznych; a rostką górnym.

GAT. 1. *C. Gambir* (U. Gambir ROXB.).— Krzew wysoko wspinający się, cały nagi: którego — kora po-

pękana i cisa; gałęzie liczne, gęste, odstające i. obłe; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-lancetowate lub jajowate a kończyste, (4" i 2"), mocno-odstające lub też poodginane, ciemnozielone, lśnące, nagie, — o przylistkach niemal parabolicznie-jajowatych, tępych i odpadających; z cierniami — przeobrażonymi z niedokształconych najniższych szypulek w kątach liści — na 1" długimi, wąsowato w tył poodkręcanymi, tępymi i ściśnionymi; reszta zaś szypulek kwiatnych naprzeciwległe, także 1całowe, dwuczłonkowe, — każda z 3—4 przysadkami w okręgu, jajowato-lancetowatymi, ostrymi, zrosłymi wraz; z główkami do 1 1/2" w średnicy — z kwiatów 1/2" długich, wązko-léjkowatych i blado-cielistych, — o kielichu krótkim i jedwabistym, — koronie na zewnątrz i w gardzieli miękkowłosej, — a słupku równym koronie; z torebkami w okółku wyraźnie szypulkowemi, 3/1" długimi a 1/6" szerokiemi, mocno-żeberkowanemi, cisemi, z nasionami 2skrzydełkowemi, — których szypułki po dojrzaniu odpadły wraz z owocem swym członkiem górnym — dolnym odginają się jako cierniki haczykowate. — Rośnie na wyspach Oceanu indyjskiego, oraz na wschodnich wybrzeżach głębszych Indyi; kwitnie latem. — Ona to dostarcza tak zwanęj *Gatta Gambier v. Gambeer v. Cutta Camboo*, a właściwie *soku* lub *ziemi Katechu* czyli *japońskiej* — *succus v. terra Catechu v. japonica*, téjże saméj przyrody i skutków co i z *Żuwny Guwaki* (str. 424); otrzymywanego w tenże sam sposób przez wygotowywanie wyciśniętego jéj soku; nawet także używanego na *żuwki*. — (*Nauclea Gambir* HUNT.).

ĠAT. 2. *C. kwasna* (U. *acida* ROXB.): różniąca się od piérszéj — gałęziami 4kątnemi; liśćmi jajowatymi, zaostrozonymi, (6" i 4"),

parzystymi na każdej stronie każdego wstawu, — o przylistkach kończystych; oraz kwiatami brudno-białymi, przyjemnej woni cynamonowej: — pospolita ua wyspach Indyjskich, ma także być używaną na wyrób *Katechu*; ale do tego kora jęj ma się pojawiać czasem w kupiectwie jako *China Katto-Kambar* — *China Catto-Cambar*, jako jedna z fałszywych; liście używanymi bywają na Molukkach do leczenia grzybków i chorób skórnych; a sok z uciętych młodych pędów wyciekający nieco kwaskowaty, służy za napój chłodzący i miły dla podróżujących w tamtych okolicach bezwodnych. — (*Nauclea acida* HUNT.).

PLENIE 9.

Przepyszlinowe (Gardenieae A. RICH.).

Owoc jagodowaty, 2- lub przez zronienie 1-komorowy; z komorami wielonasionowemi. Nasiona bezskrzydłe. Białko mięsiste. — *Drzewa albo krzewy z przylistkami międzylistnymi.*

RODZAJ 1085. ***Pokorzal*** (*Catesbaea* LIN.). — Kielich rurką przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 4zębnym lub 4dzielny, trwałym. Korona lęjkowata, o rurce wydłużonej i stopniowo rozszerzonej ku gardzieli, a kraju 4łatkowym. Pręcików 4, osadzonych w głębi rurki; z nitkami cieniuchnymi; a główkami równowązkami i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne w komorach, na łożyskach uczepionych z obu stron u wierzchołka przegrody w 2 szeregach wiszące, wywrócone; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię 2zębne. Jagoda kulista lub podłużna, uwieńczona krajem kielicha i 2komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona 2szeregowo-dachówkowate, wiszące, ścisznono-luskowate. Zarodek malénki, w białku mięsistém; z rostkiem górnym, zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *P. ciernisty* (*C. spinosa* LIN.).— Krzew 14stopowy; z pniem do 4" grubym; z cierniami naprzeciwległymi po nad kątami liści, odstającymi; z liśćmi jakby bukszpanowymi, naprzeciwległymi, na starych gałęziach przez nienależyte rozwinięcie się papiów jakby wiązkowymi, niemal dłuższymi od cierniów, jajowato-podłużnymi i cokolwiek zaostrozonymi; z szypułkami kątowymi, pojedynczemi, 1kwiatowemi; z kwiatami wiszącymi, rdzawo-żółtymi, do 5" długości,— o kielichu małym,— łatkach korony szeroko-jajowato-3kątnych, a rurce bardzo długiej,— o pręcikach wystających; z jagodą postaci i wielkości jaja kurzego, mięsistą, żółtą i wydrążoną. — Dość zwyczajna na wyspach Bahama; kwitnie od maja do września.— Korę ma wzmacniającą, używaną przeciw zimnicom; która miała dawniej dochodzić do Europy, jako *kora Chiny ciernistój*— *cortex Chinae spinosae*: która jednak według wszelkiego prawdopodobieństwa, pochodziła z *P. Wawassora* (*C. Vavassori* SPR.), rosnącego w Indyach zachodnich i nieopisanego należycie, a zwanego dla tego przez swego wynalazcę— *Chinowcem ciernistym* (*Cinchona spinosa* VAVASS.).

RODZAJ 1086. *Gestrzan* (*Randia* HOUST.). — Kielich rurką przewrotnie-jajowatą zrosły z jajnikiem; o kraju 5zębnym lub 5wrębnym, trwałym. Korona tacowata, z rurką różnej długości, a krajem 5dzielnym. Główek 5, osadzonych w gardzieli, bez nitek, podłużnie-równowązkich i zamkniętych. Jajnik dolny, 2komorowy, z krążkiem szczytowym mięsistym; zalążki w komorach liczne, uczepione u łożysk przyrosłych z obu stron do przegrody, dachówkowate; szyjka krótka; znamię grube, 2łateczkowe i gładkie. Jagoda uwieńczona krajem kie-

licha, suchawa, korowata, 2komorowa, wielonasionowa. Nasiona utopione w miazdzu, ogrubnie i kątowne. Zarodek prosty, w białku chrząstkowatym; o listniach listkowatych; a rostkowi błędnym.

GAT. 1. *G. zaroślowy* (*R. dumetorum* LAM.). — Krzew nadzwyczaj rozgałęziony i ciernisty; o gałęziach nagich, bardzo tęgich; a cierniach krzyżowo-naprzeciwległych lub okręgowych, kątowych, na 1" długich, prostych, poziomych i nader tęgich: którego — liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, podobne do bukspanowych lecz mniejsze, jajowate, przytępione, ku podstawie klinowate, nagie, często do tego z wiązkowymi w kątach, — z przylistkami pojedynczymi; kwiaty drobne, pojedyncze w kątach liści wierzchołkowych, bez szypulek, białe, — o kielichu nagim, tępo- i odstająco-ząbkowym, — koronie skórzastej, z łatkami z obu stron kosmatymi i zaokrąglonymi, dłuższej od kielicha; jagoda prawie-kulista, żółta, małemu jabłuszkowi podobna. — Bardzo częsty, w Indyach wschodnich i na wyspach sąsiednich; kwitnie w porze deszczowej. — Korzenia używają na nudności, a owoców na wymioty; także i do odurzania ryb w rybactwie. — (*Gardenia spinosa* LIN.).

GAT. 2. *G. długokwiatowy* (*R. longiflora* LAM.). — Krzew również ciernisty; ale z gałęziami obłemi; cierniami zaledwie dłuższymi od ogonków, naprzeciwległymi i podginanymi; o liściach naprzeciwległych, lancetowato-wydłużonych lub zastrzono-eliptycznych, krótkoogonkowych, całkiem nagich, — z przylistkami krótkimi i ciernisto-ostrymi; o podbaldaszkach końcowych i kątowych, niewielokwiatowych, nieco dłuższych od liści; o kwiatach 1½" długich, białych, — z kielichem o łatkach półksiężycowatych, — a koronach z rurką długą i cieniuchną, w kraju odstających; o jagodach zaś wielkości wiśni, żółtych. — Zwyczajny w Indyach wschodnich; kwitnie w jesieni. —

Dostarcza kory, zadawanéj przez tamecznych w zimnicach.— (*Gardenia multiflora* WILLD.).

RODZAJ 1087. *Przepyszlin* (*Gardenia* ELLIS.).— Kielich rurką jajową i gładką lub żeberkowaną zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym, ząbkowanym, szczępnym albo dzielnym. Korona lękowata lub téż tacowata; z rurką znacznie dłuższą od kielicha; gardzielą nagą; a kraju 5—9dzielnego łatkami w przedkwitnieniu skręconemi, a później rozwartemi. Główek 5—9, równowązkich, osadzonych w gardzieli, bez nitek, prawie wystających. Jajnik przez zniknięcie ku osi swych 2 do 5ciu przegród— 1komorowy, wielozalążkowy; załączki poziome, na łożyskach uczepionych u przegród; szyjka pojedyncza; znamię maczugowate, 2-zębne lub wrębne w 2 łateczki ogrubnie i wzniesione. Jagoda mięsista, uwieńczona krajem kielicha, wewnątrz pergaminowata lub pestkowata, niezupełnie 4—5komorowa. Nasiona mnogie, drobniuchne, utopione w łożyskach bocznych i mięsistych. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; z listniami listkowatymi; a rostkiem błędnym.

GAT. 1. *P. suty* (*G. florida* LIN.).— Krzew albo drzewko bezbronne, 6' dorastające, z licznemi gałęziami nagimi: w którym — liście naprzeciwległe albo nickiedy i potrójne, prawie-bezogonkowe, eliptyczne, w obu końcach zastrzone, (4" i 2"), prawie-skórzaste, lśnąco- i ciemno-zielone, całkiem nagie, — o przylistkach tępo-jajowatych; kwiaty do 2" w średnicy, białe a później żółtawe, nader miło- i mocno-wonne, pojedyncze i naprzeciwległe w kątach liści najwyższych, bezszypułkowe, — z kielichem o 5 do 9 łatkach wzniesionych i lancetowato-szydelkowatych, równych rurce korony — tacowatéj i także o 5 do 9 łatkach skórzastych

jajowato-okrągławych; jagoda wielkości jaja gołębiego, podłużnie-wartółkowata, 5—6żeberkowa, pomorańczowa, w podstawie 5- lub 6- a wierzchołku 1-komorowa.— Ojczyzną jego są Chiny, z kąd rozpostarł się jako zdzi-
 czały po całej Azji południowej, a u nas uprawny—
 i to często z kwiatem pełnym— liczy się do najulubień-
 szych; dziki kwitnie prawie cały rok, a u nas od lipca
 do października.— Chińczycy leczą jagodami chłodzą-
 cemi gorączki, suchoty, trudne moczenie, choroby oczne
 i wyrzutowe; sokiem zaś pomorańczowym, barwią jed-
 wab podobnie.

Toż samo należy rozumieć, o

GAT. 2. *P. korzeniącym się* (*G. radicans* THUNB.): różniącym
 się jedynie — łodygami korzeniącymi się; liśćmi lancetowatymi, o
 pół mniejszymi; oraz łatkami korony nieco - podłużnemi: — pocho-
 dzącym z Japonii, a uprawianym zarówno z pierwszym: — oraz o

GAT. 3. *P. wielkokwiatowym* (*G. grandiflora* LOUR.): — drzewku
 średniej wielkości, którego— gałęzie odstające i skrzycone, bezbronne;
 liście ogonkowe, lancetowate, lśnące; kwiaty wielkie, białe, również
 pojedyncze w kątach lub na wierzchołkach, mocno-wonne, — z kie-
 lichem 6wrębnym, o łatkach sierpowato-poodginanych; a koronie ta-
 cawatęj 6wrębnęj; jagoda zaś podłużna, 6kątna, tyleż-żeberkowa, z obu
 końców zaostrowa, 1komorowa, żółta, z miążdżem czerwonym:—
 rosnącym po nad rzekami w Kochinchinie, i również wdzięcznie
 kwitnącym.

GAT. 4. *P. żywiczny* (*G. gumnifera* LIN. fil.).— Krzew 6sto-
 powy, bezbronny; z pąkami żywicznymi; z liśćmi podłużnymi, tępo-
 kończystymi, czasem podobno szorstkawymi; kwiatami bezogonko-
 wymi, prawie-wierzchołkowymi, pojedynczymi, postaci i wielkości
 jak w *sutym*, tylko z rurką korony prawie-nitkowatą i dłuższą; ja-
 godą suchą, gładką, 2—4komorową; a nasionami mocno-przypląs-
 czonemi.— Rośnie na Cejlonie i Koromandelu.— Tak z liści jako
 i z kory wypaca się ścinająca się na powietrzu żywica, bardzo zbli-
 żona do *Elemi*; dlatego też tokową, poczytywano za pochodzącą
 w części od téj rośliny.— (*G. inermis* DIETR.)

Podobnej żywicy, dostarczają także:

GAT. 5. *P. drzewny* (G. arborea ROXB.): drzewko bezbronne; odznaczające się — liśćmi poronnymi, jajowato-podłużnymi; kwiatami zwykle po 3 bez szypulek na końcu odnóg łodygi, — o kraju korony 5dzielny; a jagodą pestczakowatą, gładką, — z pestką 4- lub 5-luszczykową; — oraz

GAT. 6. *P. lśnący* (G. lucida ROXB.): drzewko bezbronne; odmienne — przez liście podłużne, mocno-lśnące, z nerwami boczny- mi równoległymi, a przylistkami zrosłymi w obrączkę; kwiaty prawie-końcowe, pojedyncze, krótkoszypuleczkowe, — o kielichu sz- dławato-5zębnym, 3 razy krótszym od korony; a jagodą pestczako- watą, z pestką 2luszczynową: — oba rosnące w Indyach wschodnich.

RODZAJ 1088. *Nastuga* (Genipa BLUM.). — Kielich rurką swą jajową i gładką zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym lub prawie-ząbkowanym. Korona tacowata; z rurką ledwie że nie dłuższą od kielicha; z gardzielą gładką i nagą; a kraju 5—6dzielnego łatkami jajowatymi, zastrزونemi i dłuższymi od samėje rurki. Główek 5—6, równowązkich, wystających, bez- nitkowych, osadzonych w gardzieli. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki dwuwrotne, na łoży- skach przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka pojedyncza; znamię całkowite, tępe i maczużkowate. Jagoda z obu końców zcieńczona, uwieńczona krajem kielicha, korowata, miążdżysta. Nasiona mnogie, uto- pione w miążdżu. Zarodek ukośny, w białku chrząst- kowatém; o listniach listkowatych; a rostkowi błędnym.

GAT. 1. *N. amerykańska* (G. americana LIN.). — Dość znaczne drzewo: z korą popielatą i pomarszczoną, a gałązkami okręgowymi; z liśćmi prawie-bezogonko- wymi, poskupianymi w końcach odnóg, podłużnie-lan- cetowatymi, (1' i 3"), całkiem nagimi, — o przylistkach pojedynczych, jajowatych i kończystych; z szypułkami kątowymi, widlastodzielnie-podbaldaszkowatymi; z kwia-

tami mocnej woni goździkowych, do 1 1/2" w średnicy, białymi a potem żółtawymi; a jagodą wielkości pomarańczy, biało-zieloną, miętko-włosistą,— zobowocnią mięsistą, śródowocnią kwaskowatą, a sokiem w niej czarno-fioletkowym.— Dość pospolita w Ameryce południowej i Indyach zachodnich; kwitnie od kwietnia do lipca.— Smaczne, wonne i orzeczwiające jej owoce, zalecają w ogólności jako środek chłodzący, a zwłaszcza w biegunkach żółciowych i na obkładanie wrzodów: prócz tego tameczni Indyanie, używają soku niedospiałych owoców do barwienia skóry wytrzymującego do 14 dni, już to w celu upiększenia u kobiet, już w celu uwydatnienia rysów twarzy u mężczyzn w czasie wojny; z dojrziałych zaś, wyrabiają właściwy rodzaj wina wonnego.— (*Gardenia Genipa*. Sw.).

Tak samo, każdój w swój ojczyźnie, używają:

GAT. 2. *N. podłużnolistnej* (*G. oblongifolia* R. et P.): różniąc się — liśćmi podłużnie-jajowatymi, tępyimi, z wierzchu lśnącymi, spodem na nerwach omszonymi, w brzegu podwiniętymi; kwiatami pozgromadzanymi w grona końcowe, białymi a później żółknącymi; oraz jagodą wielkości brzoskwini;— pospolitej w Peru i Gwajakwil:— i

GAT. 3. *N. pigwowej* (*G. Merianae* Rich.): nacechowanej — szorstkością wszystkich części aż do owocu; liśćmi podłużnie-przewrotnie-jajowatymi; kwiatami skupionymi w wierzchołku; a owocem jak najkosmatszym i kulistym, wielkości jaja indyjskiego, z początku zielonym później żółtym, smaku i woni pigw:— zwykłej w Kajennie i Surynamie: — których to dwóch ostatnich owoce, należą do największych łakoci miejscowych.— (*Duroja eriopila* LAM.).

RODZAJ 1089. *Cudoneta* (*Mussaenda* LIN.).— Kielich rurką podłużnie-wartołkowatą zrosły z jajnikiem; z kraju 4dzielnego i odpadającego z czasem — łatkami wzniesionemi, ostremi,— z których bardzo często jedna zewnętrzna przeobraża się w wyrostek jakby liść płatkowaty, ogonkowy, wielki, żyłasty i ubar-

wiony. Korony léjkowatéj gardziel kosmata, a kraj 5dzielny. Główek 5, beznitkowych, osadzonych w samej gardzieli rurki, równowążkich i zamkniętych lub téż nieco wystających. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, poziome i wywrócone, osadzone na łóżykach uczépionych trzoneczkowato z obu stron w środku przegrody i odwinięto-łatkowych. Jagoda kulista wa, w szczycie naga, 2komorowa. Nasiona mnogie, drobne, soczewkowato-ściśnione, chropawe. Zarodek malénki, w podstawie białka zbito-mięsistego; o rostk dośrodkowym, zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *C. rzęsisza* (M. frondosa LIN.).— Drzewko 15' wysokie: o gałęziach krętych, rdzenistych, a młodszych omszonych i 4ściennych,— korze zaś na pniu szaréj a na konarach ciséj. Liście naprzeciwległe, czasem potrójne lub poczwórne, średnio-ogonkowe, jajowate, zaostrome, nagie, z wierzchu mniej a spodem mocniej omszone lub niekiedy prawie-kosmate; z przylistkami szydłowatymi, po 2 z każdéj strony. Kwiaty w podbaldaszkach końcowych i wiéchowatych, z szypułkami omszonymi, a przysadkami i przysadeczkami malénkimi; z kielichem krótkim, zaledwie na $\frac{1}{3}$ " długo- i szydłowato-łateczkowym, z wyjątkiem— piątéj tylnej ogonkowéj i podobnej liściom, lecz białéj z zielonymi nerwami, jajowatéj, zaostromej, błoniastéj, omszonej, do 4" dlugiej i przyjemnej woni; z koroną bezwonną 1 $\frac{1}{2}$ -calową, prawie-tacowatą,— o rurce wysmukléj, zielonawo-białéj i włosistéj,— a łatkach mocno odstających, jajowato-zaokrąglonych, sztyletowatych w końcu, od zewnątrz białych, wewnątrz pąsowych, a w brzegu białawych i żółtawych. Owoce podługnie-gruszkowate, żółto-zielone, mniejsze od oliwek, lekko-włoskowane; a

nasiona czarne.— Rośnie w Indjach wschodnich, na Cejlonie i Jawie; kwitnie prawie ciągle.— Korzeń poczytują tameczni za lek rozpuszczający i wyprowadzający wozgrzę, używając go najwięcej w chorobach oczów, a soku liści na plamy rogówki; w Kochinchinie znów kwiatami leczą kaszle, dychawicę, nabrzęknienia i puchlinne wodne choroby skórne. Ciekawa to jest roślina swym wyrostkiem płatkowatym z kielicha, który dla swęj oryginalności i woni balsamicznęj, ceniony bywa nadzwyczaj; myją się jego naparem kobiety, wkładają między suknie i bieliznę, lub uciętą z nim gałązkę trzymają w micszkaniach.

Podobne ma także zastósowanie i

GAT. 2. *C. gladka* (M. glabra VAILL.): wężźrzenia i budowy poprzedzającęj, — lecz cała naga lub prawie-naga aż do wyrostka kielichowego, który przy tém jest 3 razy więkšzy, tękšzy, tępy i nieco zbiegającę po ogonku; z kielichami i przysadkami duęo mniejszymi lecz szerszymi; koronami pomorańczowemi, na 1" długimi, o łatkach lancetowatych:— zwykła po zaroślach wilgotnych w Indjach wschodnich, i równięj ciągle kwitnąca.

GAT. 3. *C. kosmata* (M. Landia POIR.).— Drzewo średnie, całe kosmate; któregę — liście jajowate, zastrzone, (8" i 4"), z obu stron omszono-kosmate, na 1½ calowych i obłych ogonkach, — z przylistkami dolegającymi, wklęslymi, rozszczępanymi, biało- i tęgowłosistymi; podbaldaszkę 3dzielne w odnóęki 3—5kwiatowe, — o przysadkach równowąękich i zastrzonych, a szypuleczkach ½ calowych; kwiaty do 1½" długie, także kosmate, z łatkami kielicha załedwie-nierównemi i 2 razy krótszemi od rurki korony, — z temię korony odstającemi i kończystemi; — z główkami w śródku rurki, — z szyjką równą rurce korony i także kosmatą a grubą, — a znamieniem mięsistém i szkarłatna-

wém; jagoda prawie-sucha, podłużnie-jajowa, zaostrzona.— Rośnie na wyspie Śgo Maurycego.— Kora z niej żółta, używana od miejscowych przeciw zimnicom, zwaną też tam bywa *Chinę krajową*— *China* v. *Quinquina indigena*; którą sprowadzaną dawniej do Europy, mianowano *kora Belahé* lub *Bela-ayé*— *Cortex Belahé* v. *Bela-ayé*.— (*Landia lappacea* DOMB.).

Téjże saméj kory, dostarcza także i

GAT. 4. *C. Stadmanni* (M. Stadmanni MICH.): różniąc się od poprzedzającéj, jedynie— wzrostem niższym; liśćmi jajowatymi, krótkokończystymi i tylko na nerwach omszonymi, a— obok lekkiego omszenia wszystkich innych części— kielichami tylko 6 razy krótszymi od rurki korony na 1½" dłużéj:— rosnąca wraz z tamtą.— (M. *Landia*. SM.).

RODZINA GLXIII.

Przewiertniowate (*Caprifoliaceae* DEC.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe lub prawie-nieumiarowe; na końcach łodygi albo gałęzi, lub też w kątach liści; już pojedyncze, już parzyste i to często zrosłe, już liczne w kupkach, już w główkach z okrywami, już krótko-łłosowe, już okręgowé, już wreszcie jakby w okółkach, a najczęściej w podbaldaszkach końcowych złożonych, — a wtedy skrajne płonne i niby-promieniowate a rozszerzone; z szypułczkami 1—2przysadkowemi.— Kielich rurką zrosły z jajnikiem; w kraju 5wrębny lub 5zębny, trwałe lub odpadający.— Korona rurkowata lub léjkowata, a rzadko kółkowa; z krajem 5wrębnym w łatki równe i umiarowe, albowi też nierówne i prawie-ziejące, z przedkwitnieniem dachówko-

watém.— Pręciki osadzone w rurce korony, w liczbie odpowiedniej jej łątkom i naprzemianległe z niemi, rzadko przez brak jednego mniej liczne, wystające lub zamknięte. Nitki nitkowate, lub w razie czterech dwusilne. Główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, podłużnie-równowazkie, naległe, ruchome, otwierające się w podłuż.— Jajnik 2—5komorowy, w szczycie bąc nagi i lekko wybiegły, bąc krążkiem mięsistym uwieńczony. Zalążki w komorach już pojedyncze w kącie wewnętrznym, już liczne i 2szeregowe; w razie zaś kilku komor — w jednej pojedyncze i płodne, a w reszcie liczne i płonne,— bardzo zaś rzadko we wszystkich po kilka lub też wszystkie upłodnione; zawsze jednak wiszące, przy koronie kółkowej wywrócone ku zewnątrz, a przy rurkowej ku wewnątrz. Szyjka końcowa, bąc nitkowata, pojedyncza i wystająca albo zamknięta, ze znamieniem prawie-głoweczkowém i całkiem albo króciuchnowrębném,— bąc króciuchna albo prawie-żadna, ze znamionami 3—5, bezszyjkowemi i tępemi lub też zaostrozemi.— Owoc jagodowaty, w wierzchołku uwieńczony krajem kielicha albo nagi, miążdżysto-soczysty lub skórzasty; suchy— już wielokomorowy, już przez zniknięcie przegród 1komorowy, z komorami 1—wielonasionowemi, już tylko o 1 komorze 1nasionowej płodnej, a reszcie wielonasionowych ale płonnych. Nasiona wywrócone; ze skórką korowatą, twardą lub też kostną; a szewkiem grzbietowym albo przodkowym. Zarodek w osi białka mięsistego i mniej więcej tęgiego, prostoległy, różnej długości; listnie półobłe, alboli też równowazkie; a rostek górny i zbliżony do znaczka.— *Podkrzewy albo krzewy często wijące, a rzadko ziola trwałe; z gałęziami oblami, węzłowatemi; z sokiem wodnistym a rdze-*

niem niekiedy nader okwitym; z liśćmi naprzeciwległymi, często bezogonkowymi i czasem zrosłymi, a zwykle—ogonkowymi, prostymi, całobrzegimi lub różnie wcinanymi; bez przylistków, albo w ich miejsce z przyrosteczkami rzęśowatymi lub gruczolkowatymi.

PLEMIĘ 1.

Wiciokrzewowe (Lonicerae R. BRWN.).

Korona rurkowata, z krajem umiарowym lub też nieumiарowym. Szyjka nitkowata. Nasion szewek zewnętrzne.

RODZAJ 1090. *Zimoziół* (*Linnaea* GRON.).

— Kielich rurką jajowo-kulistawą zrosły z jajnikiem; z kraju 5dzielnego łatkami lancetowato-szydełkowatymi, odpadającymi. Korona wartolkowata, prawie - dzwonicowata, o kraju prawie-równy 5łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w rurce korony blisko jej podstawy, dwusilnych i zamkniętych. Jajnik dolny, 3komorowy; komory 2 wielozalążkowe i płonne, a 1 płodna i 1zalążkowa; zalążki uwieszone w kącie środkowym, wywrócone; szyjka nieco-wystająca; znamię główkowato-kulistawie. Jagoda w końcu naga, jajowo-kulistawa, nierównoboczna, skórzasta, 3komorowa; komory 2 mniejsze i płonne, a 1 większa płodna i 1nasionowa. Nasiono wywrócone,

GAT. 1. *Z. północny* lub *pospolity* (*L. borealis* LIN.).— Małeńki podkrzewek, jedyny dotąd w tym rodzaju: zawszezielony, rozkładający się po ziemi licznymi do w pół zdrzewiałymi i korzeniopustniami— łodyżkami nitkowatymi, ciso-czerwonawymi, od 6—18" wydłużonymi, rozgałęziającymi się naprzemianlegle w od-

nóżki krótko-włosiste, podnoszące się w wierzchołkach na 1—2" jako liścionośne i znów pokładające się, już jako kwiatonośne. Na tych ma — listki naprzeciwległe, króciuchno- i włosisto-ogoneczkowe, zaledwie na $\frac{1}{2}$ " długie i mało co węższe, jajkowate lub nieco-okrągławe, w wierzchołku zaokrąglono-tępe, z obu stron z 2 karkbami w brzegu, na obu powierzchniach zrzadkawłosiste, nieco-skórkowate i blado-zielone. Szypułkę 1ę na końcu każdej gałązki, do 3" wzniesioną, nitkowatą, omszoną a pomiędzy tém pokrytą włosami gruczołonośnymi, w końcu rozszczepaną w 2 szypułeczki $\frac{1}{2}$ calowe podobne jęj, lecz nieco-zwisłe; na rozwidleniu z 2ma przysadeczkami równowazko-lancetowatymi, a drugimi 2ma na końcu każdej szypułeczki jeszcze mniejszymi; tuż zaś pod kwiatkiem jeszcze o 4ch ułożonych jakby w okrywkę, z których 2 mniejsze nieco-zaostrome i wolne, a drugie 2 większe, eliptyczne i wklęsłe, zrosłe z rurką kielicha i wraz z nią rozrastające się. Kwiatki ledwie $\frac{1}{3}$ " lub $\frac{1}{2}$ " długie, białe i różowe, wewnątrz czerwono kropeczkowane, zwisłe, nocą najmocniej wonne; z kielichem bezgruczołkowo-omszonym, króciuchnym; z koroną dzwoneczkowatą, umiarową, o lateczkach okrągławych; z pręcikami wszystkimi krótszymi niż korona i niż — słupek uwieńczony znamieniem 3kątném. Jagódkę ma-lénką, kulistawą, początkowo 3komorową, z 4—5 załączkami w komorze; a po dojrzaniu tylko 1komorową i 1nasionową: wreszcie nasionko pudłuznie-jajkowe i nieco ukośne. — Jawi się i to rzadko (jakby odpowiedzieć chciał rzadkości geniuszu człowieka którego nazwę nosi), pomiędzy mchami w lasach cienistych, w miejscach płonnych i kamiénistych — w Europie uniarkowanęj; ale za to dość często w rodzinnej onegoż ziemi

i na całej północy Europy, Azji i Ameryki; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Współkrajowcy jego, Szwedzi i Norwerdzy, używają ziela jako rozcieńczającego i wzbudzającego poty, oraz pędzącego mocz; najczęściej w cierpieniach gościcowo-dnawych, w których potrafił sobie zjednać nader wielką wziętość.

RODZAJ 1091. Śniegulec (*Symphoricarpos* DILL.).— Kielich rurką kulistą zrosły z jajnikiem; o kraju 4—5-zębny, trwałym. Korona lęjkowata, z kraju 4—5-lateczkowego, łatkami prawie-równymi i tępymi. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce korony, tuż pod gardzielą, zamkniętych w nią i równych sobie. Jajnik 4komorowy; komory 2 wielozalążkowe płonne, a 2 płodne i 1zalążkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię przygnieciono-głoweczkowate, całkowite. Jagoda kulistawa, soczysta, uwieńczona krajem kielicha, 4komorowa; komory 2 nitkowate i czcze, a 2 naprzeciwległe 1nasionowe. Nasiona wywrócone, kostne.

GAT. 1. *S. pospolity* (*S. vulgaris* MICH.).— Krzew około 4' wysoki, mocno-krzaczysty, naprzeciwlegle i wzniesiono rozgałęziony w odnogi cienkie, oble, cise i miękkowłose; z liśćmi naprzeciwległymi, bardzo-krótkogonkowymi, gęstymi, jajowatymi, tępymi i wgniecionymi w wiérzchołku lub krótko-kończystymi, ($1\frac{1}{3}$ " i 1"), całobrzegimi, z wiérzchu nagimi i cmo-ciemno zielonymi, a spodem szarawymi i miętko-włosistymi; z gronkami prawie-bezszypułkowymi w kątach liści, z główkowato poskupianych kwiatków — drobnuchnych, białawych lub różowawych i żółtych, prawie pokrytych liśćmi, każdy o 2 przysadeczkach malénkich; z jagódkami wielkości siemienia, czerwonymi, przetrzymującami

zimę.— Bardzo zwyczajny w Ameryce północnej dziki, zwłaszcza w Karolinie, Wirginii i Pensylwanii, a w Europie po ogrodach; kwitnie od sierpnia do października.— W ojczyźnie *wiérzchołki* i *korzeń Śniegulca*— *stipites et radix Symphoricarpi*, zadają często w zimnicach; z których ostatni ma być dużo skuteczniejszym.— (*Lonicera symphoricarpa* LIN.).

GAT. 2. *S. groniasty* (*S. racemosus* MICHX.): różniący się za ledwie— kwiatkami w gronkach końcowych i przerywanych, różowymi, wewnątrz korony brodatymi; oraz jagódkami wielkości porzeczek śnieżno-białemi, poskupianemi prawie w kupki, również zimującemi:— porastający urwiska skał w Kanadzie i nad wodospadem Niagary, a zarazem i po naszych ogrodach bardzo pospolity;— podobnież używanym bywa.

RODZAJ 1092. *Zadrzewnia* (*Diervilla* TOURN.).— Kielich zrosły z jajnikiem rurką swą podłużną i zwężoną w końcu jakby w szyję; z krajem 5wrębnym w łateczki równowązko-szydelkowate, odpadające. Korony lójkowatej— kraj 5wrębny, lekko roztwarty, o łateczkach prawie-równych i ostrawych. Pręcików 5, osadzonych w rurce, cokolwiek wystających. Jajnik 2komorowy, z krążkiem górnym i mięsistym, wypełniającym szyję kielicha; komory wielozalążkowe; zalążki z obu stron przegrody w 2 szeregach wiszące, wywrócone; szyjka nieco-wystająca; a znamię główeczkowate i całkie. Jagoda skórzasta, sucha, podłużna, zaostrzona, w wiérzchołku naga, 2komorowa i wielonasionowa. Nasiona w 2 szeregach wiszące, jajowe.

GAT. 1. *Z. kanadyjska* (*D. canadensis* WILLD.).— Krzew na 4 stopy wzniesiony, z gałęziami licznymi, cisemi, za młodu przez podłużne listewki prawie-4ścienne, — a gałązeczkami 4ścieniami i czarniawo-czerwonymi: którego— liście naprzeciwległe, bardzo krótko-

ogonkowe, jajowate, tępe, ($2\frac{1}{2}''$ i $1\frac{1}{2}''$), nieco w końcu wybiegłe, tamże i w podstawie całobrzegie, a środkiem nierówno- i tępo-piłkowane, wraz z ogonkami całkiem nagie; kwiatków w kątach górnych po 1—3 na szypułce przeszło $\frac{1}{2}$ calowej, brudno-żółtych; każdy o 1—2 przysadeczkach lancetowato-szydełkowatych, — o kielichu nieco-ukośnym, podłużnie-jajowym, długoszyim, szydełkowato-lateczkowym i prawie-równym — koronie $\frac{1}{2}$ cala dłużej, z lateczką dółną nieco-szerszą i brodatą, a 2ma jej naprzeciwległemi często rdzawemi, — o pręcikach krótkowłosych i zrosłych z prawie równą im koroną niemal w całej długości, — a szyjce także włosistój i dłuższej od pręcików; owoce zaś podłużne i zaostrome, — a nasiona drobnouchne, ostrawe w dotknięciu. — Porasta góry od Kanady aż do Karoliny, oraz często sadzona po ogrodach u nas, a nawet i na wół zdziaczała; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Miejscami używanymi bywają w Europie *wiérzchołki Zadrzewni* — *stipites Diervillae*, jako czyszczące krew i mocno pędzące mocz; w Stanach zjednoczonych zaś, leczą nimi kilawki i kiłę. — (*Lonicera Diervilla* LIN.).

RODZAJ 1093. **Wiciokrzew** (*Lonicera* DESF.). — Kielich rurką jajową lub kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, 5zębnym, trwałym lub odpadającym. Korona rurkowata, dzwonekowata albo lejkowata; o rurce równej lub też w podstawie garbatcj; a kraju 5wrębnym, umiarowym albo zięjącym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających lub zamkniętych. Jajnik 3- lub 2-komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki wiszące w kącie środkowym, wywrócone; szyjka nitkowata; znamię główkowate. Jagoda mięsista, 3-

komorowa, często przez zniknięcie przegród 1komorowa, kilkonasionowa. Nasiona skorupiaste, wywrócone.

GAT. 1. *W. Suchodrzew* (L. *Xylosteum* LIN.), także *Smrodziąg*, *Symalzą* lub *Wisienką* od ludu mienioną.— Krzew 8' dorastający, wzniesiony: z gałęziami łamnymi, obłemi, szaro-cisemi, nagiem, — tylko z młodu omszonymi: z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, tępymi albo zaostrozonymi, (2" i 1 1/4"), całobrzegini, z wierzchu brudno-zielonymi a spodem bledszymi, z obu stron wraz z ogonkami i szypułkami—miękkowłosistymi: z kwiatami parzystymi, na szypułkach kątowo-naprzeciwległych krótszych od liści a prawie równych kwiatom, przeszło na 1/2" długimi, białawo-żółtawymi, z obu stron miękkowłosymi i podpartymi od 2 przysadeczków prawie-szydłowatych i kosmatych; o kielichu omszonym; korony rurce 3 razy krótszej niż kraj i rozszerzonej w podstawie jakby wólowało, a kraju 2wargowym, — z wargą górną wzniesioną, o 4 łateczkach krótkich i podwijanych, — dółną zaś mocno odgiętą, równoważko-wydłużoną i tępą; o pręcikach i słupku omszonych: z jagodami kulistemi, zrosłemi w podstawach, cisawo-czerwonawemi, rzadko białawemi, żółtymi lub czerwonymi, wielkości pieprzu.— Pospolity po zaroślach i lasach w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— *Jagody Suchodrzewa*— *baccae Xylostei*, mocno przeczyszczające i pędzące mocz, używano dawniej niemało w różnych cierpieniach.

Też same skutki lekarskie, sprawiają także jagody

GAT. 2. *W. tartarskiego* (L. *tatarica* LIN.), podobnegoż lecz dużo wyższego krzewu całkiem nagiego: którego— liście sercowato-jajowate, całobrzegie, zaledwie niekiedy zaostrozone; szypułki krót-

sze od liści; kwiaty różnie-różowe aż do białawych, w podstawie rurki garbate; jagódki czarne, za młodu odosobnione a później zrosłe podstawami, lub przez zronienie tylko jedna: — rosnącego dziko w Tartary i u nas wszędzie po ogrodach: — oraz

GAT. 3. *W. alpejskiego* (L. *alpigena* LIN.): również krzewu, ale zbyt wzniesionego: — z liśćmi jajowato-lancetowatymi, zaostrzonymi, nagimi lub omszonymi, bardzo krótkoogonkowymi, zaledwie zabezpieczonymi; szypułkami o pół krótszemi od liści; z kwiatkami w podstawie garbatymi, zielonawo-cisawo-czerwonymi; a jagódkami zrosłemi w jedną czerwoną, z 2 kropkami czarniawymi w końcu: — porastającego niższe Alpy, w Europie środkowej i południowej; — którego owoce, nawet wymioty sprawiają. — (*Caprifolium alpinum* LAM.).

GAT. 4. *W. Przewiercień* (L. *Caprifolium* LIN.), w starych zielnikach *Gdula mniejsza*, a zwykle *Róża jerychońska*. — Krzew wijący się swemi cienkimi, oblęmi, do 16' długimi, z młodu tylko omszono-kosmatemi a z czasem nagimi gałęziami. Liście jego są opadające, naprzeciwległe, bardzokrótko- albo bezogonkowe, ku dołowi malujące, ku górze coraz mocniej zrosłe podstawami — tak iż najwyższe prawie jeden przerosły tworzą, jajowate lub przewrotnie-jajowate, ku podstawie zwężone, w wierzchołku tępo-zaokrąglone lub cokolwiek kończyste, z wierzchu lśnące i ciemno-zielone, spodem modrawo-zielone, a całe nagie; w pewnej tylko odmianie wygryziono-wcinane. Kwiatów po 6 w okręgu, lub jakby główce okółkowatej na końcu każdego pędu, oraz często jeszcze 1 lub 2 podobne po za liśćmi następnymi, — bezszypułczkowych, odstających, do 1 1/2" długich, wieczorem nadzwyczaj przyjemnie pachnących, czerwonych lub białawych, później zawsze żółkniejących; o kielichu maléńkim i tępo-ząbkowym; koronie długo- i wązko-rurkowej, pod gardzielą nieco-rozszerzającej się i lekko-łękowatej, — w kraju ziejącej, z warzą górną wzniesiono-odwiniętą i 4łateczkową, a dółną

równoważko-lancetowatą, tępą i odgiętą; pręcikach zaś i słupku równych koronie. Jagódki jajowe, czerwone i oszronione.— Rośnie dziko po miejscach mocno wystawionych na słońce i pagórkowatych, w zaroślach całej Europy południowej, zdziczała nawet i w środkowej, a chodowana wszędzie — jako nader ulubiona na pokrycie murów i różnych schronień rozrywkowych po ogrodach; kwitnie w maju i czerwcu.— Dawniej, zadawali lekarze *wiérzchołki, liście, kwiaty i jagody Przewiertnia włoskiego* — stipites, folia, flores et baccae Caprifolii italici: dzisiaj zaledwie jeszcze miejscami używają jej kwiaty klęiste, w bólach gardła, nieżytkach i cierpieniach ocznych; jagody zachwalają jako rozpuszczające i tak mocno pędzące mocz, iż z ich nadużycia krwawe moczenie powstać może; łożdygi na czyszczenie krwi w wyrzutach skórnych; liście wreszcie w zbyt dolegliwych bólach porodowych, a zewnętrznie do płókania gardła oraz na wrzody i rany.— (*Caprifolium hortense* LAM.).

Zupełnie toż samo rozumieć należy, o

GAT. 5. *W. wonnym* (L. Perilymenum LIN.), także *Różą jerychońską* i *Przewiertniem*, a przytém *Powojem wonnym* lub *kozim* mianowanym: różniącym się jedynie — liśćmi nigdy niezrosłymi z sobą, lecz krótkoogonkowymi, prawie-eliptycznymi, do $3\frac{1}{2}$ długimi, zwykle omszonymi, — z 2 podkwietnymi prawie jak przysadkowatymi i nieco odległymi od ukwitnienia, które przez to zdaje się być szypulkowém; począwszy od tej pary listków wszystkiemi częściami należącemi do kwiatów — gruczołkowato-włosistemi; jagódkami zaś przewrotnic-jajowemi i ciemno-czerwonemi: — rosnącym już dziko w Europie umiarkowanej, a po naszych ogrodach z równémże upodobaniem chodowanym: — (*Lonicera germanica* DIETR.): — jako też i o

GAT. 6. *W. chińskim* (L. chinensis WATS.): odmiennym — gałęziami młodemi oraz kwiatonośnemi kosmato-szorstkawemi; liśćmi ogonkowymi, jajowatymi, ostrymi, ($1\frac{1}{2}$ i $\frac{3}{4}$ "), ku wiérzchołkom

malejącymi, z wiérzchu ciemno-zielonymi a spodem bledszymi i omszonymi na nerwach; kwiatami włosistymi, mocniej czerwonymi od zewnątrz a wewnątrz białawo-żółtawymi, w główce końcowej na szypułkach równych ogonkom, a w kątach 2 listków przysadkowych bez szypulek, na $\frac{3}{4}$ " długimi, z rurką dużo dłuższą niż kraj; wreszcie jagódkami odosobnionemi, kulistawemi, także czerwonymi:— pospolitym w Indyach wschodnich, w Kochinchinie, Chinach i Japonii; kwitnącym od kwietnia do listopada:— zwykłym leku chińczyków.— (*Lonicera japonica* THUMB.).

RODZAJ 1094. **Trójpest** (**Triosteum** LIN.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5dzielnym w łatki równowązko-lancetowate, listkowate i trwałe. Korona nieco dłuższa od kielicha, rurkowata; o rurce garbatéj w podstawie; a kraju prawie-równowązko-lancetowatym, tępym. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony, zamkniętych, równych sobie. Jajnik 3- a bardzo rzadko 5-komorowy; komory 1załążkowe; żałążki wiszące u szczytu kąta środkowego, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię podłużnie-zgrubłe, całkowite. Jagoda skórzasta, jajowo-3graniasta, uwieńczona krajem listkowatym kielicha, 3—5-komorowa. Nasion po 1 w komorze, eliptycznych, kostnych, wywróconych.

GAT. 1. *T. przerosły* (*T. perfoliatum* LIN.).— Ziele trwałe: o kłębie grubym, z licznymi korzonkami o grubniami, tęgo-mięsistymi i pokręconymi; łodygach licznych, prawie-zdrzewiałych, pojedynczych, do 3' wysokich, grubych, rowczkowanych, lekko-omyszonych i często zarówno z liśmi ciemno-czerwonych; liściach rzęsiстых od dołu do góry, naprzeciwległych, podłużnych, kończystych, (5" i 1½"), ku końcowi szerszych, środkiem zwężonych i znów rozszerzonymi podstawami po 2 zrosłych z sobą, prawie-nagich lub spodem omszonych a niekiedy i niemal-kutnerowatych, całobrze-

gich lub tylko czasem wcinanych i bez przylistków; kwiatach bezszypułkowych, kątowych, po jednym lub po kilka w okręgach, szkarłatnych,— z kielichem czerwonym, odstająco- i rzęsowano-łateczkowym, za ledwie krótszym od korony — której łatki uszkowate a rurka garbata przy podstawie; wreszcie jagodzie ciemno-szkarłatnej. — Rośnie w okolicach górskich w Ameryce północnej, a najwięcej w Karolinie i Wirginii; kwitnie w czerwcu. — Używany bywa w ojczyźnie *korzeń Trójpęsta* — *radix Triostei*, jakby ipekakuana fałszywa, na wymioty i przeczyszczenie łagodne; zwłaszcza w zimnicach zachwalany. — (T. majus MICHX.).

GAT. 2. *T. wązkolistny* (*T. angustifolium* LIN.): różny jedynie — wzrostem dużo mniejszym; łodygą 4kątną, tęgowłoso-kutnerowatą; liśćmi dłuższymi, węższymi, zaostrozonymi, oraz mniej zrosłymi; a kwiatami pojedynczymi, ogonkowymi i żółtymi: — rosnący i kwitnący wraz z tantym, — zarówno też używany bywa. — (T. minus MICHX.).

PLEMIĘ 2.

Bzowe (Sambuceae KUNTH.).

Korona umiarowa, kółkowa, dzwonekowata albo krótkorurkowa. Znamiona 3, bezszyjkowe. Nasion szevek wewnątrzległy.

RODZAJ 1095. *Kalina* (*Viburnum* LIN.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; o kraju małym, 5wrębnym i trwałym. Korona kółkowa, dzwonekowata lub krótkorurkowata, 5wrębna i rozwartą. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających i równych. Jajnik 3komorowy; komory 1załączkowe; załączki uwieszone w szczycie kąta wewnętrznego, wywrócone; znamion 3, tępych i bez szyjki. Jagoda jajowa lub kulista, uwieńczo-

na krajem kielicha, przez zronienie Ikomorowa, 2nasionowa. Nasiono wywrócone; ze skórką skorupkowatą, twardą.

GAT. 1. *K. Hordowina* (V. *Lantana* LIN.).— Krzew do 12' wzniesiony, z korą szaro-cisą; z gałęziami nagie- mi i gładkimi; z pędami— równie jak ogonki i szypułki — krésowanymi i otrębiastymi lub zgrzebelkowato-ku- tnerowatymi, przez zrosłe z sobą pokrywające je włosy gwiazdkowate. Liście ma naprzeciwległe, ogonkowe, opadające, jajowate lub nieco-okrągławe, w podstawie nierówno-sercowate, przytępione w końcu, czasem nieró- wNOPOLÓWKOWE i niewyraźnie kątowate, (4" i 3"), dro- bno- i ostrokończysto-pileczkowane, z wiérzchu zielone i z rzadka gwiazdkowato-omszone, spodem zaś nerwiste i gęstokutnerowato-gwiazdkowatowłose— lub nawet prawie otrębiasto-szarawe; bez żadnych przylistków. Podbalda- szki płaskie, do 4" w średnicy, bogate, z szypułkami 5- dalej 4- a wreszcie 2-dzielnymi; czasem jakby-promie- niejące; z przysadkami równowazko - lancetowatymi; z kwiatkami szypuleczkowymi, białymi, niezbyt drobnymi, — o kielichu tępozębnym, — koronie zaokrąglono-ła- teczkwój, — a główkach żółtych i wystających. Jago- da jajowa, nieco-ściśniona, z początku czerwona a póź- niej czarna i mączasta. — Jedna z bardzo pospolitych po zaroślach Europy południowój, w średniej nawet dość częsta, a po ogrodach naszych jak najpospolitsza; kwitnie w maju i czerwcu.— Przed laty, zadawali léka- rze *jagody* i *liście Kaliny* — *baccae et folia Viburni*, zwłaszcza pierwsze — w niezżytach gardła i w biegunkach jako lekko ściągające, drugie zaś nieco-mo- cniój; kora wewnętrzna ostra bąbli skórę, ztąd młodych pędów używają czasem na zawłoki u zwierząt; z korze-

ni zaś wyrabiają właściwy rodzaj lepu ptaszniczego.—
(V. tomentosum LAM.).

GAT. 2. *K. zawszezielona* (V. Tinus LIN.).— Krzew zawszezielony, do 10' wysoki, bardzo gałęzisty, z gałęziami czerwonawo-cisemi i brodawkowanemi, a pędami 4kątnymi. Liście ma naprzeciwległe, długoogonkowe, skórzaste, podłużnie - jajowate albo eliptyczne, czasem tępe czasem nieco zaostrome, (3" i 1 1/3"), w podstawie lekko zwężone i prawie-równe, w brzegu całkie ale podwinięte i za młodu omszone, już z obu stron nagie i tylko spodem o bródkach włosów w roznerwieniach, już ciągle omszone,— z ogonkami włosistymi: podbal-daszki nieco-wypukławe, 5—6dzielne, do 3" w średnicy; na nich przysadeczki króciuchne i prawie-równoważkie; kwiaty niewielkie, białe, przed rozkwitnięciem różowawe: jagody czarno-modre, wielkości grochu, kuliste. — Zwykła w Europie południowej, na Wschodzie i w Afryce północnej po miejscach kamiénistych, oraz pospolita po naszych szklarniach; kwitnie od stycznia do kwietnia.— Jagody jój mocno przeczyszczają; dla tego używają ich jeszcze miejscami w puchlinie.

GAT. 3. *K. pospolita* (V. Opulus LIN.).— Krzew a czasem i drzewo do 15' wysokie; o gałęziach szarocisych i gładkich, gałązkach blado-szarych, a pędach zielonych i krésowanych— wszystkich zaś nagich: liściach częściej szerszych niż długich, 3 1/2" w przecięciu, w podstawie niewyraźnie-sercowatych, zaokrąglonych lub też ostro-zwężonych, 3łatowych — w łaty zatokowo-, nierówno-, grubo- i ostrokończysto-ząbkowane,— z wierzchu nagich a spodem omszonych i nieco szarawych; na ogonkach do 1" długich, nagich, tylko w wierzchołku z 4 lub 6ma gruczołami nérkowatymi, dużymi

i wklęsłymi,— o 2 przysadkach szydłowatych w podstawie: podbaldaszkach promieniowatych, strojnych, do 4" w średnicy, płaskich, 5 — 7dzielnych, z przysadeczkami równoważko - szydłkowatymi; z kwiatami-skrajnymi około $\frac{3}{4}$ " w średnicy, rozplaszczonymi, dłużej-szy-pułeczkowymi, śnieżno-białymi i bezpłciowymi,— a resztą zaledwie $\frac{1}{8}$ " w średnicy, prawie-dzwoneczkowatymi, żółtawo - białymi i obupłciowymi: wreszcie jagodach szkarłatnych, nieco-ściśnionych i eliptycznych.— Pospolita po gajach i zaroślach zwłaszcza też wilgotnych, w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— Dawnymi czasy przepisywano *korę, liście i jagody Bzawodnego*— cortex, folia et baccae Sambuci aquatici, i to dla tego pod temi nazwami, iż skutki ich też same co i bzowych.— Po ogrodach naszych zaś, chodowaną bywa odmiana *Kaliny różowej* czyli *Galki śnieżnej* (V. O. rosaceum HORT.), w której wszystkie kwiatki przybrawszy postać skrajnych sprawiają, iż ukwitnienie przeobraża się na kuliste.

RODZAJ 1096. Bez (Sambucus TOURN.).— Kielich rurką jajowo - kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem małym i 5wrębnym, z czasem nikuącym. Korona kółkowo-słojkowata, 5wrębna. Pręcików 5, równych i osadzonych na rurce korony. Jajnik 3 — 5komorowy; komory 1załążkowe; załączki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, wywrócone; znamion 3 — 5, bezszyjkowych, tępych. Jagoda prawie-kulista, uwieńczona szczątkiem kraju kielicha, miążdżysta, przez zniknięcie przegród 1komorowa i 3- do 5-nasionowa. Nasiona uwieszona na sznureczkach połączonych w samej osi owocu, podłużnie-i tępo-3graniaste; ze skórką skorupkowatą, twardą.

GAT. 1. *B. czarny* (*S. nigra* LIN.), lub *pospolity*.— Krzew lub niekiedy drzewo 20' dorastające, nadzwyczaj rozłożysto - gałęziste; z korą pnia popękana; na gałęziach cisawa, o białawo-szarą przyskórni i licznych brodawczkach rozrzuconych, oraz półksiężycowatych bliznach po opadłych liściach, z nader rozwiniętym, gębczastym i białym rdzeniem; z młodymi zaś pędami zielonymi, rowkowanymi, o 2 lub 3 parach liści, otoczonymi w podstawie trwałymi pąpioluskami jajowatymi, z których wewnętrzne prawie - liściaste. Liście jego do 8" długie, naprzeciwległe, ogonkowe, piérzastodzielne w 5 a czasem 3 lub 7 lat różnie-jajowatych, kończystych, ostro- i gęsto-piłkowanych, w podstawie zwykle nierównych, nagich albo tylko na nerwach niewidocznie-właskowych, z wierzchu ciemnozielonych a spodem bledszych,— z których pośrednie 3½" długie a 1½" szerokie. Podbaldaszkę z początku wzniesioną, a w owocowaniu zwisłą, do 9" w średnicy, płaską, zbity i sute; z szypułką główną 5- dalej 3- a wreszcie widlasto-dzielną, ciemnoczerwoną w czasie owocowania. Kwiaty poczęści bez a poczęści -szypułczkowe, białości kości słoniowej a później żółtawe, prawie bez przysadeczków, do ¼" w średnicy; z główkami żółtymi. Jagody jajowo - kuliste, wielkości pieprzu, pępiaste, czarne, a niekiedy zielone białe lub białe i zielone pstre w różnych odmianach chodowanych.— Zwyczajny po zaroślach na miejscach wilgotnych dziki lub zdziczały w całej Europie i Azji północnej, a prócz tego i sadzony; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Znana to bardzo roślina, czasem nie do wytępienia, a mimo tego nader szacowna jako lek od najdawniejszych czasów utrzymujący się ciągle w użyciu. Jój to *kwiaty i jagody b z o w e* czyli *Bzówki*— flo-

res et baccae Sambuci, zna kaźden w domu jako l k podręczny, wzbudzający mocne poty; a liście i kor  wewnętrzną Bza— folia et cortex interior Sambuci przepisywali niegdyś sami tylko lékarze. Z wyjątkiem kwiatów, wszystkie części należą do ostro dzialej cych, aź do przeczyszczania i wzbudzania wymiotów; dla tego teź te najczęściej zadawanymi bywają w zaziębieniu, niezżytach, go ccach itp: a zewn trznie uźywanimi do obkładań i obmywań rozpędzających.— (*S. vulgaris* LAM.).

Bywa także po ogrodach chodowan  odmiana sztuk  otrzymana, *B. poszarpanego* (*S. laciniata* MILL.); w którym łaty są wcinane kilkakroć równowązko-piérzastodzielnie.

W podobny sposób bywają takż  zastosowywanymi:

GAT. 2. *B. koralowy* (*S. racemosa* LIN.), takż  czerwonym, leśnym albo g rnyim mianowany: równieź krzew lub drzewko 10stopowe, r zni ce się od czarnego— kor  szarą i czerwonawą; ga ziami nieco-zwislemi, a ich rdzeniem rdzawym; ogonkami zamiast przylistków z 2 gruczołami w podstawie; liściami pi rzastodzielnymi w 5  at kr tkoogoneczkowych, podluznie-jajowato-lancetowatych, (4" i 1"), ostropiłkowanych, całkiem nagich; podbaldaszkami bukietowato wydłużonemi na 3",— o kwiatkach blado-żółtawych lub rdzawych, na krótkich ich ga zkach i nagich,— z koronami poodginanemi, a pręcikami krótkimi; wreszcie jagodami p sowemi z p pkim czarniawym w końcu, prawie-kulistemi, wielkości pieprzu:— rosnący zrzadka po lasach więcej górzystych w Europie  rodkowej i nieco południowej, oraz Azji; kwitnący w kwietniu i maju;— najwięcej ceniony jako l k w Syberji:— oraz

GAT. 3. *B. Hebd* (*S. Ebulus* LIN.), zwany inaczej niskim i *Hebziq *: juź ziele trwałe juź podkrzew,— z kłębem mocno rozpłozaj cym si , grubym, ga zistym i białym; z łodyg  na 5' wzniesioną, obl , głęboko rowkowaną, brodawkowatą, nieco-szorstkawo omszoną i nie wiele- lub prawie nie-ga zist ; z liściami wielkimi, od 7—13łatowymi,— o łatkach lancetowatych, piłkowanych, w podstawie nierównych, końcystych, (5" i 1/2—1"), ciemnozielonych, spodem lekko omszonych,— dólnymi ogonkowymi a g rnyimi bezogonkowymi i

nico zbiegającymi po łodydze;— o przylistkach prawie na 1" długich, jajowato-lancetowatych i piłkowanych; z podbaldaszkiem 3-dzielnym a dalej 3- i 2-dzielnym, wzniesionym, wielkim, nieco wypukłym, o szypułkach i szypułeczkach omszonych a przysadeczkach szydłowatych odpadających; z kwiatkami czerwono-białymi, wszystkimi szypułeczkowymi,— o korony łateczkach ostrych i podginanych,— pręcikach tego-wzniesionych, z główkami czerwonymi z czasem czerniejącymi; z jagodami kulistawemi, lśnąco-czarnemi i pięciastemi:— dość zwyczajny po polach, zaroślach i wybrzeżach lasów, na gruntach tęgich gliniastych lub kamiénistych w całej Europie aż do Kaukazu:— z którego używano *korzeń, korę zewnętrzną korzenia, liście i jagody Hebdæ*—radix, cortex exterior radiceis, folia et baccae Ebuli, których działanie jeszcze ostrzejsze niż z *pospolitego*.— (*S. humilis* LAM.).

RZĄD 4.

Dwulistniowe wielopłatkowe (Dicotyledonae polypetalae).

POKOLENIE 1.

Wielopłatkowe nadjajnikowe (Polypetalae epigynae).

RODZINA CLXIV.

Gązewnikowate (Loranthaceae ENDL.).

Kwiaty— już jednopłciowe, drobne i białawe lub żółtawo-zielonawe,— już pyszne obupłciowe, różnie żółte, czerwone albo zielonawe; w kłosach, baldaszkogronach, lub też i wiébach, — rzadziej w okólkach, główkach albo wiązkach; kątowe, końcowe lub boczne; bąć przy-

sadkowe bądź bezprzysadkowe. — Okwiat w pierwszych niekiedy żaden, a niekiedy pojedynczy i kielichowaty, i to w męzkich dzielny, a w żeńskich zrosły z jajnikiem; w drugich zupełny — z kielichem zrosłym z jajnikiem rurką, w kraju zębnym, albowi też całkowitym a niekiedy niewyraźnym, — a koroną osadzoną na górnym krążku, o 4—6—8 płatkach czasem tylko o 3, wolnych lub też spojonych w rurkę rozszczepianą, z przedkwitnieniem łuszcynowatym. — Pręciki w liczbie odpowiedniej téjże łatek okwiatu lub płatków korony, naprzeciwnie i na tychże osadzone: nitki już dołem przyrosłe a górą wolne, już zrosłe z sobą, już całkiem żadne: główki wewnątrzrotne albo 2woreczkowe i to bądź wzniesione i przyrosłe, bądź naległe i ruchome, otwierające się w podłuż, — lub też wieloworeczkowe i otwarte kilkoma dziurkami, — albo 1woreczkowe i w poprzecz pękające. — Jajnik dolny, najczęściej uwieniczony krążkiem obrączkowatym, 1komorowy: w komorze 1 załążek, uwieszony u szczytu téjże i wywrócony: szyjka końcowa i pojedyncza, lub żadna: znamię szczytowe, mniej więcej zgrube albo niewyraźne, całkie, wykrojone albowi też wrębne. — Jagoda 1nasionowa. Nasiono wywrócone, niekiedy spojone ze ścianą: skórka cienka i błoniasta; białko mięsiste, okwite. Zarodek 1 lub więcej, wywrócony w wydrążeniu białka podpowierzchniowem, obwodowy albo i boczny, — już prosty, już łękowaty: listnie mięsistawe i często zrosłe: a rostek górny, czasem wystający. — *Krzewy zawszezielone, widlasto rozgałęzione, na innych roślin pniach pasożytne lub nibypasożytne, a rzadko kiedy naziemne i drzewkowate; z gałęziami węzłowato - wstawowatemi, różnej postaci; z liśćmi naprzeciwnymi, czasem okręgowymi, a najrzadziej naprze-*

mianległymi, całkimi, mięsistawo-skórzastymi, o nerwach nękających w ich treści,— rzadko zaś jakby łuskowatymi lub żadnymi; bez przylistków.

RODZAJ 1097. *Jemiola* (*Viscum* LIN.), dawniej *Jemiolo*.— Kwiaty jednopłciowe, oddzielno- lub rozdzielno-płciowe: w męzkich— okwiat pojedynczy, skórzasto-mięsisty, 4- rzadziej 3 — 5-dzielny w łatki 3-kątne, wzniesione, w przedkwitnieniu łuszczynowate; główki w tychże liczbie i w ich środkach poprzyrastałe, wieloworeczkowe i otwierające się licznymi dziurkami; jajnika tylko ślad gruczołkowy, albo ani śladu:— w żeńskich kielich zrosły rurką z jajnikiem, prawie bez kraju; płatków 4, a niekiedy 3 lub 5, skórzasto-mięsistych, osadzonych w szczycie kielicha, łuszczynowatych; pręcików ani śladu; jajnik 1komorowy; załączek 1 wiszący; znamię bezszyjkowe, tępe. Jagoda miążdżysta, 1nasionowa. Nasiono wywrócone. Zarodków w białku mięsistém kilka; z listniami krótkimi; z rostkiem górnym.

GAT. 1. *J. biała* (*V. album* LIN.).— Krzew i prawdziwy pasożyt. Korzeń pojedynczy, zapuszczający się przez korę w treść drzewa i tamże nękający. Łodyga bardzo- i widlasto-rozgałęziona,— w odnogi obłe prawie pod kątem prostym rozchodzące się i wstawowate, 2' dorastająca, zarówno z resztą rośliny żółtawo-oliwkowo-zielona, w całości tworząca gęsty i zaokrąglony krzaczek. Liści zawsze po 2 na końcu gałązek, rozchodzących się, bezogonkowych, lancetowato-łopatkowatych, tępych, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{3}$ "), czasem jakby-siérpowatych, całobrzegich, ku podstawie zwężonych i nieco garbatych dla objęcia papka, grubo-skórzastych, o 3 lub 5 nękłych nerwkach podłużnych. Kwiatków po 3—5 żeńskich, a po

3 męzkich,— poskupianych na końcach odnózek bez szypułek, otoczonych w podstawie okrywką krótką a mięsistą i 2łateczkową; męzkie oliwkowe z krajem żółtym, większe,— a żeńskie barwy żółtka w zielonawą, mniejsze,— z jajnikiem jajowym a znamieniem ostrokrężnym i przycięciem. Jagoda kulista, wielkości grochu, biała, przejrzysta, w szczycie o 5 płameczkach cisych: nasionko jajowe, ściśnione, zielone z białym znaczkiem, utopione w miazdżu tęgim i lépkim.— Niezbyt częsta w Europie, na wielu gatunkach drzew zwłaszcza na gruszy, jabłoni, głogu, topoli, grochodrzewie, migdale, lipie, jodle i w. i: kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawniej używano *jagód Jemioły*— *baccæ Visci* ale tylko zewnętrznie, jako odmiękczejących, dojrzewających i rozpędzających; zapewne przez *lep* okwiecie w nich zawarty, a tyle zastósowywany w łapaniu drobnego ptastwa, much i innych owadów uprzykrzonych; który wszelako z łodyg, jeszcze ma być tęższym. Także zbierano miejscami— choć niewłaściwie— za gązownikowe, gałązki z liśćmi, jako *Jemiołę dębową*— *Viscum quernum*, a łodygi jako *drzewo Jemioły dębowej*— *lignum Visci quercini*; używając ich zarówno z rzeczywiście.

Jeszcze do dziś dnia w Ameryce, w podobny sposób zastósowywują lékarsko i przemysłowo:

GAT. 2. *J. żółtawą* (*V. flavescens* PURSH.), odróżniającą się— gałęziami okręgowemi; liśćmi klinowato - przewrotnie - jajowatymi, 3nerwowymi; a kwiatami w kłosach przerywanych i krótszych od liści:— rosnącą w Pensylwanii i Karolinie: oraz

GAT. 3. *J. czerwona* (*V. rubrum* LIN.), odmienną— łodygą pojedynczą; liśćmi podługnymi, lśnąco-zielonymi i zwężonymi w ogonek; kwiatami w kłosach przerywanych, o pół krótszych niż liście; i czerwonymi jagodami;— również w Karolinie używaną.

RODZAJ 1098. *Gazewnik* (*Loranthus* LIN.).

— Kwiaty obu- lub nickiedy przez zronienie jedno-
płciowe, każdy o 1 lub 3 przysadeczkach. Kielicha rurka
jajowa albo wartołkowata a obła, zrosła z jajnikiem;
kraj~krótki, ucięty, zębny lub też dzielny. Korona z
4 lub 8a rzadziej 5 albo 6a płatkami, osadzonymi na szczy-
cie kielicha, wolnymi lub mniej więcej zrosłymi w rurkę
rozszerzoną, w przedkwitnieniu łuszczynowatymi, a w
kwiecie rozwiniętym różnie ułożonymi. Pręciki w licz-
bie odpowiedniej płatkom i im naprzeciwległe; z nitka-
mi czasem aż do połowy przyrosłymi do płatków, ró-
wnymi lub naprzemian krótszemi; a główkami wewnątrz-
wrotnemi, 2woreczkowemi, podstawo- lub boczno-czep-
nemi i wtedy wzniesionemi, alboliteż naległemi i ru-
chomcami a tém samém grzbietoczępnemi,— o worecz-
kach naprzeciwległych i otwierających się w podłuż.
Jajnik dolny, 1komorowy, 1załączkowy; załączek wiszą-
cy; szyjka nitkowata; znamię pojedyncze, główkowate
lub wartołkowate. Jagoda jajowa albo wartołkowata, w
szczycie naga lub uwieńczona krajem kielicha, 1komo-
rowa, 1nasionowa. Nasiono wywrócone. Zarodek już
prosty już skrzywiony, w wydrążeniu mimośrodkowém
białka; o listniach spojonych; a rostkowi górnym.

GAT. 1. *G. pospolity* (L. europaeus LIN.).— Krzew
pasożytny 4' dorastający, rozpiérzchło-widlasto rozgałę-
ziony— w oduogi obłe i wstawowate, równie jak i ło-
dyga kruche, szaro-cise, nagie i bliznowane,— a te w
mnóstwo pędów ulistnionych, ściśnionych ku końcom i
zielonych: którego— liście odpadające, naprzeciwległe,
podłużnie-przewrotnie-jajowate, zwężone w ogonek krót-
ki, w końcu tępe lub wgniecione, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), cało-
brzegie albo lekko wykrawane, grubo-skórzasto-mięsi-

stawe, zielone, całkiem nagie, niższe coraz mniejsze: kwiatów obu- lub rozdzielno-płciowych w kłosach końcowych krótszych od liści— po 6 do 15tu, drobnych, odstających, żółtawo-zielonych, poosadzanych bez szypuleczek w dołkach mięsistej szypułki naprzeciwległe, każdy z małym i okrągłym przysadeczkciem; o kielichu maléńkim, miseczkowatym, wieńczącym owoc; o koronie 6- a rzadziej 4—5-płatkowej; w męzkich— o pręcikach krótszych od niej a jajniku z szyjką bez znamienia,— w żeńskich o pierwszych bez główek, drugim zaś z szyjką ze znamieniem prawie-główkowatém: jagody niemal-kuliste, krótkoszypuleczkowe, blade-żółte, nieco-lśnące, wielkości grochu; a nasiona jajowo-kulistawe, cise.— Porasta wielkie dęby w Czechach, Morawii i Szląsku, a w całej Europie wschodnio-południowej najwięcej kasztany; kwitnie w kwietniu i maju.— Z niego to właściwie zbieraną być winna *Jemioła dębowa* i drzewo *Jemioły dębowej*— *Viscum quernum* et lignum *Visci quercini* powyżej wspomniane, tyle zachwalane w padaczce i wszelkich chorobach ciężkich kurczowych, oraz w cierpieniach błon śluzowych. Do robienia *lepu* nie używa się.

GAT. 2. *G. dwubarwny* (*L. bicolor* ROXB.).— Krzew z korą szarą; gałęziami bardzo licznymi, podnoszącymi się; a pędami— łącznie z liśćmi i koroną— gwiazdkowato opilśnionymi; z liśćmi prawie-naprzeciwległymi, prawie-bezogonkowymi, jajowatymi lub eliptycznymi a górnymi prawie równowązko-lancetowatymi, całobrzegimi, falistymi, (4" i 2½"), poodginanymi, skórzastymi i nagimi; z gronami kątowemi, do 2" wzniesionemi,— o wielu kwiatach obupłciowych, krótkoszypuleczkowych, z przysadeczkciem wklęsłym dolegającym z jednej stro

ny do jajnika, szkarłatnych i na 1" długich,— o kielichu maléńkim i całym,— a koronie zrosłopłatkowej i nieumiarowo-5szczépnéj, z rurką nieco-skrzywioną i brzuchatą dołem a powyżej zaciśniętą, z łatkami zaś odgiętymi; wreszcie z jagodami podłużnemi.— Bardzo zwyczajny po drzewach w Bengalu i Koromandelu; kwitnie latem.— Silheczanie, nadzwyczaj wysoko cenią go w léczeniu kiły.— (*Dendroptoe bicolor* MART.).

GAT. 3. *G. cytrynowy* (*L. citricola* MART.).— Krzew wysmukło- i rozsochato-gałęzisty, popielaty, drobno-brodaweczkowy, często i korzeniopustny; o liściach prawie-naprzemianległych, odstających, krótko-gonkowych, jajowatych, nieco-kończystawych albo przytępionych, (3" i 2½"), obrzeżonych cisawo-przejrzysto, prawie-skórzastych i suchych, jasno-zielonych; o gronach złożonych, końcowych lub kątowych, krótszych niż liście, ku górze pojedynczych, a poniżej niemal-okręgowych— z odnózkami naprzeciwnymi i 3kwiatowymi; kwiatach bezszypuleczkowych, z przysadeczkami wklęsłym, białych i drobnych,— z łateczkami korony zrosłopłatkowej poodginanemi,— pręcikami 3 krótszymi od reszty, a wszystkimi od korony; jagodzie zaś podłużnej.— Pospolity na drzewach cytrynowych w Brazylji; kwitnie z początku lata. — Gałęzie i liście rozarte z oliwą, słynne są ze skutków swych zewnętrznych w puchlinach; a przewarzone z mléką, w cierpieniach piersiowych.— (*Struthanthus citricolus* MART.).

RODZINA CLXV.

Dereniowate (*Cornaceae* LINDL.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie miészano-plciowe, w główkach albo okólkach najczęściej z okrywą

ubarwioną, lub też w baldaszkogronach bez okryw. Kielich rurką zrosły z jajnikiem, a w kraju 4zębny. Korony 4 płatki, osadzone na końcu rurki kielicha, naprzemianległe z kielichem, w przedkwitnieniu łuszczynowate, w porze kwitnienia roztwarte, a wreszcie odpadające. Pręciki w liczbie płatków, wraz z nimi i to naprzemian osadzone na kielichu; z nitkami nitkowatemi, wolnemi; a główkami wewnątrzwrotnemi, grzbietoczępnemi, otwierającemi się w podłuż. Jajnik dolny, 2—3-komorowy, uwieńczony krążkiem często nikiącym; komory 1zależkowe; załączki wiszące i wywrócone; szyjka pojedyncza, prawie-maczugowata; a zamię główeczkowate. Pestczaki wolne lub też zrosłe w wielopestczak, z bliźną po odpadłym kielichu w szczycie; z pestką kostną, 2- lub niekiedy 3-komorową, a czasem tylko przez zronienie 1komorową; komorach 1nasionowych. Nasiona wywrócone; ze skórką skórzastą. Zarodek w osi białka mięsistego, niemal długości onegoż; z listniami listkowatymi; a rostkami dolnymi.— *Drzewa lub też krzewy, a rzadko ziola trwałe; z liśćmi naprzeciw- lub czasem naprzemian-ległymi, prostymi i piérzastonerwowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 1099. **Dereń (Cornus Tourn.)**.—

Z cechami temiż samemi co i w rodzinie, z wyjątkiem, iż kwiaty w nim bywają— już okółkowe z okrywą, już w gronach lub wiébach bez tychże, a— nigdy główkowe.

GAT. 1. *D. popolity* czyli *jadalny* (C. mascula LIN.). — Drzewo, rzadko 20' przerastające, naprzeciwlegle gałęziste w odnogi obłe, cisawe i nagie: w którym— liście naprzeciwległe, późne, krótko- i omszonoogonkowe, (3½" i 1½"), jajowate, kończyste, całobrzegie, z obu stron lekko omszono-szorstkawe, z wierzchu

ciemnozielone i nieco połyskujące, a spodem spłowiałozielone i z nerwami bocznymi przebiegającymi aż do wiérzchołki; kwiaty wczesne, na końcach krótkich gałązek po 15 — 30 w okółkach, równych okrywie o 4 łatkach odstających, wklęsło-jajowatych, zwykle przytępionych, rzęgowanych, brudno-żółtych wewnątrz a zewnątrz zielonkowatych,— krótko- i prawie-kosmato-szypułkowe, żółte, z zaledwie widocznym kielichem, a płatkami ostrymi; pestczaki eliptyczne, blisko na 1" długie a do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, lśnące, pąsowe, czasem żółte lub białawe,— z pestką podłużną, gładką i żółtą.— Zwyczajny dziki po lasach i wzgórzach wystawionych na słońce w Europie południowej, rzadki w umiarkowanej, u nas zaś wszędzie chodowany po ogrodach; kwitnie w marcu i kwietniu.— Owoce jego przyjemnie słodko-kwaskowate ale cokolwiek ciérpkawe u dawnych pisarzów *Swidośliwkami* lub *Szpaczemi śliwkami* zwane, używanymi bywały jako *owoce Derenia*— fructus Corni, w gorączkach, w krwotokach i biegunkach długotrwałych; jadają je także świeże lub zaprawne w cukrze, albo w occie jak oliwki; liśćmi zastępowano niegdyś herbatę; a piękne i nader twarde drzewo, cenioném bywa bardzo, na różne drobne wyroby, np: grzebienie, narzędzia miernicze, modele maszyn itp.

GAT. 2. *D. kwiecisty* (C. florida LIN.).— Krzew a czasem i drzewko 20' wysokie, do 9" w średnicy, z korą czarniawą i popękana, a gałęziami szaro-zielonemi i lśnącemi; z liśćmi jajowatymi, wczesnymi, dłużej-konczystymi i większymi niż w poprzedzającym, z wiérzchu żywo-zielonymi i rzadziej— a spodem biało-modrawozielonymi i gęściej pokrytymi włoskami przylegający-

mi; z kwiatkami późnymi, drobnymi, żółto-zielonawymi,— w zbitych i prawie główkowatych okółkach końcowych do 4" w średnicy, objętych strojną okrywą z wejźrzenia podobną do okwiatu— o 4 łatkach przewrotniejajowatych lub prawie-sercowatych, białawych, czerwonych albo fioletowawych, z koniuszkiem kosmatym prawie wcięto-odgiętym; z pestczakami po 2—6 wraz, jajowymi, szkarłatnymi, 4 razy mniejszymi od dereni, gorzkimi.— Pospolity po lasach północno-amerykańskich, najwięcej w Kanadzie i Wirginii, a u nas po ogrodach chodowany; kwitnie w maju.— Tameczni nawet lekarze, często używają jego kory ściągająco-gorzkiej w zastępstwie chinu; którą to działalność winna znacznej ilości zawartej w niej *korniny*, podobno że bardzo zbliżonego w skutkach do chininy; którego w poprzednim gatunku nie wykryto. Również i drzewo ciemno-czokoladowe, jest dość cenione.

Zarówno używanej kory, dostarcza także

GAT. 3. *C. jedwabisty* (*C. sericea* L'HER.): krzew zaledwie 10' dorastający; odznaczający się— gałęziami ciemno-ciso-czerwonymi, nieco-brodawkowanymi, a pędami gęsto i miękko-włosistymi; liśćmi ogonkowymi, jajowatymi, krótko-kończystymi, ($4\frac{1}{2}$ " i $2\frac{1}{2}$ "), w podstawie zaokrąglonymi lub cokolwiek nierównymi, brzegiem jakby karbeczkowanymi, z więzchu zielonymi, a spodem— zwłaszcza na nerwach i to najbardziej z młodu— rudawo-jedwabisto-włosistymi, z wiekiem zaś także niemal nagimi; kwiatami w podbaldaszkach 3—5-dzielnych, przyplaszczonych, końcowych i włosisto-szypułkowych— białymi,— o kielichu białawo-włosistym, a płatkach korony równowazkich; wreszcie owocami okrągławymi i żywo-modrymi:— rosnący po lasach wilgotnych Kanady i Karoliny, oraz po naszych ogrodach;— kwitnący w czerwcu i lipcu.— (*C. coerulea*. LAM.):— jako też i

GAT. 4. *D. Świdwa* (*C. sanguinea* LIN.) czyli *Świd* lub *Świdwina*; pięknie wyróżniający się, swemi— gałęziami nagienii i gład-

kieni tylko za młodu przytulono - włoskowatemi, a pod jesień i w zimie krwisto - czerwonymi; liśćmi jajowymi, z obu stron jednobarwnymi, lecz lekko omszonymi spodem; a obok białych kwiatów — owocami prawie-czarnymi i białawo-kropeczkowanymi: — dość zwykły po lasach i zaroślach Europy i Azji północnej; — którego owocu nie do jedzenia, ale z nasion wyciskać się da olej wyborny do oświetlania.

RODZINA GLXVI.

Okólkowe (Umbelliferae ENDL.).

Kwiaty obu- albo przez zronienie jedno- płciowe, w okólkach lub baldaszkach, zewnętrzne często jakby promieniowate. — Okółki już pojedyncze; już wielopromieniowe, lub prawie główkowate; już umiarowo lub nieumiarowo podzielone i to czasem widlasto, wielo- lub niewielo-kwiatkowe; już wreszcie złożone z różnej liczby okółeczków; z okrywami i okrywkami, lub tylko jedną z dwojga, lub też wcale bez jednych i drugich. — Kielich zrosły z jajnikiem rurką, powstałą z 5 działek zrosłych wraz, 1- lub więcej-nerwowych; z krajem już uciętymi niewyraźnym lub żadnym, już 5łateczkowym, a to trwałym albo odpadającym. — Korona z 5 płatków osadzonych na zewnątrz krążka wyścielającego kraj kielicha, naprzemianległych z jego łateczkami; całkowitych, jakby wykrojonych w *wybrzeżek* (sinus), albowi też rzeczywiście 2łateczkowych; w wiérzełku płaskich, lub z *koniuszkiem* (lacinula) odgiętym albo wwiniętym; w przedlistnieniu prawie-dachówkowatych lub też łusczynowatych; często zewnętrznych w okółku większych, a niekiedy całkiem bez żadnych. — Pręcików 5, osadzonych

wraz, lecz naprzemian z płatkami; o nitkach krótkich, nitkowatych, w przedkwitnieniu poodginanych; a główkach wewnątrzrotnych, 2woreczkowych, jajowych lub mosznowych, otwierających się w podłuż.— Jajnik 2-a rzadko przez zronienie 1-komorowy; komory 1zależkowe; załączki wiszące; szyjki 2, wierzchołkowe, pojedyncze, w podstawie mniej więcej zgrube— w *podszyjczce* (stylopodium) nakrywające jajnik, wzniesione, później rozchodzące się, a rzadko odpadające, 1o zwrócone do środka a 1o do obwodu okółka.— Owoc dwuziarnczak, zwykle uwieńczony krajem kielicha i szyjkami z ich podszyjczkami, powstały zazwyczaj z 2 *ziarnczaczków* (mericarpia) jako półweczek, oddzielających się od siebie wraz z kielichem po dojrzaniu, a uwieszonych górnymi końcami ścianą *łączną* (comissura)— u szczytu rozszczepanego i nitkowatego *nadsadnika* owocowego (carphorum); czasem na zawsze ściśle z sobą spojonych; a co najrzadziej — tylko z jednego— po zronieniu drugiego: cały zwykle o 10 żeberkach właściwych; z których 5 głównych, przedstawia tyleż nerwów głównych z działek kielicha zrosłych i przedłużonych w jego ząbki; drugie zaś 5 szwowych, powstałych z tyłu szwów zrosłych działek kielichowych, a dążących do wycięć między ząbkami onegoż; wreszcie także 10 podrzędnych, mniej wydatnych, przebiegających pomiędzy właściwymi, a biorących początek z główniejszych pobocznych nerwów działek kielichowych: półweczka zaś czyli właściwie pojedynczy ziarnczaczek każdy o 5 *zeberkach* (juga); z których 1 *grzbietne* (dorsale), 2 *pośrodknie* (intermedia) a 2 *skrajne* (lateralialia), i to w ten sposób ułożone, — że w jednym żeberko grzbietne i 2 skrajne należą do głównych, a 2 pośrodknie do szwowych,—

zaś w drugim na odwrót: żeberka wszystkie mniej więcej wydatne, uniarowo grubsze i cieńsze, wyższe lub niższe, jednostajnie lub niejednostajnie od siebie odległe,— a w tym ostatnim razie poddzielane 4 wklęsłemi płaszczyznami czyli *międzyżebrzami*; skrajne zaś, albo całkiem na krawędzi ziarnczaka jako *obrzeżające* go (marginalia),— lub też aż na ścianie łącznej umieszczone: wreszcie *smugi*, jako odbiernalniki olejkowe do treści nasiennika należące, występują przebiegając w podłuż— już przez międzyżebrza już przez ścianę łączną pojedynczo albo po dwie a czasem i liczniej, już— leżąc pod żeberkami, lub całkiem ich niedostaje; pomiędzy którymi wolne ustępy stanowią *półka*.— Nasiono w każdym ziarnczaku 1, wywrócone; o skórce zwykle zrosłej z nasiennikiem, czasem tylko oddzielającej się; białko okwite, mięsiste lub prawie-rogowate,— już w grzbiecie mniej więcej wypukłe, a w przodzie zawsze zwróconym ku nadsadnikow iczyli ośce owocu płaskie albo nieco wypukławe,— już całym brzegiem wwinięte,— już też podgięte na łącznej od podstawy ku wierzchołkowi.— Zarodek prosty i krótki, w szczycie białka; listnie nieco nierówne, przeobrażające się w czasie rostkowania w liście nasienne; rostek zaś górny.— *Ziola roczne lub trwałe, niekiedy podkrzewy; z łodygą obłą lub kątowatą, często rowkowaną a prawie zawsze kręśowaną, dętą, węzłowato-wstawowatą, pojedynczą lub naprzemianlegle gałęziastą; z liśćmi naprzemianległymi, tylko czasem najniższymi naprzeciwległymi, rzadko niepodzielnymi ale prawie zawsze rozmaicie i kilkakrotnie wcinanymi, ku podstawie rozszérszonymi w obszerną pochwę obejmującą wstawn.*

PODRODZINA 1.

Plaskonasionowe (Orthospermae DEC.)

Nasiono na ścianie łącznej płaskie, ani brzegiem wwinęte, ani podwinęte podstawą.

RODZAJ 1100. *Pępownica* (*Hydrocotyle* TOURN.) także *Wakrota*.— Kielicha rurka ściśniona, a kraj niewyraźny. Płatki jajowate, całkowite, zaostrome, z końcem prostym. Owoc z boków płasko-ściśniony, 2tarczowaty: ziarnczaczki bez smug; z żeberkami nitkowatymi, grzbietowém i skrajnemi niewyraźnemi. Nasiono łódkowato-ściśnione.

GAT. 1. *P. pospolita* (*H. vulgaris* LIN.).— Ziele trwałe: którego łodyga wysmukła, prawie-nitkowata, pokładająca się i puszczająca z węzłów spodem korzonki, a ku górze liście i kwiaty; liście na 6całowych, obłych i w końcu włosistych ogonkach,— środkowo- lub mimo-srodkowo-tarczowate, okrągłe, od $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ " w średnicy, prawie-łatkowato karbowane lub 7—9razy wykrojone i tyłuźnerwowe, z wierzchu nagie i lśnące, a spodem czasem z rzadka włoskami porośłe; okółki główkowate, 5—10kwiatkowe,— na 1—2" długich szypułkach nitkowatych, opatrzonych w podstawie łuską jajowatą błoniastą, a pod okółkiem 1ą i czasem jeszcze nieco niżej 2ma naprzeciwległymi; kwiatki krótkoszypułczkowe, białe albo czerwone,— każdy przysadeczką błonkowatą podparty; owoce małeńkie, zaledwie $\frac{1}{12}$ " szerokie a blisko o połowę krótsze, w podstawie cokolwiek wykrojone.— Rośnie w Europie umiarkowanej, po łąkach mokrych, bagnach, po nad rowami i stawami; kwitnie od maja do lipca.— Cała smaku rzerzuchowatego, używaną bywała jako *ziele Pępownicy wodnej*

— herba *Cotyledonis aquatica*e, jako lék otwierający i pędzący mocz, w zatkaniach trzewów brzusznych, w puchlinach a czasem i w gnilcu; zewnętrznie zaś do gojenia ran. Owcom zaś ma sprawiać moczenie krwawe.

Tak samo zastósowywaną była

GAT. 2. *P. azyatycka* (*H. asiatica* LIN.): odróżniająca się — miękką kosmatością wszystkich części; łodygą wydającą rozłogi; liśćmi 1½calowymi, 7nerwowymi i niemal sercowato wykrojonymi; szypułkami 12 razy krótszymi od ogonków;— pospolita po bagnach w Azji, Afryce i Ameryce nieco gorętszej. gdzie prawie bez przerwy kwitnie;— którą jeszcze do tego jak my rzerzuchę, za sałatę jadają:— oraz

GAT. 3. *P. okótkowa* (*H. umbellata* LIN.): zupełnie naga; z liśćmi prawie 2 razy karbowanymi, wykrojonymi w podstawie, 11—13nerwowymi; z kwiatkami 20—30, w doskonałym okółku, o okrywie wielołątkowej i na szypułce prawie równej lub niekiedy i dłuższej od ogonków:— zwykła w Ameryce od Wirginii aż do Brazylii, gdzie w chłodniejszych podniebiach kwitnie niemal ciągle;— która oprócz powyższych skutków, w większych dawkach ma sprawiać wymioty.

RODZAJ 1101. **Azorka** (**Azorella** LAM.).— Kielicha rurka ściśniona, a kraj 5zębny. Płatki jajowate, całkie. Szyjki krótkie. Owoc jajowy, w złączeniu zaciśniony i prawie mosznowaty: ziarnczaczki bez smug; od grzbietu nieco-ściśnione; z żeberkami nitkowatemi, nikłemi.

GAT. 1. *A. Gillieza* (*A. Gilliesii* HOOK.).— Ziółko trwale, zbito darniste przez liczne łodygi, wznoszące się zaledwie na 2"— z kłębu zapuszczającego się głęboko i rozplózającego; z liśćmi dachówkowatymi, suchymi, tęgiemi, 3łatkowymi w łatki zaostrome i niekiedy jeszcze raz wcięte, w podstawie rozszerzone w ogonek szeroko-pochwiasty w podstawie; z szypułkami końcowemi, grubemi, pomarszczonemi, dzierzącemi okólek prosty,

4—10kwiatkowy,— z okrywą prawie równą szypułczkom, o 5—6 łatkach jajowych, wklęsłych i tępych; z owocami eliptycznie-jajowymi, tępymi, mocno nadętymi.— Porasta Andy koło Mendozy, w wysokości 6000—12000'. — Zbierają z niej lipożywicę, używaną w bólach głowy.— (*Bolax Gilliesii* HOOK.).

RODZAJ 1102. *Górzypian* (*Bolax* COMMER.).

— Kielicha kraj całkowity, niewyraźny. Płatki całkie, jajowate, roztwarte. Szyjki krótkie. Owoc 4ścienny, z boków wklęsły; z ziarnczaczkami bez smug, ale o 5 żeberkach nerwkowatych, tępych i gładkich, z których — 1 grzbietowe, 2 pośrednie tworzące krawędzie 4ścienne, a 2 skrajne nitkowate i obrzeżające; z ścianą łączną waziuchną.

GAT. 1. *G. lipożywiczny* (*B. gummifer* SPR.).— Ziółko darniste; o liściach zbity-dachówkowatych, 3-wrębnych w łatki tępe, gładkich, skórzastych,— na ogonkach szerokich, w podstawie korkowato-błoniastych; okółkach bezszypułkowych lub szypułkowych, pojedynczych, zwykle 4kwiatkowych,— z okrywą kilkołatkową; owocach za młodu gwiazdkowato omszorych, a po dojrzaniu pęcherzowato rozdętych, z powodu zbierającej się cieczy lipożywicznej pomiędzy owocem a odstałym od niego kielichem.— Porasta góry w południowej Chili i w Patagonii.— Lipożywica wydzielona w owocach, żółto-czerwonawa i ostro-gorzka, a woni opoponakowej,— używaną bywa w miejscu na wzór poprzedniej w wielu chorobach.

RODZAJ 1103. *Zaświt* (*Asteriscium* CHAM. et SCHL.).— Kielicha kraj szeroko-5żciłny, trwałe. Płatki wykrojone, z koniuszkiem wgiętym a wybrzeżkiem zgrubłym. Szyjki nitkowate. Owoc graniastosłu-

powo-4skrzydły: ziarnaczki w grzbiecie lekko-wypukłym jakby wyżłobione przez wystające skrzydełka bez smug, o 5 żeberkach nerkowatych, — z których 1 grzbietowe grzbieciste, 2 pośrednie obrzeżające jako skrzydełka, a 2 skrajne międzybrzeżne i bardzo zbliżone do łącznej.

GAT. 1. *Z. chilijski* (A. chilense CHAM.).— Ziele trwałe; z kłębem drzewiastym, skręconym, do 8" długim a $\frac{1}{4}$ " w średnicy, zewnątrz białym a wewnątrz cisym, wydającym — łodygi liczne, do 2' wzniesione, rowkowane i krésowane, nieco gałczyste i prawie bezlistne górą: którego — liście klinowato-okrągławe, różnie-3łatowe, prawie -skórzaste, — o łatach grubo i prawie ciernisto -kończysto piłkowane -ząbkowanych, zaostzonych, — najniższe długoogonkowe, do 1 $\frac{1}{2}$ " długie i płyciej wcinane, — ku górze coraz mniejsze, krócej-ogonkowe i z głębszemi wcięciami, — aż najwyższe bezogonkowe, łuskowate i 3dzielne w łatki wązkie i kończyste: okółki końcowe, pojedyncze, prawie -kuliste, wielokwiatowe, — z okrywą prawie równą szypuleczkom, o 10 łatkach ostro-lancetowatych, często 2—3szczepnych; kwiatki żółtawe, 2 razy dłuższe od kończystych łatek kielicha: owoc malcunki, zaledwie $\frac{1}{12}$ " długi, w podstawie zaokrąglony. — Porasta spiekowiska i piaszczyska w Chili. — Jako cała wonna jakby anyżkowo, używaną bywa we wzdęciach. — (*Eryngium tricuspdatum* DOM.).

RODZAJ 1104. *Żankiel* (*Sanicula* TOURN.). — Kielicha rurka ciernikowana; kraju łatki listkowate, trwałe. Płatki schodzące się, przewrotnie - jajowate, wgięte koniuszkiem długim w wybrzeżku. Jajnik 2za-łączkowy; szyjki nitkowate. Owoc kulistawy: ziarnaczki

półkuliste, zrosłe, bez żeberk lecz z wielą smugami, gęsto haczykowato-ociernione.

GAT. 1. *Ż. pospolity* czyli *lékarski* (*S. europaea* LIN.), u dawnych *samiec*, *Rannik* lub *Ziele ranne*. — Ziele trwałe, najczęściej mięszanopłciowe. Kłęb gruby, wielogłowy, czarniawo-cisy, z mnóstwem korzonków włóknistych. Łodyga do 1½' wzniesiona, rowkowana, najczęściej pojedyncza lub czasem rozgałęziona w końcu w kilka gałęzi, zwykle czerwona, a zawsze naga — zarówno z resztą rośliny. Liście korzeniowe na 5całowych ogonkach, łsnące, do 3" w średnicy, w całości okrągłowo-sercowate, głęboko-dłoniasto 5wrębne — w łaty przewrotnie-jajowato-klinowate, nieco tępawe, zazwyczaj jeszcze raz 3szczepne i weinano- a ciernisto-kończysto-pilkowane; łodygowe zaś już żadne, już 2 albo 3, malénkie i króciuchno-ogonkowe. Okólek najczęściej 2 razy złożony; ogólny 2—5promieniowy, szczegółowe 3promieńkowe, a ostateczne okółeczki główkowate; z okrywy łatkami lancetowatemi, prawie-pierzastodzielnie i ciernisto-kończysto-pilkowanemi, — a okrywek całobrzegiemi. Kwiatki drobne, białe lub czerwone, — obupłciowe bezszypułkowe, a męzkie bardzo krótko; z łatkami kielicha ząbeczkowanemi; pręcikami mocno wystającymi; a szyjkami niteczkowato przedłużonemi. Owoce malénkie, czerwone, gęsto osłane cierńkami haczykowato-poodginanymi, ku podstawie mniejszymi, ku wierzchołkowi większymi i ku górze pozwracanymi. — Nader zwyczajny po lasach liściastych górzystych, w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu. — Niegdyś nie małą rolę odgrywały *korzeń i ziele Żankła* lub *ranne* — *radix et herba Saniculae*, w leczeniu ran (czego sama nazwa dowodzi), wrzodów

zewewnętrznych i wewnętrznych, oraz w celu wessania wycieczek krwi wewnętrznych; korzonków zaś używano czasami jako zawłoczek, przy robieniu zawłok koniom.

RODZAJ 1105. *Jerzmianka* (*Astrantia* Tourn.), później *Jarzmianka*. — Kielicha rurka guziczkowata, a kraju łatki listkowate. Płatki schodzące się, podłużnie-przewrotnie-jajowate, wgięte koniuszkiem prawie-równodługim. Szyjki nitkowate. Owoc od grzbiętu ściśniony: ziarnczaki prawie-zrosłe, bez smug; żeberek 5, wzniesionych, tępych, fałdkowato-ząbeczkowanych, rozdętych, zawierających w swém wydrążeniu inne mniejsze żebereczka.

GAT. 1. *J. większa* (A. major LIN.), od dawnych *Zielem kruczym* lub *czarnym* mieniona. — Ziele wieloletnie, całe nagie, mięszanopłciowe. Jego kłąb ukośny, zbity, wielogłowy, czarno-cisy, gęsto osłany korzeniami włóknistymi rozgałęzionymi: łodyga podnosząca się lub też wzniesiona do 3', krępowana, pojedyncza lub nieco gałęzista ku górze: liście korzeniowe na 8całowych ogonkach, okrągławo-sercowate, do 5" w średnicy, głęboko-dłoniasto 5dzielne — w łaty eliptycznie-lancetowate, klinowato zwężone ku podstawie, prawie-3szczepne i zastrzone, nierówno 2 razy piłkowane w ząbki ostre i rzępowane; łodygowe tylko 1 lub 2, krótkoogonkowe lub wprost na pochwie osadzone; okólek złożony, 4—5-a rzadziej aż do 8-promieniowy, a promienie-2—3promienkowe; okrywy cokolwiek dłuższe od okółka, o 3—5 łatkach wielkich i całkich lub poszczepanych na 12—20 lancetowatych, piłkowanych lub całobrzegich, białych albo czerwonych, mocno-żyłkowanych, z końcami zawsze zielonymi i często 1—2zębnymi, — okrywki zaś zwykle

z 2 łatek naprzeciwległych. Kwiatki obupłciowe z męzkimi pomieszane, na szypułczkach niteczkowatych i szorstkawych, białe, drobne; z łatkami kielicha jajowato-lancetowatemi i ciernisto-kończystemi, zaledwie dłuższymi od korony; pręcikami bardzo wystającymi; owoc podłużnie-przewrotnie-jajowy, białawy.— Jedna z pospolitszych po lasach górnych w Europie środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawniej wielkiej używał wziętości, ostro-gorzki *korzeń Jarzmianki* lub *Miarza czarnego*— *radix Astrantiae v. Imperatoriae nigrae*, jako mocno-przeczyszczający zamiast ciemiernikowego, w zastoinach i zatkaniach trzewów brzusznych; dziś zaś zaledwie zwierzętom w tym celu zadawanym bywa.— (*A. nigra* SCOP.).

Zastępczo, choć nieco z mniejszym skutkiem, używano także

GAT. 2. *J. mniejszą* (*A. minor* LIN.), dawniej *Żanklem samiecą* i *Miarzem* lub *Mistrzownikiem czarnym* mienioną; różniącą się zaledwie— wzrostem i rozmiarami wszystkich części dużo mniejszymi, a przytém— liśćmi korzeniowymi z łatkami 7—8, lancetowatemi, głęboko- i ostro-piłkowanemi lub nawet i piérzastodzieluemi; okryw zaś całobrzegiemi i prawie równemi okółkom; a w reszcie kielicha tępo-jajowatemi i krótko-ciernisto kończystemi:— rosnącą na Alpach:— (*A. digitata* MÖNCH.):— oraz

GAT. 3. *J. pośrednią* (*A. intermedia* BRST.): wyższą ale wysmuklejszą od większej; z liśćmi łodygowymi górnyimi tylko 3dzielnyimi; okrywkami o pół krótszemi od okółczków, prawie-ościsto-piłkowanemi; a zębami kielicha równowązkimi, znacznie dłuższymi aniżeli płatki:— znachodzoną na Alpach Europy południowej i Kaukazu.— (*A. caucasica* SPR.).

RODZAJ 1106. *Mikołajek* lub *Wietrznik* (*Eryngium* Tourn.).— Kwiaty bezszypułczkowe, na osadniku kulistym lub obłym a plewinowym. Kielicha rurka ostra w dotknięciu, przez pokrywające ją łuseczki i pęcherzyki; a kraj z łatkami listkowatemi. Płatki

schodzące się, przewrotnie-jajowato podłużne, z wwi-
niętym w wybrzeżku koniuszkiem równodługim. Szyjki
niteczkowate. Owoc przewrotnie-jajowy, obławy, łusecz-
kowany lub guziczkowy: ziarnczaczki półobłe, bez
smug, bez żeberek, z nadsadnikiem zrosłym z nasio-
nami w całej długości.

GAT. 1. *M. polny* (*E. campestre* LIN.), w dawnych
pismach także *górnny* lub *Babia rzyć*, miejscami *Lata-
wiec*.— Ziele trwałe: z kłębem długim, marchwiowatym,
nieco odnożystym z czasem i wielogłowym, czubatym,
żółtawo-szarym albo cisawym zewnątrz, wewnątrz zaś
białym: z łodygą do 2' wzniesioną, tęgą, bruzdowaną,
mocno i odstająco rozgałęzioną w odnogi 2—3dzielne,
nagą: z liśćmi skórzastymi, tęgimi, modrawo-zielonymi,
z obu stron białawo żyłkowymi i nagimi; z których—
w młodej roślinie odziomkowe długoogonkowe; podłu-
żne, (4" i 1¼"), tępe, w podstawie przycięte lub wy-
krojone, prawie-karbowano ząbkowane w ząbki krótko-
cierniste,— a następne troisto- lub pięrzasto-wcinane
w łatki cierniste;— w starszej zaś i kwitnącej prawie-
3kątne, 2 lub 3 razy pięrzastodzielne w łaty szeroko
spuszczające się i wszechcierniste; łodygowe znów po-
dobne, lecz na pochwach krótkich, prawie uszkowato-
rozszerzonych i wcinano-piłkowanych; a najwyższe
całkiem bez ogonków i pochw, dużo mniejsze i pię-
rzasto- lub dłoniasto-wcinane; z główkami prawie-
kulistawymi; o okrywach roztoeczonych, a ich łatkach
równowążko-lancetowatych, całobrzegich, z wyjątkiem
podstawy ciernisto-ząbkowanej,— ciernisto-kończystych i
dłuższych niż główka; o plewinach równowążko-szydło-
watyh, kłujących; kielicha łatkach zaostrzonych i dłuż-
szych od — korony białej lub zielonawej; a pręcikach

daleko wystających.— Dość częsty po polach, wygonach, miedzach i pastwiskach w Europie południowej i umiarkowanej; kwitnie od czerwca do września.— Świeży korzeń woni jakby marchwi, a smaku słodkawo-korzennego, używanym bywał niegdyś jako *korzeń Mikołajka*— *radix Eryngii v. Asteris inguinalis v. Capituli Martis v. Acus Veneris*, w zastoinach brzusznych, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w celu wzniesienia popędu płciowego, popędzenia moczu; sok zaś świeży z ziela w upławach, suchotach i wyrzutach skórnych.— (*E. vulgare* LAM.).

Również tego samego korzenia, dostarczał u starożytnych

GAT. 2. *M. płaski* (*E. planum* LIN.), od nich *Płodzieniem swoim* i *Bożym darem* nazywany: odróżniający się — korzeniem grubszym i białym; łodygą wyższą, baldaszkogronowo rozgałęzioną, modrawo oszronioną, z gałęziami 3 i 2dzielnymi; również i liśćmi dółnymi wielkimi (6" i 4"), w podstawie sercowatymi, w końcu tępymi, ciernisto-piłkowanymi, długoogonkowymi, — górnymi zaś przy podobnej postaci coraz krócej-ogonkowymi, i coraz głębiej wecinanymi, — aż wreszcie bezogonkowymi, dłoniastymi i 3szczępnymi — w łatki równoważko wydłużone, ciernisto-kończyste i podobnie piłkowane; główkami jajowo-kulistawemi, z okrywą równą główce — powstałą z 5—8 łatek równoważko-lancetowatych i odlegle-ciernisto-piłkowanych, — z plewinami oraz łatkami kielichów ciernisto-zastrzonymi, — wreszcie kwiatach modrych:— częsty po polach, miedzach, łąkach suchych, ale tylko w średnim pasie Europy umiarkowanej od wschodu ku zachodowi:— kwitnący od czerwca do sierpnia.

GAT. 3. *M. pomorski* (*E. maritimum* LIN.), dawniej *morski*.— Ziele trwałe: którego — błąg czolągający się, długi a cienki i tęgi, zewnątrz cisy, wewnątrz biały; łodyga wzniesiona do 18", gruba, zarówno z całą rośliną białawo i modrawo-zielono a ku górze nieco fiolkowawo naleciała, od samego odziomka rozgałęziona; liście

tęgo-skórzaste, mniej więcéj nastroszone i ciernisto łatkowate i ząbkowane, z obu stron grubo-żylaste, brzegiem chrząstkowate z wszystkimi wypukłościami w grube i długie ciernie powybiegałemi,— najniższe ogonkowe i okrągławo-sercowate, do 4calowe, fałdowane,— a wyższe bezogonkowe, coraz mniejsze, obejmujące łodygę i dłoniasto-łatkowate; główki jajowo-kulistawe,— o kielichokrywy 4—5 łatkach wielkich, eliptycznych, ciernisto-ząbkowanych, dłuższych niż główka,— o plewinach ciernistych, dłuższych od modrych kwiatków.— Po wybrzeżach morza północnego, wschodniego, śródziemnego i Oceanu atlantyckiego, wszędzie pospolity; kwitnie od czerwca do sierpnia.— W Anglii, Szkocyi i Irlandyi jeszcze i dziś używają z niego, *korzenia Mikołajka morskiego*— *radix Eryngii marini* słodkawego i kléistego, w chorobach piersi, w suchotach; który dawniej zadawano wszędzie na sposób obu poprzednich.

RODZAJ 1107. *Weszka* (**Cicuta** LIN.).— Kielicha kraj 5zębny, listeczkowaty. Płatki przewrotnie-sercowate, z koniuszkiem wgiętym. Owoc prawie-okrągły, z boków zaciśniony, moszenkowaty: ziarneczki o 5 żeberkach płaskawych, równych, ze skrajnemi obrzeżającami; o międzyżebrzach 1smugowych; a łącznej 2-smugowej pod przyskórnią: nadsadnik 2dzielny. Nasiono obłe.

GAT. 1. *W. wodna* lub *jadowita* (*C. virosa* LIN.), od najdawniejszych czasów *Świnią wszą* lub *Wszą wodną*, a później dopiero *Szaleniem* i *Szalejem jadowitym* przezwana.— Ziele trwałe, całkiem nagie. Kłęb pionowy, krótki, gruby i jakby ucięty, obły lub prawie jajowy; zewnątrz zielonawy, obrączkowany, gęsto okręgowo pokryty mnóstwem korzeni włóknistych i prawie pozio-

mo odstających; wewnątrz zaś gębezasty, biały, wydęty — ale podzielony w poprzecz na liczne komory malejące ku dołowi, za przekrojeniem zaś sączący sok żółtawy i żywicznej przyrody, który w powietrzu pomorańczowieje. Łodyga do 4' wzniesiona, nadzwyczaj dęta i grubiejąca czasem do 3" w odziomku, we wstawach często kolankowato pokrzywiona, a z najniższych zwykle korzeniąca się, — bruzdowana i krésowana, w odziomku brudno-czerwona, a ku górze odstająco- a niekiedy nawet i naprzeciwlegle- gałęzista. Liście wielkie; odziomkowe 3 razy piérzastodzielne w łatki podłużnie- albo równowązkolancetowate, zaostrome, ostropilkowane, ($1\frac{1}{2}$ —2" i $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ "), — na ogonkach długich, dętych, obłych; łodygowych niewiele, coraz mniejszych, coraz krócej-ogonkowych i już tylko 2 razy piérzastodzielnych; a gałęziowe bez ogonków wprost na pochwach poosadzane, z łatkami węższemi, rzadszemi i ostrzej pilkowanemi. Okółki końcowe lub naprzeciwlistne, złożone, wielkie, mocno-wypukłe, wielopromieniowe, końcowe większe krócej- a boczne mniejsze dłużej-szypulkowe: bez okrywy, lub tylko z 1—2łatkową; ale z okrywkami 10—12łateczkowemi, szydłowatopilkowatemi, równemi lub też dłuższemi od półkulistych okółczków, z czasem poodginanemi: kwiatki drobniechne, białe. Owoce jakby-2węzłkowate, szersze niż długie, cisawo-żółte, z ciemno-cisemi smugami, uwieńczone krajem kielicha i rozchodzącemi się szyjkami. — Bardzo zwyczajna po nad wodami zwłaszcza stojącemi lub wolno płynącemi, na bagnach, zalewiskach i t. p. w całej Europie i północnej Azji; kwitnie od lipca do września. — Jest ona cała bardzo odurzająco-ostra i jadowita, w skutek zawierania okwicie *koniny* lub *cykutyny*; a od najdawniejszych czasów do dziś dnia

używana, jako *ziele Świnięj Wszy*— herba *Cicutae v. C. aquaticae*, tyle skuteczne w cierpieniach układu limfatyczno-gruczołowego, zwłaszcza w zatka niach i stwardnieniach, żoźlach, dymnicach, wrzodach zakazistych i rakowatych— i to nie tylko zewnętrznice ale i wewnętrznice zastósowywane. Przed laty używano także i *nasion Świnięj Wszy*— semina *Cicutae*.— (*Cicutaria virosa* LAM.).

GAT. 2. *W. cienkolistna* (*C. tenuifolia* SCHRANK.); jest rzeczywiście tylko jęj odmianę, nabywającę obok szczupłęjszję budowy i niższego wzrostu— listków drobnięjszych i skąpszych okólków, —jeźli przypadkiem wypadnie jęj rósć na miejscu obeschlęm.— Ale za to

GAT. 3. *W. plamista* (*C. maculata* LIN.), odznaczają się— kłębem poziomo rozpłójącym się, wydającym zo wstawów mnóstwo korzeni włóknistych, nabrzmiewających w końcach jakby w— bulwki wisiorowate, bezwonne i czeze, zewnątrz cisawo-czerwone a wewnętrz białe; łodygę na 3' a niekiedy i do 7' wzniesionę, szkarłatno-cisawę, w odziomku plamistę a w górze gałęzistę; liśmi 2 razy troisto-dzielnymi, — o łatkach jajowato-lancetowatych lub lancetowatych, dotęgo kończystych i cierńkowato-kończysto piłkowanych, krótszych lecz szęrszych niż w *jadowitęj*; okólkami bez okryw, lecz z okryweczkami duźo krótszemi od okóleczków; a owocami znacznie więszymi niż w tamtęj i żóltawymi:— pospolita po baguach i po nad wodami w całej Ameryce północnęj; kwitnąca w lipcu i sierpniu:— zastępuje tamźe mięjsce naszję w całym znaczeniu tęgo wyrazu, i ma być jeszcze dzielnięjsza w skutkach.— (*Cicutaria maculata* LAM.).

RODZAJ 1108. **Opich** (**Apium** HOFFM.).— Kielicha kraj nikly. Płatki okrągławe, całkie, z koniuszkiem wgiętym albo wwiniętym. Owoc z podszyjczem przygniecionęm, okrągławy, z boków zaciśniony w podłuż i przez to moszenkowaty: ziarneczaczki 5źeberkowe; z źeberkami nitkowatemi, równemi, skrajnemi obrzeźającemi; z międyźębrzami śródkowemi wielosmugowe-

mi, a bocznemi 2—3-smugowemi; z nadsadnikiem nie dzielnym. Nasiona garbato wypukło-płaskie.

GAT. 1. *O. błotny* (*A. graveolens* LIN.), dziki od dawnych ziołopisów tak zwany, jako też *Opichem wodnym* lub *żabim* i *Mirzykiem*; w odmianie zaś uprawianej po ogrodach *Selerem*.— Ziele 2roczne, całe bardzo ciemnozielone, mocno lśnące i nagie: u którego korzeń w stanie dzikim twardy, cienki, wrzecionowaty, obrączkowany, z wierzchu cisawo-płowy a wewnątrz białawy, często gałęzisty; w uprawnym zaś gruby, krótki, okrągławy, bulwowaty, mięsisty: łodyga w pierwszym do 1½' wzniesiona lub pokładająca się, — a w drugim do 3' wzniesiona; z gałęziami odstającymi, często górą okręgowymi: liście korzeniowe długoogonkowe, najczęściej w 5 par piérzastodzielne, — o łatach 3dzielnych, 3szczepnych lub i całkich, lecz zawsze wcinano-piłkowanych; łodygowe krótkoogonkowe i bezogonkowe, 2 razy 3szczepne w łatki i łateczki klinowate; podkwiatowe zaś naprzeciwgle i 3szczepne: okółki liczne, niewielkie, 6—12promieniowe; z okółeczkami półkulistymi, bez okrywy i okrywek; kwiatki drobniuchne, zielonawo-białe, z koniuszkami płatków tęgo powwijanymi: owoce drobniuchne, nawet 1 linii nie dochodzące.— Dziki pospolity po nad rowami, strumieniami, rzekami— zwłaszcza na gruncie słonym, oraz na wybrzeżach mórz, w całej Europie południowej i umiarkowanej aż na Wschód; a uprawny po wszystkich ogrodach warzywnych, w kilku odmianach sztuką wyprowadzonych; kwitnie od lipca do września.— Od najdawniejszej starożytności, miał on wziętość w lekarstwie, jako *korzeń, ziele i nasiona Opicha*— *radix et semina Apii*, wchodzących długi czas w skład tak słynnych niegdyś *korzeni pięciu otwierających*

większych — *radices quinque a perientes majores i nasion czterech rozgrzewających mniejszych* — *semina quator calida minora*, z powodu gorzkawo-ostrego smaku wszystkich w roślinie dzikiej. Dziś atoli za ledwie korzeń słodki i korzenno-wonny, i to więcej w postaci pokarmu, uważanym jest za otwierający i pobudzający — zwłaszcza narzędzia moczowe i płciowe; dla tego też użycie go ciągle i zbyt częste w rosolach i salatach nie może pozostać bez jakiegoś wpływu na ustrój ludzki.

RODZAJ 1109. **Piotruszka** (**Petroselinum** HOFFM.) lub **Pietruszka**. — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, wgięte, za ledwie-wybrzeżone i z koniuszkiem wwinęty. Owoc jajowy, uwieńczony podszyjczem krótkim i ostrokręznym oraz szyjkami rozchodzącymi się, z boków zaciśniony i prawie-moszenkowaty: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne obrzeżające; o międzyżebrzach 1 smugowych; łącznie 2 smugowej; a nadsadniku 2 dzielnym. Nasiono garbato-wypukłe zewnątrz a wewnątrz płaskie.

GAN. 1. *P. pospolita* (*P. sativum* HOFFM.), *domowa* lub *ogrodna* u dawnych. — Ziele 2 roczne, całe nagie, lśnące i wonne: którego — korzeń marchwiowaty, obrączkowany, na wskrós biały, czasem nieco-gałęzisty: łodygi liczne, do 5' wzniesione, od odziomka rozgałęzione w odnogi różgowate i odstające, kątowato- i drobno-bruzdowane, rdzeniste: liście lśnąco-zielone, korzeniowe i odziomkowe długoogonkowe, 2—3 razy piérzastodzielne w łaty jajowato-klinowate i jeszcze raz 3-szczępnę; wyższe krócej-ogonkowe, 1—2 razy piérzastodzielne w łaty rzadko kiedy 3 wrębne, z łatkami równowązkami lub nieco-lancetowatymi i całobrzegiemi; najwyższe zaś tylko 3-szczępnę w wążiuchne łatki, — wyjąw-

wszy odmianę *P. kędzierzawej* (*P. crispum* MILL.) gdzie wszystkie łatki klinowato ucięte i 3dzielne,— bywają kędzierzawo-nastroszonemi: okółki naprzeciwlistne i końcowe, złożone, wietkie, 6—20promieniowe; z okrywą 1—2łatkową, równowążko-szczecinową,— a okrywkami podobnemi, 6—8łatkowemi i o pół krótszemi od szypuleczek; z kwiatkami drobnymi, blado-zielonawo-żółtymi: wreszcie owoce $\frac{1}{12}$ " długie, zielonawo-cise, z jasnymi i prawie białawymi smugami.— Dzika rośnie po miejscach cienistych i skalistych w Europie południowej, a uprawna po wszystkich ogrodach gospodarskich; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z powodu własności otwierająco-pobudzających, pędzących wiatry i mocz, od najdawniejszych czasów zadawali lekarze *korzeń ziele i nasiona Piotruszki* — *radix, herba et semina Petroselini*; nawet korzenie wchodziły w skład *korzeni pięciu otwierających większych* — *radices quinque aperientes majores*: słynne zaś niegdyś użycie ziela w zapaleniach oczów i na rozpędzenia guzów mlęcznych, owoców w długotrwałych kaszlach i chorobach macicznych, a obojga w kamieniach moczowych— jeszcze po dziś dzień utrzymuje się pomiędzy ludem. Znane jest prócz tego każdemu zastosowanie jej kuchenne, jako przyprawy ulubioniej.— (*Apium Petroselinum* LIN).

RODZAJ 1110. **Błociszek** (*Helosciadium* KOCH.).— Kielicha kraj 5zębny, lub nikły. Płatki jajowate, całkie, z wiérzchołkiem prostym albo wgiętym. Owoce z boku ściśniony, jajowy lub podłużny: ziarnaczki o 5 żeberkach nitkowatych, wystających, równych,— ze skrajnemi obrzeżającemi; a międzyżebrzach 1smugowych; a nadsadniku całkim i wolnym. Nosiono garbato- lub obło-wypukłe, a ku wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *B. węzłokwiatny* (*H. nodiflorum* KOCH.).— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem czołgającym się; łodygą w odziomku leżącą i korzeniopustną, lub też pływającą, mocno dętą, do 2' długą, obłą, bruzdowaną, prawie - widlastodzielną w odnogi liczne i kątowatorowkowane; liśćmi korzeniowymi niekiedy i do 1' długimi, piérzastodzielnymi w 7—11 łat jajowato-podłużnych, bezogonkowych, naprzeciwległych, tępawych, w podstawie nierównych i prawie-uszkowatych, 2 razy karbowanych,— z końcową 3łatkową; łodygowymi zaś podobnymi lecz mniejszymi, o 5—7 łatach jajowato-podłużnych lub -lancetowatych, zaostzonych, równo-pilkowanych— z końcową często całkowitą; okólkami bardzokrótko- lub bezszypułkowymi, naprzeciwlistnymi, o 5—7 promieniach ostro - 4kątnych; o okrywie z 1—2 łatek odpadających, tępo-lancetowatych i mocno błoniasto-obrzeżonych,— a okrywkach takichże, lecz trwałych i równych 12—16promieńkowym i bardzo wypukłym okółeczkom; z kwiatkami drobnymi, zielonawo-białymi.— Pospolity po bagnach rzadkich, rowach, stawach i wszelkich wodach stojących, w całej Europie południowej i zachodniej aż do wysp Feroe; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Używanóm był pod nazwiskiem *ziela Potoczніка węzłokwiatnego*— herba Sii nodiflori, nieco wonnego i pędzącego mocz, w kamięniach moczowych, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w chorobach skórnych.— (*Sium nodiflorum* LIN.)

GAT. 2 *B. boczokwiatny* (*H. lateriflorum* KOCH.): ziele roczne— o korzeniu cienko-wrzecionowatym; łodydze około 1' wzniesionój i rozpiérzchło prawie-widlasto rozgałęzionój; liściach matych, 3dzielniewielodzielnych w łatki roztoczone— w niższych ogonkowych równowązkie, a w wyższych bezogonkowych prawie-włosowate,— z pochwami białobłoniasto obrzeżonemi; okólkach naprzeciwlistnych, bez- lub krótko-szypułkowych, 2—3promieniowych, — a okółeczkach-

12—18promieńkowych i płaskich,— bez okryw i okrywek,— z kwiatkami drobniučnymi, białymi:— pochodzący z Ameryki środkowój, a dziś dość pospolity w Egipcie i w Europie południowój; kwitnący od czerwca do września:— dostarczał łącznie z gatunkiem następującym, *nasion Aminka prawdziwego* lub *kretajskiego* czyli *Kmina białego*— *semina Ammeos veri v. cretici.*)— (*Sison Ammi* LIN.).

RODZAJ 1111. *Rzepniczek* (*Ptychotis* KOCH.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki jajowate, wykrawano-wrębne, z koniuszkiem wgiętym i przyrosłym do fałdkowatego nerwu. Owoc ściśniony z boku, jajowy lub podłużny: ziarnaczki z 5 żeberkami nitkowatemi, równemi, skrajnemi obrzeżającemi; z międzyżebrzami 1smugowemi; łączną 2smugową; a nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono obło- lub też garbato-wypukłe, a ku wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *R. koptycki* (*P. coptica* DEC.), w starych zielnikach *Kmin biały* lub *polski*, *Aminek*.— Ziele roczne, całe nagie prócz owoców:— z korzeniem wrzecionkowatym, cienkim, gałęzistym i białawym; z łodygą do 2' wzniesioną, długo-gałęzistą, bruzdowaną; z liśćmi dółnymi ogonkowymi, 3 razy pierzastą wecinanymi, w łatki wąziuchno-równowązkie,— górnymi wprost bez ogonków na pochwach, raz podobnie wecinanymi w łatki prawie-nitkowate; z okólkami naprzeciwiłstnymi, szypułkowymi, prawie-płaskimi, 10—12promieniowymi, o okółczkach 7—14promieńkowych i wypukłych; okrywkami 4—7łatkowemi, nierównemi i czasem z niektórymi łatkami 3szczępnemi a zresztą równowązkiemi,— okrywkami zaś również nierówno- 5—8łatkowemi, ale o całkowitych łatkach; kwiatkami białymi, z główkami szkarłatnemi; owocami szaro-cisymi, $\frac{1}{24}$ " długimi, delikatnie ciernisto zaostrozonymi, a pokrytymi cierńkami tę-

pymi.— Pospolity na Kandyi i w Egipcie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Wonne i korzenne jego owoce, stanowią istotne *nasiona Aminka prawdziwego* lub *kretajskiego*, zwane od dawna *Kminem białym*— *semina Ammeos veri v. cretici*, dziś już u nas zastąpionym kminem kramnym czyli kminkiem, anyżem i t. p: używane przed laty, w sposób dopiéro co wspomnianych.— (*Ammi copticum* LIN.).

Tej saméj przyrody nasiona, używanemi bywają w swéj ojczyźnie, z

GAT. 2. *R. indyjskiego* (P. Ajowan DEC.): różniącego się — łodygą do 3' wysoką, skąpolistną; liśćmi również prawie-nitkowato wielodzielnymi, lecz górnymi raz piérzastodzielnymi; okółkami 6-9-promieniowymi; okrywami i okrywkami 5—8łatkowemi i krótszemi niż omszone promienie; owocami mocniej żeberkowanymi:— który dziki i uprawy pospolity w Indyach wschodnich, kwitnąc w porze chłodnej;— dostarcza już i w Europie znanych *nasion Adjowaïn* lub *Ajowan*— *semina Adjowaïn v. Ajowan*.

RODZAJ 1112. **Siérpnik** (**Falcaria** HOST.).— Kwiaty mieszanopłciowe. Kielich w męzkich bez rurki, w żeńskich zaś obły i pięcüzębny. Płatki przewrotniejajowate, skrzywione, zatokowo wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoce podłużny, ściśniony z boku: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne obrzeżające; międzyżebrzach 1smugowych; a łącznej 2smugowej; smugach zaś nitkowatych; wreszcie nadsadniku wolnym i wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *S. pospolity* (F. Rivini HOST.), w starych zielnikach *Babia d...*— Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym; z łodygą do 2' wysoką, wiechowato rozgałęzioną; z liśćmi korzeniowymi 3szczepnymi— w łaty równoważko-lancetowate, wydłużono-kończyste a często

i sierpowate, zbito- i ostro-pilkowane,— z łodygowymi zaś podobnymiż lecz o łatach często 3 — 2-wrębnych lub -szczępných; z okólkami 12—15promieniowymi,— o okrywach i okrywkach z 6—8 latek równowazko-szydłowatych i nierównych; z kwiatkami białymi; a owocami $\frac{1}{6}$ " długimi, cisawo-żółtymi, o rudawych smugach.— Rośnie koło dróg i po miedzach, w Europie i na wschodzie; kwitnie latem.— Przed laty, *ziele Sięrnika*— herba *Falcaria*, używanem bywało jako otwierające i pędzące moc z pewnym bodźcem, w wielu odpowiednich cierpieniach,— równie i korzeń; sok zaś z liści do gojenia ran u bydła.— (*Sium Falcaria* LIN.).

RODZAJ 1113. *Śnitka* (*Sison* LAGASC.).— Kielicha kraj nikły. Płatki jajowe, skrzywione, głęboko wykrojone, z koniuszkiem wgiętym: owoc jajowy, ściśniony z boku; ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; łącznej 2smugowej; smugach skrótconych i macużkowatych; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono garbato wypukłe, na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *Ś. wonna* (*S. Amomum* LIN.), dawniej *Syryjczyk*, *Opich* lub *Piotruszka*— *syryjskie*.— Ziele 2roczne, całe nagie: którego— korzeń marchwiowaty, gałęzisty, białawy: łodyga na 2' wzniesiona, tęga, drobno-krésowana, rdzenista i bardzo rozłożysto rozgałęziona: liście korzeniowe piérzastodzielne w 7—9 lat bezogoneczkowych, podłużnie-jajowatych, tępo pilkowanych lub prawie wcinanych— w zęby cienko- i miętko-cierniste w końcach; łodygowe mniejsze, 2 razy piérzasto wcinane w łatki równowazkie i podobnież ciernisto zastrzone: okółki bardzo liczne, o 4—6 promieniach nie-

równych; okółeczki 4—8-kwiatkowe; okrywy z 2—3 łatkami szydłowatemi małemi, a okrywki z 2—5 takimiż: kwiatki bardzo -krótkoszypułeczkowe, białawe: owoce zaś jajowe, czarno-cise, z cisawo-rudemi smugami.— Rośnie po gruntach wapnistych i gliniastych, w Europie południowej i zachodniej; kwitnie w lecie.— Przyjemnie korzenno-wonne nader podobnie kardamonkom, *nasiona Amomka pospolitego*— semina *Amomi vulgaris*, mające własności wzbudzania potów i pędzenia wiatrów, wchodziły w skład *teriaki*; korzeń zaś smaku selerowego, podobnie też bywał używanym.— (Sium Amomum ROTH.).

RODZAJ 1114. *Aminek* (*Ammi* TOURN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojono-2łateczkowe, z koniuszkiem wgiętym i z łateczkami nierównymi, a skrajne w okółku często większe. Owoce jajowo-podłużny, z boków ściśniony: ziarneczki o 5 żeberkach nitkowatych równych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; a łącznej 2smugowej; z nadsadnikiem zaś wolnym i 2dzielny. Nasiono obło-wypukłe, z wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *A. większy* (*A. majus* LIN.), także dawniej *Podaminek*, *Kmin polski* lub *Kminek polny*.— Ziele roczne, całe nagie: o korzeniu wrzecionowatym, pojedynczym albo gałęzistym, białym: łodydze przeszło 2' wzniesionej, drobno bruzdkowanej, ku górze nieco rozgałęzionej; liściach korzeniowych całkowitych, ogonkowych; dalszych prawie-stopowo piérzasto weinanych,— najprzód w 3 a potem w 5—7 lat podłużnie-lancetowatych, ku podstawie zwężonych, gęsto i prawie-chrzastkowato a ciernisto-kończysto piłkowanych; najwyższych zaś bezogonkowych, z łatkami równowazkiemi: okółkach

wielkich, z promieniami licznymi, wysmukłymi i szorstkawymi; okrywami wielolatkowemi, długimi, 3szczępnemi w lateczki równowążkie i mocno odstające, — okrywkami zaś podobnemi, lecz poodginanemi, prawie-równemi okółkom, i z lancetowatęj a błoniasto obrzeżonęj podstawy — zakończonemi szydłowato: o kwiatkach białych, z płatkami nierówno-lateczkowo wciętymi: wreszcie owocu ciso-szarym, na $\frac{1}{12}$ " długim. — Dość częsty po polach i miejscach nieuprawnych w Europie południowęj, Egipcie i na Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Owoce, choć nie tak wonne jak prawdziwe, były wszelako lékarskimi, jako *nasiona Aminka pospolitego* — semina *Ammoeos vulgaris* i wchodziły w skład *nasion czterech rozgrzewających mniejszych* — semina quatuor calida minor.

GAT. 2. *A. Zębodłubka* (*A. Visnaga* LAM.), dawnięj *Woszyca*, *Bucioń*, *Kozia Róż* lub *K. Proso*: — również ziele roczne; z łodygą $1\frac{1}{2}$ " wyrastającą, nagą i brudzkowaną; z liśćmi kilkakroć weinanymi w łaty piérzastodzielne a w lateczki równowążkie i cienko-zaostrzone a mocno-odstające; z okółkami baldaszkowatymi, wielopromieniowymi, — o promieniach z czasem ściśle skupiających się i drzewiejących, a spojonych w podstawie w nabrzmiący węzeł, — o okrywach równych okółkom, z łatkami wieloszczępnemi; z kwiatkami i owocami jak w poprzedzającym: — pospolity w krajach po nad morzem śródziemném; kwitnący latem: — bywał także zadawanym jako lék otwierający, pędzący moc, popędzający czyszczenia miesięczne i t. p.: promienie zaś okółkowe korzennego smaku, były tak ulubionymi jako zębodłubki, iż nie mały nimi prowadzono w tym celu handel na Marsylią, zwiąc od tychże i roślinę — herbe aux cure-dents. — (*Daucus Visnaga* v. *Gingidium* LIN.).

RODZAJ 1115. **Podagrycznik** (**Podagra-
ria** MOENCH.). — Kielicha kraj nikły. Płatki jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc jajowy, ści-

śniony z boku, z podszyjeczami ostrokieżnemi, odosobnionemi i zakończonemi w szyjki długie a poodginane: ziarnczaki o 5 żeberkach nitkowatych, z których skrajne obrzeżające; międzyżebrza bez smug; a nadsadnik widlasty. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *P. właściwy* (*P. Aegopodium* MOENCH.), lub *Kozia stopka*.— Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem moeno-rozpłóającym się, wypuszczającym w swym przebiegu ku dołowi korzenie włókniste, a ku górze łodygi i liście; z łodygą do 3' wzniesioną, dętą, rowkowaną, nieco-gałęzistą i to— ku górze często-naprzeciwlegle lub nawet troisto; z liśćmi korzeniowymi i odziomkowymi ogonkowymi, 2 razy 3szczepnymi w łaty jajowate, podobnie czasem jeszcze raz wcinane, piłkowane, do 4" długie a 2" szerokie, w podstawie nierówne,— górnymi zaś bezogonkowymi, a najwyższymi tylko 3dzielnymi; z okólkami płskimi, 16—20-promieniowymi,— o promieniach dość długich i szorstkawych, bez okryw i okrywek; z kwiatkami białymi; a owocami jajowo-podłużnymi, do $\frac{1}{8}$ " długimi, ciemnocisymi.— Zwyczajny chwast w całej Europie aż do Syberyi, po miejscach cienistych, w zaroślach, sadach i t. p: kwitnie od czerwca do sierpnia.— Używanem niegdyś było ziele *Podagrycznika* lub *Gerarda*— herba *Podagrariae* v. *Gerardi* w dnie i ranach, młode zaś pędy jadany mi bywały; prócz tego ma nader sprzyjać tuczeniu trzody.— (*Aegopodium Podagraria* LIN.).

RODZAJ 1116. *Karolek* (*Carum* KOCH.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ścisniony z boku, jajowy albo podłużny; z podszyjeczem przyplaszczonem, a szyjkami odgiętemi: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1-

smugowych; łączną 2smugową; a nadsadnika wolnym i widlastym w końcu. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *K. pospolity* lub *polny* (C. Carvi LIN.), u dawnych *Kmin*, *Kminek* albo *Hanyż* — *polny*. — Ziele 2roczne; całe nagie: korzeń marchewkowaty, grubości palca małego, mięsisty, nieco-gałęzisty, pomarszczony, zewnątrz blado-cisy a wewnątrz białawy; łodyga około 2' wzniesiona, kątowato-bruzdowana, od samej podstawy rozgałęziona; liście podłużne, ogonkowe, 2 razy piérzastowcinane w łaty liczne, naprzeciwległe, rozłożyste, czasem główniejsze krzyżowo stojące i jeszcze raz piérzastodzielne w łatki równowążko-lancetowate, — w górnych coraz dłuższe i węższe, z koniuszkiem białawym, albo czerwonawym, — o pochwach liści górnych szerokich i biało-błoniasto obrzeżonych; okółki i okółeczki dość płaskie, 8—16-promieniowe, niekiedy z okrywą 1—3-równowążkołatkową a zawsze bez okrywek; kwiatki białe, środkowe zazwyczaj płonne; owoce do $\frac{1}{6}$ " długie, cise, z jaśniejszymi żeberkami i dość szerokimi smugami. — Jak najzwyczajniejszy wszędzie po łąkach, wygonach, okopach i pastwiskach w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem jeszcze i pod jesień. — Znaném jest zastosowanie lékarskie, jako pędzących wiatry, — a gospodarskie do przyprawy chleba, siera, kapusty kiszonej i wódek *nasion Karolka* — semina Carvi, korzenno-wonnych; z których także i olejek tegoż nazwiska odkraplany bywa. Korzenie przez uprawę nabrawszy mięsistości, należą do dość smacznych.

GAT. 2. *K. Kasztan ziemny* (C. Bulbocastanum KOCH.), także *Orzechem* lub *Kasztanem świniim* albo *ziemnym*; i *Pęczyną* mianowany. — Ziele trwałe; z korzeniem kulistawym, bulwiastym, $\frac{1}{2}$ —2" w śre-

dnicy, zewnątrz ciemno-cisym a wewnątrz białawym; z łodygą obłą, bruzdowaną, do 3' wysoką, górą rozgałęzioną; z liśćmi 2 razy piętrząstodzielnymi w łatki równowązkie, delikatnie kończyste, rynienkowato-złożone i często wrębne; z okólkami o 12—20 promieniach po okwitnieniu wzniesionych,— o okrywach i okrywkach wielołatkowych, równowązko-szydłowych i błoniastych; a owocach podłużnych i zcińczonych w końcu.— Pospolity po polach, w Europie południowej i zachodniej; kwitnący latem. — Dostarcza korzeni małych wielkości kasztanów, które surowe lub pieczone w popiele, jadanymi bywają.— (*Bunium Bulbocastanum* LIN.).

RODZAJ 1117. **Rzepnik** (*Bunium* KOCH.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoce z boków zaciśnięte, równowązko wydłużone; z podszyjczem przyniecionem a czasem i ostrokręznem, o szyjkach odgiętych: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych i tępych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 2 — 3-smugowych; łącznej 4smugowej; smugach zaś powierchowych; a nadsadniku wolnym i wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *R. zapaliczkolistny* (*B. ferulaefolium* DESF.). — Ziele trwale: z korzeniem bulwiastym, wielkości orzecha laskowego; z łodygą widlastodzielną, obłą i bruzdowaną; liśćmi troisto wcinanymi w łatki równowązkie; okólkami wielopromieniowymi; okrywami i okrywkami wielołatkowymi i krótkimi; kwiatkami białymi; a owocami prawie-obłymi.— Jak najpospolitszy na Wschodzie; kwitnie latem.— Korzenie jego, jadają Turcy z upodobaniem jak kasztany, pod nazwą *Topana*.— (*Sium ferulaefolium* SPR.).

Podobnie używają się także korzenie

GAT. 2. *R. obnażonego* (*B. denudatum* DEC.): różniącego się— wzrostem zaledwie-8calowym; liśćmi łodygowymi bezogonkowymi, o krótkiej pochwie, a łatkach wcinanych i ząbkowanych; okrywkami z

kilku łatek jednostronnych:— rosnącego po łąkach wzniesionych, w krajach nadśródlądowo-morskich, zwłaszcza Francji oraz i Anglii; gdzie także korzenie jadają.— (*B. Bulbocastanum* HUDS.).

RODZAJ 1118. **Biedrzeniec** (*Pimpinella* LIN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boków zaciśnięty; z podszyjczem poduszczykowatym, a szyjkami odgiętymi i prawie-głoweczkowato zakończonemi: ziarnczaczki pełne, z 5 żeberkami nitkowatymi i równymi, skrajnymi obrzeżającymi; międzyżebrzami wielosmugowemi; a nadsadnikiem wolnym i wrębnym. Nasiono garbato-wypukłe od zewnątrz, na wewnątrz zaś płaskie.

GAT. 1. *B. Rospikamién* (*P. Saxifraga* LIN.).— Ziele trwale: którego — kłęb obławo-marchiowaty, do 8" długi a $\frac{1}{3}$ " w średnicy, obrączkowany, białawo-cisy, z czasem wielogłowy: łodyga na 1 $\frac{1}{2}$ ' wysoka lub niższa, drobno-bruzdkowana, tylko dołem należytymi a górą niewykształconymi liśćmi pokryta: liście wszystkie piérzasto wcinane w łaty różnej postaci; gdyż— w dolnych ogonkowych bywają też— okrągławe i tępo-piłkowane, już prawie-jajowate i głębiej a nierówno piłkowane-wcinane, czasem nawet zaostromo, lub też 3-szczepne alboli też prawie-piérzastodzielne; w górnych zaś zawsze bezogonkowych, wprost na pochwie osadzonych, tylko raz piérzastodzielnie-wcinanych— łatki wszędzie równoważkie lub równoważko-lancetowate: okółki 9—15-promieniowe, a okółeczki 10—20-promieńkowe; bez okryw i okrywek; z kwiatkami przed rozkwitnięciem zwisłymi, białymi lub różowawymi, prawie zawsze wszystkimi płodnymi,— o szyjkach krótszych od jajników: owoce jajowe, cise i gładkie.— Zwykły po łąkach, suchych, wygonach, pastwiskach, wzgórzach i górach,

w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lé-karskim jest jeszcze miejscami i dziś, *korzeń Biedrzeńca białego* lub *koziego*— radix Pimpinellae albae v. hircinae v. Tragoselini, woni jak-by capiej i nader ostrego i piekąco-korzennego smaku, mo-cno pobudzający zwłaszcza do potów; a dawniej nawet i *ziele* i *nasiona Biedrzeńca*— herba et semi-na Pimpinellae, bywały jako lek w podobnymże ce-lu zastósowywane.— (P. hircina MÖNCH.).

Toż samo rozumieć należy i o

GAT. 2. *B. czarnym* (P. nigra WILLD.): dziś poczytywanym tylko za odmianę omszoną i z czarniawym kłębem, oraz sącząca za nacięciem sok modrawy— ale tylko w niektórych okolicach:— któ-rój kłąb, odróżniany jako *korzeń Biedrzeńca czarnego*— ra-dix Pimpinellae nigrae, dawniej także lékarski, dziś używanym bywa tylko w wyrobniach wódek, celem zabarwienia tychże na mo-drawo:— oraz o

GAT. 3. *B. wielkim* (P. magna LIN.), odróżniającym się od pierwszego:— kłębem białawym, jeszcze większym: łodygą 3 dorastającą, prawie-widlasto gałęzistą w górze, całkiem nagą lub też— z wyjątkiem kwiatów i owoców— omszoną: liśćmi w pierwszym razie lśną-cymi, a w drugim omszonymi; dółnymi ogonkowymi a górnymi osa-dzonymi wprost na pochwie; prócz tego dółnymi o łatkach naprzeciw-ległych, jajowatych lub jajowato-wydłużonych, zaostzonych albo koń-czystych, w podstawie już klinowatych już zaokrąglonych już prawie-sercowatych, piłkowanych lub wcinanych a nawet postrzępanych, w brze-gu ostrawych,— z których końcowa 3łateczkowa lub 3dzielna [w odmia-nie *pośredniego* (P. media HOFFM.) wszystkich piérzasto-dzielnych w łateczki ostro-lancetowate, a w *strzępiastego* (P. laciniata THORE.) wyższych prawie 2 razy piérzastodzielnych lub dłoniastodzielnych]; górnymi o wszystkich łatkach prawie-równowązkich, piérzasto-dzielnie-wcinanych; a najwyższymi niedokształconymi; z resztą zaś części jak w piérwszych, z wyjątkiem szyjek dłuższych od jajnika:— rosnącym tu i owdzie w całej Europie i na Wschodzie po łąkach, okopach, murawach leśnych, od równin aż po Alpy; a kwitnącym latem:— z którego *korzeń Biedrzeńca białego* lub *koziego*

większego— radix Pimpinellae albae v. Tragoselini majoris dawniej używany, pochodził.— (P. major GOUAN.).

GAT. 4. *B. Hanyż* (P. Anisum LIN.), *Anyż* lub *Hanyżek* i *Anyżek*.— Roślina roczna, cała szarawa: której— korzeń cienko-wrzecionkowaty, nieco-gałęzisty i białawy: łodyga do 2' wzniesiona, rdzenista, drobno-bruzdkowana, zarówno z liśćmi mniej więcej omszona i ostrawa w dotknięciu, ku górze odstająco- a niekiedy nawet i naprzeciwlegle-gałęzista: liście korzeniowe długoogonkowe, 6—15" wielkie, okrągławo-sercowate, wcinano-pilkowane i to nieumiarowo; dalsze 3szczepne lub piérzasto wcinane w łaty klinowate i także wcinano-pilkowane, ząbkowane lub lancetowate, — w wielkich zaś okazach z końcową 3szczepną a bocznymi 2szczepnymi; jeszcze wyższe bezogonkowe, podobnie podzielne lecz w dużo węższe i głębsze łatki; najwyższe wrzecie z temiż całkiem i bardzo-równoważkami: okółki dość wietkie, niemal płaskie, 6—12-promieniowe; okółeczki z tyłuż kwiatków białych, niekiedy z kilkoma szydłowatymi listeczkami zamiast okrywki: szyjki wzniesione, później odstające: a owoc jajowy, 8" długi, delikatnie-żeberkowany i szaro-zielony przez podobneż omszenie go.— Dziki znachodzi się w Egipcie i na wyspach greckich, a uprawny po ogrodach a nawet i w płodozmianach niektórych gospodarstw w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Od najdawniejszych czasów, słodko-korzenne *nasiona Hanyża pospolitego*— semina Anisi vulgaris, były lekiem przeciw wzdęciom, w osłabieniu żołądka i błony śluzowej dróg oddechowych; a w gospodarstwie do różnych przypraw, o najwięcej wódki używają się.— (Anisum officinale MÜNCH.).

RODZAJ 1119. **Potocznik** (**Berula** KOCH.).

— Kielicha kraj 5ząbkowy. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc jajowy, z boków zaciśnięty, prawie-moszenkowaty; z podszyczem krótko-ostrokręzném, obrzeżoném, z 2 szyszkami odgiętymi; ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne przedbrzeżne; międzyżebrzach wielosmugowych; smugach pokrytych grubym i korowatym nasiennikiem; a nadsadnikiem 2dzielnym, przez przyrośnięcie ramion prawie-niknącym. Nasiono ze wszech stron obłe.

GAT. 1. *P. wązkolistny* (*B. angustifolia* KOCH.), czyli *mały* lub *Rzeczucha wodna* i *Bobownik* starych ziołopisów.— Ziele trwałe: o kłębie wydającym liczne rozłogi dęte; łodydze około 2' wzniesionój, dętej, drobno-bruzdkowanój, gałęzistej; liściach korzeniowych do 1' długich, piérzastodzielnych w 9—15 łat podłużnie-jajowatych, w podstawie ukośnych albo prawie-sereowatych, tępych, prawie 2 razy karbowanych lub nierówno- a grubo-pilkowanych, a z końcówą 3łatkową,— łodygowych zaś coraz malejących aż do 1całowych, z łatami węższymi i weinano-pilkowanemi— a w najwyższych wązko-lancetowatemi; okółkach naprzeciwlitnych, krótkoszypułkowych, wypukłych, 12—20promieniowych; okrywach i okrywkach prawie równych lub téż krótszych od promieni,— o łatkach lancetowatych i już całkich już 3- lub piérzasto-weinanych; kwiatkach białych; a owocach széroko-jajowych, na $\frac{1}{12}$ " długich, delikatnie żeberkowanych.— Zwyczajny w strumieniach, rowach, stawach i po bagnach całej Europy i Azji środkowój; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniej *ziele Potocznika* lub *Marka*— herba *Berulae*

v. Sii, nieco przypalono-korzennój woni a smaku ostrogorzkiego, podejrzane co do jadowitości, — używanem było jako pobudzające i pędzące moc; owoce zaś często znachodzą się jeszcze i dziś po lékarniach, zamiast *nasion Giersza*— *semina Phellandrii*. — (*Sium angustifolium* LIN.).

RODZAJ 1120. *Marek* (*Sium* KOCH.). — Kielich o 5 ząbkach, często malúnkich. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoce z boków ściśniony, lub téż zaciśnięty i prawie-moszenkowaty; z podszyjczem poduszczykowatém, obrzeżoném, a szyjkami odgiętymi: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, tępowych, -- skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 3smugowych; smugach powierchowowych; z nadsadnikiem 2dzielnym, w ramiona przyrosłe lub wolne. Nasiono z przodu wypukłe, a na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *M. szerokolistny* (*S. latifolium* LIN.), w dawnych zielnikach *Potocznik*, *Bobownik* lub *Rzrzychu wodna*— *wielkie*, oraz *Opich błotny*. — Ziele trwałe: z kłębem krótkim, o licznych rozłogach rozpłożących się, a korzeniach grubowłóknistych; łodydze 2—6' wysokości, kątowato-rowkowanój, prawie-5kątnój, grubój, dętój, ku górze gałęzistój; liściach korzeniowych wielkich, na grubych dętych i członkowatych ogonkach, 1 lub 2 razy piérzastodzielnych w łaty prawie krzyżowo ułożone, lancetowate, ostro-piłkowane, -- łodygowych zaś na krótszych ogonkach lub wyżej całkiem bez nich, o 9—11 parach łat skośnie-jajowatych, coraz węższych aż do równowązkich i gęsto ciernisto-piłkowanych; okólkach i okóleczkach półkulistych, dość wietkich, wielkich, 20—30promieniowych; okrywach i okrywkach

wieloletkowych, poodginanych, lancetowatych i szydłowato-kończystych, błoniastych obrzeżonych; kwiatkach białych; a owocach jajowych, do $\frac{1}{7}$ " długich, z żeberkami tak szérokiemi jak ich międzyżebrza— a ztąd grubych.— Pospolity po rowach, stawach i bagnach w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— *Korzeń i ziele Marka błotnego* lub *Pasternaka wodnego*— radix et herba Sii palustris v. Pastinacae aquaticae, bywały w użyciu w sposób ten sam co i *Potoczніка*, zarówno z nim podejrzane o jadowitość; a nawet i owoce często zbierane bywają mylnie, za *nasiona Giersza wodnego*— semina Phellandrii aquatici: wszelako i tak młode liście miejscami jadają za sałatę.

GAT. 2. *M. Kuczmerka* (S. Sisarum LIN.), dawniej *Kucmorka jarzynna* lub *ogrodowa*.— Ziele trwałe, całe nagie: w którym korzeń z licznemi bulwami wiązkowemi, obłemi, grubości palca, do 7" długości, pozaciskanemi miejscami, zewnątrz żółtawemi a wewnątrz śnieżnej białości, mięsistemi i słodkiemi; łodyga do 3' wzniesiona, obła, bruzdowana, ku górze gałęzista; liście piérzastodzielne, dólne ogonkowe, o 4—5 parach lat bezogoneczkowo-naprzeciwległych, podłużnie-jajowatych, gęsto-pilkowanych, z końcową szerszą i prawie-sercowatą,— wyższe o tychże mniejszych i lancetowatych,— najwyższe zaś całkiem małe, tylko 3szczepne w latki równowązkolancetowate i kończyste; okółki jak w poprzedzającym gatunku ale mniejsze, 10—16promieniowe; owoce podłużnie-jajowe, z żeberkami 3 razy węższemi niż międzyżebrza.— Ojczyzną jego pierwotną jest Azyja środkowa; dziś jeszcze dziki znachodzi się w Japonii, Kochinchinie, Chinach i Mongolii,— a uprawny na całym Wschodzie i wielu miejscach w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Słynne niegdyś jego bulwy jako środek przedłużenia życia, w tym zamiarze z najwyższą czcią zalecanemi bywały; właściwie zaś nie są, jak tylko bardzo tuczającą i smaczną słodką jarzyną, znaną zwykle pod nazwą *korzeni cukrowych*,— w którym to celu jako ulubioną przekąską, przechowują się na całym Wschodzie: dawniej nawet płaco-

no niemi podatki i haracze, pod nazwą *Gelduba* za Tyberyusza.— Takowe okwitują w cukier, tak, iżby łatwo na ten cel spożytkowanemi być mogły; a wyskok już i tak miejscami z nich wyrabiają.

GAT. 3. *M. człeczy* (S. Ninsi THUNB.), poczytywany zazwyczaj tylko za odmianę *Kuczmerki*: odróżniającą się — liśćmi już piérzastodzielnymi już 3szczępnymi, a w kątach gałęzi wykształcającemi się bulwkami wielkości grochu;— rosnącą wyłącznie w Chinach i Japonii i tamże nader starannie uprawianą, dla cudownego prawie u miejscowych *korzenia Ninsi* lub *Ninsing*— radix Ninsi v. Ninsing, używanego zastępczo za tenże *Silca właściwego*.

RODZAJ 1121. **Przerwięp** (*Bupleurum* TOURN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkowite, ściśle-wwinięte, z koniuszkiem szérokim i przyciętym. Owoc z boków ściśniony lub prawie-moszenkowaty; z podszyjczem rozplaszczoném: ziarneczeczki o 5 żeberkach skrzydełkowatych, ostrych, nitkowatych albo nikłych, — z których skrajne obrzeżające; międzyżebrzach ze sinugami lub bez tychże, gładkich albo ziarnieczkowanych; nadsadniku wolnym. Nasiono obłowypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *P. okrągłolistny* (*B. rotundifolium* LIN.), niegdyś jeszcze i *Obieżyświatem*, *Pępownikiem*, *Prze-strzelonem*, *Zielem pępkowém* lub *powietrzném* mieniony.— Ziele roczne, całe nagie: z korzeniem wydłużono-wrzecionowatym, wysmukłym i gałęzistym; łodygą do 2' tęgo-wzniesioną, wysmukłą, rdzenisto-céwiastą, słabobruzdkową, w górze rozgałęzioną; liście a raczej niby-liście górne przerosłe, jajowato-okrągławe, — a wyższe nieco-zwężone ku podstawie, prawie-przewrotnie jajowate, obejmujące łodygę, do 2" długie, tępe albo cier-nisto-kończyste, wielonerwowe, modrawo oszronione,— najniższe przewrotnie-jajowato wydłużone i prawie-ogonkowe; z okółkami 5promieniowymi, płaskimi, bez okrywy,—

a okółeczkami krótkimi, o okrywce z 5 łatek 2 razy dłuższych od nich, nierównych, eliptycznych, ciernisto-kończystych, wzniesionych i żółtawych wewnątrz; z kwiatkami żółtymi; wreszcie owocami jajowo-podłużnymi, $\frac{1}{8}$ " długimi, czarno-cisawymi, o żeberkach nitkowatych, a międzyżebrzach bezsmugowych i gładkich.— Zwyczajny pomiędzy zbożem i po miedzach, w Europie południowej i środkowej oraz takżeż Azyi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Przed laty używano *ziela i nasion Przeszrzelona*— herba et semina *Perfoliatae*, na rozpędzenie wółów, na przepukliny, na rany i t. p.— (*B. perfoliatum* MÖNCH.).

GAT. 2. *P. siérpowaty* (*B. falcatum* LIN.), czyli *Smból czarny* 2gi.— Ziele trwałe: o kłębie długim, wrzecionowato-wielogłowym; łodydze tęgiej, do 3' wzniesionej, pogietej i długo-rózwowato rozgałęzionej; liściach dólnych podłużnie-eliptycznych, często falistych, 7—9nerwowych i długoogonkowych,— a górnych lancetowatych, prawie-siérpowatych, bezogonkowych i zaostrzonych; okółkach 6—9promieniowych,— o okrywie z 2—4 łatek małych, lancetowatych i ciernisto-kończystych,— a okrywkach 5łatkowych, ostro-lancetowatych, równych okółeczkom; kwiatkach żółtych; a owocach cisawo-czerwonawych, z żeberkami krająco-wystającemi i 3smugowemi międzyżebrzami.— Rośnie po pagórkach i górach, około dróg i płotów, w Europie środkowej i Kaukazie; kwitnie latem.— Z niego to *ziela Przerwipępa* lub *Zajęczego uszka*— herba *Bupleuri v. Auriculae leporis v. Costae bovis*, sławném było swego czasu na rany, a korzeń na zimnice.— Zaś

GAT. 3. *P. krzewowy* (*B. fruticosum* LIN.):— krzew na 1° wzniesiony i gałęzisty; z liśćmi bezogonkowymi, jajowato-podłużnymi, skórzastymi i nerwistymi; z okółkami wielopromieniowymi, o okrywach krótkich; owocami o żeberkach pokrywających cieniuchną smugę, a międzyżebrzach 1smugowych:— rosnący w Europie południowej;— dostarczał niegdyś korzenia i nasion, którymi leczono kaszle długotrwałe, zaduszenia, wstrzymanie czyszczeń miesięcznych i trudne moczenie.— (*Tenoria fruticosa*. SPB.).

RODZAJ 1122. *Galucha* (*Oenanthe* LAM.), dawniej *Galuchy*. — Kielicha kraj 5zębny, w owocu rozrastający się. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoce obło-jajowy; z podszyczem ostrokreżnym, a szyjkami wzniesionymi i długimi: ziarnaczki o 5 żeberkach wypukłych i tępych, a skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; nadsadniku niedorozróżnienia. Nasiono wypukłe lub obłe.

GAT. 1. *G. wodna* (*O. Phellandrium* LAM.), zwykle *Koprem wodnym*, także *Gierszem* i *Konkoprzycą* zwane. Ziele 2roczne, całe nagie: z korzeniem początkowo gęsto-włóknistym, a później skrócono-grubym, jakby przycięto-marchwiowatym, dętym i wielokomorowym, gębczastym i soczystym, wydającym na wstawach mnóstwo długich i cienkich włókien korzeniowych, równie jak i on białych, — właściwie stanowiący proste przedłużenie się grubego i korzeniacego się odziomka — łodygi do 4' wysokości a do 3" w średnicy u dołu dochodzącej, różnie kolankowato pogiętej, bardzo-dętej, bruzdowanej i podobnie odstająco-gałęczistej: którego liście wszystkie ogonkowe, jasno-zielone; korzeniowe i odziomkowe wielkie, z ogonkiem pogiętym, 3- lub więcej-razy piérzastodzielne w łatki nastroszone, jajowate i całkie lub 2—3- i więcej-razy wcinane alboli téż i piérzastodzielne; zanurzone z łatkami prawie-włoskowatemi, a nadwodne z temiż krótkimi i wązkiemi, lecz zawsze z ostrym koniuszkiem; górne zaś mniejsze i tylko raz piérzasto wcinane: okółki naprzeciwlistne i końcowe, krótkoszypułkowe, płaskie, wielopromieniowe i prawie lub całkiem bez okryw; okółeczki wypukławe, o okrywkach krótko- i równo-wązkich; kwiatki drobne, białe, wszystkie płodne i mało co nierówne:

owoce $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{6}$ " długie, w podstawie nieco szersze, żółto- i zielonawo-cise, dużo dłuższe od szyjek.— Bardzo pospolita po rowach, strumieniach, stawach i bagnach całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Wielką wziętość jeszcze przed niedawnym czasem, miały *nasiona Giersza* lub *Kopra wodnego*— semina *Phellandrii* v. *Foeniculi aquatici*, jakoby pewny środek przeciw suchotom płucnym; jednak rzeczywiście dobrze skutkują w śluzotokach płucnych, w zaduszeniach wozgrzywych i w. i. Dla koni ma być ziele trucizną.— (*Phellandrium aquaticum* LIN.).

GAT. 2. *G. biedrzeńcowata* (*O. pimpinelloides* LIN.). — Ziele trwałe, nagie: z korzeniami licznymi, włóknistymi, ponabrzmięwałymi w końcach jakby w jajowate krótkie a grube bulwy; z łodygą rdzenistą, na $1\frac{1}{2}$ ' wysoka, kręśowaną; z liśćmi korzeniowymi i odziomkowymi 2 razy piérzastodzielnymi w łatki klinowate, na $\frac{1}{2}$ " długie, wcinano-ząbkowane aż do piérzastodzielnych, ostrawe w brzegu a w wierzchołku krótko-kończyste, — łodygowymi zaś raz-piérzastowcinanymi lub nawet i całkimi, o łatkach wydłużono-równowązkich i całobrzegich; z okółkami końcowymi, wielopromieniowymi, a okrywają wielolatkową,— z okółeczkami o podobnej okrywce równej onymże, a łatkach obu ostro-równowązkich i obrzeżonych biało; z kwiatkami licznymi, o płatkach zewnętrznych w skrajnych często całkich— a zawsze przewrotnie-jajowatych; z owocami główkowato skupionymi, prawie bez szypuleczek, oblymi, w zwężonym wierzchołku uciętymi.— Zwykła, po wodach i bagnach w Europie, ale więcej w położeniach cieplejszych; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej zadawano jako pędzące mocz, *korzeń i ziele Gat*

chów wązkolistnych— radix et herba *Oenanthes* v. *Filipendulae tenuifoliae*.

Tak samo używano także

GAT. 3. *G. dęta* zwaną *Przyjemką* (*O. fistulosa* LIN.):— ziele trwałe; którego kłąb krótki obok licznych rozłogów, okryty jest mnóstwem korzeni włóknistych, na współ z bulwami podługowatemi; w którym — łodyga dęta, krésowana, wysmukła, do 3' wysoka, grubości pióra, pogięta i widlasto-gałężista; liście na ogonkach dętych, — korzeniowe już w porze kwitnienia niknące, 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty płaskie, klinowate, 3—wielo-szczépne, — łodygowe zaś krótszą od swego dętego ogonka, piérzastodzielne w łatki całkie lub téż 2- i 3-szczepne, nitkowate a dęte; okółki 3—4promieniowe, — z okrywami o 0 lub 1éj a okrywkami o wielu łatkach równowązko-lance-towatych, zaostzonych i krótszych niż okóleccki; kwiatki drobne, białe, równe; owoce zaś skupione prawie w kulistawą główkę, wartółkowate, — z żeberkami grubemi i zroslemi, — a szyjkami bardzo-długieni i haczykowatemi w końcu: — rosnącą i kwitnącą wraz z poprzedzającą; — dostarczającą korzenia i ziela *Gałuchów wodnych*— radix et herba *Oenanthes* v. *Filipendulae aquatica*e, jadówitych dla rogacizny.

GAT. 4. *G. Pęczyna* (*O. crocata* LIN.). — Ziele trwałe: kłąb krótki, a u niego 5 lub 6 w wiązce bulw podługowatych, mięsistych, zawierających zarówno z innymi częściami sok białawy pomorańczowięjący w powietrzu, — oraz pęk korzeni włóknistych ogrubnich: łodyga 2—5' wysoka, krésowana, często brudno-czerwona lub żółta, gałęzista: liście wszystkie 2 razy piérzastodzielne w łaty klinowato-rombowe, wieloszczépne i tępe, ciemno-zielone, — korzeniowe i odzionkowe dość wielkie, na kątowatych i bruzdowanych ogonkach, — a reszta bez tychże: okółki nader rozpostarte, 15—30promieniowe, — z okrywami o licznych, nie wielu lub prawie-żadnych łatkach maléńkich; okóleccki zaś wypukłe i zbite, — z podobnemiż mnogiemi łatkami małych okry-

weczek i kwiatki białe, skrajne nieplodne, z szyjkami długimi: a owoce obło wydłużone, dłuższe od szypułeczki.— Zwyczajna po miejscach wilgotnych, bagnach i po nad rzekami w Europie zachodniej i południowej; kwitnie od czerwca do lipca. — Jadowita ta roślina, zbliżona w skutkach do *Weszki*, często bywa przyczyną otrucia, z powodu uludnych swych bulw.

RODZAJ 1123. *Anyżkowiec* (*Anesorhiza* CHAM.).— Kielicha kraj 5zębny, trwałe. Płatki eliptyczne, kończyste w koniuszek wgięty i obrzeżający. Owoc 5kątnie-graniastoslupowaty; z szyjkami odgiętymi: ziarnczaczki nierówne, wypukłe w grzbiecie; jeden o 5 żeberkach, z których środkowe i skrajne skrzydełkowate, a pośrednie nitkowate, — a drugi 4skrzydełkowy, z żeberkiem środkowym nitkowatym, a pośrednimi i obrzeżającymi skrajnymi skrzydełkowatymi; z międzyżebrzami 1smugowymi; z łączną 2smugową i płaską; z nadsadnikiem zaś 2dzielny. Nasiono wewnątrz płaskie, a zewnątrz wypukłe.

GAT. 1. *A. właściwy* (*A. capensis* CHAM.).— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem marchwiowatym i czubatym, pojedynczym lub z wiązkowemi jakby bulwami wrzecionowatemi; z łodygą na 2' wysoką, tęgą, lekko bruzdkowaną, często czerwona, gałęzistą, bezlistną— lecz na wstawach z pochwami jajowatemi, łuskowatemi, błoniastemi, brzegiem przejrzystemi; z liśćmi korzeniowymi nagle więdnijącymi, ogonkowymi, 2—3pięrzastodzielnymi; z okółkami kilku- lub wielo-promieniowymi, początkowo o krótkich a później wydłużających się promieniach; z okrywami i okrywkami o łatkach licznych, jajowato-zaostrzonych, ubarwionych, brzegiem przejrzystych, równych z kwiatkami i otulających je; z kwiat-

kami białymi, wszystkimi płodnymi; z owocami słoniastymi, — o czarniawo-czerwonych zębach kielicha i takichże podszyjczach, — z szyjkami króciuchnymi, odgiętymi. — Powszechny na Przylądku Dobrej nadziei; kwitnie w lutym i marcu. — Wonny i smaczny korzeń, zwany od tamecznych *korzeniem anyżkowym*, jadany bywa lub używany do przypraw.

RODZAJ 1124. **Blekot** (*Aethusa* LIN.). — Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym, — skrajne jakby promieniowate. Owoc jajowo-kulistawy: ziarnczaczki o 5 żeberkach wydatnych, grubych, ostrogrzbietnych, — z których skrajne obrzeżające, nieco szersze i jakby-skrzydłkowate; międzyżebrzach 1smugowych; łącznej 2smugowej; a smugach łękowatych; z nadsadnikiem 2dzielonym. Nasiona półkuliste.

GAT. 1. *B. ogrodny* (*A. Cynapium* LIN.), u dawnych *Weszka ogrodna*. — Ziele roczne, całe nagie: z korzeniem wrzecionowatym, gałęzistym, białawym: z łodygą od kilku cali do 4' wysoką, wzniesioną, gałęziastą, bruzdowaną, dętą, oszronioną, a często w odziomku brudno-czerwono lub fiołkowo plamistą: z liśćmi ciemnozielonymi z wierzchu, a spodem nieco jaśniejszymi — lecz z obu mocno łśniącymi; dólnymi prawie 3 razy piérzastodzielnymi w łatki klinowate, 3szczépne i tępawe lecz krótko ciernisto-kończyste; wyższymi 2 lub 3 razy piérzastodzielnymi w łatki jajowate, jeszcze raz piérzastowcinane w lateczki 2—3szczépne lub całkowite i wtedy równoważko-wydłużone, zazwyczaj tępe, — z których końcowe więcej przedłużone; najwyższymi zaś poosadzonymi na pochwach błoniasto obrzeżonych, krótkich i wydłużonych; z okółkami naprzeciwlistnymi, długoszypułko-

wymi, o 10—20 promieniach nierównych i od wewnątrz omszonych; bez okryw, ale z okrywkami o 3 łatkach odgiętych, równowazko - szydłowatych i dłuższych od okółeczków: z kwiatkami białymi, w podstawach płatków zielonawymi, z których skrajne w skrajnych zawsze 2 razy większe od reszty: z owocem zaś blado-słomiastym, czerwono - ciso żeberkowym, $\frac{1}{8}$ " długim, o smugach łącznej nieco rozchodzących się podstawami.— Nader częsty chwast po ogrodach warzywnych, miejscach uprawnych i pustych w całej Europie; kwitnie od czerwca do września. — Ziele to samo przez się bezwonne, lecz po roztarciu nie miłej woni jakby czosnkowej,— choć nieco słabszą, wszelako zawsze jest trucizną ostro-odurzającą, podobną do *Weszki jadowitej* lub *Szczwoła*, — mogącą być bardzo łatwo użytą za *Piotruszkę*.

Istnieją jeszcze dwie odmiany téj niebezpiecznej rośliny, przez jakiś czas za osobne gatunki opisywane; a to

GAT. 2. *B. zbożowy* (*A. segetalis* BÖNNINGH.),— zaledwie kilka cali wysoki, a za to z owocami 2razy większymi; — jawiący się po gruntach płonnych glinkowatych: — i

GAT. 3. *B. wyniosły* (*A. elata* FRIED.),— do 4' wybujały; z łatką jedną w okrywie, a w okrywkach z 3ma, bardzo wydłużonemi i wcinanemi czasem nawet piérzastodzielnie;— znachodzony po bardzo bujnych gruntach.

RODZAJ 1125. **Kopr** lub **Koper** (**Foeniculum** ADANS.).— Kielicha kraj nikły, nabrzękły, całkowity. Płatki przewrotnie-jajowate, całkowite, wwinęte, z koniuszkiem prawie-4kątno przyciętym. Owoc podłużny, obławy: ziarnaczki o 5 żeberkach lekko wystających, tępo-grzbiecistych,— ze skrajnemi obrzeżającami i nieco szerszemi; międzyżebrzach 1smugowych; łącznej płaskiej i 2smugowej; a nadsadniku przyrosłym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *K. lekarski* (F. officinale ALL.), zwykle włoski.— Ziele trwałe lub 2roczne, całe nagie i modrawo-zielonawo oszronione. Kłęb marchwiowato przedłużony, gruby, odstająco-odnożysty, mięsisty, białawy lub żółtawy. Łodyga 3—6' wzniesiona, gałęzista, cała obła, delikatnie bruzdkowana, rdzeniasta, pod oszronieniem ciemnozielona. Liście korzeniowe wielokrotnie-pierzastodzielne, ogonkowe; odziomkowe 3 razy- a górne tylko 2 razy- pierzastodzielne, osadzone wprost na pochwach szerokich a ściśnionych i błoniasto obrzeżonych: łatki wszystkich wąziuchne, prawie-szydłowate, ostre, z wierzchu rynienkowate, wszechstronnie pozwracane, 2—3łateczkowe, tylko w najwyższych liściach całkie. Okółki końcowe i naprzeciwlistne, 12—25promieniowe, wielkie, płaskie; bez okryw i okrywek; kwiatki żółte. Owocce do $\frac{1}{4}$ " długie, żółtawo-szare, z cisem smugami; z podszyjczami ostrokieżnie-sklepistemi, karbowanemi brzegiem; a szyjkami bardzo krótkimi i poodginanemi.— Pospolity po miejscach uprawnych i nieuprawnych, wystawionych na słońce w Europie południowej, uprawiany zaś u nas po ogrodach; kwitnie latem.— Wszystkie jego części miłej woni i smaku słodkawo-korzennego, od najdawniejszych czasów były lekarskimi; dziś zaś jeszcze gdziegdzie *korzeń i nasiona Kopra włoskiego*— radix et semina Foeniculi vulgaris, zadawanemi bywają w osłabieniu żołądka, kiszek, płuc, we wzdęciach i t. p: słowem tam gdzie i anyżowe.— (F. vulgare GÄRTN. Anethum Foeniculum LIN.).

GAT. 2. *K. słodki* (F. dulce DEC.): od wielu brany tylko za odmianę roczną pierwszego, odmienną — wzrostem zaledwie 1—2' dochodzącym; łodygą w odziomku nieco-ściśnioną; łatami liści dół-

nych nienastroszonych, prawie 2dzielnymi w łatki dużo dłuższe i węższe; dużo wcześniejszą porą kwitnienia; okółkami 6—8promieniowymi; oraz owocami prawie 2 razy dłuższymi, bledszymi, mięsistszymi i dużo łagodniejszymi i słodszymi w smaku:— rosnący we Włoszech:— dostarcza tak zwanych *nasion Kopra kretajskiego*— semina Foeniculi cretici, oraz młodych pędów jadanych— Znów

GAT. 3. *K. pieprzny* (F. piperitum DEC.):— ziele trwałe;— o łodydze całej oblęj; łatkach liści krótkich i tęgich, szydłowatych; a owocach ostro-korzennych;— pospolity po krajach ponadśródziemno-morskich;— używanym także bywa, najwięcej w Sycylii, pod nazwą *Kopra osłego*.— (Anethum piperitum BERTOL.). Także i

GAT. 4. *K. indyjski* (F. Panmorium DEC.):— ziele roczne: z korzeniem marchwiowatym, około 3' wysokie, również modrawo-oszronione, od samego odziomka rozgałęzione; z liśćmi jak w *lekar skim*, lecz o łatkach rzadszych i nitkowatych; z okółkami wypukławymi, 10—20promieniowymi, a okółczkach 10—30kwiatkowych; owocami zaś głębiej brudowanymi:— dziki i uprawny w Indyach wschodnich i w Bengalu;— we własnościach i zastosowaniu zgadza się z lekarskim.

RODZAJ 1126. *Laniczyst* (Seseli LIN.). — Kielicha kraj o 5 ząbkach krótkich i zgrubłych, lub też niewyraźnych. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, wykrojone albo prawie-całkie. Owoc uwieńczony szyjkami odgiętymi, jajowy lub podłużny, w przekroju poprzecznym prawie okrągły: ziarnczaczki z 5 żeberkami nitkowato wystającymi, ogrubnieniami i korowatami,— z tych skrajnemi obrzeżającymi i często nieco szerszemi; międzyżebrzach 1smugowych, czasem tylko skrajnych o 2 smugach; łącznej 2- a czasem 4-smugowej; nadsadniku zaś 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *L. kręty* (S. tortuosum LIN.), w starych zielnikach *Lani Czyściec*, *Kmin wielki* lub *Czarnoglów*. — Ziele trwałe, całe białawo-modrawo-zielone. Kłęb

marchwiowaty, czubaty, do 1' długi i gruby, z wiérczchu brudno- lub ciemno- żółty, a wewnątrz biały: łodyga 1—3' wzniesiona, tęga, bardzo- i rozpiérzchło-gałęzista, twarda, bruzdowana, pokręcona, z krótkimi członkami: liście mnogie,— dólne wielkie, prawie skupione, 2 albo 3 razy piérzastodzielne w łatki krótkie i równowązkie, często w końcach rozszérzone, tęgie, w brzegu i grzbiecie ostrawe,— na ogonkach obejmujących łodygę swemi biało-błoniasto obrzeżonemi pochwami; górne znacznie mniejsze, wprost na pochwach poosadzane i 2 razy piérzastodzielne; a najwyższe 3dzielnie-piérzastowcięte: okółki końcowe i naprzeciwlistne, tęgoszypułkowe, 5—10-promieniowe; z okółeczkami małymi; z okrywą o 1 lub 2 łatkach równowążko-zaostrzonych i nieco-błoniasto obrzeżonych,— a okrywkach prawie równych kwiatkom: kwiatki białe, drobne: owoce podłużnie-jajowe, szarzielone, niewyraźnie-krótkcwłose.— Rośnie po górach i skalach, winnicach i sadach oliwnych w Europie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z rośliny téj całej ostrokorzennéj, używano *nasion Łaniego Czyścica*— *semina Seseleos massiliensis*, na podobieństwo innych okółkowych.

Podobnież zadawano także i nasiona

GAT. 2. *L. koprowego* (S. Hippomarathrum LIN.), zwanego *Koprem leśnym* lub *kobyłim*: ziela trwałego— z kłębem długim, czubatym, wydającym liczne łodygi do 1½' wysokie, biało-modrawe, oble, bruzdowane, krótko-gałęziste; z liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi w łaty 3szczépne w łatki równowążkie i kończyste, których— pochwy dolegające a górne bezlistne; z okółkami 8—12promieniowymi, — promieniami ostrawymi,— bez okryw, lecz z okrywkami o wielu łatkach błoniastych i zrosłych wraz jakby w miedniczkę wielozębną; z kwiatkami białymi lub czerwawymi; z owocami jajowymi, nagimi:— rosnącego tu i owdzie po wzgórzach i górach wapniowych, w Europie południowej aż do Renu,— a kwitnącego w lipcu i sierpniu.

RODZAJ 1127. *Rozpłoch* (**Libanotis** CRANTZ.).

— Kielicha kraj 5zębny w łateczki wązko - szydłowate, ubarwione, odpadające. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, nagie lub omszone. Owoc uwieńczony szyjkami poodginanemi, jajowy lub jakby-obły: ziarnczaczki o 5 żeberkach ogrubnich, korowatych, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1- a łącznej 2smugowej; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono prawie-półobłe.

GAT. 1. *R. skalny* (L. montana ALL.), inaczej u dawnych *Złomikamień*, *Skalnik mniejszy*, *Kopr skalny* albo *górnny*. — Ziele trwałe, całe kosmate: którego — kłęb ciso łuskowany, czubaty; łodyga do 9" wysoka, grubości źdźbła pszenicznego, bezlistna lub téż 1 — 2-listna, obła, tęga, krésowana, na wstawach i pod okólkami mocno omszona; liście korzeniowe 3calowe, 2 razy piérzastodzielne w łaty 3—5szczépne, — z łateczkami równowązko - lancetowatemi, zaostrownemi i króciuchnemi; okółki końcowe, długoszypulkowe, 6 — 10promieniowe; okóleccki wielopromieńkowe; okrywa odpadająca, o 1 do 4 łatkach równowązko-ostrych, błoniastych, z zielonym grzbietem; okrywki z wielu łateczek równowązko-lancetowatych, długo-kończystych, błoniasto obrzeżonych i krótszych niż okóleccki; kwiatki białe, na grzbiecie kosmate; owoce zbito szaro-kosmate, równe szypułkom, z szyjkami odgiętymi i krótszemi od owoców. — Porasta góry i skały wapniowe, Alp i Przedalp Europy i Azji umiarkowanej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Przed laty powszechnie, a dziś jeszcze przez lud szwajcarski używanemi bywają, bardzo korzenne jego kłęby, jako *korzenie Turpeta górnego* — *radix Turpethi montani*. — (L. vulgaris DEC.).

RODZAJ 1128. *Smlód* (*Athamantha* KOCH.).

— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, całkie lub wykrojone, — z koniuszkiem króciuchnym, wgiętym i paznogiętkowatym. Owoc zcieńczony w szyjkę, prawie-obły lub też nieco-ściśniony z boków: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, bezskrzydłych, — a skrajnych obrzeżających; z międzyżebrzami 2- a łączną 4-smugową; nadsadnikiem zaś 2dzielny. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *S. kretański* (*A. cretensis* LIN.), wszędzie w starych zielnikach noszący nazwę *Ptaszego gniazda*, także *Marchwi polnej cudzoziemskiej*, a nawet i *Serdycznika*. — Ziele trwałe: o kłębie marchwiowatym, wielogłowym, niekiedy na $1\frac{1}{2}$ " długim i czarniawo-cisym: łodydze na 1' wzniesionej lub podnoszącej się, tęgiej, nieco-kosmatej, krésowanej, pojedynczej albolitéz — o 1 do 4 gałęziach podnoszących się z odziomka, rzadko o 1 lub 2 ku wierzchołkowi; liściach skupionych przy odziomku i otulających swemi szerokiemi i czerwonawemi pochwami takowy, 2 razy piérzastodzielnych w łaty 3szczepne w łateczki równowążkie, zaostrzone i płaskie, do $\frac{1}{4}$ " długie, na Alpach kosmate, a w równiach aż i nagie [zarazem prawie-nitkowane w odmianie *S. skalnego* (*A. rupestris* VILL.)]; okólkach końcowych, płaskich, 6—12-promieniowych; okrywach z 1 lub 3 łatkami równowążko-lancetowatemi, biało obrzeżonemi i włosowato-kończystemi, — lub zamiast tychże z liściem małym; a okrywkach z 4 do 8 łateczek szeroko-lancetowatych, prawie-błoniastych i podobnie zakończonych: kwiatkach białych, na grzbiecie włosistych; owocach zaś do $\frac{1}{4}$ " długich, jajowo-podłużnych, po pod krajem kielicha zwężonych jakby w szyjkę, szarych, przez odstające wło-

sy szorstkich, z żeberkami niskimi i tępymi.— Porasta Alpy i Przedalpy skaliste, w Europie środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jeszcze i dziś w południowych górach i na Wschodzie, używają *nasion Marchwi kretajskiej* lub *Mirnika rocznego*— *semina Dauci cretensis v. candiani v. Myrrhidis annui*, jako leku pobudzającego; wzmacniającego żołądek; pędzącego mocz i czyszczenia miesięczne, leczącego kaszle długotrwałe i w. i.: także używanego i do *teriaki*.

GAT. 2. *S. biały* lub *macedoński* (*A. macedonica* SPR.), również od starych ziółopisarzów *Opichem macedońskim, włoskim i ogrodnym*, oraz *Piotruszką macedońską* mieniony.— Ziele trwałe: kłęb marchwiowaty, nieco-gałęzisty, brudno-biały: łodyga do 2' wzniesiona, wiechowato-gałęzista, krésowana,— wraz z gałęziami, ogonkami i okólkami — odstająco i gęsto białawo-kosmatawa: liście prawie-nagie, 3 razy piérzastodzielne; korzeniowe długoogonkowe,— z łatkami krótkoogoneczkowymi, jajowatymi, do $\frac{1}{2}$ " długimi, przytępiionymi, lecz ostro-ciernisto piłkowanymi, 1—2-wrębnymi, w podstawie klinowatymi lub prawie-sercowatymi, z wierzchu niemal-nagiem a spodem omszonymi; łodygowe znacznie mniejsze i krócej ogonkowe, oraz mniej wcinane; najwyższe 3szczępane aż do 3łatkowych, ostre i całobrzegie; a kwiatowe lancetowate i omszono-kosmate: okółki bardzo liczne, aksamitne, małe, końcowe wypukłe i 8—12-promieniowe; z okółeczkami dość zbitymi; z okrywami i okrywkami o 5 lub 6 łatkach równowążko-lancetowatych i kosmatych: kwiatki białe: owoce podłużne, prawie-kolbkowate, cisawe, tęgowłoso-kosmate, nuder cienko-żeberkowe.— Zwyczajny w górach greckich i północno-afrykańskich; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Miłej woni i łagodnego smaku korzennego owoce, słynnymi były niegdyś pod mianem *nasion Piotruszki macedońskiej* lub *Opicha skalnego*— *semina Petroselini macedonici v. Apii petraei*; a nawet i teraz jeszcze na Wschodzie nie zostały zapomnianymi: wchodziły one także głównie w skład *teriaki*, a zadawanymi były jak i następującego.

Toż samo należy rozumieć i o

GAT. 3. *S. Matthiolego* (A. Matthioli WULF.): odznaczającym się od *kretajskiego*— kłębem niewielogłowym; łodygą $1\frac{1}{2}$ ' wzniesioną, nagą lub tylko lekko-omszoną, ku górze odstająco-gałęzistą; liśćmi o łateczkach nitkowatych, spodem wypukłych a z wierzchu ry-nienkowatych, nagich, nastroszono odstających; okólkami większymi 15—25-promieniowymi i delikatnie omszonymi; kwiatkami większymi i całkiem nagimi; a owocami wzniesiono-włosistymi, o szyjce cieńszdej i dłuższdej:— pospolitego po skałach Europy Wschodnio-południowej, zwłaszcza w Illiryi i Dalmacyi. — (Turbith Matthioli TAUSCH).

RODZAJ 1129. *Koniopłoch* (**Silaus** BESS.).

— Kielicha kraj nikły. Płatki paznogciowe lub bezpaznogciowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, zwężone w koniuszek wgięty, całkie lub wykrojone. Owoc prawie-obły; ziarnczaczki o 5 żeberkach ostrych i to prawie-skrzydelkowato, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach wielosmugowych; smugach nadzwyczaj skupionych jakby w jedną; łącznej 4—6-smugowej; nad-sadniku 2dzielnym. Nasiono niemal-półoble.

GAT. 1. *K. łąkowy* (S. pratensis BESS.). — Ziele trwałe, całe nagie: w którym— kłęb pionowy, marchwiowaty, długi i gruby, od góry z kilku odnogami pojedynczemi, czubaty, zwykle kilkogłowy, czarno-cisny a wewnątrz żółtawo-biały: łodyga około 3' wzniesiona, w odziomku płasko bruzdowana, a ku górze zarówno z gałęziami bruzdowato-kątowata: liście dólne długoogonkowe i 3 lub 4 razy piérzastodzielne, — wyższe tylko 2 razy i krócej-ogonkowe, — a najwyższe 1 raz i bezogonkowe; z łatkami równowążko-lancetowatemi, do $\frac{3}{4}$ " długiem, w brzegu ostremi, czerwonawo-ciernisto zaostrownemi, — z których często boczne 2- a końcowe 3-wrębne: okółki płaskie, o 6—12 promieniach ostrych i kątowatych; z o-

krywą o 1—2 łatkach równowązko-ostrych lub bez żadnych; okrywkach wielołateczkowych, równowązko-lancetowatych, błoniasto obrzeżonych, czerwono kończystych i prawie równych promieńkom: kwiatki brudno-żółtawe lub zielonawe, często od zewnątrz czerwonawe: owoce cise, z żeberkami ostremi i krótkoskrzydłkowymi. — Pospolity po wilgotnawych łąkach w całej Europie; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Dawni lekarze przepisywali, najwięcej w cierpieniach pęcherza moczowego, *korzeń, ziele i nasiona Koniopełcha, Łaniczysty łąkowego* lub *Kruszykamięcia angielskiego* — radix, herba et semina Silai v. Seseleos pratensis v. Saxifragae anglicae.

RODZAJ 1130. **Oleśnik** (*Meum* TOURN.). — Kielicha kraj nikły. Płatki całkowite, eliptyczne, w obu końcach zaostrome. Owoc prawie-obły; ziarnczaczki o 5 żeberkach lekko-wystających, ostro-grzbiecistych, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach wielosmugowych; łączną 6—8-smugową; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *O. właściwy* lub *smlodowaty* (*M. athamanticum* JACQ.), także *Kopr leśny* albo *czarny*. — Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem marchwiowatym, ukośnym, bardzo długim i grubym, mocno czubatym, obrączkowanym, często wielogłowym, cisym a wewnątrz białawym: z łodygą $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ ' wzniesioną, pojedynczą, nagą lub u góry z 1 albo 2 gałęziami krótkimi i tyłomaż liśćmi, bruzdowaną i dętą: z liśćmi w odzioniku skupionymi, długoogonkowymi, jasno-zielonymi, miękkimi i delikatnymi, 3 do 4 razy piérzastodzielnymi ostatecznie w łateczki włosowate do $\frac{1}{4}$ " długie, obejmujące łodygę pochwami krótkimi a szerokimi — ogonków ści-

śnionych, spodem półobłych a z wiérczu 2krawędziowych: z okólkami wypukłymi, 9—15-promieniowymi; bez okrywy, lub z tąż o 1 do 6 łatkach równowążkich, krótkich i błoniasto obrzeżonych; z okrywkami o 3—8 łateczkach prawie-szydłowatych, czasem nieco-dłuższych i postrzępanych, a niekiedy połówkowych: z kwiatkami żółtawo-białymi, rzadko czerwawymi, — z których środkowe w każdym okółeczku a wszystkie w okólkach gałęziowych— płonne: z owocami na $\frac{1}{4}$ " długimi, podłużnie-jajowymi, barwy orzechowej, z jaśniejszemi żeberkami.— Jawi się po łąkach górskich i podalpejskich polanach, w całej Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Niegdyś *korzeń Oleśnika*, *Kopra* lub *Koperka niedźwiedziego*— *radix Mei*, *Anethi* v. *Foeniculi ursini* używane za lék, dziś tylko u zwierząt zastósowywujemy; także *inasionie Oleśnika*— *semina Mei*,¹ bywało w użyciu.— (*Athamanta Meum* LIN.).

GAT. 2. *O. skalny* (M. *Mutellina* GÄRTN.): wyszczególniający się — łodygą prawie-pojedynczą i prawie-bezlistną; liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi, z łatkami równowążko-lancetowatemi, i ciernisto kończystemi; okólkami 10—15-promieniowymi, o okółeczkach $\frac{1}{3}$ całowych; bez okrywy, lecz z okrywkami prawie-jednostronnemi, krótszemi od okółeczków i wielołatkowemi; kwiatkami czerwawymi: — zwykły w Alpach i Przedalpach Europy umiarkowanėj, a kwitnący od czerwca do sierpnia: — dostarczał kiedyś *korzeni oleśnikowych* — *radix Mutellinae*, zbieranych za poprzedzające.— (*Phellandrium Mutellina* LIN.).

RODZAJ 1131. **Babiasól** (*Crithmum* TOURN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkowite, wwinięte, z koniuszkiem przewrotnie-jajowatym. Owoce w przekroju półoble; ziarnczaczki o 5 żeberkach prawie-skrzydełkowato wyniosłych, — skrajnych nieco-

szerszych i obrzeżających; nasienniku gębczastym. Nasiono póloble, wolne w nasienniku, a pokryte zewsząd licznymi smugami.

GAT. 1. *B. nadmorska* (*C. maritimum* TOURN.), inaczej *Kopr morski*.— Podkrzew cały nagi i modrawozielony; z korzeniem wrzecionowatym, długim, skręconym, gałęzistym i wicłogłowym; z łodygą do 1 1/2' wzniesioną lub podnoszącą się, gałęzistą, bruzdkowaną, twarłą, w odziomku zdrzewiałą; z liśćmi dolnymi 2 razy piérzastodzielnymi i ogonkowymi, a resztą raz piérzastowcinanymi i poosadzonymi wprost na pochwach krótkich i błoniasto obrzeżonych,— o łatkach równowązkolancetowatych, zaostzonych i ciernisto-kończystych, przeszło 1" długich a 1/6" szerokich, mięsistych i lśnących; z okólkami półkulistymi, 12—20-promieniowymi; z 5 do 8 łatkami okryw i okrywek— jajowato-lancetowatemi, kończystemi, odstającymi a później poodginanemi; z kwiatkami zielonawo-żółtymi, wpadającymi w białe; a owocami słoniastymi,— których nasiona w nasienniku wolne, o 14—16 smugach na powierzchni.— Porasta wybrzeża skaliste i kamiéniste, nad morzem śródziemném, czarném i atlantyckim; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Cała roślina słonawo-gorzka i słabo-korzenna, używaną bywała jako *ziele Babiěj soli*, *Kopra morskiego* lub *Śgo. Piotra*— herba *Crithmi*, *Foeniculi marini* v. *Sti. Petri*; nawet i dziś jeszcze w Tyrolu przypisują jēj skutki pobudzająco-otwierające, pędzenia moczu i gubienia czerwiów wewnętrznych: w Anglii zaś na sposób kaparków przechowaną w occie, jadają za salatę lub jako przyprawę do potraw. Także korzeń i nasiona bywały niegdyś w użyciu.— (*Cachrys maritima* SPR.).

RODZAJ 1132. **Lubczyk** (*Levisticum* KOCH.), dawniej **Lubczyk**. — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, wgięte, z koniuszkiem wwinętym i krótkim. Owoce z przodu ściśnione, z obu stron 2-skrzydło: ziarnczaczki odstające brzegami, o 5 żeberkach skrzydełkowatych, — skrajnych 2 razy szerszych od reszty; z międzyżebrzami 1smugowemi; łączną 2—4-smugową; a nadsadnikiem 2dzielny. Nasiono od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *L. lekarski* (*L. officinale* KOCH.), czyli *pospolity* albo *swojski*. — Ziele trwałe, całe nagie: kłęb długi a gruby, wielodzielny, wielogłowy, zewnątrz ciso-żółty a wewnątrz białawy, z długimi korzonkami włóknistymi: łodyga niekiedy i 6' wzniesiona, dość-gruba, tęga, dęta, drobno-bruzdkowana, delikatnie białawo-oszroniona, górą o wielu gałęziach naprzeciw- i naprzemian-ległych— a krótkich: liście jakby selerowe, ciemno-zielone, mocno-lśnące; najniższe bardzo wielkie, długo- i dęto-ogonkowe, 2 razy piérzastodzielne, -- z łatkami prawie-troistemi, rombowo-klinowatemi, 3szczépniemi i piłkowato-wcinanemi, nieco mięsistawo-skórzastemi; dalsze podobneż lecz krócej-ogonkowe, lub wprost na pochwach krótkich poosadzane; wyższe raz piérzastodzielne w łatki podłużne, krótko-2—3-szczépne, lub téż całkowite; a najwyższe 3wrębne albo całe: okółki końcowe, 8—12-promieniowe, gęste, lecz mało wypukłe; okrywy o 6—12 łatkach poodginanych, równowążko-lance-towatych, żółtawo-błoniasto obrzeżonych, — a okrywki podobneż i 4—6-lateczkowe: kwiatki krótkoszypuleczkowe, żółte: owoce do $\frac{1}{5}$ " długie, cisawo-żółte, — a ziarnczaczki łęgowato wygięte. — Bardzo zwykły po górach w Europie południowej dziki, a uprawny po ogro-

dach najwięcej wieśniaczych w reszcie onéjże; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Cały posiada woń dla wielu osób odrażającą, oraz smak podobny i rozgrzewająco-korzenny. Dawniej używano w lekarstwie *korzeni, łodyg dętych, liści i nasion Lubczyka*— *radix, fistulae, folia et semina Levistici v. Ligustici*; a dziś za ledwie pierwsze i to więcej domowo zastósowywują, jako mocno pobudzające układ krwionośny, nerwowy, skórny i narządza podbrzusza. Tak jest ta roślina przenikająca, że mięso i mléko zwierząt nią karmionych, woni jój nabierają.— (*Ligusticum Levisticum LIN.*).

RODZAJ 1133. **Dzięgiel** (*Angelica* HOFFM.). — Kielicha kraj nikły. Płatki lancetowate, kończyste, całkie, z koniuszkiem prostym albo wgiętym. Owoce ściśnione z przodu, szewkiem środkowym z obu stron oskrzydłone: ziarnczaczki o 5 żeberkach, — z których 3 pośrednie nitkowate i wzniesione, a 2 skrajne rozpostarte w skrzydełka obrzeżające i mniej więcej szérokie, z międzyżebrzami 1 smugowemi; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono prawie półoble.

GAT. 1. *D. swojski* (*A. sylvestris* LIN.). — Ziele 2roczne: którego — kłąb krótki, obrączkowany, gałęzisty, często wielogłowy, cisawy a wewnątrz biały i pełen soku żółtawo-mlécznego, pokryty licznymi korzonkami włóknistymi: łodyga 2—5' wzniesiona, dęta, brudno-czerwonawa, bruzdowana, białawo oszroniona, górą gałęzista, — a dołem rowkowana, naga i często szarawo omszono-kosmata: liście dólne ogonkowe, bardzo wielkie, 3 razy piérzastodzielne w łaty już jajowate już eliptyczne już podłużnie-lancetowate, do 2" długie, kończyste, nierówno- i ciernisto-kończysto piłkowane, nagie lub téż w brzegu i na nerwach krótko-szczecinkowate, — z których boczne nierówne w podsta-

wie, niezbiegające, czasem 2łatkowe, — a końcowe klinowate, całkie lub 3łatkowe; górne znów bezogonkowe, na pochwach wielkich i rozdętych, 2 lub 1 raz piérzastodzielne, — a najwyższe bardzo małe: okółki wielkie, mocno-wypukłe, 15—35promieniowe; okrywy żadne lub o 1—2 łatkach szczecinowatych, — a okrywki o licznych, długich, równowazko-szczecinowatych, rzęsowanych, poodginanych; kwiatki białe lub z młodu czerwone: owoce $1\frac{1}{8}$ " długie, cisawo-żółte, — z 4ma smugami grzbietowemi i 2ma na łącznej, mocno przeświecającemi. — Rośnie po łąkach wilgotnych, po nad strumieniami i po lasach, w całej Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawniej częściej, dziś zaś już mało gdzie, zadają za arcydzięglowy jój *korzeń Dzięgla swojskiego* — radix Angelicae sylvestris; najwięcej atoli używa go lud włoski w świeźbie; proszkiem zaś z owoców wygubiają owady domowe.

Podobnież zastósowywanym bywa w okolicach górskich

GAT. 2. *D. górny* (*A. montana* SCHLEICH.): odróżniający się — łatkami liści dłuższemi i ostrzej-piłkowanemi, z których końcowe zawsze są w podstawach zbiegające: — pospolity w Alpach i Przedalpach Europy umiarkowanój.

RODZAJ 1134. *Arcydzięgiel* (**Archangelica** HOFFM.). — Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki eliptyczne, całkowite, kończyste, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony lekko z przodu; szewkiem prawie-środkowym z obu stron 2skrzydły: ziarnczaczki o 5 żeberkach ogrubnych, chrząstkowatych, grzbiecistych, — z których 3 środkowe wzniesione, a 2 skrajne wypłaszczone w skrzydło 2 razy szersze; z jądrem wolném, okrytém zewsząd licznemi smugami; a z nadsadnikiem 2dzielnym.

GAT. 1. *A. lékarSKI* (*A. officinalis* HOFFM.), także *Dzięgiel wielki* lub *ogrodny*. — Ziele 2roczne: z kłębem krótkim, grubym, obrączkowanym, prawie-przygryzionym,

mocno rozgałęzionym w odnogi wprost przechodzące w długie korzonki włókniste, zewnątrz jasno-cisym, — a wewnątrz białawym, ściśło-komorowym i żółtawo-mlęcznym: z łodygą 3—6' wzniesioną, dętą, bruzdowaną, gałęzistą, nagą, czerwonawą i modrawą: z liśćmi korzeniowymi bardzo wielkimi, na długich i obłych a dętych ogonkach, 2- lub prawie 3-razy piérzasto-dzielnymi; o łatach 4—6" długich, jajowatych, zaostzonych, w podstawie prawie-sercowatych albo klinowatych, mniej więcej weinanołatkowatych, nierówno i ciernisto-kończysto piłkowanych, — z których końcowe zawsze szersze i głęboko-3łatkowe, z wierzchu ciemno-zielone i nagie a spodem bledsze, oszronione i również nagie lub niekiedy na nerwach z krótkimi szczecinkami; z łodygowymi podobnymiż ale coraz malejącymi i bezogonkowymi; najwyższymi zaś wprost na pochwach brzuchatych wietkich i rowkowanych prawie wiszącymi, o łatkach więcej rombwo-eliptycznych, — aż wreszcie na szczycie prawie tronionymi: z okółkami wielkimi, prawie-kulistymi, zbitymi, 30—40promieniowymi, omszonymi; okrywami z 1—3ma łatkami równowążko-lancetowatemi i odpadającemi, lub bez nich; okrywkami zaś wielołateczkowemi, podgięnanemi, także odpadającemi i równowążko-szydlowatemi; z kwiatkami zielonawymi lub białawymi: a owocami do $\frac{1}{3}$ " długimi, brudno-białymi. — Znachodzony po miejscach wilgotnych i nad strumieniami, w Alpach europejskich; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Od najdawniejszych czasów, używał, a nawet miescami jeszcze używa wielkiej wziętości — *korzeń Arcydziewgla* lub *Dziewgla* — radix Archangelicae v. Angelicae, dość przyjemnej woni własnej i smaku ostro-korzennego, — jako pobudzający, przeciwkuczowy, wzmacniający

drogi trawienia, pędzący wzdęcia, wznicający poty i wszelkie wydzieliny, oraz przeciwcierwiowy. Dawni lekarze przepisywali także *ziele i nasiona Dzięgla* — herba et semina Angelicae. Na północy młode pędy jadają wprost za jarzynę lub też zaprawny w cukrze korzeń, oraz pędzą z niego wódkę dietetyczną — zwłaszcza w czasach cholery. — (*Angelica Archangelica* LIN.).

Zastępczymi środkami za dopiero co opisany, w różnych miejscowościach, są:

GAT. 2 *A. nabrzeżny* (*A. littoralis* AGARDH.): różny jedynie — korzeniem twardym, bezsoczystym i nader ostrym; łodygą podobną i niejadalną; łatkami liści węższymi mocniej omszonymi promieniami okółkowymi; okrywkami krótszemi i szorstkawemi; oraz kwiatkami białymi: — rosnący po wybrzeżach mórz północno-europejskich i po nizinach.

GAT. 3. *A. zbiegajacolistny* (*A. decurrens* LED.): odznaczający się — łatkami liści łodygowych piérzasto wcinanemi w łateczki jajowato-wydłużone, zaostrome i długo zbiegające: — pospolity w Azji północnej.

GAT. 4. *A. Gnelina* (*A. Gnelini* DEC.): którego jego krajowcy Kamczadale, używają jak *Piotruszki* do potraw.

GAT. 5. *A. ciemnoczerwony* (*A. autropurpurea* HOFFM.): z łodygą ciemno-czerwoną i modrawo nabiegłą; łatkami liści bardzo ciemno-zielonemi i spływającemi wraz w końcach, oraz z białymi koniuszkami ząbków piłkowych; a kwiatkami szkarłatnawymi i rudo-cisawymi od zewnątrz: — pospolity w Ameryce północnej.

RODZAJ 1135. **Stosił** (**Opoponax** KOCH.). — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, z koniuszkiem ostrym i wwiniętym. Owoc uwieńczony podszyjczem szerokiém i grubém, oraz szyjkami króciuchnemi, z przodu płasko-ściśniony, a obrzeżony krajem szeroko wypukłym: ziarnczaczki o 3 żeberkach środkowych cieniuchno-nitkowatych, a 2 skrajnych zaledwie-

widocznie obrzeżających; z międzyżebrzami 3- a łączną 6—10-smugowemi. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *S. właściwy* lub *Opopanax* (O. Chironium KOCH.), także *herkulesowym*, oraz *Leczywrodem* i *Dzięglem* niewłaściwie u dawnych mianowany. — Ziele trwałe: w którym — kłęb do 2" długi, bardzo gruby, gałęzisty, mięsisty, zewnątrz czarno-cisy, a wewnątrz biały z sokiem mlécznym żółtawym: łodyga do 6' wzniesiona i wyższa, w odziomku prawie grubości barku, rdzenisto-dęta, bruzdowana, dołem chropawa a górą gładka i prawie-okółkowo rozgałęziona— w odnogi krótkie i zaledwie pochwami lub niezupełnymi liśćmi okryte: liście korzeniowe i odziomkowe bardzo wielkie, 2—3 razy piérzastodzielne— w łaty sercowato-jajowate, (3—5" i 2—2½"), tępe, w nieco wyższych w podstawach nierówne i ukośne, brzegiem umiarowo karbowano-ząbkowane, z obu stron zarówno z ogonkami gałęzisto-szczecinowato szorstkie, lub też z wierzchu prawie-nagie a tylko spodem na nerwach z podobnym pokryciem; górne mniej wcinane, a najwyższe tylko 3szczępné: okółki 10—20-promieniowe, często wypustne; w okrywkach łatek 1—2 i więcéj, równowążkich, tępych, małych, — a w okrywkach 2—5, króciuchnych: kwiatki wraz z szypuleczkami złoto-żółte: owoce bardzo płaskie, do ⅓" długie, żółtawo-cise.— Dość zwyczajny w Europie południowej, po miejscach suchych, spiekowiskach, zarosłach i rumowiskach; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Od dawnych czasów otrzymuje się przez nacięcie kłębu lub odziomka, wyciekający i tężejący w istotę lipożywiczną żółtawą sok onegoż, znany w lékarstwie pod nazwiskiem *lipożywicy Opopanax*— gummi-resina *Opopanax*, używanej— już dziś bardzo mało—

jak *Amoniak*, lecz nieco słabszej w skutkach. — (*Pastinaca Opoponax* LIN.).

RODZAJ 1136. **Zapaliczka** (**Ferula** TOURN.). — Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki jajowate, całkie, z koniuszkiem podnoszącym się albo wgiętym. Owoc ściśniony od przodu, z krajem rozplaszczonym i dość szerokim: ziarnczaczków żeberka 3 środkowe nitkowate, a 2 skrajne wypłaszczone w brzeg rozszerzony; ze smugami liczby nieoznaczonej lecz licznymi, lub też na międzyżebrzach grzbietowych trzema a 4ma na łącznej; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. Z. *Czartowe łajno* (F. *Assa foetida* LIN.), lub *Diable g*... — Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem woni odrażliwie czosnkowatej, marchwiowatym, grubym, czasem o 2 lub 3 odnogach, zewnątrz czarniawy, a wewnątrz biały i mlęczny, z czubem rudym: z łodygą na 6' wysoką, do 2" grubą w odzionku, obłą, bruzdowaną, pojedynczą, poosadzaną na wstawach pochwami szeroko rozdętymi i błoniastymi, gdzieniegdzie dzierzącymi jakiś niedokształcony listek: liści li korzeniowych rozwijających się w jesieni 5 do 7 — które znów z wiosny giną, na długich i obłych ogonkach, wielkich, ciemnomodrawo - zielonych, tęgich, łamnych, różnie pierzastodzielnych w łaty zatokowo-weinane, a łatki podłużne i tępe: z okółkami 25 — 30promieniowymi; bez okryw, lecz z okrywkami z licznych drobnych i cisych łusek: z kwiatkami żółtawo-białymi: a owocami czerwono-cisymi i nieco-szorstkimi. — Rośnie dziko w Persyi po górach; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Z niej to pochodzi od najdawniejszej starożytności używana jako dzielny lek, nadzwyczaj smrodliwa *lipozywica* *Smrodzieniec* lub *Czartowe łajno* — gummi-

resina Assa-foetida; działająca głównie i nader dzielnie na układ nerwowy, i to pobudzająco i ożywiająco, również i na układ krwionośny oraz odżywianie w ogólności; w kureczowych zaś i macicznych cierpieniach nadzwyczaj ceniona, oraz w czerwiwości i w. i. Mimo swój odrażliwości, bywa ona używaną w Persyi i sąsiednich Indyach, za przyprawę do potraw nader powszechną i ulubioną.

GAT. 2. *Z. perska* (F. persica WILLD.), także u dawnych *Koprem sagapeńskim* zwana.— Ziele trwałe: także z kłębem pełnym soku młecznego woni jakby czosnkowatej, grubym i nieco-odnożystym; z łodygą do 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, modrawo-zieloną, tylko w odziomku ulistnioną, a porośłą zresztą tylko pochwami wklęsłymi — ku górze okręgowo; z liśćmi 5—6, wielkimi, prawie rozłożonymi na ziemi, na ogonkach z wierzchu płaskich a spodem nieco grzbiecistych, wielokrotnie-3szczepnie piérzastodzielnymi— w łaty nieco-odległe, zbiegające, zaostrzone weinane, równowązko-lancetowate, z obu stron lekko-omszone i modrawo-zielone; z okółkami bezszypułkowymi na końcach łodygi i gałęzi, 20—30promieniowymi, otoczonymi 3ma lub 6ma pomniejszych szypułkowymi i płonnymi; bez okryw i okrywek; z kwiatkami bardzo-krótko szypułeczkowymi, żółtymi; a owocami ciso-żółtymi.— Zwykła również w Persyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Z jej korzeni otrzymany sok, wywodzono dawniej jako *lipozywicę Sagapen* lub *sok sagapeński*— gummi-resina *Sagapenum*; dziś wszelako panuje przekonanie, iż tenże niczém inném nie jest, jak tylko gatunkiem *Czartowego łajna*.

Daleko pewniej wywieść gomo żna, na zasadzie woni korzeni odpowiedniej téj istocie, od

GAT. 3. *Z. wschodniej* (F. *orientalis* LIN.): odznaczającą się — kłębem na 2½' długim, grubości barku, żółtawym i mocno-mlecznym; łodygą do 4' wysoką, gałęziastą i czerwonawą; liśćmi wielkimi, 5 do 6 razy piérzastodzielnymi w łateczki szczecinowate i jasno-zielone, — z pochwami w łodygowych bardzo szerokiemi i kapturkowatemi: — rosnącój na Wschodzie i w Grecyi: — przed niedawnym czasem początej być uważaną, za dostarczającą *lipożywicę Amoniak* — gummi-resina Amoniacum, — którą wszelako dziś już z pewnością jako plód innej rośliny znamy.

GAT. 4. *Z. pospolita* (F. *communis* LIN.), u dawnych *większa*. — Ziele również trwałe; o kłębie podobnymże i wielkim; łodydze i 8' dorastającój, rdzenistój, ku górze gałęzistój i golemi tylko pochwami pokrytej; liściach wielkich, jasno-zielonych ale émych z wierzchu, wielokrotnie piérzastodzielnych w łatki równowązkoszczecinowate i wietkie; o okólkach końcowych bez szypulek, otoczonych okólkowato licznymi szypułkowymi i płonnymi; z resztą kwiatach żółtych; a owocach cisawo-żółtawych. — Często tu i owdzie po wzgórzach i na spiekowiskach, w całej Europie południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Starodawni lekarze i lud, używali jój wonnych nasion w morzyskach; świeżego rdzenia pełnego soku żółtego i odrażliwego w krwotokach, oraz zarówno z korzeniem w ukąszeniach jadowitych gadów. Dziś zaś jeszcze w Sycylii zeschłe łodygi i suszony rdzeń, służą za żagiew; skąd i nazwisko rodzajowe jeszcze od czasów PROMETEUSZA datuje się; z tęgich zaś jój łodyg przyrządzają lupki do złamań, a gałęzi używają do kar cielesnych.

GAT. 5. *Z. mniejsza* (F. *Ferulago* LIN.). — Ziele trwałe: z kłębem głęboko zapuszczającym się, wielogłowym i czarno-cisym; łodygą około 4' wzniesioną, rdzenistą i ku górze o wielu gałęziach kwiatonośnych, obłą i bruzdowaną; liśćmi korzeniowymi i odziemi-

kowymi wielkimi, na długich i po pod blaszką 3kątnych ogonkach, kilkakrotnie piérzastodzielnymi w łatki równowązkie i cienko-zaostrzone, z wiérzchu lśnące a spodem modrawo-zielone, — resztą zaś coraz mniejszymi, mniej-razy weinanyimi i poosadzanyimi na krótkich pochwach, — aż na ostatek w wiérzchołku zastąpionymi przez pochwy na 1" długie, równowązko-lancetowate, płaskie i podginane; okołkami płaskimi, wietkimi, 8 — 20promieniowymi; okrywkami i okrywkami o 5—6 łatkach mocno odstających i o pół krótszych niż szypułeczki; kwiatami żywo-żółtymi; a owocami prawie $\frac{3}{4}$ " długimi, rdzawo-cisawymi. — Zwykła po łakach kamiénistych, pagórkach i skalach, niemal wszędzie w Europie wschodnio-południowej: — poczytywaną była do niedawnego czasu za dostarczającą galban, — ale mylnie; mimo to jednak świeżym jój korzeniem leczą w ojczyźnie zimnice.

RODZAJ 1137. *Amoniacznik* (Dorema DON.).— Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki jajowate, z koniuszkiem wgiętym. Owoc uwieńczony podszyjczem obszerném, mięsistém, czareczkowatém, w brzeżku fałdkowato-łateczkowatém, oraz 2na szyjkami odgiętymi; mocno ściśniony od przodu, a otoczony krajem rozplaszczonym. Ziarnaczki o 5 żeberkach, z których 3 środkowe równo-odległe i nitkowate, a skrajne szeroko-rozplaszczone; z międzyżebrzami 1smugowemi i to wyniesiono; a łącznej 4smugowej; z nadsadnikiem 2-dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *A. właściwy* (D. Amoniacum DON.).— Ziele trwale, wójzrzenia *Opopanaka*: z kłębem grubym, długim, mięsistym, zewnątrz cisym, a wewnątrz białym i pełnym soku mlécznego, woni jakby zapaliczkowej — ale właściwej; z łodygą na 4' wzniesioną, obłą, grubą, okręgowo-gałęzistą, modrawo-zieloną i gruczołonośno-włosistą; z liściami do 2' długimi, ogonkowymi, prawie 2 razy piérzastodzielnymi w łaty jeszcze piérzastowcinane, z których końcowe spływające wraz, — a w łatki podłużne, od 1—5" długie a $\frac{1}{2}$ —2" szé-

rokie, ciernisto-kończyste, całobrzegie, skórzaste i niekiedy jeszcze lateczkowe; z okółkami wypustnymi, gałęzistymi, — okółeczkami kulistymi, krótkoszypułkowymi i czasem groniasto-poodsadzonymi, krótko-welnistymi; bez okryw i okrywek; z kwiatkami białymi, całkiem utopionymi w welnie; z owocami jajowymi, mocno-ściśnionymi i szeroko obrzeżonymi. — Zwykły w Persyi północnej i w Armenii; kwitnie w lipcu i sierpniu. — On to właściwie wysącza z podstaw swych okółków sok mleczny, ścinający się w istotę biało-żółtawą lub czasem i czerwonawą, zwaną *lipożywicą Amoniakiem*, gummi — *resina Amoniacum*, znaną i używaną od dawna, jako lek zbliżony w skutkach do *Czartowego łajna*; dużo jednak jest ostrzejszy w działaniu na trzewy brzuszne i na wydzielanie błon śluzowych, a łagodniejszy na układ nerwowy: dla tego też więcej zastosowywanym bywa zewnętrznie — w celu rozpędzenia nabrzmień, dojźrzenia zimnych ropniów, w stężeniu wstawów, stwardnieniach, rakowatościach i t. p. — (*Ferula amonifera* LAM.).

RODZAJ 1138. **Gorzysz** (**Peucedanum** LIN.). — Kielicha kraj 5zębny, lub prawie żaden. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, całkie lub wykrojone. Owoc ściśniony od przodu płasko lub soczewkowato, obrzeżony krajem szeroko-rozplaszczonym: ziarnczaczki o 5 żeberkach równo-odległych, — z których 3 grzbietne nitkowate, a 2 skrajne mniej wyraźne i dolegające do rozplaszczonego brzegu lub też weni wchodzące; z międzyżebrzami 1—3smugowemi; z łączną 2—4smugową; ze smugami już powięrzchownemi, już pokrytymi nasiennikiem; z nadsadnikiem 2-dzielnym. Nasiono od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *G. lekarski* lub *wielki* (*P. officinale* LIN.), w dawnych zielnikach także *samiec*, *Gorycznik*, *Wieprzyniec*, *Koper świni* lub *wszywy*.— Ziele trwałe, całe nagie: którego — kłęb mięsisty, obło-marchwiowaty, pojedynczy albo gałęzisty, wielogłowy, obrączkowany, guzowany, nieco-czubaty, do 4' i 4" dorastający, zewnętrznie czarniawy a wewnętrznie białawy i pełen soku młecznego żółtego: łodyga 6' dochodząca, wzniesiona, rdzeniasta, obła, bruzdkowana, górą gałęzista; liście korzeniowe bardzo-długoogonkowe, 5 razy 3szczępnę— w łaty równoważkie, do 3" długie, ciernisto zaostrzone, w podstawie zwężone, a w brzegu ostrawe; łodygowe ze wszech miar mniejsze, coraz mniej razy weinane,— aż najwyższe całkie lub 3łatkowe, wążiuchne i osadzone na ogonku błoniasto obrzeżonym: okółki wielkie, płaskie, o 20—30 promieniach wysmukłych; prawie bez okrywy, lub też z kilku łatek szydłowatych odpadających,— a z okrywkami z 5—6cią łataczek szczecinowatych, krótkich: z kwiatkami blade-żółtymi: owocami płasko-ściśnionymi, podłużnie-jajowatymi, wązko oskrzydłonymi brzegiem, żółtawo-cisymi; o żeberkach skrajnych nieco odległych i niewyraźnych; międzyżebrzach 1- a łącznych 2-smugowych. — Pospolity po łąkach i lasach w Europie środkowej i południowej, z wyjątkiem wschodniej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Cała roślina, zwłaszcza też kłęb jej smaku ostro-gorzkiego, dostarczała niegdyś dużo używanego *korzenia Gorzysza*, *Kopra świnięgo*, *siarkowego* lub *jeleniego*— *radix Peucedani v. Foeniculi porcini*; a to, jako ostro-pobudzającego, wzniecającego poty, pędzącego mocz, leczącego wozgrzywość dróg trawienia i oddechowych, zastoiny brzuszne,— do tego

zewnątrznie u ludzi wszawość a u zwierząt parchy. Zbię-
rano także na wiosnę z naciętych korzeni, ścinający się
liposok Gorzysza— gummi *Peucedani*, zastoso-
wywany niegdyś za *Amoniak*.

W tychże samych razach, choć pod odmiennemi nazwami,
przepisywali także dawni lekarze:

GAT. 2. *G. Jeleniec* (*P. Cervaria* Cuss.), mieniony od nich
Serdecznikiem i *Opichem jelenim czarnym*.— Ziele trwałe, także nagie;
z kłębem zupełnie podobnym i dość grubym ale czarnym: z łodygą
1—4' wzniesioną, pojedynczą lub też górą nieco-rozgałęzioną i głę-
biej bruzdowaną aniżeli w odziomku: z liśćmi korzeniowymi wielki-
mi i 3 razy— a odziomkowymi 2 razy piérzastodzielnymi i długoogon-
kowymi, — o łatach jajowatych, ciernisto-kończysto piłkowanych,
modrawo-zielonych, skórzastych, nieco podłużnie-jajowatych, tępych,
spodem pięknie żyłczkowanych, całkich lub wcinanych, w podstawie
prawie-uszkowatych, a końcowych zawsze 3łateczkowych; z łody-
gowymi kilkoma, małymi, bezogonkowymi, — a najwyższymi często
żadnymi: z okółkami płaskimi, o 20—30 szorstkawych promieniach;
z okrywami o 8—10 łatkach równowążko-lancetowatych, wybiegłych
szydłowato, błoniasto obrzeżonych, odgiętych i prędko wędnieją-
cych, — a okrywek szczecinowatych: z kwiatkami białymi: z owo-
cami wreszcie jajowatymi.— Dość częsty po łąkach suchych, wzgó-
rzach i górach; kwitnący w lipcu i sierpniu: — z którego pocho-
dziły— *korzeń i nasienie Jeleńca czarnego* lub *Goryczki*
czarnej— *radix et herba Cervariae nigrae v. Gentianae*
nigrae.— (*Cervaria Rivini* GAERTN.).

GAT. 3. *G. skalny* (*P. Oreoselinum* MÖNCH.), dawniej i *Opich*
górnny albo *skalny*.— Ziele także trwałe i nagie, odznaczające się:—
kłębem więcej obławo-marchwiowatym, czubatym, zwykle pojedyn-
czym, do 1' długim a na 1" grubym, zewnątrz białawo-płowym, a
wewnątrz białym i mlęczno-soczystym: łodygą do 3' wzniesioną,
zresztą jak w poprzedzających: liśćmi korzeniowymi 3 razy piérza-
stodzielnymi w łaty i łatki mocno w tył podane i nagięte ku dołowi,
— a łateczki jajowate lub prawie rombówo-klinowate, tęgie, spodem
żyłkowane, w brzegu wcinane w 5 lub 6 ząbków łateczkowatych
tępych lub ostrych, lecz zawsze w koniec krótki i chrząstkowaty
wybiegłe, lśnące; z łodygowymi zmięniającymi się w tenże sam
sposób jak i w tamtych gatunkach: okółkami wielkimi, słabo-wy-
pukłymi, 20—30promieniowymi: okrywami i okrywkami z łątek
licznych równowążko-lancetowatych, szydłowato-kończystych, pood-

ginanych: kwiatkami białymi lub czerwonawymi: owocami zaś płasko-ściśnionymi, przewrotnie-jajowatymi, na $\frac{1}{6}$ " długimi, w brzegu białawymi i wyraźnie-oskrzydłonymi, — o żeberkach wszystkich wydatnych, — a smugach wszystkich powierzchniowych, z których na łącznej zewnętrznej prawie-półkrężnej. — Dość częsty po wzgórzach i górach, po polanach i lasach obrzednich, w Europie środkowej aż do Kaukazu; — kwitnący w lipcu i sierpniu: — dostarczający niegdyś *rzeni, ziela i nasion Opicha skalnego* — radix, herba et semina Oreoselini. — (Oreoselinum legitimum BBRST.).

GAT. 4. *G. Olszownik* (*P. palustre* MÖNCH.), w dawnych zielnikach także *Olszeniec, Olesznik, Opich leśny* lub *śmiészny, Zębownik swojski, Koprzywcy*. — Ziele trwałe, całe nagie: bląb gałęzisty, jasno-cisawy, jednogłowy, pełen soku lepko-ostrego: lodyga wzniesiona na 2—5', obła, dęta, rowkowana, z nie wielką nader odstającymi gałęziami w górze: liście korzeniowe wielkie, na długich a dętych i głęboko wyżłobionych ogonkach, 3 lub więcej razy piérzastodzielne — w łaty znów piérzasto wecinane w łatki podłużnie-lancetowate, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{8}$ "), tępe albo chrząstkowato-zaostrzone, w brzegu ostrawe; lodygowe mniejsze, 2 razy piérzastodzielne i osadzone na pochwach błoniasto obrzeżonych i skręconych: okółki wielkie, wietkie, mało wypukłe, o 20—30 promieniach od wewnątrz omszonych; z okrywą i okrywkami wielolateczkowemi, — z łatkami lancetowato-szydłowatemi, obrzeżonemi błoniasto, ku końcom rzęsowanemi, odstającymi a na ostatek poodginanemi: kwiatki białe: a owoce do $\frac{1}{8}$ " długie, podłużnie-jajowe, soczewkowato-ściśnione, brzegiem lekko-oskrzydłone, cisawe; ze smugami łącznej ukrytemi. — Częsty po łąkach wilgotnych i bagnistych, po nad rowami i stawami; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Jego *korzeń Olszownika* — radix Thysselini v. Olsnitii, woni jakby terpentynowej a smaku piekąco i gorzko-korzen-

nego, dawniej nie błache miejsce zajmował w lékarstwie: oprócz skutków powyższych gatunków — zalecano go szczególnie w padaczce. U słowiańskich zaś ludów, długo zastępował miejsce imbiéru. — (*Thysselinum palustre* HOFFM.).

Odmianą tylko jest, i to zarówno używaną,

GAT. 5. *G. leśny* (*P. sylvestre* DEC.):— różniący się głównie kłębem wielogłowym, oraz rośnięciem po lasach.— (*Selinum sylvestre* JACQ.).

GAT. 6. *G. Mistrzowiec* (*P. Ostruthium* KOCH.), także *Mistrzownik*, *Miarz* lub *Barszcz wodny*.— Ziele trwałe, całe nagie: którego— kłęb obły, gruby, krótki i jakby-ugryziony, obrączkowany, cisy, wydający liczne wypustkowane i rozplózące się głowy, pokryte gęsto korzeniami grubowłóknistymi: łodygi do 3' wzniesione, obłe, drobno bruzdkowane, prawie-pojedyncze lub tylko nieco górą gałęziste, pod okólkami omszone: liście korzeniowe raz lub 2 razy 3szczépne,— na ogonkach długich, półobłych i dętych,— z łatkami szeroko-jajowatymi, (4" i 3"), 2 razy i nierówno oraz ciernisto-kończysto piłkowanymi, z których boczne 2łatkowe i nierównopółkowe w podstawach, a końcowa 3łatkowa i niekiedy z sąsiednimi wraz spływająca; łodygowe podobne, tylko mniéjsze i 1 raz 3szczépne; najwyższe zaś często naprzeciwległe i poosadzone wprost na pochwach szeroko rozdętych: okólki wielkie, płaskie, o 40—50 promieniach bardzo nierównych; bez okryw, a z okrywkami o 2 do 6 łatkach szeccinowatych i odpadających: kwiatki białe albo czerwone, z kielichem niskim: owoce okrągławe-jajowate, do 1/4" długie, słomiaste, ze skrzydełkami bardzo szerokimi i nieprzejrzystymi; z międzyżebrzami 1- a łączną 2-smugową; ze smugami powięzchnymi.— Zwykły po miejscach

wilgotnych, w górach i przedalpacach Europy środkowej i południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Jeszcze i dziś gdzie niegdzie miéwa swe zastosowanie lékarskie, *korzeń Miarza białego* lub *Mistrzowca*— *radix Imperatoriae albae v. Ostruthii* w wypadkach, w których dzięglowy używanym być zwykł: w owczarstwie zaś szwajcarskiém należy do nader cenionych środków.— (*Imperatoria Ostruthium LIN.*).

RODZAJ 1139. **Łonnik** (**Bubon LIN.**).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie - jajowate, całkowite, z koniuszkiem wwiniętym. Owoc od przodu ściśniony soczewkowato, szeroko i płasko obrzeżony: ziarnczaczki o 5 żeberkach zarówno odległych, — 3 środkowych nitkowatych, a 2 skrajnych brzeg płaski tworzących; z międzyżebrzami 1- a łączną 2-smugową; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono lekko wypukłe od zewnątrz, a wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *L. Galban* (*B. Galbanum LIN.*), dawniej *Galban*.— Ziele trwałe, całe nagie i modrawo-zielone, pełne soku żywicznego: o łodydze do 6' wzniesionój, pojedynczej, obłej, bruzdowanej, w odziomku zdrzewiałej: liściach poosadzanych prawie bez ogonków na pochwach tęgich i krótkich, z wyjątkiem najniższych— ogonkowych i 3 razy 3szczepnych, — reszta zaś 2 razy 3szczepna w łatki na 1" długie, klinowato-rombowe, w podstawie całobrzegie a ku wierzchołkom ostro ząbkowane-piłkowane lub prawie-łatkowate, w coraz wyższych coraz węższe, z których końcowa zwykle 3łatkowa: okółkach wielkich, płaskich, wielopromieniowych; z okrywami o licznych łatkach równowazko - szydłowatych, poodginanych; kwiatach żółtawo - zielonawych.— Pospolity po wzgórzach na Przylądku Dobréj nadziei; kwi-

tnie w sierpniu.— Powszechném było dotąd mniemanie, iż z niego pochodzić miała *lipożywica Galban* lub *Galban*— gummi-resina Galbanum: lecz gdy takowa przywożoną bywa z Azyi, zdaje się iż tenże plód nie jest rzeczywistym ale tylko zbliżonym; a to tém bardziej, iż w miejscu nie słychać o jakimś jego zastosowaniu lékarskiem. Rzeczywiście roślina dająca prawdziwy *Galban* jako dotąd tylko z owoców zawarwtych żywicy znana, do dziś dnia nie jest jeszcze wiadomą, ale tylko oznaczoną jako nowy rodzaj *Galbanowca*— (Galbanum DON.).

Takiéjże saméj żywicy, dostarcza

GAT. 2. *E. żywiczny* (B. gummiferum LIN.): różny— wzrostem większym; łalami liści dłuższemi a węższemi, mocno klinowatemi i piérzastodzielnemi w łatki ostro-lancetowate:— rosnący tamże.

RODZAJ 1140. **Koperek** (**Anethum** TOURN.).

— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, wwińnięte, z koniuszkiem prawie-kwadratowo przyciętym. Owoce od przodu ściśniony soczewkowato, obwiedziony krajem rozplaszczonym: ziarnaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równo odległych,— z których 3 środkowe ostro-grzbieciste, a 2 skrajne nikléjsze i w kraj przechodzące; międzyżebrzach z bardzo szeroką 1ną smugą, a łącznej 2smugowej; nadsadniku zaś 2dzielnym. Nasiono wypukłe, a wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *K. wonny* (A. graveolens LIN.), także *Koper swojski*, *polski* lub *ogrodny*.— Ziele roczne, całe gładkie, nagie i modrawo oszronione; z korzeniem wrzecionowatym, włóknisto-gałęzistym, białawym lub żółtawym; z łodygą 2—4' wzniesioną, oblą, ku górze rozgałęzioną, białe i ciemnozielono prądkowaną w podłuż; z liśćmi wielokrotnie-piérzastodzielnymi w łateczki równowązko-nitkowate, ostre i z wierzchu lekko wy-

złobione,— na pochwach podłużnych, szeroko-błoniasto obrzeżonych, tęgich, wzniesionych i kręśowanych; z okółkami wielkimi, płaskimi, 10—30promieniowymi, bez okryw i okrywek; z kwiatkami żółtymi; a owocami $\frac{1}{5}$ " długimi, jajowato-okrągławymi, w obu końcach wykrojonymi, zielonawo-cisymi, w brzegu rozszérzonymi i jaśniejszymi równie jak i na żeberkach.— Bardzo pospolity dziki pomiędzy zasięgami w Europie południowej, w Egipcie i na Wschodzie, a po naszych ogrodach zdziczały— równie i uprawny; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Przyjemne *nasiona Koperka*— semina *Anethi*, znane są powszechnie nietyle jako lék, ile jako przyprawa do potraw, wędlin, wszelkich kisielin itp. Dawniej i *ziele Koperka*— herba *Anethi*, bywało także przepisywane.

GAT. 2. *K. zbożowy* (*A. segetum* LIN.): załedwie różny— wzrostem duzo mniejszym i budową tęższą; łateczkami liści krótszemi; oraz owocami jajowymi i mocniej wypukłymi z przodu, a bez żadnego rozpląszenia krajem:— wraz z tantym rosnący i kwitnący;— zarówno téż używanym bywa.

RODZAJ 1141. ***Pasternak*** (***Pastinaca*** Tourn.).— Kielicha kraj nikły lub drobniuchno - 5ząbeczkowy. Płatki okrągławe, całkowite, wwinięte, z koniuszkiem szerokim i uciętym. Owoc z przodu płaskościśniony, w kraju rozszérzonym rozpląszczono obwiedziony: ziarnczaczki o 5 żeberkach cieniutkich,— z których środkowe 3 równo odległe, a 2 skrajne dolegające do kraju rozszézonego; ze smugami kręśkowatemi, ostremi, załedwie krótszemi od żeberek,— na międzyżebrzach po 1, a na łącznej po 2 lub więcéj; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spląszone.

GAT. 1. *P. ogrodny* (*P. sativa* LIN.), zwany także *domowym* lub *sianym* w stanie uprawnym, a w dzikim *polnym*, *Łanią bronią* i *Jeleniem okiem*.— Ziele 2roczne: w którém— korzeń marchwiowaty, wrzecionowaty, pojedynczy lub gałęzisty, zewnątrz białobrudno żółtawy albo cisawy: łodyga do 3' wzniesiona, kątowatorowkowana i szorstka przez odstające wstecz włosy szczecinowate, gałęzista — i to ku wierzchołkowi naprzeciwlegle lub czasem okręgowo: liście korzeniowe i odziomkowe długoogonkowe, piérzastodzielne w łaty jajowate często w podstawie 3łatkowo wcięte, z wierzchu łnące a spodem omszone, niekiedy nawet i z obu stron tępo-ząbkowane,— z których końcowa z sąsiednimi często wraz spływająca; łodygowe wyższe mniejsze, na pochwach podłużnych i powwijanych, o łatach więcéj lancetowato-wydłużonych i całkowitych lecz ostrzej piłkowanych,— a najwyższe zronione: okółki wielkie, płaskie, o 6—20 promieniach szczecinowato-szorstkich; bez okryw, a najczęściej i bez okrywek; z kwiatkami żółtymi: owoce żółto-cisawe, jajowe, z obu końców wykrojone.— Dziki dość zwyczajny po łąkach, murawach i miedzach, prawie w całej Europie oraz w Azji północnej; uprawiany zaś po ogrodach i polach, (nabywając korzeni mięsistych na 1—3' długich, łodygi wyższej i gładziej, oraz liści większych a prawie nagich i głębiej wcinanych): kwitnie od czerwca do sierpnia.— Z dzikiego dawniej były lékiem owoce korzenno-gorzkie; uprawnego zaś korzeń smaczny, słodki, nieco-korzenny, pożywny i mający pobudzać popęd płciowy— prawie wszędzie jadają, a miejscami tuczają nim trzodę lub pędzą zeń wyskok.

Podobnież dziki i uprawiany w Egipcie i na Wschodzie, używanym bywa:

GAT. 2. *P. Płodzień* (P. Sekakul Russ.), w starożytności zwany *Płodniem indyjskim*: odznaczający się tém, iż jest cały koscato-szorstki; że ma korzeń gruby, zewnątrz szary a wewnątrz biały; łodygę do 2' wysoką, bruzdkowaną, obłą i gałęzistą; liście piérzastodzielne w łaty tępo- i nierówno-ząbkowane a omszone; okółki zawsze bez okryw, a okrywki o 1 lub 2 łatkach okrągławo-jajowatych.— (*P. dissecta* VENT.).

RODZAJ 1142. *Barszcz* (*Heracleum* LIN.).

— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie - jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— z których wewnętrzne często promieniowate i wrębne. Owoc mocno spłaszczony od przodu; z krajem rozszerzonym i płaskim; ziarnczaczki o 5 żeberkach cieniuchnych,— 3 środkowych równo odległych, a 2 skrajnych odległych od nich i dolegających do rozpłaszczonego kraju; smugach po 1 na międzyżebrzach, a na łącznej zwykle 2, krótszych od owocu i najczęściej maczugowatych; z nasadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *B. pospolity* (H. Sphondylium LIN.), w dawnych pismach *polskim* zwany.— Ziele 2roczne; kłąb marchwiowaty, gałęzisty, do 1' długi a na 1" gruby, obrączkowany, żółtawo - cisawy, a wewnątrz białawy: łodyga na 4' i wyżej wzniesiona, gruba, dęta, rowkowano-kątowata, krótko-szorstkowłosa, ku górze rozgałęziona i to w samym szczycie najczęściej naprzeciwlegle, często brudno-czerwona: liście korzeniowe bardzo wielkie, na długich ogonkach rynienkowatych, wcinane lub falisto-piérzastodzielne, pokrycia łodygi,— z 2 parami łat jajowato - podłużnych, prawie - 3łatkowo piérzastowcinanych i wcinano - lub karbowano - piłkowanych,— a końcową dłoniasto - 3szczępną lub -3dziel-

na, [z wyjątkiem odmiany *B. strojnego* (H. elegans JACQ.) z latami dużo węższymi i dłuższymi]; lodygowe coraz mniejsze i króćj-ogonkowe, poosadzane na wielkich i porozydymanych a często brudno-czerwonych pochwach; najwyższe zaś zwykle naprzeciwległe, 3szczepne lub 3dzielne: okółki ogromne, płaskie, o 10 — 30 promieniach na wewnątrz gruczołonośno - włosistych; bez okrywy lub z tąż odpadającą z 1 lub 3ma łatkami, równoważko-lancetowatemi i kończystemi,— a z okrywkami zaś o licznych łateczkach równoważko - szczecinowatych: kwiatki białe lub zielonawe, rzadko czerwone,— zewnętrzne 2 razy większe od środkowych w okółeczku: owoce okrągławo - jajowe, nagie, w końcu wykrojone lub ucięte, słomiaste,— ze smugami ciso-czerwonymi, spuszczać się od wierzchołka aż do połowy długości ziarnczaczków.— Pospolity po łąkach, zarosłach, lasach i ogrodach, w całej Europie i Azji północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu, a niekiedy powtórnie w sierpniu i wrześniu.— *Korzeń i ziele Barszcza* lub *Lapy niedźwiedziej niemieckiej* albo *falszywój*— radix et herba Sphondylii v. Brancae ursinae germanicae v. spuriae, dawniej powszechnie, dziś zaś już tylko miejscami używają się: korzeń, jako lék pobudzający i otwierający mocno, w zastoinach brzusznych, w nieprawidłowém trawieniu, cierpieniach błon śluzowych, w różnych chorobach nerwowych aż do padaczki i w. i: ziele zaś jako dużo słabsze w niższym stopniu tychże samych niemocy; nieczyt zaś dawno poczęto załécać w napadach histerycznych, napadach i kureczach macicznych: warsta znów korowa z lodygi, mocno drażni skórę użytą zewnątrz. Prócz tego cała roślina— zwłaszcza za

młodu, należy do nader pożywnych pasz, i zachwalaną jest obecnie nadzwyczaj na sztuczną paszę; od bardzo dawnych zaś czasów lud ruski i polski, używał słodkiego rdzenia lodygi— który po wysuszeniu nawet cukrem wykwita— na pokarm, albo wprost jako jarzyny albo też kiszając go na *barszcz*,— z kąd zapewne i staropolska nazwa tej rośliny wzięła początek; a północni Azyjaci używają go za przysmaczek.— (*Sphondylium Branca ursina* ALL.).

Prawie wszystkie inne *Barszcze*, każdy w swój ojczyźnie, na podobieństwo dopiero co opisanego, zastósowywanymi bywają; jak np:

GAT. 2. *B. dzielny* (H. Panaces LIN.); odznaczający się— łatkami liści sercowatemi, zwykle 3łatkowemi, ząbkowanemi, spodem szarawemi lub czasem prawie-kosmatemi,— końcowemi zaś dłoniastodzielniemi; owocami przewrotnie-sercowatymi, z początku z rzadka tęgo-włosymi a z czasem także nagimi;— w Europie południowej i w Azji: —(H. *setosum* LAPEYR.).

GAT. 3. *B. sercowaty* (H. *cordatum* PRESL.); w którym— liście 3szczepne; ich łaty ogonkowe, sercowato-jajowate, latowato-pierzastowcinane, ciernisto-ząbkowane, a spodem— łącznie z ogonkami i lodygą— tęgowłose; łatki okryw równoważkie; owoce nagie, przewrotnie-jajowate i wykrojone w wiérzchołku;— rosnący we Włoszech,— którego korzeń w lékarniach istnieje w Sycylii, pod nazwiskiem dzięgla.

GAT. 4. *B. wełnisty* (H. *lanatum* MICHX.); różny— liśćmi także 3szczepnymi i wełnisto-kutnerowatymi spodem; ich łatkami ogonkowemi, okrągławo-sercowatemi i łatkowatemi; łatkami okryw lancetowatemi; a owocami okrągławo-jajowatymi;— rosnący i obowiązujący lékarzów w Ameryce północnej: i w. i.

RODZAJ 1143. *Trzebucha* (*Tordylium* Tourn:).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— a zewnętrzne jakby -promieniowe i wrębne. Owoc z przodu płasko-ściśniony, obwiedziony krajem dodatkowym zgrubłym i pomarszczono-gruzelkowatym: ziarnczaczki

o 5 żeberkach cieniuchnych, — z których 3 środkowe równo odległe, a 2 skrajne dotykające kraju zgrubłego lub nim pokryte; z międzyżebrzami 1- lub wielo-smugowemi; z łączną 2- lub wielo-smugową; ze smugami nitkowatemi; a z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *T. lékarska* (T. officinale LIN.).— Ziele roczne, całe pokryte włosami odstającymi a miękkimi, tylko w wierzchołku szczecinowatymi i krótkimi: z korzeniem wrzecionowatym: z łodygą $\frac{1}{2}$ '—2' wzniesioną, od samego odziomka gałęzistą; z liśćmi korzeniowymi prawie różyczkowatymi, długoogonkowymi, piérzastodzielnymi w łat 2 lub 4,— bocznych bardzo krótkoogonkowych, okrągławych lub uciętych, tępych, do $\frac{2}{3}$ " w średnicy, oprócz podstawy klinowatęj poszczépanych w krótkie i tępe łatki i karbki,— a końcową 3łatkową; łodygowymi podobnymiż, lecz o łatach klinowato-lancetowatych— aż do równowążkich, ostrych pod szczytem ale całobrzegich: z okólkami wietkimi, płaskimi, o 4—8 szczecinowato-ostrych promieniach; okrywą tyłożłatkową równowążko-szczecinowatą,— a okrywkami z 3 lub 4 łateczek stósunkowo bardzo wielkich, choć krótszych od okółecz-ków i głęboko 2dzielnych: z kwiatkami białymi albo czerwonawymi, o płatkach zewnętrznych rozszczépanych: z owocami jajowymi, do $\frac{1}{8}$ " długimi, w środkowych międzyżebrzach szorstkimi przez krótkie szczecinki i cisymi, a w kraju węzełkowato zgrubłymi i żółtawo-białawymi.— Zwykła po polach w Europie południowéj i na Wschodzie; kwitnie w czerwcu.— Dawni lékarze przepisywali *nasienie Trzebuchy* i *korzeń Jeleni kretajski*— semina Tordylii et radix Seseleos cretici; piérwszy zarówno z innymi korzeniami téj rodziny, a drugie w chorobach pęcherza inérek— oraz w

zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i wzdęciach. Turcy zaś młode pędy jadają.— (*Condylocarpus apulus* HOFFM.).

Nader podobna powyższej opisanąj

GAT. 2. *T. apulijska* (*T. apulum* LIN.), odmiana tylko— łatkami liści sercowato-jajowatymi i łatkowato-ząbkowanymi, oraz dłuższymi łatkami okrywy; także rosnąca;— podobnie używaną bywała.

RODZAJ 1144. *Kmin* (*Cuminum* LIN.).— Kielicha kraj 5zębny; z zębami lancetowatymi, szczytinowatymi, nierównymi i trwałymi. Płatki podługne, wykrojone, wzniesiono-roztwarte, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boku zaciśnięty: ziarnczaczki o żeberkach bezskrzydłych,— 5ciu głównych nitkowatych i drobnuchno-cierńkowanych,— 2 skrajnych obrzeżających, a 4ch szwowych więcej wystających i ciernistych; z międzyżebrzami pod żeberkami szwowemi— 1smugowemi; a nadzadnikiem 2dzielnym. Nasiono z przodu wypukłe, z tyłu wklęsłe.

GAT. 1. *K. Kminek* (*C. Cyminum* LIN.), dawniej *kramny*, *Tokłoska* lub *Stokłoska*.— Ziele roczne: o korzeniu włóknisto rozgałęzionym; łodydze do 1 1/2' wzniesionej, kręśowanej, obłej, nagiej, odstająco- i widlastodzielnie-gałęzistej; liściach na krótkich i dolegających a obrzeżonych błoniasto pochwach,— dólnych prawie 2 razy— a górnych tylko 1raz— 3wciętych w łatki równowazkie, często boczne wrębne, a wszystkie prawie-szczytinowate długie i nagie; okółkach naprzeciwlistnych, drobnych, wypukłych, 3 — 5promieniowych; okrywach z 2 lub 3 łatkami równowazko-szczytinowatymi, całkiem alboli też 2—3dzielnymi, równymi lub dłuższymi od krótkich promieni,— a okrywkach podobnychże, lecz półłukowych i dłuższych niż owoce; okółczkach z 3—6ciu

kwiatków białych albo czerwonych; wreszcie owocach podłużnych, z obu końców zwężonych, do $\frac{1}{4}$ " długich, blade żółtawo-szarych, na żeberkach głównych bardzo krótko- a na szwowych dłużej- i odstająco-szczecinowatych.— Dziki pospolity w Egipcie i Etyopii, a uprawny po ogrodach europejskich; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Znanemi są aż nadto, *nasiona Kmína* lub *Kmínka*— semina Cumini v. Cymini, właściwej przyjemnej woni, jako rozgrzewające żołądek; używanemi jeszcze więcej niż karolkowe; przy tém ulubione po kuchniach naszych.

Podobnegoż *Kmíku*, dostarcza także w swym kraju

GAT. 2. *K. hiszpański* (C. hispanicum MERAT.): odmienny za ledwie— okólkami zawsze 2promieniowymi; okółeczkami 3—4kwiatkowymi; oraz nader długimi i odstającemi szczecinkami w owocach.

RODZAJ 1145. *Łoczydło* (*Thapsia* TOURN.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki eliptyczne, całkowite, kończyste,— z koniuszkiem wgiętym albo wwiniętym. Owoce z przodu ściśnione: ziarnczaczki o 5 żeberkach; głównych nitkowatych, z których 3 pośrednie na grzbiecie a 2 skrajne na łącznej poumieszczane; szwowych zaś 4, z których grzbietowe nitkowane a skrajne błoniasto-skrzydłkowate w skrzydełko całkie; z międzyżebrzami pomiędzy żeberkami szwowemi— 1smugowemi; z nadsadnikiem 2dzielny. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *Ł. gargańskie* (T. garganica LIN.).— Ziele trwałe: którego kłęb marchwiowaty, długi i gruby, zewnątrz szary, a wewnątrz biały i pełen soku piekącego: łodygi do 3' wzniesione, obłe, dęte, grube, bruzdowane, nagie, o niewielu gałęziach wietkich i odstających: liście nagie, z wierzchu modrawo-zielone i gładkie a spodem jaśniejsze i marszczkowatożyłkowane; z tych korzeniowe długoogonkowe, naj-

piérwsze jajowate, następane 3- do 7-wrębne, na ostatek 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty wązko-lancetowate lub równowazkie i często 2- do 3-szczępane, zaostrzone, niekiedy zbiegające po ogonkach czasem szorstkawych; łodygowe zaś na wielkich i obszernych pochwach prawie bez ogonków, mniej wcinane,— a najwyższe najczęściej zronione: okółki okazałe, 10—30promieniowe, wypukłe; bez okryw i okrywek, lub z temiż o nie wielu łatkach odpadających; z kwiatków blado-żółtych: owoce podłużne, w podstawie széroko-sercowate, o żółtawych skrzydełkach.— Porasta wzgórze i spiekowiska, w Europie południowej i Afryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej korzeń używanym był jako *Turbit falszywy*, przez podobieństwo do niego: działa on wewnętrznie nader ostro-gryząco, dla tego téż zastósowują go w ojczyźnie tylko zewnętrznie— w chorobach skórnych złośliwych, lub na rozpędzenie nabrzmień zimnych.— (*Ferula neapolitana*. TENOR.).

Najwięcej doń zbliżonemi i we własnościach oraz skutkach zgodnemi z niém, są:

GAT. 2. *Ł. cyrenajskie* (T. Sylphium Viv.): bo zaledwie odnienne— łodygą rowkowaną; liśćmi piérzastodzielnymi w łaty prawie okręgowo ułożone, jeszcze wcinane— w łatki całkowite lub téż 3-szczępane, długo-równowazkie, brzegiem podwinięte i z obu stron szorstkowłose; owocami zaś na $\frac{3}{4}$ " długimi i szérokimi, w podstawie wykrojonymi wązko-sercowato;— rosnące w górach Afryki północnej staro-cyrenajskich;— które dostarczało niegdyś, tyle słynnego ze swych skutków *soku cyrenajskiego*— Sylphium, a nawet korzeni, łodygi i owoców używanych jako léki:— oraz

GAT. 3. *Ł. kosmate* (T. villosa LIN.), różne od piérwszego:— liśćmi 3 razy pierzastodzielnymi, ale biało kosmatymi wraz z ogonkami,— o łatach podłużnych, zatokowo-pierzasto wcinanych, z których dólne poodginane; dalej okółkami mocno wypukłymi, prawie bez okryw, a z bardzo licznymi okółeczkami;— dość częste po wzgórzach i górach w Europie południowej i Afryce północnej;— którego

ostro i gorzko-nudny korzeń, używanym był po lékarniach hiszpańskich jako *Turbit*,— a którym jeszcze i dziś Maurowie leczą liszaje i inne choroby skórne.— Równie i

GAT. 4. *L. cuchnqce* (T. foetida LIN.): wyróżniające się— łądygami do 6' wysokimi, kosmatymi zarówno z ogonkami; liśćmi 3 razy piérzastodzielnymi w łąty także piérzastowcinane, mocno odstające, w podstawie zwężone i lekko-kosmate,— o łątkach krótkich, lancetowatych i ząbkowanych:— pospolite w Hiszpanii; gdzie korzenie jeszcze i dziś używają.

GAT. 5. *L. wążkolistne* (T. Asclepium LIN.), u dawnych *Panak* lub *Stosił*— *asklepiów*, *Dobra myśl*, *Lebiodka leśna*.— Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym, grubym, mięsistym, zewnątrz pomarszczono-obrączkowy i cisawy, wewnątrz biały i pełen soku ostrego mlécznego; z łądygą do 3' wzniesioną, pojedynczą, prawie-nagą, wyjąwszy kilku pochw— nagą; z liśćmi samymi korzeniowymi i odziomkowymi, 2 razy piérzastodzielnymi, na ogonkach szorstkich i błoniasto rozszerzonych w pochwy; z łątami po 4 lub 6 promienisto wraz stojącymi, prawie 2 razy piérzasto-wielodzielnymi — w łąteczki nitkowato-szczecinowate i krótkie, nieco szorstkawowłose; z okólkami wielkimi, 12—30promieniowymi, bez okryw i okrywek, lecz za to często otoczonych pochwą liściową; ze skrzydelkami owoców z obu końców prawie-poucina-nemi.— Znachodzi się w Europie południowej i na Wschodzie; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z niego to pochodził *korzeń Łoczydła*— *Thapsia* DIOSKORYDESA; tyle słynny jako przeczyszczający, lecz za nadto zdradliwie dla swéj ostrości; zadawany także w chorobach wyrzutowych złośliwych, a od Hiszpanów używany zewnętrznie w bólach gośćcowych.— (T. Apulia MILL.).

RODZAJ 1146. *Okrzyn* (*Laserpitium* TOURN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajo-

wate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony od przodu lub obławy, 8skrzydełkowy; ziarnczaczki o 5 żeberkach głównych nitkowatych, a 4 szwowych, wszystkich rozplaszonych w skrzydełka; między żebrzami po pod żeberkami szwowemi— 1smugowych; o nadsadniku wolnym i 2dzielnym.

GAT. 1. *O. szerokolistny* (L. latifolium LIN.), w starych zielnikach *Opich* lub *Ogon jeleni*.— Ziele trwałe: w którym— kłęb obłomarchwiowaty, często na 2' długi, czubaty, zewnątrz jasno-cisawy a wewnątrz biały: łodyga około 4' wzniesiona, tęga, obła, bruzdkowana, naga, modrawo-zielono oszroniona, ku górze gałęzista, a rzadko kiedy pojedyncza: liście dólne wielkie i ogonkowe, wyższe wprost na pochwach wielkich i rozdętych, a najwyższe zronione, — wszystkie troisto-2razy-pierzastodzielne; łaty ich ogonkowe, różnie-jajowate, (2" i 1 $\frac{1}{8}$ "), bardzo tępe, prawie-sercowate i to nierównopółkowo, już całkie jak 2—3łatkowe, prawie-skórzaste, ciernisto-kończysto piłkowane, z wiérczchu lśnące albo éme, a spodem— już modrawo-zielone w odmianie *O. gładkiego* (L. glabrum CRANTZ.), już na nerwach i krajem krótkowłoso-ostrawe w *O. szorstkim* CRANTZ.; w najwyższych zaś często z temiż troistemi, lancetowatemi i całobrzegiemi: okółki płaskie, o 25 do 50 promieniach na wewnątrz omszonych; z okryw łatkami 5 do 10, lancetowato-szydłowatemi, błoniasto-obrzeżonemi, dość długiemii,— a okrywek krótkiemii i szydłowatemi: kwiatki białe albo czerwone; owoce 1 $\frac{1}{4}$ " długie, szeroko-jajowate, falisto-skrzydełkowe, na żeberkach głównych przylegająco-włoskowane.— Częsty tu i owdzie po górach i Przedalpach całej Europy, z wyjątkiem Anglii; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Lékarskim jest

jeszcze dziś miejscami, gorzki i ostro-korzenny kłąb, dawniej słynny pod nazwiskiem *korzenia białego* lub *Goryczki białej*— radix *Gentianae albae*; który, równie jak i owoce nader miło-korzenne, zasługiwałyby na większą wziętość, jako lek wzmacniająco-pobudzający.

GAT. 2. *O. Zebrzyca* (L. *Siler Lin.*), inaczej według dawnych pisarzów *Smlód czarny 1szy*:— również ziele trwałe, całe nagie; z kłębem i łodygą jak w poprzedzającym; z liśćmi dółnymi w starych roślinach 3razy- a w młodszych 2razy-pięrzastodzielnymi, z takiemiż samemi pochwami, — z łatami prawie-skórzastemi, we wszelkich postaciach od eliptycznych przez lancetowate aż do równowązkich, ($1-2\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{6}-\frac{1}{2}$ "), już całkiem już przez spływanie wraz 2—3dziel-nemi, waziuchno-obrzeżonemi chrząstkowato, całobrzęgiemi i ciernisto-zaostrzonemi; z okółkami półkulistymi, 30—50promieniowymi, — o okrywach z 10—15 łatek równowązko-lancetowatych, włosowato-kończy-stych i poodginanych, a okrywkach 8--10łateczkowych; z kwiatkami białymi; a owocami prawie-równowązko wydłużonymi, około $\frac{1}{2}$ " długimi, cisymi i wązkoskrzydłkowymi:— rosnący po nagich górach wapniowych i Przedalpach, w Niemczech i Francyi południowych; kwitnący w lipcu i sierpniu:— dostarczał nasion *Zebrzy-cy górnej* lub *Laniczysty* — semina *Sileris montani* v. *Seseleos*, podobnych we własnościach do kminku i kopru; któ-rego także i korzeni ostrych, używają górcy mieszkańcy za lek, odpowiednio *Laniczystowi*.— (*Siler montanum* CRANTZ.).

RODZAJ 1147. *Marchew* (***Daucus*** TOURN.). — Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym, — zewnętrzne często prawie-promieniste i głęboko-wrębne. Owoce od przodu lekko-ściśnione, jajowe lub podłużne: ziarnaczki o 5 żeberkach głównych nitkowatych i szczecinkowych, — z których 3 środkowe grzbietowe, a 2 skrajne na łącznej umieszczone; szwowych zaś 4ch, równych, wydatniejszych, skrzydełkowatych, 1szeregowo-ciernistych; o międzyżebrzach po pod żeberkami szwowemi

łsmugowych; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *M. pospolita* (D. *Carota* LIN.), w stanie dzikim *polną*, *Ptasiem* lub *Sroczem gniazdem*, *Pasternakiem płonnym*, *Pasternaczkiem*, *Smlodem białym 2gim*, *Kuczmerką* lub *Świniakiem*,— a w uprawnym *ogrodną*, *włoską*, *swojską*, *Karotą* lub *Pasternakiem głuchym* od dawnych zwana.— Ziele 2roczne. Korzeń w dzikiej prawie-zdrzewiały, wrzecionowaty, cienki, gałęzisty i brudno-żółtawy; w uprawnej mięsisty, ostrokreżny, gruby, pojedynczy lub zaledwie-odnożysty, słodki, białawy lub różnie— żółty, pomarańczowy, czerwony, a niekiedy fioletowy. Łodyga do 3' wzniesiona, rowkowano-bruzdowana, obła, już tylko górą już od odziomka rozgałęziona, zarówno z innymi częściami rośliny — zwłaszcza też od dołu — szorstko-włosista. Liście óme, — najniższe ogonkowe, a reszta na pochwach podłużnych i obrzeżonych błoniasto; korzeniowe i odziomkowe 3 razy piérzastodzielne w łaty podłużne, klinowate, tępawe lub nieco-zaostrzone, — łodygowe zaś 2 razy piérzastowcinane w też lancetowate lub też równowazkie i cienko zaostrzone. Okółki wielopromieniowe, a raczej baldaszki, z początku zaledwie-wypukłe, później wklęsłe, a po okwitnieniu skupiono-ściśnione; z okrywkami o 9 do 12stu łatkach piérzastodzielnych w łatki odstające, równowazkie, cienko zaostrzone, prawie-równe okółkom, — a okrywkami o łatkach całkich lub też 2—3szczepnych i obrzeżonych błoniasto; z kwiatkami białymi albo czerwonymi, z których często 1 a czasem i więcej w środku okółka—bywa mięsisto-potworowatych i czarno-czerwonych. Owoce na $\frac{1}{6}$ " długie, szaro-cise, jajowe; z cieniówkami szydłowatymi, haczystymi, długości wyrównywa-

jącej szerokości ziarnczaczka.— Dzika pospolita połąkach i pastwiskach suchych, miedzach i spieczystych wzgórzach aż w góry w całej Europie, oraz Azji i Ameryce północnej,— uprawna zaś po ogrodach i polach; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Używanemi bywały— z rośliny dzikiej *nasiona Marchwi polnej*— *semina Dauci sylvestris* jako pobudzające, pędzące wiatry i mocz; które zków nie zbyt dawno, poczęto zachwalać w histeryi i puchlinach:— z uprawnej zaś *korzeń Marchwi ogrodnej*— *radix Dauci sativi*, często zastósowywany jako lék łagodzący, otwierający, rozpuszczający, obwijający i przeciwczerwiowy,— już w postaci soku świeżo wytłoczonego, już jako otrzymana z niego *skrobica* lub *karotyina*, — a zewnętrznie chłodząca i rozpędzająca papka, zalecana w nabrzmieniach, odziębieniach i wrzodach gnilnych.— (D. vulgaris NECK.).

W taki sam sposób, przepisywali starożytni lékarze tak korney jako i nasiona, a oraz sok lipożywiczny wytoczony z nacięć lodygi,

GAT. 2. *M. liposokodajnej* (D. gummifer LAM.):— z lodygą w odziomku szorstkowłosistą, a ku wierzchołkowi prawie-nagą; liśćmi o łatkach jajowatych, weinano-ząbkowanych, tępych, ogrubnich i prawie-ciernisto kończystych; łatkami okryw krótszemi lecz krésowanemi; a cierńkami owoców jajowych tęgimi, grzebyczkowatymi lecz krótszymi od szerokości onychże:— rosnącej po nad morzami śródziemnym i atlantyckim;— z której sok, *lipożywicą Bdelium sycylijskiem*— gummi-resina Bdelium siculum zwano, chociaż niewłaściwie:— (D. hispanicus GOUAN. maritimus. WITH.):— oraz

GAT. 3. *M. Żurnicy* (D. Gingidium LIN.): odmienniej — lodygą mocno szpecinowato-ostrą; okrywami dłuższemi niż okółki; a cierńkami równymi szerokości owocu, szpecinowatymi, główeczkowatymi i poodkrzywianymi haczykowato:— pospolitej w Sycylii, Kor-

syce i Afryce północnej;— z której również Sycylianie otrzymywali gatunek niewłaściwego *Bdelium*, a której jako jarzyny także używają.— (*D. maximus* SPB.).

PODRODZINA II.

Wwiniętonasionowe (Campylospermae DEC.).

Nasienie całym obwodem brzegu wwinięte, tak, iż na łącznej tworzy rowek lub wyżłobienie podłużne.

RODZAJ 1148. *Czechrzyca* (*Scandix* GÄRTN.).— Kielicha kraj nikły lub prawie-5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, ucięte lub też wykrojone, a najczęściej z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boku nieco-ściśniony, z bardzo długim dzióbem: ziarnczaczki o 5 żeberkach tępych i równych,— z których skrajne obrzeżające; o międzyżebrzach bez- albo 1-smugowych; a nadsadniku całym lub też widlastym w wierzchołku. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz z głębokim rowkiem.

GAT. 1. *C. mniejsza* (S. *Pecten Veneris* LIN.), inaczej *Iglica*, *Grzebycznica* lub *Grzebienica* — *mniejsza*.— Ziele roczne, nagie lub nieco-szczecinowate: z korzeniem wielo-głowym: z łodygą 3—12" wzniesioną, gałęziastą, szorstkawą; z liśćmi długoogonkowymi, 2 lub 3 razy piérzasto-dzielnymi; ich łatami okrągławemi, naprzeciwległemi, ogoneczkowemi i wielodzielnymi— w łatki małe, równoważkie, rzęsowate, zaostrome, naprzemianległe; z pochwami górnych błoniastemi i rzęsowatemi w końcu; z okólkami bezszypułkowymi, naprzeciwlistnymi, 2 — 3promieniowymi, bez okrywy; a okółeczkami o 5 do 10 kwiatkach, w środku często płonnych, drobnych i białych,— o okrywkach 2—3łatkowych, dłuższych od króciuchnych promieńków, odstających, szorstkich, ła-

cetowatych, a w wiérzcholku wcinano-rzęsowo łateczkowych: z owocami 2całowymi, w których sam dziób— jeszcze przed upłodnieniem dłuższy od jajnika— do 1 1/2" dochodzi, ściśnionym będąc od przodu i na obu kra- wędziach ciernistych,— pokrytymi cierńkami zwróconymi ku górze, i okrywającymi zarazem żeberka skrajne w całej długości.— Znachodzona tu i owdzie pomiędzy zbożem na gruntach wapnistych i margłowatych, prawie w całej Europie środkowej i południowej, na Wschodzie i w Afryce północnej; kwitnie w maju i czerwcu.— Ziele podobnej woni do *Trzebuli hiszpańskiej* oraz słodkawe, równie jak i owoce, używanemi bywały dawniej jako lek pobudzający; a jeszcze dziś miejscami w Niemczech, dodają je zamiast pietruszki do zup i innych potraw.— (*Chaerophyllum Pecten Veneris* CRANTZ.).

Toż samo należy rozumieć, o

GAT. 2. *C. większej* (*S. australis* LIN.), również *Iglicą*, *Grzebieni- cą* lub *Grzebycznicą większą* zwaną; różniącą się— wzrostem większym, łatkami okrywowemi 2zębnemi i obejmującemi promienie kółka; kwiatkami jakby - promieniowymi; a owocami ze wsząd szczecinowato- najężonymi, których dziób ściśniony z boków:— pospolitej w Europie południowej, i tamże dużo jadań.— (*Chaerophyllum australe* CRANTZ.).

RODZAJ 1149. *Trzebula* (*Anthriscus* HOFFM.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie- jajowate, ucięte albo wykrojone, z koniuszkiem wgię- tym i często króciuchnym. Owoce z boków zaciśnięty, żeberkowany, z dziobem krótszym od nasienia. Ziarn- czaczki prawie-obłe, bez żeberka, lecz z dziobem że- berkowanym; nadsadnik w końcu wrębny. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz głęboko rowkowane.

GAT. 1. *T. ogrodowa* (*A. Cerefolium* HOFFM.).— Ziele roczne: którego— korzeń cienko-marchwiowaty,

gałęzisty i białawy: łodyga do 3' wzniesiona, wysmukła, drobno-bruzdkowana, gałęzista, naga, tylko na węzłowatych wstawach i po nad nimi omszona: liście 3 razy piérzastodzielne, blado-zielone, cienkie, z wiérzchu nagie i lśnące a spodem zrzadka krótkowłose, — dólne na ogonkach rynienkowatych, — a górne wprost na pochwach podłużnych i rzęsowato-omyszonych; ich łaty jajowate, głęboko-piérzastodzielne, — a łatki tychże tępe i krótko-ciernisto zaostrome: okółki bez- lub bardzo krótko-szypułkowe, naprzeciwlistne, o 3 lub 5ciu promieniach omyszonych; bez okryw, — a z okrywkami półkowemi, z 2 lub 3 łatek równoważko-lancetowatych, zaostromionych i omyszonych: kwiatki białe, o płatkach klinowatych, jakby-uciętych: owoce na $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ " długie, równoważko wydłużone, 2 razy dłuższe niż ich dziób, czarne, nagie i gładkie, — lub tóż omyszone albo szczecinowane w odmianie *T. szczecinowanój* (*A. trichosperma* SCHULT.). — Częsty po zaroślach, około pólów, na rumowiskach i po miejscach uprawnych, w Europie południowój i wschodnio-umiarkowanój, — a w reszcie dziedziczył; kwitnie w maju i czerwcu. — Ma woń i smak właściwe ale nie przeciwne, lekko-korzenne; a dawniej *ziele Trzebuli* — herba Cerefolii v. Chaerophylli, zadawaném bywało jako pobudzające, rozpuszczające, rozpędzające i pędzące mocz i wiatry: dziś atoli tylko gdzie niegdzie, używają soku świeżo wyciśniętego łącznie z innymi, do tak zwanych leczeń ziolo-sokowych, najwięcej zachwalając go — w gruźlicy płucnej, w początku suchot płucnych, w chorobach skórnych i różnych zakażeniach. Dawniej i owoce były także lékarskimi. Ziele świeże należy miejscami do

przypraw kuchennych, zamiast pietruszki.— (Scandix Cerefolium LIN.).

GAT. 2. *T. leśna* lub *polna* (*A. sylvestris* HOFFM.). — Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym, wielkim, gałęzistym, żółtawo-białym: z łodygą na 3' wzniesioną, szeroko ale płytko rowkowaną, dętą, we wstawach ponabrzmiewałą węzłowato i kosmatą, często czerwonawą, już w odziomku wstecznie włosistą a ku górze nagą, już całą nagą a górą gałęzistą, i to w odnogi najwyższe parzyste lub też prawie-okrągowe: liśćmi korzeniowymi na ogonkach długich, dętych, prawie-3kątnych, z wiérczu wyżłobionych a z boków rowkowanych, — 3 lub 4 razy piérzastodzielnymi, lśnącymi, spodem i brzegiem drobno-włoskowanymi o łatach podłużnie-jajowatych, z łatkami równowążko-lancetowatemi i ciernisto-kończystemi, a łateczkami całkowitemi; łodygowymi zaś tylko 2 lub 3 razy piérzastodzielnymi, z których najwyższe wprost na pochwach podłużnych i obrzeżonych błoniasto: okólkami wiérzchołkowymi, dość płaskimi, 10—15promieniowymi, nagimi, zwisłymi przed rozkwitnięciem; bez okryw lub też o 1 albo 2 łatkach, — lecz z okrywkami o 5 lub 8 łateczkach eliptycznie-lancetowatych, cienko zaostzonych, kosmato-rzęsowatych: kwiatków płatkami zaledwie-wykrojonymi, z których zewnętrzne większe: z owocami do $\frac{1}{4}$ '' długimi, podłużnymi, 4 razy dłuższymi od roweczkiowanego dzióba, czarno-cisymi, lśnącymi i gładkimi, — lub też w odmianie *T. gajowej* (*A. nemorosa* SPR.) górskiej szorstkimi, przez cierńki wyszłe z guziczków.— Pospolita w całej Europie i Azji północnej po sadach, ogrodach kłębach, zaroślach i lasach, od równin aż w Alpy; kwitnie w maju i czerwcu.— Za świeża niemilo wonne z niej *ziele Weszki*— herba Cicutariae, jeszcze i dziś miejscami zalecają w kile; wszelako nie jest ono w tym stopniu jadowitem, jak zwykle mniemano.— (*Chaerophyllum sylvestre* LIN.).

RODZAJ 1150. **Blekotek** (*Chaerophyllum* LIN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc bez dzióba, ściśniony z boków lub zaciśniony: ziarnczaczki o 5 żeberkach tępych i równych,— skrajnych obrzeżających; z łączną przerytą rowkiem głębokim; międzyze-

brzami 1smugowemi; a nadsadnikiem wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, w przekroju poprzecznym półksiężycowate.

GAT. 1. *B. bulwiasty* (*C. bulbosum* LIN.), również wszędzie w starych zielnikach *Zielem Mirą* i *Popiemijajkami* zwany.— Ziele 2roczne: z kłębem bulwiasto-rzepekowatym, zewnątrz cisym a wewnątrz białawym: z łodygą wzniesioną 2—4', dętą, drobno-bruzdkowaną, czerwono kropkowaną, pod wstawami węzłowato ponabrzmiewałą, w odziomku czerwonawym na wydatnych guziczkach gęsto wstecznic-szorstkowłosistą -- a z resztą nagą, oszronioną i gałęzistą w górze: z liśćmi korzeniowymi jak w *Trzebuli leśnej*, lecz na ogonku i ogoneczkach pokrytymi zrzadka włosami odstającymi; z łodygowymi dużo węziej wcinanymi w łatki bardzo równoważkie, zaostrome i delikatnie-ciernisto kończyste: z okółkami również jak w tamtej, ale o 15—20 cienkich i nieomszonych promieniach; bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 6 łatkach széroko-lancetowatych, kończystych, błoniasto obrzeżonych, nagich,— a wewnętrznej znacznie krótszej: z kwiatkami białymi, z których tylko środkowy i skrajne płodne w każdym okółeczku; z szyjkami krótkimi i prawie-poodginanemi: z owocami $\frac{1}{4}$ " długimi, równoważko-wydłużonymi, żółto-cisawymi, z ciemno-cisemi smugami.— Rośnie po zaroślach i lasach wilgotnych, w Europie środkowej i północnej oraz Azji; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Łodyga plamista jest przyczyną, iż ziele to często zbieranem bywa za *Szczwól plamisty*; a mimo podejrzzenia o jadowitość, korzeń w niektórych krajach bywa jadany na sałatę.— (*Myrrhis bulbosa* SPR.).

RODZAJ 1151. *Miirnik* (*Myrrhis* Scop.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony z boków: ziarnaczki o 5 żeberkach równych, ostrych, grzbiecistych, wewnątrz wydrążonych, wyniosłych, ściśle zrosłych z błoną wewnętrzną; bez smug; a z nadsadnikiem w końcu rozszczepanym. Nasiono wolne w nasienniku.

GAT. 1. *M. wonny* (*M. odorata* Scop.), dawniej *Trzebula hiszpańska*.— Ziele trwałe: o kłębie grubym, gałęzistym, wielogłowym, cisawym a wewnątrz białym; łodydze do 3' wzniesionej, dętej, bruzdowanej, prawie-nagięj, tylko na węzłach lub niekiedy i całej kosmatęj, z gałęziami często okręgowemi; liściach 2 lub 3 razy piérzastodzielnych— w łaty jajowato-lancetowate w podstawie piérzastodzielne a ku końcom piérzastowcinane,— z łatkami podłużnie-lancetowatemi, krótko- i ciernistokończysto-piłkowanemi; okólkach słabo-wypukłych, o 8—12 nierównych i miękkowłosych promieniach, z których tylko najgrubsze z okóleczkami,— bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 7 łateczkach odgiętych, sztydłowato-zaostrzonych i mocno obrzeżonych błoniasto; kwiatkami białymi, z których tylko skrajne płodne a reszta męzkie; z owocami i do 1" długimi, równowazko-wydłużonymi, ku wiérzchołkowi zcienczonymi, lśnaco-cisymi, szorstkimi na ostro grzbiecistych żeberkach przez krótkie cierniki.— Częsty po miejscach wilgotnych i po gołoborzach trawiastych, w górskich okolicach Europy środkowej i południowej, oraz Azji; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Cała ta roślina woni anyżkowej, dostarczała dawnym lekarzom *korzenia*, *ziela* i *nasion Trzebuli hiszpańskiej*, *Mirnika więk-*

szego lub *Weszki wonnej*— radix, herba et semina Cerefolii hispanici, Myrrhidis majoris v. Cicutariae odoratae, zadawanego w sposób ten sam co i *Czechrzyca* szczególnież téż nasiona mają przysparzać pokarmu karmiącym, a zewnętrznie rozpędzać guzy mléczne w piersiach.— (Scandix odorata LIN.).

RODZAJ 1152. **Postawnik** (*Molopospermum* KOCH.).— Kielicha kraj 5zębny, listeczkowaty. Płatki lancetowate, całkie, długokończyste, z koniuszkiem podnoszącym się. Owoc z boków zaciśnięty; ziarnczaczki o 5 żeberkach błoniastych, skrzydlatych,— grzbietnych ostrych, a skrajnych obrzeżających i o pół krótszych; z międzyżebrzami o 1 smudze cisawej, szerokiej; z łączną wążiuchną, bez smug, z wydrążeniem czczém pomiędzy nią a nasieniem; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono tępo-4ścienne lub kątowne, w krawędzi naprzeciwległej łącznej z rowkiem głębokim.

GAT. 1. *P. weszkowaty* (*M. cicutarium* DEC.), inaczej *Lubczyk włoski* lub *Postawne ziele*.— Ziele trwałe: z łodygą 3 - 6' wysoką, dętą, nagą; z liśćmi lśnącymi, 3 razy piérzastodzielnymi w łaty lancetowate, wydłużone, długokończyste, piérzasto wcinane w łatki nierówno- i grubo-pilkowane, spływające wraz; z okółkiem końcowym, wielopromieniowym, wielkim,— o okrywach wielolatkowych, a ich łatkach wydłużonych, szeroko obrzeżonych błoniasto i często poszczépanych,— oraz podobnychże okrywkach; z okółkami kątowymi mniejszymi i za zwyczaj płonnymi; z kwiatkami białymi, krótkoszypuleczkowymi; z żeberkami skrajnemi owoców często znikającemi.— Znachodzony na górach południowych Tyrolu i Salzburga, oraz w Europie południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawnymi czasy, używano

go jako *Weszki*, lecz niewłaściwie.— (*Ligusticum peloponesiacum* LIN.).

RODZAJ 1153. ***Chłopaczki* (*Lagoćcia* LIN.)**. — Kielicha kraj trwałe, 5wrębny, z łateczkami grzebyczkowatemi. Płatki króciuchne, przewrotnie-sercowato-łateczkowe, z koniuszkiem wgiętym, a łateczkami ościstemi. Owoc, z powodu zronienia komory zewnętrznej nasiennika, od wewnątrz garbaty a na zewnątrz płaski, z szyjką zewnątrz-boczną: ziarnczak o 5 żeberkach prawie-włoskowatych; z międzyżebrzami 1smugowemi; z łączną 2smugową; ze smugami krótkimi i maczużkowatemi. Nasiono nierównymi brzegami wwinięte, od wewnątrz z rowkiem prawie-bocznym.

GAT. 1. *C. kminowate* (*L. cuminoides* LIN.), jeszcze dawniej *Chłopaczki*, także *Kmin tebajski*. — Ziele roczne: o korzeniu cienkim; z łodygą na 1' najwyższą, wzniesioną, obłą, drobno-bruzdkowaną, w górze nieogładzistą, nagą; liściach w całości równowązkich, piérzastodzielnych w 6 lub 8 par łatek bezogoneczkowych, jajowatych, wcinano-ząbkowanych grubo i ościsto, drobnych; okólkach małych, zwisłych przed rozkwitnięciem a potem prawie-kulistych, wielopromieniowych,— z okrywkami wielkimi, o 8 lub 10 łatkach eliptycznie-lancetowatych i piérzastodzielnych— w łateczki szczecinowato-kończyste,— z okółeczkami 1kwiatkowyni, a ich okrywkami o 4 łatkach, równie jak kielichowe grzebiéniaisto powcinanych w łateczki długo-szczecinowato-włoskowate i nader strojne; kwiatkach białych, drobnych.— Zwyczajne po polach i po winnicach, w Grecyi, prawie na całym Wschodzie i w Hiszpanii; kwitną w czerwcu i lipcu.— Nasiona ich podobne lecz dużo ostrzejsze od

Kmina, podobnie też używanemi bywają w całej Grecyi, gdzie je *dzikim kminkiem* zowią.

RODZAJ 1154. *Mruczyślad* (*Arctopus* LIN.).— Kwiatki mięszano-rozdzielнопłciowe; kielicha kraj 5zębny; płatki lancetowate, z koniuszkiem wgiętym, całkim i ostrym: w męzkich pręciki 2 razy dłuższe od korony, podszyjczy płaskie, a szyjki króciuchne i odpadające, jajnik zaś zroniony: w żeńskich bez pręcików, szyjki w podstawie zgrubłe a wierzchołkami rozchodzące się. Owoc jajowo-dzióbaty, zrosły z kielichem, od podstawy do połowy z okrywą, jakby żółto-zjednoczony, lekko nagnieciony i opatrzony rowkiem podłużnym od wewnątrz, nie dzielący się na dwoje, z 1 komorą częścią i przyrosłą. Nasiono okrągławe, od przodu wypukłe, od tyłu wklęsłe przez rowek.

GAT. 1. *M. jęczasty* (*A. echinatus* LIN.).— Ziele trwałe: z kłębem długim a cienkim, cisym: z łodygą niewykształconą, a z tąd— liśćmi samymi korzeniowymi, różyczkowato-gwiazdkowatymi, przylegającymi do ziemi, okrągławo-klinowatymi, 3łatkowymi, na ogonkach równoważko-rozszerzonych i płaskich; o łatkach wcinanych, 3szczepnych, ciernisto-ząbkowano rzęsonanych w długie i cise rzęsy,— z wierzchu nagich i zielonych, lub pomarszczonych i ciernistych,— a spodem bledszych, grubonerwistych i dołkowanych, z ciernikami u dołu każdej łateczki gwiazdkowato 3- lub więcej-dzielnymi i zgrubłymi w podstawach: z okółkami męzkimi korzeniowymi i wielopromieniowymi, na 3ściennych szypułkach,— o łatkach okryw 5, lancetowatych, kończystych, bardzo cienkich i białych; okółeczkach półkulistych z wielu kwiatków białych,— z okrywkami zrosło-łateczkowemi, 5dzielniemi i prawie równemi onymże

—o łateczkach brzegiem czerwonych, całkich lub 2—3-wrębnych, lancetowatych i ciernikowanych: z żeńskimi zaś na szypułkach grubych,— o łatkach okrywy 4, szerszych i dłuższych, skórzastych, ciernisto-ząbkowanych i zrosłych; okółeczkach z kwiatków czerwonych, bezszypułczkowych, krótszych od okrywek, powstałych —z łateczek 5szczepnych, jajowatych, od zewnątrz grzbieciстых, a na wewnątrz wklęsłych i ciernisto-kończystych.— Pospolity na Przylądku Dobrej nadziei, po miejscach gliniastych i spiekłych; kwitnie w maju i czerwcu.— Korzeniem jego żywiczno-korzennym, leczą w miejscu ciekączki, i zadają go jako czyszczący krew.

RODZAJ 1155. **Orzuszek (Cachrys TOURN.)**.

—Kielicha kraj 5zębny, rzadziej nikły. Płatki jajowate, całkie, wiérzchołkiem wwinięte albo wgięte. Owoce nabrzękły, w przekroju poprzecznym prawie-obły lub prawie-mosznowaty: ziarnczaczki o 5 żeberkach całkiem tępych albo skrzydlatych, nagich lub guziczkowatych; łącznej, płaskiej i prawie równej szerokości ziarnczaczka. Nasiono jako wolne jądro, okryte licznymi smugami, a brzegiem głęboko wwinięte; z listniami zarodka rozchodzącymi się.

GAT. 1. *O. nazębny* (C. odontalgica PALL.).— Ziele trwałe: w którym — kłęb marchwiowaty, bardzo długi; łodyga do 2' wzniesiona, gałęzista w odnogi ku odziomkowi naprzeciwległe a górne często jeszcze raz rozgałęzione, nagie; liście wszystkie korzeniowe, dość liczne, wielokrotnie piérzastodzielne w łaty krótkie, równoważkie i prawie-3szczepne, zbliżone, szaro omszone; okółki liczne, o wielu promieniach długich a cienkich,— z okrywami i okrywkami najczęściej 5łatkowemi, odpadającymi; kwiatki żółte, z krajem niewyraźnym; owoce

podłużne, o żeberkach lekko-ściśnionych, nagich i gładkich.— Porasta miejsca suche i puste, w Azji północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Ostry jego korzeń, wzbudza ślinienie i jest nader pomocnym w bólu zębów.

RODZAJ 1156. *Pastewna* (**Prangos** LINDL.) lub *Przeparstwa*.— Kielicha kraj 5zębny. Płatki jajowate, całkie i wwinęte wierzchołkiem. Owoc z podszyczami przygniecionymi, w przekroju poprzecznym prawie-obły: ziarnaczki ściśnione od przodu,— o 5 żeberkach gładkich, w podstawie zgrubłych a w grzbiecie porozpłaszczanych w prostopadłe skrzydelka. Nasiono otoczone lieznami smugami, a wwinęte w brzegach.

GAT. 1. *P. właściwa* (*P. pabularia* LINDL.).— Ziele trwałe. Kłęb wielki, mięsisty, do 1 ½' w obwodzie, powstały z mnóstwa wypustków pozrastających wraz, pokryty od góry resztkami liści zeszłorocznych, a od dołu korzeniami włóknistymi; w każdym wypustku z wątkiem 2 liści. Łodyga środkowa, obła, sążniowa i wyższa. Liście na 2' długie, kilkakroć piérzastodzielne w łaty wązkie, całkowite lub drobno poszczępane i to najczęściej troisto; z ogonkiem mocno pochwiastym w podstawie a ku górze obłym, drobno krésowanym i nagim, — a ogoneczkami 6—10łatkowemi. Okółki często oddzielнопłciowe, końcowe i kątowe, złożone, krótsze od liści podkwiatowych głęboko- i drobno - piérzastodzielnych w łatki 3dzielne, z których końcowa większa i 3zębna; z okrywami i okrywkami o 5 lub 6 łatkach jajowato-zaostrzonych i krótszych od promieńków. Owoce do ¾" długie, uwieńczone 2ma zakrzywionemi szyjkami, wielkiem i mięsistém podszyzczem i skorkowaciałemi lateczkami kielicha. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie latem. — Należy do nader szacownych roślin

w swęj ojczyźnie i w krajach sąsiednich; dostarcza albowiem, tak zwanego *siana tybetańskiego*. Używany mi bywają liście za paszę dla rogacizny, owiec i kóz, lecz koniom mają sprawiać ślepotę?: przeciwnie zaś w owcach, niszczą motyllice— tuczając je nadzwyczaj prędko. Uprawa jęj tém jest korzystniejszą, iż raz zasiana— trwając do lat 40, niepotrzebując żadnej około siebie staranności— rośnie nadzwyczaj bujnie, wydając wielki plon: dla tego przyznać jęj należy palmę pierwszeństwa przed wszystkimi innymi pastewnymi roślinami, gdzie tylko podniebie dozwoli jęj uprawy.

RODZAJ 1157. *Szczwół (Conium LIN.)*.— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, nieco wykrojone, z koniuszkiem króciuchnym i wgięty. Owoc jajowy, ściśniony z boku: ziarnczaczki o 5 żeberkach równych, wystających, falisto-karbkowanych; z międzyżebrzami o licznych kręskach lecz bez smug prawdziwych; z nadsadnikiem wrębnym w końcu. Nasiono przez rowek głęboko wcięte, jakby sfałdowane w pódłuż.

GAT. 1. *S. plamisty (C. maculatum LIN.)*, dawniej także *Świnią Wszą* zwany.— Ziele 2roczne, całe nagie: którego— kłęb marchwiowaty, pojedynczy albo gałęzisty, białawy: łodyga 3—6' wzniesiona, obła, dęta, delikatnie- lub ku górze głębiej - bruzdkowana, rudo lub krwisto plamista, lśnąca, modrawo oszroniona, ku górze z gałęziami licznymi, często okręgowymi i zazwyczaj bez plam: liście ciemno-zielone, spodem bledsze, nieco lśnące, całkiem nagie, najniższe bardzo wielkie, 3 razy piérzastodzielne, na ogonkach prawie-obłych i dętych; górne mniejsze, 2 razy piérzastodzielne i na pochwach krótkich, wązkich, bruzdowanych i błoniasto obrzezo-

nych wprost poosadzone; pierwsze o łatach piérzastodzielnych i weinano-piłkowanych, a drugie tylko weinano-piłkowanych— i to w zęby krótko - ciernisto zastrzone. Okółki liczne, prawie-płaskie, o 10—20 promieniach szorstkawych od wewnątrz; z okrywkami o 5 albo 7 łatkach lancetowatych, kończystych, błoniasto obrzeżonych i odgiętych,— a okrywkami połówkowemi, o 3 lub 4 łateczkach z podstawy jajowatęj lancetowatych, kończystych i nieco zrosłych podstawami, zawsze krótszemi od okółeczków: kwiatki białe, drobne: owoce na $\frac{1}{8}$ " długie i prawie tyleż szerokie, szaro-cise; z żeberkami za młodu karbowanemi, później falistemi.— Zwyczajny tu i owdzie około dróg, po pustkowiach, rumowiskach i nasypiskach, oraz po miejscach uprawnych w Europie i Azji, a teraz i w Ameryce; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Z wyjątkiem korzenia woni marchwi, cała roślina jest odrażającą, zapachu niby mysiego lub kociego moczu: lékarskiem jest *ziele Świnięj Wszy*, *Ś. W. większëj* albo *ziemnej* czyli *Szczwoła plamistego*— herba *Cicutae*, *Cicutae majoris v. terrestris v. Conii maculati* zawierające wiele *koniiiny*, któremu zawdzięcza swe skutki lékarskie i jadowite. Należy do nader odurzająco-jadowitych i gwałtownie działających léków w cierpieniach układu limfatycznego, jako to: w nabrzmieniach i stwardnieniach gruczołów, w żoźlach, dymnicach kilowych i innych pochodzących z zakażeń; we wszelkich wrzodach złośliwych, skirowatych a nawet i rakowatych— tak zewnątrznie jako i wewnątrznie zastósowywanych. W ogólności— ze względu na użycie i skutki— bardzo pobratymcza z *Weszką*, przed niedawnym czasem poczęła znów dostarczać owoców, pod nazwiskiem *na-*

sion Weszki— *Semina Cicutac*; które atoli pręd-
ko porzucono.— (*Cicuta major*. LAM.).

Za odmiany tylko, poczytać można:

GAT. 2. *S. tęg* (*C. strictum* TRATT.) bardzo niski i gałęzisty,
z okólkami wypustnymi;

GAT. 3. *S. syberyjski* (*C. sibiricum* HOFFM.), nader wyniosły
i rozrosły we wszystkich częściach, z łatkami liści ostrzej piłkowa-
nemi:— a nawet i

GAT. 4. *S. kroacki* (*C. croaticum* W. et K.), odmienny— ło-
dygą bez plam; łatkami liści odległjszymi; a łateczkami okrywek
równowążkami i równemi lub nawet dłuższemi od okółczków.

RODZAJ 1158. **Ziemiara** (**Aracacha**
BANCR.).— Kielicha kraj nikły. Płatki lancetowate albo
jajowate, całkowite, z koniuszkiem wgiętym. Owoc u-
wieńczony podszyjczami ostrokreżnemi i grubemi, oraz
szyjkami rozchodzącemi się a później poodginanemi,
jajowato-podłużny, ściśniony z boków: ziarnczaczki o 5
żeberkach równych, zaledwie - karbowanych,— skraj-
nych obrzeżających; z międzyżebrzami wielosmugowe-
mi. Nasiono prawie-półoble, z rowkiem na łącznej.

GAT. 1. *Z. jadalna* (*A. esculenta* DEC.).— Ziele
trwale. Kłąb gruby, bulwiasty, guzowaty, do $\frac{3}{4}$ " w
średnicy, biały, żółty lub czerwony; wydający ku
górze liczne wypustki, ku dołowi 8—12 bulw obłych,
($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{4}$ "), a pomiędzy niemi liczne drobne bulwki
wybiegłe w końcach w korzonki. Łodyga do 3' wznie-
siona, gładka, modrawo oszroniona i mniej więcej ga-
łęzista. Liście całkiem nagie i żywo - zielone: najniższe
na ogonkach $\frac{3}{4}$ " długich i obłych z wyłobieniem od
wierzchu, 3 razy piérzastodzielne w łaty do 3" długie,
széroko - jajowate, ku podstawie piérzastodzielne a ku
końcom tylko wcinane, zresztą grubo i nieumiarowo
piłkowane — w ząbki wybiegłe w koniec nabrzętkły i

białawy: górne zaś coraz krócej -ogonkowe aż do bezogonkowych, o łatach węższych i mniej piłkowanych: najwyższe tylko 3dzielne. Okółki końcowe i naprzeciwlistne, ogonkowe, 8—12promieniowe: bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 6 łateczkach drobnych i sztyłkowatych; z kwiatkami krótkoszypułeczkowemi, brudno żółtawo-zielonymi, środkowymi zwykle płonnymi.— Dziką rośnie w Kolumbii równie jak i uprawną; także i prawie w całej środkowej i większej części południowej Ameryki, a obecnie w Indyach zachodnich i po sąsiednich wyspach: kwitnie w listopadzie i grudniu.— Jest ona jedną z najważniejszych roślin dla tamtych krajów, jak tego dowodzi tyle rozpostarta jój uprawa; albowiem bulwy przewyższają w dobroci ziemniaki, dostarczając pożywnego i jak najstrawniejszego pokarmu, do tego stopnia, że nawet chorym dyetetycznie zalecanemi bywają: jak świadczy WARSZEWICZ (tyle zasłużony ze swych właśnie w tych krajach przez wiele lat odbywanych podróży zbierawczych), w Sta Fé de Bogota wyrabiają z nich w nadzwyczajnych ilościach mączkę, stanowiącą w handlu gatunek *Arrow-root*. Chociaż roślina ta lubi położenia wyższe i chłodniejsze, nie można jednak mieć nadziei, ażeby jój uprawa w naszym podniebiu udać się mogła, chociaż już o tém mierzono!— (*Conium Aracacia* HOOK.).

RODZAJ 1159. **Przewłoka** (*Smyrnum* LIN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki lancetowate albo eliptyczne, całkie, kończyste, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony z boków, mosznowaty: ziarnczaczki nerkowato-kulistawe, o 5 żeberkach,— z których 3 grzbiętowe wystające i ostre, a 2 skrajne obrzeżające i ni-

kłę; międzyżebrza 1smugowe; a nadsadnik 2dzielny.
Nasiono wwinęte.

GAT. 1. *P. Girz* (S. *Olusatrum*, LIN.), także *Girz*, *Gir* i *Gier*. — Ziele 2roczne, całe nagie: z korzeniem grubym, marchwiowatym, gałęzistym, zewnątrz czarniawym, a wewnątrz białawym i pełnym soku ostro i gorzko-korzennego: z łodygą około 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, gałęzistą w odnogi górą naprzeciwległą: z liśćmi korzeniowymi ogonkowymi, początkowo 3szczępnymi lub 2razy 3szczępnymi, a później wielokrotnie 3szczępnymi — w łaty jajowate, dość wielkie, tępe, prawie klinowate w podstawie, boczne nierówno-połówkowe, a wszystkie w brzegu nierówno-tępo- i krótko-ciernistokończysto piłkowane, zresztą ciemno-zielone i ogrubnie; łodygowymi zaś poosadzonymi wprost na pochwach szerokich, wietkich, błoniastych i rzęsowanych, tylko 1raz 3szczępnymi; najwyższymi zwykle naprzeciwległymi, o łatach bocznych często 2łateczkowych: z okółkami wypukłymi, 10 — 20promieniowymi; bez okrywy lub z 1łatkową; z okrywkami niewielolatkowemi, bardzo krótkimi, z szerokiej podstawy równowązko-szydłowatemi: z kwiatkami mięszanopłciowemi, żółto-zielonawymi: z owocami jajowymi, czarnymi. — Częsty po miejscach wilgotnych i cienistych, w Europie zachodniej i południowej; kwitnie w maju i czerwcu. — Od najdawniejszych czasów używanymi były téj przyjemnie wonnej rośliny korzenie, jako czyszczące krew, otwierające i pędzące mocz; owoce zaś korzenne, na podobieństwo innych okółkowych: młode pędy i liście u dawnych Rzymian, dostarczały ulubionej jarzyny; na któryto cel niemało jęj uprawiano.

Prawie nie różniła się w zastosowaniu lekarskiem :

GAT. 2. *P. przerosła* (*S. perfoliatum* MILL.), także *kretajską* lub *Dzięglem kretajskim* mieniona:— odznaczająca się, obok podobnego korzenia, nieco niższym wzrostem; łodygą ku wierzchołkowi prawie-skrzydlasto kątowatą, opatrzoną także— liśćmi żółtawo-zielonymi, sercowato-jajowatymi, 2—4" długimi, całkimi i tylko karbowano-ząbkowanymi, a tak dalece obejmującymi łodygę— iż się wydają być jakby przerosłymi,— w odziomku zaś z tymiż 3szczepnymi; oraz okółkami końcowymi, całkiem bez okryw,— o promieniach na 1" długich i nagich,— okółczkach małych; kwiatkami żółtymi, również mieszanopłciowymi; a owocami kulistymi, do $\frac{1}{6}$ " w średnicy, krótszymi od szypuleczek:— rosnąca po górach i wzgórzach zarosłych Europy południowej i wschodniej, oraz przyległych wysp; kwitnąca latem.— (*S. Dioscoridis* SPR.).— Także i

GAT. 3. *P. okrągłolistna* (*S. rotundifolium* MILL.): różna od poprzedzającej, jedynie łodygą zupełnie oblą, a liśćmi okrągławymi i całobrzegimi lub też zaledwie-ząbeczkowanymi.— (*S. Dodonaei* SPR.).

PODRODZINA III.

Wgiętonasionowe (*Coelospermae* KOCH.).

Nasienie na łącznej podgięte od podstawy ku wierzchołkowi końcem swym dólnym.

RODZAJ 1160. *Szparzyca* (*Bifora* HOFFM.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— z których zewnętrzne równe lub też prawie - promieniowate i wrębne. Owoc mosznowaty; ziarneczeczki prawie-kulisto brzuchate, ziarnkowato - pomarszczone, o 5 króskach wtłoczonych i nikłych,— z których 2 boczne półkrężne po przed krajem leżące; bez smug; z łączną o 2 szparkach dziurkowatych; nadsadnikiem zaś 2dzielny i przyrośłym z obu stron. Nasiono od podstawy ku wierzchołkowi wgięte.

GAT. 1. *S. promieniejąca* (B. radians BIBRST.).— Ziele roczne: korzeń wrzecionowaty; łodyga na $1\frac{1}{2}$ ' wzniesiona, kątowata, gałęzista, naga; dólne liście 1 lub 2 razy piérzastodzielne w łaty klinowate, 3—wielo-szczépne, a łateczki tępawe,— górne zaś drobniej-łateczkowe; okółki 6promieniowe, bez okryw,— a okółeczki 7—9promieńkowe i promieniejące, z okrywkami 1—3-łateczkowemi; kwiatki białe, wszystkie płodne.— Dość zwykła pomiędzy zbożem, w Europie wschodnio - południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Cała nadzwyczajkorzennie-wonna na podobieństwo *Kolędry*, z wyjątkiem obojętnych jój owoców; używaną bywa teraz jako przyprawa, a dawniej bywała jako lék pobudzający.— (*Cariandrum testiculatum* BIBRST.).

GAT. 2. *S. Loureira* (B. Loureiri KOST.): odmienna, tylko— 3 łatkami okrywek wieloszczépniemi i owocami nadzwyczaj mocno-korzennymi;— pospolita dzika i uprawna w Chinach i Kochinchinie,— należy tamże do ulubionych przypraw.— (*Coriandrum testiculatum* LOUR.).

RODZAJ 1161. *Kolędra* (*Coriandrum* LIN.).— Kielich o 5 zębach nierównych, ostrych i trwałych. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— zewnętrzne promieniejące i wrębne. Owoc kulisty, 10żeberkowy, zaledwie rozdzielający się: w ziarnczaczkach; wszystkie 5 żeberek głównych przyplaszczone i pogięte; szwowe— oprócz 4 skrajnych— więcej wystające i grzbieciste; międzyżebrza bez smug; łączna 2smugowa; nadsadnik do wpół wrębny, podstawą i wierzchołkami przyrosły a środkiem wolny. Nasiona na wewnątrz wklęsłe, okryte błoną wolną.

GAT. 1. *K. siéwna* lub *pospolita* (*C. sativum* LIN.), także *Pieprz polski* u dawnych.— Ziele roczne, całe

nagie, przenikliwej woni i smaku: z korzeniem długim, cienkim i krętym: z łodygą do $1\frac{1}{2}$ ' wzniesioną, obłą, gładką, nagą, rdzeniastą, górą rozgałęzioną: z liśćmi dolnymi długoogonkowymi, 3łatowymi i piérzastodzielnymi w łaty i łatki jajowate, wcinano-pilkowane, lub 2—3szczépne; reszta zaś bezogonkowe, 2 i 3 razy piérzastodzielne w łatki lancetowato-równowążkie, całobrzegie, często jeszcze 2—3dzielne i zaostrome: z okólkami końcowymi i naprzeciwlistnymi, dość długoszypułkowymi, płaskimi, 3—5promieniowymi; bez okrywy lub z tąż 1łatkową, równowążką albo 3szczépną; z okrywkami połówkowemi, o 1 albo 3 łateczkach równowążkich i odstających: z kwiatkami 6 do 15 w okółeczku, białymi lub różowymi przed rozwinięciem,— środkowymi zazwyczaj płonnymi, a skrajnymi znacznie większymi: z owocami do $\frac{1}{6}$ " w średnicy, blade cisaowo-żółtymi.— Powszechna pomiędzy zbożem w Europie południowej i na Wschodzie dzika, a uprawna wszędzie po ogrodach; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Lékarskiemi były *nasiona Kolędry*— semina Coriandri, używane na podobieństwo innych okólkowych; także ziele, zastósowywane zewnętrznie w wąglikach, wrzodach złośliwych itp: powszechnie zaś piérwsze należą do częstych przypraw mięsiw, zwłaszcza solonych, wędzonych i marynowanych— trudniej strawnych.

RODZINA CLXVII.

Dięglcowate (Araliaceae ENDL.).

Kwiaty obu- lub mięszano-płciowe, umiarowe, kątowne albo końcowe, już w okólkach lub główkach prostych, już ułożonych w grona albo więchy z nich zło-

żone, nagich alboli téż z okrywkami. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj zwykle krótki, całki albo ząbkowany, wolny. Korona o 5—10 płatkach, osadzonych na krawędzi krążka nadjajnikowego, naprzemianległych z kielichem, w przedkwitnieniu łusczynowatych, w czasie kwitnienia rozwartych, albo niekiedy czapeczkowato spojonych wierzchołkami,— a czasem i żadna. Pręciki osadzone wraz z płatkami w liczbie im odpowiedniej naprzemianległe, rzadziej w 2 razy większej liczbie; nitki krótkie, wolne, obło-szydełkowate, czasem tylko 2dzielne; główki wewnątrzrotne, o 2 woreczkach naległych, naprzeciwległych i otwierających się w podłuż. Jajnik zrosły z kielichem, uwieńczony krążkiem, 2- do 15-komorowy; komory 1załączkowe; załączki uwieszone w wierzchołku, wywrócone; szyjki w liczbie komór, wzniesione i schodzące się lub czasem i zrosłe, rzadko rozwarne, a najrzadziej prawie-żadne; znamiona pojedyncze. Owoc jagodowaty lub bezsoczysty, uwieńczony krajem kielicha, 2- do 15-komorowy; z wowocnią często wolną, tworzącą pesteczki pergaminowate lub błoniaste, 1nasionowe, w niektórych komorach niedostające. Nasiona wywrócone, ze skórką skorupiastą, niekiedy obrzeżone; o białku okwitém i mięsistém. Zarodek w wierzchołku owocu krótki, prostoległy; listnie listniejące; rostek górny, dotykający znaczka, dłuższy od listniów.— *Drzewa, krzewy a rzadko zioła trwałe; z sokiem wodnistym; z łodygami i gałęziami obłemi, często pnąciami lub korrzeniopustniami, a wtedy jakby pasożytnicze; liście naprzemian- rzadziej naprzeciw-ległe, już całkie lub dłoniasto wcinane, już piérzaste lub palczaste, na długich ogonkach rozszérzonych w zgrubłej podstawie; bez przylistków.*

RODZAJ 1162. *Piżmaczek* (*Adoxa* LIN.).— Kielich rurką zrosły z jajnikiem; z krajem wpółgórnym, króciuchno-2- lub 3-wrębnym. Płatków 4—5, osadzonych na kraju kielicha, rozplaszonych i spojonych podstawami. Pręcików 4 albo 5, osadzonych pomiędzy płatkami; z nitkami 2dzielnymi, dzierżącymi po 1 woreczku główki tarczkwatym. Jajnik dółny, 4—5komorowy; zalążków po 1mu w komorze, uwieszonych i wywróconych; szyjek 4—5, szydełkowatych; znamiona na nich pojedyncze. Jagoda zielno-mięsista, środkiem otoczona ząbkami kielicha, uwieńczona szyjkami, 4—5- lub przez zronienie mniżej - komorowa; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wywrócone, ściśnione, obrzeżone błoniasto.

GAT. 1. *P. właściwy* (*A. Moschatellina* LIN.), czyli *Piżemko*.— Ziółko trwałe, całe nagie: kłęb mały, biały, czołgający się, mięsistawo łuskowaty; łodyga około 4" wzniesiona; liście korzeniowe długoogonkowe, troisto-piérzastodzielne w łaty ogoneczkowe 3dzielne i wcinane w łateczki— podłużne, tępe i ciernisto-zastrzone, z ogonkiem z młodu wwiniętym,— łodygowych zaś 2, naprzeciwległe, krótkoogonkowe, 3dzielne w łatki 2—3łateczkowe; a ponad tymi, na dłużej i nagięj szypułce, kupka z 5 kwiatków drobniuchnych, bezszypułczkowych, kostkowo ułożonych, zielonawych,— z których zazwyczaj końcowy 4- a boczne 5-liczebne we wszystkich częściach,— każdy zaś z 2 przysadeczkami; z jagodami zielonawemi, woni poziomek.— Pospolity po zaroślach, gajach i mniejszych lasach, szczególnie na spadzistościach wilgotnych; kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawniej *korzeń Piżmaczka*— *radix Moschatellinae* odpowiedniej woni, używano do gojenia ran.

RODZAJ 1163. *Wszeklék* (*Panax* LIN.).—

Kwiaty mieszanopłciowe. Kielich rurką zrosły z jajnikiem; o kraju króciuchnym, górnym i nisko-5zębnym. Płatków 5, osadzonych na kraju krążka nadjajnikowego, rozwartych. Pręcików 5, osadzonych z płatkami, naprzemianległych z nimi; nitki krótkie; główki 2woreczkowe, naległe. Jajnik dolny, 2komorowy; komory 1zależkowe; załączki wiszące i wywrócone; szyjki 2, rozchodzące się; znamiona pojedyncze. Jagoda ściśniona, kulistawa lub mosznowata, rzadziej obła albo przewrotnie-ostrokreżna, o 2 komorach 1nasionowych. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *W. właściwy* (P. Schin-seng NEES).— Ziele trwałe: kłęb marchwiowaty, mniej więcej gałęzisty, obrączkowany, żółtawo-biały; w starych roślinach prawie płożący się daleko, z powieszanymi bulwami do 3" długości, powydłużanemi w grube korzenie włókniste: lodyga na 2' wzniesiona, pojedyncza, obła, całkiem naga lub też omszona górą: liście 3 lub 4 okrągowe na wierzchołku téjże, na ogonkach 2—6" długich, obłych, z wierzchu głęboko wyżłobionych, w podstawie nabrzmiąłych, nagich lub z rzadka włosistych,— pomiędzy którymi czasem jawią się małe wątki listków równoważkich, niewykształconych; z blaszką z 5 lat długogoneczkowych, podłużnie - lancetowatych, długokończytych, (9" i 2"), 2 razy piłkowanych ostro lub prawie wcinanych, nagich alboli téż z wierzchu rozrzucenowłosistych a spodem omszonych,— z których 2 skrajne zawsze mniejsze od 3 środkowych. Szypułka końcowa, prawie równa lub dłuższa od ogonków, rzadko pojedyncza lecz najczęściej w pewnej wysokości 3dzielna lub okręgowo rozgałęziona, na każdej odnodze dzierżąca

po okółku pojedynczym, 15 — 30kwiatowym, okrągłym,— każdy z okrywą z wielu łatek lancetowatych lub prawie-ościstych i krótkich: kwiaty męskie i żeńskie, zielonawe, o działkach i płatkach ostrych, a 2 albo 3 szyjkach: jagody zaś kuliste, niewyraźnie - 3łatowe lub prawie-nérkowato 2łatowe, wielkości trześni, szkarłatne, gładkie i lśnące.— Zwykły w Japonii, w Chinach, w Tartaryi i Nepaulu; kwitnie w czerwcu i lipcu.— *Korzeń Wszechléka*— radix Ginseng pod nazwiskiem ludowém Ninsi, należy do najslawniejszych i najpowszechniejszych léków w Chinach i Japonii, gdzie niemal wszystkie choroby nim leczą; nawet i do Europy poczęto go sprowadzać i przepłacać na wagę złota; atoli pokazało się, iż nie zasługuje na podobną wziętość— i wreszcie wkrótce zarzucono. Chińczycy prócz tego używają liści za herbatę.

Tychże samych skutków, mają być korzenie

GAT. 2. *W. pięćliśtnego* (*P. quinquefolium* LIN.): ziela bardzo zbliżonego i w postaci do poprzedzającego; ale — z kłębem cieńszym i zalcdwie 2—3odnogowym; z łodygą zarówno z resztą rośliny nagą, na $1\frac{1}{2}$ ' wysoką, ku górze wraz z ogonkiem ciemnoczerwonawą; z liśćmi potrójnymi w okregu, pięciornie dłoniastodzielnymi, długoogonkowymi zarówno z ich łatami, — które przy tém są przewrotnie jajowate, krótko-zastrzone, (4'' i 2''), 2 razy piłkowane, a 2 skrajne o pół mniejsze od środkowych; z okółkami na szypulce pojedynczój i krótszój od ogonków, pojedynczymi, półkulistymi i wielokwiatowymi; z kwiatami zielonawo-białymi, o działkach i płatkach tępych; a jagodą kulistawo-ściśnioną, szkarłatną:— rosnącego po lasach górzystych Ameryki północnej, od Kanady do Karoliny; kwitnącego w czerwcu i lipcu:— którego korzeń do Chin i Japonii sprowadzany i jako *Ginseng* używany, od miejscowych zadawanym bywa w miejscu lukrecyowego, a w handel puszczany za grzechotnicowy:— oraz

GAT. 3. *W. trzyliśtnego* (*P. trifolium* LIN.): odmiennego — kłębem kulistawym; liśćmi troisto-lieźebnie ułożonymi i dzielnymi w

łaty prawie - bezogonkowe; długoszypułkowymi okólkami; oraz jagodami zielonawymi i 3pesteczkowymi.— (*Aralia triphylla* POIR.).

GAT. 4. *W. krzewny* (*P. fruticosum* LIN.).— Krzew lub drzewko całe nagie i bezbronne, 8' dorastające a grubości ramienia; z gałęziami soczystymi, łannymi i rozdrobnionymi na gałązki liczne, zielne, zielone i ciso prążkowane; z liśćmi do 15" długimi, poodginanymi, nieumiarowo 2 albo 3 razy piérzastodzielnyimi, na długich i w podstawie nabrzmiąłych ogonkach,— o łątach ogoneczkowych, podłużnie-jajowatych aż do lancetowatych, zaostzonych, (3" i 1 1/2"), głęboko-, grubo- i miękkocier-nisto-pilkowanych lub prawie-ząbkowanych,— z których we wyższych zawsze krótsze i węższe, a zewnętrzne często 3wcięte lub szczępne; z wiechą rozpostartą, baldaszkowo-gronowatą, z szypułką i szypuleczkami ciso-czerwonawo-prążkowanymi,— o okólkach drobnych i prawie-nagich; z kwiatkami zielonawymi,— o kielichach drobnoząbeczkowych, a płatkach prawie-równowążkich i grubych a poodginanych; z jagodami kulistawymi, lekko-ściśnionymi, zielonawymi i 2—3komorowemi, — Pospolity na Jawie i Molukkach dziki, a uprawny tamże oraz w Chinach i Kochinchinie; kwitnie od czerwca do września. — Roślina wonią i smakiem do pietruszki lub selera zbliżona, używaną bywa we wspomnionych krajach jako lek — w trudnym moczeniu, w puchlinie, w kiławce i w. i. cierpieniach; także jako jarzyna lub przyprawa.

Bardzo powinowatym z dopięro co opisanym gatunkiem, tak własnościami jako i skutkami, jest

GAT. 5. *W. warzęchowaty* (*P. cochlearium* DEC.): — krzew drzewkowaty do 12' wysoki, niekiedy i do 1' gruby, bezbronny, w odziomku, z również łannymi a grubymi gałęziami, pokryty korą

kruchą i bliznowato-pomarszczoną; o liściach mnogich ku końcom gałęzi, naprzemianległych, zwisłych przez swój znaczny ciężar, ogonkowych, sercowato-jajowatych i zaokrąglonych, warzęchowato-wklęsłych, nieco-łatkowato ząbkowanych, ciernisto rzęsowatych w brzegu podniesionym, grubych, tęgich, nagich, z wierzchu ciemnozielonych a spodem bledszych; o okółkach drobnych i zbito-główkowatych na wiechowatych szypułkach; z kwiatami zielonawymi: — rosnący tam gdzie i poprzedzający, a kwitnący w porze skwarnej: — który, oprócz równego z nim zastósowania tak lékarskiego jako i gospodarskiego, ma być prócz tego bardzo skutecznym w obieraniu piersi i na wzbudzenie potów; liści jego używają za talérze i ezarki, — a wysączającego się liposoku podobnego do Opopanaku lecz nieco gorzkawego, także jako léku.

RODZAJ 1164. **Dzieglec** (*Aralia* LIN.) także **Dziegława**. — Kielich rurką zrosły z jajnikiem; o kraju króciuchnym, całkim lub 5zębnym. Płatków 5, osadzonych na krawędzi krążka nadkwiatowego, wolnych i rozrtwarych. Pręcików 5, osadzonych wraz z płatkami naprzemianlegle; z nitkami krótkimi; z główkami naległemi, 2woreczkowemi. Jajnik dólny, 5—10komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące; szyjek 5, rozchodzących się; znamiona pojedyncze. Pestczak jagodowaty, żeberkowany, uwieńczony krajem kielicha i szyjkami, 5—10pestczkowy; pesteczki pergaminowate, 1nasionowe. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *D. nagolodygowy* (*A. nudicaulis* LIN.). — Ziele trwałe, prawie-bezlodygowe: którego — kłęb o licznych wypustkach długich, grubości pióra, gałęzistych, — a na każdym 1 liść korzeniowy, bardzo wietki na 6calowym ogonku 3dzielnym, a na każdój jego odnodze — wielka łata pierzastodzielna w 5 lub 3 łatki podłużnie-jajowate, kończyste lub zaostzone, (3" l 1½"), ostro 2 razy piłkowane i nagie, — niekiedy zaś z odnogami ogonka widlastemi i każdą 3łatową; głąbik z boku

liścia, krótszy od niego, do 8'' wzniesiony, nagi, ku końcowi 3dzielny, o tyłuż okólkach bez okryw, — z kwiatai białawymi, a ich płatkami poodginanymi; owoce ciemno-czerwone.— Znachodzony po lasach Ameryki północnej od Kanady do Karoliny; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Cały korzenno-balsamiczny, używanym bywa w miejscu na poty, w chorobach piersiowych, wyrzutach skórnych, we wrzodach, w kile, w goścu, w nieżytach i w. i:— zwłaszcza jego korzeń, znany w handlu jako *Sarsaparylla szara*— Sarsaparilla cinerea, przymieszany do innych prawdziwych.

W tenże sam sposób, zastósowanymi bywają także korzenie

GAT. 2. *D. groniastego* (A. racemosa LIN.): z kłębem mięsisty, grubym, gałęzistym; z łodygą do 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, rdzenistą, nagą i rozsochato-gałęzistą: z liśćmi wielkimi, na ogonkach długich, nagich lub lekko omszonych i 3dzielnych, dzierzających łaty 2razyszczepne lub téż 2parowo-pięrzastodzielne — w łatki ogonkowe, różnie-jajowate, (6'' i 3½'') a niektóre muięjsze, nieco sercowate lub nierówno zaokrąglone w podstawie, wązko-kończyste, ciernisto-ząbkowane piłkowane w ząbki prawie-rzęsowato piłczkowane, ciemno-zielone, a spodem jaśniejsze, nagie— tylko na nerwach spodkowych zrzadka włoskowane: z okólkami drobnymi, półkulisty-mi, 10—25kwiatkowymi, w wiébach zbitych i miékkowłosych,— o okrywach małych z kilku łatek równo-wązko-szydłowatych; z kwiatai roztwartymi, zielonawo-białymi: owocami zaś kulistawymi, 5żeberkowymi, ciemno-czerwonymi:— porastającego góry lesiste w Ameryce północnej, od Kanady do Wirginii; kwitnącego od czerwca do września; — którego jagody także jadają, jako smaczne:— oraz

GAT. 3. *D. ciernistego* (A. spinosa LIN.): który — oprócz że jest krzewem albo drzewem 12 wysokiem— odznacza się dobitnie: pnia grubością ramienia, małą gałęzistością, obok pokrycia onegoż wraz z ogonkami i nerwami zakrzywionymi cierniami: liśćmi niekiedy przeszło 3' długimi, — z których dólne 2 lub 3 razy pięrzastodzielne w 3 do 7 par łatek ogonkowych, z obu końców całobrzegich a pośrodkiem nieco-piłkowanych, jajowatych, zaostzonych, nagich, z

wierzchu ciemno- a spodem białawo-zielonych, — a górne mniej wcinane w drobniejsze i węższe łatki: wiłkami końcowemi, wzniesionemi, bardzo gałęzistemi, na 1' i dłuższemi, gwiazdkowato-włosisto aksamitowemi, — z 200 czasem okótków małych, półkulistych, około 30kwiatkowych, a pod każdym o przysadku lancetowatym małym i czerwonawym, — z okrywą o kilku łatkach podobnych tymże: kwiatkami białawymi: jagodą zaś 3—5graniastą:— zwyczajnego w południowych prowincjach Stanów zjednoczonych, zwłaszcza w Pensylwanii; kwitnącego w lipcu i sierpniu.

RODZAJ 1165. *Bluszcz (Hedera LIN.)*.— Kielich rurką zrosły z jajnikiem, a z krajem górnym króciuchnym i całkim lub 5zębnym. Płatków 5—10, osadzonych na krawędzi krążka nadjajnikowego, wolnych, rozwartych. Pręcików 5—10, ucępionych z płatkami naprzeciw- lub naprzemian-legle; o nitkach krótkich; a główkach naległych i 2woreczkowych. Jajnik dólny, 5—10komorowy; komory 1załączkowe; załączki wi-szące; szyjek 5—10, wzniesionych albo schodzących się, lub też czasem i zrosłych w jedną; znamiona pojedyncze. Jagoda uwieńczona krajem kielicha i szyjkami, 5—10komorowa; komory 1nasionowe, błoniaste. Nasiona wywrócone. Zarodek w szczycie białka mięsistego i nadrostkami wnasienni pomarszczonego prostoległy, z rostkami górnym.

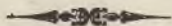
GAT. 1. *B. pospolity (H. Helix LIN.)* zwany *skalnym, czarnym, najmniejszym*.— Krzew zawszezielony, w starości z pniem i do 10" grubiejącym, ściśnionym, wspinający się z pomocą ssawkowatych korzonków do 50' po skałach, murach, drzewach; który w razie płżenia się po ziemi, nigdy nie zakwita. Liście ma skórzaste, długoogonkowe, naprzemianlegle, nagie, lśnące, ciemnozielone z wierzchu i biało-żyłkowane, spodem jaśniejsze, całobrzegie lecz 5kątnie lub tyleż-

łatowe, z łatą końcową większą i kończystą, a w podstawie sercowate, (2' i 2"),— z wyjątkiem na gałęziach kwiatowych zawsze jajowatych albo eliptyczno-rombowych, a na najwyższych prawie - lancetowatych: okółki szypułkowe, pojedyncze, końcowe lub kątowe, niekiedy po 3—5, tworzące grono, 10—20kwiatowe i prawie-kuliste; z szypułkami omszonymi gwiazdkowato; z okrywkami malúńkiemi, jajowato-lancetowatemi: kwiaty zielonawo-białe, o kielichu kraju 5zębnym odpadającym, o płatkach początkowo powwijanych a później poodginanych i podłużnych: jagody zaś kuliste, czarne, o 5 komorach— z których zwykle 2 do 3 bywają zronione, dojrzewających dopiero w drugim roku.— Pospolity po lasach w całej Europie; kwitnie w październiku i listopadzie, lecz u nas nigdy. — Dawni lekarze zadawali *liście, jagody, drzewo i lipożywicę* — *Bluszcza drzewnego* — folia, baccae, lignum et gummi-resina — *Hederae arborea*e, jako gorzkościągające i lekko-korzenne, w kurczach i na wzbudzenie potów; dziś atoli zaledwie gdzieniegdzie używają się jeszcze liście i to zewnątrz, do gojenia wrzodów nieczułych, do opatrywania źródełek i t. p.

Podobnie zastósowywanymi bywają:

Gar. 2. *B. drzewny* (H. arborea Sw.):— wyrastający w drzewko do 20', o pniu gładkim i gałęzistym a bezbronnym; liściach jajowatych, kończystych, (6' i 3'), niewyraźnie-karbowanych, zwężonych ku podstawie, z obu stron nagich, piérzastonerwowych, błoniastych; gronach końcowych, wzniesionych, tęgich, skupionych, powstałych z okółków na szypułkach dłuższych od kwiatów, z łatkami zeschłych okrywek ostremi i wklęsłemi; kwiatach białawych z szyjką 5—6dzielną; o jagodach kulistawo-5—6-kątnych:— zwykłego po lasach górskich na Antyllach, Jamaice, Portoriko:— (*Aralia arborea* LIN.):— oraz

GAT. 3. *B. żółtoowocowego* (*H. chrysocarpa* WALSH.), zwanego *drzewnym białym*, poczytywanego słusznie za odmianę *pospolitego* znacznie większą i różniącą się: — liśćmi eliptycznymi z podstawą klinowato-zwężoną na gałęziach kwiatnych; szypułkami łuskowanemi; oraz owocami żółtymi i zawsze 5nasionowymi; — rosnącego ku północy Indyi wschodnich: — którego właściwie gałązki opiewanemi bywały przez starożytnych poetów, jako używane do wienczenia. — (*H. poëtica* HORR.).

SPIS ABECADŁOWY POLSKI,

nazwisk — roślin, ich różnych działów, płodów lekarskich
i przemyślowych, oraz narzędzi roślinnych — użytych
w niniejszem piśmie.

- Achovai 1628.
 Afrykanki 1836.
 Aksamitek 1836.
 Aminek 2118, 2121 — większy 2121; Zębodłubka 2122.
 Amoniacznik 2159 — właściwy 2159.
Amoniak 2158, 2160.
 Anyż 2128.
 Anyżek 2128.
 Anyżkowiec 2137 — właściwy 2137.
 Arciok bezostny 1911.
 Arcydziggiel 2152 — ciemnoczerwony 2154; Gmelina 2154; lékarski 2152; nadbrzeżny 2154; zbiegającolistny 2154.
Asklepiadyna 1660.
 Azorka 2103 — Gillieza 2103.
-
- Babia d... 2119.
 Babia rzyć 2109.
 Babia sól 2148 — nadmorska 2149.
 Bagienko 1732, 1742 — żółte 1742.
 Bagno 1734 — świnie 1744; świńskie 1733; szorstkolistne 1745.
 Barszcz 2169 — dzielny 2171; polski 2169; pospolity 2169; sercowaty 2171; strojny 2170; włuwisty 2171; wodny 2164.
Barszcz 2171.
 Barwica 1981 — barwińska 1983; czerwonawa 1982; górską 1983; ślinogorzowa 1982; właściwa 1983; wonna 1981.
 Barwinek 1638 — drobnokwiatowy 1640; mniejszy 1639; większy 1640.
Bataty 1578.
 Bażyna 1746.
Bdelium 2180 i 2181.
Bendźwin 1755 — migdałkowy 1756; pospolity 1756.
 Bendźwinowiec 1754 — lékarski 1755.
Benzoes 1755.
 Bernardynek 1904.
 Bez 2086 — czarny 2087; czerwony 2088; górny 2088; Hebd 2088; koralowy 2088; leśny 2088; niski 2088; pospolity 2087; poszarpany 2088; turecki 1684.
 Bezmian 1784 — kłosowy 1785; nastroszony 1785.
 Białobród 1720 — Richego 1721.
 Biedzeniec 2126 — Anyż 2128; czarny 2127; Hanyż 2128; pośredni 2127; Rospikamięń 2126; strzępiasty 2127; wielki 2127.
 Blekot 2138 — ogrodny 2138; wyniosły 2139; zbożowy 2139.
 Blekotek 2184 — bulwiasty 2185.

- Bliźniczki wonne 1969.
- Bluszcz 2207— czarny 2207; drzewny 2208 i d. biały 2209; najmniejszy 2207; pospolity 2207; skalny 2207; żółtoowocowy 2209.
- Bławat 1900.
- Bławatek 1900— górski 1901.
- Błociszek 2116— bocznokwiatowy 2117; węzłokwiatowy 2117.
- Bobownik 2129— wielki 2130.
- Bobkowa Róża 1647.
- Bobrek 1606— trójlistny 1606; wiosenny 1607.
- Bobrkowe 1606.
- Bokobliżn 1595— karyntyjski 1596; kółkowy 1595.
- Borak 1560— lekarski 1560.
- Borakowe 1549.
- Borownicowate 1703.
- Borowina 1748.
- Borówka 1747— baldaszkogronowa 1749; Brusznica 1749; Czernica 1748; Kamioneczka 1749; Łochynia 1750; ulistniona 1749.
- Borówki* 1748— *australskie* 1720.
- Borówkowate 1745.
- Boże drzewko 1864.
- Bożybyt 1825— nadmorski 1826; właściwy 1826; wyższy 1826.
- Boży dar 2100.
- Bożydrzew 1864.
- Bożydrzewko 1864.
- Boży mech 1947.
- Bób Śgo. Ignacego* 1618.
- Brocz 1978.
- Brodawiec 1547— europejski 1547; większy 1547; właściwy 1547.
- Brodawnik 1946— pospolity 1944; właściwy 1946.
- Brodziłat 1665— falistolistny 1666.
- Brucyna* 1614.
- Brusznica 1749.
- Brzęczyniec 1628— Ahovai 1628; leczący 1629; Maughas 1630; mlęczny 1629; serduszkowaty 1630; Tanghin 1630; właściwy 1628.
- Brzoskiew morska 1571.
- Brzuchokwiat 1602— wielokwiatowy 1602; żółwikowaty 1603.
- Bucień 2122.
- Bulwa 1830.
- Bylica 1857, 1860— alpejska 1870; Bożydrzewko 1864; chińska 1865; Cytwar 1866; Draganek 1861; drobnolistna 1861; drzewna 1870; Estragon 1861; Glistnik 1865; Głupich 1861; lodowinowa 1871; Piołyn 1869; polna 1861; pomorska 1862; pontycka 1868; pospolita 1867; roczna 1865; skupiona 1866; swojska 1867; szwajcarska 1863; żupowa 1863; żydowska 1867.
- Bylnik 1867.
- Bzowe 2083.
- Bzówki* 2088.
-
- Calec 1658— strojnokwiatowy 1658.
- Carz ziele 1793.
- Centurya 1599— mniejsza 1599; wielka 1898; żółta 1601.
- Cewczyniec 1661— przeczyszczający 1661.
- Chaber 1897— Bławat 1900; czarny 1899; górski 1899 i 1901; Jasieniec 1898; kątolistny 1901; korzenisty 1903; letni 1902; ostowaty 1902; Przestrzelon 1898; Świérzbnica 1900.
- Chabrek 1897 i 1900.
- China*— *Abomalies* 2054; *Amarylla*

2050; *Anaransada* 2046; *Ateka-mez* 2061; *boliwiańska* 2046; z *Bogoty* 2053; *brazylijska nowa* 2059; *ciemista* 2064; *cisa* 2049 i 2054; *czerwona* 2057— *blada* 2055, *korkowata* 2058, z *Kucko* 2046, *liszajcowa* 2058, *nowa* 2055, *twarda* 2058; *czerwonawa* 2055; *dwubarwna* 2061; *falszywa* 2037 i 2039; *górna* 2036; *Guamalties* 2054; *hiszpańska* 2057; *Huamalties* 2047 i 2054— *biała* 2054, *rdzawa* 2054; *Huanuko* 2047 i 2048 — *cisa* 2047, *korczasta biaława* 2047, *rdzawa* 2048; *Jaen* — *blada* 2048, *ciemna* 2046, *cisa* 2046, *czarniawa* 2046; *Kalisaja* 2044 — *lekka* 2046; *karajska* 2037; *kartażeńska* — *czerwona* 2055, *drzewna* 2053, *prawdziwa* 2053, *skręcana* 2053, *włóknista* 2052 i w. *płatka* 2053, *żółto-pomarańczowa* 2053, *żółta włóknista* 2053; *Katto-Kambar* 2063; *kolumbijska* 2053; *koronna* 2049; *krajowa* 2072; *królewska* 2044 — *bez przyskórni* 2044, *falszywa* 2047, *naga* 2044, *nowa* 2045, *płatka* 2044, *pokryta* 2044, *skręcona* 2044, *włóknista* 2046, z *przyskórnią* 2044; *krótkoowocowa* 2038; *Kucko* 2048— *cisa* 2048 i *nowa* 2048; *leśna* 2039; *Lima-Loksa* 2047; *Loksa* — *cienka* 2050, *ciemna* 2050, *cisa* 2049, *czarniawa* 2049, *czerwona* 2046, *Knotty* 2049, *pitajska* 2049, *plowa* 2050, *pomarańczowa* 2051, *prawdziwa* 2049; *Marakaibo* 2051 i 2055; *martynicka* 2036;

niby-królewska 2047; *niby-Loksa* 2049; *nowa* 2028 i 2038; *Pianhy* 2039; *Pitaya* 2049 — *czerwonawa* 2050 i *żółtawa* 2050; *Piton* 2036; *Pitoya* 2061; *Piura* 2053; *pomarańczowa* 2053; *Po-payan* 2055; *prawdziwa* 2055; *rdzawa* 2046, 2047, 2053 i 2055; z *Remijo* 2043; *Rio-Janeiro* 2059; *surynamska* 2038; *Stój Armii* 2046; *Stój Łucyi* 2036; *Tekamez* 2061; *Tenn* 2053 — *blada* 2048 i *czarniawa* 2049; *Urbietańska* 2055; *Uritusinga* 2049; *Voza* 2047; *żółta* 2044 i 2051— *drzewna* 2052, *korkowata* 2052, *królewska* 2044, *nowa* 2052, *płatka* 2053, *twarda* 2052, *włóknista* 2052 i 2053.

Chinica 2056— *poronna* 2058; *wielkolistna* 2057.

Chinina 2037.

Chiniślad 2035 — *karajski* 2037; *kończysty* 2038; *krótkoowocowy* 2038; *kwiecisty* 2036; *peruański* 2039; *podbaldaszkowy* 2040; *południowy* 2039; *suzajski* 2039; *wązkolistny* 2037.

Chinowcowate 2021.

Chinowcowe 2030.

Chinowiec 2043— *boliwiański* 2045; *ciemnisty* 2064; *dotęczkowy* 2045; *drobnokwiatowy* 2054; *gruczołkowy* 2050; *jajowaty* 2047; *Józefowy* 2045; *Kandolla* 2050; *krwistosokowy* 2044; *lancetolistny* 2052; *lancetowaty* 2050; *omszony* 2048; *pitajski* 2050; *prawdziwy* 2045 i 2048; *sercolistny* 2051; *słobodolistny* 2049; *szkarlatny* 2054; *szorstki*

- 2050; Uritusinga 2051; wielkielichowy 2050.
- Chlastawa 1806 — większa 1812.
- Chlupaczki 2188 — kminowate 2188.
- Chłopaczki 2188.
- Chruścina 1734 — jagodna 1735; Przeskostnica 1736.
- Chrzęstnia 1630 — płochowcolistna 1631.
- Ciągień 1650 — sprężnikodajny 1650.
- Ciemierzyczka 1846.
- Ciemieżyk 1659 — czarny 1661; lekarski 1660; średni 1661.
- Cierniczka 1718 — barlerkowata 1718.
- Ciernistręt 1914 — żółtociernisty 1915.
- Cięgota 2028 — podbaldaszkowa 2029.
- Cudonęta 2069 — gładka 2071; kosmata 2071; rześista 2070; Stadmanna 2072.
- Cukier Ochar* 1665.
- Cyceek kozi 1943.
- Cykorya — płonna 1930; świnia 1933.
- Cykorya* 1931.
- Cykutyina* 2110.
- Cynchonina* 2037.
- Cyprys — ogrodny 1852; ziele 1852.
- Cypryska 1852 — najwonięjsza 1853; rozmarynolistna 1853; właściwa 1852.
- Cytwar 1865.
- Cytwar, Cytwary* 1867.
- Czapecznik 1548 — indyjski 1548.
- Czarcikąs 1956 — łąkowy 1956.
- Czarnogłów 2141.
- Czartopłoch 1909.
- Czartowe gryzienie 1956.
- Czartowe łajno 2156.
- Czartowe łajno* 2156.
- Czartowe ziobro 1956.
- Cząbrzyca 1579.
- Czechrzyca 2181 — mniejsza 2181; większa 2182.
- Czepota 2061 — Gambir 2061; kwaśna 2062.
- Czernice* 1748.
- Czerwienica 1556 i 1749 — barwińska 1557; lekarska 1556; rolowa 1557; szafirowa 1557; wielchowata 1557.
- Czerwieniec 1549 i 1599 — Centurya 1599; gałęzisty 1600; ziemna żółc 1599.
- Czerwitruj 1610 — marylandzki 1611; przeciwbaczy 1611.
- Czerwitrujowate 1609.
- Czerwony korzeń 1557.
- Czterostróg 1594 — syberyjski 1594.
- Czubek turecki 1904.
- Dereń 2096 — jadalny 2096; jedwabisty 2098; kwiecisty 2097; pospolity 2096; Świdwa 2098.
- Dereniowate 2095.
- Diable g . . . 2156.
- Dławnica 1989 — różowa 1991; szorstka 1990; wymiotowa 1991.
- Długosz 1549.
- Dimuchawiec 1944.
- Dorodnia 1738 — modrawa 1739; szerokolistna 1738; szorstka 1739; wązkolistna 1739.
- Dobra myśl 1599 i 2176.
- Draganek 1861.
- Drapacz 1903 — lekarski 1904.
- Dryakiew polna 1954.
- Drywawnik 1966.
- Drzewo — guzikowe 1992; młeczne 1636; poziomkowe 1735; sebe-

- stenowe 1563; styrakowe 1753.
Drzewo— *Bluszcz drzewnego* 2208;
hebanowe 1709 i 1710; *Jemioly*
dęłowej 2092 i 2094; *rózowe*
 1572; *śmierdzące* 2005; *węzowe*
 1615; *żelazne* 1693.
 Dwuczub 1640— szkolny 1640.
 Dwulistniowe wielopłatkowe 2089.
 Dwulust 1663— wymiotowy 1663.
 Dwuuch 1854— nadmorski 1854.
 Dwuząb 1830— trzydzielny 1830;
 wielki 1832; zwisły 1832.
 Dzielzamin 1686 — lęcarski 1686;
 wązkoliści 1688; wielkokwiato-
 wy 1687; wielkolisty 1687.
 Dzielzaminowate 1685.
 Dzielzan 1837— jesienny 1837.
 Dzielzota 2017 — wspaniała 2018.
 Dzielzotowe 2014.
 Dzierbian 1625— Linneuszów 1626;
 Schotta 1626.
 Dziewięcił 1894 — biały 1895;
 czarny 1896; liposokowy 1896;
 pospolity 1896; poziemy 1895;
 rożdżeńcolisty 1896.
 Dziewiosł 1811.
 Dzięgiel 2155— górny 2152; kre-
 tajski 2197; ogrodny 2152; swoj-
 ski 2151; wielki 2152.
 Dzięcielnica 1579.
 Dzięglcowate 2199.
 Dzięglec 2205 — ciernisty 2206;
 groniasty 2206; nagolodygowy
 2205.
 Dzięglawa 2205.
 Dzwonczyn 1762— trawolisty 1763.
 Dzwonek 1759 — Kolnik 1761;
 Kołpak 1762; modrawy 1762;
 rozpięrzchły 1761; skupiony
 1759; szorstki 1760; wstecznie
 szorstki 1760; Żwierciadelko
 1762.
 Dzwonki 1760— płotne 1570.
 Dzwonkowate 1757.

Emetyna 1991, 1996, 2001 i 2009.
 Endywia 1931.
Endywia 1932.
 Estragon 1861.
Estragon 1861.
Eupatoryna 1787.

 Farbownik 1556.
 Fiołki Matki Bożej 1762.

Galam 1699.
 Galban 2165.
Galban 2166.
 Galbanowiec 2166.
 Galban 2165.
Galban 2166.
 Galki śnieżne 2086.
 Gałucha 2134 — biedrzeńcowata
 2135; dęta 2136; Pęczyna 2136;
 Przyjemka 2136; wodna 2134.
 Gałuchy 2134.
 Gambir 2061.
 Gawęda 1794— mała 1795.
Gąszcz mniszkowy 1945.
 Gązewnik 2093— cytrynowy 2095;
 dwubarwny 2094; pospolity
 2093.
 Gązewnikowate 2089.
 Gdula mniejsza 2080.
Gelduba 2132.
Gencyanina 1587.
 Georginia 1819 — pstra 1820.
 Gęstrzan 2064 — długokwiatowy
 2065; zarosłowy 2065.
 Gier 2196.
 Giersz 2134.

- Gir 2196.
 Girz 2196.
 Girz 2196.
 Gliśnik 1865.
 Głębik 1942.
Głębiki 1943.
 Głowacz 1909.
 Głowaczka 1953— chabrowata 1953.
 Głowik 1803— drobnogłówkowy 1804; indyjski 1804; szorstki 1804.
 Głównki Śgo Jana 1859.
 Głowkozrosłe 1773.
 Głupich 1860 i 1861.
 Gołębieńiec 1955.
 Gorczelina 2058— sześćpręcikowa 2059.
 Goryczka 1585— bezłodygowa 1591; czerwona 1587; dzwonkowa 1588; kropkowana 1588; krzyżowa 1590; łąkowa 1592; mydlnicolistna 1588; pokładająca się 1589; polna 1593; szkarłatna 1587; trojęściowata 1590; wązkolistna 1588; węgierska 1587; włoska 1598; wolsza 1598; żółta 1585.
 Goryczkowate 1583.
 Goryczkowe 1585.
 Gorycznik 2161.
 Gorzkiew 1600— kątowata 1601.
 Gorzklin 1601— przerosły 1601.
 Gorzkolist 1598— okręgowy 1598; wązkolistny 1598.
 Gorzysz 2160— Jeleniec 2162; lékarski 2161; leśny 2164; Mi-strzowiec 2164; Olszownik 2163; sanica 2161; skalny 2162.
 Gorzysko 1618— gorzkie 1619; żywiczne 1620.
 Górzypian 2104— lipożywiczny 2104.
 Gruszyca 1724— jednokwiatowa 1726; jednostronna 1726; mniejsza 1726; okółkowa 1723; okrągłoliścia 1725; średnia 1725; zielonokwiatowa 1725.
 Gruszyckowate 1721.
 Gruszyckowe 1722.
 Gruzal 1809— kamforowy 1810.
 Grzebieńca— mniejsza 2181; większa 2182.
 Grzebycznica— mniejsza 2181; większa 2182.
 Grzybieńczyk 1608— jajowaty 1608; indyjski 1608.
 Gubiec 2060— wspaniały 2060.
Gutta-Girek 1696.
Gutta-Perka 1696.
 Guzica 1991— zachodnia 1992.
 Gwiazdeczki 1795.
 Gwiazdkowate 1972.
 Gwiazdnik 1955— górny 1955.
 Gwiazdosz 1794— Gawęda 1795.
 Gwiazdoszowate 1794.
 Gwiazdziara 1799— indyjska 1799.
 Gwoździki indyjskie 1837.
 Hanyż 2128— polny 2124.
 Hanyżek 2128.
 Heban 1708— prawdziwy 1708.
Heban 1709.
 Hebanek 1709— czarnodrzewny 1710; Heban 1709; jagodowy 1712; klójodajny 1711; mala-barski 1711; wirginiański 1712; właściwy 1710.
 Hebanowate 1707.
 Hebd 2088.
 Hebzina 2088.
 Hejnik 1842.

- Henryczka 1597— arcyłęk 1597. Jasmin 1686.
Herbata 1757— *labradorska* 1745; Jastrzębiec 1947— Gronowa 1949;
paraguajska 1716 i 1717. Kosmaczek 1947; mурowy 1948.
Herbata szwajcarska 1851, 1864 Jednotka 1834— nitkolistna 1834.
 i 1871. Jednopłatkowe — kolojajnikowe
 Hordowina 2084. 1745; nadjajnikowe 1773.
 Hubiela 1781— zarzewna 1782. Jednostronka 1772— Koeniga 1772.
 Jelenie oko 2168.
 Iglia— mniejsza 2181; większa Jeleniec 2162.
 2182. Jemiola 2091— biała 2091; czer-
 Ignacek 1617— gorzki 1618. wona 2092; żółtawa 2092.
 Ilwa 1714. *Jemiola dębowa* 2092 i 2094.
 Ilwowie 1713. Jemiolo 2091.
Indygo 1672. Jerzmianka 2107— mniejsza 2108;
Ipekakuana 1658, 1668, 1991 i pośrednia 2108; większa 2107.
 1996— biała 1990; czarna 2001; Jesion 1679— amerykański 1681;
falista 1991; *pierscionkowata* biały 1681; jednolistny 1681;
 1996; *prawdziwa* 1996; *prz-* kędzierzawy 1681; kosmaty
kowana 2001; *skrobiasta* 1991; 1681; orzecholistny 1681; pła-
szara 1996. czący 1681; pospolity 1680.
 Iskrzelina 2021— szkarłatna 2021. Jesionowe 1679.
 Iskrzelinowe 2021. Jęzonóg 1890— ruski 1890.
 Jagodnik 1716— gładki 1717; ko- Jęzówki włoskie 1736.
 cierzpkości 1717; okręgowy Języczkokwiatkowe 1927.
 1717.
Jagody— *Bluszcz drzewnego* 2208; *Kalendulina* 1889.
Borówki 1748; *Brusznicy* 1750; Kalina 2083— Hordowina 2084;
Bza wodnego 2086; *bzowe* 2088; pospolita 2085; różowa 2086;
Hebda 2089; *Jemioly* 2092; *Ka-* zawszezielona 2085.
liny 2084; *Przewiertnia włos-* Kamioneczka 1749.
kiego 2081; *Suchodrzewa* 2079; Kania przedza 1579.
żórawie 1747; *żurawinowe* 1747. Kianianka 1579 — amerykańska
 1580; domowa 1579; naleanna
 Jakóbek 1885. 1580; natymianowa 1579; pos-
 Jałżyn 1783— barwiński 1784; polita 1579; swojska 1579; włos-
 dwukwiatowy 1783; lępi 1784. ka 1579.
 Jarzemia 1692— czarna 1692; wiérz- Kianiankowate 1578.
 bolistna 1692. Kapusta morska 1571.
 Jarzmianka 2107. Karandas 1622.
 Jasieniec 1898. Karciok 1911.
 Jaskierki 1795. Karczoch 1910— Karczoszek 1914;

- Kard 1912; kolczysty 1912; Kocanki 1876— białe 1876; per-
prawdziwy 1911.
Karczochowe 1888.
Karczofi 1911.
Karczozsek 1912.
Kard 1912.
Kardabenedykta 1904.
Karolek 2123 — Kasztan ziemny Kolędra 2198 — pospolita 2198;
2124; Kminek 2124; polny 2124; siéwna 2198.
pospolity 2124.
Kolnik 1761 — dziki 1761; polny
Karota 2179. 1761.
Karotyna 2180. Kołotocznik 1817.
Kaskarylla — czarnaowa prowincy- Kołpak 1762.
alna 2050; cienka 2055; Delga- Komarnik 1808 — janowcowaty
da 2050; prowincyjna 2055; 1809; kléisty 1808.
Uritusinga 2051. Komonica 1956.
Kasztan — świni 2124; ziemny 2124. Konkoprzyca 2134.
Katechu 2062 i 2063. Koniina 2110.
Kawa 2002 — arabska 2002; ben- Konioploch 2146 — łąkowy 2146.
galska 2004; groniasta 2005; Koniuszek 2099.
maurycka 2005; mozambiicka Konopnica 1786.
2004; zangwebarska 2004. Końskie kopyto 1792.
Kawa 2000 i 2004 — Borbon 2004; Koper 2139 — kobyli 2142; leśny
Marron 2005; Mokka 2004. 2142; ogrodny 2166; polski
Kawowate 1972. 2166; sagapeński 2157; swojski
Kąsinek 1895. 2166; świni 2161; wodny 2134;
Kichawiec 1849 — czarnaawy 1851; wszywy 2161.
karłowaty 1852; Pierszeń 1850; Kopr 2139 — czarny 2147; górny
piżmowy 1851; właściwy 1850. 2143; indyjski 2141; lékarski
Kłobuczki 1761. 2143; leśny 2147; morski 2149;
Kłobucznik 1793. pieprzowy 2141; skalny 2143;
Kłos celtycki 1969. słodki 2140; włoski 2140.
Kłos celtycki 1969. Kopr osli 2141.
Kmin 2173 — biały 2118; hiszpań- Kopererek 2166 — wonny 2166; zbo-
ski 2174; Kminek 2173; kram- żowy 2167.
ny 2173; polny 2124; polski Koprzywy 2163.
2118 i 2121; tebajski 2188; wiel- Kora — Bela - aje 2072; Belahé
ki 2111. 2072; Bza wodnego 2086; Chi-
Kminek 2173 — polny 2121 i 2124. ny — ciemniestę 2064 i wązkolist-
Kminek dziki 2189. nej 2038; Jesiona 1680; kadzi-
Kuiat 1792. dłowa 1754; karaibska 2037; Pi-

gwojcy 1696; *Poleśni wonnej* 1633; *przeciwoczerwonkowa* 1642 i 1649; *tokowa* 1642 i 1649; *wewnętrzna Bza* 2088; *zewewnętrzna korzeni Hebda* 2089.

Korczyn 2040— wyniosły 2041.

Kornina 2098.

Korzenie— anyżkowe 2138; *Arcydziegła* 2153; *atramentowe* 2016; *Barszcza* 2170; *bertramowierzynskie* 1845; *białe* 2178; *Biedrzeńca— białego* 2127 i 2128, *czarnego* 2127, *koziego* 2127 i 2128; *Bylicy pospolitej* 1868; *Centuryi większej* 1898; *Ciernia letniego* 1902; *cukrowe* 2131; *czartowe* 1957; *Czerwieńca* 1550 i 1558; *Czerwitruja* 1611; *Dryawnika* 1966 i *mniejszego* 1968; *dymniczne* 1795 i *żółte* 1814; *Dziewięsiła— białego* 1895, *czarnego* 1986 i *leśnego* 1896; *Dziegła* 2153 i *swójskiego* 2152; *Galuchów— wązkolistnych* 2135 i *wodnych* 2136; *Gawędy małej* 1795; *Goryczeczki* 1592; *Goryczki— białej* 2178, *czarnej* 2162, *czarwoniej* 1588, *mniejszej* 1590, *wązkolistnej* 1589, *większej* 1586, *żółtej* 1586; *Gorzysza* 2161; *Hebda* 2089; *Jalapy* 1574; *Jarzmianki* 2108; *Jeleńca czarnego* 2162; *Jeleni kretajski* 2172; *Sėj Konegundy* 1787; *Konioptocha* 2147; *Koperka niedźwiedziego* 2148; *Kopra Jeleniego* 2161, *niedźwiedziego* 2148, *siarkowego* 2161, *świniego* 2161, *włoskiego* 2140; *Kopyta końskiego* 1792; *Kosztynwała większego* 1559; *Kozibroda* 1935; *Kozłka* 1964—

bagiennego 1968, *większego* 1966; *Krokosza leśnego* 1899; *Kruszykanięcia angielskiego* 2147; *Lepiężnika* 1794; *Lubczyka* 2151; *Łaniczysta tåkowego* 2147; *Łapy niedźwiedziej— fałszywej* 2170, *niemieckiej* 2170; *Łoczydła* 2176; *Łoczydłowe* 2176; *marylandzkie* 1611; *Marchwi ogrodnej* 2180; *Marka błotnego* 2131; *Marzanny* 1979; *Miarza— białego* 2165, *czarnego* 2108; *Mikołajka* 2110 i *morskiego* 2111; *Miodunki białej* 1552; *Mirnika większego* 2186; *Mistrzowca* 2165; *Mniszka* 1945; *mudarowy* 1664; *Niedźwiadka* 1883; *Ninsi* 2132; *Ninsing* 2132; *Oleśnika* 2148; *oleśnikowe* 2148; *Olszownika* 2163; *omanowe* 1812; *Omiega* 1883; *Opicha* 2114 i *skalnego* 2163; *Osta— powłócznego* 1910, *Wenery* 1952; *Ostropęsta* 1909; *owsiane* 1935; *Pajęcownika* 1883; *Pasternaka wodnego* 2131; *pięć otwierających większych* 2114 i 2116; *Piotruszki* 2116; *Piżmaczka* 2201; *Podbiała* 1792; *Podróżnika* 1931; *Pomornika* 1881 i *szwedzkiego* 1817; *Poptocha* 1910; *Przestrzelona czarnego* 1899; *psiego języka* 1562; *Romanka morskiego* 1646; *Sadźca* 1787; *Szczeci* 1952; *Sierpika* 1921; *Stroiczki* 1768; *Szlachtawy średniej* 1817; *ślinogorzowe* 1983; *Śniegócki* 2009; *Śniegulca* 2077; *Tranka angielskiego* 1881; *Trójpesta* 2083; *Trzebuli hiszpańskiej* 2186; *Turpesta górnego* 2143; *Weszki won-*

- něj* 2187; *węże* 2027; *Węży-*
morda 1937; *Wężystręta* 2027;
Wołowego języka 1556; *Wszech-*
léka 2203; *Wyżlina modrego*
 1589; *zębownikowe rzymskie*
 1845; *zwyciężyjadowe* 1591 i
 1660; *Żankla* 2106; *Żmijowca*
 1551; *Żywokosta* 1559.
- Korzeniówka** 1927— *gładka* 1928;
 pasożytna 1927.
- Korzniówkowe** 1927.
- Kosmaczek** 1947.
- Kostliwka** 1563— *biała* 1564; *chiń-*
ska 1565; *czarna* 1563; *kulista*
 1565; *szérokolistna* 1565.
- Kostliwkowate** 1562.
- Kostropacz** 1908 i 1918.
- Koszywał** 1558.
- Kościaneczki** 1647.
- Kościanecznik** 1648 — *barwiński*
 1649; *przeciwczerwonkowy* 1648.
- Kowniatki** 1815.
- Kozia bródka** 1935.
- Kozia Ręź** 2122.
- Kozia stopka** 2123.
- Kozibród** 1934 — *łąkowy* 1935;
porolistny 1936; *większy* 1936;
wschodni 1936.
- Kozie Proso** 2122.
- Kozielek** 1582— *modry* 1582.
- Koziełkowate** 1582.
- Kozierza** 1821.
- Kozimlęcz** 1943— *sitowaty* 1943.
- Kozłeczka** 1961 — *trzebulowata*
 1962.
- Kozłek** 1962 — *bagienny* 1967;
bulwowy 1969; *bzolistny* 1964;
celtycki 1968; *Dryawnik* 1966;
górski 1965; *kopytnikolistny*
 1969; *lékarski* 1963; *mały* 1967;
miłowonny 1969; *najprzedniej-*
szy 1966; *największy* 1966; *pa-*
górkowy 1964; *rozdzielnopłcio-*
wy 1967; *rukwiolistny* 1967;
skałny 1965; *trzyłatkowy* 1965;
wązkolistny 1964; *wielki* 1963;
włoski 1966 i 1970; *wyniosły*
 1964.
- Kozłkowate** 1957.
- Kozłków ślad** 1969.
- Krap** 1978.
- Krap* 1979.
- Krokosz** 1906 i 1907— *barwiński*
 1907; *domowy* 1907; *ogrodny*
 1907; *plonny* 1907; *polny* 1906
 i 1907.
- Króliki** 1859— *właściwe* 1859.
- Krwawnik** 1846— *kreteński* 1848;
pospolity 1847; *Radostka* 1848;
siępowaty 1849; *szczecinowa-*
ty 1848; *szlachetny* 1848; *won-*
ny 1848; *Żeniszek* 1849.
- Krzywoszyj** 1555— *rolowy* 1555.
- Książki** 1859.
- Kucmorka**— *jarzynna* 2131; *ogro-*
dowa 2131.
- Kuczmerka** 2131 i 2179.
- Kukrzyń** 1776— *jadalny* 1777.
- Kulezyba** 1613— *ciernista* 1615;
dwuwąsa 1616; *gujanęńska* 1617;
jadowita 1617; *kątowa* 1615;
kolczysta 1615; *napojowa* 1616;
niby - China 1616; *przeciwwę-*
ża 1614; *Wronie oko* 1613.
- Kulezybowe** 1613.
- Kupalnik** *pospolity* 1880.
- Kurza nera** 1937.
- Kwas**— *bendżwinowy* 1755; *igazu-*
rowy 1614; *kainkowy* 2009;
koźłkowy 1964.
- Kwasłówka** 1750— *niodokwietna*
 1751; *wonna* 1751.

- Kwacieniec 1742— pontycki 1742. Kwiat Maryi Magdaleny 1969.
- Kwiaty— afrykańskie* 1836; *Bławata* 1901 i *większego* 1901; *Boraka* 1561; *bzowe* 2088; *cztery serdeczne* 1557; *Dzielzamina* 1687; *Goryczki wązkolistnej* 1589; *Śgo. Jakóba* 1885; *Kichawca* 1851; *Kocanek— białych* 1877, *neapolitańskich* 1874 i *żółtych* 1874; *Kopyta końskiego* 1792; *Kostowca — pospolitego* 1933, *swojskiego* 1934; *Kosztynawa większego* 1559; *Krwawnika* 1847; *Lnicy żółtej* 1803; *Mysiego uszka* 1948; *Niedośpiatka* 1948; *Nogiętka* 1889 i *polnego* 1890; *Podbiata* 1792; *Pomornika* 1881; *Przewiertnia włoskiego* 2081; *Przytulii* 1974; *Ptasięj Żobi* 1679; *Radostki* 1803; *Rumianka* 1855 — *psiego* 1844, *śmierdzącego* 1844; *Stokroci większej* 1860; *Stokrotki mniejszej* 1800; *Tranka angielskiego* 1881; *Wotowego języka* 1556; *Wotowego oka* 1843; *Wrotycza* 1872; *Wyżlina modrego* 1589; *Żeniszka* 1849; *Żywokosta* 1559.
- Laktukaryum* 1943.
- Latawiec* 2109.
- Lebiodka leśna* 2176.
- Léczyfebra* 1846.
- Léczywrzód* 2155
- Legniwka* 1623— *pyszna* 1624.
- Lep* 2092.
- Lepczyca* 1975.
- Lepięznik* 1792— *biały* 1794; *pospolity* 1793.
- Leśnianka* 1720— *smakowita* 1720.
- Lgniec liposokowy* 1896.
- Ligustr* 1678— *pospolity* 1678.
- Lilak* 1684— *chiński* 1685; *perski* 1685; *pospolity* 1684; *siedmiogrodzki* 1685.
- Liposok Gorzysza* 2162.
- Lipoślůwki* 1564.
- Lipożywica— Anoniak* 2158 i 2160; *Bdelium sycylijskie* 2180; *Bluszcz drzewnego* 2208; *Czartowe tajno* 2156; *Galban* 2166; *Galban* 2166; *Opoponak* 2155; *Sagapen* 2157; *Smrodzieniec* 2156.
- Liście— Bluszcz drzewnego* 2208; *Brusznicy* 1750; *Bza* 2088 i *wodnego* 2089; *Hebda* 2189; *Ilwiny* 1715; *Jesiona* 1680; *Kaliny* 2084; *Lubczyka* 2151; *Niedźwiedziej jagody* 1737; *Płochowca* 1648; *Pomornika* 1881; *Przewiertnia włoskiego* 2081; *Ptasięj Żobi* 1679; *Różańca— rdzawego* 1741, *żółtokwiatowego* 1740; *Tranka angielskiego* 1881; *Ziela szynnego— mniejszego* 1760 i *większego* 1761.
- Lubczyk* 2150 — *lékarski* 2150; *pospolity* 2150; *swojski* 2150; *włoski* 2187.
- Lubczyk* 2150.
- Łajnik* 2005— *drzewny* 2005.
- Łania broń* 2168.
- Lani czyściec* 2141.
- Łaniczyst* 2141— *koprowy* 2142; *kręty* 2141.
- Łączna* 2100.
- Łochacze* 1750.
- Łochynia* 1750.
- Łocyga* 1939.
- Łoczydło* 2174— *cuchnące* 2176;

- cyrenajskie 2175; gargańskie 2174; kosmate 2175; wązkolistne 2176.
- Łoczyga 1939— domowa 1939; dzika 1940 i 1942; Głębik 1942 — póżuy 1943, wczesny 1943; głowiasta 1939; jadowita 1940; kędzierzawa 1939; ogrodna 1939; płonna 1940; polna 1940; siéwna 1939; składana 1939.
- Łoczyżnik 1929— pospolity 1929.
- Łodygi *dęte Lubczyka* 2151.
- Łomignat 1885.
- Łonnik 2165— Galban 2165; żywiczny 2166.
- Łopian 1916— góroleśny 1918; kosmaty 1918; mniejszy 1918; większy 1917.
- Łopion 1916.
- Łopuch 1917.
- Małżolist 1672 — dachówkowaty 1672.
- Manghas 1630.
- Manna 1683— *brudna* 1683; *kulabryjska* 1683; *tzawa* 1683; *pospolita* 1683; *rynienkowata* 1683; *wybiešana* 1683; *ziarnista* 1683.
- Mannit 1683.
- Mannowiec 1682 — okrągłoliści 1683; zwyczajny 1682.
- Marchew 2178 — liposokodajna 2180; ogrodna 2179; polna cudzoziemska 2144; pospolita 2179; swojska 2179; włoska 2179; Żurnica 2180.
- Marek 2130— człeczy 2132; Kuczmerka 2131; szerokolistny 2130.
- Maruna 1856— bezwonna 1857; Marunka 1857; Marzymiętka 1858.
- Marunka 1857.
- Marzanka 1981— farbiérska 1983.
- Marzanna 1978— barwiérska 1978; domowa 1978; indyjska 1980; leśna 1974; lśnąca 1980; mniejsza 1974; obca 1980; ogrodna 1978; płonna 1974; polna 1974; większa 1978.
- Marzannowate 1970.
- Marzymiętka 1858.
- Masło Galan 1699.
- Masłosz 1698— długoliści 1699; właściwy 1698.
- Matecznik 1859.
- Maziczka 1838— lępka 1840; miodowa 1840; siéwna 1838.
- Mącznica 1736— alpejska 1737; lékarska 1736.
- Miarz wodny 2164.
- Miesiączek 1889.
- Mieszuk 1644— Afzelego 1644.
- Międyżébrze 2101.
- Miętka rzymska 1858.
- Mikołajek 2108 — górny 2109; morski 2110; płaski 2110; polny 2109; pomorski 2110.
- Milosna 1790— alpejska 1790; właściwa 1791; zielona 1790.
- Miodosteczka 1593— tępa 1594; trwała 1593.
- Miodunka 1551— biała 1551; lékarska 1552; majowa 1552; miętk-ka 1552; modra 1553; ogrodna 1558; płonna 1550; podłużna 1552; wązkolistna 1553; wielka 1558.
- Mirnik 2186— wonny 2186.
- Mirzyk 2114.
- Mistrzowiec 2164.
- Mistrzownik 2164.

- Młecz** 1938— gładki 1938; kozi 1939; ogrodny — czarny 1939, kolczysty 1939, krowi 1938; ostry 1939; polny gładki 1942; świni 1933, 1942 i 1944; warzywny 1938; wysoki domowy 1938.
Młęczara 1663— olbrzymia 1663; wyniosła 1664.
Młeczne ziele 1973.
Mleko panieńskie 1755.
Mletka 1624— kwaśna 1625.
Mnisza główka 1944.
Mniszek 1944— bagienny 1946; czarniawy 1945; gładki 1945; lékarski 1944.
Modrak 1900.
Modrzeniczka 1921— bławatowata 1921.
Modrzeniec 1900.
Modrzewnica 1732— Bagienco 1732; polejolistna 1732.
Montanina 2037.
Morowy korzeń 1793.
Morwin 2014— cytrynolistny 2014; pospolity 2016; przysadkowy 2016.
Mruczyśląd 2189— jęczasty 2189.
Mucholapka 1645.
Mudaryna 1664.

Nabiałnica 1634 — bawola 1635; biała 1636; cytrynolistna 1636; krowia 1635; strojna 1636; własciwa 1635.
Nadreszczka 2027— wielkokwiatowa 2028.
Nadsadnik 2100.
Naględa 1827— nogietkowata 1829.
Nagorzc 1605— gujaneńska 1606.
Nagoznit 1669— barwiński 1669; mlćkodaorny 1669; tęgi 1669.
Naparch 1662— welnistokwiatowy 1662.
Narda 1950— celtycka 1968; francuzka 1968; niemiecka 1968; pękata 1969; rzymska 1968.
Narda— indyjska 1960; skalna 1970.
Nardus— górny 1969; leśny 1963; skalny 1969.
Nasiona— *Adjowan* 2119; *Ajowan* 2119; *Aminka*— kretajskiego 2118 i 2119, *pospolitego* 2122 i *prawdziwego* 2118 i 2119; *Amomka* *pospolitego* 2121; *Bernardynka* 1905; *Biedrzeica* 2127; *cytwarowe*— *afrykańskie* 1866, *barbarzyjskie* 1866, *lewankie* 1866, *średnie* 1872, *tatarskie* 1867, *węgierskie* 1859; *cztery małe chłodzące* 1940; *cztery rozgrzewające mniejsze* 1115 i 1122; *Dzięgla* 2154; *Giersza* 2130 i *wodnego* 2131 i 2135; *gliśnikowe* 1866; *Goryczki czarnéj* 2162; *Hanyża* *pospolitego* 2128; *Jeleńca czarnego* 2162; *Jesiona* 1680; *Karolka* 2124; *Kawy* 2004; *Kmina* 2174 i *białego* 2118 i 2119; *Kminka* 2174; *Kolędry* 2199; *Koniopłochy* 2147; *Koperka* 2167; *Kopra*— kretajskiego 2141, *włoskiego* 2140 i *wodnego* 2135; *Krokosza* 1907; *Kruszykaniemia angielskiego* 2147; *Lilaka* 1684; *Lubczyka* 2151; *Łaniczysta* 2178 i *łukowego* 2147; *Łaniego Czyścica* 2142; *Łozyg* 1940; *Lopiana mniejszego* 1825; *Marchwi*— kretajskiéj 2145, *polnéj* 2180; *Mirnika*— *rocznego*

- 2145, *większego* 2186; *Nawrota* 1555— *czarnego* 1555; *Oleśnika* 2148; *Opicha* 2114, *skalnego* 2145 i 2163; *Ostropesta* 1909; *Piotruszki* 2116 i *macedoński* 2145; *Podróżnika* 1931; *Przestrzelona* 2133; *Rumianka włoskiego* 1841; *Rzepnia* 1825; *Ślinnika* 1833; *Świnięj wszy* 2113; *Trzebuli hiszpański* 2186; *Trzebuchy* 2172; *Weszki* 2194 i *wonnej* 2187; *Wrotycza* 1872; *Wróblego prosa* 1555; *Zebrzycy białej* 2178; *Żmijowca* 1551.
- Nasłakła 1568.
- Nastroszowate 17 18.
- Nastuga 2068— *am erykańska* 2068; *pigwowata* 2069; *podłużnolistna* 2069.
- Nawłóć 1801 - *pospolita* 1801; *wonna* 1802.
- Nawrot 1547 i 1554 — *lékarski* 1554; *polny* 1555.
- Naziemka 1993— *nérkolistna* 1993.
- Nerwotka 1879— *łatowata* 1879.
- Niby-ipekakuana* 1667.
- Nicennica 1875.
- Niebielitka 1593.
- Niedośpiałek 1947.
- Niedotworek 1987— *szcotkowaty* 1989; *szorstki* 1988.
- Niedotworkowe 1983.
- Niedowój 1567— *mokrzycowaty* 1567.
- Niedźwiadek 1883.
- Niedźwiedzia jagoda 1736.
- Niedźwiedzie grono 1736.
- Niedźwiedziny 1736.
- Nocnik 1688— *smutny* 1688.
- Nogietek 1888— *lékarski* 1889; *polny* 1891.
- Nostrzyk modry 1588.
- Obieży świat 2132.
- Oblubienica słoneczna 1547.
- Obląpa wonna 1874.
- Obojanowate 1925.
- Obwoina 1658— *ostra* 1659.
- Obwojnik 1653— *grecki* 1654; *maurycki* 1653.
- Obwojnikowe 1653.
- Oceł estragonowy 1861.
- Ochar 1665.
- Ogon jeleni 2177.
- Ogoniatka 2001— *czerwona* 2001.
- Ogórecznik 1560.
- Ograznik 2041— *rdzawy* 2042.
- Ogrużła 1604— *gujanęńska* 1605.
- Okolka 1823— *rzepieniowata* 1823.
- Okółkowe 2099.
- Okreęta 1657— *kwaśna* 1657; *modrawa* 1657.
- Okrota 1924— *krążkowata* 1924.
- Okrzyn 2176— *gładki* 2177; *szérkolistny* 2177; *szorstki* 2177; *Zebrzyca* 2178.
- Oleander 1647.
- Olejara 1694— *ciernista* 1694.
- Olejek — *dzielżaminowy* 1687; *jazminowy* 1687; *rumiankowy* 1856.
- Olesznik 2163.
- Oleśnik 2147— *skalny* 2148; *smłodowaty* 2147; *właściwy* 2147.
- Oliwa 1674— *drobnoowocowa* 1677; *dzika* 1675; *ogrodna* 1675; *pospolita* 1675; *wonna* 1677.
- Oliwa 1676 — *panięńska* 1676; *prowancka* 1676; *zielona* 1676.
- Oliwowate 1673.
- Oliwowe 1674.

- Olszeniec 2163.
 Olszownik 2163.
 Oman 1811— egiptski 1923; lęпки 1812; łąkowy 1813; prawy 1811; niemiecki 1814; rozłupolistny 1815; wiązkowy 1814; wierzbo-listny 1814.
 Omanowiec 1923— wonny 1923.
 Omieg 1882 — lampartowy 1882; lewartowy 1882; Niedźwiadek 1883; Pajęcznik 1883; wilczy 1883.
 Opich 2113— błotny 2114 i 2130; górny 2162; jeleni 2177 i czar-ny 2162; leśny 2163; macedoń-ski 2145; ogrodny 2145; Seler 2114; skalny 2162; syryjski 2120; śmiészny 2163; włoski 2145; wodny 2114; żabi 2114.
 Opierstka 1892— gorzka 1893.
 Opięta 1672— Raffleza 1673; sze-lązkowata 1673.
 Opilstka 1862.
 Opnin 1655 — Alpina 1656; wy-miotowy 1656.
 Opninowe 1655.
 Opoponak 2155.
Opoponak 2155.
 Orzech— świni 2124; ziemny 2124.
 Orzuszek 2190— nazębny 2190.
 Oset 1912 — kędzierzawy 1912; Matki Bożej 1906; miękki 1906; ośli 1913; podwórzowy 1909; powłóczny 1909; suchy 1912; wielki 1912; włoski 1904; zwi-sły 1913.
 Osmuglina 1704— Bazaal 1704.
 Ostrokrzew 1714— bagnisty 1716; émy 1715; Ilwa 1714; paragu-ajski 1716; pospolity 1714; wy-miotowy 1715.
 Ostropest 1908— Podgorzał 1908.
 Ostrożeń 1915 — polny 1915; wa-rzywny 1916; właściwy 1916.
 Ostrzeń 1550 i 1561 — lékarski 1561; pstry 1562.
 Ostrzyca 1975.
 Otonna włoska 1837.
 Otrzęśnia 2016 — ciernista 2017; jadalna 2017.
 Otulka 1603— kłosowata 1604.
Owoce Derenia 2097.
 Owoik 1654— indyjski 1654.
 Ożota 1802— właściwa 1803.
 —————
 Pajęcznik 1883.
 Paluszki Panny Maryi 1760.
 Panak 2176.
 Papawa 1944.
 Parczoch 1928— płamisty 1928.
 Pasternaczek 2179.
 Pasternak 2167 — domowy 2168; głuchy 2179; ogrodny 2168; Pło-dzień 2169; płonny 2179; polny 2168; siany 2168.
 Pastewna 2191— właściwa 2191.
Pataty 1578.
 Pawłotniowate 1922.
 Pąsówka 2031— trzylistna 2032.
Percza 1702; *Perka* 1702.
 Perczowiec 1701— właściwy 1701.
 Peruwiańskie ziele największe 1829.
 Pęczyna 2124 i 2136.
 Pępownica 2102— azyatycka 2103; okólkowa 2103; pospolita 2102.
 Pępownik 2132.
 Pieczyste ziele 1861.
 Pieprz polski 2198.
 Pierszeniec 1850.
 Pierszeń 1850.
 Pierściennik 1844— lékarski 1845; Zębownik 1846.

- Pietruszka 2115.
 Piękna 2030 — omszona 2030.
 Piękrzyn 1583 — gruszkolistny 1583.
 Pigwica 1695 — Pigwiczka 1696; właściwa 1695.
 Pigwicowate 1689.
 Pigwiczka 1696.
 Pijanica 1750.
 Piołun 1869.
Piołun 1870.
Piołunek 1870.
 Piołyn 1869 — biały 1870; drzewny 1870; glistny 1865; morski 1862; pospolity 1869; szeroki 1870; zamorski 1862.
 Piołynek — pontycki 1868; włoski 1868.
 Piotruszka 2115 — domowa 2115; kędzierzawa 2116; macedońska 2145; ogrodna 2115; pospolita 2115; syryjska 2120.
 Pismaria 1959.
 Piwonia wonna 1858.
 Piżemko 2201.
 Piżmaczek 2201 — właściwy 2201.
 Piżmo 1872.
 Pleśnik 1806 — większy 1812.
Plewinki 1776.
 Płaskonasionowe 2102.
 Plesznik 1815 — mniejszy 1815; przeciwczernokowy 1816; właściwy 1815; wonny 1817; żółty 1815.
 Płochowiec 1647 — pospolity 1647; wonny 1648.
 Płodzień 2169 — indyjski 2169; swojski 2110.
 Płucnik 1553 — nadmorski 1553; wirginiński 1554.
 Pniątka 2032 — gładka 2034; sercolistna 2033.
- Podagrycznik 2122 — właściwy 2123.
 Podaminek 2121.
 Podbiał 1791 — pospolity 1792; szeroki 1793.
 Podgorzał 1908.
 Podróżnik 1930 — Endywia 1931; ogrodny 1930; polny 1930; pospolity 1930 i 1944; Szczérbak 1931.
 Podróżnikowate 1927.
Podszycze 2100.
 Pokorzel 2063 — ciernisty 2064; Wiwassora 2064.
 Poleśnia 1632 — gwiazdkowata 1633; wawrzynowa 1633.
 Połatowate 1611.
 Połatowe 1618.
 Pomornik 1722 i 1880 — górny 1880; kółkowy 1723; plamisty 1724.
 Ponętkowate 1771.
 Popia główka 1944.
 Popie jajka 2185.
 Popłot 1641 — długokwiatowy 1643; goździkowcowaty 1642; mięk-kowłosy 1641; przeciwczernokowy 1642; wzniesiono-pnący 1643.
 Popłoch 1909 — pospolity 1909.
 Postawne ziele 2187.
 Postawnik 2187 — weskowaty 2187.
 Postrzał 1953 — polny 1954.
 Potocznik 2129 — mały 2129; wązkolistny 2129; wielki 2130.
 Potulia 1976.
 Powłoka wysmukła 1943.
 Powojowate 1566.
 Powój 1568 — dwubarwny 1572; kozi 2081; leśny 1571; mały 1570; miotłowaty 1572; opylony

- 1569; płotowy 1570; pomorski 1571; przeczyszczający 1569; rolowy 1570; strojny 1572; słazowaty 1571; tarczowaty 1573; wielki 1570; wonny 2081; zamorski 1569; zbożowy 1570; ziemny 1570.
- Poziołno 1596— Waltera 1596.
Półko 2101.
- Promianek 1798— roczny 1798.
 Proszana Włoc 1801.
- Prosienniczka 1933— większa 1932; plamista 1933.
- Prosiennik 1932.
- Proszka 1933— większa 1932.
- Proso kozie 2122.
- Proso wróble— białe 1554; czarne 1555.
- Proszczek 1853.
- Prośnicznik 1932— gładki 1932; krzewiasty 1933.
- Przeciwiń 1884— euforbiów 1884; figowaty 1885; ostromłęczów 1884; płochowolistny 1885.
- Przegorzan 1890— właściwy 1890.
- Przekrwa 2019— okrągłolistna 2019; rozdzielнопłciowa 2019.
- Przenikła 1822— kamforowa 1823.
- Przeparstwa 2191.
- Przepyszlin 2066— drzewny 2068; korzeniący się 2067; lśnący 2068; suty 2066; wielkokwiatowy 2068; żywiczny 2067.
- Przepyszlinowe 2063.
- Przerwipęp 2132— krzewowy 2133; okrągłolistny 2132; sierpowaty 2133.
- Przeskostnica 1736.
- Przestrzelon 1898 i 2132.
- Przewiercień 2080 i 2081.
- Przewiertniowate 2072
- Przewłoka 2195— Girz 2196; kre-tajska 2197; okrągłolistna 2197; przerosła 2197.
- Przędza indyjska* 1646.
- Przędzica 1905— wełnista 1906.
- Przyjemka 2136.
- Przymiot— mały 1887; wielki 1885.
- Przymiotnik 1796— kanadyjski 1797; modry 1796; ostry 1796; podolski 1797.
- Przymiotowe ziele 1886.
- Przypiekadło* 1865.
- Przypokładnik czerwony 1800.
- Przytulia 1973— biała 1974; bul-wiasta 1977; krzyżowa 1976; okrągłolistna 1975; Ostrzyca 1975; samiec 1973; wiosenna 1977; żółta 1973.
- Psi język 1561.
- Pstrost 1908.
- Ptasia Żoń 1678.
- Ptasie gniazdo 2179.
- Ptasze gniazdo 2144.
- Radosnka 1848.
- Radostka 1848.
- Rannik 2106.
- Rapontyk 1919.
- Rapontyka 1961.
- Rapunkul jarzynny 1961.
- Reta 1978— płonna 1974.
- Reta* 1979— ślinogorzowa 1983.
- Róż kozia 2122.
- Rospikamień 2126.
- Roszonka 1960— warzywna 1961.
- Roslimianek 1827— wielodzielny 1827.
- Rozglóg 2010— drobnokwiatowy 2011; Rheedego 2011.
- Rozmarynek 1732.
- Rozpłoch 2143— skalny 2143.

- Rozwłocznia 1789— przeciwjadowa 1789; stulizolista 1790.
Róż 1907.
 Róża — bobkowa 1647; jerychońska 2080 i 2081.
 Różanecznik 1739— karmazynowy 1742; pontycki 1741; rzdawy 1740; szorstki 1741; wielki 1741; żółtokwiatowy 1739.
 Różanecznikowe 1737.
 Rumian 1840 — barwiński 1842; polny 1841; rzymski 1840; włoski 1840.
 Rumianek 1854— dziki 1857; pospolity 1855; psi 1843; wonny 1855 i 1856.
Rumianek 1855 — *pospolity* 1841; *prawdziwy* 1842.
 Rumianica 1549 — żmijowcowata 1549.
 Rumien pachnący 1855.
 Rumienek pachnący 1855.
Rumienidło 1907.
 Rumień 1840— psi 1843.
 Rurkowatokwiatkowe 1774.
 Rwiślin 1832.
 Rzep— płonny 1918; średni 1924; świni 1924.
 Rzepień 1824— pospolity 1824.
 Rzepik 1824.
 Rzepka płonna 1761.
 Rzepniczek 2118— indyjski 2119; koptycki 2119.
 Rzepnik 2125 — obnażony 2125; zapalczokolistny 2125.
 Rzerzucha — wielka 2130; wodna 2129.
 ———
 Sadźcowate 1783.
 Sadziec 1786 — konopiasty 1786; léczny 1788; przerosły 1787; szkarłatny 1787; wanielowy 1788.
 Sałata 1939— domowa 1939; głowiasta 1939; kędzierzawa 1939; ogrodna 1939; składana 1939.
 Sałatka polna 1961.
Sagapen 2157.
Sarsaparylla 1655 — *szara* 2206.
Sebesteny 1565.
 Seler 2114.
Senes aleksandryjski 1662.
 Serdecznik 1599, 2144 i 2162.
Siano tybetańskie 2192.
 Siérp 1920.
 Siérpik 1920— barwiński 1920.
 Siérpnik 1920 i 2119 — pospolity 2119.
 Silec właściwy 2132.
 Sileniec 1777— chiński 1780; chropawy 1778; drzewiasty 1779; nastroszony 1779; przeciwczewiowy 1777.
 Sileńcowate 1776.
 Siwokrzyń 2005— indyjski 2006.
 Skaliplóń 1893 — rozmarynolistna 1894.
 Skalnik mniejszy 2143.
 Skórza nera 1937.
Skrobia 2180.
 Skromnotka 1546— bukszanolistna 1546.
 Skromnotkowe 1546.
 Słobodnia 1696 — jajowata 1697; piersista 1696; właściwa 1697.
 Słojniczka 1634 — sprężnikowa 1634.
 Słonecznik 1828¹— Bulwa 1830; mléczny 1835 i 1836; roczny 1829.
 Słońce indyjskie 1829.
 Słóńcokwiat 1547.

- Słonistęp 1780 — chropawy 1781; karolineński 1781.
 Smłód 2144 — biały 2145 i biały 2gi 2179; czarny 2178 i czarny 2gi 2133; kretajski 2144; macedoński 2145; Matthiolego 2146.
Smrodzieniec 2156.
 Smrodzina 2079.
 Socznica 1569.
Socznica — *antyjocheńska* 1656; *francuzka* 1659; *monpelierska* 1659.
Sok — *cyrenajski* 2175; *Katechu* 2062; *sagapeński* 2157.
 Solec 1568 — kretęński 1568.
 Solne ziele 1568.
 Solnik 1568.
 Spika — celtycka 1969; rzymska 1968.
 Spikanarda 1959 — indyjska 1959; prawdziwa 1959; wielkokwiatowa 1960.
Spikanarda 1960.
 Spona 1975.
Sprężnik 1634, 1635, 1636, 1650, 1667 i 1770.
 Sroczę gniazdo 2179.
 Starcowate 1822.
 Starzec 1885 — gładkolistny 1886; Jakóbek 1885; mały 1887; pogański 1887; pospolity 1887; wielki 1885.
 Starzęsła 1733 — pokładająca się 1734.
 Stokłoska 2173.
 Stokroć 1800 — cudna 1800; trwała 1800; wielka 1800.
 Stokrotka 1800.
Storak 1754 — *ziarnowy* 1676.
 Stosił 2154 — asklepiów 2176; herkulesowy 2155; Opopanak 2155; właściwy 2155.
 Stroiczka 1766 — długokwiatowa 1769; Dortmanna 1770; jadowna 1770; jaśniejąca 1768; lśniąca 1768; przeciwkółowa 1767; rozdęta 1769; sprężnikowa 1770; szkarlatna 1768.
 Stroiczkowate 1765.
Strychnina 1614.
 Strzeliga 1706 — amerykańska 1706.
Styrak 1754 — *bogoteński* 1754; *pospolity* 1754; *trzciny* 1754; *w migdałkach* 1754; *w ziarnkach* 1754.
 Styrakowcowate 1752.
 Styrakowiec 1752 — lekarski 1753; rdzawy 1754; siatkowaty 1754; złoty 1754.
 Suchodrzew 2079.
 Sucholustka 1873 — krwista 1874; krzewna 1874; żółta 1873.
 Suchotnik 1873.
 Szymalza 2079.
 Syryjczyk 2120.
 Szafran — domowy 1907; ogrodny 1907; płonny 1907; polny 1907.
Szafran domowy 1907.
 Szalój jadowity 2111.
 Szaleń jadowity 2111.
 Szałwia — polna 1786; rzymska 1858.
 Szałwisz 1810 — balsamiczny 1810.
 Szarańcza 1835 — Aksamitek 1836; wzniesiona 1837.
 Szaszanki 1599.
 Szczec 1951 — biała 1951; głucha 1952; leśna 1952; polna 1951; suknowalska 1951.
Szczec — *celtycka* 1969; *górna* 1970; *indyjska* 1960.
 Szczeciowate 1949.

- Szczegota 1622 — gorzkodrzewna 1623; Karandas 1622.
 Szczegotowe 1622.
 Szczęrbak — mały 1930; wielki 1931.
 Szczodrak 1918 — bezlodygowy 1919; wielki 1919.
 Szczotki 1951.
 Szczwół 2192 — kroacki 2194; plamisty 2185 i 2192; syberyjski 2194; tęgi 2194.
 Szlachtawa 1806 — nastroszona 1806; omszona 1807; śnieżna 1807; średnia 1806; większa 1806.
 Szorstkolistne 1545.
Szpacze śliwki 2097.
 Szparzyca 2197 — Loureira 2198; promieniejąca 2198.
-
- Ślinnik 1832 — warzywny 1832; właściwy 1833.
Śliwki — damasceńskie 1691; *jedwabne* 1564; *perskie* 1564.
 Śmiardło 1843 — właściwe 1843.
 Śmierdziuszka 1984 — właściwa 1984.
 Śniegówka 2008 — groniasta 2009; wiechowata 2010.
 Śniegulec 2176 — groniasty 2077; pospolity 2076.
 Śnitka 2120 — wonna 2120.
 Śpiwzród mniejszy 1815.
 Świd 2098.
Świdośliwki 2097.
 Świdwa 2098.
 Świdwina 2098.
 Świérzbnica 1900 — polna 1954.
 Śgo Piotra — łysina 1956; ziele 1956.
 Świątolina 1852.
- Świętoziół 1852.
 Świni pysk 1944.
 Świnia Wesz 2111 i 2192.
 Świniak 2179.
-
- Tanghin 1630.
 Tasiemcza 1649 — drzewna 1649.
Teriaka 2121 i 2145.
 Tłustka 1839.
 Toina 1644 — indyjska 1646; kornopna 1645; Mucholapka 1645; odmładzająca 1647; omszona 1645; wenecka 1646.
 Toinowate 1620.
 Toinowe 1633.
 Tojeść 1660.
 Tojowiec 1671 — barwiérski 1672; wzniesiony 1671.
 Tokłoska 2173.
 Tomilek 1547.
 Torhun 1861.
 Trank 1801 — angielski 1880; jeleni 1920; Stój Koneguńdy 1786; złoty 1806 — średni 1816; większy 1812.
 Trędownik 1846.
 Trojan wodny 1606.
 Trojeść 1660 i 1666 — bulwiasta 1668; czerwona 1668; kurasawska 1667; pospolita 1666; przeciwdychawiczna 1667; syryjska 1666.
 Trojeściowate 1651.
 Trojeściowe 1656.
 Trójpest 2082 — przerosły 2083; wązkolistny 2083.
 Trójprątka 1821 — wschodnia 1821.
 Trzebucha 2171 — apulijska 2173; lekarska 2172.
 Trzebula 2182 — gajowa 2184; hiszpańska 2186; leśna 2184;

- ogrodna 2182; polna 2184; szcze-
cinowata 2183.
- Trzemcha 1677— czerwona 1679;
szérokolistna 1678.
- Trzeszczka 2012— cuchnąca 2013.
- Trzeszczkowe 2012.
- Trzymga 1925— brazylijska 1926.
- Turbit fałszywy* 2175.
- Turka własna 1936.
- Tyrlicz 1588.
- Tysiącznik 1599.
- Uchotka 2024 — okółkowa 2025;
właściwa 2024.
- Uchotkowe 2022.
- Uczép 1830.
- Ukwap 1875 — niemiecki 1876;
polny 1875; swojski 1876.
- Upatek 1786.
- Urari* 1617.
- Uroczyn 1637— biały 1638; czer-
wony 1637; kończysty 1638.
- Wargowatokwiatkowe 1922.
- Wasilka 1900.
- Wąkrotka 2102.
- Wątrobne ziele gwiazdźiste 1981.
- Wesz wodna 2111.
- Weszka 2111— cienkolistna 2113;
jadowita 2111; ogrodna 2138;
płamista 2113; wodna 2111.
- Węgle Bylicy czerwonej* 1868.
- Wężydrzew 1627— właściwy 1627.
- Wężydrzewowe 1627.
- Wężymord 1936— babczany 1938;
hiszpański 1937; niski 1937;
wązkolistny 1938; węgierski
1938.
- Wężystręt 2026; właściwy 2026.
- Węgiętonasionowe 2197.
- Wiciokrzew 2078— alpejski 2080;
chiński 2081; Przewiercień 2080;
Suchodrzew 2079; tatarski 2079;
wonny 2081.
- Wiciokrzewowe 2074.
- Wielopłatkowe nadjajnikowe 2089.
- Wielosił 1582.
- Wieprzyniec 2161.
- Wierzcholki— Bożydrzewka* 1864;
Bylicy— białej 1868 i *czerwonej*
1868; *Krwawnika* 1847; *Ma-
runki* 1857; *Marzymiętki* 1857;
Miętki rzymskiej 1859; *Piotyna*
— *pomorskiego* 1863, *pontyckiego*
1869 i *rzymskiego* 1869; *Prze-
wiertnia włoskiego* 2081; *Różań-
ca— rdzawego* 1741 i *żółtokwia-
towego* 1740; *Śnięgulca* 2077;
Zadrzewki 2078.
- Wietrznik 2108.
- Wilczy ząb 1944.
- Wilec 1573— bulwowy 1578; czoł-
gający się 1576; deneczkowy
1575; jadalny 1578; Jalapa 1574;
klonolistny 1578; łożydłowy
1575; modry 1574; Patat 1577;
przczyszczający 1573; rozwal-
niający 1574; skrzypcowaty
1575; szczawiolistny 1576; trzy-
zębny 1577; wielkorzeniowy
1576; ziemniaczany 1577.
- Wisienka 2079.
- Wliśnik 1935.
- Włochynia 1750.
- Wołook 1817— wierźbolistny 1818.
- Włoszka 1900.
- Wołowe oczy 1944.
- Wołowe oko 1842.
- Wołowy język — czerwony naj-
mniejszy 1549; czerwony wiel-
ki 1557; ogrodny 1557; płon-
ny 1550 i większy 1556; polo-

- wy 1560; wielki 1557.
 Wonikrotka 1877 — kamforowa 1879; kosmata 1878.
 Woszczyca 2122.
 Woskokwiat 1669 — wielkokwiatowy 1670; zielonokwiatowy 1670.
 Wronię oko 1613.
 Wrotycz 1871 — swojski 1872.
 Wróble proso — białe 1554; czarne 1555; samica 1555; samiec 1555.
 Wrzos 1730 — błotny 1730.
 Wrzosik 1731 — pospolity 1731.
 Wrzosowate 1728.
 Wrzosowe 1730.
 Wszehłęk 2202 — krzewny 2204; pięcioletny 2203; trzylietny 2203; warzęchowaty 2204; właściwy 2202.
 Wstrząska 1998 — błotna 2000; drobnokwiatowa 1999; nerwista 2000; obrzeżona 2000; omszona 2000; pasożytna 1999; ramienista 2000; wietka 2000.
 Wstrząskowe 1993.
 Wwiniętonasionowe 2181.
 Wybrzeżek 2099.
 Wyciąg *Mniszka* 1945.
 Wyczystka 1997 — Margrawa 1998; szcurza 1998; wspaniała 1997.
 Wyłup 1579.
 Wymiotnica 1994 — karmazynowa 1997; mszysta 1996; prawdziwa 1994.
 Wyskok *Stokroci* 1878.
 Zaciąg 2034 — okręgolistny 2035; wonny 2034.
 Zaczęta 1946.
 Zaścienica 1818 — leżąca 1819; wzniesiona 1819.
 Zadrzewnia 2077 — kanadyjska 2077.
 Zajęcza Rzepka 1895.
 Zamrocznia 2007 — wielkokwiatowa 2007.
 Zapaliczka 2156 — Czartowe łajno 2156; mniejsza 2158; perska 2157; pospolita 2158; większa 2158; wschodnia 2158.
 Zapieprz 1705 — właściwy 1705.
 Zaprzątek 1973.
 Zarostka 1620 — przeciwwimniczna 1620.
 Zaświt 2104 — chilijski 2105.
 Zawdzin 1756 — barwiński 1757; herbatowy 1756.
 Zażwian 1891 — baldaszkgronowy 1891.
 Zebrzyca 2178.
 Zerwa 1768 — kłosa 1764; Schenchera 1764.
 Zębatka 2022 — czolągająca się 2023.
 Zębne ziele 1846.
 Zębodłubka 2122.
 Zębownik 1846 — swojski 2163.
 Zgrzyn 1631 — lśnący 1632; wymiotowy 1632.
 Ziarna pigwiczkowe 1696.
 Ziarnczacek 2100.
 Ziele — Carz 1793; Cyprys 1852; czarne 2107; dymniczne 1795; krucze 2107; Mira 2185; młeczne 1973; ranne 2106; peruwiańskie największe 1829; pępkowe 2132; piecyste 1861; postawne 2187; powietrzne 2132; przymiotowe 1886; solne 1588; szyjne właściwe 1760; wątrobnogwiaździste 1981; zębne 1843; zębowe 1846.
 Ziele — ABC 1834; *Babięj soli* 2149; *Bagna świnięgo* 1744; *Barszcza*

2170; *Barwicy złotej* 1977; *Barwinka* 1639; *Bernardynka* 1905; *Biedrzeńca* 2127; *Boraka* 1561; *Bożego drzewka górnego* 1853; *Bożydrzewka* 1864; *Brodawca* 1548; *Brodawnika brodawkowego* 1946; *Brzuchokwiata* 1603; *Bylicy — białej* 1868 i *czerwonej* 1862 i 1868; *Century — mniejszej* 1600 i *żółtej* 1602; *cyprysowe* 1853; *czartowe* 1957; *Cząbrzyckireteńskiej* 1580; *Czerwitruja* 1611; *czerwone* 1557; *dymniczne* 1795; *Dzięgla* 2154; *estragonowe* 1861; *Galuchów — wązkolistnych* 2135 i *wodnych* 2136; *Gawędy małej* 1795; *Gerarda* 2123; *Głupicha* 1861; *Goryczeczki* 1593 — *alpejskiej* 1592; *Gruszyczki* 1725 — *mniejszej* 1726, *okółkowej* 1723 i *większej* 1725; *Iwinki — białej* 1871, *czarnej* 1864 i *piżmowej* 1851; *Ś. Jakóba* 1886; *Kanianki* 1579; *Kapusty morskiej* 1571; *Kichawca* 1851; *Kocanek perłowych* 1877; *Ś. Konegandy* 1787; *Kozielkowe* 1583; *Koniopłocha* 2147; *Koperka* 2176; *Kopra morskiego* 2149; *Kopyta końskiego* 1792; *Kostowca — pospolitego* 1933 i *swojskiego* 1934; *KosztYWała większego* 1559; *Kruszykamienia angielskiego* 2149; *krzyżowe* 1977; *Lnicy żółtej* 1803; *Łaniczyna Łąkowego* 2147; *Łapy niedźwiedziej — fałszywej* 2170, *niemieckiej* 2170; *Łocygi jadowitej* 1941; *Łocygi — dzikiej* 1942, *leśnej* 1942; *Łoczyźnika* 1930; *Łopiana mniejszego* 1825;

Marka 2129 i *łotnego* 2131; *Marunki* 1857; *marylandzkie* 1611; *Marzymiętki* 1859; *Miętki rzymskiej* 1859; *Miodunki białej* 1552; *Mirnika większego* 2185; *Młęcza* 1939; *Mniszka* 1945; *Morowca kosmatego* 1794; *Mysiego uszka* 1948 i *większego* 1949; *Niedośpiatka* 1948; *Niedźwiedziiny* 1724; *Nogietka* 1889 i *polnego* 1890; *Omana niemieckiego* 1814; *Osta — gwiazdkowatego* 1903, *krwawniczego* 1916, *powłócznego* 1910; *Opicha skalnego* 2163; *Ostropesta* 1909; *Ostrzyzcy* 1976; *Pasternaka wodnego* 2131; *Pępownicy wodnej* 2102; *Pioly na* 1870 — *alpejskiego* 1871, *morskiego* 1863, *pontyckiego* 1869, *rzymskiego* 1869; *Ś. Piotra* 1956 i 2149; *Piotruszki* 2116; *Płucnika francuzkiego* 1949; *Podagrycznika* 2123; *Podbiała* 1792; *Podróżnika* 1931 i *brodawkowego* 1946; *Pomornika szwedzkiego* 1817; *Popłocha* 1910; *Potoczniaka* 2129 i *węzłokwietnego* 2117; *Powoja — małego* 1570 i *wielkiego* 1571; *Prosianej Włoci* 1801; *Prosiennika* 1933; *Przegorzana* 1891; *Przerwiępa* 2133; *Przestrzelona* 2133; *przymiotowe* 1801 i 1887; *Przytulii* 1974 — *białej* 1975, *okrągłolistnej* 1975; *Psięgo języka* 1562; *Radozki* 1803; *Rozponki* 1961; *Romanka morskiego* 1646; *Rozmaryna dzikiego* 1744; *Rumianka — psięgo* 1844, *śnierzącego* 1841; *rumiankowe* 1856; *Rzeczpnia* 1825; *Sadzca* 1987; *Się-*

- pika* 1921; *Siępnika* 2120; *Starca* 1888; *Stokroci większej* 1860; *Stokrotki mniejszej* 1800; *Szczwoła płamistego* 2193; *Szlachtawy — mniejszej* 1797, *modrej* 1797, *średniej* 1817, *większej* 1806 i 1813; *Ślinnika* 1833; *Świnięj* *Wszy* 2113 i 2193 — *większej* 2193, *ziemnej* 2193; *Toiny okrągłolistnej* 1671; *Trojlista ziemnicowego* 1607; *Trzebuli* 2183 i *hiszpańskiej* 2186; *Wątrobne gwiazdkowate* 1982; *Weszki* 2184 i *wonnej* 2187; *Wotowego języka* 1556 i *płonnego* 1556; *Wotowego oka* 1843; *Wrotycza* 1872; *Wrzosa* 1732; *Zaczętej* 1946; *Zajęczego Uszka* 2133; *Żankła* 2106; *Żeniszka* 1849; *Żmijowca* 1551; *Żywokosta* 1559.
- Zielon** 1601.
- Ziemia — japońska* 2062 i *Katechu* 2062.
- Ziemna żółc** 1599.
- Ziemniara** 2194 — *jadalna* 2194.
- Zimozioł** 2074 — *pospolity* 2074; *północny* 2074.
- Zleczeń** 1848.
- Złocien** 1848.
- Złotolist** 1690 — *drobnoowocowy* 1691; *gruszkowaty* 1691; *jabl-kowaty* 1691; *jednopestkowy* 1691; *pospolity* 1690.
- Złotoost** 1927 — *drobnokoszyczkowy* 1927.
- Złomikamień** 2143.
- Znamięczko* 1775.
- Znuda** 1985 — *okręgowa* 1987; *rdzawa* 1986; *skrzydlasta* 1987; *właściwa* 1985.
- Zrzutnik** 2000 — *właściwy* 2000; *wymiotowy* 2000.
- Zwięzła** 1699 — *wonna* 1700.
- Zwrotnica** 1762.
- Zwyciężyjad** 1660.
- Żwierciadelko** 1762 — *Wenery* 1762.
- Żabie gronka** 1826.
- Żankiel** 2105 — *lekarski* 2106; *pospolity* 2106; *samiec* 2106.
- Żartka** 1805 — *maderaspatańska* 1805.
- Żeberko** 2100 — *grzbietne* 2100; *obrzeżające* 2101; *pośrednie* 2100; *skrajne* 2100.
- Żelaźnica** 1900.
- Żelazodrzew** 1693 — *bezbronne* 1693; *mastykowaty* 1693.
- Żeniszek** 1849.
- Żmijowiec** 1550 — *babczany* 1551; *pospolity* 1550.
- Żmijówka** 1550.
- Żółc ziemna** 1599.
- Żółtlica** 1838 — *drobnokwiatowa* 1838.
- Żółtnik** 1835 — *przeciwrobaczy* 1835.
- Żurawina** 1746 — *Bażyina* 1746; *blotna* 1746; *szorstka* 1747; *wielkoowocowa* 1747.
- Żurawiny** 1747.
- Żurnica** 2180.
- Żuwin** 2020 — *Rumpha* 2020.
- Żuwki** 1672 i 2062.
- Żuwna Guwaka** 2062.
- Żywica bendżwinowa** 1755.
- Żywignat** 1558.
- Żywokost** 1558 — *lekarski* 1558; *roztwarty* 1560; *wielki* 1558.

SPIS ABECADŁOWY ŁACIŃSKI,

urzwiok — roślin, ich różnych działów, plodów lekarskich i przemysłowych, oraz narzędzi roślinnych — użytych w niniejszem piśmie.

Abecedaria 1834.	Ambelania 1624 — acida 1625.
Abrotanum 1864.	Ambrosia 1825 — elatior 1826; ma-
ritima 1826.
Absinthium 1869 — vulgare 1870.	Ammi 2121 — copticum 2119; ma-
jus 2121; Visnaga 2122.
Acanthospermum 1823 — xanthio-
ides 1823.	Amoniacum 2158.
Achillea 1846 — Ageratum 1849;
atrata 1852; cretica 1848; fal-
cata 1849; Millefolium 1847;
moschata 1851; nana 1852; no-
bilis 1848; Ptarmica 1851; se-
tacea 1848.	Anacyclus 1844 — officinarum 1845;
Pyrethrum 1846.
Achras 1695 — Caimito 1697; Lu-
cuma 1698; mammosa 1697; Sa-
pota 1695; Zapotilla 1696.	Anandria 1924 — discoidea 1924.
Achyrophorus 1933 — maculatus
1933.	Anassera febrifuga 1620.
Adenostemma 1783 — biflorum 1783;
tinctorium 1784; viscosum 1784.	Anchusa 1556 — arvalis 1557; azu-
rea 1557; officinalis 1556; pa-
niculata 1557; tinctoria 1557.
Adenostyles 1790 — albifrons 1791;
viridis 1790.	Andromachia 1781 — igniaria 1782.
Adoxa 2201 — Moschatellina 2201.	Andromeda 1732 — polifolia 1732.
Aegopodium Podagraria 2123.	Anesorrhiza 2137 — capensis 2137.
Aethusa 2138 — Cynapium 2138;
elata 2139; segetalis 2139.	Anethum 2166 — Foeniculum 2140;
graveolens 2166; piperitum
2141; segetum 2167.
Alkanna tinctoria 1558.	Angelica 2151 — Archangelica 2154;
montana 2152; sylvestris 2151.
Allamanda 1625 — cathartica 1626;
Linnaei 1626; Schottii 1626.	Anisum officinale 2128.
Alstonia 1640 — comosa 1640.	Antennaria 1876 — dioica 1876;
margaritacea 1877.
Alyxia 1632 — laurina 1633; stel-
lata 1633.	Anthemis 1840 — arvensis 1841;
Cotula 1844; nobilis 1840; Py-
rethrum 1846; tinctoria 1842.
	Antherura 2001 — rubra 2001.
	Anthodendron 1742 — ponticum
1742.

- Anthriscus* 2182— *Cerefolium* 2182; *nemorosa* 2184; *sylvestris* 2184; *trichosperma* 2183.
Antirrhoea 2019 — *dioica* 2019; *verticillata* 2019.
Apium 2113 — *graveolens* 2114; *Petroselinum* 2116.
 Apocynaceae 1620.
Apocynum 1644— *androsaemifolium* 1645; *cannabinum* 1645; *frutescens* 1644; *indicum* 1646; *juventus* 1647; *pubescens* 1645; *venetum* 1646.
 Aquifoliaceae 1713.
Aracacha 2194— *esculenta* 2194.
Aralia 2205 — *arborca* 2208; *nudicaulis* 2205; *racemosa* 2206; *spinosa* 2206; *triphylia* 2204.
 Araliaceae 2199.
Arbor consolidata indica 2015.
Arbutus 1734 — *alpina* 1737; *Andrachne* 1736; *Unedo* 1735; *Uva ursi* 1736.
Archangelica 2152 — *atropurpurea* 2154; *degurrens* 2154; *Gmelini* 2154; *littoralis* 2154; *officinalis* 2152.
Arctium — *Bardana* 1918; *Lappa* 1918 et *varie. β.* 1918; *minus* 1918.
Arctopus 2189— *echinatus* 2189.
Arctostaphylos 1736— *alpina* 1736; *officinalis* 1736.
Ardisia 1704— *Bazaal* 1704.
Areola 1775.
Argania 1694— *Sideroxyylon* 1694.
Arnica 1880— *montana* 1880.
Artemisia 1860 — *Abrotanum* 1864; *Absinthium* 1869; *amua* 1865; *arborescens* 1870; *campestris* 1861; *chinensis* 1865; *Contra* 1865; *Dracunculus* 1861; *glacialis* 1871; *glomerata* 1866; *judaica* 1867; *maderaspatina* 1805; *maritima* 1862; *Mutellina* 1870; *pontica* 1868; *salina* 1863; *santonica* 1866; *vallesiaca* 1863; *vulgaris* 1867.
Ascaricida anthelmintica 1778.
 Asclepiadeaceae 1651.
 Asclepiadeae 1656.
Asclepias 1666— *acida* 1657; *annularis* 1658; *asthmatica* 1668; *crispa* 1665; *curassavica* 1667; *gigantea* 1664 i 1665; *incarnata* 1668; *lactiflora* 1669; *laniflora* 1663; *media* 1661; *proccera* 1665; *syriaca* 1666; *tenacissima* 1669; *tingeus* 1669; *tuberosa* 1668; *undulata* 1666.
 Asperifoliae 1545.
Asperula 1981— *cynanchica* 1982; *montana* 1983; *odorata* 1981; *tinctoria* 1983.
Assa dulcis 1755.
Assa-foetida 2157.
Aster 1794 — *Amellus* 1795; *annuus* 1799; *chinensis* 1799; *heterophyllus* 1799.
Asterias lutca 1586.
Asteriscium 2104— *chilense* 2105.
Asterocephalus 1955— *columbarius* 1955.
 Asteroideae 1794.
Asteromaea 1799— *indica* 1799.
Astrantia 2107 — *caucasica* 2108; *digitata* 2108; *intermedia* 2108; *major* 2107; *minor* 2108; *nigra* 2108.
Astrephia 1961— *chaerophylloides* 1962.
Athamantha 2144 — *cretensis* 2144;

- macedonica 2145; Matthioli 2146; Meum 2148.
 Atractylis gummifera 1897.
 Azalea pontica 1713.
 Azima tetracantha 1718.
 Azorella 2103— Gilliezii 2013.
- Baccae* -- *Caprifolii italici* 2081; *Ebuli* 2089; *Hederæ arboreæ* 2208; *Myrtillorum* 1748; *Oxy-coccus* 1747; *Sambuci* 2088— *aquatici* 2086; *Viburni* 2084; *Visci* 2092; *Vitis Idææ* 1750; *Xylostei* 2079.
- Baccharis 1808— brasiliensis 1779; genistelloides 1809; glutinosa 1808.
 Bassia 1698 — butyracea 1698; longifolia 1699.
 Bastard-Ipecacuanha 1667.
 Bdelium siculum 2180.
 Bellis 1800— perennis 1800.
 Benzoës 1755 — amygdalina 1756; in sortis 1756; vulgaris 1756.
 Benzoin 1754 — officinale 1755.
 Berula 2129— angustifolia 2129.
 Bessera azurea 1553.
 Bidens 1830 — carnea 1832; tripartita 1831.
 Bifora 2197— Loureiri 2198; radians 2198.
 Black-Drink 1716.
 Blumea 1810— balsamifera 1811.
 Bois à dartres 2035.
 Bolax 2104— Gilliezii 2104; gummifer 2104.
 Barragineæ 1549.
 Borrigo 1560— officinalis 1560.
 Borreria 1985— alata 1987; ferruginea 1986; Poaya 1985; verticillata 1987.
- Bouvardia 2031— Jacquini 2032; triphylla 2032.
 Bubon 2165— Galbanum 2165; gummiferum 2166.
 Buena hexandra 2059.
 Buglossum— officinale 1577; vulgare 1577.
 Bumelia 1692— nigra 1692; salicifolia 1692.
 Bunium 2125 — Bulbocastanum 2126; denudatum 2125; ferulaefolium 2125.
 Buphthalmum 1817— salicifolium 1818.
 Bupleurum 2132— falcatum 2133; fruticosum 2133; perfoliatum 2133; rotundifolium 2132.
- Cacalia— alpina 1791; Antephorbium 1884; ficoides 1885; Kleinia 1885; Petasites 1791.
 Cachrys 2190 — maritima 2149; odontalgica 2190.
 Caffè Marron 2005.
 Calcitrapa Hippochaestum 1903.
 Calendula 1888— arvensis 1890; officinalis 1889.
 Calluna 1731— vulgaris 1731.
 Calotropis 1663— gigantea 1663; procera 1664.
 Campanula 1759— Cervicaria 1760; glauca 1762; glomerata 1759; Medium 1762; patula 1761; Rappunculus 1761; Speculum 1762; Trachelium 1760.
 Campanulaceæ 1757.
 Campylospermae 2181.
 Canthium 2010— parviflorum 2011; Rheedii 2011.
 Cantua 1583— pyrifolia 1583.
 Caprifoliaceæ 2072.

- Caprifolium— alpinum 2080; hor-
 tense 2081.
Carbo Artemisiae rubrae 1868.
 Cardopatum 1891— corymbosum
 1891.
 Carduus 1912— Acarna 1915; cri-
 spus 1912; marianus 1909; nu-
 tans 1913.
 Carissa 1622— Carandas 1622; Xy-
 lopicon 1623.
 Carisseae 1622.
 Carlina 1894— acanthifolia 1896;
 acaulis 1895; gummifera 1896;
 vulgaris 1896.
Carpophorum 2100.
 Carthamus 1906— corymbosus 1892;
 lanatus 1906; tinctorius 1907.
 Carum 2123— Bulbocastanum 2124;
 Carvi 2124.
 Cascarilla 2056— caduciflora 2058;
 magnifica 2057.
Cascarilla— *Anaransada* 2051; *Bove*
 2058; *Delgada* 2050; *finá* 2055;
negrilla 2055— *finá* 2055, *pro-*
vinciana 2050; *perecida* 2051;
provinciana 2055; *Uritusinga*
 2051.
Catechu 2062.
 Catesbaea 2063— spinosa 2064; Vi-
 vassorii 2064.
 Centaurea 1897— amara 1899; axil-
 laris 1901; Calcitrapa 1902;
 Centaurium 1898; cerynthifolia
 1903; Cyanus 1900; Jacea 1898;
 montana 1901; nigra 1899; Rha-
 pontica 1919; Scabiosa 1900; sol-
 stitialis 1902.
 Centaurium officinale 1898.
 Cephaelis 1994— Ipecacuanha 1994;
 nauseosa 1996; punicea 1997.
 Cephalanthus 1991— occidentalis
 1992.
 Cephalaria 1953— centauroides
 1954.
 Cerbera 1628— Ahovai 1628; lac-
 taria 1629; Manghas 1630; O-
 dollan 1630; salutaris 1629; Tan-
 ghin 1630; Thevetia 1631.
 Cervaria Rivini 2162.
 Chaerophyllum 2184— australe
 2182; bulbosum 2185; Pecten
 Veneris 2182; sylvestre 2184.
Chamaemelum 1856.
 Chimophila 1722— maculata 1724;
 umbellata 1623.
 China— *Abomalies* 2054; *Amarilla*
 2050; *Anaransada* 2046; *Ateka-*
mez 2061; *aurantiaca* 2053; *bi-*
colorata 2061; *de Bogota* 2053;
boliviana 2015; *brachycarpa*
 2038; *Calisaya* 2044— *levis*
 2046; *caribaea* 2037; *Carthage-*
na— *convoluta* 2053, *fibrosa*
 2052, *fib. plana* 2053, *lignosa*
 2053, *rubra* 2055, *vera* 2053;
Catto-Cambar 2063; *columbica*
 2053; *coronalis* 2049; *Cuzco*
 2049— *fusca* 2048, *nova* 2048;
flava 2041, 2051— *dura* 2052,
fibrosa 2052, 2053, *lignosa* 2052,
nova 2052, *plano* 2053, *subero-*
sa 2051; *fusca* 2049, 2054; *Gu-*
anuco 2047; *hispanica* 2057;
Huamalies 2047, 2054— *alba*
 2054, *ferruginea* 2054; *Huanuco*
 2047, 2048— *fusca* 2047, *ru-*
biginosa 2048, *siberosa albida*
 2047; *indigena* 2072; *Jaen*— *fus-*
ca 2046, *nigricans* 2049, *obscura*
 2046, *pallida* 2048; *Lima-Loxa*
 2047; *Loxa*— *aurantiaca* 2050,
corona 2049, *flava* 2050, *fusca*

- 2049, *Kotty* 2049, *nigrescens* 2049, *obscura* 2050, *pitajensis* 2049, *rubra* 2046, *tenuis* 2050, *vera* 2049; *lutea regia* 2044; *Maraicao* 2051, 2055; *martinicensis* 2036; *Mato* 2039; *montana* 2036; *Narajanda* 2053; *Nigritella fina* 2049; *nova* 2028, 2038 — *brasiliensis* 2059; *Pianhy* 2039; *Piton* 2036; *Pitaya* 2049 — *narajanda* 2050, *roxa* 2050; *Pitoya* 2051; *Piura* 2053; *Popayan* 2055; *Pseudo-Loxa* 2049; *Pseudo-regia* 2047; *regia* 2044 — *convoluta* 2044, *cum epidermide* 2044, *fibrosa* 2046, *lutea* 2044, *nuda* 2044, *nova* 2045, *plana* 2044, *sine epidermide* 2044, *spuria* 2047; *de Rio Janeiro* 2059; *rubella* 2055; *rubiginosa* 2047, 2053, 2055; *rubra* 2057 — *dura* 2058, *lichenosa* 2058, *nova* 2055, *pallida* 2055, *suberosa* 2058; *spinosa* 2064; *spuria* 2037; *de Sta Anna* 2046; *Stae Luciae* 2036; *surinamensis* 2038; *Tekamez* 2061; *Tenn* 2053 — *nigricans* 2049, *pallida* 2048; *Urbietina* 2055; *Uritusinga* 2049; *Vosa* 2049; *Yuanuco* 2047.
- Chiococca 2008 — *anguifuga* 2010; *paniculata* 2010; *racemosa* 2009.
- Chironia angularis 1601.
- Chlora 1601 — *perfoliata* 1601.
- Chondrilla 1943 — *junceae* 1943.
- Chrysanthemum Leucanthemum 1860.
- Chrysocoma Linosyris 1803.
- Chrysophyllum 1690 — *Cainito* 1690; *microcarpum* 1691; *monopyrenum* 1691; *pomiforme* 1691; *pyriforme* 1691.
- Cichoraceae 1927.
- Cichorium 1930 — *Endivia* 1931; *Intybus* 1930.
- Cicuta 2111 — *maculata* 2113; *tenuifolia* 2113, *virosa* 2111.
- Cicutaria — *maculata* 2113; *virosa* 2113.
- Cinchona 2043 — *afro-inda* 2035; *angustifolia* 2038; *boliviana* 2045; *brachycarpa* 2038; *Calisaya* 2044 — *vera* 2045, *Josephiana* 2045; *Candollei* 2050; *caribaea* 2037; *caroliniana* 2031; *chlorrhiza* 2035; *Condaminea* 2048 — *angustifolia* 2053; *cordifolia* 2051; *corymbifera* 2040; *excelsa* 1041; *ferruginea* 2043; *floribunda* 2037; *glandulifera* 2050; *hirsuta* 2050; *lanceifolia* 2052; *lanceolata* 2050; *lucumaeifolia* 2049; *macrocalyx* 2050; *micrantha* 2054; *montana* 2037; *oblongifolia* 2058; *officinalis* 2049; *ovata* 2047; *peruviana* 2040; *pitayensis* 1050; *pubescens* 2048; *purpurea* 2054; *scrobiculata* 2045; *spinosa* 2064; *Uritusinga* 2051.
- Cinchonaceae 2021.
- Cinchoneae 2030.
- Cirsium 1915 — *arvense* 1915; *oleaceum* 1916.
- Cnicus 1903 — *benedictus* 1904; *oleraceus* 1916.
- Codaga — *Pala* 1642.
- Coelospermeae 2197.
- Coffea 2002 — *arabica* 2002; *benghalensis* 2004; *mauritiana* 2005; *mosambica* 2004; *racemosa* 2005; *Zanguebariae* 2004.

- Coffeaceae 1972.
 Coilantha purpurea 1587.
 Comissura 2100.
 Conchophyllum 1672— imbricatum 1672.
 Condaminea 2028 — corymbosa 2029.
 Condyllocarpus apulus 2172.
 Conium 2192 — Aracacia 2195; croaticum 2194; maculatum 2192; sibiricum 2194; strictum 2194.
 Convolvulaceae 1566.
 Convolvulus 1568 — althaeoides 1571; arvensis 1570; discolor 1572; farinosus 1569; floridus 1572; Jalapa 1574; peltatus 1573; Scamonia 1569; scoparius 1572; sepium 1570; Soldanella 1572; sylvaticus 1571.
 Conyza 1806 — balsamifera 1811; candida 1807; lobata 1880; pubigera 1807; squarrosa 1806; verbascifolia 1808; viscosa 1813.
 Cordia 2563— chinensis 1565; domestica 1564; globosa 1565; juglandifolia 1565; latifolia 1565; Myxa 1563; retusa 1547; Sebestena 1564.
 Cordiaceae 1562.
 Coriandrum 2198— sativum 2198; testiculatum 2198.
 Cornus 2096— coerulca 2098; florida 2097; mascula 2096; sanguinea 2098; sericea 2098.
 Cornaceae 2095.
 Cortex— *Alyxiae aromaticae* 1633; *antidysentericus* 1642, 1649; *Bela-ayé* 2072; *Belahé* 2072; *Caribaeus* 2037; *Chinae— angustifoliae* 2038 *et spinosae* 2064; *Conessi* 1642, 1649; *exterior radiceis Ebuli* 2089; *Frazini* 1680; *interior Sambuci* 2088; *profluvii* 1642, 1649; *Sambuci aquatici* 2086; *Sapotae* 1696; *Thuris* 1754; *Thymiamatis* 1754.
 Corvisartia Helenium 1812.
 Cosmibuena 2058— hexandra 2059.
 Coutarea 2060— speciosa 2060.
 Coutoubea 1603— spicata 1604.
 Cressa 1568— cretica 1568.
 Crithmum 2148— maritimum 2149.
 Cuminum 2173— Cyminum 2173; hispanicum 2174.
 Cuscuta 1579— americana 1580; Epilinum 1580; Epithymum 1579; europaea 1579.
 Cuscutaceae 1578.
 Cutta-Cambar 2062.
 Cynanchum 1658 — Arghel 1662; erectum 1671; Ipecacuanha 1668; mauritianum 1653; monspeliacum 1659; nigrum 1661; Vincetoxicum 1660.
 Cynara 1910— acaulis 1920; Cardunculus 1912; Scolymus 1911.
 Cynareae 1888.
 Cynoglossum 1561— officinale 1561; pictum 1562.
 Dahlia 1819— variabilis 1820.
 Danais 2034— fragrans 2034; rotundifolia 2035.
 Daucus 2178— Carota 1179; Gimgidium 2122, 2180; gummifer 2180; hispanicus 2180; naritimus 2180; maximus 2181; Visnaga 2122; vulgaris 2180.
 Dendroptoe bicolor 2095.
 Dentella 2022— repens 2023.
 Dicotyledoneae polypetalae 2089

- Diervilla 2077— canadensis 2077.
 Diospyros 1709— Ebenaster 1710;
 Ebenum 1709; glutinosa 1711;
 Lotus 1712; malabarica 1711;
 Melanoxylon 1710; virginiana
 1712.
 Diotis 1854— maritima 1854.
 Diplolepis vomitoria 1663.
 Dipsaceae 1949.
 Dipsacus 1951— fullonum 1951;
 sylvestris 1952.
 Dischidia 1672— nummularia 1673;
 Rafflesiana 1673.
 Dorema 2159— Amoniacum 2159.
 Doronicum 1882— austriacum 1883;
 Pardalianches 1882; scorpioides
 1883.
 Dracunculus 1860.
 Duraja eriopila 2069.
-
- Ebenaceae 1707.
 Ebenoxylon verum 1709.
 Echinops 1890— sphaerocephalus
 1890.
 Echites 1641— antidysenterica
 1642; caryophyllata 1642; lon-
 giflora 1643; pubescens 1641;
 scholaris 1641; suberecta 1643.
 Ehium 1550— bonariense 1551;
 plantagineum 1551; vulgare
 1550.
 Eclipta 1818— erecta 1819; pros-
 trata 1819.
 Ehretia 1546— buxifolia 1546.
 Ehreticae 1546.
 Elacodendron Argan 1695.
 Elemi 2067.
 Elephantopus 1780— carolinianus
 1781; scaber 1781.
 Embelia 1705— Ribes 1705.
 Embryopteris glutinosa 1711.
- Epacridaceae 1718.
 Erica 1730— Tetralix 1730; vul-
 garis 1732.
 Ericaceae 1728.
 Ericineae 1730.
 Ericola cruciata 1590.
 Erigeron 1796— acris 1796; cana-
 densis 1797; podolicus 1797;
 viscosus 1813.
Erva do rato 1998.
 Eryngium 2108— campestre 2109;
 maritimum 2110; planum 2110;
 tricuspidatum 2105; vulgare 2110.
 Erythraea 1599— Centaurium 1599;
 pulchella 1600; ramosissima
 1600.
 Euapocynae 1633.
 Eupatoriaceae 1783.
 Eupatorium 1786— Ayapana 1788;
 cannabinum 1786; Dalea 1788;
 perfoliatum 1787; purpureum
 1787; sophioides 1790.
 Evolvulus 1567— alsinoides 1567.
 Exacum 1598— spicatum 1604; te-
 nuifolium 1598; verticillatum
 1598; violaceum 1598.
 Exostemma 2035— angustifolium
 2037; australe 2039; brachycar-
 pum 2038; caribacum 2037; co-
 rymbiferum 2040; cuspidatum
 2038; floribundum 2036; peru-
 vianum 2039; Souzanum 2039.
Extractum Taraxaci 1945.
-
- Faba Sti Ignatii* 1618.
Fahanin 1853.
 Falcaria 2119— Rivini 2119.
 Fedia— grandiflora 1960; olitoria
 1961.
 Ferula 2156— amonifera 2160; As-
 sa foetida 2156; communis 2158;

- Ferulago* 2158; *neapolitana* 2175; *orientalis* 2158; *persica* 2157.
Filago 1875— *arvensis* 1875; *germanica* 1876; *maritima* 1854.
Fistulae— *Levistici* 2151 et *Ligustici* 2151.
Flaveria 1835— *Contrayerba* 1835.
Flores — *africani* 1837; *Ayerati* 1849; *Arnicae* 1881; *Auriculae muris* 1948; *Bellidis*— *majoris* 1860 et *minoris* 1800; *Borraginis* 1561; *Buglossi* 1556; *Buphthalmi* 1843; *Calendulae* 1889 et *sylvestris* 1890; *Caprifolii italici* 2081; *Chamaemeli nobilis* 1841; *Chamomillae*— *foetidae* 1844, *romanae* 1841, *vulgaris* 1856; *Consolidae majoris* 1559; *Costi*— *nostratis* 1034 et *vulgaris* 1933; *Cotulae* 1844; *Cyani* 1901 et *majoris* 1901; *Eupatorii Mezues* 1849; *Farfaras* 1792; *Galii* 1974; *Gnaphalii* 1877; *Heliochrysi* 1803; *Hieracii macrorrhizi* 1933; *Jasmini* 1687; *Ligustri* 1679; *Linariae aureae* 1803; *Linguae bovis* 1556; *Millefolii* 1847; *Pedis Cati* 1877; *Pilosellae* 1948 et *albae* 1877; *Plarmicae* 1851; *quatuor cordiales* 1557; *Sambuci* 2088; *Stoechadis*— *citrinae* 1874, *neapolitanae* 1874; *Symphiti* 1559 et *minimi* 1800; *Tanaceti* 1872; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792.
Foeniculum 2139— *dulce* 2140; *indicum* 2141; *officinale* 2140; *piperitum* 2141; *vulgare* 2140.
Fohanin 1853.
Folia— *Agrifolii* 1715; *Apalachi-*
- nes* 1716; *Aquifolii* 1715; *Arnicae* 1881; *Caprifoliiitalici* 2081; *Cervicariae* — *majoris* 1761, *minoris* 1760; *Ebuli* 2089; *Fraxini* 1680; *Hederae arboreae* 2208; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Ligustri* 1679; *Nerii* 1648; *Oleandri* 1648; *Paraguae* 1716; *Rhododendri*— *Chrysanthi* 1740, *ferruginei* 1741; *Rosaginis* 1648; *Sambuci* 2088 et *aquatisci* 2086; *Uvae ursi* 1737; *Viburni* 2084; *Vitis Idaeae* 1750.
Frasera 1596— *Waltheri* 1596.
Fraxineae 1679.
Fraxinus 1679— *acuminata* 1682; *americana* 1681; *atrovirens* 1681; *aurea* 1681; *crispa* 1681; *excelsior* 1680; *heterophylla* 1681; *juglandifolia* 1681; *Ornus* 1683; *pendula* 1681; *rotundifolia* 1683; *simplicifolia* 1681; *tomentosa* 1682.
Fructus Cornus 2097.
Galbanum 2166.
Galbanum 2166.
Galinsoga 1838— *parviflora* 1838.
Galium 1973— *Aparine* 1975; *cruciatum* 1976; *Mollugo* 1974; *rotundifolium* 1975; *tuberosum* 1977; *vernum* 1977; *verum* 1973.
Gardenia 2066 — *arborea* 2068; *florida* 2066; *Genipa* 2069; *grandiflora* 2067; *gummifera* 2067; *inermis* 2067; *lucida* 2068; *multifida* 2066; *radicans* 2067; *spinosa* 2065.
Gardenieae 2063.
Gatta Gamber 2062.
Gatta Gambier 2062.

- Gaultheria* 1733.
Gauthiera 1733—*procumbens* 1734.
Geniostoma 1620—*febrifuga* 1620.
Genipa 2068 — *americana* 2068;
Merianae 2069; *oblongifolia* 2069.
Gentiana 1585—*acaulis* 1591; *A-*
marella 1592; *asclepiadea* 1590;
campanulata 1588; *campestris*
1593; *Chiraita* 1598; *cruciata*
1590; *decumbens* 1589; *grandi-*
flora 1592; *lancifolia* 1593; *lu-*
tea 1585; *pannonica* 1587; *per-*
foliata 1602; *Pneumonanthe*
1588; *punctata* 1588; *purpurea*
1587; *saponaria* 1588; *verticil-*
lata 1599.
Gentianaceae 1583.
Gentianeae 1585.
Geophila 1993 — *reniformis* 1993.
Georgina 1819.
Gifola germanica 1876.
Glossocardia 1834 — *linearifolia*
1834.
Gnaphalium—*arenarium* 1874; *di-*
icum 1877; *sanguineum* 1874;
Stoechas 1874.
Gomma da Batata 1575.
Gomphocarpus 1665—*crispus* 1665.
Goodeniaceae 1771.
Grana Sapotillae 1694.
Grangea 1805 — *maderaspatana*
1805.
Guettarda 2017 — *speciosa* 2018.
Guettardeae 2014.
Gummi-resina—*Amoniacum* 2158,
2160; *Assa foetida* 2157; *Bde-*
lium siculum 2180; *Galbanum*
2166; *Hederæ arboreæ* 2208;
Opoponax 2155; *Peucedani* 2162;
Sagapenam 2157; *Scammonei*
1569.
Gutta—*Girek* 1696; *Percha* 1702;
Perka 1702; *Tuban* 1702.
Gymnostema 1669 — *lactiferum*
1669; *tenacissimum* 1669; *tin-*
gens 1669.
Halenia 1594—*sibirica* 1594.
Hancornia 1623—*speciosa* 1624.
Hedera 2207—*arborea* 2208; *chry-*
socarpa 2209; *Helix* 2207; *poë-*
tica 2209.
Hedyotideae 2022.
Hedyotis 2024—*Auricularia* 2024;
umbellata 2025.
Helenium 1837—*autumnale* 1837.
Helianthus 1828 — *annuus* 1829;
tuberosus 1830.
Helichrysum 1873 — *arenarium*
1873; *sanguineum* 1874; *Stoechas*
1874.
Heliotropium 1547 — *europæum*
1547; *indicum* 1549.
Helosciadium 2116 — *lateriflorum*
2117; *nodiflorum* 2117.
Hemidesmus 1654 — *indicus* 1654.
Henricia 1597 — *pharmacæarcha*
1597.
Heracleum 2169—*cordatum* 2171;
elegans 2170; *lanatum* 2171;
Panaces 2171; *setosum* 2171;
Sphondylium 2169.
Herba—*ABC* 1834; *Abrotani* 1864
et montani 1853; *Absinthii* 1870
— *alpini* 1871, *maritimi* 1863;
Acnellæ 1833; *Agerati* 1849;
Anethi 2167; *Angelicæ* 2154;
Apurines 1976; *Apocyni folio*
subrotundo 1671; *Arnicae sue-*
densis 1817; *Artemisiae*—*albae*
1868, *rubrae* 1862, 1868; *As-*
perulae aureae 1977; *Asteris atti-*

ci 1795; *Auriculae*— *leporis* 2133, *muris* 1948 et *m. majoris* 1949; *Balsamitae* 1859; *Bellidis* — *majoris* 1860, *minoris* 1800; *Berulae* 2129; *Borraginis* 1561; *Brancae ursinae*— *germanicae* 2170, *spuriae* 2170; *Brassicae marinae* 1571; *Bubonii* 1795; *Buglossi* 1556— *agrestis* 1551 et *sylvestris* 1556; *Bupleuri* 2133; *Bupthalmi* 1842; *Cacaliae tomentosae* 1794; *Calcitrapae* 1903; *Calendulae* 1889 et *sylvestris* 1890; *Cancris* 1548; *Cannabinae aquaticae* 1787; *Cardui*— *benedicti* 1905, *hemorrhoidalis* 1916, *Mariae* 1909, *stellati* 1903, *tomentosi* 1910; *Centaurei*— *lutei* 1602, *minoris* 1600; *Cerefolii* 2183 et *hispanici* 2187; *Chaerophylli* 2183; *Chamomillae* 1856 et *foetidae* 1844; *Cichorei* 1931 et *verrucosi* 1946; *Cicutae* 2113, 2193— *aquaticae* 2113, *majoris* 2193, *terrestris* 2193; *Ciculariae* 2184 et *odoratae* 2187; *S. Coniugundae* 1787; *Conii maculati* 2193; *Consatidae*— *majoris* 1559, *sarracenicae* 1801, 1887; *Convulvuli*— *majoris* 1571, *minoris* 1570; *Conyzae*— *coeruleae* 1797, *majoris* 1806, 1813, *mediae* 1817, *minoris* 1797, 1816; *Costae bovis* 2133; *Costi*— *nostratis* 1934, *vulgaris* 1933; *Cotulae* 1814; *Cotyledonis aquaticae* 2103; *Crithmi* 2149; *Cruciatae* 1977; *Cuscutae* 1579; *Cynoglossi* 1562; *Dracunculi hortensis* 1861; *Echii* 1551; *Echinopis* 1891; *Epithymi cretici* 1580; *Ericae* 1732; *Eu-*

patorii 1787 et *Mazues* 1849; *Falcariae* 2120; *Farfarae* 1792; *Filaginis* 1875; *Filipendulae*— *angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Foeniculi marini* 2149; *Galii* 1974— *albi* 1975, *rotundifolii* 1975; *Genippi* 1851— *albi* 1871, *nigri* 1864, *veri* 1851; *Gentianae minoris* 1590; *Gentianellae* 1593 et *alpinae* 1592; *Gerardi* 2123; *Gnaphalii margaritacei* 1877; *Helichrysi* 1803; *Hepaticae stellatae* 1982; *Hyo-serididis* 1933; *Impiae* 1875; *Inulae*— *germanicae* 1814, *palatinae* 1814; *Ivae moschatae* 1851; *Jacobaeae* 1886; *Lactucae*— *Scariolae* 1942, *sylvestris* 1942, *virosae* 1941; *Lampsanae* 1930; *Lappae minoris* 1825; *Ledi palustris* 1744; *Linariae aureae* 1803; *Linguae bovis* 1556; *Lisianthi* 1603; *Matricariae* 1857; *Matrisilvae* 1982; *Menthae*— *romanae* 1859, *sarracenicae* 1759; *Millefolii* 1847; *Morsus Diaboli* 1957; *Myrrhidis majoris* 2187; *Oenantes*— *angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Onopordi* 1910; *Oreoselini* 2163; *Pastinacae aquaticae* 2131; *Perfoliatae* 2133; *Pervincae* 1639; *S. Petri* 2149; *Petroselini* 2116; *Pilosellae* 1948; *Pimpinellae* 2127; *Podagrariae* 2123; *Ptarmicae* 1851; *Pulicariae* 1816; *Pulmonariae*— *gallicae* 1949, *maculosae* 1552; *Pyrethri* 1857; *Pyrolae* 1725— *majoris* 1725, *minoris* 1726, *umbellatae* 1723; *Rorismarini sylvestris* 1744; *Saniculae* 2106;

- Santolinae* 1833; *Saxifragae anglicae* 2147; *Senecionidis* 1888; *Serratulae* 1921; *Seseleos pratensis* 2117; *Sii* 2130—*nodiflori* 2117, *palustris* 2131; *Silae* 2147; *Soldanellae* 1572; *Sonchi* 1939; *Sphondylii* 2170; *Spigeliae* 1611—*marylandicae* 1611; *Spinae albae* 1910; *Succisae* 1957; *Symphyti* 1559 et *minimi* 1800; *Tanacetii* 1872; *Taraxaci* 1945; *Tithymali maritimi* 1646; *Trifolii fibrini* 1607; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792; *Valerianae graecae* 1583; *Valerianellae* 1961; *Verrucariae* 1548; *Vincae* 1639; *Viperini* 1551; *Virgae aureae* 1801; *Zacinthae* 1946.
- Herbe aux cure-dents* 2122.
- Hieracium* 1947—*Gronovii* 1949; *murorum* 1948; *Pilosella* 1947.
- Pippion*—*campestre* 1593; *lanceifolium* 1593.
- Holostemma* 1658 — *Rheedianum* 1658.
- Hoya* 1669—*coronaria* 1670; *viridiflora* 1670.
- Hya-Hya* 1635.
- Hydrocotyle* 2102—*asiatica* 2103; *umbellata* 2103; *vulgaris* 2102.
- Hymenodietyon* 2040—*excelsum* 2041.
- Hypochoeris* 1932—*glabra* 1932; *maculata* 1934; *radiata* 1933.
- Ichnocarpus* 1641—*Afzelii* 1644.
- Ignatia* 1617—*amara* 1618.
- Ilex* 1714—*Aquifolium* 1714; *Cas-sine* 1716; *opaca* 1715; *paraguariensis* 1716; *vomitaria* 1715.
- Imperatoria Ostruthium* 2165.
- Inula* 1811—*aromatica* 1924; *britannica* 1813; *crithmifolia* 1815; *dysenterica* 1817; *germanica* 1814; *Helenium* 1811; *odora* 1817; *Pulicaria* 1816; *salicina* 1814; *viscosa* 1812.
- Ipecacuanha*—*alba* 1991; *amylacea* 1991; *annulata* 1996; *fusca* 1996; *grisca* 1996; *nigra* 2001; *striata* 2001; *undulata* 1991; *vera* 1996.
- Ipomoea* 1573—*acetosaefolia* 1576; *Batatas* 1577; *cathartica* 1574; *edulis* 1578; *Jalapa* 1574; *macrorrhiza* 1576; *Nil* 1574; *operculata* 1575; *pandurata* 1575; *platanifolia* 1578; *Purga* 1573; *repens* 1576; *Thurpetum* 1575; *tridentata* 1577; *tuberosa* 1578.
- Isertia* 2021—*coccinea* 2021.
- Isertiae* 2021.
- Isonandra* 1701—*polyandra* 1701.
- Ixora* 2007—*coccinea* 2008; *grandiflora* 2007; *Pavetta* 2007.
- *Jaegeria calendulacea* 1828.
- Jasminaceae* 1685.
- Jasminum* 1686—*angustifolium* 1688; *grandiflorum* 1687; *hirsutum* 2019; *officinale* 1686; *Sambac* 1687; *triflorum* 1688.
- Jugum* 2100—*dorsale* 2100; *intermedium* 2100; *laterale* 2100; *marginale* 2101.
- Jurinea* 1921—*cyanooides* 1921.
- *Kalmia* 1738—*angustifolia* 1739; *glauca* 1739; *hirsuta* 1739; *lanatifolia* 1738.
- Kanachia* 1662—*laniflora* 1662.

- Kentrophyllum* 1905 — *lanatum* 1906.
Kixia 1649 — *arborea* 1649.
Kleinia 1884 — *Anteuphorbium* 1884; *ficoides* 1885; *nerifolia* 1885.

Labiatiflorae 1922.
Lac virginum 1755.
Lacinula 2099.
Lactuca 1939 — *cracoviensis* 1942 — *praecox* 1943, *serotina* 1943; *sativa* 1939; *Scariola* 1942; *virosa* 1940.
Lactucarium 1940.
Lagoëcia 2188 — *cuminoides* 2188.
Lampsana 1929 — *communis* 1929; *Zacintha* 1947.
Landia lappacea 2072.
Lappa 1916 — *major* 1917; *minor* 1918; *tomentosa* 1918.
Laserpitium 2176 — *asperum* 2177; *glabrum* 2177; *latifolium* 2177; *Siler* 2178.
Ledum 1743 — *latifolium* 1745; *palustre* 1744.
Leontodon Taraxacum 1945.
Lepicephalus 1953.
Leucanthemum 1859 — *vulgare* 1859.
Leucopogon 1720 — *Richei* 1721.
Levisticum 2150 — *officinale* 2150.
Liabum 1783.
Liatris 1784 — *spicata* 1785; *squarrosa* 1785.
Libanotis 2143 — *montana* 2143; *vulgaris* 2143.
Lignum — *colubrinum* 1615; *Ebeni* 1709, 1710; *foetidum* 2005; *Hederæ arboreae* 2208; *rhodium* 1572; *Visci quercini* 2092, 2094.
Liguliflorae 1927.
Ligusticum — *Levisticum* 2151; *pe-*
- loponesiaticum* 2148.
Ligustrum 1678 — *vulgare* 1678.
Limbarda tricuspis 1815.
Linnaea 2074 — *borealis* 2074.
Linosyris 1802 — *vulgaris* 1803.
Lisianthus 1602 — *chelonoides* 1603; *grandiflorus* 1602.
Lissanthe 1720 — *sapida* 1720.
Lithospermum 1554 — *arvense* 1555; *officinale* 1554.
Lobelia 1766 — *cardinalis* 1768; *Cautchouc* 1770; *Dortuanna* 1770; *fulgens* 1768; *inflata* 1769; *longiflora* 1769; *splendens* 1768; *syphilitica* 1767; *Tupa* 1770.
Lobeliaceae 1765.
Loganiaceae 1611.
Loganieae 1618.
Lonicera 2078 — *alpigena* 2080; *Caprifolium* 2080; *chinensis* 2081; *Diervilla* 2078; *germanica* 2081; *japonica* 2082; *Periclymenum* 2081; *symphoricarpa* 2077; *tatarica* 2079; *Xylosteum* 2079.
Lanicereae 2074.
Loranthaceae 2089.
Loranthus 2093 — *citricola* 2095; *bicolor* 2094; *europaeus* 2093.
Lucuma 1696 — *Caimito* 1697; *mammosum* 1696; *obovatum* 1697.
Lycopsis 1555 — *arvensis* 1555.

Maba 1708 — *Ebenus* 1708.
Macrostemna corymbosum 2030.
Madia 1839 — *mellosa* 1840; *sativa* 1839; *viscosa* 1840.
Manna 1683 — *calabrina* 1683; *cannelata* 1683; *crassa* 1683; *electa* 1683; *in granis* 1683; *in lacrymis* 1683; *longa* 1683; *ma-*

- stychina* 1683; *pinguis* 1683; *vulgaris* 1683.
Manettia 2032 — *cordifolia* 2033; *glabra* 2034.
Marsdenia 1671 — *erecta* 1671; *tinc-toria* 1672.
Maruta 1843 — *Cotula* 1843; *foe-tida* 1843.
Matricaria 1854 — *Chamomilla* 1855; *inodora* 1858; *Parthenium* 1857; *suaveolens* 1836.
Melago Taraxaci 1945.
Menyantheae 1606.
Menyanthes 1606 — *americana* 1607; *indica* 1609; *ovata* 1608; *trifo-liata* 1606; *verna* 1607.
Meri-carpium 2100.
Meum 2147 — *athamanticum* 2147; *Mutellina* 2148
Mikania 1789 — *Guaco* 1789; *so-phiaefolia* 1790.
Mimusops 1699 — *Elengi* 1700.
Molina — *reticulata* 1809; *viscosa* 1809.
Molopospermum 2187 — *cicutarium* 2187.
Monetia 1718 — *barlerioides* 1718; *diacantha* 2012.
Monopetalae — *epigynae* 1773; *pe-rigynae* 1745.
Monotropa 1727 — *glabra* 1728; *Hypopitis* 1727.
Monotropeae 1727.
Morinda 2014 — *bracteata* 2016; *citrifolia* 2014; *muscosa* 1996; *Royoc* 2016.
Moutain-Tea 1734.
Moza 1865.
Mussenda 2069 — *frondosa* 2070; *glabra* 2070; *Landia* 2071, 2072; *Stadmanni* 2072.
Mutisiaceae 1922.
Myrrhis 2186 — *bulbosa* 2185; *o-dorata* 2186.
Myrsinaceae 1703.
Myscolus 1927 — *microcephalus* 1927.
Nardostachys 1959 — *grandiflora* 1960; *Jatamansi* 1959.
Nardus — *celtica* 1969; *indica* 1960; *montana* 1970.
Nassauvieae 1925.
Nauclea — *acida* 2063; *Gambir* 2062.
Nerium 1647 — *antidysentericum* 1649; *coronarium* 1646; *odora-tum* 1648; *Oleander* 1647; *tinc-torium* 1649.
Neurochlaena 1879 — *lobata* 1879.
Ninsi 2303.
Nyctanthes 1688 — *arbor tristris* 1688.
Oenanthe 2134 — *crocata* 2136; *- fistulosa* 2136; *Phellandrium* 2134; *pimpinelloides* 2135.
Oglifa arvensis 1875.
Oldenlandia — *repens* 2024; *umbel-lata* 2026.
Olea 1674 — *europaea* 1675; *fra-grans* 1677; *microcarpa* 1677; *Oleaster* 1675; *sativa* 1675.
Oleaceae 1673.
Oleineae 1674.
Oleum — *Chamomillae* 1856; *Jas-mini* 1687; *olivarum* 1676.
Oligosporus condimentarius 1861, *Olio di Marmotta* 1741.
Onopordon 1909 — *Acanthium* 1909.
Onosma 1549 — *echioides* 1549.
Ophiorrhiza 2026 — *Mungos* 2026.
Ophioxyleae 1627.
Ophioxylon 1627 — *serpentinum*

1627.
Opopanax 2155— *Chironium* 2155.
Oreoselinum legitimum 2163.
Ornus 1682— *europaea* 1682; *rotundifolia* 1683.
Orthospermae 2102.
Osmanthus fragrans 1677.
Osmites 1878.
Osmitopsis 1877 — *asteriscoides* 1878; *camphorina* 1879.
*Oxycocco*s 1746— *hispidulus* 1747; *macrocarpus* 1747; *palustris* 1746.
-
- Pacourina* 1776 — *edulis* 1777.
Palicourea 1997— *Margravii* 1998; *speciosa* 1997.
Panax 2202 — *cochleatum* 2204; *fruticosum* 2204; *quinquefolium* 2203; *Sching-seng* 2202; *trifolium* 2203.
Parthenium 1826— *Hysterophorum* 1827.
Pastinaca 2176 — *dissecta* 2169; *Opopanax* 2156; *sativa* 2168; *Sekakul* 2169.
Pavetta 2005 — *indica* 2006.
Periploca— *emetica* 1656; *graeca* 1653; *indica* 1655; *mauritiana* 1653; *Secamone* 1656.
Periploceae 1653.
Petasites 1792 — *albus* 1794; *vulgaris* 1793.
Petroselinum 2115— *crispum* 2116; *sativum* 2115.
Peucedanum 2160— *Cervaria* 2162; *officinale* 2161; *Oreoselinum* 2162; *Ostruthium* 2164; *palustre* 2163; *sylvestre* 2164.
Phellandrium — *aquaticum* 2135; *Mutellina* 2148.
Phylliraea 1677— *latifolia* 1678.
Plyteuma 1763— *Scheuchzeri* 1764; *spicatum* 1764.
Pienomon 1914— *Acarna* 1914.
Pimpinella 2126 — *Anisum* 2128; *hircina* 2127; *laciniata* 2127; *magna* 2127; *major* 2128; *media* 2127; *nigra* 2127; *Saxifraga* 2126.
Pinkueya 2030— *pubens* 2030.
Pleurogyne 1595— *cariuthiaca* 1596; *rotata* 1595.
Plumiera 1637— *acuminata* 1638; *alba* 1638; *rubra* 1637.
Pneumonanthe— *acaulis* 1592; *Asclepiadea* 1591; *pannonica* 1588; *punctata* 1588; *Saponaria* 1588; *vulgaris* 1589.
Podagraria 2122 — *Aegopodium* 2123.
Poederia 2012— *foetida* 2013.
Poederiaceae 2012.
Polemoniaceae 1581.
Polemonium 1582— *coeruleum* 1582.
Polypetalae epigynae 2089.
Portlandia 2027— *grandiflora* 2028.
Potalia 1618— *amara* 1619; *resinifera* 1620.
Prangos 2191— *pabularia* 2191.
Prinos 1716— *glaber* 1717; *Gronovii* 1717; *padifolius* 1717; *verticillatus* 1717.
Prinzia 1923— *aromatica* 1923.
Psychotria 1998— *brachiata* 2000; *emetica* 2001; *herbacea* 1994; *laxa* 2000; *Margravii* 1998; *marginata* 2000; *nervosa* 2000; *parasitica* 1999; *parviflora* 1999; *pubens* 2000; *rubra* 2002; *uliginosa* 2000; *volubilis* 2013.
Psychotricae 1993.

Ptarinica 1849— *atrata* 1851; *moschata* 1851; *nana* 1852; *vulgaris* 1850.

Ptychotis 2118 — *Ajovan* 2119; *coptica* 2118.

Pulicaria 1815 — *dysenterica* 1816; *odora* 1817; *vulgaris* 1815.

Pulmonaria 1551 — *angustifolia* 1553; *azurea* 1553; *maritima* 1553; *mollis* 1552; *oblongata* 1552; *officinalis* 1552; *virginica* 1554.

Pyrethrum 1856 — *inodorum* 1857; *Parthenium* 1857; *Tanacetum* 1858.

Pyrola 1724 — *chlorantha* 1725; *maculata* 1724; *media* 1725; *minor* 1726; *rotundifolia* 1725; *secunda* 1726; *umbellata* 1724; *uniflora* 1726.

Pyrolaceae 1721.

Pyroleae 1722.

Quina — *Amarilla* 2050, 2051; *de Campo* 1617; *de Mato* 2039; *de Pianchy* 2039; *de Remijo* 2043; *Serra* 2043.

Quinina — *rubiginosa* 2046; *rubra de Cuzco* 2046.

Quinquina indigena 2072.

Radix — *Acus Veneris* 2110; *Alcanna* 1550; *Alkanna* 1858 et *spuria* 1558; *Anethi ursini* 2148; *Angelicae* 2153 et *sylvestris* 2152; *Antirrhini coerulei* 1589; *Apii* 2114; *Archangelicae* 2153; *Arnicae* 1881 et *suedensis* 1817; *Artemisiae vulgaris* 1868; *Asclepiadeae* 1591; *Asteris* — *attici* 1795, *inguinalis* 2110;

Astrantiae 2108; *Barbæ hirci* 1935; *Behen albi* 1903; *Brancae ursinae* — *germanicae* 2170, *spuria* 2170; *Bubonii* 1795 et *lutei* 1814; *Buglossi* 1556 et *agrestis* 1551; *Cainanae* 2009; *Caincae* 2009; *Cannabinae aquatica* 1787; *Capituli Martis* 2110; *Cardopatiæ* 1895; *Cardui* — *Mariæ* 1909, *tomentosi* 1910, *Veneris* 1952; *Carlinae* 1895 et *sylvestris* 1896; *Carthami sylvestris* 1899; *Centaurei majoris* 1898; *Cerefolii hispanici* 2187; *Cervariae nigrae* 2162; *Chamaeleontis albi* 1895; *Cichorei* 1931; *Cicutariae odoratae* 2187; *S. Conigundae* 1787; *Consolidae majoris* 1559; *Conyzae mediae* 1817; *Cynanchicae* 1983; *Cynoglossi* 1562; *Dauci sativi* 2180; *Dipsaci* 1952; *Doronici* 1883; *Ebuli* 2089; *Echii* 1551; *Enulae* 1812 et *campanae* 1812; *Eryngii* 2110 et *marini* 2111; *Eupatorii* 1787; *Farfarae* 1792; *Filipendulae* — *angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Foeniculi* — *porcini* 2161, *ursini* 2148, *vulgaris* 2140; *Gentiana* 1588 — *albae* 2178, *luteae* 1586, *majoris* 1586, *minoris* 1590, *nigrae* 2162, *rubrae* 1588; *Gentianellae alpinae* 1592; *Gialapae* 1574; *Ginseng* 2203; *Helenii* 1812; *Heracanthae* 1896; *Hirundinariae* 1660; *Imperatoriae* 2165 et *nigrae* 2108; *Jaceae nigrae* 1899; *Jalapae* 1574; *Kainana* 2009; *Kainka* 2009; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Linguae bovis* 1556; *Lobeliae*

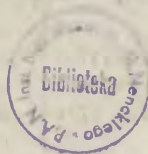
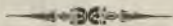
- 1768; *Mechoacanthaenigrae* 1574; *Mei* 2148; *Morsus Diaboli* 1957; *Moschatellinae* 2201; *Mularii* 1664; *Mungos* 2027; *Mutellinae* 2118; *Myrrhidis majoris* 2187; *Ninsi* 2132; *Ninsing* 2132; *Oenanthes* — *aquaticae* 2136, *tenuifoliae* 2136; *Olsnii* 2163; *Onopordi* 1910; *Oreoselini* 2163; *Ostruthii* 2165; *Pastinaeae aquaticae* 2131; *Petasitidis* 1794; *Petroselini* 2116; *Peucedani* 2161; *Phu* 1966 et *minoris* 1968; *Pimpinellae* — *albae* 2127, 2128, *hircinae* 2127, 2128, *nigrae* 2127; *Pulmonariae maculosae* 1552; *Pyrethri* 1845; *quinque aperientes majores* 2115, 2116; *Rubiae tinctorum* 1979 *Saniculae* 2106; *Saxifragae anglicae* 2147; *Scorzoneriae* 1937; *Serratulae* 1921; *serpentum* 2027; *Seseleos* — *cretici* 2172, *pratensis* 2147; *Sii pulustris* 2131; *Silai* 2147; *Sphondylii* 2170; *Spigeliae* 1611 et *marylandicae* 1611; *Spinae* — *albae* 1910, *solstitialis* 1902; *Succisae* 1957; *Symphoricarpi* 2077; *Symphyti* 1559; *Taraxaci* 1945; *Thysselini* 2163; *Tithymali maritimi* 1646; *Tragopogonis* 1935; *Tragoselini* 2127, 2128; *Triostei* 2083; *Turpethi* 1576 et *montani* 2143; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792; *Valerianae* 1964 — *majoris* 1966, *pulustris* 1968; *Vincetoxicii* 1660; *Viperini* 1551.
- Randia* 2064 — *dumetorum* 2065; *longiflora* 2065.
- Rapunculus spicatus* 1765.
- Rauwolfia* 1631 — *nitida* 1632; *vomitorea* 1632.
- Remijia* 2041 — *ferruginea* 2012.
- Resina* — *Assa dulcis* 1755; *Benzoës* 1755.
- Rhaponticum* 1918 — *acaule* 1919; *scariosum* 1919.
- Rhododendreae* 1737.
- Rhododendron* 1739 — *chrysanthum* 1739; *ferrugineum* 1740; *hirsutum* 1741; *maximum* 1741; *ponticum* 1741; *punicum* 1742.
- Richardia scabra* 1991.
- Richardsonia* 1989 — *emetica* 1991; *rosea* 1991; *scabra* 1990.
- Ronabea* 2000 — *emetica* 2000.
- Rubia* 1978 — *anglica* 1980; *cordifolia* 1980; *lucida* 1980; *Munijsta* 1980; *peregrina* 1980; *tinctorum* 1978.
- Rubia cynanchica* 1983.
- Rubiaceae* 1970.
-
- Sabbatia* 1600 — *angularis* 1601.
- Sagopenum* 2157.
- Sambuceae* 2083.
- Sambucus* 2086 — *Ebulus* 2088; *humilis* 2089; *laciniata* 2088; *nigra* 2087; *racemosa* 2088; *vulgaris* 2088.
- Sanicula* 2105 — *europaea* 2106.
- Santolina* 1852 — *Chamaecyparissus* 1852; *fragrantissima* 1853; *rosmarinifolia* 1853.
- Sapotaceae* 1698.
- Saprosma* 2005 — *arboreum* 2005.
- Sarcostemma* 1657 — *glaucum* 1657; *viminale* 1657.
- Sarsaparilla cinerea* 2206.
- Saussurea* 1892 — *amara* 1893.
- Scabiosa* — *arvensis* 1955; *colum-*

- baria 1956; *Succisa* 1957.
Scabrita scabra 1689.
Senecio 1772— *Koenigii* 1772.
Scannonium 1569 — *antyoehicum* 1656; *gallicum* 1659; *nonspe-liense* 1659.
Scandix 2181 — *australis* 2182; *Cerefolium* 2184; *odorata* 2186; *Pecten Veneris* 2181.
Scobis styracina 1751.
Scolymus 1928 — *hispanicus* 1928; *maculatus* 1928.
Scorzonera 1936 — *angustifolia* 1938; *hispanica* 1937; *humilis* 1937; *plantaginea* 1938.
Sebacia 1605 — *gujanensis* 1606.
Secanone 1655 — *Alpini* 1656; *emetica* 1656.
Secanoneae 1655.
Selinum sylvestre 2164.
Semina — *Acmellae* 1833; *Adjowain* 2119; *Ajowan* 2119; *Anmeos-cretici* 2118 et 2119, *veri* 2118 et 2119, *vulgaris* 2122; *Anomi vulgaris* 2121; *Anethi* 2167; *Angelicae* 2154; *Anisi vulgaris* 2128; *Apii* 2114 et *petraci* 2145; *Buglossi agrestis* 1551; *Cardui* — *Benedicti* 1905, *Mariae* 1909; *Carthami* 1907; *Curvi* 2124; *Cerefolii hispanici* 2187; *Cervariae nigrae* 2162; *Cichorei* 1931; *Cicutae* 2113, 2191; *Cicutariae odoratae* 2187; *Cinnuae* — *africana* 1866, *barbarica* 1866, *hungarica* 1859, *indica* 1866, *levantica* 1866, *media* 1872, *tartarica* 1867; *Coffeae* 2004; *Contra* — *africana* 1866, *barbarica* 1866, *indica* 1866, *levantica* 1866; *Coriandri* 2199; *Cumini* 2174; *Cymini* 2171; *Dauri* — *candiani* 2145, *cretensis* 2145, *sylvestris* 2180; *Erhii* 1551; *Foeniculi* — *aquatice* 2135, *cretici* 2141, *vulgaris* 2140; *Fraxini* 1680; *Gen-tianae nigrae* 2162; *Lactucae* 1940; *Lappac minoris* 1825; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Lilac* 1684; *Lithospermi* 1555 et *nigri* 1555; *Mei* 2148; *Milii Solis* 1555; *Myrrhidis* — *annuae* 2145, *majoris* 2187; *Oreoselini* 2163; *Perfoliatae* 2133; *Petroselini* 2116 — *macedonici* 2145; *Phellandrii* 2130 et *aquatice* 2131, 2135; *Pimpinellae* 2127; *quatuor* — *culida majora* 2145, *cul. minora* 2122, *parva refrigerantia* 1940; *Santonici* — *africana* 1866 — *barbarica* 1866, *indica* 1866, *levantica* 1866; *Seselseos* 2178 et *masiliensis* 2142; *Sileris montani* 2178; *Tanaceti* 1872; *Tordyllyi* 2172; *Viperini* 1551.
Senecio 1885 — *Jacobaea* 1885; *sarracenicus* 1886; *vulgaris* 1887.
Senecionideae 1822.
Senna alexandrina 1662.
Seriphidium 1862.
Serissa 1984 — *foetida* 1984.
Serratula 1920 — *amara* 1893; *arvensis* 1916; *cyanoides* 1921; *tinctoria* 1920.
Seseli 2141 — *Hippomararum* 2142; *tortuosum* 2141.
Sideroxyylon 1693 — *incerne* 1693; *mastichodendron* 1693; *spinosum* 1695.
Sigesbeckia 1821 — *orientalis* 1821.
Silau 2146 — *pratensis* 2146.

- Siler montanum* 2178.
Silibum 1908— *marianum* 1908.
Simira tinctoria 1999.
Sinus 2099.
Sison 2120— *Anmi* 2118; *Amo-*
num 2120.
Siun 2130— *Amomum* 2121; *an-*
gustifolium 2130; *Falcaria* 2120;
ferulaefolium 2125; *latifolium*
2130; *Ninsi* 2132; *nodiflorum*
2117; *Sisarum* 2131.
Smyrniun 2195— *Dioscoridis* 2197;
Dodonaei 2197; *Olusatrum* 2196;
perfoliatum 2197; *rotundifolium*
2197.
Solenostemma 1661— *Arghel* 1661.
Solidago 1801— *odora* 1802; *Vir-*
gaurea 1801.
Sonchus 1938— *asper* 1940; *cilia-*
tus 1940; *oleraceus* 1939.
Sonninia 1663— *vomitorea* 1663.
Spermacoce 1987— *hispida* 1989;
scabra 1988.
Spermacoceae 1983.
Sphaeranthus 1803— *hirtus* 1804;
indicus 1804; *microcephalus*
1804.
Sphondylium Branca ursina 2171.
Spica— celtica 1969; *Nardi* 1960.
Spigelia 1610— *anthelmintica* 1610;
marylandica 1611.
Spigeliaceae 1609.
Spilanthus 1832— *Acinella* 1833;
oleracea 1832; *tinctoria* 1784.
Spiritus Bellidi 1878.
Stechelina 1893— *rosmarinifolia*
1894.
Steenhammera 1553— *maritima*
1553; *virginica* 1554
Stellatae 1972.
Stenactis 1798— *annua* 1798.
- Stipites— Caprijolii italicæ* 2081;
Chiraitae 1598; *Diervillae* 2078;
Rhododendri— Chrysanthi 1740
et ferruginei 1741; *Symphoricarpi*
2077.
Storax 1754— *in granis* 1676.
Struthianthus citricolus 2095.
Strychneae 1613.
Strychnos 1613— *axillaris* 1615;
bicirrhosa 1616; *colubrina* 1614;
gujanensis 1617; *muricata* 1615;
Nux vomica 1613; *potatorum*
1616; *Pseudo-China* 1616; *spino-*
sa 1615; *Tettan-Cotta* 1616;
Tieute 1617.
Stylopodium 2100.
Styphelia Richei 1721.
Styracineae 1752.
Styrax 1752— *aureum* 1754; *fer-*
rugineum 1754; *officinale* 1753;
reticulatum 1754.
Styrax— albus 1754; *amygdalinus*
1754; *Calamites* 1754; *in granis*
1754; *vulgaris* 1754.
Succisa 1956— *pratensis* 1956.
Succus Catechu 2062
Summitates— Abrotani 1864; *Ab-*
synthii 1870 *et maritimi* 1863;
Artemisiae— albae 1868, *rubrae*
1868; *Balsamitae* 1859; *Matri-*
cariae 1857; *Menthae— romanae*
1859, *sarracenicae* 1859; *Mille-*
folii 1847; *Pyrethri* 1857.
Swertia 1593— *albicaulis* 1597; *ca-*
rinthiaca 1596; *corniculata* 1595;
obtusa 1594; *perennis* 1593; *ro-*
tata 1596.
Sylphium 2175.
Symphoricarpos 2076— *racemosus*
2077; *vulgaris* 2076.
Symphytum 1558 *officinale* 1558;

- patens 1560.
 Symplocos 1756— *Alstonia* 1757;
 tinctoria 1756.
 Synanthereae 1773.
 Syringa 1684— *chinensis* 1685; *Jo-*
 sikaea 1685; *persica* 1685; *vul-*
 garis 1685.
-
- Tabernemontana 1634— *alba* 1636;
 bovina 1635; *bufalina* 1635; *ci-*
 tricola 1636; *coronaria* 1636;
 squammosa 1650; *utilis* 1635
 Tachia 1604— *gujanensis* 1605.
 Tagetes 1835 — *patula* 1836; *re-*
 tusa 1837.
 Tanacetum 1871— *Balsamita* 1859;
 vulgare 1872.
 Tanghinia *venenifera* 1630.
 Tapogomea *punica* 1997.
 Taraxacum 1944— *Dens leonis* 1945;
 laevigatum 1945; *nigricans* 1945;
 officinale 1944; *palustre* 1946.
 Tarchonanthus 1809 — *camphora-*
 tus 1810.
 Teuoria *fruticosa* 2133.
 Terra — *Catechu* 2062; *japonica*
 2062.
 Thapsia 2174 — *Apulia* 2176; *As-*
 clepium 2176; *foetida* 2176; *gar-*
 ganica 2174; *Sylphium* 2175;
 villosa 2175.
Thapsia 2176.
 Theophrasta 1706— *americana* 1706.
 Thevetia 1630 — *nerifolia* 1631.
 Thibaudia 1750— *multiflora* 1751;
 Quereme 1751.
 Thysselinum *palustre* 2164.
 Tiaridium 1548— *indicum* 1548.
 Timonius 2020 — *Rhumphii* 2020.
 Tordylium 2171 — *apulium* 2172;
 officinale 2171.
- Tragopogon 1934 — *major* 1936;
 orientalis 1936; *porrifolius* 1936;
 pratensis 1935; *undulatus* 1936.
 Trichera 1953 — *arvensis* 1954.
Tridace 1940.
 Triosteum 2082— *angustifolium*
 2083; *majus* 2083; *minus* 2083;
 perfoliatum 2083.
 Trixis 1925 — *brasiliensis* 1926.
 Tubuliflorae 1776.
 Turbith *Matthioli* 2146.
 Tussilago 1791— *alba* 1794; *Anan-*
 dria 1925; *Farfara* 1792; *Peta-*
 sites 1794
-
- Umbelliferae 2099.
 Uncaria 2061— *acida* 2062; *Gam-*
 bir 2061.
 Unxia 1822— *camphorata* 1823.
Upas-Tieute 1617.
 Urceola 1634— *elastica* 1634.
-
- Vaccinieae 1745.
- Vaccinium 1747 — *corymbosum*
 1749; *frondosum* 1749; *Myrtil-*
 lus 1848; *Oxycoccus* 1847; *uli-*
 ginosum 1750; *Vitis Idaea* 1749.
 Vahea 1650— *gummifera* 1650.
 Valantia — *cruciata* 1977; *glabra*
 1977.
 Valeriana 1962— *angustifolia* 1964;
 asarifolia 1969; *celtica* 1968;
 collina 1964; *dioica* 1967; *Dios-*
 coridis 1967; *exaltata* 1964; *ita-*
 lica 1970; *montana* 1965; *offi-*
 cinalis 1968; *olitoria* 1961; *Phu*
 1966; *Saliunca* 1969; *sambuci-*
 folia 1964; *saxatilis* 1965; *si-*
 symbriifolia 1967; *Spica* 1960;
 tripteris 1965; *tuberosa* 1969.
 Valerianaceae 1957.

- Valerianella 1960 — olitoria 1961.
 Vangeria 2016 — edulis 2017; spinosa 2017.
 Varronia 1565 — globosa 1566.
 Verbesina — biflora 1784; Lavenia 1784.
 Vernonia 1777 — anthelmintica 1777; arborescens 1779; chinensis 1780; scabra 1778; squarrosa 1779.
 Vernoniaceae 1776.
 Viburnum 2083 — Lantana 2084; Opulus 2085; Op. rosaceum 2086; Tinus 2085; tomentosum 2085.
 Villarsia 1608 — indica 1608; ovata 1608.
 Vinea 1638 — major 1640; minor 1639; parviflora 1640; pusilla 1640.
 Vincetoxicum 1659 — medium 1661; nigrum 1661; officinale 1660.
 Viscum 2091 — album 2091; flavescens 2092; rubrum 2092.
 Viscum quernum 2092, 2094.
 Wahlenbergia 1762 — graminifolia 1763.
 Webera tetrandra 2011.
 Wedelia 1827 — calendulacea 1828.
 Wickstroemia glandulosa 1788.
 Woorara 1643.
 Wriethia 1648 — antidysenterica 1648; tinctoria 1649.
 Xanthium 1824 — strumarium 1824.
 Xysmalobium 1665 — undulatum 1666.
 Zacintha 1946 — verrucosa 1946.

P O M Y Ł K I.

Stron.	1556	wiersz	6	zamiast	Czerwieniec,	czytaj	Czerwienica.
—	1574	—	10	—	Jalapy	—	Jalapa.
—	1575	—	19	—	Thurpetum	—	Turpethum.
—	1594	—	—	—	stron. 1549	—	1594
—	1653	—	18	—	mauritianum	—	mauritiana.
—	1655	—	22	—	Secamon	—	Secamone.
—	1660	—	25	—	Vincaetoxici	—	Vincetoxici.
—	1717	—	3	—	verticillata	—	verticillatus.
—	1737	—	30	—	Różańcowe	—	Różanecznikowe.
—	1790	—	9	—	stulizolistny	—	stulizolistna.
—	1813	—	19	—	viscosum	—	viscosus.
—	1822	—	14	—	Starcowe	—	Starcowate.
—	1830	—	5	—	bulwa	—	Bulwa.
—	1864	—	10	—	Abrothanium	—	Abrotanum.
—	1892	—	19	—	Carthamnus	—	Carthamus.
—	1899	—	20	—	herba	—	radix.
—	1928	—	27	—	Ziele	—	Ziele.
—	1941	—	26	—	Łocygi	—	Łoczygi.
—	1949	—	25	—	Szczecinowate	—	Szczeciowate.

541/51

Szafa:

5

Fólkaj

2

u. 2201 / IV

POLSKA AKADEMIA NAUK
BIBLIOTEKA
Instytutu im. M. Nenckiego

27017

Kolniska

Szegedini